

ISSN 2519-2558

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 17(85)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2023

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Науковий журнал затверджено наказом Міністерством освіти і науки України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 р.*

*Журнал належить до списку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 р. № 735*

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2019: 68.68. та Google Scholar

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 15 від 22 червня 2023 року)*

Редакційна колегія / Editorial Board:

Архангельська Алла Мстиславівна, доктор філологічних наук, професор; факультет романо-германських мов, Національний університет «Острозька академія» – голова редколегії;

Бетко Ірина Павлівна (Irena Betko), кандидат філологічних наук, професор Вармінсько-Мазурського університету в місті Ольштин (Польща);

Деменчук Олег Володимирович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету;

Красовська Гелена Михайлівна, доктор габілітований, професор, Інститут славистики Польської академії наук, Польща;

Левчук Павло, (Pavlo Levchuk), доктор гуманітарних наук у дисципліні мовознавство, ад'юнкт, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Інститут славистики Польської академії наук, Польща;

Максимчук Віталій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»;

Підкуймуха Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;

Поліщук Ярослав Олексійович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща;

Худолій Анатолій Олексійович, кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія»;

Шарова Тетяна Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу роботи з обдарованою молоддю Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»;

Янковська Жанна Олександрівна, доктор філологічних наук, проф. кафедри культурології та філософії, Національний університет «Острозька академія».

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). 320 с.

ISSN 2519-2558

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+

81. 111

ББК: 81. 2 Укр. +

81. 2 Англ.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія», факультет романо-германських мов*

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 27 березня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 20 квітня 2023 р.

e-mail: gantoniuk@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9594-6661>

e-mail: lilia.chernysh@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2277-1311>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-3-9

Антонюк Г. Д., Черниш Л. З. Дидактичні засади використання електронних словників в процесі вивчення німецької мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 3–9.

УДК: 37.026+811.112.2'243

Антонюк Галина Дмитрівна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

Черниш Лілія Зенонівна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті проаналізовано дидактичні засади електронних словників як різновиду інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні німецької мови як другої іноземної. Об'єктом аналізу стали онлайн словники: *ABBYY Lingvo*, *Multitran*, *Babylon NG*, *Duden online*, *Langenscheidt online*. Ці електронні засоби ефективно використовуються на кафедрі прикладної лінгвістики НУЛП в процесі викладання німецької мови як другої іноземної та циклу перекладацьких дисциплін для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямку 035 «Філологія» (дисципліни: «Сучасна німецька мова», «Практика мовлення», «Практика перекладу», «Перекладацький практикум»), галузі знань 03 «Гуманітарні науки» в умовах очного, дистанційного та змішаного навчання. Зазначено, що в епоху цифровізації електронні засоби навчання, зокрема лексикографічні джерела, посідають значне місце у навчальному процесі, стають його невід'ємною частиною, що пояснюємо успішною конкуренцією електронних джерел зі своїми паперовими аналогами. Електронні словники уможливають оптимізувати обсяг і склад статей, комбінувати різні форми представлення інформації (текстові, звукові, графічні, анімаційні), доповнювати і коригувати контент баз даних, раціонально структурувати інформацію за допомогою гіпертекстових технологій. Дослідження ґрунтується на науково-методичних засадах щодо використання електронних словників в процесі вивчення іноземних мов, розгорнутих у працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Зроблено висновок, що дидактично правильне використання цифрових засобів (електронних словників) в процесі вивчення іноземних мов слугує формуванню чотирьох видів мовленнєвої діяльності та навиків перекладу, сприяє формуванню загальномовної компетенції та інноваційної культури учня/студента та вчителя/викладача.

Ключові слова: освіта, цифровізація, комп'ютерні технології і засоби навчання, іноземна мова, дидактичні засади, електронний словник, мовленнєва діяльність, мовленнєва компетенція, переклад, ефективність, методична доцільність.

Halyna Antonyuk,

PhD, Associate professor of Applied Linguistic department,
Lviv Polytechnic National University

Lilia Chernysh,

PhD, Associate professor of Applied Linguistic department,
Lviv Polytechnic National University

DIDACTIC MEANS OF USING ELECTRONIC DICTIONARIES IN THE PROCESS OF LEARNING GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The article analyzes the didactic principles of electronic dictionaries as a type of information and communication technologies when learning German as a second foreign language. The object of analysis was online dictionaries: *ABBYY Lingvo*, *Multitran*, *Babylon NG*, *Duden online*, *Langenscheidt online*. These electronic tools are effectively used at the Department of Applied Linguistics of the Lviv Polytechnic National University in the process of teaching German as a second foreign language and the cycle of translation disciplines for the training of specialists of the first (bachelor) level of higher education in the field 035 "Philology" (disciplines: "Modern German Language", "Practice of Speech", "Translation practice", "Translation workshop"), fields of knowledge 03 "Humanities" in face-to-face, distance and mixed learning conditions. It is noted that in the era of digitization, electronic means of education, in particular lexicographic sources, occupy a significant place in the educational process, becoming an integral part of it, which is explained by the successful competition of electronic sources with their paper counterparts. Electronic dictionaries make it possible to optimize the volume and composition of articles, combine different forms of information presentation (text, sound, graphics, animation), supplement and correct the content of databases,

rationally structure information using hypertext technologies. The research is based on scientific and methodological principles regarding the use of electronic dictionaries in the process of learning foreign languages, developed in the works of domestic and foreign authors. It was concluded that the didactically correct use of digital tools (electronic dictionaries) in the process of learning foreign languages serves to form four types of speech activity and translation skills, contributes to the formation of universal language competence and innovative culture of the pupil/student and teacher/teacher.

Keywords: Computer technologies and Learning tools, education, digitalization, foreign language, didactic principles, electronic dictionary, speech activity, language competence, translation, efficiency, methodical expediency.

Постановка проблеми. В сучасних умовах інформатизації суспільства переосмислюються ціннісні орієнтири в освіті, що значною мірою актуалізує потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей, які будуть здатними здійснювати професійну діяльність засобами рідної та іноземної мови в інноваційно-технологічному просторі. Це зумовлює пошук нових освітніх парадигм і концепцій, а також форм, методів і засобів навчання, що сприятливо відображатиметься на підвищенні якості освіти. У цьому контексті зростає дидактична роль технічних засобів, зокрема цифрових інструментів, які широко впроваджуються у навчальний процес закладів освіти різного фахового спрямування.

У цій статті зроблено спробу проаналізувати дидактичні засади електронних словників як різновиду інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні німецької мови як другої іноземної на кафедрі прикладної лінгвістики НУЛП впродовж 2018-2022 н. рр. Об'єктом дидактичного аналізу стали онлайн словники: АBBYY Lingvo (<http://radugaslov.ru/abbyu.htm>), Мультитран (інтернет-система двомовних словників: <http://www.multitran.ru/c/m.exe?a=1&SHL=2>), Babylon NG: багатомовний онлайн перекладний словник: (<http://surl.li/emavk>), Duden online (Wörterbuch der deutschen Sprache: <https://www.duden.de/woerterbuch>), Langenscheidt online (<https://de.langenscheidt.com/>).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, зокрема електронних лексикографічних джерел розроблено у працях О. Бескорси (Бескорса, 2017), Л. Гаврилової (Гаврилова, 2017) та ін. Дидактичні засади використання ІКТ в іншомовній освіті розглядали такі дослідники, як Т. Вакалюк (Vakaliuk, 2021), Е. Спіцин (Spitsyn, 2021), О. Хомишак (Khomyshak, 2022) та ін.

Численні наукові розробки українських та зарубіжних науковців присвячені питанням використання електронних лексикографічних джерел як різновиду інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх лінгвістів. Зокрема, роль електронних словників для розвитку загальної медіаграмотності молоді розглянуто у праці М. Друшляк, О. Семенов (Друшляк, 2022), дидактичні функції словника як засобу навчання, його основні характеристики розглянуто у: Ю. Калимон (Калимон, 2019), О. Іванова (Іванов, 2019), технологічні аспекти використання сучасних електронних словникових ресурсів у навчальній діяльності розглянуто у працях: Ю. Калимон (Калимон, 2019), С. Помирчі (Помирча, 2017), Л. Рабійчук (Рабійчук, 2017). Вдосконалення іншомовної підготовки студентів засобами сучасних освітніх технологій з виокремленням ролі електронних словників розглянуто у дослідженнях В. Краснопольського (Краснопольський, 2019), І. Костікова (Костіков, 2018), Є. Спіцина (Спіцин, 2021), М. Шпітцера (Spitzer, 2019).

Незважаючи на значну зацікавленість дослідників до питання використання електронних словникових видань у ході іншомовної підготовки студентів, зазначені джерела не розкривають повністю можливостей використання електронних лексикографічних джерел для формування чотирьох видів іншомовної мовленнєвої діяльності: говоріння, читання, письма, аудіювання. Недостатньо дослідженою частиною цього питання є вивчення дидактичних можливостей електронних лексикографічних джерел, визначення доцільності та ефективності їх впровадження, а також готовності учнів/студентів до використання цих засобів у процесі вивчення іноземних мов.

Метою пропонованого дослідження є: визначення дидактичних можливостей електронних словників для розвитку мовленнєвої компетенції студентів, які навчаються за освітнім напрямком 035 «Філологія» на кафедрі прикладної лінгвістики НУЛП; виокремити роль електронних лексикографічних джерел щодо формування загальної інноваційної культури студента/викладача та готовності здійснювати освітню діяльність в умовах цифрового освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. В останній час (2020-2023 н. рр.) освітній процес в НУЛП проводився в дистанційному та змішаному форматі з використанням електронно-освітніх платформ та численних цифрових додатків, які стали невід'ємним атрибутом сучасного уроку. В цьому контексті варто виокремити дидактичну функцію електронних словників, які активно використовуються в процесі викладання іноземних мов і як засіб навчання слугують формуванню лексичної, граматичної та соціокультурної компетенцій.

Електронні словники мають суттєві переваги над традиційними друкованими аналогами, а саме: багатофункціональність, використання засобів мультимедіа, динамічність (з можливістю постійного оновлення інформації з одночасним вилученням застарілих даних), великий обсяг словникової бази, варіативність у використанні (використання формату офлайн та онлайн), універсальність (можливість працювати відразу з декількома мовами), зручний пошук (повнотекстовий пошук, одночасний пошук у кількох словниках, висока швидкість пошуку): (Шевченко Т.Є., Етенко Н.Ю., 2016: 69-70).

Наш практичний досвід викладання німецької мови як другої іноземної на кафедрі прикладної лінгвістики НУЛП свідчить про перевагу електронних словників над друкованими виданнями. Це демонструють результати опитування, які були проведені впродовж 20018/2019 н. рр. (до пандемії, очне навчання) серед 180 студентів I-II курсів і у 2021/2022 н. р. (в умовах пандемії, в умовах воєнного стану, онлайн навчання) серед 182 студентів цих же курсів напряму підготовки «Філологія» у Національному університеті «Львівська політехніка» (НУЛП) (табл. 1).

Частотність використання викладачами і студентами електронних словників у процесі вивчення німецької мови (%):

Таблиця 1.

Частотність використання електронних словників в процесі вивчення німецької мови як другої іноземної на кафедрі прикладної лінгвістики НУ ЛП (%)

	2018/2019 н. р.		2021/2022 н. р.	
	студенти	викладачі	Студенти	Викладачі
регулярно	10,2	9,1	50,4	48,3
періодично	16,4	27,3	29,8	30,4
дуже рідко	24,3	45,4	10,3	13,6
Ніколи	48,9	18,2	9,5	7,7

На основі даних таблиці можна констатувати те, що частота використання електронних словників за останні 4 роки зросла у 5 разів; відсоток викладачів, які регулярно використовували/-вають електронні словники в навчальному процесі є приблизно таким, як і студентів: у 2018/2019 н. рр. (9,1% і 10,2% відповідно) і у 2021/2022 н. р. (48,3% і 50,4%). Результати аналізу опитування вказують на те, що обидві сторони навчального процесу (викладачі і студенти) вважають електронні джерела ефективним засобом навчання і активно використовують їх в процесі вивчення/викладання мови та фахового перекладу.

При відповіді на питання «Де ви використовували/використовуєте електронні словники?» у 2018/2019 н. рр. 51,2% студентів дали відповідь, що у більшості випадків використовують електронні джерела при виконанні домашніх завдань в основному з метою пошуку значення невідомих слів; третина студентів (31,6%) не мали можливості користуватися електронними словниками; 4% студентів зазначили, що використовували електронні словники на заняттях; 17% – у мережі Інтернет. Високий відсоток невикористання студентами електронних словників частково пояснюємо невмотивованістю, частково недостатніми матеріальними ресурсами. Натомість опитування у 2021/2022 н. р. показало, що більшість респондентів (95,5%) використовували /використовують електронні лексикографічні джерела у процесі роботи над мовою; 5,5% респондентів зазначили, що взагалі не використовують електронні словники.

Наш досвід практичного викладання засвідчує, що найбільш використовуваними електронними словниками при вивченні німецької є АBBYU Lingvo, Мультиран (інтернет-система двомовних словників), Babylon NG, Duden, Langenscheidt. Зазначені словники можна знайти в мережі інтернет, деякі мають версії для персонального комп'ютера, смартфона.

Словник АBBYU Lingvo уможливує швидкий пошук значення невідомих слів, пошук у декількох словниках, визначення сполучуваності, знаходження синонімів та антонімів; є можливість перевірити правопис, транскрипцію, а також передбачена опція прослуховування слова, озвученого носієм мови. На сьогоднішній день Lingvo вважається одним із кращих стаціонарних електронних словників, бо інформацію може додавати та поновлювати не тільки виробник, а й користувач. При відсутності певного вузькоспеціалізованого галузевого словника під оболонку Lingvo із сайту «Асоціація лексикографів Лінгво» можна завантажити необхідні глосарії за таким посиланням: <http://www.lingvoda.ru/dictionaries/index.asp>.

На заняттях з німецької мови для перекладу використовується також онлайн словник «Мультиран» (<http://www.multitran.ru/c/m.exe?a=1&SHL=2>). У Мультирані є чотири мови – англійська, німецька, французька та іспанська. Якість перекладу вузькоспеціалізованої лексики часом є набагато кращою, ніж на ресурсах Lingvo, тематичні розділи висвітлено більш детально і користувачі, які зареєстровані в системі, можуть вільно додавати нові слова і значення. У форумах також є можливість задати питання стосовно перекладу та отримати відповідь. Тобто, побудована на правильних дидактичних засадах робота з онлайн словниками сприяє опануванню чужої мови з мінімальними затратами (Костікова І., 2018: 5-6).

Поруч з Lingvo та Мультиран для перекладацької практики студенти використовують словники бізнес-видавництва Langenscheidt (<https://de.langenscheidt.com/>), (рис. 1):

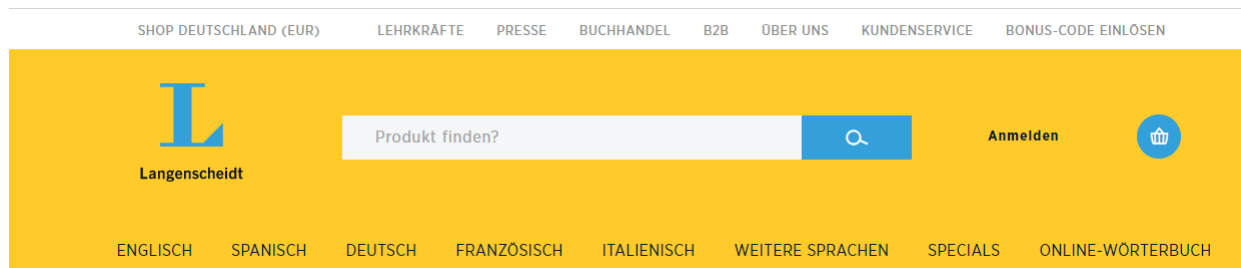

Рис. 1. Титульна сторінка Langenscheidt

Он-лайн словники Langenscheidt мають той самий зміст, що і друковані словники, але у цифровій версії є доступними також додаткові опції: озвучені ключові слова, подано більше прикладів речень, є можливим прослідкувати синоніми, подано розшифрування скорочень і т.п. Крім того, Langenscheidt он-лайн словники постійно оновлюються. За посиланням www.langenscheidt.com можна отримати доступ до цифрового пакету Langenscheidt. Додатково до друкованої продукції Langenscheidt пропонує мобільні версії словників, лексиконів, для iOS та Android. При вивченні дисциплін «Сучасна німецька мова», «Практика мовлення» (німецька мова), «Практика перекладу», «Перекладацький практикум» ми пропонуємо студентам поруч з онлайн словником Langenscheidt використовувати електронний словник Duden online (<https://www.duden.de/woerterbuch>).

Користувачі мають можливість одержати інформацію щодо орфографії, правопису та значення слова, а також довідку про словотвір, морфологію, синоніми, антоніми тощо. У 2019 році онлайн-словник «Дуден» містив 236 000 позицій.

Інформацію про словник та його можливі версії можна знайти тут: <https://cutt.ly/A2CSbNL>. Для прикладу, задавши в пошуковому рядку *Unterricht*, ми бачимо розгорнуті характеристики цього іменника: артикль, частина мови, рід, частотність вживання, також приклади вживання на рівні словосполучення, або речення (рис. 2).

DUDEN Wörterbuch Textprüfung Service Sprachwissen Über uns Lernen Shop

🔍 Unterricht ✕ Wörterbuch Synonyme Grammatik Sprachwi

Rechtschreibung

Bedeutung

Synonyme

Grammatik

Wussten Sie schon?

Typische Verbindungen

BEISPIELE

- ein lebendiger Unterricht
- theoretischer Unterricht
- der Unterricht beginnt um 8 Uhr, fällt aus
- Unterricht [in etwas] nehmen (*etwas bei einer Lehrperson lernen*)
- dem Unterricht fernbleiben
- am Unterricht teilnehmen
- Unterricht [in etwas] geben, erteilen (*unterrichten (1b)*)

Рис. 2. Приклади словосполучень та речень з іменником *Unterricht* в Duden online

З метою перевірки частоти використання електронних словників (Duden, Leidenschaft) у різних видах мовленнєвої діяльності при вивченні німецької мови ми провели письмове опитування серед 182 студентів I-II курсів, які здобували освіту за напрямом 035 «Філологія» на кафедрі прикладної лінгвістики НУЛП впродовж 2021/2022 н. р. Студентам запропонували вказати у яких видах діяльності вони найчастіше використовують електронний словник (шкала: 5 – «найбільш часто», 1 – «дуже рідко»).

Отримані результати (табл.2) засвідчують, що майже всі респонденти в процесі вивчення німецької мови як другої іноземної найчастіше використовують електронний словник для читання (94,5%), при виконанні письмових завдань (95,6%) і при перекладі (91,2%). Значна частина студентів використовує словник при виконанні завдань на розвиток комунікативних навиків (83,3%), а також при аудіюванні чи в процесі перегляду відео (79,2%). Однак, певна кількість респондентів зазначили, що «рідко» і «дуже рідко» використовують електронні словники під час виконання вправ на розвиток розмовних навичок (16,7%) і аудіювання чи перегляду відео (20,8%). Незначна частина респондентів зазначили, що «рідко» і «дуже рідко» використовують електронні словники при читанні (5,5%), при виконанні вправ письмових завдань (4,4%) і перекладу тексту (8,8%), (рис. 3).

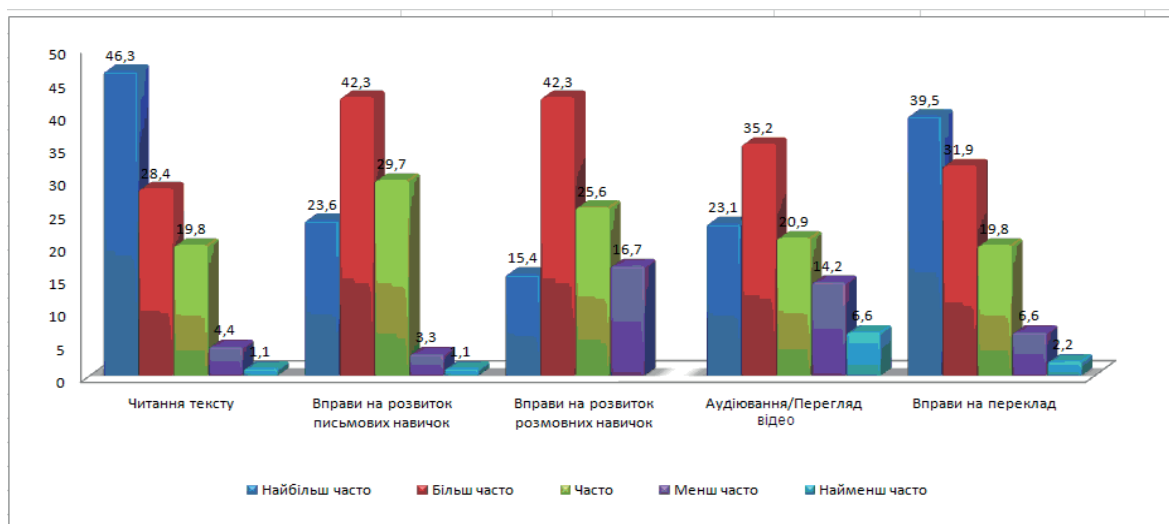

Рис. 3. Частотність використання електронних словників студентами кафедри прикладної лінгвістики у різних видах мовленнєвої діяльності і при перекладі (%)

Аналіз результатів опитування доводить, що електронні словники все більше використовуються стають в практиці викладання іноземних мов, їх систематичне застосування лежить в основі якісної фахової підготовки студентів мовних спеціальностей.

В процесі вивчення іноземної мови (іноземних мов) студенти мають оволодіти чотирма видами мовленнєвої діяльності: говорінням, читанням, письмом, аудіюванням. Електронний словник є вагомим дидактичним засобом при формуванні цих видів мовленнєвої активності.

Говоріння передбачає правильну вимову, інтонацію, темп мовлення. Електронні словники (Duden) з озвученими текстами словникових статей допомагають оптимізувати фонетичні і слуховимовні навички (аудіювання). Разом з усним мовленням та аудіюванням важливим видом мовленнєвої діяльності є читання як комунікативна компетенція та засіб спілкування.

У своїй практичній діяльності ми застосовуємо різні види читання: читання з розумінням основного змісту тексту (ознайомлювальне), читання з повним розумінням тексту (детальне, вивчаюче), читання з метою пошуку необхідної інформації (селективне) чи з конкретною метою (вибіркове, переглядове і т. п.). В Duden online для перевірки тексту є вбудоване програмне забезпечення Duden Mentor (<https://mentor.duden.de/grammatikpruefung-online>). Duden Mentor перевіряє тексти на орфографію, граматику та пунктуацію, надає стилістичну інформацію та варіанти щодо вживання синонімів. Є можливим підписатися на платну розсилку від Duden Mentor і таким чином, дізнаватися про нові пропозиції, безкоштовні завантаження та інші опції.

Важливим видом мовленнєвої діяльності є письмо. У зв'язку з широким впровадженням сучасних електронних засобів комунікації, збільшуються обсяги письмових контактів. В основі реалізації письма та писемного мовлення лежать орфографічні навички. При виконанні письмових завдань студенти можуть скористатися згаданим сервісом Duden-Mentor, який уможливує перевірку правопису, граматичної структури та сполучуваності у реченні (<https://mentor.duden.de/grammatikpruefung-online>).

Студенти, які здобувають вищу освіту за напрямом 035 «Філологія» в НУЛП на кафедрі прикладної лінгвістики мають володіти навиками перекладу з/на української та німецької мов. У навчальному плані бакалаврського рівня підготовки передбачені дисципліни: «Практика перекладу (німецька мова)», «Перекладацький практикум (німецька мова); на другому – магістерському рівні вищої освіти передбачено дисципліну «Практика перекладу (німецька мова)». Переклад займає вагомому частку в структурі навчального плану, а попит на кваліфікованих перекладачів вимагає належної теоретичної та практичної підготовки здобувачів освіти. Користування електронними словниками значно полегшує студенту виконання перекладу. Для здійснення перекладу достатньо ввести необхідне слово, фразу або речення в діалогове вікно словника, щоб миттєво отримати їх переклад, це значною мірою економить час і не порушує концентрацію уваги на ході навчання.

Впродовж 2020-2022 н. рр. навчання в НУЛП відбувалося в дистанційному режимі на електронних освітніх платформах. Важливою складовою електронного освітнього процесу в НУЛП є система MOODLE, де розгорнуті освітньо-навчальні комплекси цього закладу. Вимогою для укладання дисципліни з іноземної мови на MOODLE в НУЛП є електронний глосарій – тлумачний словник, який пояснює нові, або маловідомі слова, терміни, поняття, які включені у зміст програми. Глосарій укладається викладачем/-ами з урахуванням мовного рівня та завдання курсу (рис. 4).

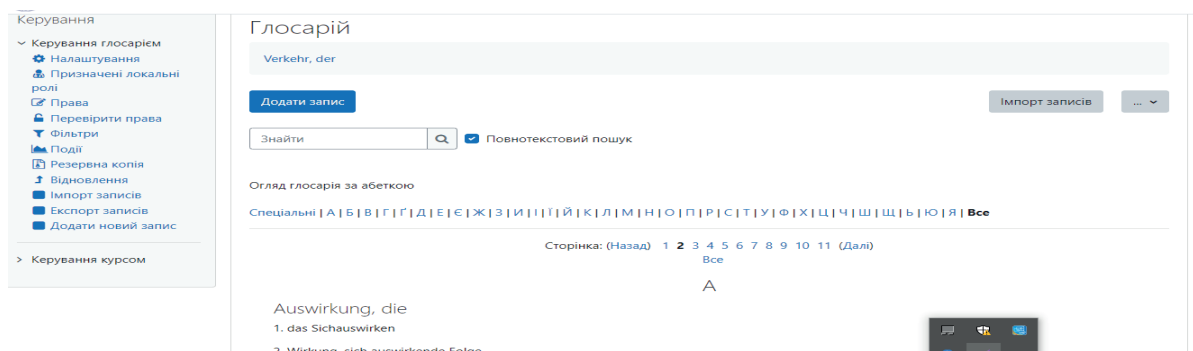

Рис. 4. Видгляд сторінки глосарію з курсу Сучасна німецька мова. Ч. 6. Освітній портал НУЛП (<https://vns.lpnu.ua/mod/glossary/view.php?id=497398>)

Дистанційний формат навчання впродовж 2020-2022 н. рр. передбачив виконання різнобічних вправ та тестових завдань, розроблених і представлених у віртуальному навчальному середовищі, розгорнутому на MOODLE НУЛП. Опитування студентів 1-2 курсів напряму 035 «Філологія» щодо частотності використання глосаріїв в процесі роботи над німецькою мовою дало такі результати (табл. 2):

Таблиця 2.

Частотність використання глосаріїв, розміщених на MOODLE в НУЛП у процесі вивчення німецької мови (%)

	2018/2019 н.р.	2021/2022 н. р.
регулярно	38,5	89,2
періодично	20,4	67,3
дуже рідко	25,4	10,2
ніколи	52,2	9,5

Як видно із даних, наведених в таблиці, частотність використання глосаріїв змінилася істотно в сторону збільшення, порівнюючи із періодом 2018/2019 і 2021/22 н. рр. Пояснюємо цей факт збільшення частки онлайн навчання та переконаністю студентів у необхідності використовувати електронні лексикографічні джерела, зокрема вбудовані в курс глосарії для виконання вправ та тестових завдань.

Дані, наведені далі уможливили представити порівняння частотності використання глосаріїв, розміщених на MOODLE НУЛП студентами 1-2 курсів при вивченні циклу німецькомовних дисциплін впродовж 2018-2019 та 2021-2022 н.р. у формі графіка (рис. 5):

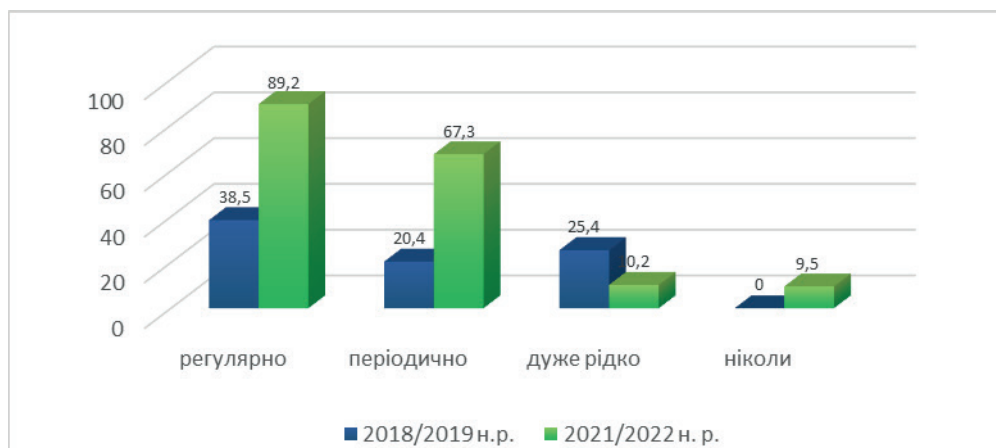

Рис. 5. Порівняння частотності використання глосаріїв розміщених на MOODLE в НУЛП у процесі вивчення німецької мови (%)

Як видно із даних, наведених в таблиці та графіка, частотність використання глосаріїв змінилася істотно в сторону збільшення, порівнюючи із періодом 2018/2019 і 2021/22 н. рр. Пояснюємо цей факт збільшенням частки онлайн навчання та переконаністю студентів у необхідності використовувати електронні лексикографічні джерела, зокрема вбудовані в курс глосарії для виконання вправ та тестових завдань.

Висновки. Проведене теоретичне та експериментальне дослідження дає змогу зробити висновок про те, що сучасний освітній процес стає дедалі більш комп'ютеризованим і націленим на використання різноманітних цифрових технологій. Вагоме місце серед цих технологій посідають електронні словники як необхідний засіб в оволодінні чужою мовою. Наш досвід викладання іноземних мов засвідчує, що правильна організація навчання із застосуванням електронних засобів навчання, зокрема словників, сприяє підвищенню мотивації, ефективності, результативності, формує інтерес до вивчення мов, далі – толерантне ставлення і повагу до представників іншої культури. Електронний словник виступає ефективним застосунком при вивченні іноземної мови, сприяє формуванню чотирьох видів мовленнєвої діяльності та навиків перекладу, формує загальну інноваційну культуру студента/викладача.

Оскільки цифрова освіта стає невід'ємним атрибутом сучасного освітнього процесу, то перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні дидактичних можливостей електронних словників в контексті вивчення не лише іноземної мови, а й інших навчальних предметів.

Література:

1. Бескорса О. С. Система Moodle як засіб організації змішаного навчання практичної фонетики німецької мови. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62, № 6. С. 86–97.
2. Гаврилова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 61 (5). С. 1–14.
3. Друшляк М. Г., Семенов О. М., Грона Н. В., Пономаренко Н. П., Семеніхіна О. В. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інформаційно-граматичної молоді. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2022. № 88 (2). С. 1–22.
4. Іванова О. С., Заєць П. М., Кононова Д. В. Використання електронних словників для перекладів на заняттях англійської мови. *Proc. 12th Int. youth conf. Perspectives of science and education*. New York, USA, 2019. С. 351–355.
5. Калмон Ю. Комп'ютерна лексикографія: виклики та перспективи. *Актуальні питання іноземної філології*. 2019. № 10. С. 112–118.
6. Костікова І. Упровадження електронних словників у процесі навчання англійської мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 2 (76). С. 3–13.
7. Краснопольський В. Е., Іншомовна підготовка студентів нефілологічних спеціальностей на основі створення і використання WEB-технологій: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. 2019.
8. Межов О. Г., Костусяк Н. М. Формування лексико-граматичної компетентності майбутніх філологів в умовах дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Вип. 84, № 4. С. 104–125.
9. Помирча С. В., Пучков І. Р. Електронні словники з української мови як засіб формування лексикографічної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 59, № 3. С. 103–113.
10. Рабійчук Л., Завідонова Н., Особливості навчання іншомовного писемного мовлення у вищих навчальних закладах. *Збірник наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2017. № 3 (10). С. 237–284.
11. Khomyshak O. B. Using digital learning technology in the process of linguomethodological training of future foreign language teachers. *Information technologies and Learning Tools*. 2022. Vol.88, n. 2. Pp. 38–54.
12. Spitsyn E., Kyryklytsia V. Didactic Possibilities of electronic Dictionaries Usage for the Development of Foreign Language Speech Activity of the Students of non-Linguistic Specialities. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 85, no. 5. Pp. 270–287.
13. Spitzer M. School and what it should do today. MVG publisher. 2019.
14. Vakaliuk T., Osova O., Chernysh O. Using Information and Communication Technologies for the Formation of Linguodidactic Competence of Future Foreign Language Teachers. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 82, no. 2. Pp. 77–92.

References:

1. Beskorsa O. S. Moodle system as a means of organizing blended learning of practical phonetics of the German language. *Information technologies and teaching tools*. 2017. Vol. 62, № 6. Pp. 86–97; (in Ukrainian);
2. Havrilova L., Topolnik Y. Digital culture, literacy, competence as modern educational challenges. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. № 61 (5). Pp. 1–14.
3. Drushlyak M. G., Semenog O. M., Grona N. V., Ponomarenko N. P., Semenikhina O. V. Typology of Internet resources for the development of information media literacy of young people. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. № 88 (2). Pp. 1–22;

4. Ivanova O. S., Zaiets P. M., Kononova D. V. Use of electronic dictionaries for translation at English classes. *Proc. 12th Int. youth conf. Perspectives of science and education*. New York, USA, 2019. Pp. 351–355.
5. Kalymon Yu. Computer lexicography: challenges and perspectives. *Current issues of foreign philology*. 2019. № 10. Pp. 112–118.
6. Kostikova O. Introduction of electronic dictionaries in the English language learning process/ *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2018. № 2 (76). Pp. 3–13.
7. Krasnopolskyi V. E. Foreign language training of non-philological students based on creation and use of WEB technologies: Thesis abstract Doctor of Pedagogical Sciences. Kyiv: V. Dal Eastern Ukrainian National University, 2019.
8. Mezhov O. G., Kostusiak R. M. Formation of lexical and grammatical competences of future philologists in the conditions of distance learning. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. № 84 (4). Pp. 104–125.
9. Pomurcha S. V., Puchko I. R. Electronic dictionaries in Ukrainian as a mean of forming lexicographical competence of future primary school teachers. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. № 59 (3). Pp. 103–113.
10. Rabiichuk L., Zavidonova N. Peculiarities of teaching a foreign language writing in higher educational institutions. *Collection of scientific works of the State Border Service of Ukraine. Pedagogical sciences*. 2017. № 3 (10). Pp. 273–284.
11. Khomyshak O. B. Using digital learning technology in the process of linguomethodological training of future foreign language teachers. *Information technologies and Learning Tools*. 2022. Vol.88, n. 2. Pp. 38–54.
12. Spitsyn E., Kyrykulytsia V. Didactic Possibilities of electronic Dictionaries Usage for the Development of Foreign Language Speech Activity of the Students of non-Linguistic Specialities/ *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 85, no. 5. Pp. 270–287.
13. Spitzer M. School and what it should do today. MVG publisher. 2019.
14. Vakaliuk T., Osova O., Chernysh O. Using Information and Communication Technologies for the Formation of Linguodidactic Competence of Future Foreign Language Teachers. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 82, no. 2. Pp. 77–92.

Отримано: 19 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: ekaterina.vukolova17@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-10-13

Вуколова К. В. Використання лінгвістичних корпусів у вивченні словобудови діалектів американського варіанту сучасної англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 10–13.

УДК: 811.111:81'28

Вуколова Катерина Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Білоцерківський національний аграрний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОРПУСІВ У ВИВЧЕННІ СЛОВОБУДОВИ ДІАЛЕКТІВ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття досліджує засади використання концептів корпусної лінгвістики у процесі вивчення американської діалектної англійської мови.

Розглянуто витоки появи корпусної лінгвістики американсько-діалектної англійської мови, досліджено корпусні напрацювання У. Френсіса та Г. Кучери (Brown Corpus, 1964).

Визначається поняття «корпусної лінгвістики» та описано деякі її проблемні аспекти. Означено цenzi використання корпусно-лінгвістичного підходу при вивченні діалектно-граматичних особливостей американської англійської. Окреслено граматичні відмінності між англійською мовою для Британії та англійською мовою для США. Означено термін «розмовна англійська» та визначено, як остання діалектизувалась в США. Розрізняють американську діалектну та американську базову (Course Book English) варіанти англійської мови.

Акцентовано увагу на порівняльно-правових напрацюваннях щодо корпусної лінгвістики британської та американської англійської мов (Браунівський та Ланкастерський корпуси). Згадано про дискографічні дослідження розмовної американської англійської (діалектної): Lancaster/IBM SEC та Corpus of Spoken American English). Окреслено особливості використання Інтернаціонального корпусу англійської мови (International Corpus of English), що вивчає британський та американський варіанти англійської мови у філолого-методологічній єдності. Означено процеси розширення мовного корпусу американської англійської мови у період 1990 р. – сьогодення (крізь призму статистики від The Bank of English).

Означено основні методичні розробки щодо систематизації корпусу американської англійської мови з точки зору теорії корпусної лінгвістики: програмне корпусне забезпечення; проблемно-параметричні галузеві відбори; текстова транскрипція; пошуково-системна робота; дескрипційне кодування «збережених» діалектних слів та словотворень.

Ключові слова: лінгвістичний корпус, корпусна лінгвістика, розмовна англійська, американський діалект англійської мови, американсько-діалектна слово будова.

Kateryna Vukolova,
Ph.D. in Linguistics,
Bila Tserkva National Agrarian University

USAGE OF LANGUAGE CORPUSES IN STUDYING WORD FORMATION OF MODERN AMERICAN ENGLISH DIALECTS

The article deals with the principles of using the concepts of corpus linguistics in studying American English dialects.

The origins of corpus linguistics of American English dialects are considered, and developments in corpus linguistics by W. Francis and G. Kuchera are investigated (Brown Corpus, 1964).

The concept of «corpus linguistics» is defined, and some problematic aspects are described. The qualifications for using the corpus-linguistic approach in the study of dialect grammatical features of American English are defined. The grammatical differences between British and American English are outlined. "Spoken English" is defined as how the latter was dialectical in the United States. The American dialects and Standardized American English are distinguished.

Attention is focused on comparative and legal developments in corpus linguistics of British and American English (Brown and Lancaster Corps). Discographic studies of spoken American (dialectal) are mentioned: Lancaster/IBM SEC and Corpus of Spoken American English. The peculiarities of using the International Corpus of English, which studies British and American English in philological and methodological unity, are outlined. The processes of expanding the language corpus of the American English language from 1990 till the present (through the prism of statistics from The Bank of English) are determined.

The main methodological developments in the systematization of the corpus of American English from the point of view of the theory of Corpus Linguistics are indicated: software corpus; problem-parametric industry selections; text transcription; search and system work; description encoding of "preserved" dialect words and word formations.

Keywords: linguistic corpus, corpus linguistics, spoken English, American dialect of English, American-dialect word structure.

Постановка проблеми. Використання лінгвістичних корпусів – довідко-статистична та джерельно-інформаційна активність щодо уживаності певного слова або словотворення у мовному, мовленнєвому, словоформному та лексемно-часотному контекстах (інша назва – «конкорданс»).

Особливості застосування лінгвістичного корпусу американської англійської мови (переважно – США, American English або АЕ) надає змогу систематизувати основні відмінності даної мовної течії від британської англійської (British English або ВЕ) та визначити аспекти (концепти) автентичності American English.

Визначення особливостей розвитку мовного-корпусної лінгвістики сучасної American English демонструє, що від 1989 р. до 2022 р. запас загальноновживаних словотворень зріс від 20 млн. до 650 + млн. слів (за даними The Bank of English). Відтак, важливо визначити мірила та критерії мовно-лінгвістичної асиміляції (глобалізація, міграційні процеси, інформатизація) American English в умовах сьогодення та закономірності її (асиміляції) відображення у лінгвістично-корпусних дослідженнях щодо АЕ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити відносно невисокий рівень наукової розробленості проблематики використання лінгвокорпусів у процесі вивчення АЕ. Через це, доцільно згадати про дотичні вітчизняні та іноземні науково-лінгвістичні розробки.

Вітчизняний парк лінгвістично-корпусних розробок щодо АЕ представлений працями Г. Войтко (до питання перспектив розвитку корпусної лінгвістики, окреслення закономірностей реформаційно-розвиткової ролі АЕ); В. Жуковської (загальне означення закономірностей корпусної лінгвістики); О. Демської-Кульчицької (до питання аспектного застосування корпусної лінгвістики); О. Міщенко (щодо граматичних наративів вивчення АЕ із використанням корпусно-лінгвістичного підходу); В. Тігової (до питання вокабулярних запозичень до американського варіанту англійської мови – АЕ) тощо.

Іноземний вітчизняний апарат дослідження аспектів використання лінгвістичних корпусів представлений науковими напрацюваннями А. Бултона (лінгвокорпуси у викладанні, навчанні та щоденному використанні); А. Франкенберг-Гарсії (позитивні та негативні аспекти лінгвістично-корпусного вивчення іноземної мови); П. Жударські (роль та місце лінгвістичного корпусу в процесах вивчення британського та американського варіантів англійської мови).

Мета та завдання дослідження – дослідити особливості використання лінгвістичних корпусів у вивченні словобудови діалектів американського варіанту сучасної англійської мови через виконання наступних завдань: розглянути витoki появи корпусної лінгвістики американсько-діалектної англійської мови; визначити поняття «корпусної лінгвістики» та розгляд деяких її проблемних аспектів; розрізнити американо-діалектну та американську базову (Course Book English) варіанти англійської мови; розглянути порівняльно-правові напрацювання щодо корпусної лінгвістики британської та американської англійської мов (Браунівський та Ланкастерський корпуси); окреслити особливості використання Інтернаціонального корпусу англійської мови (International Corpus of English); визначити основні методичні розробки щодо систематизації корпусу американської англійської мови з точки зору теорії корпусної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Корпусна лінгвістика – методологія, в якій мовний шаблон вивчається в корпусі (великій частині лінгводаних, лінгвоінформації). В свою чергу, лінгвістичний корпус – текстово-письмова та усно-доступна для аналізу сукупність іноземного тексту, слів, словотвору та словосполучень, що у сукупності формують т.зв. «мовний діалект» (Boulton, 2016).

Історична поява американського діалекту англійської мови (АЕ) носить generic-характер. Інакше її називають «видозміненою» англійською мовою – у якості об'єднуючого елемента, що систематизував постійний іммігрантський рух до США європейців, австралійців та представників народів Африки. З точки зору лексикографічної та лінгвістично-корпусної логіки, АЕ – спрощений від ВЕ варіант, ідеологічною основою якого є «різнорідна масова культура без певної національності». Логічно, що міжнародним проєктно-аналітичним мовним стартапом The Bank of English (COBUILD Corpus) відмічено стрімке наповнення мовно-лінгвістичного, мовно-сингулярного та мовно-арсенального апаратів АЕ наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. : так, у 1997 р. лінгвістично-мовний корпус АЕ нараховував до 300 млн. діалектичних словотворень та усталених зворотів, у 2005 р. – більше 500 млн., станом на 2022 р. – понад 650 млн. фразеологічно-діалектичних зворотів (розмовно-звичасних висловлювань) (LTW. The Bank of English (COBUILD Corpus)).

Етимологічні основи використання та вивчення лінгвістичних корпусів АЕ в осучасненому форматі заклали У. Френсіс та Г. Кучери у 1963 р., сформувавши т.зв. «Корпус Брауна» (Brown Corpus). Завданнями корпусу визначалось «корпусний, систематизований текстовий набір». Обсяг – до 1 млн. діалектичних словотворень, слововживань та словосполучень. Враховуючи машинно-носієний формат аплікації Brown Corpus 1964, його прийнято вважати першопроходцем корпусно-лінгвістичної теорії, що досліджувала аспекти генерації АЕ-діалектів (Francis, Kuchera, Brown, 1979).

Аспекти асиміляції АЕ в розмовний простір США, в свою чергу, призвели до появи двовимірного «похідного англомовного середовища» – формування розмовної (day-to-day) АЕ та специфічної АЕ, що вивчається на рівні освітнього забезпечення США (т.зв. Course Book English). Якщо для «носіїв» американської англійської (АЕ) даний процес є опануванням академічного курсу АЕ на основі уже здобутих навичок комунікації на неформальному АЕ-рівні, то для іммігрантів до США (представників інших національностей) першочерговим є процес осягнення академічної АЕ-англійської мови, внаслідок чого адаптація до неформального мовного середовища набуває ознак утрудненості. Дана конотація, однак, має й позитивні риси : процес пристосування до АЕ у «неносія» мови відбувається шляхом набуття фонетично-розмовних компетентностей (звуки, слова та речення вимовляються чітко, повільно та зрозуміло для співрозмовника), що є передумовою формування нового способу лексикографічного та корпусно-лінгвістичного спілкування – «інтернаціоналізації АЕ».

Логічним продовженням лексичних та лінгвістично-корпусних напрацювань У. Френсіса та Г. Кучери у Brown Corpus 1964 стала поява Ланкастер-Осло-Берген корпусу (Lancaster-Oslo-Bergen Corpus) у 1985 р. (анотована версія) (Johansson, 1978). Структурна ідентичність із Корпусом Брауна дозволила розширити коло науково-лінгвістичних та морфемно-фразеологічних досліджень АЕ до формату англо-американського мовного порівняння (АЕ та ВЕ у застосовчій мовній сукупності) за різножанровою моделлю та із використанням комп'ютерного моделювання.

Як наслідок, у період 1985 – 1990 рр. у лінгвістично-корпусній теоретичній доктрині запровадили дослідження АЕ-діалектів за допомогою дискографії. Розмовна англійська була об'єктом напрацювань на базі Lancaster/IBM SEC та Corpus of Spoken American English ((Knowles, 1996: 278). З точки зору науки, поява нових корпусів засвідчила, по-перше, проникнення технічного прогресу в лінгвістично-словотворчі колокації, і по-друге – розширення лінгвістичних корпусів розмовної АЕ внаслідок недостатнього рівня предметного впливу корпусів 1-го рівня (Brown Corpus 1964) та поступовий перехід до технологічного розвитку корпусів шляхом обробки текстів та формування новітніх корпусів обсягом 100 млн словотворчих концептів (т.зв. «корпуси другого покоління»).

Оскільки, як зазначалось раніше, асимілятивний ефект АЕ має соціально-навчальну сутність (соціальна – розмовна АЕ, навчальна – опанування академічної АЕ), актуальності набуло питання узагальненої методології викладання. Звернемо увагу : вивчення АЕ – найчастіше «перший вибір» під час академічного навчання поза межами США (країни-члени ЄС, країни Східної Європи, країни Африки тощо), внаслідок чого застосовуються усталені проформи вимови, вокабулярності, академічно-писемного та академічно-розмовного мислення. Результатами науково-лінгвістичної та морфемно-корпусної

експансії АЕ стала поява двох АЕ-корпусів ХХ ст. – лінгводидактичного корпусу (International Corpus of Learner's English) та Міжнародного корпусу англійської мови (International Corpus of English) (Greenbaum, 1991: 3-7).

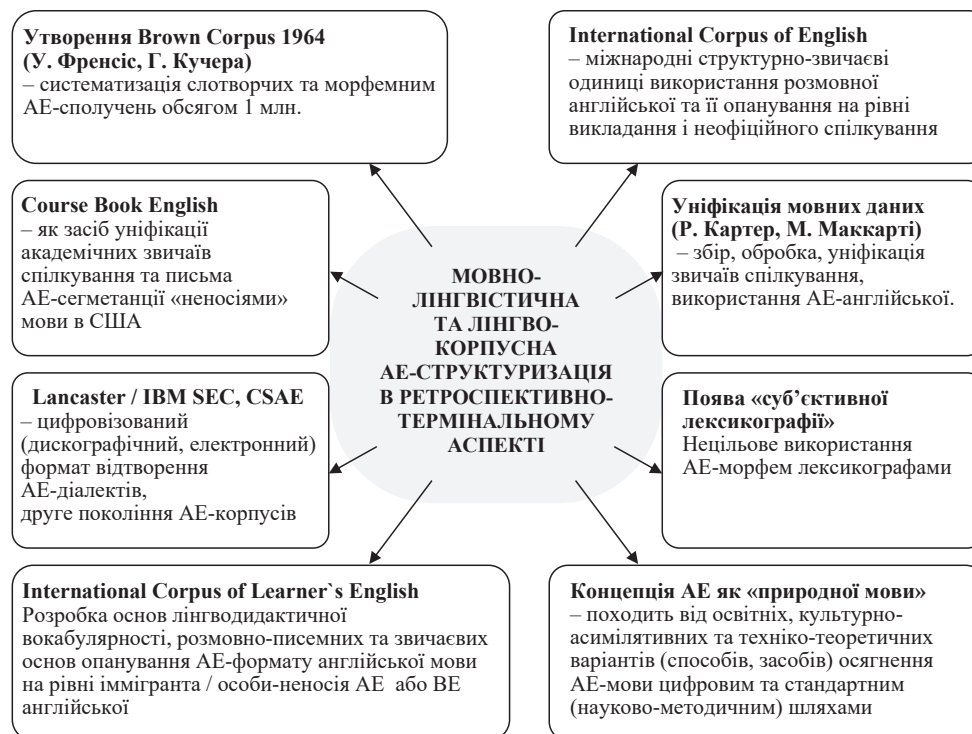
Даний процес, однак, не нівелює т.зв. «негативної» (похідної) мовно-вокабулярної та лінгвістично-корпусної асиміляції, внаслідок якої з'являються нові діалекти: африканський (ПАР, Нігерія та ін.), латино-американський (Аргентина, Бразилія, Чилі та ін.), азіатський (Китай, Японія та ін.). Крім того, варто пам'ятати про наявність австралійського та канадського діалектів АЕ, що є похідними (видозмінними) від неї.

Доцільно відмітити, що корпусно-лінгвістичний апарат АЕ наділений ідеологічним компонентом. На думку Г. Войтко, США як основний носій АЕ-культури спілкування пропонує «американську мрію» не лише як засіб державно-соціального курсу, а й як спосіб інтернаціонального приваблення. Масова імміграція до США, американська різнокультурність та політика автономної єдності – спосіб уніфікації мовного питання шляхом «формування симпліфікованих лінгвістично-корпусних зворотів, граматичних та синтаксичних формул, прийнятих для опанування різними верствами населення – незалежно від соціально-етнічного походження та належності до певної мовної групи (Войтко, 2014: 208-212).

Американська англійська мова (АЕ) у іноземній лінгвістично-корпусній теорії відноситься до «природних мов». Це означає, що АЕ-лінгвокорпуси пропонують широкі опції навчально-наукового осягнення розмовних стандартів. На думку польського науковця П. Жударські, АЕ-корпусна лінгвістика визначає такі методи вивчення англійської мови, як освіта (включно із наданням освітніх послуг), контекст культурної асиміляції та техніко-теоретичний (техніко-технологічний) прогрес як спосіб Е-осягнення АЕ-варіанту англійської мови (Szudarski, 2010-2011: 37-47).

Корпуси АЕ-англійської мови також використовуються для систематизації автентичних мовних даних (інформації). Уже сформовані звичай формального та неформального спілкування виступають основою для розробки широкого спектру галузевих мовних матеріалів (словників, підручників). Як зазначають Р. Картер та М. Маккарті (Carter, McCarthy, 2014: 254), нерідко навіть носій мови є неточним при оцінці вживання лінгвістичних елементів та певних корпусно-лінгвістичних зворотів. Наразі лексикографія та лінгвістичне розробництво набуло ознак суб'єктивності: бази даних та Е-корпуси нерідко «пропускають» важливі для мовно-лінгвістичного балансу та запасу морфемно-колокаційні структури.

На рис. 1 представлено узагальнений концепт мовно-лінгвістичної та лінгво-корпусної АЕ-структуризації в ретроспективно-термінальному аспекті.

Рис. 1 Мовно-лінгвістична та лінгво-корпусна АЕ-структуризація в ретроспективно-термінальному аспекті

Не дивлячись на наявні приклади цифрового дослідження АЕ-вокабуляру науковцями та педагогами (зібрання фраз-зворотів, висловів-термінів), подекуди невирішеним залишається аспект розгалуження лінгвістичних корпусів в умовах «дистанційнізації освіти». Приклад позитивного стартапу даної сфери на сьогодні – лише Compleat Lexical Tutor (засновник – Т. Кобб), що дозволяє проводити регулярні мовні заняття із використанням АЕ та ВЕ-лексики, формувати завдання «на базі» певного опрацьованого корпусу, створювати списки вокабулярних частот (частин) із текстів або формувати «закритий» текст із опцією виконання задля здобуття фазових АЕ-компетентностей.

В свою чергу, технологізація навчально-соціального середовища створює прецедент використання Інтернет-мережі як окремого «лінгвістичного корпусу». Згідно позиції Ф. Келлера та М. Лапати, створення «онлайн лінгвокорпусу» має двовимірну структуру: по-перше, цифрова систематизація наявних АЕ-джерел надає значно спрощує доступ до останніх та надає можливість їхнього вивчення «на руках» (в режимі реального часу); по-друге – власне worldwide web має певні сленгові,

розмовні, писемні ідіоми, слововживання та елементи словотвору, котрі використовуються для позначення емоцій та комунікації на інтернаціональному рівні (наприклад, соціальна мережа на кшталт Facebook або Twitter), через що можуть бути частиною корпусно-лінгвістичного дискурсу за умови правильного оформлення.

При цьому, цифровізація корпусно-лінгвістичної англійської мови може мати результатом не лише раніше згадану умову «інтернаціоналізації» (притосування неносія АЕ-мови до мовного середовища та імплікація спрощеного варіанту спілкування – наприклад, в США), але й інтернаціонально-витокового дослідження АЕ з точки зору її зв'язку із лексикографією, наприклад, ірландсько-шотландської або валлійської мовної традиції, а також впливом на остаточне формування АЕ не лише процесу адаптації неносіїв (non-native speakers), а рецепції (увібрання) в АЕ комунікативно-лексичних мотивно-морфемних мотивів італійської, чеської та ін. мов.

Висновки. Дослідження аспектів використання лінгвістичних корпусів у вивченні словобудови діалектів американського варіанту сучасної англійської мови дозволило дійти наступних умовиводів.

По-перше, АЕ-лінгвістичний корпус є де-факто масовим симпліфікованим зібранням мовно-розмовних, звичаєвих та комунікативно-ситуативних варіантів використання усталених зворотів, ідіом, слововживань та словосполучень у похідних морфемно-стилістичних варіаціях.

По-друге, процес АЕ-імплікації має двовимірну структуру : соціально-розмовну (Brown Corpus 1964 від У. Френсіса та Г. Кучери) та навчально-методичну (Course Book English) інтеграцію, що корелюють між собою (неносій мови інтегрується у мовне середовище завдяки Course Book English, носій мови завдяки Course Book English «шліфує» уже набуту мовно-соціальні комунікативні здібності).

По-третє, цифровізація АЕ-вокабуляру може допомогти у створенні двоаспектного онлайн АЕ-середовища : на рівні т.зв. «АЕ-Інтернету» (вислови, підходи, Інтернет-сленги, Інтернет-фрази, що використовуються для комунікації) та на рівні систематизації наявних АЕ-висловів та АЕ-словотворень.

Література:

1. Boulton A. Using Corpora in Language Teaching, Learning and Use. *Pour une formation durable en Lansad*. 2016. Vol. 35 (2). URL : <https://journals.openedition.org/apliut/5433>
2. LTW. The Bank of English (COBUILD Corpus). LTW official website. URL : https://www.lt-world.org/kb/resources-and-tools/language-data/ltw_x3alanguage_x5fdata_2010-09-23.5678579368
3. Francis W. N., Kuchera H. Brown Corpus Manual. Providence, Rhode Island : Department of Linguistics Brown University, 1979. URL: <http://icame.uib.no/brown/bcm.html>
4. Johansson S. Lancaster-Oslo-Bergen corpus of modern English (LOB), 1978. Oxford Text Archive. URL: <https://ota.bodleian.ox.ac.uk/repository/xmlui/handle/20.500.12024/0167>
5. Knowles G. et al. A Corpus of Formal British English Speech. The Lancaster/IBM Spoken English Corpus. Routledge, 1996. 278 p.
6. Greenbaum S. ICE: the International Corpus of English. Cambridge University Press, 1991. P. 3–7.
7. Войтко Г. Корпусна лінгвістика: історія формування і перспективи розвитку. *ВНУ : Розділ IV. Теоретичні засади лінгвістичних досліджень*. 2014. № 5. С. 208–212. [Voitko, H. Korpusna linhvistyka : istoriia formuvannia i perspektyvy rozvytku. VNU : Rozdil IV. Teoretychni zasady linhvistychnykh doslidzhen, 2014. № 5. S. 208–212.]
8. Szudarski P. The Role of Language Corpora in Teaching English as a Foreign Language in Poland. *Language, Communication, Information*. 2010-2011. Vol. 5. P. 37–47.
9. Carter R., McCarthy M. Vocabulary and Language Teaching. Routledge, 2014. 254 p.

Отримано: 15 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: elina.koliada@vnu.edu.ua

kalynovska@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-14-18

Коляда Е. К., Калиновська І. М. Комунікативний підхід до вивчення іноземної мови в контексті забезпечення якості вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 14–18.

УДК: 81'243:316.77]:378.016

Коляда Еліна Калениківна,
кандидат філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Калиновська Ірина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про комунікативний підхід до вивчення іноземної мови здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти в контексті забезпечення якості вищої освіти, що включає огляд основних очікуваних результатів забезпечення якості вищої освіти, розгляд особливостей комунікативного підходу до вивчення іноземної мови й аналіз його застосування.

Матеріалом дослідження слугує підручник *Speakout 2nd Edition (Upper Intermediate)* видавництва Pearson Education, який підтримується інтерактивною платформою MyEnglishLab, відповідає міжнародному стандарту CEFR і є одним з чинників забезпечення якості вищої освіти, що передбачає створення належних умов для особистісного і професійного розвитку здобувачів вищої освіти, успішної реалізації їхніх освітніх цілей і досягнення запланованих результатів навчання.

Ключові слова: комунікативний підхід, іноземна мова, підручник *Speakout*, якість вищої освіти.

Elina Koliada,
PhD in Philology, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University
Iryna Kalynovska,
PhD in Philology, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE COMMUNICATIVE APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE

The article is focused on a communicative approach to learning a foreign language by the seekers of a higher education degree of the third (educational and research) level of higher education in the context of higher education quality assurance. The article includes a review of the main expected results of higher education quality assurance, the main features of the communicative approach to learning a foreign language and the analysis of its application.

The research material is taken from the coursebook *Speakout 2nd Edition (Upper Intermediate)* published by Pearson Education. The coursebook corresponds to CEFR, an internationally recognized standard. It comes with access to Pearson's MyEnglishLab, an online platform with additional practice activities. A high-quality textbook is one of the key factors of higher education quality assurance, which provides the creation of appropriate conditions for personal and professional development of seekers of a higher education degree, the successful implementation of their educational goals and achievement of planned learning outcomes.

The communicative approach involves the effective use of the English language in the educational process for the purpose of communication, exchange of knowledge in oral and written forms, sharing thoughts and information. It also aims at the formation and development of skills in all types of speech activity, mastering effective communication strategies in various types of intellectual and practical activities of seekers of a higher education degree, increasing their interest in the subject, their awareness of the English language as a means of international communication in the conditions of European integration and globalization.

Keywords: communicative approach, foreign language, coursebook *Speakout*, higher education quality.

Постановка проблеми. Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (Стратегія розвитку, 2020), одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти є забезпечення її якості. У законі України «Про вищу освіту» поняття якості вищої освіти визначено як «відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» (Закон України, 2019).

Забезпечення якості вищої освіти передбачає «створення належних умов для особистісного і професійного розвитку здобувача (студента, слухача), успішної реалізації ним освітньо-виховних цілей і досягнення запланованих результатів» (Якість вищої освіти, 2019: 10). На забезпечення якості вищої освіти впливає низка чинників, серед яких – політика та побудова внутрішніх систем забезпечення якості у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), а також активність внутрішніх стейкхолдерів (керівники, викладачі, студенти) і зовнішніх стейкхолдерів (роботодавці, представники бізнес-середовища, громадськості, науковці, батьки). Американські дослідники виокремлюють чотири групи стейкхолдерів, які мають свою точку зору на визначення якості освіти: 1) провайдери (*providers*), наприклад, органи фінансування (*funding bodies*), громада (*community*), платники податків (*taxpayers*); 2) користувачі освітніх послуг (*users of products*), наприклад, студенти (*students*); 3) користувачі результатів навчання (*users of outputs*), наприклад, роботодавці (*employers*); 4) співробітники сек-

тора (*employees of the sector*), наприклад, науково-педагогічні працівники (*academics*) та адміністратори (*administrators*) (Schindler, 2015: 4).

Практика функціонування ЗВО свідчить про певні проблеми, які впливають на якість вищої освіти, на зразок зменшення кількості здобувачів ЗВО, демографічні та міграційні процеси, конкуренція ЗВО на ринку освітніх послуг, а також зниження рівня задоволення якістю вищої освіти з боку здобувачів, викладачів чи роботодавців тощо (Стратегія розвитку, 2020). Це спонукає науковців до пошуку шляхів покращення якості вищої освіти, що є на часі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якість освіти є «комплексом характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне формування компетентності та професійної свідомості здобувачів» (Якість вищої освіти, 2019). Проблеми формування комунікативної компетентності здобувачів освіти є в полі зору низки вчених, на зразок Н. Бутенко, В. Вдовіна, В. Данилової, В. Ковтун, І. Тараненко, Л. Яковлевої та ін. Ефективному формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти сприяє комунікативний підхід до вивчення іноземної мови, який на думку Б. Тарнопольського, має враховувати такі три основні умови: 1) спрямованість навчання здобувача на вироблення навичок (граматичних, лексичних, фонетичних, мовленнєвих умінь), що забезпечують можливість здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності під час спілкування, реалізацію мови в комунікації; 2) комунікативний характер вправ, які використовуються в навчальному процесі для вироблення навичок і мовленнєвих умінь, які мають бути різних рівнів, а найкраще – вправами найвищого рівня, що призначені для засвоєння мовного матеріалу і розвитку мовленнєвих умінь в реальній комунікативній ситуації, а також таких, що відповідають меті освітньої компоненти – розвитку комунікативної компетенції; 3) формування у здобувачів освіти спонукально-мотиваційної фази діяльності – створення потреби в іншомовному мовленнєвому спілкуванні (Тарнопольський, 1993: 52–53).

Л. В. Кушмар та Л. А. Колот зазначають, що основним завданням вищої освіти сьогодення є забезпечення ефективної та якісної підготовки здобувачів освіти, яку в сучасному світі неможливо уявити без використання сучасних підходів до навчання, що дозволяють зробити заняття продуктивними й цікавими не тільки для здобувачів освіти, які вільно користуються сучасними електронними пристроями, а й для викладачів, забезпечуючи оптимізацію управління навчальним процесом (Кушмар, 2019: 57).

Мета нашого дослідження – розглянути особливості використання комунікативного підходу до вивчення іноземної мови в контексті забезпечення якості вищої освіти. Для досягнення мети необхідно вирішити низку **завдань**: окреслити очікувані результати забезпечення якості вищої освіти; висвітлити риси комунікативного підходу до вивчення іноземної мови й проаналізувати особливості його застосування для вивчення англійської мови здобувачами вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Матеріалом дослідження слугує підручник *Speakout (Upper Intermediate) 2nd Edition* (Wilson, 2015) видавництва *Pearson Education*, який розроблений на основі автентичних матеріалів програм BBC (англ. *British Broadcasting Corporation* – Британська радіомовна компанія Бі-бі-сі) і відповідає міжнародному стандарту CEFR (англ. *Common European Framework of Reference for Languages* – Загальноєвропейська рекомендація з мовної освіти). Підручник дозволяє максимально наблизити процес вивчення англійської мови до сучасних реалій та охоплює всі аспекти засвоєння мови: читання, письмо, говоріння та аудіювання, а також дає змогу здобувачам виконувати у зручний час завдання на інтерактивній он-лайн платформі *MyEnglishLab*, що слугувало критерієм відбору цього комплексу для освітнього компонента, який вивчається. У 2018 р. Волинський (тоді – Східноєвропейський) національний університет імені Лесі Українки уклав угоду про співпрацю з компанією *Diternal Education* – офіційним представником освітньої корпорації *Pearson* в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зовнішні й внутрішні стейкхолдери мають різне очікування щодо якості освіти, зокрема здобувачі освіти асоціюють якість освіти із ЗВО, своєю освітньою програмою чи освітніми компонентами, які вивчають: *“Each group has a different perspective on quality. For example, students associate quality with the institution they attend, the program in which they enrol, and the course they complete”* (Wilson, 2015: 4). Місія сучасного ЗВО полягає в тому, щоб «створити для кожного студента сприятливе освітнє середовище, спрямувати його на самостійну навчально-пізнавальну, науково-дослідницьку, професійно-практичну діяльність, а також зорієнтуватися в конкурентному середовищі, визначитися у власних освітньо-професійних пріоритетах, побудувати індивідуальну траєкторію навчання і виховання, виробити дієвий алгоритм реалізації» (Якість вищої освіти, 2019: 10).

Серед очікуваних результатів забезпечення якості вищої освіти за Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (Стратегія розвитку, 2020: 56) зазначено оновлення матеріально-технічної та лабораторної бази, інформаційного забезпечення, бібліотечних фондів ЗВО до рівня світових стандартів, впровадження нових методів і підходів у викладанні, а також набуття здобувачами високого рівня універсальних і професійних компетенцій. У зв'язку з цим, важливим є використання інтерактивної платформи *MyEnglishLab*, яка реалізує «комплекс методичних, дидактичних, педагогічних і психологічних принципів та підвищує ефективність вирішення комунікативних завдань, розвиває різні види мовної діяльності, формує стійку мотивацію іншомовної діяльності здобувачів вищої освіти» (Кушмар, Колот, 2019: 57).

Мета освітнього компоненту «Іноземна мова» – дати здобувачам вищої освіти практичні знання лексики та граматики англійської мови й розвинути у них розуміння того, як англійська мова використовується для спілкування. Застосування комунікативного підходу передбачає активне використання англійської мови у навчальному процесі з метою спілкування, обміну знаннями в усній та писемній формах, думками, інформацією, націлює на формування і розвиток умінь з усіх видів мовленнєвої діяльності, опанування ефективних стратегій спілкування у різних видах інтелектуальної і практичної діяльності здобувачів вищої освіти, підвищення їхнього інтересу до освітнього компонента, усвідомлення ними англійської мови як засобу міжнародного спілкування в умовах євроінтеграції і глобалізації.

Основна ідея комунікативного підходу полягає в тому, що здобувачі вищої освіти, щоб стати ефективними користувачами мови, повинні не тільки здобувати знання (наприклад, знати граматичні, лексичні та вимовні норми), а й розвивати навички та вміння використання мовних знань для реальних комунікативних цілей. Використання підручника *Speakout 2nd Edition (Upper Intermediate)* дає змогу систематично розвивати навички говоріння, читання, аудіювання та письма за допомогою широкого набору реалістичних видів навчальних завдань, які забезпечують максимум практичних можливостей для

використання мови, що вивчається. Наприклад: *Work in pairs. Design a one-hour walking or cycling tour of a town/city you know for a visitor* (Wilson, 2015: 123); *Work in pairs and discuss. What crimes are the most common in your city/town?* (Wilson, 2015: 104).

Підручник *Speakout* створений на підставі методики модульного навчання. Кожен модуль має ідентичну структуру: спочатку вводиться й опрацьовується нова лексика та граматики, потім вивчається один із елементів функціонального стилю (наприклад, *polite enquiries, persuading, adding emphasis, expressing likes and dislikes, handling an awkward situation*). Завершується модуль переглядом відео та низкою завдань до нього. Формальні аспекти мови (граматика, лексика, фонетика) подані в комунікативних контекстах для того, щоб у здобувачів освіти формувалося безпосереднє розуміння того, як ці мовні одиниці вживати у мовленні. У підручнику запропоновані вправи для засвоєння основних мовних одиниць, а саме:

– фонем (звуків), наприклад: *Add vowels to complete the words* (Wilson, 2015: 66); *Listen and check. Then listen and repeat, paying attention to the linking, the weak form of **and** /ən / and the dropping of /d/ in connected speech* (Wilson, 2015: 121);

– морфем (коренів слів, афіксів), наприклад: *Check what you know. Add a negative prefix to the words in bold to make them negative. Use dis-, in-, il-, im-, ir-, mis- or un-* (Wilson, 2015: 70); *Which adjectives in Exercise 1A become opposites by adding/removing a prefix/suffix?* (Wilson, 2015: 98);

– слів, наприклад: *Look at the email again. Underline six uncountable nouns and circle eight nouns which are usually found only in the plural. Use a dictionary if necessary* (Wilson, 2015: 49); *Work in pairs. Make a list of as many adjectives for describing films as you can remember* (Wilson, 2015: 126);

– словосполучень: *Read the text again. Underline six verbs and circle six adjectives which collocate with **idea(s)*** (Wilson, 2015: 62); *Underline two adverb + past participle combinations in paragraph 3 of the review* (Wilson, 2015: 118);

– речень, наприклад: *Look at the list and complete the sentences* (Wilson, 2015: 42); *Rewrite the sentences using a participle clause* (Wilson, 2015: 120).

З оперттям на комунікативний підхід, пов'язаний з питаннями ефективності спілкування, міжособистісними аспектами комунікації та психологічною культурою особистості, автори підручника пропонують більшість вправ, для виконання яких потрібний комунікативний партнер. Тобто здобувачів вищої освіти заохочують працювати разом в парах чи групах для того, щоб забезпечити максимальну кількість можливостей для взаємного усного та письмового спілкування англійською мовою. Завдяки роботі в парах чи у групах кожен здобувач вищої освіти має більше часу на говоріння, аніж якби він на занятті відповідав тільки викладачу.

Важливо, що у підручнику граматики взаємодіє з лексикою, наприклад, прямі і непрямі запитання вивчаються у межах теми про невимушену розмову, а непряма мова – у межах теми про засоби масової інформації. Ефективність роботи з формування лексичних і граматичних навичок забезпечується наявністю різноманітних контекстів і діалогів, що відображають реалії сучасного світу і реальні життєві ситуації. Регулярне повторення лексичних одиниць і граматичних структур у типових контекстах їх використання є необхідним чинником для розвитку розуміння того, як функціонує мова.

Введення лексичних одиниць в контексті тем є ефективним шляхом вивчення лексики. Під час відбору лексики автори підручника враховують дані комп'ютеризованих лексичних досліджень, які підтверджують не тільки частотність певних лексичних одиниць у прикладах вживання носіїв мови, але й контексти, в яких ці лексичні одиниці регулярно трапляються, та їх найбільш типові значення. Як зазначає С. В. Долинський, знання іноземної мови асоціюється із знанням слів, а володіння мовою – з лексичними навичками, які забезпечують функціонування лексики у спілкуванні. Лексичні навички розглядають як найважливіший і невід'ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування є метою навчання лексичного матеріалу (Долинський, 2015: 179–180). Засвоєння іншомовної лексики – це тривалий і трудомісткий процес, що передбачає як безперервне накопичення і розширення словникового запасу, так і оперування лексичними одиницями у різних видах мовленнєвої діяльності.

Формування лексичної компетентності тісно пов'язане з формуванням граматичної компетентності. Граматична компетентність – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості (Методика навчання, 2013: 234). Сформована граматична компетентність є одним з найважливіших чинників, який впливає на загальний рівень володіння іноземною мовою, адже вона є компонентом іншомовної комунікативної компетентності. Автори посібника заохочують здобувачів вищої освіти самостійно формулювати правила, щоб вони могли продемонструвати своє розуміння того, як і коли використовувати граматичну структуру. Наприклад: *Work in pairs and complete the rules for choosing between the present perfect simple and the present perfect continuous. Give examples from the sentences in Exercise 5A.* (Wilson, 2015: 21).

Здобувачі вищої освіти розширюють і зміцнюють свій словниковий запас і повторюють вивчені граматичні структури під час читання. Тексти для читання можна використовувати інтенсивно або екстенсивно, і завдання для розуміння текстів можна давати до читання, під час читання і після читання. Важливо розвивати у здобувачів вищої освіти різні навички та уміння читання іноземною мовою, пропонуючи їм різноманітні вправи, які передбачають:

1) переглядове читання (*skimming*), тобто читання типу «знімання вершків» для отримання загального уявлення про тему й коло питань, що розглядаються у тексті, наприклад: *Student B: quickly read the text on this page. Which four questions above does it answer?* (Wilson, 2015: 119);

2) пошукове читання (*scanning*), тобто читання типу «сканування» для знаходження якоїсь конкретної інформації, наприклад: *Read the article and find two examples of false memories* (Wilson, 2015: 104);

3) ознайомче читання (*gist reading*) заради формулювання власних висновків, наприклад: *Read the article again. Are statements 1–6 true (T) or false (F)?* (Wilson, 2015: 104);

4) читання заради короткого переказу основного змісту (*summarizing*), наприклад: *Read the story. What happened and how did the man get out of the situation without being hurt?* (Wilson, 2015: 113).

Надзвичайно важливо, щоб викладачі заохочували здобувачів вищої освіти до екстенсивного читання англійською мовою, яке є одним із основних шляхів оволодіння мовою. Воно допоможе здобувачам вищої освіти самостійно здобувати та опрацьовувати інформацію зі сфери їхньої діяльності з автентичних джерел, набувати нових знань.

У реальних процесах спілкування окремі види мовленнєвої діяльності функціонують, як правило, інтегровано, наприклад, розмова – це аудіювання і говоріння, а заповнення форми передбачає читання і письмо. У підручнику також є вправи на перевірку розуміння почутого, наприклад: *Listen again to the three conversations and answer the questions* (Wilson, 2015: 47); *Listen to someone talk about a film he never gets bored with watching. What is the film and what is the main reason he likes it* (Wilson, 2015: 116), вправи на опрацювання тексту і заповнення таблиці, наприклад: *Complete the table with the linking words/phrases in bold in the essay* (Wilson, 2015: 46); *Check what you know. Complete the table with the modal and semi-modal verbs underlined in sentences 1–6 below* (Wilson, 2015: 69).

Комунікативний підхід вимагає відкритої атмосфери співпраці й активної участі здобувачів вищої освіти у процесі їх навчання на занятті, де викладач стимулює їхні когнітивні процеси, заохочує їх висловлювати думки, ставити численні запитання, використовувати досвід, виражати почуття. На різних етапах заняття викладач виконує різні ролі: інформант (*informer*), консультант (*resource consultant*), спостерігач (*monitor*).

Роль викладача як носія інформації необхідна, наприклад, при вивченні нового матеріалу або коли необхідні пояснення до завдань; коли час переходити від одного етапу заняття до іншого і коли необхідно виправити помилки. Роль спостерігача найбільш важлива тоді, коли здобувачі вищої освіти працюють самостійно або в парах чи в групах. Під час цього етапу заняття викладач, рухаючись від однієї групи здобувачів освіти до іншої, надає індивідуальну допомогу тим, хто її потребує. Роль викладача як консультанта в повній мірі реалізується тоді, коли здобувачі вищої освіти працюють самостійно в парах чи в групах і потребують поради, наприклад, щодо змісту завдання.

Домашні завдання і тести здобувачі вищої освіти виконують на сайті myenglishlab.com. Для цього вони отримують код доступу до особистого кабінету на інтерактивній онлайн-платформі *MyEnglishLab*. Для реєстрації та створення облікового запису використовується код доступу. За допомогою ідентифікатора курсу здобувачі вищої освіти підключаються до курсу викладача. Після проходження кожної теми викладач відкриває доступ до відповідних вправ та тестів, визначаючи терміни їх виконання. Задане викладачем завдання з'являється у розділах *To Do List* (Список завдань), *Calendar* (Календар) та *Recent Activity* (Нещодавні дії).

Оцінки для більшості практичних вправ і завдань виставляються автоматично. Однак деякі вправи викладач оцінює самостійно, наприклад, усне мовлення і письмо. Здобувач вищої освіти має можливість ознайомитися з одержаними оцінками в розділі *Gradebook* (Журнал успішності). У цьому розділі також видно прогрес здобувача освіти, а саме: відсоток правильно виконаних завдань за модулями, час, витрачений на кожну тему, оцінку окремих навичок (граматика, аудіювання, читання тощо). За допомогою вкладки *Messages* (Повідомлення) можна спілкуватися як з викладачем, так і з іншими здобувачами вищої освіти, які проходять цей курс.

Висновки. Враховуючи те, що основна функція мови є комунікативна, комунікативний підхід до вивчення іноземної мови можна назвати основним, найважливішим. З аналізу матеріалу дослідження стає зрозуміло, наскільки комплексним та різноманітним є використання комунікативних завдань у процесі вивчення іноземної мови у ЗВО. При цьому, навчання спрямоване не на вивчення граматики чи лексики англійської мови, а на удосконалення комунікативної компетенції, тобто уміння правильно використовувати мову у відповідних реальних комунікативних ситуаціях. Забезпечення якості вищої освіти досягається поєднанням змісту програми вивчення іноземної мови, застосуванням комунікативного підходу, навчальних можливостей здобувачів вищої освіти та ресурсним забезпеченням освітнього компоненту.

Література:

1. Долинський Є. В. Методика формування іншомовної лексичної компетентності за допомогою посібника елективного курсу «Моя Франція». *Проблеми сучасного підручника*. 2015. Вип. 15(1). С. 179–186. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15%281%29_22.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» № 392-IX від 18.12.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text>.
3. Кушмар Л. В., Колот Л. А. MyEnglishLab як одна з інноваційних платформ змішаного навчання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2019. Вип. 89. С. 52–58.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ, 2020. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
6. Тарнопольський Б. Методика викладання англійської мови. Київ : Вища школа, 1993. 167 с.
7. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ : Ніжин, 2019. 176 с.
8. Schindler L., Puls-Elvidge S., Welzant H., Crawford L. Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the literature. *Higher Learning Research Communications*. 2015. Vol. 5(3). Pp. 3–13. URL : <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1132898.pdf>
9. Wilson J. J. Speak Out. Upper-Intermediate Student's Book and Active book with MyEnglishLab. Pearson Education Ltd., 2015. 176 p.

References:

1. Dolynskiy, Ye. V. (2015). *Metodyka formuvannya inshomovnoi leksychnoi kompetentnosti za dopomohoiu posibnyka elektyvnoho kursu «Moia Frantsiia» [The Method of Forming Foreign Language Lexical Competence Owing to Elective Course Textbook «My France»]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka [Problems of the Modern Textbook]*. 15(1). Pp. 179–186. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15%281%29_22 [in Ukrainian].*
2. *Iakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka: navchalno-metodychnyi posibnyk [Quality of Higher Education: Theory and Practice: Teaching and Methodological Manual] / A. Vasyliuk, M. Dei (Academic Ed.). (2019). Kyiv ; Nizhyn. [in Ukrainian].*
3. Kushmar, L. V. and Kolot, L. A. (2019). MyEnglishLab yak odna z innovatsiynikh platform zmishanoho navchannia [Myenglishlab as One of the Innovative Platforms in Blending Learning]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov» [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching»]*. 89. Pp. 52–58. [in Ukrainian].

4. *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka: pidruchnyk* [Methods of Teaching Foreign Languages and Cultures: Theory and Practice: a Textbook] / Bihych, O. B., Borysko, N. F., Boretska, H. E. et al. S. Yu. Nikolaieva (Ed.). (2013). Kyiv : Lenvit. [in Ukrainian].
5. Schindler, L. et al. (2015). Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the literature. *Higher Learning Research Communications*. 5(3). Pp. 3–13. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1132898.pdf>
6. *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky* [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031]. (2020). Kyiv. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
7. Tarnopolskyi, B. (1993). *Metodyka vykladennia anhliiskoi movy* [Methodology of teaching the English language]. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
8. Wilson, J. J. (2015). *Speak Out. Upper-Intermediate Student's Book and Active book with MyEnglishLab*. Pearson Education Ltd.
9. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia osvitnoi diialnosti u sferi vyshchoi osvity» № 392-IX vid 18.12.2019* [The Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Improvement of Educational Activities in the Field of Higher Education». No. 392-IX of 18 December 2019]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text> [in Ukrainian].

Отримано: 27 березня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 2 травня 2023 р.

e-mail: m.yanisiv@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0596-395X>

e-mail: bdzilka2@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2974-5324>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-19-23

Янісів М. П., Іщук М. М. Автентичний поетичний текст як об'єкт культури та іншомовної лінгводидактики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 19–23.

УДК: 372.881.111.1

Янісів Михайло Петрович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська Політехніка»
Іщук Мирослава Миколаївна,
старший викладач,
Національний університет «Львівська Політехніка»

АВТЕНТИЧНИЙ ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРИ ТА ІНШОМОВНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті досліджено автентичний поетичний текст як об'єкт культури та іншомовної лінгводидактики. Відзначено, що змістом формування лінгвосоціокультурної компетенції як складової іншомовної комунікативної компетенції філолога повинно стати не лише ознайомлення з визначними фактами культури та мистецтва у рамках країнознавства, але й вивчення найвидатніших текстів культури, якими постають шедеври літератури і поезії. Акцентовано увагу на тому, що "інформативна конденсованість" та "гіперсемантичність", а також концептуальність, емоційність, образність, ритмічність, мелодійність та милозвучність зумовлюють невичерпні естетичні, пізнавальні, комунікативні, особистісно-ціннісні, мнемонічні, виховні та навчальні можливості автентичного поетичного тексту. Виділено головний предмет поезії – це зображення людини; її внутрішнього світу, її думок про навколишній світ і життя в ньому, її ставлення до людей, природи і суспільства, емоцій, почуттів і переживань людської душі. Описуючи події та явища повсякденного життя людини, порушуючи його психологічні, етичні, естетичні, ідеологічні, філософські, духовні та інші проблеми, виражаючи ставлення до них поета як мислителя і гуманіста, поезія, у такий спосіб, по-перше, демонструє їх вирішення, і, по-друге, виконує свою пізнавально-інформаційну функцію. Це служить збагаченню соціокультурологічного досвіду людини; її духовному, моральному та інтелектуальному вдосконаленню. Характеризовано комунікативні, аксіологічні, когнітивні, інформаційні, культурноносні, смислотворні функції поетичного тексту. Доведено ефективність використання шедеврів іншомовної художньої літератури і поезії під час формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів-філологів на старшому ступені навчання.

Ключові слова: лінгводидактика, компетенція, автентичний, культура, функції іншомовного поетичного тексту.

Mykhailo Yanisiv,
Associate professor,
Lviv Polytechnic National University
Myroslava Ishchuk,
Senior lecturer,
Lviv Polytechnic National University

AUTHENTIC POETIC TEXT AS AN OBJECT OF FOREIGN LINGUISTIC DIDACTICS

Authentic poetic text as an object of foreign linguistic didactics is investigated in the article. Formation of linguo-socio-cultural competence as a constituent part of communicative competence of a philology student from the point of view of culture text study is analyzed. Attention is focused on the fact that "informative condensation" and "hyper-semanticism" as well as conceptuality, emotionality, imagery, rhythm and euphony cause inexhaustible esthetic, cognitive, communicative, personally-valuable, mnemonic, educational and training opportunities of authentic poetic text. The main object of poetry – depiction of a person; his inner world, his thoughts about the surrounding world and life in it, his attitude to other people, the nature and society; emotions, feelings and unrest of human's soul. Depicting events and phenomena of everyday life of a person, raising his psychological, ethical, esthetic, ideological, philosophical, spiritual and other issues, expressing attitude to them of a poet as a thinker and humanist, poetry in such a way, firstly, demonstrates solution of these issues, and secondly, performs its cognitive-informational function. It serves to enrich socio-cultural experience of a person, his spiritual, moral and intellectual improvement. Communicative, axiological, cognitive, informational, culture-bearing, meaningful functions of poetic text are characterized. Efficiency of application of foreign literature and poetry masterpieces while forming foreign communicative competence in philology students at the advanced level of study is proved.

Keywords: authentic poetic text, linguistic didactics, competence, culture, cognitive-informational function.

Актуальність та постановка проблеми. Важливою умовою входження України в європейський освітній і науковий простір є висока якість вищої освіти. Оскільки Європа проголосила себе суспільством знань, а інтелектуальна Європа орієнтована на цінності культури, однією з умов інтеграції у європейське співтовариство є знання культурної спадщини європейських народів. Загальноєвропейські Рекомендації Ради Європи з мовної освіти, в яких сформульована європейська стратегія полікультурності та плюралінгвізму, наголошують на тому, що діалог між культурами за допомогою освіти є важливим фактором забезпечення мирного розвитку суспільства та якості його життя. Відтак, у мовній освіті культурологічний підхід повинен бути пріоритетним, а принцип вивчення іноземних мов як засобу пізнання культури народу основоположним. Отже, вивчення видатних творів європейської та світової літератури у формі автентичних у довірливих текстах, загалом,

а поетичних текстів, зокрема, як засобу передачі визначних досягнень мови і культури народу повинно бути провідним в іншомовній освіті вищої школи в Україні.

На фоні досить широкого спектру наукових праць, в яких розроблялася методика навчання всіх видів мовлення на основі автентичного художнього тексту, привертає до себе увагу невелика кількість досліджень автентичного поетичного тексту як засобу навчання іноземних мов, як у середній: Р. Л. Златогорська, Г. І. Подосиннікова, В. В. Шерстюк, Л. Р. Жданова, так і у вищій школі: Н. П. Андронік, Н. О. Толь, Д. В. Цикалов.

Мета праці – проаналізувати формування лінгвосціокультурної компетенції як складової іншомовної комунікативної компетенції філолога з точки зору вивчення текстів культури.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: визначити предметно-логічний зміст *іншомовного поетичного тексту як об'єкта культури та виокремити основні його функції, відповідно до таких дистинктивних характеристик, як гіперсемантичність та інформативна конденсованість*

У зв'язку з формуванням людини як духовної та моральної особистості, що є екзистенційним викликом сучасної цивілізації в результаті кризи духовності ХХ століття, фундаментальною основою освіти, на думку видатних філософів, культурологів і педагогів, повинна стати культура. Криза духовності, яка була спричинена, з одного боку, двома світовими війнами, голокостоми цілих народів, тоталітарними режимами, нещадною експлуатацією народних мас, а з другого – технізацією, інформатизацією, інтелектуалізацією, комерціалізацією, наслідком яких став практицизм, прагматизм, утилітаризм, спричинила моральну деградацію і бездуховність народів, з якими останні увійшли в третє тисячоліття.

Відтак, змістом формування лінгвосціокультурної компетенції як складової іншомовної комунікативної компетенції філолога повинно стати не лише ознайомлення з історією та географією країни і визначними фактами культури та мистецтва у рамках країнознавства, але й вивчення найвидатніших “текстів культури” (Лотман, 1996) якими постають шедеври літератури і поезії, оскільки вони виражають духовні, моральні та естетичні цінності народу, мову якого вивчають як іноземну у ВНЗ.

Вчені відзначають такі дистинктивні характеристики поетичного тексту, як “інформативну конденсованість” та “гіперсемантичність” (Лотман 1996), а також високу концептуальність, емоційність, образність, ритмічність, мелодійність та милозвучність. Перелічені особливості зумовлюють невичерпні естетичні, пізнавальні, комунікативні, особистісно-ціннісні, мнемонічні, виховні та навчальні можливості автентичного поетичного тексту для формування іншомовної комунікативної компетенції. Для цього необхідна розробка іншомовної поетичної лінгводидактики. Першим кроком до її створення виступає, по-перше, відбір автентичних поетичних текстів (АПТ), які увійдуть до корпусу шедеврів іншомовної поезії, а по-друге – їх розподіл за роками навчання і формами роботи.

У видатних художніх і поетичних текстах національної літератури і поезії, які входять до скарбниці світової культури, відображено: історію, традиції, характер і менталітет народу. Отже, у такий спосіб, ці тексти виконують **культуросну функцію**, як для окремої людини і нації, так для всього людства.

Беручи до уваги не тільки культуросну функцію поетичного тексту, але й інші його функції є доцільним співставити їх з функціями культури, а відтак дослідити їхній взаємозв'язок.

Культура, за словами М. Ціцерона – *cultura anima* – робота над своєю душею і духом, визначається як спосіб духовного освоєння дійсності, здатність створювати, зберігати і передавати духовні цінності від покоління до покоління (Ціцерон, 2021), а поезія як одне з найвищих досягнень людства, яку Ф. Гегель назвав найважливішим із п'яти основних видів мистецтва (Гегель, 1969: 343), а І. Кант вищою формою художньої творчості (Кант, 1994: 168), володіє особливим інтелектуальним, духовним, етичним, емоційним, естетичним та дидактичним потенціалом. Однак, хоч частка поезії в золотому фонді культурного і літературного надбання людства і кожного народу не менша від художньої прози, автентична поезія цілком необгрунтовано займає ще дуже незначне місце в іншомовній підготовці високоосвіченого філолога порівняно з її значенням у національній і світовій культурі, хоч, за словами Джона Фаулза, поезія “навіть тепер в більшій мірі, ніж будь-яке інше мистецтво, залишається душею нації, її неповторною таїною, її свята святих” (Цит. за Смеляковою, 1992:58).

Філософська герменевтика ХХ століття розкрила глибинну сутність поезії як засобу пізнання та естетичного вираження екзистенційної сутності людського буття (Гайдеггер, 1996), на основі якої, поезія визнана мірою людської доброти і людяності (Арістотель, 2007), методом пошуку істини (Гегель, 1996), початком існування культури (Кант, 1994), екзистенційно-естетичним методом художнього пізнання (Гадамер, 2001), засобом формування життєвої компетентності та ціннісно-сислової орієнтації особистості (Коваленко, 2012). Це ставить вивчення поезії на одне з провідних місць у змісті загальної та іншомовної освіти як моделі світової і національної культури.

М. Гайдеггер стверджував, що література – це невід'ємна частина культури, яку не можна вивчати поза її цілісним контекстом (Гайдеггер, 1996:201). Особливим потенціалом в цьому плані володіє поезія, як одна з найвищих досягнень людства, яку відомий поет Ф. Гейдерлін вважав поряд із філософією однією з форм культури; в ній істина поєднується з добром у красі. М. Гайдеггер один з перших висунув ідею про рівність культур у поетичній творчості, яка отримала свій розвиток у сучасних принципах самоцінності кожної культури і рівноцінності всіх культур.

Так, для визначення сутності поезії М. Гайдеггер аналізує життя і поетичну творчість поета Ф. Гейдерліна на основі п'яти ключових слів з його творів. Твердження поета про невинність поетичної діяльності філософ пояснює тим, що за змістом поезія подібна до мрії, а за формою – до гри зі словами. М. Гайдеггер стверджує, що мова – це не дія, яка вимагає негайного перетворення дійсності; вона залишається у сфері уявного, можливого, віртуального, але також і належного, без якого неможливе людське існування, гідне життя людини. Мова є також і найнебезпечнішим із людських скарбів, бо вона покликана свідчити про те, що людина є, про її буття і про те, ким вона є і що вона успадкувала Божественного. Отже, небезпека мови за філософом і поетом полягає в тому, що вона відкриває суще, виказує потаємне, світле і темне, зрозуміле і заплутане в людині, і, таким чином, розкриває людську сутність. Мова і називає, і береже суще. Це свідчення є виявом причетності людини до людського буття і участі в його зміні, і, у такий спосіб, творить саму людину та її історію.

Поет вловлює, розкриває і називає сутність речей, сутність того, що перебуває та швидкоплинню минає, і в слові дає назву суцільному як сутнісному, а не проминальному. Отже, за словами М. Гайдеггера, поезія є установлення буття людини і

допомогою сутнісного, а не звичайного слова, вона закладає духовні основи людського буття і, таким чином, є осягненням і пізнанням істини. Поетично проживати життя за Ф. Гейдерліном – розкрити духовну сутність речей і дати їм імення у слові. Така діяльність поета відкриває сутнісні основи людського буття; тому поетична діяльність, на відміну від інших видів людської діяльності, хоч і вимагає духовної зосередженості, здатна принести не лише поету, але і його читачеві розуміння сутнісних смислів людського існування..

Отже, головним предметом поезії є зображення людини; її внутрішнього світу, її думок про навколишній світ і життя в ньому, її ставлення до людей, природи і суспільства, емоцій, почуттів і переживань людської душі. Зображаючи події та явища повсякденного життя людини, порушуючи його психологічні, етичні, естетичні, ідеологічні, філософські, духовні та інші проблеми, виражаючи ставлення до них поета як мислителя і гуманіста, поезія, у такий спосіб, по-перше, демонструє їх вирішення, і, по-друге, виконує свою пізнавально-інформаційну функцію. Це служить збагаченню соціокультурологічного досвіду людини; її духовному, моральному та інтелектуальному вдосконаленню.

Визнано, що однією з перших ознак культури і освіченості людини є її обізнаність з канонічними текстами національної і світової літератури, що входять до відомих антологій і хрестоматій. Одним з таких списків канонічних літературних текстів є “Західний Канон”, укладений Гарольдом Блюмом, який включає біля півтори тисячі видатних творів європейської та американської літератури, серед яких вагома частка належить поетичним віршованим творам. Без знання найвидатніших автентичних поетичних творів неможливе визнання професійної компетентності в іноземній філології.

Як вид художнього дискурсу поетичний дискурс є частиною світової культури. Завдяки стислості і концентрованості смислу поетичного повідомлення поетичний дискурс дозволяє якнайповніше передати особливості культури народу, його духовність і менталітет, що свідчить про значний внесок поезії кожного народу у збагачення світової культури через національні культури, а також зближення та взаєморозуміння народів. Це засвідчує особливість культуроносною функції поетичного дискурсу, завдяки чому системне вивчення автентичної поезії забезпечує формування соціокультурної та міжкультурної компетенції філологів під час вивчення іноземних мов.

Поетичний дискурс відзначається особливою концентрацією естетичної функції поезії. Лаконічність форми і змісту поетичного тексту сприяє легшому й повнішому його сприйняттю, розумінню й запам'ятовуванню реципієнтом. Поетичне мислення, як і поетичне мовлення є самостійною системою емоційно-естетичного та концептуально-символічного освоєння світу, що характеризується власними законами функціонування і розвитку, з-поміж яких провідним виступає постійне оновлення поетичних форм.

Беручи до уваги естетичну функцію поезії треба зазначити, що вона генетично притаманна поетичній творчості і самій людині, її діяльності і людському буттю, оскільки світ і все буття людини розвивається за законами краси, а поезія акумулює красу світу і людського життя, його естетичний і духовний ідеал. Прекрасне є виявом найвищої цінності життя, воно є онтологічною основою людської культури і духовності. Поет змальовує світ з позиції свого духовно-естетичного ідеалу, підносячи на найвищий рівень своє уявлення про належне як прекрасне, що є уособленням гармонії найвищих цінностей краси і добра, протиставляючи цьому ідеалу потворність і зло.

Поетичний дискурс, як вид персоналізованого дискурсу, набуває форм інтимно-особистісного спілкування, що має велике значення для духовного життя людини, особливо в період її духовного становлення та формування загальнолюдських етико-естетичних ціннісних орієнтацій. Зображаючи людину в міжособистісних стосунках через її емоційне та осмислене ставлення до світу і відображаючи ціннісну спрямованість духовного розвитку людини, поетичний текст розкриває гуманістичний аспект особистості.

Оскільки поезія визнана вершиною художньої літератури і словесної творчості, а поетична культура, своєю чергою, покликана забезпечувати зберігання і передачу поетичних цінностей від покоління до покоління, значення світової поетичної спадщини стає непромінальне як в духовно-змістовому плані, так і в плані передання культурної поетичної традиції та освоєння нових способів поетичного пізнання світу.

Поезія оспівує високі почуття та ідеали, звеличує вищі духовні цінності, і тому має великий вплив на виховання людяності в людині, формування її цінностей та ідеалів, світосприймання і світорозуміння, розвиток емоційно – почуттєвої сфери, що особливо важливо в епоху інтелектуалізації, раціоналізації, прагматизму та утилітаризму. Вплив поезії на людину не має рівних завдяки особливій концентрації смислу, емоційності та образності поетичного тексту. Якщо культура в цілому виконує гуманістичну або людинотворну функцію, то поезія як форма концентрованого вираження духовно-естетичного ідеалу дозволяє реалізувати цю функцію з максимальною ефективністю. Системне вивчення автентичних поетичних творів сприяє формуванню соціокультурної та міжкультурної компетенції філологів під час вивчення іноземних мов, а відтак сприяє взаєморозумінню і взаємоповазі між народами.

Таким чином, висока поезія, порушуючи теми, які, на превеликий жаль, не обговорюються в жодній іншій сфері комунікації, по-перше, розкриває душу, дух і думку поета-мислителя, поета-філософа, поета-гуманіста, а в його особі дух, думку і душу нації та епохи і, по-друге, задовільняє потребу у спілкуванні двох особистостей – поета і читача і, у такий спосіб, реалізує, з одного боку, комунікативну, а з другого – інформаційну функцію культури. Остання забезпечує фіксацію, нагромадження, збереження, систематизацію і трансляцію інформації про себе і світ як культурну спадщину поколінь, генетичну пам'ять народу, колективну пам'ять людства та національну пам'ять народу. Поезія є специфічним способом передачі такої інформації, як у формі відображення об'єктивної картини світу, так і в формі суб'єктивного ставлення до нього автора як геніальної особистості. Інформаційна функція культури полягає в передачі соціокультурного досвіду, “опредмеченого”/об'єктивованого в пам'ятках культури, зокрема літератури і поезії за допомогою мовних знаків та їхніх значень.

Ще однією функцією, яка пов'язана з інформаційною є пізнавальна або гносеологічна функція культури. Вона забезпечує отримання індивідом знань про себе і світ, тобто про світ зовнішній – об'єктивний і світ внутрішній – суб'єктивний. Поезія розкриває внутрішній, емоційно-почуттєвий та інтелектуальний світ поета, а відтак через нього – психологічні і духовні особливості народу. Пізнавальна функція культури і поезії тісно взаємопов'язані і, таким чином, сприяють освоєнню соціального досвіду багатьох поколінь і створенню світоглядної картини світу. Підкреслюючи в пізнавальній функції поезії необхідність знання системи мовних знаків та їхніх значень, за допомогою яких поети передають різноманітні

концептуальні смисли, а також способи їх розуміння, пізнавальну функцію доцільно назвати пізнавально – семіотичною або пізнавально-сисловою. Реалізуючи різні форми пізнання, від художнього, морального до естетичного, філософського, через художній образ, який за допомогою наочно-образного уявлення передає абстрактні, концептуальні поняття і смисли, деякі вчені окремо виділяють смислотворну функцію культури, оскільки розуміння смислу художніх і, зокрема, поетичних образів вимагає спеціальної підготовки.

Якщо інформаційна функція стосується культури як об'єкта людського пізнання, то пізнавальна – стосується людини як суб'єкта культури, а оскільки цей процес двосторонній і нерозривний, то доцільно було б цю функцію називати – пізнавально-інформаційна. Вона забезпечує не тільки культурний, а й інтелектуальний, емоційний та естетичний розвиток філологів під час навчання іноземних мов у ВНЗ.

У тісному зв'язку з інформаційною та пізнавальною перебуває комунікативна функція культури, яку розглядають як процес обміну інформацією та екзистенційними концептуальними смислами за допомогою знаків, знакових систем та їхніх значень, а також правил їх функціонування і способів комунікації. Сприймаючи інформацію, що зберігається у словесних пам'ятниках духовної культури, людина опосередковано вступає у спілкування з їхніми творцями за допомогою мови, зокрема іноземної. Пізнання поезії як невід'ємної частини культури відбувається, таким чином, у формі діалогу двох культур, які відображають особистісні та національні особливості читача і автора. Цей діалог має індивідуально – особистісний характер. І тут треба наголосити також на необхідності в глибокому розумінні іноземної поезії, бо без цього не може бути повноцінного діалогу культур, результатом якого є взаєморозуміння і вселюдська єдність.

Саме такі цілі ставляться на старшому ступені навчання для спеціалістів з іноземної філології. Треба зауважити, що поезія, як і література в цілому встановлює зв'язок у просторі і часі між різними епохами, народами, країнами, континентами, тобто діалог культур і поетичний діалог між автором і читачем відбувається по синхронній просторовій горизонталі та діахронній часовій вертикалі.

Крім того, культура як система людських цінностей постійно їх створює, відбирає, переробляє і вдосконалює, виконуючи аксіологічну функцію. Оволодіваючи системою цінностей, людина формує свої ціннісні орієнтації, ставить цілі своєї діяльності і розвитку, визначає ідеали і норми своєї поведінки, регулює свої відносини з людьми, що є показником її культурності. Поетичні тексти існують як об'єкти культури, які і визначають їхню цінність – смисловою сутність. Поезія є вершиною людської культури. Вона звеличує верховні цінності та ідеали, в цьому полягає її аксіологічна функція. Отже, без глибокого вивчення поезії, а іноземної автентичної поезії зокрема, не можна говорити про повноту духовного і культурного розвитку людини, тобто систему загальнолюдських цінностей іноземної культури.

У поезії відтворюється картина як об'єктивного, так і суб'єктивного світу поета, що має пізнавальне і виховне значення для розвитку молодшої людини, її інтелектуальної та емоційної сфери. Особливо цінним для лінгводидактики є латентна, прихована, опосередкована реалізація поезією виховної функції – утвердження моральних норм, естетичних ідеалів, загальнолюдських цінностей, а не дидактичне повчання і моралізаторство.

Таким чином, поезія відображає світ, відтворюючи та переосмислюючи образи дійсності за допомогою абстрактних словесних форм – знаків, з яких читач на основі їхніх значень повинен заново відтворити у своїй уяві ці образи. Поєднання конкретного та абстрактного мислення в поезії дає змогу розвивати, як наочні та чуттєві уявлення, так і концептуальне узагальнене мислення. Розвиток цих видів мислення засобами іноземної мови можна ефективно здійснювати на основі автентичної іноземної поезії.

Беручи до уваги вищесказане, навчання іноземних мов треба наповнити системним вивченням шедеврів національної та світової поезії як текстів культури. Іноземна лінгводидактика наповниться змістом культурних надбань всього людства і, таким чином, замість вивчення чистих мовних форм, набуде пізнавального значення як в особисто-ціннісному, так і лінгвостилістичному плані, з одного боку, а з другого – забезпечуватиме мотивацію студента на поглиблений інтелектуальний, духовний і культурний розвиток, а також вивчення іноземної мови як носія культури, шедеврів і пам'ятників національної мови кожного народу, оскільки у видатних художніх та поетичних творах сконцентрована мудрість народу та його геніальних представників. Завдяки особливій концентрації смислу, емоційності та образності, а також лінгвостилістичній та версифікаційній довершеності поетичної форми, поезія повинна посісти важливе місце в лінгводидактиці взагалі та іноземній зокрема.

Перспектива використання результатів дослідження Вищесказане дає підставу говорити про необхідність подальшого дослідження іноземної поетичної лінгводидактики, що, своєю чергою, дозволить доповнити ситуативно-комунікативну парадигму навчання іноземної мови культурологічно-комунікативною парадигмою навчання, не лише на старшому ступені навчання у ВНЗ, але й у всій системі іноземної освіти.

Література:

1. Арістотель. Поетика. *Античні поетики* / упоряд. М. Борецький, В. Зварич. К.: Грамота, 2007. С. 27–65.
2. Гадамер Г.- Г. Герменевтика і поетика. *Вибрані твори* / пер. з нім. К.: Юніверс, 2001. 288 с.
3. Гайдеггер Г. Гейдерлін і сутність поезії. *Антологія світової літературно-критичної думки*. Львів: Літопис, 1996. С. 198–207.
4. Гайдеггер Г. Навіщо поети. *Антологія світової літературно-критичної думки*. Львів: Літопис, 1996. С. 180–197.
5. Гегель Г. Ф. Естетика в 4 т. М.: Искусство, 1969. Т. 3. 623 с.
6. Кант І. Собр. соч. в 8 т. Т. 5. М., 1994. 414 с.
7. Коваленко О. М. Формування життєвої компетентності учнів на уроках української літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2012. 243 с.
8. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. СПб., 1996. 846 с.
9. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: зб. / упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
10. Псевдо-Лонгін. Про високе. Горацій / упоряд. М. Борецький, В. Зварич. К.: Грамота, 2007. С. 73–125
11. Смелякова Л. П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе. (Теория и практика отбора). СПб, 1992. 142 с.
12. Цицерон М. Т. Тускуланські бесіди. Про обов'язки / пер. з латини Володимир Литвинів. Львів Видавництво Апріорі, 2021. 440 с.

13 Яшук Ж. М. Екзистенційність як художньо-естетичний метод в українській літературі ХХ століття: автореф. дис.... канд. філос. наук. К., 1998. 18 с.

References:

1. Aristotel 39. Poetyka. *Antychni poetyky* / uporyad. M. Borets'kyu, V. Zvarych. K.: Hramota, 2007. S. 27–65.
2. Hadamer H.- H. Hermenevtyka i poetyka. *Iybrani tvory* / per. z nim. K.: Yunivers, 2001. 288 s.
3. Haydehher H. Heyderlin i sutnist' poeziyi. *Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky*. L`viv: Litopys, 1996. S. 198–207.
4. Haydehher H. Navishcho poety. *Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky*. L`viv: Litopys, 1996. S. 180–197.
5. Hehel'; H. F. Estetyka v 4 t. M.: Yskusstvo, 1969. T. 3. 623 s.
6. Kant Y. *Sobr. soch.* v 8 t. T. 5. M., 1994. 414 s.
7. Kovalenko O. M. Formuvannya zhytlyevoyi kompetentnosti uchniv na urokakh ukrayins'koyi literatury. *Tavriys'kyi visnyk osvity*. 2012. S. 243 s.
8. Lotman Yu. M. *Analyz poetycheskoho teksta*. SPb., 1996. 846 s.
9. Potebnya O. O. Estetyka i poetyka slova: zb. / uporyad., vstup. st., prymit. I. V. Ivan`o, A. I. Kolodnoyi. K.: Mystetstvo, 1985. 302 s.
10. Psevdo-Lonhin. Pro vysoke. Horatsiy / uporyad. M. Borets'kyu, V. Zvarych. K.: Hramota, 2007. S.73–125
11. Smelyakova L. P. *Khudozhestvennyy tekst v obuchenyy unostrannym yazykam v yazykovom vuze*. (Teoryya y praktyka otbora). SPb, 1992. 142 s.
12. Tsitseron M. T. *Tuskulans'ki besidy. Pro obov'yazyky* / per. z latyny Volodymyr Lytvynov. L`viv Vydavnytstvo Apriori, 2021. 440 s.
- 13 Yashchuk Zh. M. Ekzystentsiynist' yak khudozhn'o-estetychnyy metod v ukrayins'kiy literaturi KhKh stolittya: avtoref. dys.... kand. filos. nauk.: K., 1998. 18 s.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 20 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 3 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: zabolotna.olha@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1452-3235>

e-mail: marta.s.haiduk@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0392-3268>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-24-27

Горін О. Р., Гайдук М. С. Колористична лексика у творенні емоційного та естетичного ефекту в поезії Сильвії Плат. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 24–27.

УДК: 821.111(73) – 1.09”19”

Горін Ольга Романівна,
асистент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет “Львівська політехніка”
Гайдук Марта Степанівна,
асистент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет “Львівська політехніка”

КОЛОРИСТИЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРЕННІ ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ В ПОЕЗІЇ СИЛЬВІЇ ПЛАТ

Поезія Сильвії Плат стала незаперечним фактом літературного життя англомовного світу, а завдяки численним перекладам, у тому числі і на українську мову, оприявленим впливом на інші літератури. Сильвія Плат належить до тих оригінальних авторів, чії твори не перестають дивувати читачів та критиків.

Сильвія Плат мало публікувалася за життя, після її смерті залишилися тисячі сторінок не лише поезії та роману, але й щоденники та епістолярна спадщина – невичерпне джерело для пошуку глибинних сутностей поетеси. Примітно, що збірка її поезії, що була видана її колишнім чоловіком, завойовала у 1982 році Пулітцерівську премію – нагороду, яку дають за нові літературні досягнення. Ця нагорода була присуджена за вірші, з моменту створення котрих на той час було уже більше двадцяти років.

Надзвичайно різноманітна тематика, мозаїка поетичного стилю є джерелом все більшої кількості досліджень у руслі як традиційного літературознавства, так і сучасних культурологічних, лінгвістичних та інтертекстуальних студій.

Основні мотиви та образи поетичних творів Сильвії Плат творяться довкола теми жіночої самотності на тлі традиційно-патріархального розуміння її гендерної ролі та персональної фрустрації цієї самотності з використанням широкої палітри виражальних засобів поетичної мови та лінгвоментальних структур, що знайшли своє втілення у лексико-семантичних та стилістично-інтонаційних особливостях творчості поетеси. Стаття присвячена характеристиці колористичної лексики в поезії Сильвії Плат.

Ключові слова: колористична лексика, лінгвопоетика, ідіостиль, метафора, концепт, експресивний синтаксис.

Olha Horin,
assistant lecturer,
Department of Applied Linguistics,
Lviv Polytechnic National University
Marta Haiduk,
assistant lecturer,
Department of Applied Linguistics,
Lviv Polytechnic National University

COLOR VOCABULARY IN THE CREATION OF EMOTIONAL AND AESTHETIC EFFECT IN SYLVIA PLATH'S POETRY

Sylvia Plath's poetry has become an indisputable fact of the literary life of the English-speaking world, and thanks to numerous translations, including into Ukrainian, it has exerted an influence on other literatures. Sylvia Plath belongs to those original authors whose works never cease to amaze readers and critics.

Sylvia Plath published little during her life, after her death thousands of pages of not only poetry and novels, but also diaries and epistolary heritage remained – an inexhaustible source for searching for the deep essence of the poetess. It is noteworthy that the collection of her poetry, which was published by her ex-husband, won the Pulitzer Prize in 1982 – an award given for new literary achievements. This award was given for poems that were more than twenty years old at the time.

Very different topic, the mosaic of poetic style is the source of an increasing number of studies in the direction of both traditional literary studies and modern cultural, linguistic, and intertextual studies.

The main motives and images of Sylvia Plath's poetic works are created around the theme of female loneliness against the background of the traditional patriarchal understanding of her gender role and personal frustration with this loneliness, using a wide range of expressive means of poetic language and linguistic structures, which found their embodiment in lexical-semantic and stylistic intonation features of the poet's work. The article is devoted to the characteristics of the color vocabulary in Sylvia Plath's poetry.

Keywords: colorful vocabulary, linguopoetics, idiosyncrasy, metaphor, concept, expressive syntax.

Система змістових та формально лінгвістичних особливостей текстів Сильвії Плат неодноразово привертала увагу критиків і дослідників. Індивідуальна манера письма Сильвії Плат дозволяє віднести її до представників ідіосинкратичного напрямку в американській поезії, що виробили власний своєрідний стиль, котрий поєднує традиційні форми з експериментаторством (Хрущ, 2012: 308).

Феномен лексем на позначення кольору в поетичних та прозових текстах полягає у подвійному семантичному втіленні: як абстрактна філологічна конструкція, котра має естетичний вимір, та як вербалізоване зорове відчуття навколишнього світу. За наявності усталених принципів кольоросприйняття у кожній окремій культурі спостерігаємо відмінність у семантичному навантаженні окремих кольорів і, відповідно, в їх лексичному відтворенні.

В історії вивчення слів – кольоронайменувань склалися лінгвістична, психологічна, культурно-антропологічна традиції. Дослідження кольорономінацій здійснюється в різних мовознавчих галузях – етимології, словотворі, ідіосинкратиці, лінгвостатистиці, психолінгвістиці; для слів-кольороназв розроблені різноманітні класифікаційні схеми. Результати наукових спостережень містяться в роботах О. Василевича, Л. Зубової, Л. Пустовіт, Л. Ставицької, Р. Фрумкіної та ін.

Лексика на позначення кольору має в мовленні широкі семантико-стилістичні можливості. З огляду на це актуальним є аналіз кольороназв – однієї з найпоширеніших груп лексики. Безперечний інтерес становить наукове дослідження функціонування кольороназв у художніх текстах (І. Бабій, С. Григорук, Л. Іванова, Т. Ковальова, С. Носовець, Т. Яценко та ін.). Та попри всю різноманітність робіт і підходів до дослідження назв кольору в сучасній лінгвістичній науці проблема віддзеркалення кольору в мові й досі є актуальною.

Особливо важливою вважається здатність митця через індивідуальне сприйняття світу відобразити його в поетичному слові, адже поезія – це вербальне мистецтво, що базується на оригінальному використанні мови. (Якобсон, 1991: 350-377) Відображення кольорових відтінків у всьому їх різноманітті – одне з найцікавіших і найскладніших завдань поетичної мови. Колір у поетичному творі є одним із засобів досягнення художньої виразності, емоційної насиченості, а ширше одним із засобів відображення індивідуально-авторського сприйняття світу. Варто зазначити, що вибір колірної палітри відображає особливості авторської моделі світу і підпорядкований задуму всього твору. Забарвлення поетичних образів у різні кольори, особливості колірної гами, різна частотність уживання кольороназв важлива особливість ідіосинкратичного поета.

Численні спостереження в галузі лінгвопоетики переконують, що в поетичній мові назви кольорів є естетично проакцентованими, відзначаються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій. Н.Сологуб указує, що «створювані використанням назв кольорів прирощення природи пов'язуються з ідейно-художньою структурою твору, з індивідуальним стилем письменника, а також з культурно-історичними традиціями (Сологуб, 1991: 60).

Концептуальне значення кольору у творчості Сильвії Плат зазвичай «розчиняється» у змісті контексту в цілому, тобто колірні характеристики доповнюють загальний зміст поетичного твору, розширюють та поглиблюють його, але ні в якому разі не вступають з ним у протиріччя.

У вірші «The Bee Meeting» *Бджолина зустріч* бачимо символізм чорного, білого та червоного, який притаманний багатьом творам Плат.

Yes, here is the secretary of bees with her white shop smock,
Now I am milkweed silk, the bees will not notice.
They will not smell my fear, my fear, my fear

***

Creamy bean flowers with black eyes and leaves like bored
hearts.

Is it blood clots the tendrils are dragging up that string?
No, no, it is scarlet flowers that will one day be edible.

*Так, ось бджолина секретарка у білій магазинній блузі,
Тепер я білий шовк молочая, бджоли не помітять.
не почувуть мій страх, мій страх, мій страх.*

***

*Кремові квітки квасолі з чорними очима і листям як втомлені
серця.*

*Це зсустки крові листовими вусиками тягнуться вверх як
струна?*

Ні, ні, це багрянні квітки, які одного дня стануть їстівними.

Вживаючи назви «white shop smock», «milkweed silk», «creamy bean flowers», «black eyes», «scarlet flowers» поетеса не використовує банальних кольоропозначень, а створює непересічний метафоричний ряд, який подає як картинку природи – білі квіти квасолі з чорними серединками, кремові та червоні квітки (щодо останніх, то авторка вживає як метафору «згустки крові», так і означення «scarlet» – яскраво-червоний, багрянний). Поміж цієї візуалізованої лексики ми також бачимо позначення бджіл як суворих та небезпечних суб'єктів, а також бажання протагоніста сховатися, стати невидимою, можливо, навіть отруйною як сік молочая. Білизна героїні протиставляється чорному кольору, пов'язаному з образами бджіл – у поезії «The Arrival of the Bee Box» *Прибуття вулика* клубок бджіл описується як сердите копірвання «чорного на чорному» (black on the black, angrily clambering), в «Wintering» *Зимівля* бджоли зображені як куля з мас, які є «чорною свідомістю» протипоставленою *посмішці сніжної білизни* (black, mind against all that white, the smile of the snow is white).

В контексті творчості Сильвії Плат білий колір має як гендерну співвіднесеність з жіночим світом, так і стійкий зв'язок з мотивами стерильності, безпліддя, смерті. Варто зазначити, що білий – це не лише колір чистоти. Він перетворюється на колір лікарняної палати, халатів, бинтів, колір, що позбавляє індивідуальності. Часом білий колір набуває контрастного значення, символізуючи нерухомість та смерть.

Білий – іноді колір безтурботності, спокійний, який підкреслює спокійне ставлення жінки до реальності та душевного стану.

Чорний – зловісний колір, який набуває більш загрозливих відтінків, втілення зла, морального гноблення. Даний колір підкреслює почуття страху, усвідомлення того, що поетеса являється жертвою чоловічої переваги. Ця домінуюча семантика чорного кольору використана Сильвією Плат і в романі «The Bell Jar».

Не менше семантичне навантаження має і червоний колір у творчості Сильвії Плат. Цей колір часто символізує життя, іноді біль та небезпеку. У вірші «The tulips» *Тюльпани* квіти не стають уособлення радості, як звично це подає так зване «жіноче» сприйняття, а створюють доволі зловісний настрій. Принесений в лікарню букет тюльпанів символізує для авторки її ув'язнення, несвободу, адже букет свіжих квітів сприймається як спостерігач із зовнішнього світу, тому червоний колір викликає неспокій, так само білий нагадує дитячі пелюшки, що для Сильвії Плат, як ми знаємо, було символом внутрішньої безпорадності, а отже – зовнішньої загрози:

The tulips are too red in the first place, they hurt me.
Even through the gift paper I could hear them breathe
Lightly, through their white swaddlings, like an awful baby.
Their redness talks to my wound, it corresponds.
They are subtle: they seem to float, though they weigh me down,
Upsetting me with their sudden tongues and their color,
A dozen red lead sinkers round my neck

*Тюльпани надто червоні по-перше, вони роблять мені боляче.
Навіть через подарунковий папір я могла чути, як вони дихають
Злегка, через свої білі сповивані пелюстки, як жахлива дитина.
Їх червоність говорить з моєю раною, вона відповідає.
Вони є тонкими: вони, здається, плавають, хоча вони тягнуть
мене донизу
Засмучують мене своїми раптовим говорінням і їх кольором,
Дюжина червоних свинцевих грузил на шию*

Індивідуальна манера Сильвії Плат втілюється у використанні нею «кольорової» лексики в оригінальних поетичних конструкціях. Наприклад, в одній з ранніх поезій *Southern Sunrise Південний схід сонця* поетеса вживає лише дві лексеми на позначення кольору (зелений та червоний), але завдяки підібраним метафорам створюється надзвичайно реалістична картина південного пейзажу:

Color of lemon, mango, peach,
These storybook villas
Still dream behind
Shutters, thier balconies
Fine as hand-
Made lace, or a leaf-and-flower pen-sketch.
+
A green crescent of palms Sends up its forked
Firework of fronds.
+
Rises the round red watermelon sun

*Про ці казкові вілли кольору лимону, манго, персику
Досі мрію позаду віконниць, а
їх балкони
гарні як мереживо ручного плетіння,
або малюнок-квітково-листяний.
+
Зелений півмісяць пальми
Посилає феєрверк з роздвоєного листя.
+
Сходить сонце червоним кавуном*

Також в одній з ранніх поезій «Departure» *Відправлення* ми знаходимо влучне використання колористичної лексики, яка створює настрій та візуалізує образ:

The figs on the fig tree in the yard are green;
Green, also, the grapes on the green vine
Shading the brickred porch tiles.

*Смокви на фіговому дереві у дворі – зелені
Зелений також виноград на зеленій лозі
у затінку ганку під цегляно-червоною черепицею.*

Цікаве словотворення бачимо у лексемах «Sun's brass, the moon's steely patinas» *мідне Сонце, сталева платина Місяця*. І хоча головним мотивом цього вірша є відчай від безгрошів'я, злиднів, і останні строфи мають багато метафоричних означень іншого емоційного наповнення, наведені приклади дають підставу вважати Сильвію Плат майстринею образного поєднання кольоронайменувань, які виступають у ролі емоційних метафор. Сильвія Плат часто поєднує колористичні прикметники з іменниками, що насичують колір та підсилюють враження, наприклад: «cobalt sky, A diamond-paned window, Zinc-white snow» *кобальтове небо, вікна скляно-діамантові, цинково-білий сніг* (Yaddo: The Grand manor *Яддо: великий маєток*) або «gray as these March sticks» *сірі як березневі гілки* (Among The Narcissi *Серед нарцисів*).

Досліджені нами лексико-семантичні та синтаксичні особливості поетичного ідіостилю Сильвії Плат на прикладі окремих творів дозволяють показати багатство колористичної лексики поетеси, яку вона використовує для творення емоційного та естетичного ефекту. На прикладі віршів так званого «бджолиного циклу», а також деяких поезій умовно «пейзажного» змісту ми з'ясували, як саме за допомогою слів – кольоронайменувань та споріднених метафор досягається експресія у показі природних стихій, емоційного стану авторки та значущості тих чи інших проявів внутрішнього та зовнішнього світу. Вважасмо безумовно важливим та потенційно мотивуючим інших дослідників наше звернення до особливостей експресивного синтаксису вибраних поетичних творів Сильвії Плат. Її на позір недбалий стиль у деяких поезіях є виявом вищої естетичної майстерності для показу думок і почуттів, котрі вона прагне висловити та донести до читача. Метрика, строфіка, акцентуація у віршах поетеси свідчить про її талант добирати саме таку форму поетичного тексту, яка найбільше сприяє задумові авторки донести до читача власні думки та почуття. У поетичній творчості Сильвії Плат є приклади усіх типів строф, які знає сучасна поезія. Таким чином, мовна особистість Сильвії Плат демонструє нам усе багатство її художнього ідіостилю та поетичного мовомислення.

Як можна побачити на здійсненому нами вибірково аналізі колористичної лексики, мовна індивідуальність Сильвії Плат яскраво присутня в її поезії.

Література:

1. Хрущ Л.М. Гендерні особливості поезії Сильвії Плат та Єлізабет Бішоп. *Наукові записки. Серія філологічна*. Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2012. Вип. 27. С. 308–309.
2. Якобсон, Р. Лінгвістика і поетика. *Стиль у мові* / за ред. Т. Себеок. Кембридж: видавництво Масачусетського технологічного інституту, 1960. С. 350–377.
3. Сологуб Н. М. Мовний світ О. Гончара. К.: Наукова думка, 1991. С. 60.
4. Усі цитування здійснюються за виданням: Plath S. The collected poems. HarperCollinsPublishers, New York, United States, 2018. 384 p.

References:

1. Khrushch L.M. Gender features of the poetry of Sylvia Plath and Elizabeth Bishop. *Scientific notes. Philological series*. Ostroh: National University "Ostroh Academy", 2012. Vol. 27. PP. 308–309.
2. Jakobson R. Linguistics and Poetics. *Style in Language* / ed. T. Sebeok. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press, 1960. P. 350–377.
3. Sologub N.M. Linguistic world of O. Honchar. K.: Naukova Dumka, 1991. P. 60.
4. All citations are made according to the publication: Plath S. The collected poems. HarperCollinsPublishers, New York, United States, 2018. 384 p.

Отримано: 1 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: parasin@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7437-3892>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-28-32

Миколенко Т. М. Синестезія пондусної ознаки: мовний вимір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 28–32.

УДК: 811.161.2'373

Миколенко Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка**СИНЕСТЕЗИЯ ПОНДУСНОЙ ОЗНАКИ: МОВНИЙ ВИМІР**

Синестезія – здатність людини сприймати ознаки окремої перцептивної модальності в диференційних координатах іншої. Вагову ознаку вважають однією з найдавніших форм характеристики предметів. У дослідженнях, проведених на матеріалі різних європейських мов, доведено високу, порівняно з іншими перцептивними характеристиками, здатність вагової ознаки виступати джерелом синестезійних переносів.

У результаті вивчення явища синестезії на матеріалі українського прозового тексту виявлено, що вагову ознаку часто вживають для характеристики явищ інших модальностей. Запропоновано ілюстрації до використання вагової ознаки «важкий» / «тяжкий» у модусах слуху, болю, зору, нюху, смаку, температури. Квантитативно виокремлено групою, у якій зафіксовано послуговування ваговою ознакою для характеристики власних об'єктів, є модус слуху (33 % матеріалу). Матеріал виявляє існування певних тематичних груп аудіальної лексики, що мають відкриту валентність до сприйняття вагової ознаки: назви і результати процесу мовлення, номінації, пов'язані з пересуванням, назви фізіологічних аудіальних явищ (зітхання), найменування тишини, аудіальне вираження емоцій. Меншою кількістю презентовано використання вагової ознаки в модусах болю (12%), зору (8%), нюху (5%), смаку (3%), температури (2% аналізованого матеріалу). У поодиноких випадках зафіксовано складні моделі поєднання вагової, больової та аудіальної ознак.

Вважаємо, що емотивна лексика виступає, разом з перцептивними модусами, компонентом синестезійних змін. Зарахування до лінгвістичних об'єктів синестезії галузі емоційного вияву кардинально змінює картину, оскільки модель ВАГА – ЕМОЦІЯ займає першу позицію у низці кількісної реалізації синестезійних переходів вагової ознаки (37%). Прикметники «важкий» / «тяжкий» використовують для характеристики страждання, суму, горя. Об'єктивовано наявність складних моделей відчуття, у яких поєднуються компоненти з вагової, аудіальної і емоційної сфер; вагової, візуальної та емоційної сфер.

Ключові слова: синестезія, тяжкий, важкий, прикметник, вагова ознака.

Tetiana Mykolenko,
PhD in Philology, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

SYNESTHESIA OF THE WEIGHT FEATURE: LANGUAGE DIMENSION

Synesthesia is the ability of a person to perceive features of one perceptual modality in the differential coordinates of another. The weight feature is considered to be one of the oldest forms of characterizing objects. In the studies conducted on the material of various European languages, the ability of the weight feature to act as a source of synesthetic transfers has been proven to be high compared to other perceptual characteristics.

As a study result of the synesthesia phenomenon on the material of the Ukrainian prose text, it was found that the weight feature is often used to characterize the phenomena of other modalities. Illustrations for the use of the weight feature of "heavy" / "difficult" in the modes of hearing, pain, sight, smell, taste, and temperature have been found. The absolute favourite in the use of a weight feature to characterize personal objects turned out to be the modus of hearing (33% of the material). The material reveals the existence of certain thematic groups of audio vocabulary that have an open valence to the perception of a weight feature: names and results of the speech process, nominations related to movement, names of physiological audio phenomena (sighing), names of silence, audio expression of emotions. The use of the weight feature in the modes of pain (12%), vision (8%), smell (5%), taste (3%), and temperature (2% of the analysed material) is presented in a smaller number. In isolated cases, complex patterns of a combination of weight, pain and auditory features have been recorded.

We believe that emotional vocabulary, together with perceptual moduli, are a component of synesthetic changes. Enrolment of the field of emotional expression in the linguistic objects of synesthesia radically changes the picture, since the WEIGHT – EMOTION model occupies the first position in a number of quantitative realization of synesthetic transitions of the weight feature (37%). The adjectives "heavy" / "difficult" are used to describe suffering, sorrow, and grief. The presence of complex models of feeling, which combine components from the weight, auditory and emotional spheres, as well as weight, visual and emotional ones, has been objectified.

Keywords: synesthesia, heavy, difficult, adjective, weight feature, usual functioning.

Постановка проблеми. Тактильний спосіб відчуття вважають одним із найдавніших в історії розвитку людини, відтак вивчення питання синестезійних переходів ознаки, сприйнятої різними формами дотику, до інших сенсорних модальностей у світовій науці вже зумовило появу важливих результатів, про що свідчить хоч би узагальнений огляд аналізу проблеми (Smith, 2011). Ознака, сприйнята за допомогою різних форм дотику, є основним, найбільш затребуваним джерелом інтермодальної співдії. Нині синестезію часто називають молодією наукою, проте з огляду на велику кількість досліджень з цієї тематики, а також і на те, що основоположні роботи, зокрема у царині сенсорної лінгвістики, написано більше ніж пів століття тому, що для теперішньої швидкості інформаційних змін є терміном тривалим, погодитись із цим досить важко. Разом з тим студій з аналізованої проблематики, написаних на матеріалі української мови, порівняно небагато, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення синестезії в лінгвістиці інтенсифікується, акцентуючи увагу на нових матеріалах і нових завданнях. Основи синестезійних переходів отримали наукове тлумачення в працях багатьох учених (C. Jo, Y. Shen, F. Strik-Lievers, S. Ullmann, J. Williams, N. Yu, Q. Zhao). В україністиці проблему інтермодальної

експлікації тактильної ознаки досліджували Л. Алексєєва, Н. Білик, О. Борисович, О. Вербицька, Л. Генералюк, С. Глазова, Н. Дмитрієва, Т. Єщенко, Т. Ковалевська, І. Колегаєва, Л. Маловицька, Х. Мелько, Р. Назарчук, А. Пермінова, О. Сарнавська, Т. Семигінівська, Е. Циховська, Т. Чаюк, Т. Чеснокова, Ю. Шамаєва, Л. Шулінова, С. Шурма та ін., проте спеціальні студіювання синестезійної об'єктивної пондусної ознаки (ознаки на позначення ваги, вагової – Т. Миколенко) поки відсутні.

Мета і завдання статті. Мета роботи – виявити специфіку синестезійних переходів ознаки «важкий» / «тяжкий» у прозових українських текстах. Мета роботи зумовлює конкретні завдання: окреслити теоретичні проблеми трактування синестезійних явищ; визначити типи синестезійної метафори (на матеріалі пондусної ознаки); установити квантитативні та структурні риси моделей синестезійних переходів ознаки «важкий» / «тяжкий». Об'єктом дослідження є когнітивно-семантичні механізми, що лежать в основі міжсенсорних переходів тактильної ознаки. Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти явищ інтермодальних переходів пондусної ознаки. Матеріалом для дослідження послуговували 300 мікроконтекстів з прозових українських творів XIX – XX ст., в яких об'єктивовано процес міжмодальних переходів вагової ознаки, позначеної лексемами «важкий», «тяжкий», що їх вважаємо абсолютними синонімами.

Виклад основного матеріалу. Попри порівняно високу результативність досліджень, синестезія в наш час демонструє явища, притаманні наукам у пору їх становлення. Показовим критерієм неусталеності, часто спричиненої постійним напливом нової інформації, що характерно значною мірою для рубіжних, міжпредметних наукових сфер, є термінологічна розмитість і багатоваріантність тлумачення основоположних постулатів. Внутрішньо прозорий у грецькій мові термін «синестезія», що дослівно означає «одночасне відчуття, сумісне почуття» (Загнітко, 2012: 269), потребує конкретизації, модифікації у різновекторних студіях про «кросмодальне сприйняття» (Ward, 2010). Постійне оновлення і поглиблення знань зумовлюють переоцінку критеріїв термінологічної номінації (R. Kadosh, D. Terhune, D. Eagleman, J. Simner, M. Lynall, C. Blakemore) (Overview, 2013). Учені найчастіше використовують формулювання нейропсихолога Р. Цитовича, який означив синестезію як «ненарочитий фізичний досвід міжчуттєвої асоціації», коли «стимуляція однієї сенсорної модальності спричинює сприйняття в одній або кількох інших модальностях», проте лінгвісти відчувають потребу в його корекції відповідно до специфіки науки (Cytowic, 1995). Український мовознавець А. Загнітко пропонує таке визначення: «Синестезія – 1) психологічний феномен, що полягає у виникненні відчуття однієї модальності під впливом подразника іншої модальності; 2) художній прийом, що полягає в поєднанні в одному тропі різних, інколи далеких асоціацій; 3) перенесення з однієї ознаки, що сприймається чуттєво, на іншу» (Загнітко, 2012: 269).

Незважаючи на те, що кросмодальне сприйняття початково зацікавило психологів, американський лінгвіст Б. Ворф у середині XX ст. наголошував на тому, що синестезія як можливість сприйняття за допомогою органів якогось одного відчуття явищ, що належать до царини іншого, стане більш зрозумілою завдяки лінгвістичній метафоричній системі, що передає непросторове уявлення («nonspatial experiences») за допомогою просторових термінів («spatial experiences») (Language, 1959: 155–156).

Нині у лінгвістиці найбільш чітко сформовано три вектори вивчення синестезійних явищ: синкретичний, когнітивний та метафоричний (Алексєєва, 2020: 2). Прихильники метафоричного спрямування розвитку синестезії вважають її однією з форм метафори, «розглядаючи це явище в широкому розумінні (універсальна форма метафори) та вузькому розумінні (перенесення найменувань, які ґрунтуються на подібності відчуттів і сприймаються суб'єктом)» (Алексєєва, 2020: 2). О. Селіванова акцентувала наявність сенсорного типу метафоризації, розвиненої на основі синестезії (Селіванова, 2012: 208).

Однією з функцій поетичної мови є відтворення емоційного світу людини. Як показує практика дослідження, велику частину моделей синестезійних переходів сенсорної ознаки утворюють її поєднання з номінаціями емоційних станів людини. Синестезія в системі мови передбачає формування складних образів, які дозволяють принаймні частково вербалізувати емоції.

Топологічні дослідження другої половини XX ст. і початку XXI ст. довели наукову прозорливість одного з основоположників синестезії, С. Ульмана, який ще в 60-х роках минулого століття визначив принцип «ієрархічної спрямованості» синестезійних переносів. Дослідник виокремив головні теоретичні постулати переходу сенсорної ознаки з одного модусу в інший:

- перехід відбувається від «низьких до «високих» відчуттів, нижчими, примітивними автор вважає дотик, смак і запах, а розвиненими – слух і зір;
- тактильні відчуття є найпоширенішим видом синестезійного джерела;
- слухове і зорове сприйняття найчастіше виступають у ролі цільового модусу. Було проаналізовано вияви синестезії у творах різних поетів XIX ст., відтак висновки, зроблені ученим, претендували на закономірний характер на обширному мовному просторі (Ullmann, 1967). Пізніше теоретичні постулати С. Ульманна були підтверджені іншими науковцями, зокрема, Дж. Вільямс довів міжмовну універсальність розвитку синестезійної семантики на основі «регульованих семантичних змін» (Williams, 1976: 473).

Майже в усіх студіях з виявлення форм синестезійних переходів зазначено, що найвищу активність з-посеред джерельних сфер демонструють ад'єктиви на позначення тактильного відчуття. Щоправда, мусимо акцентувати увагу на тому, що не всі дослідники залічують до тактильних відчуття, викликані сприйняттям ваги предмета, проте конкретизація цього питання не входить до завдань нашої роботи.

Результати роботи показали, що найбільш репрезентативними виявились переходи ознаки «важкий» / «тяжкий» з тактильного модусу до сфери емоційної та психічної об'єктивності. Загалом модель ВАГА – ЕМОЦІЯ займає 37 % аналізованого матеріалу. У центрі емоційного фрагмента перцептивної прозової експлікації локалізовано словосполучення з семантикою «нешастя», зокрема, «важке горе», «найтяжче горе», «тяжка біда»: *Я завзята, – говорила я даліше вже тремтячим голосом, – зломлюся або стануся для його і для себе важким горем, але я не зігнуся ніколи, вуйку, ніколи!* (Кобилянська, 1988). Лексеми «важкий», «тяжкий» у поєднанні з відповідними словами, що номінують емоцію суму, здатні відтворити різні конотативні відтінки душевного стану людини: «важка туга», «важка меланхолія», «важкий сум», «тяжка печаль», «тяжка журба», «тяжкий сум», «важкий жаль»: [...] *немов якась важка меланхолія сидить при воротах кожного*

села сірою жебрачкою і незримо чіпляється за його полу (Франко, 1979). Численними мікроконтекстами представлено сполуки аналізованих ад'єктивів з номінативами на позначення емоції страждання – «найтяжчі муки», «тяжкі муки», «тяжка мука»: *Невже ти не бачиш, не відчуваєш душею моєї кривди, моєї тяжкої муки?* (Франко, 1979). Часто контексти демонструють покаянні, найбільш напружені риси емоційних проявів: [...] і відтоді почнуть довгі роки **тяжкої ненависті** до батька [...] (Загребельний, 1979); *Образа, гора тяжкої образи* дочки, людські поговори та сміхи, – все разом піднялось у голові матері, налягало їй на старе серце важким жалем... (Мирний Панас, 1969); *Темна хвиля піднімалася йому від стін до грудей, чорна жаба прокидалася. Він здригнувся від тяжкого обридження, і раптом прокинулася в ньому лють* (Шевчук, 1983). Багатоликість, мінливість і невизначеність емоцій дозволяють використовувати їх узагальнену назву при описі душевного стану людини, відтак акценти переходять на ознаку, якими їх охарактеризовано: *Так лише блукали її очі безцільно, несупокійно, а неказанно важке, сумне чуття обгорнуло її душу...* (Мирний Панас, 1969).

Наше дослідження підтвердило на українському мовному ґрунті висновки світових лінгвістів про високу ступінь здатності «нижчих» форм відчуттів характеризувати ознаки об'єктів, приналежних до сфери звукової денотації. Модель ВАГА – ЗВУК, що займає майже 33% аналізованого матеріалу, є другою за чисельністю в синестетичному обсязі ознаки «тяжкий» – «легкий». Попри величезну кількість об'єктів, що продукують звуки і звукові процеси, дескриптори «важкий» / «тяжкий» презентують відкрити валентність тільки для певних груп звукових референтів.

Різноплановою виявилась семантика прикметників «важкий», «тяжкий» зі словами на позначення мовленнєвої діяльності людини і її результатів, хоч аналізована підгрупа є малочисельною: [...] *прочи дами [...], сталися досить тяжкі на слова і почали розглядатися довкола [...]* (Франко, 1978, Т. 15).

До другої підгрупи аудіальних лексем, що експлікують активний зв'язок з пондусною ознакою, належать слова на позначення звуків, продукуваних об'єктами та суб'єктами в процесі руху – «важкі кроки», «важка ступня», «важкий скрип черевиків», «важкі чоботи», «тяжка хода», «тяжкі ноги»: *Часом маю таке почуття, якби він перейшов через мене важкими грубими кроками, мов звір...* (Кобилянська, 1988).

Багатим емоційним тлом і конотативним ореолом марковано словосполучення на позначення відсутності звукового явища («важка тишина», «важка мовчанка» тощо), які формують третю підгрупу моделі ВАГА – ЗВУК: *Потім настала знов довга, важка тишина* (Франко, 1978, Т. 14).

До четвертої підгрупи належать словосполучення, що вказують на фізіологічну емоційно-звукову реакцію на ситуацію з акцентом на семантиці «який відбувається, проходить з напруженням, утрудненням» (Словник, 1970: 277) – «важке зітхання», «тяжке зітхання», «важке сапання», «важкий зойк»: *Важке зітхання вирвалось із її грудей* (Франко, 1978, Т. 14).

П'яту, найбільш чисельну підгрупу аудіальної лексики, що сполучається з ад'єктивами «важкий», «тяжкий», утворюють слова, в яких семантику звучання поєднано з емоційною; у результаті витворено складну модель синестезійних переходів ВАГА – ЗВУК + ЕМОЦІЯ. Її основу складають номінативи звукових проявів емоційних станів, зокрема, страждання: *Трохи згодом затіпалась його постать, схилилася голова на груди, почувлися важкі заводи плачу...* (Мирний Панас, 1969); *Спливе їй на думку та проклята ніч, коли він п'ятий зневажив її, матір, тяжкими докорами...* (Мирний Панас, 1969). Зрідка словосполучення іменника з прикметником набирає фразеологізованих ознак і починає виконувати функцію емоційної характеристики. Так, «важке слово» в реченні стає синонімом лексеми «докір», акцентуючи увагу на емоції страждання, душевного болю: *Оже важчим здається Івасеві тихе, люб'язне материне слово, ніж суворе та грубе батькове* (Мирний Панас, 1969). Структурно взірцевими для аналізованої моделі є метафоризовані образи, в яких поєднуються окремі лексеми з аудіальним та емоційним значенням: *Горить, тріщить, ломиться, падає, кричить, лементує, молить... всі голоси зливаються в один голос – у голос невимірної тяжкої туги; скрізь чутно плач, лемент...* (Мирний Панас, 1969).

Асоціації між відчуттями від важкої дії і відчуттями, що виникають при певному рівні розвитку хвороби, привели до створення у мові синестезійної моделі ВАГА – БІЛЬ (12 % аналізованого матеріалу), репрезентованої в аналізованих текстах словосполученнями «важка хвороба», «важкий біль», «тяжчі напади», «тяжкий біль», «тяжкі хвороби», «тяжка недуга», «тяжка хвороба», «тяжкі рани», «тяжке ушкодження тіла» тощо: *Незважаючи на цілорічне лічення в шпиталі, Олекса Довбушук не міг прийти до повного здоров'я та позбутися всіх наслідків тяжких ран, нанесених йому товаришами* (Франко, 1978, Т. 14). Незважаючи на порівняну низьку частотність конститuentів аналізованої моделі, зауважимо існування її ускладненого варіанту, в якому в різних конфігураціях поєднано компоненти пондусної, больової та аудіальної галузі: [...] і сліпі, **виючи** від нестерпного болю, бо немає **тяжчого** і **дикішого болю** для людини, аніж біль від осліплення, *розбігалися по горах і долах...* (Загребельний, 1979); [...] і кожда їх розмова кінчилася **болючим, важким питанням** [...] (Франко, 1978, Т. 15).

Незважаючи на те, що сферу візуального відчуття вважають однією з основних адресних платформ синестезійних переходів, у наявному в нас матеріалі модель ВАГА – ЗІР фіксовано порівняно нечасто, у 8 % матеріалу: *Він замовк, і погляд його став важкий, понурий і нетямковитий* (Шевчук, 1983). Оказіональними варіантами представлено сполуки аналізованих ад'єктивів з іменниками «світло», «барви» тощо: [...] **барви**, мов люди, **бувають** веселі, чисті, лагідні, [...] **терпкі, урочисті, достойні, тяжкі, понурі, вбивчі** (Загребельний, 1979).

Номінативи очей людини в поєднанні з емоційною лексикою створюють основу моделі ВАГА – ЗІР + ЕМОЦІЯ: [...] *було повно ненависті в тому оці, ненависті тяжкої, нелюдської – чи то до моря, чи до корабля, чи й до нього, Сивоока* (Загребельний, 1979).

Наявність моделі ВАГА – НЮХ (5 % аналізованого матеріалу) свідчить про те, що важкість можна сприймати рецепторами, що відповідають за запахові відчуття. Специфікою такої моделі є те, що об'єктом характеристики є сам запах, мовно об'єктивованій лексемами «запах», «пах», «чад», «повітря», «дух»: *Озираюся, по своїй келії. [...]. Не морю себе голодом, але тут важкий дух* (Шевчук, 1983).

Онтологічно смакові відчуття далекі від визначення ваги предметів, проте проведений аналіз показує, що система оцінювання ознак предметів є досить складною і дозволяє використовувати нетривіальні способи. Модель ВАГА – СМАК (3 % аналізованого матеріалу) задіяно тільки при характеристиці об'єктів, номінанти яких скупчено в лексичній групі «Назви процесів, зв'язаних зі споживанням їжі, та їх результатів»: – *Язик мій неподобно говорив, і все це через голод*

2. Zahnitko A. Slovník súčasnoí linhvistyky : poniattia i termíny. Donetsk : DonNU, 2012. 426 s.
3. Zahrebelnyi P. Dyvo. Tvory : u 6 t. Kyiv : Dnipro, 1979. T. 2. 575 s. URL: <http://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=1001>.
4. Kobyljanska O. Tsarivna: povist. Opovidannia // Kobyljanska O. Tvory: v 2 t. / uporiad., peredm. i pry m. F. Pohrebennyka. K. : Dnipro, 1988. T. 1. 541 s. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=1027>.
5. Myrnyi Panas. Khiba revut voly yak yasla povni. Zibrannia tvoriv : U 7 t. Kyiv : Naukova dumka, 1969. T. 2. 452 s. URL: http://ocls.kyivlibs.org.ua/mirnii/mirnii_tvori.htm.
6. Selivanova O. O. Kohnityvni mekhanizmy metaforyzatsii. *Slovianskyi zbirnyk*. K. : Vydavnychy dim Dmytra Buraho. 2012. Vyp. 17. S. 203–211.
7. Slovník ukrainskoi movy: v 11 t. Kyiv : Naukova dumka, 1970. T. 1. 799 s. URL: http://ukrlit.org/slovnky/slovnky_ukrainskoi_movy.
8. Franko I. Boryslav smietsyia. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh*. Kyiv : Naukova dumka, 1978. T. 15. 511 s. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Zibrannia_tvoriv_u_50_tomakh_t15/.
9. Franko I. Perekhresni stezhky. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh*. Kyiv : Naukova dumka, 1979. T. 20. 486 s. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Zibrannia_tvoriv_u_50_tomakh_t20/.
10. Franko I. Petrii i Dovbushchuky. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh*. Kyiv : Naukova dumka, 1978. T. 14. 478 s. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Zibrannia_tvoriv_u_50_tomakh_t14/.
11. Shevchuk V. Na poli smyrennomu, abo zh Novyi synaksar Kyivskyi, pysanyi hrishnym Semenom-zatvornikom sviatoho Pecherskoho monastyria. Kyiv : Dnipro, 1983. 191 s. URL: <http://www.ukrplib.com.ua/books/printit.php?tid=2850>.
12. Cytowic R. E. Synesthesia: Phenomenology and Neuropsychology. A Review of Current Knowledge. *Psyche*. 1995. 2 (10). URL: https://www.researchgate.net/publication/247692592_Synesthesia_Phenomenology_And_Neuropsychology_A_Review_of_Current_Knowledge.
13. Language, Thought, and Reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf / Edited and with an introduction by John B. Carroll. New York London, 1959. 278 p. URL: <https://ia801605.us.archive.org/12/items/languagethought00whor/languagethought00whor.pdf>.
14. Overview of terminology and findings. *Oxford Handbook of Synesthesia* / Simner J., Hubbard E. M. (eds.). Oxford, UK: Oxford University Press. 2013 pp. 19–26. URL: <https://academic.oup.com/edited-volume/34492/chapter/292653979>.
15. Smith R. "The Sixth Sense": Towards a History of Muscular Sensation // *Gesnerus*. 2011. 68 (1). pp. 218–271. URL: https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%22/%20HYPERLINK%20%22https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%2222https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%2222https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%2222https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%2218%20HYPERLINK%20%22https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%22_%20HYPERLINK%20%22https://brill.com/view/journals/ges/68/2/article-p218_4.xml?language=en%22.xml?language=en.
16. Strik-Lievers F. Synaesthesia : A corpus-based study of cross-modal directionality. *Functions of Language*. 2015. Vol. 22. Is. 1. Pp. 69–95. URL: https://www.researchgate.net/publication/275719670_Synaesthesia_A_corpus-based_study_of_cross-modal_directionality.
17. Ullmann S. The principles of Semantics / Published by Basil Blackwell. Oxford. 1967. 352 p.
18. Ward J., Cytowic R. Synesthesia and Language. *Concise encyclopedia of brain and language* / Whitaker H. A. (ed). 1st Edition. Elsevier. 2010. pp. 495–499. URL: <https://arkitekturadellenguaje.files.wordpress.com/2013/02/concise-encyclopedia-of-brain-and-language.pdf>.
19. Williams J. Synaesthetic Adjectives. A possible law of semantic change. *Language*. 1976. Vol. 52. № 2. pp. 461–478 URL: <http://www.daysyn.com/williams1976.pdf>.

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 23 березня 2023 р.

Прорецензовано: 10 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 квітня 2023 р.

e-mail: solomiia.m.albota@lpnu.ua,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3548-1919>

e-mail: olesia.v.saban@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2343-3135>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-33-38

Альбота С. М., Сабан О. В. Лінгвістичні особливості явища COVID-19 у соціальних мережах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 33–38.

УДК: 81'42+81'37+81'27

Альбота Соломія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
Сабан Олеся Василівна,
викладач,
Національний університет «Львівська політехніка»

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯВИЩА COVID-19 У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті розглянуто неологізми та медичні терміни, пов'язані з COVID-19, який має відбиток на практично всі елементи життя, зокрема на соціальні та мовні сфери. Очевидно, що пандемія COVID-19 вплинула на мовленнєву та комунікативну поведінку людей у суспільстві. Це призвело до впровадження нової термінології, включаючи спеціалізовану мову та скорочення, які дозволяють людям чіткіше формулювати свої емоції та ідеї. Ці терміни набули значної популярності на платформах соціальних мереж і тепер є звичними в онлайн-спілкуванні, що свідчить про те, що спільнота прийняла ці нові слова та активно вводить їх у свій словниковий запас у відповідь на пандемію. Поява нових слів під час COVID-19 є одним із явищ зміни мови. У статті представлено нові слова, утворені під час COVID-19, досліджено їх значення та вплив, який вони мають на соціальне життя людини. У цій науковій розвідці застосовано дискурс-аналіз з використанням підходу описового якісного дослідження. Нові англійські терміни були зібрані з дописів і текстів новин у соціальних мережах Twitter та Facebook. Встановлено, що семантичні особливості кожного терміна, пов'язаного з COVID-19, можуть надати чіткий опис загального значення кожного слова. Крім того, семантичні ознаки слугували для пошуку подібних термінів за значенням, які були згруповані в одне семантичне поле, водночас розрізняючи значення одного терміна від іншого в одному семантичному полі.

Ключові слова: COVID-19, дискурс аналіз, соцмережі, терміни, неологізми, вірус, семантичні особливості, словотвір.

Solomiia Albota,
PhD in Philology, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University
Olesya Saban,
Lecturer,
Lviv Polytechnic National University

LINGUISTIC FEATURES OF COVID-19 PHENOMENON WITHIN SOCIAL NETWORKS

The paper focuses on neologisms and medical terms related to COVID-19, which affects almost all elements of life, including social and linguistic spheres. Evidently, the COVID-19 pandemic has affected the speech and communication behavior of people in society. This has resulted in the introduction of novel terminology, including specialized language and abbreviations, that allow individuals to articulate their emotions and ideas. These terms have gained significant popularity on social media platforms and are now commonplace in online communication, indicating that the community has embraced these new words and is actively incorporating them into their vocabulary in response to the pandemic. The emergence of new words during COVID-19 is one of the phenomena of language change. New words formed during COVID-19 have been presented in this article. Their meaning and the impact they have on a person's social life have been explored. Discourse analysis using the descriptive qualitative research approach has been applied in this research. The new English terms have been singled out from posts and news articles related to COVID on social networks Twitter and Facebook. It has been found that the semantic features of each term related to COVID-19 can provide a clear description of the general meaning of each word. In addition, semantic features have been used to find similar terms in meaning that have been grouped into one semantic field, while distinguishing the meaning of one term from another in the same semantic field.

Keywords: COVID-19, discourse analysis, social networks, terms, neologisms, virus, semantic features, word formation.

Постановка проблеми. COVID-19 – це серйозна епідемія двадцять першого століття, яка пов'язана з нинішньою глобальною кризою. З початком цієї пандемії з'явилося безліч лінгвістичних ресурсів, у тому числі слів, які використовувалися як теги для опису хворіб, і пов'язаної з ними термінології. Цей зв'язок висунув на перший план великий і заплутаний словниковий запас, незнайомий і незрозумілий пересічному користувачу мови. Нові англійські слова та терміни, пов'язані з COVID-19, з'явилися в соціальних мережах, статтях, новинах, книгах тощо. Ці нові слова є частиною елементів, завдяки яким мова живе, а не вмирає, і вони допомагають показати продуктивну морфологію мови. **Актуальність** дослідження обумовлена тим, що в останні роки лексика соціальних мереж невід'ємно пов'язана з актуальними суспільними подіями, що можна пояснити активною соціальною взаємодією між людьми та великою кількістю термінів, які щоденно входять у наш лексикон. Соціальні мережі є ключовим джерелом лінгвістичного відображення поточних подій у світі. **Метою** дослідження є системний аналіз медичних термінів та неологізмів, що з'явилися внаслідок спалаху коронавірусної хвороби. **Об'єктом** дослідження є ковід-орієнтована лексика в сучасних соціальних мережах, а саме Twitter та Facebook. **Предметом** дослідження є особливості словникового складу та тенденції словотвору COVID-слів. Мета роботи окреслює такі **завдання** дослідження: визначити поняття термінів і неологізмів, їх види та місце в дискусіях у соціальних мережах; проаналізувати теоретичні джерела щодо термінології та новослів, а також соціальні мережі; встановити основні види COVID-неологізмів та джерела медичної термінології в соціальних мережах. **Методи**, використані в дослідженні, охоплюють контрастний аналіз, порівняльний аналіз, компонентний аналіз, контекстний аналіз і використання словникових визначень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для багатьох людей і організацій вміст соціальних медіа революціонував спосіб спілкування та обміну інформацією. Обсяг, різноманітність, швидкість, правдивість і цінність описують особливості цього вмісту (до якого входять блоги, форуми, огляди та численні сайти соціальних мереж). Через характер взаємодії в соціальних мережах, які публікують в режимі реального часу, їх складніше обробляти, ніж традиційні тексти. Тексти є неструктуровані, представлені в різних форматах і написані різними мовами та стилями різними людьми. На сайтах соціальних мереж, таких як Facebook і Twitter, друкарські помилки є повсюдним явищем, тоді як чат і сленг у групі стали більш поширеними. Крім того, більшість текстів у соціальних мережах – це короткі розмовні дописи або коментарі з недостатньою інформацією для техніки обробки природної мови (НЛП). Їх часто доповнюють нелінгвістичними контекстними даними, такими як метадані про соціальну мережу кожного користувача та взаємодію з іншими користувачами. Ці взаємодії зазвичай називають асинхронними, оскільки потік розмов не завжди є послідовним і користувачі можуть публікувати (і, отже, відповідати) у різний час. Використання такого типу контекстних даних і метаданих для компенсації відсутності інформації в самих текстах може бути корисним. Автоматичний аналіз контенту соціальних мереж є складним дослідницьким завданням через велику кількість контекстної інформації. Звісно, використання типових алгоритмів інтелектуального аналізу тексту є явно неоптимальним, оскільки воно ігнорує як інтерактивний компонент, так і унікальний характер цих даних, які мають властивості, спільні як з усною, так і з письмовою мовою. Більшість досліджень НЛП у соціальних мережах зосереджується на змістовній обробці лінгвістичних даних, такі як виявлення нових значень слів або багатослівних виразів, або семантичний аналіз (вилучення думок, виявлення іронії, виявлення подій і тем, визначення геолокації) (Ковалевська, 2014). Інші дослідження розглядають, як матеріал взаємодії з екстралінгвістичними чи позатекстовими елементами, виявляючи, що змішування мовних даних із мережевим та/або користувачьким контекстом покращує продуктивність порівняно з базовою лінією, яка використовує лише текст. Профілі користувачів, такі як вік, стать і місцезнаходження, можна використовувати для покращення виявлення суб'єктивності (включаючи настрої та емоції) (Кондратенко, 2004), прогнозування голосування тощо. Крім того, контекстуальні обмеження, такі як інформація зі структури розмови (наприклад, посилання між попередніми публікаціями) або цінні зовнішні джерела, можуть бути використані для кращого вияву почуттів або образного прочитання висловлювання. Як у соціальних відносинах, соціальна мережа може дозволити користувачам розподілятися на різні групи на основі предметної області або поглядів, які вони поділяють (Мазуренко & Штовба, 2015).

Можна помітити, що існує широкий спектр медичних термінів у різних мовах, які супроводжуються новими тематичними словами. Дослідниця С. Жаботинська (Zhabotyńska, 2020) розглядає COVID-19 як наративний мультимедійний концепт, створений у дискурсі. Лінгвістичне дослідження COVID-19 починається з його назви. З поширенням COVID-19 медіа заповнили відповідні медичні терміни. У відповідь на слова президента США, який намагався заклеїти походження хвороби, називаючи її «китайським вірусом», ВОЗ дала хворобі технічну назву «COVID-19». Термін увібрав усі денотативні та конотативні значення, включаючи ті, які раніше носили такі терміни, як «вірус Ухань», «чужий вірус» або «таємнича хвороба легенів» (Махачашвілі & Білик, 2019). Необхідність інтернаціоналізації термінології та, водночас, запровадження більш практичного терміну призвела до реорганізації морфологічних компонентів коду 2019nCoV, у результаті чого виник COVID-19, де елементи «CO» та «VI» незмінно вказують на перші склади «корона» (лат. *corōna* «корона, вінок») і «вірус» (лат. *vīrus*), тоді як літера D є ініціалом слова «хвороба». Новий код слід читати як «коронавірусна хвороба дев'ятнадцять», таким чином забезпечуючи не що інше, як загальну вказівку на біологічний агент, що викликає хворобу, і не вказуючи на її патогенний потенціал. Етимологічно та неологічно нейтральна назва COVID-19 виглядає не менш технічною, ніж попередня 2019-nCoV, у будь-якому випадку, це вже не багатоступінчаста композиція, яка могла б добре функціонувати в письмовій та спеціалізованій мові, але було б складно та неекономічно реалізувати в мовленні. Конструкція COVID-19 – це літерно-цифровий неологізм, який легко вимовляти та використовувати як концептуалізований вираз.

Основа нових лексичних одиниць у будь-якій мові становлять терміни, оскільки перед людством постійно постає проблема позначення того чи іншого поняття чи явища. Питання, пов'язані з вивченням термінології, завжди були в центрі уваги вчених. Цю лінгвістичну одиницю всебічно проаналізовано в працях В. Даниленка, Т. Панько, Т. Кияк та ін. Термін – це слово або словосполучення, прийняте у конкретній професійній галузі та вживане за особливих умов. Термін є членом певної терміносистеми, пов'язаної з тією чи іншою галуззю науки, техніки, виробництва. Понятійний зміст терміна визначається його місцем у терміносистемі. Саме співвіднесеність із науковим поняттям Т. Кияк вважає головною ознакою, що відрізняє термін від загальноживаного слова: «Терміни позначають глибокі наукові поняття на відміну від загальноживаних слів, що позначають повсякденні, примітивні поняття» (Кияк, 2007). Термінологію в цьому контексті аналізують в рамках системи, до якої вона частково включена, тобто в межах словникового складу мови науки. Оскільки основну

частину мовного фонду становить спеціальна лексика, цілком природним є те, що лінгвісти надають особливого значення вивченню структурно-семантичних особливостей термінів.

Ми живемо у світі, що швидко змінюється. Ці зміни впливають і на мову. У нашому побуті та повсякденному вживанні мови з'являються нові слова (або неологізми). Але коли необхідно визначити, які слова можна вважати новими, а які ні, виникає проблема. Проблема полягає у відносності поняття новизни, оскільки це залежить від того, який період береться до уваги, як довго слово має статус нового тощо. Український філолог, професор М. Мостовий констатує, що «не існує чітких критеріїв визначення неологізму як мовного явища» (Мостовий, 1993). У результаті ми стикаємося з певною двозначністю на самому початку дослідження неологізму. Після створення неологізми неодмінно проходять ретельну перевірку з боку громадськості та лінгвістів, щоб визначити їх придатність до мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після всесвітньої пандемії, спричиненої коронавірусною хворобою 2019 року, також відомою як коронавірус або COVID-19 (у нашій статті ми використовуємо ці терміни як синоніми), випуски новин з усього світу були наповнені інформацією про стан здоров'я людей у країнах по всьому світу, про кількість заражень, кількість загинувших і кількість пацієнтів, які виликувались. Ці репортажі рясніють медичною термінологією. Тому ми аналізуємо взаємодію (тобто залучення), яку користувачі мають із темами COVID-19 на кожній соціальній платформі. У верхній частині Рис. 1 показано залучення користувачів до теми COVID-19. Незважаючи на відмінності між соціальними мережами, ми спостерігаємо, що всі вони демонструють досить подібний розподіл активності користувачів, який характеризується на графіку довгим хвостом. Це означає, що користувачі поведуться однаково в тому, що стосується динаміки реакцій і споживання контенту. Очевидним є те, що взаємодія користувачів із контентом про COVID-19 привертає увагу, подібну до будь-якої іншої теми. Найбільший обсяг взаємодії з точки зору дописів і коментарів можна спостерігати на основних платформах, таких як YouTube і Twitter. Однак, щоб передати повідомлення у більш привабливий спосіб, засоби масової інформації почали формувати особливий тип дискурсу, який характеризується «зручними» позначеннями явищ, пов'язаними із COVID-19, зокрема метафорами та неологізмами, а також значними гумористичними інтерпретаціями проблеми різними мовами та соціокультурами. Оскільки з'являється більше неологізмів, популяризуються медичні терміни та зростає кількість метафор, лінгвістичний аспект проблеми набуває все більше значення для лінгвістів.

Оскільки пандемія COVID-19 вирує у всьому світі, а цінність новин зростає, український медіа-сектор нашої країни змушений викликати та можливість. З одного боку, частка друкованих ЗМІ досягає свого мінімуму, а діджиталізація – єдиний, хоча й не збитковий, спосіб процвітати під час карантину. Урядові та офіційні Інтернет-, теле- та радіоджерела, як правило, встигають відновити популярність. Опитування Інституту масової інформації, проведене в Україні в березні 2020 року (25% новин... 2020), показало, що для пошуку та цитування COVID-інформації найчастіше використовувалися сайти офіційних органів влади та державних обранців, а також новини. Президент В. Зеленський звернувся з закликами до кожного громадянина і кожного лікаря виявляти готовність діяти разом і підтримувати один одного. Примітно, що 4% новин про коронавірус містили ознаки проплачених сюжетів у рекламі бізнесменів, політиків, громадських діячів (39% спікерів... 2020). Крім того, українські ЗМІ, схоже, успішно засвоїли нові способи залучення людей через соціальні мережі та месенджери, які не лише дублюють офіційні сайти, але й дозволяють вільну від цензури інформацію та твердження. З іншого боку, ЗМІ отримали шанс виправдатися.

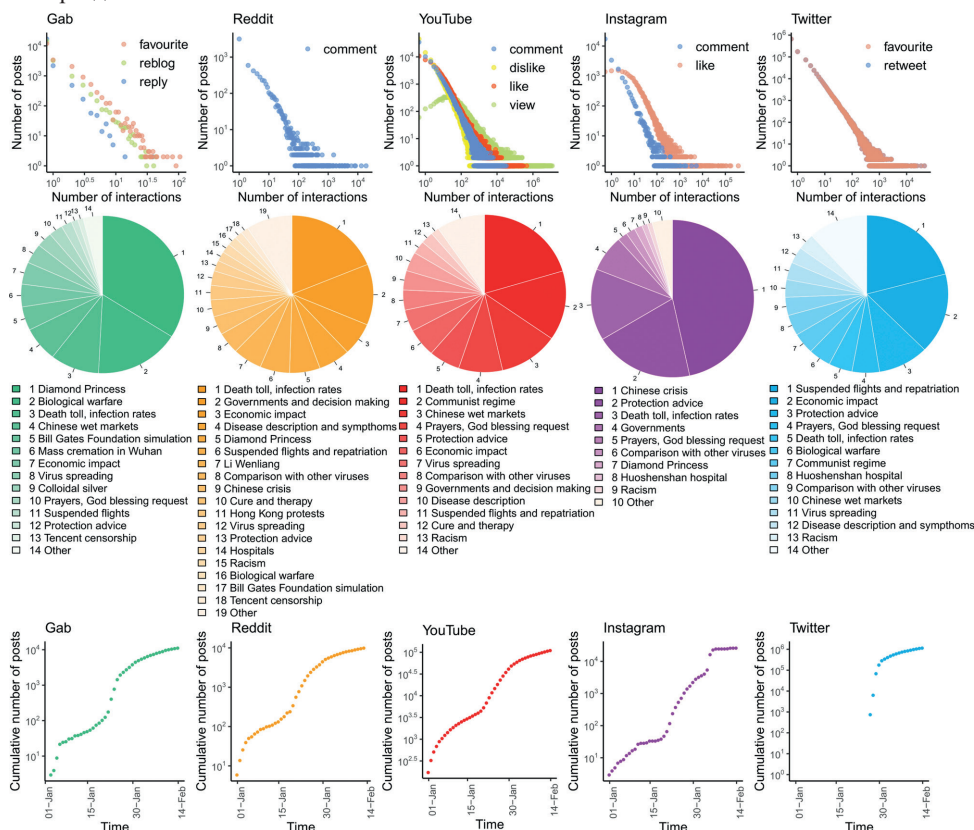

Рис. 1. Залучення користувачів у різних соціальних мережах до теми COVID-19

У нашому дослідженні ми плануємо детальніше розглянути деякі медичні терміни, представлені в соціальних мережах, пов'язані з COVID-19. Одним з найпоширеніших є аносмія. Це втрата нюху. Існує багато причин, чому це може статися, включаючи пошкодження нерва, який допомагає вам відчувати запахи, пошкодження носа чи пазух або вірусну інфекцію дихальної системи. Аносмія є відомим симптомом COVID-19. Іншим симптомом COVID-19 є дисгевзія. Це зміна або втрата відчуття смаку, яка може бути побічним ефектом певних ліків (наприклад, хіміотерапії) чи результатом вірусної інфекції. Також, показовим прикладом є використання терміну «задишка» в офіційній інформації Міністерства охорони здоров'я Італії для опису одного з основних симптомів COVID-19, а саме «утруднене дихання», або «задуха». У цьому відношенні мова медіа-повідомлення була лише спрощена приблизно в середині березня 2020 року. Погляд на те, як ця мова розвивалася, може виявитися цінним для визначення загальних комунікаційних тенденцій, які є важливими для боротьби з коронавірусом, головним чином негативних наслідків інфекції.

Процес пошуку в соціальних мережах має щось спільне з типом лінгвістичного аналізу, а саме семантичного. Є. Найда (Nida & Taber, 2004) стверджував, що лінгвістичне значення слова виникає з контрастів і суттєвих відмінностей з іншими словами. Контраст у значеннях слів пояснюється розбіжністю семантичних ознак. Відповідно до теорії семантичного поля, лексеми можна класифікувати відповідно до спільних і диференційних ознак. Семантичні ознаки пояснюють, як члени множини пов'язані один з одним і можуть бути використані для диференціації їх один від одного. Визначення таких ознак було названо компонентним аналізом (Рудика, 2016). У наведеній нижче таблиці (Рис. 2) терміни, пов'язані з COVID-19, які були розбиті на загальні та відмінні компоненти, будуть розподілені за категоріями, якщо мають кілька подібних компонентів. Терміни можуть мати ряд загальних компонентів, але те, що відрізняє їх один від одного, це їхні відмінні компоненти. Відмінні компоненти – це те, що робить один термін відмінним від інших подібних термінів. Важливо бачити та розуміти відмінні компоненти подібних термінів, тому що може виникнути помилка, якщо ми вважаємо, що всі терміни однакові. Що стосується компонентного значення термінів, пов'язаних з COVID-19, це розглядається як можливість для неспеціалістів краще зрозуміти ці досить нові терміни, які зараз багато використовуються в ЗМІ.

No	Covid-19 Related Terms	Semantic Features
1	Coronavirus	[+infectious] [+RNA] [+protein spike] [+parasite]
2	Disease	[+signs] [+illness] [+disorder]
3	Symptoms	[+disease] [+signs] [+evidence] [+disturbance] [+indication]
4	Virus	[+infectious] [+protein coat] [+parasite]
5	Pathogen	[+bacteria] [+virus]
6	Incubation Period	[+disease] [+infection] [+pathogen] [+symptoms] [+time]
7	Respiratory	[+body] [+movement] [+breathing] [+oxygen] [+lungs]
8	Infection	[+bacteria] [+virus] [+establishment]

Рис. 2 Компонентний аналіз термінів, пов'язаних з COVID-19

З поширенням COVID-19 з'явилося багато нових слів. Деякі з них є одноразовими словами (слова для конкретного випадку), утвореними шляхом змішування або з'єднання з ситуативним контекстом, типовим для журналістської мови (Казимір, 2022), а також для гіпертекстуальної Інтернет-реальності (Мірошниченко, 2019). Це нові англійські слова, створені під час COVID-19, зібрані з дописів, новин і статей у соціальних мережах **Facebook** (*COVID-19, Instaclass, WFH, New Normal, Self-Quarantine, Coronals, Zooming, Zoom-Bombing, Covideo Party, Coronacation, Rona, DoomScrolling*, тощо) та **Twitter** (*COVID-19, Covidiot, Covidient, Rona/The Rona, Self-Quarantine, WFH, Blursday, Quaranteam, Covexit, New Normal, Morona, Instaclass, Coronals, Zooming, Zoom-Bombing, Covideo Party, Doom-Scrolling, Coronacation*, тощо). Деякі з цих слів є формальними, а деякі – неформальними. Ці слова були створені тому, що раніше жоден термін не стосувався об'єкта. Нижче наведено значення низки англійських слів, утворених під час COVID-19: 1) *COVID-19* – це термін для інфекційної хвороби, спричиненої типом коронавірусу, який був нещодавно відкритий і наразі є пандемією, що поширюється в усьому світі; 2) *Covidiot* – (комбінація COVID-19 і *Idiot*) людина, яка проігнорувала попередження про здоров'я та безпеку чи вказівки щодо коронавірусу; 3) *Covidient* (комбінація *Coronavirus* і *obedient*), що є протилежним до *covidiot*, для позначення особи, яка дотримується урядових заходів безпеки проти коронавірусу; 4) *Self-Quarantine* – практика охорони здоров'я, яка використовується для захисту населення шляхом запобігання контакту з людьми, які мають або можуть мати інфекційні захворювання; 5) *WFH* означає роботу з дому; 6) *Blursday* – невизначений день (під час пандемії навчання та робота – вдома, тому, застрявши вдома надовго, люди не мають уявлення, який сьогодні день); 7) *Quaranteam* (комбінація *Quarantine* і *Team*) – люди, з якими ви вирішили жити під час карантину через коронавірус; 8) *Covexit* (комбінація COVID-19 і *Exit*) – це стратегія виходу з карантину; 9) *Coronacation* (поєднання *Coronavirus* та *Vacation*) – відпустка чи канікули під час пандемії коронавірусу, які міленіали ще називають коронацією; 10) *Instaclass* (поєднання *Instagram* і *Class*) – йдеться про заняття в *Instagram*; 11) *Coronals* (поєднання *Coronavirus* і *Millennials*). Цей термін використовується для дітей, які були зачаті під час пандемії COVID-19. Тож нове покоління, яке народиться, буде короноване як Короналі; 12) *Zoom-Bombing* означає викрадення відеодзвінка *Zoom* (під час проведення онлайн-зустрічей або занять на платформі *Zoom* іноді неспрохані гості приєднуються до зустрічі та заважають або зривають зустріч, демонструючи зображення або вигукуючи слова, які є непристойними, грубими чи образливими); 13) *Covideo Party* (онлайн-вечірка за допомогою відеодзвінка). Нижче наведено процес словотворення нових слів, створених під час пандемії COVID-19 (Рис. 3).

New word	Word-formation	Description
COVID-19	Acronym	Coronavirus Disease 2019
Covidiot	Blending	Covid + Idiot
Covidient	Blending	Covid + Obedient
Rona/ The Rona	Clipping	Corona
Self-quarantine	Compounding	Self + Quarantine
Iso	Clipping	Self-Isolation
WFH	Acronym	Work From Home
Coronacation	Blending	Corona + Vacation
Coronials	(Multiple Processes) Blending + Affixation	Corona + Millennial + s
Zooming	Affixation	Zoom + Ing
Doom-scrolling	(Multiple Processes) Compounding+ Affixation	Doom + Scroll + Ing

Рис. 3 Словотвір нових слів під час COVID-19

Виходячи з правил словотвору, складовою частиною слова може бути початок, середина і кінець слова. Крім змішаних слів, у цьому дослідженні знайдено два уривчасті слова: «Rona», що скорочено від «Corona», і «Iso», яке скорочено від «Self Isolation». Ці два слова є результатом процесу вирізання, який відомий у деяких частинах світу завдяки популярності слова «Корона» або «Коронавірус». Носії австралійської англійської часто використовують «Rona» замість corona, як можна сказати: я перебуваю в iso (самоізоляції) через rona (Kim et al., 2020). Цікаво, що відсікання зазвичай використовується для частих слів порівняно з менш частими словами. Під час пандемії COVID-19 люди почали скорочувати слова в повсякденному спілкуванні, оскільки користувачі мови дотримуються принципу найменших зусиль.

Висновки. Дослідження присвячене вивченню термінів і неологізмів, які є частиною лексики, пов'язаної з COVID, що використовується в соціальних мережах. Його результати показують, що пандемія COVID-19 спричинила зміни як в людській мові, так і в соціальному житті. Поява нових слів, таких як спеціальні терміни та аббревіатури, допомагає виражати почуття та думки людей. Можна чітко простежити, що ці слова дуже популярні в соціальних мережах і використовуються у повсякденному онлайн-спілкуванні. Усе це свідчить про те, що ці слова були прийняті спільнотою. Оскільки це дослідження зосереджено на мовних змінах, його результати сприяють розвитку мови та лінгвістики, пов'язаної з темою неологізмів і нових англійських слів, створених під час пандемії COVID-19. Крім того, результати також сприяють вивченню нових англійських термінів, які складаються з префіксів і суфіксів, і допомагають вказати процеси словотворення, включаючи змішування, вирізання, аббревіатуру, складення та інші. Незважаючи на те, що в цьому дослідженні знайдено багато нових слів, необхідно провести **подальші дослідження**, щоб отримати більше нових уявлень про ситуації з COVID-19 з іншими даними та іншими методами дослідження. Як і в усіх дослідженнях, це також має певні недоліки та обмеження. Деякі з недоліків полягають у тому, що глобальні дані Twitter і Facebook надходять різними мовами, тому методології багатомовного аналізу все ще знаходяться в розробці. Наше дослідження було зосереджено на дописах, написаних англійською мовою. Аналіз даних Twitter і Facebook за тривалий період часу є затратним з точки зору обчислень, оскільки дописи за певний день можуть мати кілька сотень гігабайт. Результати дослідження опиралися на дані за обмежений період часу. **Подальша робота** може бути спрямована на пряму трансляцію протягом більш тривалого періоду або використання історичних даних протягом більш тривалого періоду. Однак ці обмеження не роблять результати недійсними. Підсумовуючи, варто зазначити, що медіатизація пандемії COVID-19 у різних національних виданнях здійснила суттєвий вплив на колективну ментальність людей різних націй і внесла в мову безліч нових словникових одиниць. Вони демонструють як спільні загальні тенденції, так і національну специфіку, що свідчить не лише про серйозну, а й про жартівливу тональність проаналізованих висловлювань.

Література:

1. Казимір І. С. Категорія контекстуальної синонімії у світлі теорії концептуально-метафоричної інтеграції (на матеріалі газетних статей). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 54. С. 50–54.
2. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 104–108.
3. Ковалевська Т. Ю. Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. № 3. С. 110–117.
4. Кондратенко Н. Організація семантичного поля тексту: текстовий та інтерпретаційний зміст. *Мова, Текст, Культура*. 2004. № 6.
5. Мазуренко В. В., Штовба С. Д. Огляд моделей аналізу соціальних мереж. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 62–74.
6. Махачашвілі Р. К., Білик К. М. Корпусне дослідження текстів рубрики «надзвичайні новини» у французькій, англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. Т. 4, № 43. С. 151–154.
7. Мірошніченко І. Г. Стилий текст у мас-медійному дискурсі україномовного сегменту інтернет-мережі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2019. № 5 (73). С. 46–49. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/2232> (дата звернення: 20.03.2023).
8. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Підручник для студентів факультетів іноземної мови. Харків : Основа, 1993. 256 с.
9. Рудика Н. С. Метод компонентного аналізу в зіставних дослідженнях. *Magisterium*. 2016. № 62 : Мовознавчі студії. С. 74–76.
10. Identification of Coronavirus Isolated from a Patient in Korea with COVID-19 / J. M. Kim et al. *Osong Public Health Res Perspect*. 2020. No. 11(1). P. 3–7.
11. Nida E. A., Taber C. R. The theory and practice of translation. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2004.

12. Zhabotynska S. The narrative multimedia concept: an algorithm for the analysis (internet-memes about COVID-19). *Cognition, Communication, Discourse. Series "Philology"*. 2020. No. 20. P. 92–117.

References:

1. Kazymir, I. S. (2022). Katehoriia kontekstualnoi synonymii u svitli teorii kontseptualno-metaforychnoi intehratsii (na materialii hazetnykh statei) [The category of contextual synonymy in the light of the theory of conceptual and metaphorical integration (based on newspaper articles)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. [Scientific Journal of International Humanitarian University. *Philology*], (54), 50–54.
2. Kim, J. M., Chung, Y. S., Jo, H. J., Lee, N. J., Kim, M. S., Woo, S. H., Park, S., Kim, J. W., Kim, H. M., & Han, M. G. (2020). Identification of Coronavirus Isolated from a Patient in Korea with COVID-19. *Osong Public Health Res Perspect*, (11(1)), 3–7.
3. Kondratenko, N. (2004). Orhanizatsiia semantichnoho polia tekstu: Tekstovi ta interpretatsiinyi zmist [Organization of the semantic field of the text: Textual and interpretive content]. *Mova, Tekst, Kultura* [Language, Text, Culture], (6).
4. Kovalevska, T. Yu. (2014). Aktualni napriamy doslidzhennia verbalnogo vplyvu [Modern areas of research on verbal influence]. *Odeskyi lingvistychnyi visnyk* [Odesa Linguistic Journal], (3), 110–117.
5. Kyiak, T. R. (2007). Funktsii ta pereklad terminiv u fakhovykh tekstakh [Functions and translation of terms in professional texts]. *VISNYK Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Journal of Zhytomyr Ivan Franko State University], (32), 104–108.
6. Makhachashvili, R. K., & Bilyk, K. M. (2019). Korpusne doslidzhennia tekstiv rubryky «nadzvychaini novyny» u frantsuzkii, anhliiskii ta ukrainskii movakh [Corpus research of the texts of the "extreme news" section in French, English, and Ukrainian languages.]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia* [Scientific Journal of International Humanitarian University. *Philology*], 4(43), 151–154.
7. Mazurenko, V. V., & Shtovba, S. D. (2015). Ohliad modelei analizu sotsialnykh merezh [An overview of social network analysis models.]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu* [Journal of Vinnytsia Polytechnic Institute], (2), 62–74.
8. Miroshnychenko, I. H. (2019). Styslyi tekst u mas-mediinomu dyskursi ukrainomovnoho sehmentu internet-merezhi [Concise text in the mass media discourse of the Ukrainian-language segment of the Internet]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seriia «Filolohiia»* [Scientific notes of the National University of Ostroh Academy], (5 (73)), 46–49. <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/2232>
9. Mostovyi, M. I. (1993). *Leksykolohiia anhliiskoi movy* [Lexicology of the English language.]. *Pidruchnyk dia studentiv fakultetiv inozemnoi movy. Osnova* [Textbook for students of foreign language faculties. The fundamentals].
10. Nida, E. A., & Taber, C. R. (2004). *The theory and practice of translation*. Shanghai Foreign Language Education Press.
11. Rudyka, N. S. (2016). Metod komponentnoho analizu v zistavnykh doslidzhenniakh [Method of component analysis in comparative studies]. *Mahisterium*, (62 : Movoznachchi studii [Linguistic studies]), 74–76.
12. Zhabotynska, S. (2020). The narrative multimedia concept: An algorithm for the analysis (internet memes about COVID-19). *Cognition, Communication, Discourse. Series "Philology"*, (20), 92–117.

Отримано: 7 лютого 2023 р.

Прорецензовано: 10 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 25 березня 2023 р.

e-mail: haniakvlad@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3873-5489>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-39-44

Ганяк В. Й. Про виявлення перших залишків протографа Я. Риневича-Трембецького в тексті рукопису «Wirydarz poetycki». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 39–44.

УДК: 821.162.1

Ганяк Володимир Йосипович,
незалежний дослідник, Київ

ПРО ВИЯВЛЕННЯ ПЕРШИХ ЗАЛИШКІВ ПРОТОГРАФА Я. РИНЕВИЧА-ТРЕМБЕЦЬКОГО В ТЕКСТІ РУКОПИСУ «WIRYDARZ POETYCKI»

У статті проаналізовано літературознавчі дослідження рукописної книги "Wirydarz poetycki", які могли б допомогти встановити наявність залишків протографа в основному тексті відомого рукопису польської літератури XVII століття.

Під час проведення літературознавчого аналізу автор застосував певну сукупність методів, але найбільше значення мав семіотичний аналіз інтертекстуальності окремих частин рукопису.

Уперше доведено, що прихована історія присутня у циклі, який складається з чотирьох пісень. Ця історія пов'язана з часами перебування Якуба Риневича-Трембецького в якості пастора Киселинського збору соцініан. Доведено, факт існування залишків батьківського протографа, яким користувався його син під час створення власної рукописної книги.

Ключові слова: Поетичне подвір'я, Якуб Риневич-Трембецький, Якуб-Теодор Трембецький, соцініанство, Киселин.

Volodymyr Haniak,
An independent researcher, Kyiv

ON THE DISCOVERY OF THE FIRST REMAINS OF THE PROTOGRAPHER YA. RYNEVICH-TREMBETSKYI IN THE TEXT OF THE MANUSCRIPT "WIRYDARZ POETICKI"

The article analyzes literary studies of the manuscript book "Wirydarz poetycki", which could help establish the presence of protograph remains in the main text of a well-known manuscript of Polish literature of the 17th century.

During the literary analysis, the author used a certain set of methods, but the most important was the semiotic analysis of the intertextuality of individual parts of the manuscript.

For the first time, it is proved that the hidden story is present in the cycle, which consists of four songs. This story is related to the time of Jakub Ryniewich-Trembetskyi as the pastor of the Kiselinsk Congregation of the Socinians. The fact of the existence of the remains of the father's protograph, which was used by his son during the creation of his own handwritten book, has been proven.

Keywords: Wirydarz poetycki, Jakub (Jan) Ryniewich-Trembecki, Jakub (Teodor) Trembecki, Kyselin, Socinians, Polish Brethren.

Постановка проблеми. Попри те, що за оцінкою Д. Чижевського на формуванні літератури українського бароко в значній мірі позначився польський вплив (Чижевський, 2004: 71), характерно, що найбільша колекція рукописних польських віршів "Wirydarz poetycki" («Поетичне подвір'я», перекл., – В.Г.) досі залишається майже суцільною «білою плямою» для вітчизняних полоністів. Хоча обидва можливих автора цього твору певний період свого життя перебували в Україні, а Якуб Теодор Трембецький (Jakub Teodor Trembecki, 1643 – бл. 1720) взагалі є уродженцем соцініанського містечка Киселин (нині с.Киселин, Затурцівська громада) на Волині. Тоді як його батько – Якуб Риневич-Трембецький, був міністром (протестантським священником) місцевого збору соцініан і одночасно викладачем Киселинської школи-академії. Традиція збирання книжок та різноманітних текстів у цій родині бере свій початок від діда Якуба Теодора – Миколая Риневича. Нам вдалося віднайти його владницький запис на одній з книг, яка пов'язує його з Киселинином. Так, в одному з маловідомих окернів (невеликі латиномовні панегіричні вірші, які спеціально створювалися для малоформатних друкованих видань) соцініанського поета Шимона Пісторіуса згадується, що у 1623 році під час збройного нападу лісовчиків на місто Раків у пожежі було знищено багато цінних книг родинної бібліотеки.

Варто відмітити, що в польському літературознавстві вже більше ніж сто років триває наукова дискусія щодо авторів цього твору (батько чи син, або разом). Значне поживлення інтересу до цієї збірки відбулося у 1910-1911 рр., коли історик релігії О.Брюкнер опублікував цей рукопис, надавши можливість більш широкому колу громадськості ознайомитися з цим твором. Цим істориком тоді також було накреслено коло майбутніх напрямків досліджень цієї збірки: пошук у віршах проявів аморальності як бунту проти занадто суворих вимог моралі тогочасного суспільства, або навпаки відшукування в тексті впливу більш вишуканих в інтелектуальному плані «аріанських», тобто соцініанських, мотивів (Trembecki, 1911b: XIII). Дана стаття також не виходить за межі вказаного кола можливих пошуків, а також є надія, що робота в якійсь мірі допоможе вітчизняним дослідникам почати заповнювати цю значну прогалину вітчизняної полоністики. Також робота буде цікава всім дослідникам, хто цікавиться спільною культурною спадщиною України та Польщі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш ґрунтовний аналіз у межах філологічного дослідження цілого твору здійснила польська літературознавиця Йоанна Краузе-Карпінська. Якщо коротко, дослідниця поставила під сумнів так звану «ініціальну теорію» авторства (біля деяких віршів у рукописі присутні ініціали «J.T.» та «J.T.T.», тобто перші відповідають батькові, а другі – сину) згідно версії Людвіка Камиковського (Kamukowski, 1948). Варто зауважити, що на протязі доволі довгого часу саме ця теорія була популярна у польському літературознавстві. Так, виходячи з вказаних висновків Л.Камиковського, літературознавець Ян Дюрр-Дюрський включив передмову «Поетичного подвір'я», яка позначена «J.T.», до збірки творів соцініанської поезії (Krauze-Karpińska, 2009: 289), тобто закріпивши її за батьком Якуба-Теодора.

На думку Й. Карузе-Карпінської, Я-Т. Трембецький міг користуватися одразу двома варіантами ініціалів, час від часу використовуючи той чи інший варіант. З такою позицією Й. Карузе-Карпінської важко погодитися.

Більше того, Й. Краузе-Карпінська надала власну аргументацію на користь авторства Якуба-Теодора Трембецького, залучивши достатню велику кількість джерел, які містять багато біографічних відомостей щодо представників цієї родини, а також інформацію про походження окремих примірників, які хоч якимсь чином можна повністю або частково пов'язати з цим твором. Також дослідницею здійснено аналіз структурної побудови рукопису «Поетичного подвір'я» Якуба-Теодора Трембецького у порівнянні з іншими схожими творами той доби» (Krauze-Karpińska, 2009: 180). Особлива увага дослідницею була присвячена передмові, яка позначена «J.T.», виділивши для її аналізу окремих розділ. Тим не менш, на мою думку, вказана аргументація в багатьох аспектах не є бездоганною, що покажемо далі у процесі даного дослідження.

Визначною подією у вивченні польської літератури XVII століття стало прочитання у 1992 році П. Степенем більше чотирьох десятків творів на сторінках так званих «замазаних віршів», які в значній мірі містять явний чи прихований еротичний зміст (Stepień, 1992), на думку деяких польських літературознавців це одне з найбільших за останні тридцять.

Обравши сексуальність у якості ключового елемента стратегії прочитання тексту цього твору, К. Обремський дійшов до висновку, що двічі відмовившись від релігійної оцінки (з її протиставленням гріхів і чеснот) і оцінки більш моральної, аніж літературознавчої (порнографія contra мистецтво слова), можна слушно припустити, принаймні частково, що в замазаних віршах рукопису присутня значна літературна культура «бур'яну та кропиви», тобто аморальності. Головна лінія якої, на думку літературознавця, звучатиме антропологічно (Obremski, 2020: 357). Слідуючи такій стратегії прочитання тексту, далі дослідник у доволі ліберальному сенсі зазначає, що непристойні жарти сприяють тому, що Природа не буде цілком умиростворена Культурою: подібно до того, як абсурдний жарт є вираженням бунту проти тиранії розуму, а непристойні жарти – формою протистояння тиранії моралі. Водночас «бур'ян і кропива», на його думку, асоціюються з насолодою від читання, оскільки у піднесеній формі вони дозволяють задовольнити вроджений статевий потяг. У той же час, у самому тексті статті К. Обремський все ж визнає, що в основному сексуальні мотиви «замазаних віршів» є морально обумовленими (Obremski, 2020: 356).

Ще одну спробу часткового прочитання передмови здійснила польська літературознавиця М. Ярчикова. Дослідниця звертає увагу, що «старанний господар» для окремих частин своєї поетичної збірки використав флористичні метафори (квіти та бур'ян), також вказується на присутність лудичних (розважально-ігрових) віршів, які часто мають доволі непристойний характер (Jarczykova, 2017: 310-311). На нашу думку, попри наявність у тексті передмові певного пояснення щодо цілей включення таких інструментальних засобів, вони цілком можуть слугувати для приховування (маскування) справжнього задуму автора, тобто з метою відволікання уваги небажаних людей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таке часткове прочитання тексту навряд чи може цілісно та в повній мірі пояснити творчий задум автора чи його авторів цього достатньо відомого рукописного твору XVII ст., який містить більше тисячі сторінок. Також, на нашу думку, далеко не на всі питання може відповісти певною мірою упереджена аргументація Й. Краузе-Карпінської, яка базується на антитезі до версії Л. Камиковського. В основному дослідниця використовувала зовнішню критику джерел цього твору та окремі біографічні відомості щодо можливих авторів у побудові власної аргументації. На жаль, наша нова стаття, у якій здійснено спробу встановити автора передмови «Поетичного подвір'я», поки ще не вийшла друком. Тому можемо поки лише прийняти основний висновок, що автором передмови є соцініанин Якуб Риневич-Трембецький, а також що його син – Якуб-Теодор користувався протографом батька під час створення власної збірки, у якості робочої гіпотези даного дослідження. Тому в рамках вказаної гіпотези спробуємо відшукати в основному тексті твору хоча б якісь залишки протографа Якуба Риневича-Трембецького, що і є **метою й завданнями** даної статті.

Виклад основного матеріалу. Біглий аналіз основного тексту цього твору вказує на відсутність явних слідів протографа, які б одразу можна пов'язати з Якубом Риневичем-Трембецьким. Це й не дивно, бо якби такі сліди містилися на поверхні тексту, то їх би одразу виявили попередні покоління дослідників. У той же час, як вказувалося вище, дослідження Й. Краузе-Карпінської поставило під сумнів так звану «ініціальну теорію» Л. Камиковського, щоб лише на цій одній підставі визначати певного автора тієї чи іншої частини твору.

Тому підемо від протилежного, будемо шукати частину твору де є щось аморальне, де біля тексту немає жодних ініціалів та важко встановити дату написання цієї частини твору. Можливо, таким вчинком Я. Риневич-Трембецький хотів приховати певний текст від небажаних очей, бо як відомо, хвиля переслідувань соцініан світською владою після 1638 року тільки лише посилювалася.

Перше, що кидається в очі, та задовольняє вказаним вище умовам, є цикл із чотирьох пісень у поетичних вправах на сюжеті фрашок Яна Гавінського. Цикл починається піснею, яка має непристойну назву “Piesń Sarabanda” (Trembecki, 1911a: 155). Sarabanda («сарабанда») – старовинний іспанський танець, який з'явився в цій країні на початку XVI ст. Спочатку це був доволі дикий і навіть хтивий любовний танець, проти гріховності якого в полемічних творах виступили різні письменники, у тому числі Сервантес. Характерним для цієї полеміки є наступний уривок твору *Tratado contra lot Juegos Publicos* («Трактат проти розваг громадськості») Маріани (1536-1623): «... танець і пісня, такі хтиві його слова, такі потворні його рухи, що можуть розпалити навіть дуже порядних людей». Врешті-решт цей танець був заборонений в Іспанії, бл. 1590, р. королем Філіпом II, але продовжував існувати під назвою Zarabanda протягом XVII – XVIII ст. (Apel, 1974: 660).

Сюжет фразки «До Лілії [...]» зі збірника «Dworzanki albo Epigrammata polskie» Я. Гавінського (Рис. 1), який покладений в основу пісень цього циклу, розповідає про зневаженого старого чоловіка, який сумує по коханій, яка обрала собі більш молодого, тепер вночі добре бавиться з ним (Gawiński, 1664: 59).

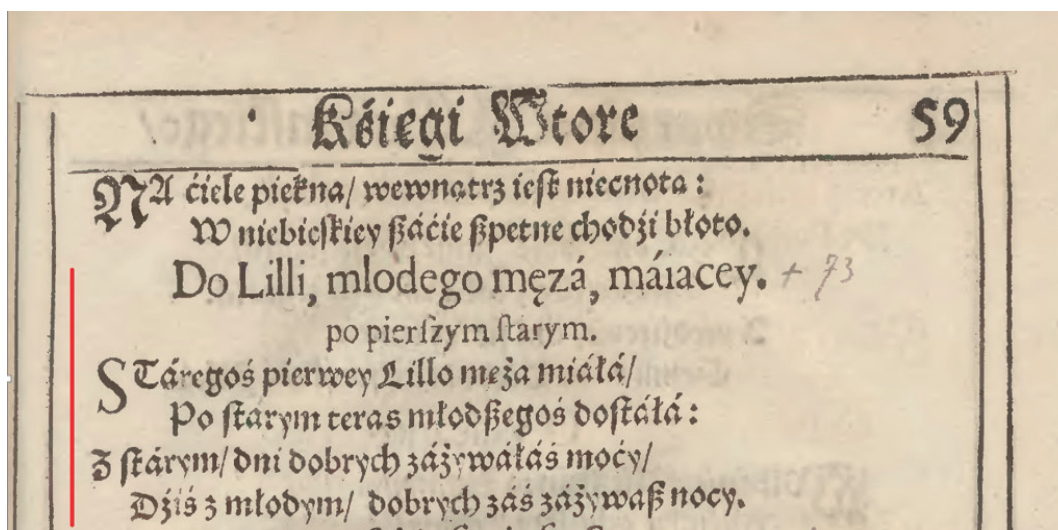

Рис.1. Фрашка «До Лілії[...]», збірник «Dorzanki albo Epigrammata polskie» Я. Гавінського, 1664 р.

Під час поетичної вправи автор лише мінімально змінює первинний сюжет: конкретизує, що в якості старого чоловіка виступає пастир:

Smutny Filen a pasterz utrapiony,
Będąc od Lilli raz wzgardzony,
Pelen żalu i wymowy (Trembecki, 1911a: 155).

Спочатку, здається, що має місце туга старого пастора по киселинській пастві сочиніан, образ якої метафорично може символізувати кохану. Перш за все, зауважимо, що в XIV октерні (написаним у період між 1635-1638 рр.) Ш. Пітсориуса находимо звернення до Якуба Риневича як до пастора Киселинського збору (Pawłowiczowa, 1991: 20). Це досить важлива інформація, якщо враховувати наявні дані про наявність двох міністрів у цьому зборі, то можемо закономірно припустити, що другий міністр Матвій Твердохліб, будучи вже на той час людиною похилого віку, в значній мірі відійшов від буденних справ конфесійного життя громади сочиніан. Також варто згадати, що лілії зображені на гербу Чапличів (Кірдея), тодішніх власників цього містечка (Chodyncki, 1938). Уже перший вірш «Smutny Filen a pasterz utrapiony» [«Смутний Філен і стурбований пастух (пастир)», перекл. – В.Г.], чітко відсилаючи до пасторалі французького драматурга Жана де Мере («La Silvia» [«Сільвія»], 1626), тим не менш, створює логічну суперечність: за сюжетом цього твору закоханого пастуха звать Філеном, а протистоїть йому принц Флорестан (ім'я пов'язане з квітами), який також залицяється до його коханої. Тобто, саме так сформована алюзія робить певний натяк щодо подій, які мали місце під час перебування пастора в Киселині. Це дає підстави спробувати прочитати іншу історію, ніж ту, про яку поверхово говорить вочевидь змінений сюжет: ніби старий пастир сумує по своїй коханій Лілії, яка кинула його та пішла від нього до більш молодого чоловіка. У наступних віршах знаходимо визнання того, що вона буде винною у його смерті («Umierając twój sługa nieszczęśliwy» (Trembecki, 1911a: 155) – «Помираючи твій нещасний слуга», перекл. – В.Г.). Але у той же час наприкінці третьої пісні створюються суперечність (типовий прийом сочиніан у побудові раціональної аргументації під час ведення полеміки): у своєму передсмертному зверненні пастир чомусь просить передати коханій, що помирає заради іншої – Ірини. Це вказує, що автор розглядає інші сенси цих слів, ніж просто жіночі імена (Лілія та Ірина).

Варто зауважити, що при побудові форми розповіді (сюжету) автор пісень (елегій) у якійсь мірі наслідує зразки відомих творів римського поета Публія Овідія Назона («Скорботні елегії» (лат. Tristia) та «Наука про кохання»), до яких уже раніше зверталися представники польського Відродження (відповідно Клеменс Яніцький (1516-1543) та Ян Кохановський (1530-1584)), коли створювали власні латиномовні твори.

Більш детально розглянемо початковий фрагмент другої пісні циклу:

Wdzięczne gaje, wy zielone
Łąki, ogrody pieszczone,
Do których myśl moja stroni
Gdy się zgraje próżnej chroni,
Z wami miłe me zabawy
Wam są jawne moje sprawy.
Was zażyję bez zazdrości
Kiedy żyję w osobności. –
U mnie za nic są honory
Gdy widzę wasze pozory.

Bo mi milej sieć na trawie (Trembecki, 1911a: 156).

Не можна не поміти схожість першого дистиху з описом Ракова у вірші сочиніана Ієроніма Москоржевського (1560-1625):

Lecz wdzięczne zdroje Rakowa sławnego
I gęste gaje, co są w okrąg niego (Barłowska, 2008: 112).

Взагалі, розташування міст Ракова та Киселина дуже схожі: обидва міста оточують густі гаї, обидва знаходяться на лівому березі річок, що в свою чергу, на нашу думку, спрощувало подачу води через викопані канали для різних потреб. Киселин, будучи другим за значенням релігійно-культурним центром сочиніан, багато чого перейняв у плані містопланування від метрополії. Як свідчать дані реєстру справ Киселинсько-Береського збору (в основному це фінансова документація сочиніан про надходження та витрати), це стало можливим, коли у 1631 році у місто прибув новопризначений генеральним синодом, тоді ще відносно молодий та амбітний, міністр Якуб Риневич (“Rejestr Spraw Zboru Kisielińskiego u Bereskiego”, 1632).

У наступні роки у місті будуються нові будинки та величезний ринок, який, як свідчать сучасники, зміг вмісти близько трьох тисяч учасників наступних синодів в часи, коли столиця сочиніан припинила своє існування внаслідок судової ухвали Сейму Речі Посполитої. Для розуміння масштабів тогочасного будівництва, варто вказати, що населення Киселина тоді складало не більше двох тисяч мешканців. Також після 1638р. значно була розширена місцева школа, яка перетворилася у Киселинську академію, прийнявши естафету від Ракова. Все йшло добре, поки у 1640р. за позовом католицьких ієрархів (луцького єпископа Анджея Гембицького та володимирського плебана Станіслава Урбановича) не розпочався новий судовий процес проти власника містечка (Юрія Чаплича-Шпановського) та представників верхівки збору. У 1643 році на зборах громади містечка було вирішено, що буде краще, якщо Я.Риневич та інші представники верхівки збору встигнуть залишити Киселин до оголошення вироку Люблінського трибуналу. Щоб уникнути подальших переслідувань він узяв прізвище дружини, виступаючи уже під новим іменем Ян Якуб Трембецький (Pawłowiczowa, 1991: 21). Тепер стає більш зрозумілим, чому пастор вказує, що він помирає заради Ірени. Це ім'я походить від грецького слова *eirene* (εἰρήνη), яке можна перекласти як «спокій», тобто заради спокою релігійного життя місцевої громади.

Принагідно хочеться висловити подяку Мольнару Лехелу (м. Клуж, Румунія), який допоміг нам ознайомитися із цим документом та зробити необхідні виписи. До речі, вітчизняні науковці майже тридцять років висловлювали необхідність дослідити цей важливий документ, але так і не знайшли в собі сили це зробити.

Повертаючись до розгляду фрагменту другої пісні, знаходимо у наступних рядках оповідь, що попри невблаганні обставини життя у вигнанні, коли минуло вже стільки років, його душа прагне хоча б подумки повернутися туди, де більше всього він відчував себе щасливим. Автор хоче дати волю своїм почуттям, щоб на мить забути про всі формальні вимоги поведінки та з відкритою душею на повну відчути цю землю, чого він ніколи не міг зробити раніше, будучи пастором місцевої громади, бо мав увесь час показувати одновірцям приклад праведного життя. Досить ймовірно, саме тому перша з пісень цього циклу отримала непристойну назву *Sarabanda*, тобто пастор дозволив собі відкрито говорити про власні почуття до милої (киселинської землі), що не віталося у тогочасному суспільстві.

На нашу думку, взагалі друга пісня змальовує подвір'я будинку пастора (нині Св. Михайлівська церква) в Киселині:

Wolę nizko napaść oko
Niż w niewoli żyć wysoko.
Między róże, tulipany
Wolę wniść niż między pany.
Tu mię zazdrość nie naruszy
Ani frasunek ususzy.
Tu przeciwnej nie znam chwile
Tylko ciche krotofile.
Jeśli wdzięczny słowik krzyknie
Ten mi mózgu nie przeniknie
A łagodny spadek wody
Doda mi snu i ochłody.
Gdy się miły gaj rozwija
Niech mię trudna myśl omija.
Za nic króle, za nic dwory
Gdy widzę wasze pozory.
Kiedy w miłym siędę cieniu (Trembecki, 1911a:156).

Вказується, що архітектурний комплекс Свято-Михайлівської церкви є культурною пам'яткою Укарїни, яка охороняється державою, за паспортними даними збудований впродовж 1632-1677рр. Окрім самої церкви є мурована огорожа з брамою, що її оточує (Добинда, 2016: 104). Саме по собі розташування цього будинку разом із будинками збору та суміжної школи визначало площу ринку містечка (нині на місті ринку лише огороди селян). Від себе додамо лише, як свідчать дані вище вказаного реєстру, що у 1636р. здійснювався ремонт даху (пошкодженого буревієм) біля димаря будинку Я. Риневича. Скоріш за все, цей димар прибрали у 1677 р., коли перетворювали будинок пастора на церкву, що певною мірою тепер створює проблему появи зайвої вологи (плісняви) внаслідок опалювання приміщень у зимку. Повертаючись до аналізу цього фрагменту дізнаємося про наявність на подвір'ї, яке має доволі значну площу, розбитих клумб роз та тюльпанів.

На нашу думку, існує ще один фрагмент третьої пісні, який вказує на зв'язок подій цих пісень із Україною, тобто під час його перебування в Киселині. Як зазначає М. польська літературознавиця М.Павлічова, життєвий шлях Яна Якуба Трембецького поділяється на кілька етапів протестантського священника: Раків, Люблін, Волинь, Литва(Кейдани) та Пруссія (Рудовце). Але перед здійсненням безпосереднього аналізу вище згаданого фрагменту ознайомимося з рукописною фразою сочиніан (Рис.2), яка розміщена наприкінці внутрішньої сторони обкладинки однієї їх богослужбової книги (“*Psalmi niektóre króla Dawida*”, 1625).

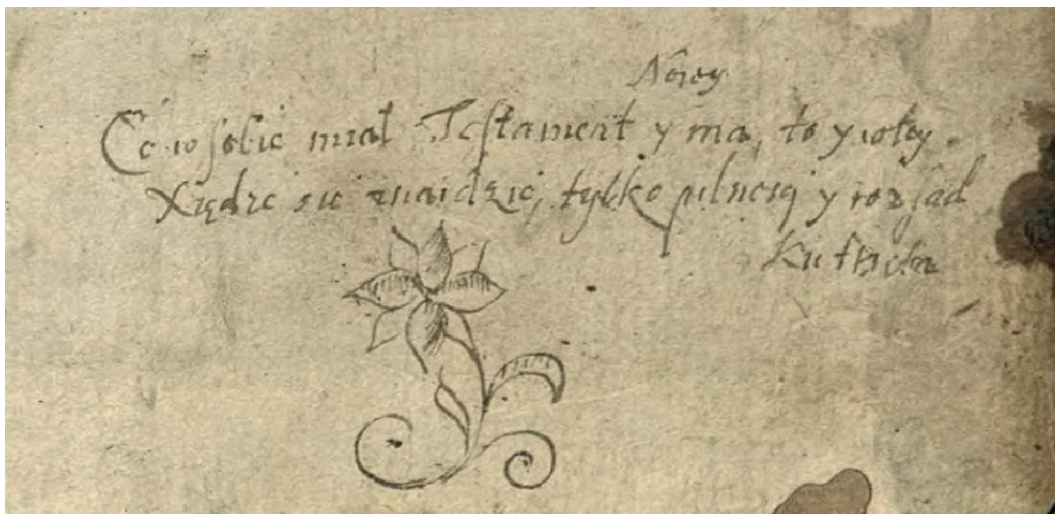

Рис. 2. Фрашка сочиніан, Давидові псалми[...], [Раків], С. Стернацький, 1625.

Фрашку відразу прочитати важко, необхідно включити увагу, тоді отримуємо наступний текст: Co w sobie miał Testament [Testament] Nowy u ma, to i w tej Xiedze sie znajdzie, tylko pilności u rozsad Ku [u]fnosci («Те, що було в цьому Старому Заповіті та в Новому, буде знайдено і в цій книзі, лише необхідно бути пильним та розуму [довіряти]», перекл., – В.Г.). Типове для сочиніан звернення до розуму при читанні Св. Письма, коли не уважний читач не зможе прочитати останнє слово речення, бо пара літер “Ku” приховує в собі літеру “u” наступного слова.

Тепер спробуємо розглянути згаданий фрагмент:

Wstał nakoniec a spojrzawszy
Ku krainie, gdzie mieszkała
Jego tyranka zuchwała,
I tam miłośnie westchnawszy
Na swoje nieszczęście srogie (Trembecki, 1911a: 157).

Якщо придивитися до виразу "Ku krainie", а також згадати прийом приховування тексту у вище згаданий фрашці сочиніан, то у даному виразі цілком може бути приховано вираз "Ku [U]kraine" («До України»). Цей вже застарілий вираз у сучасній польській мові відсутній, але його можна зустріти в текстах багатьох історичних джерел, наприклад, в Універсалі польського короля Ян-Казимира від 1649 р. (Федорук, 1992 : 125).

Четверта пісня лише необхідна автору для відтворення повноти первинного сюжету фрашки Я. Гавінського:

Aleć znowu inaczej odpowie z niechęci:
Mam ja kogo inszego w sercu i pamięci (Trembecki, 1911a: 158).

Справу батька продовжив його син Якуб-Теодор Трембецький, вихований у Литві та Пруссії як кальвініст. Саме він переписав увесь текст рукопису. Він також був придворним князя Радзивілла, а після навернення у католицтво обіймав різні посади у Слушків і Денгофів. Став чашником у пруського казначейського писаря Жечі, орендував староство в Костежині, де й помер у 1719 році.

Висновки. У ході проведеного дослідження вдалося підтвердити вірність висунутої робочої гіпотези, тобто що Якуб Риневич-Трембецький є автором циклу чотирьох пісень у основному тексті рукопису, що мав місце факт використання протографу. Відмінна релігійна приналежність та різні життєві шляхи обох авторів рукопису створюють сприятливі умови для пошуку нових залишків протографу, що сподіваюся вдасться здійснити в процесі майбутніх досліджень. Отримані в рамках цього дослідження результати мають практичне значення: збільшуються наші знання про спільну культурну спадщину України та Польщі. Є надія, що нарешті буде створено краєзнавчий музей у с. Кисилин, що це наше маленьке дослідження внесе свій внесок у збільшення його туристичного потенціалу.

Література:

1. Добинда І. П. Історико-культурні рекреаційні ресурси поселень Волинської області: суспільно-географічна оцінка : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 311 с.
2. Федорук Я. Хмельниччина в документах (Між Замостям та Зборовом). *Україна в минулому*. К.; Львів, 1992. Вип. 1. С. 113–139.
3. Чижевський Д. Слов'янське бароко. *Слово і час*. 2004. № 10.
4. Barłowska M. Czy Hieronim Moskorzowski był poetą? „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”. 2008. T. 52. S. 85–116.
5. Chodynicki K. Czaplic Szpanowski Jerzy, h. Kierdeja. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1938. T. IV/2, zeszyt 17. 97–192 s. S. 170.
6. Dur-Durski J. Ariane polscy w świetle własnej poezji. *Zarys ideologii i wybór wierszy* Opis. Warszawa, 1948. S. 319.
7. Gawiński J. Dworzanki albo Epigrammata polskie. Krakow, 1664. 120 s.
8. Jarczykowska M. Wypowiedzi do czytelnika w siedemnastowiecznych księgach rękopiśmiennych. W: T. Wilkoń (red.), "O etosie książki : studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczey". Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017. S. 307–320.
9. Kamykowski L. Jakub Teodor Trembecki (1643-1719) : Studia z dziejów kultury polskiej, red. H. Barycz, J. Hulewicz, Warszawa, 1949. S. 345–370.
10. Krauze-Karpińska J. „Wirydarz poetycki” Jakuba Teodora Trembeckiego. *Studium filologiczne*. Warszawa, 2009.

11. Obremski K. Nieoczytane wiersze Wirydarza poetyckiego : myśl antropologiczna i kultura literacka, *Tematy i Konteksty*. 2020. Nr 10 (15). S. 338–358.
12. Pawłowiczowa, M. (1991) Pisarz śląski Szymon Pistorius o twórcy "Wirydarza poetyckiego" Janie Jakubie Trembeckim *Śląskie miscellanea*. 1991. T. 3. S. 13–23.
13. Psalmi niektóre króla Dawida [...] Do których są przyłączone pieśni pobożne [...] Raków 1625, wyd. S. Sternacki (z nutami), unikat Bibl. Kórn., nr 118.
14. Rejestr Spraw Zboru Kisielińskiego y Bereskiego, uczyniony przez mnie Piotra Lubienieckiego, dyakona tych zborów y Jana Gieyzanowskiego spółdiakona tychże zborow, 1632-1796.
15. Stępień P. Wirydarzowy „chwast i pokrzywy” – utwory zamazane w „Wirydarzu poetyckim” Jakuba Teodora Trembeckiego „Ogród. Kwartalnik”. 1992. Nr 1/9. S. 15–28.
16. Stępień P. Wirydarzowy „chwast i pokrzywy” – utwory zamazane w „Wirydarzu poetyckim” Jakuba Teodora „Ogród. Kwartalnik” 1992, 2/10. S. 38–67.
17. Stępień P., Szczęsny S. „Wirydarz wyplewiony”. (O tajemnicach Brucknerowskiej edycji Wirydarza poetyckiego” Jakuba Teodora Trembeckiego, „Ogród. Kwartalnik”. 1992. Nr 1/9. S. 271–282.
18. Trembecki J.T. Wirydarz poetycki, wyd. A. Brückner, t. 2, Lwów 1911.
19. Trembecki J.T. Wirydarz poetycki, wyd. A. Brückner, t. 1, Lwów 1911.
20. Apel W.: *Harvard Dictionary of Music*. Wyd. 8. Cambridge: Harvard University Press, 1974. S. 750.

References:

1. Dobynda I. Istoryko-kulturni rekreacijni resursy poselen Volynskoyi oblasti: suspilno-geografichna ocinka : dys. ... kand. geogr. nauk : 11.00.02 [Doctoral dissertation] Cherniv. nac. un-t im. Yuriya Fedkovycha, Chernivci, 2016.
2. Fedoruk Ya. Chmelnychchyna v dokumentach (Mizh Zamostyiam ta Zborovom). *Ukrayina v mynulomu*. Lviv, 1992. Vyp. 1.
3. Chyzhevskij D. Slovyanske baroko. *Slovo i chas*. 2004. # 10.
4. Barłowska M. Czy Hieronim Moskorzowski był poetą? „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”. 2008. T. 52.
5. Chodynick K. Czaplic Szpanowski Jerzy, h. Kierdeja. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1938. T. IV/2, zeszyt 17. 97–192 s. S. 170.
6. Dur-Durski J. Arianie polscy w świetle własnej poezji. *Zarys ideologii i wybór wierszy Opis*. Warszawa, 1948. S. 319.
7. Gawiński J. Dworzanki albo Epigrammata polskie. Krakow, 1664, 120 s.
8. Jarczykowa M. Wypowiedzi do czytelnika w siedemnastowiecznych księgach rękopiśmiennych. W: T. Wilkoń (red.), "O etosie książki : studia z dziejów bibliotek i kultury czytelniczej" Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017. S. 307–320.
9. Kamykowski L. Jakub Teodor Trembecki (1643-1719). :Studia z dziejów kultury polskiej, red. H. Barycz, J. Hulewicz, Warszawa, 1949.
10. Krauze-Karpińska J. „Wirydarz poetycki” Jakuba Teodora Trembeckiego. *Studium filologiczne*, Warszawa, 2009.
11. Obremski K. Nieoczytane wiersze Wirydarza poetyckiego : myśl antropologiczna i kultura literacka, *Tematy i Konteksty*. 2020. Nr 10 (158).
12. Pawłowiczowa M. Pisarz śląski Szymon Pistorius o twórcy "Wirydarza poetyckiego" Janie Jakubie Trembeckim *Śląskie miscellanea*. 1991. T. 3. S. 13–23.
13. Psalmi niektóre króla Dawida [...] Do których są przyłączone pieśni pobożne [...] Raków 1625, wyd. S. Sternacki (z nutami), unikat Bibl. Kórn., nr 118.
14. Rejestr Spraw Zboru Kisielińskiego y Bereskiego, uczyniony przez mnie Piotra Lubienieckiego, dyakona tych zborów y Jana Gieyzanowskiego spółdiakona tychże zborow, 1632-1796.
15. Stępień, P.(1992) Wirydarzowy „chwast i pokrzywy”– utwory zamazane w „Wirydarzu poetyckim” Jakuba Teodora Trembeckiego „Ogród. Kwartalnik”, nr 1/9.
16. Stępień, P. (1992) Wirydarzowy „chwast i pokrzywy” – utwory zamazane w „Wirydarzu poetyckim” Jakuba Teodora „Ogród. Kwartalnik” 1992, 2/10, s. 38-67.
17. Stępień P., Szczęsny S., „Wirydarz wyplewiony”. (O tajemnicach Brucknerowskiej edycji Wirydarza poetyckiego” Jakuba Teodora Trembeckiego, „Ogród. Kwartalnik” 1992, nr 1/9.
18. Trembecki, J.T. (1911a) Wirydarz poetycki, wyd. A. Brückner, t. 1, Lwów.
19. Trembecki, J.T. (1911b) Wirydarz poetycki, wyd. A. Brückner, t. 2, Lwów.
20. Apel W. *Harvard Dictionary of Music*. Wyd. 8. Cambridge: Harvard University Press, 1974.

Отримано: 23 березня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 травня 2023 р.

e-mail: dienata@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4265-7361>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-45-48

Деркевич Н. А. Похідні дієслова – активні лексичні одиниці для зв'язності тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 45–48.

УДК: 81'373= 112.2

Деркевич Наталія Альбертівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ПОХІДНІ ДІЄСЛОВА – АКТИВНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ ДЛЯ ЗВ'ЯЗНОСТІ ТЕКСТУ

У статті проаналізовано семантику похідних дієслів з невідокремлюваним префіксом *ver-* у художньому тексті, адже похідне слово має можливість відобразити чи описувати ситуацію із необхідним ступенем повноти, точності, детальності. Деривати у формально-семантичній структурі тексту забезпечують семантичну компресію, що криється у їх здатності виражати семантику, співмірну зі значенням синтаксичних одиниць, а також граматичну перекатегоризацію ознакових значень, що уможливує для них нові комунікативні функції. Похідне слово, порівняно з простим, непохідним, вносить більше інформації через свою вмотивованість, через наявність у ньому додаткового компонента, який саме несе цю інформацію. Комплексний характер значення словотвірних одиниць, семантико-функціональна кореляція більшості похідних слів із відповідними синтаксичними структурами зумовлюють можливість і необхідність використання вторинних найменувань. Постійне поповнення лексики тієї чи іншої мови похідними словами є придатним матеріалом для вивчення шляхів функціонування мови, її зв'язку з розвитком суспільства. Особливо широкі перспективи відкриває вивчення семантичної структури у контексті нового похідного слова, яке здатне фіксувати безпосередній акт словотворення, а також інтерпретувати вжитте у ньому новоутворення. Будь-який текст відображає послідовність номінативних одиниць, зокрема похідних слів. У тексті словотвірна одиниця отримує стимул для розкриття своїх дериваційних можливостей, оскільки текст є тим середовищем, у якому народжується слово, то саме в ньому можна визначити етапи природного процесу утворення похідних одиниць. Властивість похідного дієслова засобами однієї лексеми передавати інформацію, яка рівнозначна із семантикою синтаксичної конструкції, може ставати визначальною у змістовій організації тексту.

Ключові слова: семантика, граматики, похідне слово, твірна основа, дериват, префіксація, мотивація.

Nataliia Derkevych,Candidate of philological sciences, associate professor,
Ternopil National Pedagogical University

DERIVATIVE VERBS – ACTIVE LEXICAL UNITS FOR THE CONNECTION OF THE TEXT

The article analyzes the semantics of derivatives of verbs with an indefinite prefix *ver-* in a literary text, because the derivative word has the ability to display or describe a situation with the required degree of completeness, accuracy and detail. Derivatives in formal and semantic structure of text provide semantic compression, which lies in their ability to express semantics, commensurate with the value of syntactic units, as well as grammatical re-categorization of sign values, which provides for them new communicative functions. A derivative word, in comparison with simple, underived, introduces more information because of its motivation, because of presence in it of additional component that carries this information. The complex character of meaning of word-building units, semantic and functional correlation of most derivative words with the corresponding syntactic structures, predetermines the possibility and need for the use of secondary names. Continuous replenishment of vocabulary of a given language with derivative words serves as a very suitable material to study the ways of language functioning, its connection with the development of society. A particularly broad perspective opens the study of semantic structure in the context of a new derivative word, which can capture the direct act of word formation, as well as interpret the use of neologisms in it. Any text displays the sequence of nominative units, including derivative words. In the text, the word-forming unit receives an incentive to disclose its derivative possibilities, since the text is the environment in which the word is born, it is in it that it is possible to define the stages of the natural process of formation of derivatives. The property of the derivative verb by means of one token to convey information that is equivalent to the semantics of the syntactic construction, can become decisive in the content organization of the text.

Key words: semantics, grammar, derivative word, word formation basis, derivative, prefixation, motivation.

Актуальність і постановка проблеми. Важливим завданням сучасного мовознавства є дослідження особливостей функціонування слова у тексті, переосмислення його семантики, вивчення відношень і характеру зв'язків, які виникають у тексті між значеннями слова, саме тому особливої актуальності у сучасному мовознавстві набуває системне вивчення граматичних, функціонально-семантичних аспектів художнього тексту.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування німецьких похідних дієслів з невідокремлюваними префіксами у зв'язному тексті.

Аналіз досліджень. Похідне слово поряд з іншими мовними одиницями виступає у ролі необхідного лексичного наповнення тексту. Про взаємозв'язок словотвору, лінгвістики тексту і сферу функціонування похідного слова присвятило багато відомих лексикологів, зокрема М. П. Кочерган (1980), А. М. Науменко (2005), М. М. Полюжин (1999), М. Д. Степанова, В. Фляйшер (1985). Як зазначають мовознавці, на стику лінгвістики тексту і словотворення виникає низка питань, які пов'язані з використанням словотворення в інтересах тексту, зі службою словотворення задля формування тексту, що свідчить про розширення сфери вивчення функціонування похідного слова.

Виклад основного матеріалу. Комплексний характер значення словотвірних одиниць, семантико-функціональна кореляція більшості похідних слів із відповідними синтаксичними структурами зумовлюють можливість і необхідність використання вторинних найменувань. Це пов'язано з тим, що похідне слово виконує в семантичній структурі тексту

функції економії, раціональної подачі інформації, сприяє уникненню граматичної громіздкості та синтаксичного ускладнення. Постійне поповнення лексики тієї чи іншої мови похідними словами слугує додатним матеріалом для вивчення шляхів функціонування мови, її зв'язку з розвитком суспільства. Особливо широкі перспективи відкриває вивчення семантичної структури нового похідного слова у контексті, яке здатне фіксувати безпосередній акт словотворення, а також інтерпретувати вжиті у ньому новоутворення (Полужин, 1999: 20).

Однією із основних функцій словотвірних засобів, способів та моделей, які реалізуються у процесах комунікації, вважають функцію тематичної організації висловлювання, яка полягає у розкритті змісту, конкретизації, поясненні понять, які створюють основний зміст висловлювання. У зв'язному тексті особливо чітко спостерігаються семантичні ознаки похідних дієслів оскільки вони у процесі поєднання з невідокремлюваними префіксами набувають різних семантичних ознак (Степанова, Фляйшер, 1985: 347).

Семантичною домікантою похідних з префіксом *ver-* є значення «використання, перетворення», особливо чітко цю семантичну ознаку спостерігаємо у зв'язному тексті:

(1) *Doch dies allein hätte ihm nicht ernstlich geschadet, wenn bei dem Bergwerkbetrieb nicht auch so ungeheuer viel Brennmaterial verbraucht worden wäre. Um die Bergwerke herum wurde er ganz niedergehauen und der ausgerodete Boden in Ackerland verwandelt. Sie hatten ihren alten Hass gegen den Wald nicht vergessen, und nun sah es aus, als wollten sie ihr ganz und gar von der Erde vertilgen* (Lagerlöf, 1948: 165).

Значення «використання» із семантичним відтінком «зміни» спостерігаємо у наступному прикладі:

(2) *Eine Windmühle und ein Windrad verbraucht nichts und verdirbt nichts und vertut nichts. So wie das Glas den Sonnenstrahl nicht verletzt oder verändert* (Brandstetter, 1981: 150).

З метою уникнення тавтології у тексті використовується низка тематично споріднених, різних за структурою дериватів, що також сприяє єдності текстового ряду:

(3) *Sie waren auch prächtig geschmückt ... Jedes Haus hatte diese Giebel nach der Straße zu, und diese Giebel waren so reich verziert, dass man hätte glauben können, sie wollten miteinander wetteifern, welcher von ihnen am schönsten geschmückt sei. Die Wände waren mit Bildhauerarbeit so reich verziert, dass auch nicht ein einziger Stein zu sehen war, der nicht seinen Schmuck gehabt hätte. Goldene Kreuzfixe, mit vergoldeter Schmiedearbeit verzierte Altäre und Priester in goldenen Messgewändern! Und von der Kirche bis zum Rathaus standen die schönsten Giebelhäuser mit den mannigfaltigsten Verzierungen* (Lagerlöf, 1948: 108).

Очевидним методом передачі значення у зв'язному тексті є повтор однакових або семантично подібних понять, які відображають у тексті структуру думки. Однотипні деривати з префіксом *ver-/ verwüstet, verheert, verbrannt*, передають значення «руйнації»:

(4) *Hast du gesehen, wie sie alles verwüstet haben? Jetzt spür ich es: was da verheert und verbrannt ist, das bin ich selber ...* (Feuchtwagner, 1956: 416).

Виразниками спільної семантики, що сприяють підсиленню єдності текстового ряду і орієнтиром, для яких є значення «вшановувати» / *verehren* виступає низка словосполучень – *liebe Gewohnheit, eine freudige Ruhe in sein Herz, sein tiefstes Bekenntnis* (приклад 5):

Er verehrte Allah und den Propheten, er genoss arabische Dichtung. Die Sitten des Moslems waren ihm liebe Gewohnheit. Aber wenn er sich mit den anderen Juden Sevillas am Sabbat versammelte, um den Gott Israels zu verehren, ... dann kam eine freudige Ruhe in sein Herz. Er wusste, dies war sein tiefstes Bekenntnis, und durch dieses Bekenntnis zur wahrsten Wahrheit reinigte er sich von der Halbwahrheit der Woche (Feuchtwagner, 1956: 17-18).

Продуктивними способами реалізації зв'язності тексту є синонімічні заміни, серед яких розрізняють лексичні, синтаксичні та лексико-синтаксичні синоніми. Семантичний зв'язок у реченні забезпечують лексичні синоніми *vernichtet, verwüstete, zerstörte, versalzen* (приклад 6) та синонімічні похідні *verteiltigen/ ützten; verbessern/ vervollkommen* (приклад 7):

(6) *80 Prozent der Ernte wurde vernichtet. Im gleichen Jahr verwüstete ein Taifun die Nordwestküste des Landes und zerstörte zahlreiche Deiche. Wichtiges Ackerland wurde von Meerwasser versalzen* (Feuchtwagner, 1956: 17).

(7) *Er hörte, wie talentvolle Männer ihre ganze Kraft eingesetzt hatten, diese Fahrzeuge, die das Vaterland verteiligten und beschützten, zu verbessern und zu vervollkommen* (Lagerlöf, 1948: 82).

Низка синонімічних слів *verlassen hast* – перфект, *zu verlassen* – інфінітивна конструкція, *verließ* – імперфект (приклад 8) поєднує текст, семантично визначаючи важливість певного фрагменту і створює синтаксичну синонімію:

(8) *Dein Zimmer ist genauso, wie du es verlassen hast. ... verspürte Ben keinen Drang, das Haus zu verlassen. ... Phobe verließ den Stall* (Shaw, 1996: 155).

Для лексико-синтаксичних синонімів характерною є низка кількісних ознак, які поєднують різнокореневі основи, і виражені в тексті різними синтаксичними конструкціями:

(9) *Ihre Lieblichkeit war schon ein wenig verwelkt, ihre Löckchen waren schon ein wenig grau, wie mit Asche bestreut* (Seghers, 1982: 39).

(10) *Warum war er nicht schon verflüchtigt, unfassbar, vermordet, aufgelöst* (Seghers, 1982: 84).

Семантична когерентність тексту забезпечується не тільки подібними за значеннями словами, але й лексичними одиницями, які традиційно визначають, як слова з протилежними значеннями, тобто антонімами, які вживаються для того, для протиставлення різних ознак та явищ.

Антонімічні деривати з різними твірними основами є своєрідним засобом зв'язності у тексті, а також уточненням, конкретизацією його складових – *verkleinern / vermehren; vergrößern/ verkleinern; verklären/ verunklaren*:

(11) *... ich will nicht die Beleuchtung Ihrer großartigen Forschungsergebnisse verkleinern. Wir, Ärzte, können die Krankheit noch nicht besser kurieren als früher, und die Gräber hier werden sich immer weiter vermehren* (Seghers, 1982: 233).

(12) *Ich glaube auch, dass diejenigen, die ihm alles zuschreiben und ihn so noch zu vergrößern trachten, ihn eigentlich verkleinern* (Feuchtwagner, 1956: 181).

(13) *Leonardo ... sollte nicht zu einem verschwommenen Mythos gemacht werden, indem man ihn märchenhaft verklärt und damit verunklart* (Feuchtwagner, 1956: 181).

Для наведених прикладів характерним є те, що у формуванні семантичної зв'язності тексту беруть участь різні за своєю структурою лексичні протиставлення похідних: відприкметникові похідні з однаковими префіксами та різними основами *verkleinern/ vermehren, vergrößern/ verkleinern*; та відприкметникові похідні з однаковими префіксами та однаковими основами *verklären/ verunklaren*.

У наступних прикладах спостерігаємо синтаксичну антонімію *verkorkt hatte/ entkorkte* – закоркувати/ відкоркувати; *verschwand/* зник, *nicht beobachten konnte/* неможливо спостерігати – *betrachten/* споглядати:

(14) *Als er die Flasche wieder verkorkt hatte, sagte er, sein Glas anheben: ... – Auch jetzt holte er seine Literflasche aus der Aktentasche, entkorkte sie mit den Zohnen und nahm einen kräftigen Schluck* (Lagerlöf, 1948: 17).

(15) *Der silberne BMW verschwand hinter den Bäumen. Was nützte mir meine Rache, wenn ich sie nicht beobachten konnte? ... sodass ich reichlich Gelegenheit hatte, den silbernen BMW zu betrachten* (Letholainen, 2002: 122-123).

Похідне слово, як одиниця тексту, набуває здатності зберігати інформацію, яка пов'язана з формуванням його структури на основі відображення різних словотвірних значень і слугує для того, щоб одночасно передавати цю складну інформацію. Таке явище у словотворі називається «нашаруванням значень» (Науменко, 2005:187).

Так, дієслово «*verstehen*» (розуміти) при транспонуванні до класу іменників набуває значення предметності, назву дії «*Verstand*» (розуміння) у своїй смисловій структурі зберігає зв'язок із дієслівним значенням «сприйняття» – *bekennen, denken müssen, begriff, angegriffen hatte, ahnte, wusste*:

(16) *Er ist ein Mann mit hohem, freiem Verstande und und läge es an ihm, so dürfte ich mich auch in Sevilla offen zum Glauben meiner Väter bekennen. Er wird meine Gründe verstehen* (Brandstetter, 1981: 28).

(17) *Er glaubte allmählich zu verstehen, was die Menschen alles hatten denken müssen ... war den Menschen der Verstand erwachsen* (Lagerlöf, 1948: 232).

(18) *Sie verstand nichts von Strategie, sie wollte nichts davon wissen. Diesmal aber, begriff sie, ging es um den Bestand des Reiches. Sie erinnerte sich, wie Alfonso damals gegen die Wahrheit seiner Ratgeber Sevilla angegriffen hatte, sie ahnte, sie wusste, es ihm ernst mit diesem tollkühnen Projekt. ... sie verstehe nichts von Fragen der Strategie ...* (Brandstetter, 1981: 372).

Текстовірені потенції віддієслівних іменників – синтаксичних дериватів – пов'язані з їхньою здатністю до номінації. І хоч явище, відоме в лінгвістичній літературі під назвою «номіналізація», охоплює ширше коло проблем, що стосуються як процесу, так і результату перетворення одних номінативних одиниць на інші, їх розгортання або, навпаки, згортання, свідчить про глибинні процеси міжрівневої взаємодії одиниць мовної системи. Номіналізацію вбачають передусім у транспозиції дієслова в іменник.

Виражені іменниками дії, стани, ознаки самі набувають здатності бути означеними, збагачуючи при цьому номінативні можливості висловлювань, у яких використовуються аналізовані похідні слова. Так, у прикладах (19, 20) відприкметниковий дериват *versichern* та віддієслівний дериват *verdient* у тексті представлені субстантивами *das Verdienen* і *die Versicherungen*. Така транспозиція із одного категоріального класу в інший створює для транспонованого слова здатність та можливість виконувати нову синтаксичну функцію: значення похідного слова збігається із тим, яке диктує словотвірна форма *versichern/ die Versicherungen* «застрахувати/ страхування» і *verdient/ das Verdienen* «заробити/ заробіток».

(19) *Das wussten natürlich auch die Versicherungen, dass viele Müller sich überhaupt nicht versicherten und mit dem ganzen Risiko mahlten oder aber nur das Gebäude, das reine Mühlenhaus ohne die Einrichtung, versichern ließen* (Brandstetter, 1981: 290).

(20) *Obwohl mein Ruben ganz viel verdient hat als Aufseher, hat er plötzlich mehr verdient am Farbstoff. ... Seine Stärke ist gar nicht Erfinden, sondern Verdienen* (Seghers, 1982: 69).

Властивості предметів та явищ відображаються і позначаються прикметниками. Відприкметникові іменники є наслідком повторної «лінгвалізації» цих якостей та властивостей. До того ж, щоб ознакові значення могли функціонувати в тексті як суб'єкт або об'єкт дії, мова прирівнює їх функціонально до предметних значень. Зазначена властивість відприкметникових іменників значно розширила і збагатила синтаксичні позиції найменувань якості, уможливила для них семантико-синтаксичні функції підмета і додатка:

(21) *... ihr solltet euch nun ohne Säumen miteinander vereinigen ... Aus diesem Grunde wäre die Vereinigung schließlich fast nicht zustande gekommen. Und nachdem sie sich dann vereinigt hätten ...* (Lagerlöf, 1948: 241).

Відприкметникові дієслова *vereinigen/ vereinigt hätten* (об'єднувати), вжиті у складних речення та у різних часових формах з метою уникнення вставних конструкцій, замінені у тексті відприкметниковим іменником *die Vereinigung* (об'єднання).

Тож, похідні дієслова з невідокремлюваними дієслівними префіксами беруть участь у реалізації зв'язності тексту, забезпечують його структурно-семантичну та комунікативну єдність. Наведені приклади засвідчують складність функцій похідних дієслів порівняно з непохідними, багатифункціональність дериватів, окрім їх безпосередньо прямих номінативних функцій. Похідне слово з його специфічною семантикою створюється не лише з лексичною метою, але й для здійснення цією одиницею складних та різноманітних граматичних, синтаксичних та номінативно-комунікативних функцій. Роль похідного слова у процесі породження тексту проявляється насамперед у його призначенні – бути засобом текстових номінацій.

Подальшою перспективою видається дослідження не лише аналіз префікса і твірної основи загалом, але й дає можливість побачити, що при поєднанні префікса з основою утворюється дериват з різними значеннями, що спричинює вивчення словотвору і семантики, що дозволить дослідити функціональну семантику деривата у художньому тексті.

Література:

1. Кочерган М. П. Слово і контекст: лексична сполучуваність і значення слова. Львів : Вища школа, 1980. 184 с.
2. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики). Вінниця : Нова Книга, 2005. 416 с.
3. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. Ужгород : Вид-во Закарпаття, 1999. 235 с.
4. Agricola K. Semantische Relationen im Text und im System. Halle (Saale) : Niemeyer, 1969. 174 S.
5. Brandstetter A. Die Mühle. Roman. Wien : Residenz Verlag, 1981. 334 S.
6. Feuchtwanger L. Die Jüdin von Toledo. Berlin : Aufbau Verlag, 1956. 476 S.
7. Lagerlöf S. Wunderbare Reise. München : Nymphenburger Verlagshandlung, 1948. 452 S.
8. Letholainen L. Zeit zu sterben. Roman. Reinbek bei Hamburg : Deutsche Erstausgabe, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2002. 285 S.

9. Shaw P. Der Traum der Schlange. Roman. München : Franz Schneekluth Verlag, 1996. 573 S.
10. Seghers A. Zwei Geschichten aus Mexiko. Darmstadt : Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1982. 110 S.
11. Stepanowa M.D., Fleischer W. Grundzüge der deutschen Wortbildung. Leipzig, 1985. 236 S.
12. Thomas Ch. Robert Koch. Berlin : Verlag der Nation, 1978. 382 S.

References:

1. Kochergan M. P. Word and context: lexical conjugation and word meaning. Lviv: Higher School, 1980. 184 p.
2. Naumenko A. M. Philological analysis of the text (foundations of linguopoetics). Vinnytsia : Nova Kniga, 2005. 416 p.
3. Polyuzhin M. M. Functional and cognitive aspects of English word formation. Uzhgorod : Publishing House of Zakarpattia, 1999. 235 p.
4. Agricola K. Semantic relations in the text and in the system. Halle (Saale) : Niemeyer, 1969. 174 p.
5. Brandstetter A. The mill. Novel. Vienna : Residenz Verlag, 1981. 334 p.
6. Feuchtwanger L. The Jewess of Toledo. Berlin : Aufbau Verlag, 1956. 476 p.
7. Lagerlöf S. Wonderful Journey. Munich : Nymphenburger Verlagshandlung, 1948. 452 p.
8. Letholainen L. Time to Die. Novel. Reinbek near Hamburg: German first task, Rowohlt paperback publishing house, 2002. 285 p.
9. Shaw P. The Serpent's Dream. Novel. Munich : Franz Schneekluth Verlag, 1996. 573 p.
10. Seghers A. Two stories from Mexico. Darmstadt : Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1982. 110 p.
11. Stepanova M.D., Fleischer W. Basics of German word formation. Leipzig, 1985. 236 p.
12. Thomas Ch. Robert Koch. Berlin : Verlag der Nation, 1978. 382 p.

Отримано: 3 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 травня 2023 р.

e-mail: natadiachuk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-6813>

e-mail: innabilyuk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7409-6100>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-49-53

Дячук Н. В., Білюк І. Л. Теоретичні аспекти перекладу науково-технічних текстів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 49–53.

УДК: 81'225.2:6

Дячук Наталія Валеріївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка**Білюк Інна Леонідівна,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

У статті представлено основні теоретичні відмінності перекладу текстів науково-технічного спрямування. Узагальнено відмінності під час перекладу текстів даного типу. Наведено різні стилі функціонування мови та виявлено структурні особливості науково-технічного стилю. Увагу авторів зосереджено на важливості використання саме науково-технічного стилю. Науково-технічний стиль відноситься до книжкового типу мови, який обслуговує як письмове, так і усне мовлення. Основа мовного оформлення науково-технічних текстів становить стандартизованість, синтаксична повнота оформлення висловлювання, наявність аналітичних конструкцій, часте вживання клішованих структур, переважно іменний характер морфологічних компонентів речення, розгорнуту систему сполучних елементів тощо. Переклад технічної документації потребує суттєвих знань не лише мови перекладу, але й національної специфіки тексту інструкцій мовою оригіналу. Перекладач повинен напрацювати певний стиль, при цьому адаптуючи інструкцію під стандарти реципієнта і намагаючись залишитися унікальними на промисловому ринку. Саме цей аспект особливо актуальний під час перекладу інструкцій з англійської на українську мову. В статті важливий фокус зроблено на певні правила якісного перекладу науково-технічних текстів. Існують три типи стилістичних помилок, що позбавляють текст ясності: хибність логічного наголосу в реченні, аморфність речень, утворення «паразитних» зв'язків між словами. Подолавши ці недоліки, перекладач досягне чіткості та ясності при перекладі.

Ключові слова: науково-технічна мова, стилі, перекладач, термінологічність, технічна література.

Nataliia Diachuk,

PhD (Psychology), Associate Professor,

Department of the English Language and Applied Linguistics,
Educational and Research Institute of Foreign Philology
of Zhytomyr Ivan Franko State University**Inna Biliuk,**

PhD (Philological Sciences), Assistant Professor,

Department of the English Language and Applied Linguistics,
Educational and Research Institute of Foreign Philology
of Zhytomyr Ivan Franko State University

THEORETICAL ASPECTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS TRANSLATION

The article outlines the main theoretical differences when translating the scientific and technical texts. Differences during the translation of texts of this type are summarized. Various styles of language functioning are presented and structural features of the scientific and technical style are revealed. The authors' attention is focused on the importance of using the scientific and technical style. Scientific and technical style refers to the book type of language, which serves both written and oral speech. The bases of the language functioning of scientific and technical texts are standardization, syntactic completeness of the statement, the presence of analytical constructions, the frequent use of clichéd structures, (mainly the nominal nature of the morphological components of the sentence), an extensive system of connecting elements, etc. Not only does translation of technical documents require essential knowledge on translation but it also takes into account the national nature of the instruction texts in the original language. The translator is bound to develop a certain style, while adapting the instruction to the standards of the recipient and trying to remain unique in the industrial market. This aspect is especially relevant when translating the instructions from English to Ukrainian. An important focus is made on certain quality rules of scientific and technical texts translation. There are three types of stylistic errors that deprive the text clarity: incorrect logical emphasis in a sentence, amorphousness of sentences, formation of poor connections between words. By overcoming these shortcomings, the translator is likely to achieve clarity in translation.

Keywords: scientific and technical language, styles, translator, terminology, technical literature.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Переклад технічної документації, її адаптація для цільової аудиторії – трудомісткий процес. Подібний переклад потребує глибоких знань не лише мови перекладу, але й національної специфіки тексту інструкцій мовою оригіналу. Перед перекладачем ставиться завдання чіткого розмежування цілей виробника товару та потреб цільової аудиторії, розуміння того, який ефект текст інструкції мовою оригіналу надає цільовій аудиторії та його відтворення за допомогою засобів мови перекладу.

Існують проблеми, пов'язані не лише з національною специфікою тексту інструкцій, але також із необхідністю значних змін оригінального тексту, а іноді повної його заміни. В таких випадках мова йде не тільки про певний ефект, який спрямований на цільову аудиторію, а й про збереження «особи» виробника, його іміджу і репутації над ринком товарів та послуг. Перекладачеві необхідно дотримуватися певного стилю, заданого виробником, при цьому адаптуючи інструкцію під стандарти реципієнта і намагаючись залишитися в рамках того, що робить товар або послугу, що рекламується, унікальними на промисловому ринку. Саме цей аспект особливо актуальний під час перекладу інструкції з англійської на українську мову. Більше того, зазначена особливість відбивається і на прагматичному рівні перекладу. Це все засвідчує **актуальність** даного дослідження

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заглиблюючись у вивчення робіт зі стилістики, можна виявити явну нестачу інформації про відмінності між науково-технічним та технічним стилями, оскільки у сучасній стилістиці ще не встановилася єдина загальноприйнята класифікація стилів. Як зазначає О. Федоришин «в сучасній стилістиці відмінності приватних, індивідуальних підходів значно перевершують те спільне, що в них є. Багато важливих питань, що належать до структурних особливостей мовленнєвих жанрів і типів, навіть не поставлені...» (Федоришин, Євстифєєв, Рябушенко, 2002).

При дослідженні функціональних стилів сучасної французької мови різні автори пропонують відмінні один від одного класифікації. С. Прус виділяє дві основні пари мовних стилів: розмовний – письмовий та науковий – художній (Прус, Клименко, 2007). Л. Осіпа виділяє французькою п'ять функціональних стилів: книжково-письмовий стиль, нейтральний стиль, розмовний стиль, просторіччя і арго (Осіпа, 2016). Іншу систему стилів пропонують М. К. Морен та Н. М. Тетеревнікова [Максимов, 2010]: розмовна мова, офіційно-діловий, науковий, газетно-публіцистичний стилі, стиль художньої літератури.

Цікава класифікація стилів за сферами вживання, запропонована іншим вченим (Науменко, 2011): ораторський, публіцистичний, офіційний, науковий, епістолярний стилі. Варіант поділу наукової мови на підстили пропонує В. Карабан (Карабан, 2004): власне науковий (академічний), науково-популярний та науково-інформативний, або науково-діловий. Відмінними рисами наукового підстилю В. Карабан називає строго академічний виклад із підкреслено інформативною спрямованістю, адресованим фахівцям. Важливими організуючими ознаками даного підстилю називаються точність інформації, що передається, переконливість аргументації, логічна послідовність викладу, лаконічність форми.

Мета роботи – вивчити основні теоретичні особливості роботи з науково-технічними текстами під час їхнього перекладу; виявлення прагматичних особливостей перекладу інструкцій з англійської мови на українську. Для досягнення цієї мети були сформульовані такі **завдання**: дати характеристику поняття та основних видів науково-технічних текстів; визначити основні правила виконання науково-технічного перекладу; з'ясувати вимоги до змісту технічного тексту під час перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне дослідження проводилося на матеріалі текстів англійських технічних інструкцій у сфері інформаційних технологій та їхніх перекладів українською мовою. У роботі були використані різні методи дослідження, зокрема застосовувався метод суцільної вибірки та перекладацький аналіз.

За характером перекладацької діяльності зазвичай виділяють усний і письмовий переклади. Розрізняють усний переклад письмового тексту та власне усний переклад, який у свою чергу поділяється на: синхронний, послідовний, односторонній та двосторонній. Письмовий переклад – це перевираження письмового тексту, створеного однією мовою, у письмовий текст іншою мовою (Гречина, 2011). Існує три різновиди письмового перекладу: художній – переклад текстів, насичених образними виразами, тропами; суспільно-політичний – переклад текстів, насичених кліше та штампами, кількість яких особливо велика у газетних матеріалах; науково-технічний – переклад текстів, насичених термінологією.

Іншим основним підстилем вважають науково-гуманітарну мову. Хоча набір стильових рис у зазначених двох різновидах наукового стилю загалом однаковий, окремі стильові риси у науково-гуманітарному викладі не витримуються з такою строгістю та послідовністю. Наслідком цього може бути проникнення в науково-гуманітарну мову емоційних деталей, що може призвести в окремих випадках до відомого зближення з публіцистичною мовою (Ключник, Грицюк, 2013).

Науково-технічний стиль відноситься до книжкового типу мови, який обслуговує як письмове (переважно), так і усне мовлення. Основу мовного оформлення науково-технічних текстів становить стандартизованість, тобто вибір запропонованого для даних умов комунікації клішованого мовного варіанта. До синтаксичних особливостей оформлення слід віднести синтаксичну повноту оформлення висловлювання, наявність аналітичних конструкцій, часте вживання клішованих структур, переважно іменний характер морфологічних компонентів речення, розгорнуту систему сполучних елементів (союзів, союзних слів) тощо.

Науково-технічний стиль використовується в галузі досліджень, теорій та доказів, пояснення наукових фактів, гіпотез і має свої відмінні стильові риси, тоді як технічний стиль призначений для текстів прикладного характеру, необхідних для тих, хто використовуватиме технічні рішення, втілені в прилади, верстати, механізми, пристрої у процесі їх монтажу, експлуатації чи обслуговування. Таким чином, одне з центральних завдань даного дослідження – це виявлення основних ознак диференціації науково-технічного та технічного стилів.

Тексти технічної документації розраховані на споживача продукції фірми або заводу, і на відміну від технічного підручника, від довідника, каталог або специфікація звернені до такого читача, який не потребує звичайних пояснень, якому цікаві різні тонкощі та подробиці, а терміни передбачаються заздалегідь відомими. Тексти цієї категорії відрізняються тим, що вони виключно завантажені спеціальною термінологією. Частота термінів тут надзвичайно велика (Науменко, Горжєєва, 2011). При цьому в описовій частині, що представляє зв'язкову характеристику тієї чи іншої машини або даного виробничого процесу, ми зустрічаємо повні речення (звичайно, різної довжини), а в переліках елементів, що входять в ту чи іншу поставку або взагалі програму діяльності фірми, заводу – поєднання іменників з визначеннями, вираженими за допомогою як численних прикметників, так і іменників у родовому відмінку. Але і тут, і там ми завжди бачимо досить велику стандартність повторення слів та зворотів.

Аналізуючи технічні описи, необхідно зазначити, що тут, як і в роботі над будь-яким спеціальним текстом, перекладач не може обмежуватися одними двомовними словниками (хоча б і спеціально-технічними). Часто виникає необхідність у з'ясуванні окремих згадуваних понять із спеціальних довідково-енциклопедичних посібників українською мовою, таким,

як «Технічна енциклопедія» за різними галузевими технічними довідниками (Максимов, 2010). Це потрібно не тільки для розуміння тексту, але й для того, щоб перевірити правильність перекладу. Для правильного та адекватного перекладу, зрозумілого фахівцю, якому він адресований, необхідно звернутися, крім спеціальної лексики, до стилістики. Різні вчені розглядають у своїх роботах характерні ознаки кожного стилю всередині своєї мови. У чомусь ці ознаки збігаються, у чомусь розходяться. Таким чином, перекладач повинен знати, як мінімум, особливості стилістики сфери, з якою він безпосередньо працює. Вони, у свою чергу, характеризуються такими факторами, як обстановка мовної діяльності, зміст інформації, що передається, мовні функції та особливості використовуваних мовних структур (Ключник, Грицюк, 2013).

Усі науково-технічні тексти можна розділити такі великі групи (Гладуш, 2007): філософські науки (логіка, діалектика); природничі, технічні науки (фізика, хімія, біологія, геологія, медицина); соціальні науки (історія, археологія, етнографія, географія); науки про базис та надбудову (політична економіка, держава та право, мистецтвознавство, мовознавство, психологія, педагогіка).

Осібю серед мовних жанрів науково-технічного стилю стоять такі мовні жанри, як патент, промислова реклама, технічна інструкція. Л. Осіпа пропонує розподіл науково-технічної літератури на такі жанри: опис технічних пристроїв, агрегатів; опис прийомів праці; патентна література; реферативні видання; рекламні матеріали; опис креслень (Осіпа, 2016). Однак таке розуміння науково-технічної мови не може нас задовольняти, тому що всі перелічені жанри, за винятком патентної літератури та реферативних видань, належать до технічної літератури.

Таким чином, виявляється, що у сучасних мовах часто не помічають демаркаційних відмінностей між стилем науково-технічної та технічної літератури. Принаймні, у наведених вище класифікаціях стиль технічної літератури не ресструється, а тексти технічної літератури відносять, зазвичай, до стилю наукової літератури. У цьому Л. Осіпа констатує, що «стиль науково-технічної літератури називають по-різному: стиль науки і техніки, науково-технічний стиль, стиль наукової прози, стиль інтелектуальної мови, розумовий склад, науково-професійний стиль, технічний стиль, стиль наукового викладу, стиль наукових наук робіт і т.д.» (Осіпа, 2016).

Разом з тим, між науково-технічним і технічним стилями існують дуже глибокі відмінності. Насамперед, обидва вони функціонують у різних сферах, людської діяльності та спілкування, призначаються для опису різних типів людської діяльності. До екстралінгвістичних особливостей текстів науково-технічної літератури можна віднести (Прус, 2007): абстрактність та строга логічність викладу; інформативність; монологічний тип мови; об'єктивність викладу матеріалу (аргументація, мотивованість); орієнтація на логічне сприйняття (а не на чуттєве).

Основними характеристиками науково-технічних текстів є: термінологічність (загальнотехнічна міжгалузева; вузько-спеціальна; скорочення, які при перекладі мають розшифровуватися та даватися у повному значенні; вживання складових прийменників; вживання слів романського походження; наявність атрибутивних комплексів; розгорнуті синтаксичні структури (Гречина, 2011).

Переклад науково-технічних матеріалів повинен здійснюватися виходячи з існуючих норм перекладу та бути адекватним, тобто рівноцінним оригіналу. Основними вимогами, яким має відповідати хороший переклад, є: точність – усі положення, що трактуються в оригіналі, мають бути викладені у перекладі; стилістичність – всі положення оригіналу мають бути викладені стисло та лаконічно; ясність – стилістичність та лаконічність мови перекладу не повинні заважати викладу лексики, її розумінню; літературність – текст перекладу має відповідати загальноприйнятим нормам літературної мови, без застосування синтаксичних конструкцій мови оригіналу (Федоришин, 2002).

Щоб досягти максимально якісного перекладу необхідно дотримуватися певних правил. Необхідно використовувати терміни, встановлені відповідними державними стандартами, а також враховувати, до якої галузі науки і техніки належить термін, що перекладається, у разі його багатозначності. Якщо для даного іноземного терміна еквівалент українською мовою взагалі не встановлено, то перекладач повинен перекласти цей термін описовим шляхом і при першій згадці навести його в дужках мовою оригіналу. У тексті оригіналу необхідно уникати синонімічного вживання термінологічних одиниць. Переклад назви повинен бути по можливості близький до оригіналу. Номінальні слова та речення не мовою оригіналу повинні бути збережені при перекладі відповідною мовою. При перекладі українською у вихідному тексті аббревіатури розшифровуються і перекладаються повністю. Скорочення найменування марок машин, апаратів, приладів та ін зазвичай не розшифровують і в перекладі залишають в оригінальному написанні.

Власні імена у перекладі передаються: транслітерацією, транскрипцією, за традицією та перекладом. Під транслітерацією розуміють спосіб передачі слів та літер однієї мови літерами іншої мови. Під транскрипцією розуміють спосіб передачі слів та звуків однієї мови системою спеціальних умовних знаків чи засобами звичайної орфографії іншої мови). При передачі іноземних власних імен і назв за традицією використовується спосіб транскрипції з урахуванням їхнього історичного традиційного написання. Переклад власних імен і назв на іншу мову виконують відповідно до практики, що встановилася, за допомогою слів, що передають змістовий зміст іноземної назви.

У перекладному тексті слід використовувати прийнятий у культурі мови перекладу формат вказівки дат та часу дня. Символи, одиниці виміру, чисельні значення у формулах, формули та рівняння відтворюються у перекладному тексті у тій формі, в якій це прийнято у мові перекладу. Умовний знак, що означає найменування іноземних грошових одиниць у перекладі іншою мовою рекомендується замінювати словами. Римські цифри у перекладі рекомендується замінювати арабськими, якщо вони не застосовуються для нумерації розділів тексту і якщо така заміна не суперечить традиції вживання римських цифр. При перекладі слід враховувати особливості застосування деяких математичних знаків.

Посилання на певний час слід передавати точними датами. При перекладі слід враховувати специфічні особливості слововживання у тій чи іншій країні та добирати еквіваленти, зрозумілі реципієнту. У перекладі слід зберігати рубрикацію тексту іноземного оригіналу. У науково-технічному перекладі всі ілюстрації позначають однією умовною скороченою назвою «Мал.». Авторські виноски рекомендується у перекладі завершувати фразою: «Приміт. авт.». Нумерація та розташування посилань та виносков у перекладному тексті повинні відповідати вихідному тексту. Підписи, поставлені від руки, не слід розшифровувати. Підписи на друк/штамп перекладаються.

Завдання наукового редагування – у забезпеченні вірності наукового перекладу, його ясності та зрозумілості. Виділимо три основні категорії стилістичних дефектів, що позбавляють текст однозначності: аморфність речень; усунення логічного наголосу у реченні; утворення «паразитних» зв'язків між словами. Подолання цих недоліків може зробити виклад ясным, але не повністю гарантує зрозумілість, тобто належну простоту для сприйняття. Ця якість може бути досягнута шляхом подолання таких вад стилю, як вживання ланцюжків з родових відмінків, нагромодження довгих слів, наукоподібних зворотів, канцеляризмів і т.д.

Під аморфністю ми розуміємо таку побудову речень, коли граматичні відносини між словами стають зрозумілими лише з урахуванням сенсу. Така потенційна неоднозначність підлягає усуненню, особливо, якщо відразу очевидно, як слід розуміти цю фразу. У реченнях, що складаються з кількох «поверхів» і містять розгорнуті визначення, дісприкетникові звороти та підрядні речення, ці елементи структури необхідно рельєфно виявляти (Максимов, 2010).

Аморфність речення нерідко обумовлена тим, що з його побудови не ясно, на якому слові слід наголошувати. Дуже часто помилка в перекладах – залишення логічного присудка на першому місці, як це властиво англійській мові з менш гнучким порядком слів. Логічний присудок (рема) має стояти на сильному місці – там, де природно наголосити. Сильне місце – це звичай кінець фрази (якщо немає слів-підсилювачів). Поруч із кінцем фрази притягувати до себе наголос певною мірою може її початок. Це слід використовувати в реченнях, що вимагають двох незалежних акцентів. Саме неправильне розміщення логічних наголосів надає перекладу присмаку неприродності, відрізняє його від оригінального авторського тексту. Часте повторення цієї помилки може порушити логіку викладу (Ключник, Грицюк, 2013).

Суть стилістичного дефекту, званого як паразитні зв'язки полягає в тому, що через невдалу побудову фрази створюється враження зв'язку між словами, які такого зв'язку не мають. Такі хибні зв'язки, дуже властиві англійській з її бідністю граматичних форм, у перекладах зустрічаються дуже часто. Цей стилістичний дефект сутнісно близький до аморфності речень, але «зловкісний», оскільки може призвести до значного спотворення сенсу.

Вважається, що треба уникати довгих ланцюжків з іменників у родовому відмінку. Головне навіть не довжина ланцюжка (якщо вона не надто велика), а особливості слів, що її утворюють. При однакових закінченнях і однаковій довжині слів навіть дволанковий ланцюжок небажаний. При різних закінченнях, місця наголосу та різній довжині слів навіть чотириланковий ланцюжок можуть не відчуватися. Рекомендовано уникати зловживання пасивними та зворотними формами.

Таким чином, до перекладу науково-технічного тексту пред'являються дві основні вимоги: точна та повна передача змісту оригінальної статті. Лише через особливості нашої мови в окремих випадках можливі винятки. Переклад таких текстів може містити елементи як прямого перекладу, якщо такий переклад повною мірою передає сенс вихідної фрази, а також елементи переказу тексту, якщо особливості української мови не дозволяють перекласти фразу буквально, але найголовніше при такому перекладі не втратити важливу інформацію.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Для грамотного технічного перекладу перекладач зобов'язаний добре знати мову оригіналу та володіти темою тексту, що перекладається. Існуюча у тексті інформація має бути передана ясно і доступно. Існують три типи стилістичних помилок, що позбавляють текст ясності: хибність логічного наголосу в реченні, аморфність речень, утворення «паразитних» зв'язків між словами. Подолавши ці недоліки, перекладач досягне чіткості та ясності при перекладі.

Шляхом виключення нагромодження довгих слів, складних зворотів, канцеляризмів, наукових термінів тощо забезпечується дохідливість сприйняття тексту. Аморфність чи неоднозначність речень виникає тоді, коли граматичні відносини між словами стануть зрозумілими лише за умови врахування сенсу. Цю неоднозначність потрібно усувати.

Одна з найпоширеніших помилок – установка логічного присудка на початку, як це властиво англійській мові. Логічний присудок грамотніше помістити в кінець речення, де на нього легше поставити акцент. При неграмотному розміщенні логічних наголосів отриманий текст звучить некрасиво, штучно, складно читається, відрізняється від оригіналу.

Паразитні зв'язки – це дефект стилю, коли створюється враження зв'язку між словами такого зв'язку не мають. Цей дефект іноді призводить до значного спотворення сенсу тексту, що перекладається. Необхідно для запобігання даного дефекту звертати увагу на фрази, в яких перед іменником у родовому відмінку присутній якийсь не виділений комами зворот.

Довгих ланцюжків із іменників у родовому відмінку бажано уникати. Уникнути цього можна, використовуючи синоніми, замінюючи два слова одним, замінюючи іменники прикметниками. Іноді найкращий вихід – це повністю перебудувати всю конструкцію речення. Зловживання зворотними і пасивними формами робить перекладений текст нецікавим і складним для читання, тому кращий вихід – намагатися уникати цих форм.

У подальшому плануємо застосувати теоретичне підґрунтя для перекладу різних груп науково-технічних текстів та визначити ключові ознаки успішного перекладу для кожного з них.

Література:

1. Гладуш Н. Ф. Прагматика перекладу: навчальний посібник. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2007. 104 с.
2. Гречина Л.Б. До проблем лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 57.
3. Дерді Е. Т., Сахро А. С. Причини низької якості науково-технічного перекладу та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. С. 34–39.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
5. Ключник О., Грицюк Г. Труднощі науково-технічного перекладу: стаття з наукової конференції. Київ, 2013. 4 с. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408>
6. Максимов С. Е. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького тексту для студентів факультету перекладачів: підручник. Київ: Ленвіт, 2010. 175 с.
7. Науменко Л. П., Горжєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську. (Practical Course of Translation from English into Ukrainian): навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2011. 136 с.
8. Осіпа Л.В. Переклад технічних текстів з використанням систем автоматизованого перекладу. *Вісник національного транспортного університету. Серія "Технічні науки"*. Вип. 1(34). Київ. 2016. С. 328–333.

9. Прус С. І., Клименко О. Л. Практика перекладу: навч. посіб. для студентів спеціальності "Переклад" (англійська мова). Запоріжжя: ЗНУ, 2007. 116 с.
10. Ребрій О. В. Основи перекладацького скоропису: навч. посіб. / за ред.: Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. Вид. 4, стер. Вінниця: Нова книга, 2012. 152 с.
11. Федоришин О. П., Євстифєєв П. Ф., Рябушенко Т. Л. Англійська мова. Практикум з науково-технічного перекладу. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2002. 52 с.

References:

1. Hladush N. F. Prahmatyka pereklada: navchal'nyy posibnyk. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2007. 104 s.
2. Hrechyna L.B. Do problem leksychnykh trudnoshchiv pereklada naukovykh tekhnichnoyi literatury. Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnogo universytetu. 2011. № 57.
3. Derdi E. T., Sakhro A. S. Prychyny nyz'koyi yakosti naukovykh tekhnichnoyi pereklada ta shlyakhy yikh podolannya. Naukovyy visnyk Volyn'skoho natsional'nogo universytetu imeni Lesi Ukrayinky. 2011. S. 34–39.
4. Karaban V. I. Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy: navch. posib. Vinnytsya: Nova knyha, 2004. 576 s.
5. Klyuchnyk O., Hrytsyuk H. Trudnoshchi naukovykh tekhnichnoyi pereklada : statya z naukovoyi konferentsiyi. Kyiv, 2013. 4 s. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408>
6. Maksymov S. Ye. Praktychnyy kurs pereklada (anhliys'ka ta ukrayins'ka movy). Teoriya ta praktyka perekladats'koho tekstu dlya studentiv fakul'tetu perekladachiv : pidruchnyk. Kyiv: Lenvit, 2010. 175 s.
7. Naumenko L. P., Horzhyeyeva A. Y. Praktychnyy kurs pereklada z anhliys'koyi movy na ukrayins'ku = Practical Course of Translation from English into Ukrainian : navch. posib. Vinnytsya : Nova knyha, 2011. 136 s.
8. Osipa L.V. Pereklad tekhnichnykh tekstiv z vykorystanniam system avtomatyzovanoho pereklada. Visnyk natsional'nogo transportnogo universytetu. Seriya "Tekhnichni nauky". Vyp. 1(34). Kyiv. 2016. S. 328-333.
9. Prus S. I., Klymenko O. L. Praktyka pereklada: navch. posib. dlya studentiv spetsial'nosti "Pereklad" (anhliys'ka mova). Zaporizhzhya: ZNU, 2007. 116 s.
10. Rebriy O. V. Osnovy perekladats'koho skoropysu: navch. posib. / za red.: L. M. Chernovatoho, V. I. Karabana. Vyd. 4, ster. Vinnytsya: Nova knyha, 2012. 152 s.
11. Fedoryshyn O.P., Yevstyfyeyev P.F., Ryabushenko T.L. Anhliys'ka mova. Praktykum z naukovykh tekhnichnoyi pereklada. Ternopil': Navchal'na knyha. Bohdan, 2002. 52 s.

Отримано: 24 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 3 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: yurii.zablotskyi@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4842-8463>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-54-58

Заблоцький Ю. В. Екстралінгвальні особливості американського політичного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 54–58.

УДК: 808.51(73)+327(73)

Заблоцький Юрій Валерійович,
кандидат філологічних наук,
Національний університет «Острозька академія»

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Американський політичний дискурс продовжує викликати суттєвий інтерес серед науковців різних дисциплін, про що свідчить постійна поява нових публікацій із цієї тематики. Передумовою такої популярності цього виду мовленнєвої діяльності з одного боку є використання передових технологій комунікативного впливу в мовній площині, а з іншого – непересічні особистості самих політиків США. Безперечно, основний спосіб ведення політичної боротьби з опонентами за прихильність виборців полягає у використанні різноманітних засобів лінгвістичної природи: комунікативних стратегій і тактик, стилістичних прийомів, лексичних одиниць із закладеним у семантичну структуру прагматичним потенціалом, просодичних елементів тощо. Проте komponуючи ці елементи з метою ефективною реалізації своїх комунікативних намірів, політики та їхні спічрайтери повинні враховувати низку екстралінгвальних факторів історично сформованих американським суспільством, які суттєво впливають на побудову політичних текстів. Мета статті полягає у виявленні, описі й систематизації таких чинників. Матеріалом для аналізу слугує корпус промов основних кандидатів на пост президента США 2020 року Джо Байдена та Дональда Трампа, який було укладено з текстів взятих із вебсайту «The American Presidency Project». Обробка промов, пошук лексичних одиниць і доступ до контексту здійснено за допомогою програми для роботи з корпусами «AntConc 3.4.4». Для виявлення зв'язку між екстралінгвальними факторами та засобами реалізації їхнього впливу на реципієнтів застосовано прагмасемантичний і контекстуальний аналізи передвиборчих промов. Наукова новизна роботи полягає у виявленні й описі комплексу соціально-культурних, історичних і технологічних чинників мовної природи, які впливають на відбір тактик, тем і лексичних одиниць, що їх використовують учасники політичних процесів США.

Ключові слова: екстралінгвальні фактори, культ президентства, релігійна приналежність, двопартійність, медіатизація, мультимодальність, політичний дискурс, передвиборчі промови.

Yurii Zablotskyi,
Candidate of Sciences in Philology,
National University of Ostroh Academy

THE EXTRALINGUAL PECULIARITIES OF AMERICAN POLITICAL DISCOURSE

American political discourse continues to arouse considerable interest among scholars of various disciplines, and constant emergence of new publications on this topic is a strong evidence for that. The prerequisite for such popularity to this type of speech activity is, on the one hand, the use of advanced communicative technologies of language nature, and, on the other hand, the outstanding personalities of the US politicians themselves. Undoubtedly, the main way to wage a political struggle with opponents for the favor of voters is to use various linguistic means: communicative strategies and tactics, stylistic devices, lexical units with pragmatic potential inherent at the semantic level, prosodic elements. However, when composing these elements in order to realize speakers' communicative intentions, politicians and their speechwriters should take into account a number of extralinguistic factors historically formed by American society, which significantly affect the construction of political texts. The purpose of the article is to identify, describe and systematize such factors. The material for the analysis is the corpus of election speeches of the main candidates for the US presidency in 2020, Joe Biden and Donald Trump compiled from texts taken from the website The American Presidency Project. Speech processing, lexical items search, and access to context have been carried out using the corpus management software AntConc 3.4.4. In order to identify the relationship between extra-linguistic factors and the means of realizing their influence on the recipients, pragmatic and contextual analyzes of election speeches have been applied. The scientific novelty of the work lies in the identification and description of a complex of socio-cultural, historical and technological factors of a non-linguistic nature that influence the selection of tactics, topics and vocabulary of US political processes participants.

Keywords: extra-linguistic factors, cult of the presidency, religious affiliation, bipartisanship, mediatization, multimodality, political discourse, election speeches.

Актуальність проблеми. Політичний дискурс у цілому має складну й водночас динамічну структуру та тісно взаємодіє з соціокультурним середовищем, в якому його використовують. З одного боку, маючи комунікативно-прагматичну природу та за посередництвом організації відповідних мовних засобів, американський політичний дискурс здатен впливати на свідомість громадян, з другого – незмінно віддзеркалює історично сформовані та збережені традиційні устави американської нації, з третього – чутливо реагує на політичні, економічні, соціально-культурні тенденції на відповідному історичному етапі суспільства. Застосування комплексного підходу з урахуванням як мовних так і позамовних особливостей формування, реалізації та сприймання політичного дискурсу уможливить цілісне розуміння природи маніпулятивного впливу у сфері політичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова є невід'ємним складником сучасного суспільства, а в деяких сферах, таких як політика, відіграє особливо важливу роль, адже боротьба за владу, а відтак, безпосередній вплив на виборця здійснюють за посередництва комплексу характерних для цієї сфери і ретельно організованих відповідно до наміру адресанта мовних засобів. Свідченням цього є велика кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців присвячених різним аспектам вивчення мовних особливостей американського політичного дискурсу серед яких роботи Т. М. Вашук, Д. С. Мацько, Б. І. Мотузенка, Л. С. Павлюк, А. В. Прокопенко та інших науковців. Проте, варто також зазначити, що

існує низка екстралінгвальних факторів, які прямо або опосередковано впливають на вибір мовних засобів, тематики виступів і відбору комунікативних стратегій в промовах американських політиків. Деякі з них досліджували Дж. Гудлайф, П. Геррнсон, Г. В. Кузнєцова, Г. Оуен, К. Паттерсон, Т. С. Стецик та інші. Проте у реферованих роботах чинники немовної природи представлено в контексті опису лінгвістичних особливостей, а тому питання системного аналізу екстралінгвальних особливостей американського політичного дискурсу потребує детальних розвідок.

Мета роботи. Відбір мовних засобів для побудови ефективного політичного промоу залежить не лише від здатності цих елементів впливати на процес сприйняття повідомлення, але й багато в чому від екстралінгвістичних факторів, пов'язаних з історичним, соціально-культурним і технологічним контекстом розвитку американського суспільства. **Мета роботи** полягає у спробі виявити такі чинники немовної природи і описати, яким чином вони впливають на мовне наповнення і, як наслідок, на побудову американського політичного дискурсу в цілому. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- виявити екстралінгвальні фактори, які мають вплив на побудову текстів політичного дискурсу;
- систематизувати їх у відповідні категорії;
- проаналізувати їхній взаємозв'язок із темами і лексичними засобами на прикладі президентської кампанії США 2020 року;

Виклад основного матеріалу дослідження. Американський політичний дискурс тісно пов'язаний із християнською релігійною традицією (Стецик, 2015: 24), що зумовлено першочергово глибоким релігійним підґрунтям самого американського суспільства, більша частина якого відносить себе до віруючих християн. Опитування проведені у 70-х і 90-х роках демонстрували, що близько 90% американців афіліюють себе із тією чи тією християнською церквою, і хоча цей показник у 2003 році впав до 75 % (Modeling the Future of Religion in America, 2022), все ж більшість населення належить до християнської віри. Президенти Сполучених Штатів у переважній своїй більшості теж пов'язували себе із християнством. Лише троє із 46 очільників держави (Томас Джефферсон, Авраам Лінкольн, Ендрю Джонсон) не відносили себе до жодної релігійної традиції (The Religious Affiliations of U.S. Presidents, 2009). Недільні відвідини церкви є традиційним ритуалом американської нації, в якій вони формують одну з базових цінностей та об'єднують навколо себе кістяк суспільства.

Така релігійна картина американського суспільства сприяє активному використанню в текстах політичного дискурсу численних релігійних питань і відповідної лексики на їх позначення. У своїх промовах політики часто підкреслюють християнське коріння американської нації: *We pledge allegiance to the United States of America – one nation, indivisible, under God* (Biden, 2020b); зазначають свою традиційну релігійну приналежність: *And then we're now being told there's going to be no -- I pray to God, there's a vaccine tomorrow that could be available to everyone* (Biden, 2020f); часто згадують Бога у різних контекстах: *Congratulations to you all. And God is saluting you up there, I tell you* (Trump, 2020d); а закінчуючи промови, бажають божого благословення своїм виборцям, американським військовим: *Thank you. May God bless you. And may God protect our troops* (Biden, 2020c) і всій американській нації: *Thank you all very much. God bless you, God bless North Carolina, and God bless America* (Trump, 2020d). Дані статистики свідчать про те, що релігійність є однією з базових цінностей американської нації. Реагуючи на суспільний запит і, зрештою, будучи частиною цієї традиції, американські політики постійно наповнюють свою передвиборчу риторику релігійною тематикою.

Іншою соціокультурною особливістю сучасного політичного дискурсу США є його міфологізація. Політики використовують міфологічні форми із тієї ж причини, що і міфотворці давно минулих віків – із потреби пошуку «поетичного» і «авторитетного» першопочатку, психологічної легітимації особи в тому середовищі, в якому вона намагається себе реалізувати (Павлюк, 2008). Специфіка ідеологічної спрямованості політичного дискурсу полягає в намаганнях залучити виборця на свій бік не стільки за рахунок логіки й раціональних аргументів, скільки апеляції до емоційної компоненти за посередництвом згадування ціннісних категорій представлених у вигляді семантичних та когнітивних конструктів, які представляють собою так звані «вічні цінності» і є актуальними завжди і в будь-якому суспільстві, хоча, безперечно, мають свої національні відмінності. Такі категорії відображаються на рівні американського політичного дискурсу у формі міфологем таких як: «американська мрія», «винятковість американської нації», «національні інтереси», «безпека нації», «захист демократичних свобод» тощо.

У ході останньої президентської кампанії США політики активно експлуатували міф могутньої нації, використовуючи словосполучення *great nation, greatest nation, powerful nation: Pope Francis has asked questions that anyone who seeks to lead this great nation should answer.* (Biden, 2020e); *You built our country into the greatest and most powerful Nation the world has ever known.* (Trump, 2020c).

Обидва кандидати говорили про Америку як про єдину країну, що надає рівні можливості усім без винятку її громадянам, наголошуючи на єдності американського народу: *We are one people, one nation, one America. We are the United States of America.* (Biden, 2020e).

Такі міфологеми у промовах політиків допомагають формувати національну ідею, консолідувати та мобілізувати американське суспільство. Міф «національної ідеї» є одним із ефективних засобів ідеологічного впливу, оскільки охоплює й об'єднує все суспільство. Обумовлено це можливостями закладеними в самій природі мовного середовища, у риторичному способі здійснення комунікацій і маніпулюванні самим поняттям «національна ідея», яке своєю знаковістю та невизначеністю в суспільній свідомості надає широкі можливості для спекуляцій (Мотузенко, 2000).

Однією з основоположних доктрин американського суспільства є віра в те, що кожен громадянин може досягти успіху, якщо дотримуватиметься таких базових цінностей як працелюбність, мужність, наполегливість тощо. Цей міф отримав назву «американська мрія», і ледь не кожен кандидат, що балотувався на пост президента США експлуатував цю ідею у своїх промовах, розуміючи, що ідея успішності є близькою всім американцям:

Americans deserve a President who understands what they're going through, who sees where you are and where you want to be, who cares about your health, your prosperity, your American dream (Biden, 2020a).

Часто політики намагаються сподобатися виборцю ототожнюючи свою партію і свою кандидатуру з американською мрією: *A vote for Republicans is a vote for the American dream, and the party of Abraham Lincoln!* (Trump, 2020a).

Апеляція до американської мрії як і до інших ціннісних когнітивних категорій американського суспільства має на меті продемонструвати, що кандидат є «своїм», оскільки поділяє ці цінності. Крім того, використання у промовах протестованих часом міфологем, розмитість семантики яких дозволяє різне трактування, але обов'язково з позитивною конотацією, розширює можливість маніпулятивного впливу на свідомість реципієнта.

Історично сформований культ президентства в американському суспільстві пов'язаний насамперед з особливим статусом інституту президентства. Адже США – це федеративна президентська республіка, в якій президент одночасно виконує функцію глави держави, керівника виконавчої влади, а також верховного головнокомандувача армії та флоту. Саме президент формує порядок денний внутрішньої та зовнішньої політики, призначає склад уряду та суддів Верховного суду, визначає економічну стратегію держави. У публічних виступах потенційні кандидати часто цитують попередніх відомих американських президентів та інших видатних політиків. Чільне місце у списку авторитетів американців займають отці-засновники американської нації (Founding Fathers of the United States): Джон Адамс, Самюел Адамс, Бенджамін Франклін, Александер Гамільтон, Патрик Генрі, Томас Джефферсон, Джеймс Медісон, Джон Маршал, Джордж Мейсон та Джордж Вашингтон (Ellis, 2007).

Серед інших відомих політичних діячів, яких часто цитують кандидати у президенти США, можемо почути слова одного з лідерів Громадянської війни та борця проти рабства Авраама Лінкольна; президента, який спромігся подолати велику депресію та керував нацією в часи Другої світової війни Франкліна Рузвельта; лідера руху за громадянські права Мартіна Лютера Кінга; автора «рейганоміки» та лідера США у «холодній» війні Рональда Рейгана. Потенційні кандидати розуміють важливість цих персоналій для американських громадян і глибоко поважають їхній внесок у розвиток країни, як можемо це бачити в одній з промов Дональда Трампа:

From Washington to Lincoln, from Jefferson to King, America has been home to some of the most incredible people who have ever lived. With the help of everyone here today, the legacy of 1776 will never be erased. Our heroes will never be forgotten (Trump, 2020b).

У зв'язку з тим, що вибори президента США безпосередньо пов'язані з партійною приналежністю кандидатів, останні дуже часто хизуються попередніми досягненнями колишніх президентів, які представляли ту саму політичну партію, намагаючись провести певну аналогію між цією відомою та власною особою. Акцентуючи увагу на своїй рішучості негайно боротися за долю країни Джо Байден згадає улюбленця нації, 35-го президента-демократа Джона Кеннеді, ототожнюючи себе з ним:

I'll never forget what President Kennedy said when he promised to send us to the moon. He said he refused to postpone. I refuse to postpone the work America must do (Biden, 2020d).

Прізвища відомих американських політиків займають особливе місце в передвиборчій риторичній США. Використовуючи безапеляційний авторитет цих історичних постатей, сучасні політики намагаються у певний спосіб асоціювати свою кандидатуру з видатними досягненнями цих постатей.

Суттєвий вплив на побудову комунікативних стратегій та лексичного й тематичного наповнення політичного дискурсу США відіграє історично сформована двопартійна політична система. Кожна з партій традиційно відстоює відповідні цінності, які об'єднують певну частину суспільства і репрезентовані в партійному дискурсі відповідними блоками політичних, соціальних та економічних питань. Традиційно, республіканці, підтримують такі цінності як працелюбність, дисципліна, ощадливість, відповідальність, традиційні релігійні цінності (Lakoff, 2016), що в політичній площині виражено характерними для них провідними темами: зовнішня й внутрішня політика, оборона й безпека, зменшення соціальних гарантій, пропагування принципів ринкової економіки, конкуренція, зменшення податків, втручання в справи інших країн (Zablotskyi, 2019). Демократична партія відстоює такі ліберальні цінності як рівність прав, гармонійний розвиток особистості, гарантування соціального захисту (Lakoff, 2016), які в площині політичної риторички представлені пріоритетними для цієї партії питаннями гарантування рівних прав, медичного страхування, соціальних виплат, збільшення податків для заможного класу громадян, збереження навколишнього середовища (Zablotskyi, 2019).

Відстоювання традиційних політичних питань сприяє політичним орієнтиром для виборців, які не визначилися. За умови, що обидві партії поділяють спільну точку зору в якомусь із питань, незалежний виборець надає перевагу тій партії, яка традиційно відстоює це питання (Abbe та ін., 2003). Враховуючи той факт, що політичний дискурс протилежних партій остаточно сформувався за посередництвом притаманних кожному табору тем, комунікативних стратегій та навіть лексичного наповнення, і середньостатистичний виборець може легко його ідентифікувати (Gentzkow та ін., 2019), та з партій, яка намагатиметься використовувати не притаманну для себе тематику й риторичку апіорі допомагає опоненту і, здавалося б, такий сценарій є малоімовірним, принаймні коли ситуація в країні стабільна. Проте, починаючи з 2008 року США як і весь світ переживають низку складних ситуацій починаючи з рецесії 2008 та закінчуючи кризою спричиненою пандемією у 2020, що, своєю чергою, може суттєво впливати на настрої виборців (Iyengar, 2005). Саме тому, протягом двох останніх декад у декількох президентських кампаніях спостерігаємо певне відхилення від традиційної партійної риторички.

Зокрема, під час кампанії 2012 року Барак Обама аномально багато говорив на тему політики і війни, оскільки в умовах нестабільної економічної ситуації утримання найбільшого американського військового контингенту в Афганістані не знаходило підтримки серед громадян, враховуючи, що ворога номер один Осаму бен Ладена було ліквідовано в 2011 році. Розуміючи та реагуючи на запит суспільства, чинний на той час президент і одночасно кандидат на повторний строк змушений був будувати свою кампанію на характерних для республіканської партії питаннях політики й війни (Zablotskyi, 2019). Активна політика перенесення виробничих потужностей зі США у країни з дешевою робочою силою та ресурсами сприяла зменшенню робочих місць і спонукала кандидата від республіканської партії Дональда Трампа відійти від характерної для республіканців політики невтручання в механізми ринкової економіки до політики економічного протекціонізму під час президентської кампанії 2016 року. А передвиборча кампанія 2020 року збіглася у часі з небаченою раніше пандемією і безпрецедентним економічним спадом, що і визначило основний лейтмотив передвиборчої риторички обох таборів.

Важливий технологічний фактор впливу на побудову політичної комунікації є її тісний зв'язок зі ЗМІ. Першопричиною такого симбіозу є явище загальної медіатизації всіх сфер сучасного суспільства (Strömbäck & Esser, 2009: 208) та зрощення

внаслідок цього політичного і медійних дискурсів у формі нового медіаполітичного дискурсу (Прокопенко, 2013: 14). Взаємозв'язок і взаємозалежність цих двох дискурсів віддзеркалено не лише в мовній площині, а й у самій структурі функціонування цих сфер, адже жодна політична кампанія не залишається без медійного супроводу. Наслідком такої взаємодії є інша важлива характеристика політичного дискурсу, а саме його мультимодальність (Kress & Leeuwen, 2001).

Політична кампанія будь-якого рівня не дає можливості залучити велику кількість виборців безпосередньо на зустрічах, тому основний акцент робиться на охоплення масової аудиторії через ЗМІ. Саме медіа формують не лише кінцеву картинку, яку бачать глядачі в телевізорі, на шпальтах газет чи на вебсторінці, але й у випадку політичного дискурсу США частково визначають логіку ведення політичних кампаній (Strömbäck & Esser, 2009: 218). Залучення до процесу політичної комунікації ресурсів медіа дає можливість активувати відразу декілька каналів впливу: слуховий та візуальний. Тому, не зважаючи на безперечно ключову роль мови у процесі політичної комунікації між політиком і виборцем, команди політехнологів ретельно працюють над невербальними її складовими. Відомо, що зміст повідомлення у політичній промові має лише 7 % впливу на аудиторію (Кузнецова, 2017: 95). Більше половини загального ефекту від промови залежить від постави, жестів, голосу, зовнішнього вигляду тощо: елементів, які у галузі мультимодальної лінгвістики мають назву «семіотичні ресурси» (Leeuwen, 2004: 285). Сучасний політичний дискурс суттєво залежить від медійних ресурсів, що з одного боку змушує команди політехнологів враховувати принципи функціонування медійного середовища, проте надає значно ширші можливості в площині використання вербальних і невербальних засобів з метою прямого чи опосередкованого маніпулятивного впливу на свідомість виборця.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізовані екстралінгвальні чинники впливу на відбір мовних засобів і, відповідно, побудову структури політичного дискурсу США можна поділити на відповідні категорії. Глибокий релігійний контекст разом із міфологізацією можна віднести до соціокультурної групи. Своєрідний культ президентства та поляризація передвиборної риторики як результат двопартійної політичної системи мають історичне коріння. Медіатизація американського політичного дискурсу і його мультимодальна природа безпосередньо пов'язані з технологічним прогресом.

Описані в роботі фактори сформовані внаслідок характерного шляху розвитку американського суспільства, проте безпосередньо залежать від тих чи тих сучасних тенденцій. Очевидно, з плином часу їхній вплив на організацію політичного дискурсу США може змінитися. Не виключено, що з подальшим розвитком людства в цілому й технологій зокрема можуть з'явитися нові чинники, що впливатимуть на функціонування мовних засобів американського політичного дискурсу, що, своєю чергою, потребуватиме нових наукових розвідок у цій сфері.

Література:

1. Кузнецова Г. В. Деякі аспекти вивчення мультимодальності в політичному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2017. № 4. С. 193–197.
2. Мотузенко Б. І. Національна ідея як об'єкт маніпуляцій (спроба постановки проблеми). *Соціальні технології*. 2000. Вип. 8–9. С. 77–87.
3. Павлюк Л. С. Символ та ідентифікація в політичному дискурсі мас-медіа. *Журналістика*. 2006. Вип.5(30). С. 48–57.
4. Прокопенко А. В. Інтерв'ю в передвиборчому американському дискурсі : структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Донецьк, 2013. 18 с.
5. Стецик Т. С. Лінгвопрагматика стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2015. 262 с.
6. Agenda Setting in Congressional Elections: The Impact of Issues and Campaigns on Voting Behavior / O. Abbe et al. *Political Research Quarterly*. 2003. Vol. 56, no. 4. P. 419–430.
7. Ellis J. J. Founding Fathers. List, Achievements, & Religion. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Founding-Fathers> (дата звернення: 19.04.2023).
8. Gentzkow M., Shapiro M., Taddy M. Measuring Group Differences in High-Dimensional Choices: Method and Application to Congressional Speech. *Econometrica*. 2019. Vol. 87, no. 4. P. 1307–1340.
9. Iyengar S. Speaking of Values: The Framing of American Politics. *The Forum*. 2005. Vol. 3, no. 3. URL: <https://doi.org/10.2202/1540-8884.1093> (date of access: 19.04.2023).
10. Kress G., Leeuwen v. T. *Multimodal Discourse*. London : Bloomsbury Academic, 2001. 152 p.
11. Lakoff G. *Moral Politics : How Liberals and Conservatives Think*. Chicago : University Of Chicago Press, 2016. 512 p.
12. Leeuwen T. v. *Introducing Social Semiotics*. London : Routledge, 2004. 302 p.
13. Modeling the Future of Religion in America. *Pew Research Center*. September 13, 2022 URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2022/09/13/modeling-the-future-of-religion-in-america/> (дата звернення: 19.04.2023).
14. Strömbäck J., Esser F. Shaping Politics: Mediatization and Media Interventionism. *Mediatization. Concept, Changes, Consequences*. New York, 2009. P. 205–223.
15. The Religious Affiliations of U.S. Presidents. *Pew Research Center*. January 15, 2009. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2009/01/15/the-religious-affiliations-of-us-presidents> (дата звернення: 19.04.2023).
16. Zablotskyi Y. Moral Policy and Current Affair Issues Factors in the 2012 US Presidential Election Speeches. *Science and Education a New Dimension*. 2019. Vol. VII, no. 195. P. 81–84.

References:

1. Abbe, O., Goodliffe, J., Herrnson, P., & Patterson, K. (2003). Agenda Setting in Congressional Elections: The Impact of Issues and Campaigns on Voting Behavior. *Political Research Quarterly*, 56(4), 419–430.
2. Ellis, J. J. (2007, 20 червня). Founding Fathers. List, Achievements, & Religion. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Founding-Fathers>.
3. Gentzkow, M., Shapiro, M., & Taddy, M. (2019). Measuring Group Differences in High-Dimensional Choices: Method and Application to Congressional Speech. *Econometrica*, 87(4), 1307–1340.
4. Iyengar, S. (2005). Speaking of Values: The Framing of American Politics. *The Forum*, 3(3). <https://doi.org/10.2202/1540-8884.1093>.
5. Kress, G., & Leeuwen, v. T. (2001). *Multimodal Discourse*. Bloomsbury Academic.
6. Kuznyetsova, H. V. (2017). Deyaki aspekty vyvchennya multymodal'nosti v politychnomu dyskursi (Some aspects of multimodality studying in political discourse). *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya : Perekladoznavstvo ta mizhkul'turna komunikatsiya (Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Translation Studies and Intercultural Communication)*, (4), 193–197.
7. Lakoff, G. (2016). *Moral Politics : How Liberals and Conservatives Think*. University Of Chicago Press.
8. Leeuwen, T. v. (2004). *Introducing Social Semiotics*. Routledge.

9. Modeling the Future of Religion in America. (2022). *Pew Research Center*. September 13. <https://www.pewresearch.org/religion/2022/09/13/modeling-the-future-of-religion-in-america/>.
10. Motuzenko, B. I. (2000). Natsional'na ideya yak ob'yekt manipulatsiy (sproba postanovky problemy) (The national idea as an object of manipulation (an attempt to define the problem)). *Sotsial'ni tekhnolohiyi (Social technologies)*, 8-9, 77–87.
11. Pavlyuk, L. S. (2006). Symvol ta identyfikatsiya v politychnomu dyskursi mas-media (Symbol and Identification in the Political Discourse of the Media). *Zhurnalistyka (Journalism)*, 5(30). 48–57.
12. Prokopenko, A. V. (2013). Interv'yu v peredyborchomu amerykans'komu dyskursi : strukturno-semantychnyy ta komunikatyvno-prahmatychnyy aspekty (Interviews in American election discourse: structural-semantic and communicative-pragmatic aspects). [Avtoref. dys. kand. filol. nauk] (Thesis abstract of the candidate of philological sciences).
13. Stetsyk, T. S. (2015). Linhvoprahamatyka stratehiyi persuazyvnosti v debatakh i promovakh suchasnykh amerykans'kykh politykiv (Linguopragmatics of the strategy of persuasiveness in debates and speeches of contemporary American politicians). [Dys. kand. filol. nauk] (Thesis abstract of the candidate of philological sciences).
14. Strömbäck, J., & Esser, F. (2009). Shaping Politics: Mediatization and Media Interventionism. *Mediatization. Concept, Changes, Consequences*, 205–223.
15. The Religious Affiliations of U.S. Presidents. (2009). *Pew Research Center*. January 15. <https://www.pewresearch.org/religion/2009/01/15/the-religious-affiliations-of-us-presidents>
16. Zablotskyi, Yu. (2019). Moral Policy and Current Affair Issues Factors in the 2012 US Presidential Election Speeches. *Science and Education a New Dimension*, VII(195), 81–84.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Illustrative references:

17. Biden, J. (2020a). Remarks by Vice President Joe Biden and Senator Kamala Harris in Phoenix, Arizona, October 08. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/345127>.
18. Biden, J. (2020b). Remarks by Vice President Joe Biden in Manitowoc, Wisconsin, September 21. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/345130>.
19. Biden, J. (2020c). Remarks by Vice President Joe Biden in Pittsburgh, Pennsylvania, August 31. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/345132>.
20. Biden, J. (2020d). Remarks by Vice President Joe Biden in Southfield, Michigan, October 16. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/347049>
21. Biden, J. (2020e). Remarks by Vice President Joe Biden in Warm Springs, Georgia, October 27. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/347052>
22. Biden, J. (2020f). Remarks in a Town Hall Meeting with Anderson Cooper of CNN at PNC Field in Moosic, Pennsylvania, September 17. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/345478>.
23. Trump, D. (2020a). Remarks at a Make America Great Again peaceful protest in Rochester, Minnesota, October 30. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/347257>
24. Trump, D. (2020b). Remarks at a White House Conference on American History, September 17. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/343859>
25. Trump, D. (2020c). Remarks in Fort Myers, Florida, October 16. Online by Gerhard Peters and John T. Trump D. Woolley, *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/346019>.
26. Trump, D. (2020d). Remarks on Designating the First American World War II Heritage City in Wilmington, North Carolina, September 02. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/node/343556>.

Отримано: 29 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 травня 2023 р.

e-mail: kalina.ua1980@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5275-4715>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-59-61

Калініченко М. М. Застосування семантичних моделей у літературознавстві та експертизі об'єктів авторського права. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 59–61.

УДК: 8.80

Калініченко Михайло Михайлович,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЗАСТОСУВАННЯ СЕМАНТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ ТА ЕКСПЕРТИЗІ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Стаття розглядає застосування семантичних моделей в галузях експертизи авторського права та літературного аналізу. У змісті представлено провідні типи семантичних моделей, що використовуються для аналізу текстів (LSA, NER, тематичне моделювання тем, розпізнавання іменованих сутностей та ін.). Хоча кожна модель має свої переваги та недоліки, існують істотні проблеми їхнього використання. Втім, семантичні моделі значно впливають на галузь, дозволяючи ефективніше та точніше виявляти випадки плагіату та порушення авторських прав. Огляд, представлений у публікації, стосовно сутності та особливостей використання семантичних моделей в експертизі авторського права та літературному аналізі дозволяє зробити наступні висновки. Семантичні моделі значно поліпшують ефективність аналізу тексту. Ці моделі використовують передові технології для виявлення структурних патернів, тем та схожих елементів у текстах, а також дозволяють експертам глибше зрозуміти твори, які вони аналізують.

У галузі експертизи авторського права семантичні моделі використовуються для аналізу значних обсягів тексту та виявлення можливих порушень авторських прав. Є кілька способів вирішення можливих проблем з використанням семантичних моделей, таких як комбінування кількісного та якісного аналізу, використання декількох моделей одночасно, врахування вибіркового спотворення аналітичної інформації, вивчення ширшого контексту та додаткова перевірка результатів експертами. Кожна семантична модель має власні переваги та обмеження. Отже, не існує жодної ідеальної моделі для усіх типів аналізу. Наприклад, застосування LSA призводить до помітних труднощів з ідентифікацією плагіату у тих випадках, коли порівнювані документи дуже відрізняються за змістом і структурою, тоді як тематичне моделювання потерпає від проблеми з ідентифікацією тонких семантичних структур в художніх текстах.

У кінцевому підсумку, використання семантичних моделей у галузі експертизи авторського права та літературного аналізу має велику практичну цінність, але важливо бути усвідомленим їхніх обмежень та використовувати їх у поєднанні з іншими методами аналізу для забезпечення найбільш об'єктивних та комплексних досліджень. З розвитком технологій будуть розроблені нові та більш вдосконалені семантичні моделі, що дозволять проводити ще більш детальний аналіз текстів.

Ключові слова: семантичні моделі, експертиза авторського права, літературний аналіз, Latent Semantic Analysis (LSA), тематичне моделювання, Named Entity Recognition (NER).

Mykhaylo Kalinichenko,
PhD, Associate Professor of the Department of Romance-Germanic Philology,
Rivne State University of the Humanities

APPLICATION OF SEMANTIC MODELS IN LITERARY STUDIES AND EXPERTISE OF COPYRIGHT OBJECTS

The article examines the application of semantic models in the fields of copyright expertise and literary analysis. The content showcases various types of semantic models utilized for text analysis, such as Latent Semantic Analysis (LSA), topic modeling, named entity recognition (NER), sentiment analysis, and dependency parsing. While each model has its own advantages and drawbacks, challenges in their utilization exist, such as over-reliance on quantitative analysis, model biases, lack of contextual information, and potential misinterpretation of meaning. Nevertheless, semantic models have significantly impacted the field by enabling the identification of instances of plagiarism and copyright infringement more efficiently and accurately. The overview presented in the publication on the essence and peculiarities of using semantic models in copyright expertise and literary analysis allows for the following conclusions. Semantic models significantly improve the efficiency of text analysis. These models use advanced technologies to identify structural patterns, themes, and similar elements in texts, as well as allowing experts to gain a deeper understanding of the works they are analyzing. In the field of copyright expertise, semantic models are used for analyzing significant volumes of text and identifying possible copyright infringements. Although semantic models have many advantages, they also have functional limitations. It is important to be aware of these limitations and use analytical models in combination with other methods to ensure a more comprehensive understanding of the text. There are several ways to address possible problems with using semantic models, including combining quantitative and qualitative analysis, using multiple models at once, taking into account selection biases of analytical information, studying the broader context, and additional verification of results by human experts. Ultimately, the use of semantic models in copyright expertise and literary analysis has enormous practical value, but it is important to be aware of their limitations and use them in conjunction with other analysis methods to ensure the most objective and comprehensive research. As technology develops, new and more advanced semantic models will be developed that will allow for even more detailed analysis of texts.

Keywords: semantic models, copyright expertise, literary analysis, Latent Semantic Analysis (LSA), topic modeling, named entity recognition (NER).

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У світі гуманітарної науки семантичні моделі стали популярними в 1970-х роках й незабаром революціонізували галузі літературознавства та комп'ютерної обробки текстів, дозволяючи машинам розуміти людську мову та виконувати завдання, такі як переклад і статистичні дослідження текстів. Використання семантичних моделей в галузі експертизи авторського права і літературного аналізу дозволяє аналізувати великі обсяги тексту та ідентифікувати можливі порушення авторських

прав. Семантичні моделі можуть виявляти схожості між текстами, навіть якщо вони мають різні фразеологію та граматику, аналізуючи імпліцитний семантичний зміст слів та їх комбінацій.

Відомо чимало резонансних справ, під час яких експерти та правники ефективно скористалися семантичними моделями для експертизи авторських прав. У 2004 році Google запустив проєкт з диджиталізації мільйонів книг з бібліотек по всьому світу. У 2005 році Авторська гільдія та кілька окремих авторів подали до суду на Google за порушення авторських прав, стверджуючи, що Google робить несанкціоновані копії їх творів. Google стверджував, що їх проєкт підпадає під виняток "справедливого використання" (fair use), оскільки вони лише показують невеликі уривки тексту у результатах пошуку. Для підтримки своєї думки Google використовував семантичні моделі для аналізу тексту книг та визначення найбільш відповідних частин запитам користувачів. У 2015 році федеральний суд вирішив на користь Google, заявивши, що їх проєкт становить справедливе використання.

У 2009 році Фредрік Кольтінг написав книгу "60 Years Later: Coming Through the Rye", в якій з'явилась персонаж, що базується на Холдені Колфілді з роману Дж.Д. Селінджера "The Catcher in the Rye". Агенти письменника подали позов проти Кольтінга за порушення авторських прав, стверджуючи, що він створив несанкціоноване продовження роману. Кольтінг стверджував, що його книга є твором літературної критики та пародією, які є винятками до закону про авторські права. Для підтримки своєї аргументації Кольтінг використовував семантичні моделі для аналізу тексту обох романів та показу відмінності між ними. У 2010 році федеральний суд виніс рішення на користь майна Селінджера та видав наказ про заборону публікації книги Кольтінга.

Актуальність теми. Використання семантичних моделей має свої обмеження, і їх інструментарій потребує поєднання з іншими методами аналізу для забезпечення більш об'єктивного розуміння тексту. Застосування семантичних моделей у галузі експертизи авторського права та літературного аналізу має великий потенціал для майбутнього, зокрема, для програм виявлення плагіату та цифрових інструментів для допомоги фахівцям з авторських прав. Втім, ефективність семантичних моделей для цих галузей залежить від фахових компетентностей експертів і науковців, як і будь-якої нової технології.

Мета дослідження: оглядово представити провідні семантичні моделі, що застосовуються у літературному аналізі та експертизі об'єктів авторського права, проаналізувати їхню функціональну сутність та специфіку застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання семантичних моделей для літературного аналізу та експертизи авторських прав має досить недовгу історію, яка починається з появи так званих «цифрових гуманітарних наук» у 1990-х роках. Одним з перших прикладів використання семантичних моделей для літературного аналізу стала ініціатива ТЕІ (Text Encoding Initiative), започаткована у 1987 році з метою розробки стандарту для кодування літературних текстів у електронному вигляді. ТЕІ використовує мовні маркери для створення структурованих форматів текстів, які можуть бути знайдені, проаналізовані та поширені на різних платформах. У 2000-х роках з'явилося чимало нових проєктів, які використовували семантичні моделі для аналізу літературних текстів. Один з найбільш відомих серед них – Stanford Literary Lab, заснований у 2010 році, який використовував обчислювальні інструменти для аналізу великих наборів даних літературних текстів. Також на початку 2000-х років, галузь експертизи авторських прав почала проявляти інтерес до семантичних моделей як засобу кращого розуміння юридичних наслідків цифрового тексту. Один з перших прикладів цього – проєкт Creative Commons, який розробив набір ліцензій, які можуть бути застосовані до цифрового контенту, щоб вказати, як його можна поділитися та використовувати повторно. Сьогодні семантичні моделі широко використовуються як у літературному аналізі, так і в експертизі авторських прав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо деякі з магістральних напрямків застосування семантичних моделей у літературному аналізі та експертизах текстів як об'єктів авторського права.

Одна з популярних семантичних моделей, яка використовується у експертизі авторського права, – це латентний семантичний аналіз (LSA). Його сутність полягає у аналізі взаємозв'язків між словами та виявленні їхньої імпліцитної семантики. Ця модель може бути використана для порівняння тексту двох документів та виявлення подібності змісту, навіть якщо використані відмінні слова або фрази. Ідентифікуючи ці схожості, експерти із авторського права можуть визначити, чи є один документ несанкціонованою копією іншого.

Для прикладу, з метою дослідження певного документа, що містить ознаки академічного плагіату, ми можемо використовувати семантичні моделі для аналізу цього документа та порівняння його з відомими джерелами інформації, щоб визначити, чи плагіат дійсно може бути підтверджений. З цією метою LSA застосовується для генерації так званої «векторно-просторової моделі» для документа, яка представляє досліджуваний об'єкт у вигляді набору векторів у багатовимірному просторі, де кожен вектор представляє різні слова або фрази у тексті. Наступним кроком є порівняння векторно-просторової моделі із аналогічними моделями інших відомих документів, таких як раніше опубліковані роботи або інші джерела інформації, щоб виявити ознаки схожості (Manning, Schütze, 1999, p.123).

Подібним чином латентний семантичний аналіз у літературознавстві може бути використаний для визначення теми, аналізу розвитку персонажів та розуміння багаторівневого змісту тексту. Ця модель допомагає літературним критикам і науковцям відшукати такі приховані елементи тексту, які залишаються непоміченими під час першого «поверхневого читання» (що цілком відповідає основоположним принципам «close reading» Нової Критики).

Окрім латентного семантичного аналізу, у літературознавстві використовується так зване тематичне моделювання (topic modeling). Тематичне моделювання працює шляхом аналізу слів, котрі використовуються в тексті та групує їх за темами, заснованими на їх латентному змісті. Ця модель може допомогти літературним аналітикам визначити повторювані теми в тексті, а також простежити взаємозв'язки між різними персонажами і сюжетними точками. Втім, цей науково-методичний засіб використовується й у авторському праві. У галузі експертизи таких об'єктів авторського права як літературні тексти, згадані семантичні моделі можуть бути використані для аналізу значних обсягів тексту та виявлення можливих порушень авторських прав. Ці моделі здатні виявляти схожості між різними текстами, навіть якщо використані слова різні, аналізуючи латентний зміст цих слів (Aggarwal, Zhai, 2012, 2014, p. 208).

Крім LSA й тематичного моделювання, існують й інші семантичні моделі, котрі набули розповсюдження у науковій практиці фахівців експертизи авторського права та літературного аналізу.

Ще однією варіацією семантичних моделей є так звана «класифікація текстів»: техніка, що полягає в призначенні передбачених категорій або міток для документа або набору документів. У контексті літературознавства класифікація текстів може бути використана для категоризації творів літератури за жанром, періодом часу або іншими критеріями. У галузі експертизи авторських прав класифікація текстів може бути використана для категоризації текстів за рівнем їх схожості або для ідентифікації текстів, які можуть порушувати авторські права.

Аналіз настроїв (sentiment analysis) – це специфічний різновид семантичної моделі, яка акцентує емоційний тон певного тексту. У випадку експертизи авторського права, аналіз настроїв може бути використаний для визначення того, чи є документ пародією, або прямим копіюванням вже існуючого твору (Jurafsky, Martin, 2014, p.206-209).

Одна з найбільш поширених моделей штучних нейронних мереж для обробки природної мови – модель Transformer, яка була представлена у статті А.Васвані 2017 року "Увага – все, що вам потрібно", і вона представила архітектуру Transformer для задач моделювання типу sequence-to-sequence в обробці природної мови. Transformer є архітектурою нейронної мережі, яка використовує механізми уваги для обробки вхідних послідовностей та генерації вихідних послідовностей. У статті запропоновано новий підхід до машинного перекладу, який досяг стану мистецтва на кількох тестових датасетах, що при цьому є більш обчислювально ефективним, ніж попередні методи, які ґрунтувалися на рекурентних нейронних мережах. Transformer з тих пір став широко використовуваним моделлю в NLP і був адаптований для різних інших задач, таких як аналіз тональності, мовне моделювання та відповіді на запитання. Ця модель використовує механізми самоуваги для вивчення взаємозв'язків між різними словами в реченні і продемонструвала кращу ефективність, порівняно зі старішими моделями, в різних задачах обробки природної мови.

Хоча семантичні моделі довели свою ефективність як інструменти у сферах експертизи авторських прав та літературного аналізу, втім, вони мають кілька помітних обмежень та потенційних методичних недоліків. Назвемо деякі із основних проблем, що виникають при використанні семантичних моделей.

Ось декілька способів вирішення потенційних проблем з використанням семантичних моделей у галузі авторського права та літературному аналізу:

- комбінування кількісного та якісного аналізу: Щоб уникнути надмірного впливу автоматизованого кількісного аналізу, важливо також включати в процес якісний аналіз, який здійснює людина-експерт. Це передбачає уважне прочитання текстів, врахування ширшого культурного та історичного контексту, фінальну експертну оцінку;

- використання відразу декількох моделей: замість того, що застосовувати лише одну семантичну модель, необхідно використовувати відразу декілька моделей для аналізу певного тексту. Це допоможе подолати обмеження кожної моделі та забезпечити більш детальний та комплексний підхід;

- вирішення проблеми надмірного впливу окремого комплексу даних: важливо переконатися, що набір даних, який використовується для навчання семантичної комп'ютерної моделі, є різноманітним та репрезентативним. Це передбачає збирання даних із різних джерел та використання варіативних методів для забезпечення рівноваги репрезентації різних груп у наборі даних алгоритму комп'ютерної моделі.

- студіювання ширшого контексту: хоча семантичні моделі здатні ефективно ідентифікувати подібні фрагменти в тексті, вони не завжди можуть врахувати культурний або історичний контекст, в якому розташований досліджуваний текст в цілому. Щоб вирішити цю проблему, важливо враховувати контекст, в якому було створено текст, та обов'язково залучати до формування кінцевих висновків проміжні умовиводи людини-експерта.

- верифікація результатів експертизи комісією спеціалістів: для уникнення хибної інтерпретації, результати семантичного аналізу можуть бути розглянуті групою спеціалістів, котрі добре обізнані із контекстом досліджуваних об'єктів. Це може допомогти забезпечити особливу точність аналізу та виявити важливі нюанси розуміння тексту.

Висновки. Представлений у публікації огляд сутності та особливостей використання семантичних моделей у експертизі авторського права та літературному аналізу дозволяє зробити наступні висновки. Семантичні моделі значно поліпшують ефективність аналізу текстів. Ці моделі використовують передові технології для ідентифікації структурних патернів, тем і схожих елементів у текстах, а також дозволяють фахівцям отримати глибше розуміння творів, які вони аналізують.

Хоча семантичні моделі мають багато переваг, вони також мають свої функціональні обмеження. Важливо бути обізнаним із цими обмеженнями та використовувати аналітичні моделі у поєднанні з іншими методами для забезпечення більш комплексного розуміння тексту.

Зрештою, використання семантичних моделей в експертизі авторського права та літературному аналізу має величезну практичну цінність, але важливо бути обізнаним з їх обмеженнями та використовувати їх разом з іншими методами аналізу для забезпечення максимального об'єктивного і всебічного дослідження. Із розвитком технологій будуть розроблені нові й досконаліші семантичні моделі, які дозволять проводити ще більш детальний аналіз текстів.

Література:

1. Landauer, T. K., Foltz, P. W., & Laham, D. (1998). An introduction to latent semantic analysis. *Discourse Processes*, 25(2-3), 259-284.
2. Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent Dirichlet allocation. *Journal of Machine Learning Research*, 3(Jan), 993-1022.
3. Manning, C. D., & Schütze, H. (1999). *Foundations of statistical natural language processing*. MIT Press.
4. Aggarwal, C. C., & Zhai, C. (2012). *Mining text data*. Springer Science & Business Media.
5. Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2014). *Speech and language processing: An introduction to natural language processing, computational linguistics, and speech recognition*. Pearson Education.
6. Rosenberg, M. (2015). *Text mining with R: A tidy approach*. O'Reilly Media, Inc.
7. McMenamin, G. R. (2017). *Basic text mining: classify, cluster, visualize data*. CRC Press.

Отримано: 20 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: kra_nat@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5767-9200>

Web of Science ResearcherID: ABB-9999-2021

e-mail: o.levko@knu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1259-0410>

Web of Science ResearcherID: AAA-8038-2021

Scopus ID: 57209316434

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-62-66

Крамар Н. А., Левко О. В. Теоретико-методологічні засади еколінгвістики як нового міждисциплінарного напрямку досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 62–66.

УДК: 81'42:504.75

Крамар Наталія Анатоліївна,
доктор філософії з філології, старший науковий співробітник,
Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України
Левко Олександр Вадимович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛІНГВІСТИКИ ЯК НОВОГО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАПРЯМКУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена розгляду теоретичних та методологічних засад еколінгвістики як напрямку, що вивчає взаємозв'язок між мовою та довкіллям у його різних проявах. Простежено витоки еколінгвістики та її поступовий перехід від розгляду власне екологічного дискурсу до аналізу висвітлення екологічних питань в інших видах дискурсів. Стверджується про доцільність розрізнення власне еколінгвістики та екології мови (лінгвоекології), оскільки остання займається питаннями міжмовних зв'язків і застосовує відмінний методологічний апарат. Викладено принцип екософії, який лежить в основі методології еколінгвістичних досліджень, а також типи лексико-граматичних характеристик, які піддаються аналізу з метою виявлення ключових ідеологій, що впливають на сприйняття суспільством довкілля та заходи з його охорони (чи, навпаки, руйнування). Розкрито поділ дискурсів на деструктивні, амбівалентні та сприятливі для довкілля, з розглядом відповідних кожному методологічних варіацій, зокрема застосування критичного дискурс-аналізу (*critical discourse analysis*) для деструктивних та позитивного дискурс-аналізу (*positive discourse analysis*) для сприятливих дискурсів. Приділена увага мультимодальному дискурс-аналізу як одному з комплементарних методів еколінгвістики, а також корпусним методам, які дозволяють більш точно і повно розкрити екологічні нарративи певних суспільних груп у синхронній чи діахронній перспективі. Висвітлено можливість втілення еколінгвістичних засад в педагогічній практиці, особливо в сфері іномовної підготовки. Вказано перспективні напрямки еколінгвістичних досліджень в сучасному контексті України, де екологічна свідомість перебуває на вкрай низькому рівні, тож еколінгвістичний вектор дослідження видається дуже нагальним.

Ключові слова: еколінгвістика, екологія, довкілля, дискурс, дискурс-аналіз.

Natalie Kramar,
PhD in Philology, Senior Researcher,
Research and Educational Center of Foreign Languages, NAS of Ukraine
Oleksandr Levko,
PhD in Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ECOLINGUISTICS AS A NEW INTERDISCIPLINARY RESEARCH AREA

The article deals with the theoretical and methodological foundations of ecolinguistics as a field that explores the relationship between language and the environment in its various manifestations. We trace the origins of ecolinguistics and its gradual transition from the study of ecological discourse as such to the analysis of ecology representations in other discourses. It is argued that ecolinguistics should be distinguished from ecology of language, since the latter is focused on interlingual relations and applies a quite different methodology. We also outline the principle of ecosophy, which underlies the methodology of ecolinguistic research, as well as the types of lexical and grammatical features representing key ideologies that influence the public perception of the environment and environmental measures. Furthermore, we explicate the ecolinguistic classification of discourses into destructive, ambivalent and beneficial for the environment, with the consideration of methodological variations corresponding to each: in particular, the use of critical discourse analysis for destructive discourses and positive discourse analysis for beneficial discourses. Attention is paid to multimodal discourse analysis as one of the complementary methods of ecolinguistics, as well as to corpus-based methods that allow for a more accurate and complete elucidation of environmental narratives of certain social groups in a synchronic or diachronic perspective. The possibility of implementing ecolinguistic principles in pedagogical practice, especially in language training, is highlighted. We conclude with the promising directions of ecolinguistic research in the modern context of Ukraine, where ecological awareness is at an extremely low level and hence the ecolinguistic vector of research seems to be highly relevant.

Keywords: ecolinguistics, ecology, environment, discourse, discourse analysis.

Постановка проблеми. Беззаперечним фактом є те, що світ сьогодні переживає глибоку екологічну кризу внаслідок спричинених людською діяльністю забруднення та зміни клімату. Необхідність вирішення чи принаймні пом'якшення цих

проблем наразі об'єднує представників різних наукових галузей, насамперед екології, економіки та права. Лінгвісти теж не стоять осторонь від гострих проблем довкілля: усвідомлення важливості впливу людської комунікації зумовило виникнення еколінгвістики – міждисциплінарної галузі, яка живо розвивалася впродовж останніх трьох десятиліть, хоча бере свій початок ще у 1970-х роках (Penz & Fill, 2022). За визначенням Міжнародної еколінгвістичної асоціації, це напрям, який «досліджує роль мови у життєпідтримувальній взаємодії людей, інших біологічних видів та їхнього фізичного довкілля» (International Ecolinguistics Association, 2022). Відповідно, еколінгвістика розвивається на межі екології та лінгвістики, застосовуючи мовознавчу методологію до дискурсів, що в різний спосіб пов'язані з охороною довкілля та природнім середовищем. Варто відразу зауважити, що сам термін «еколінгвістика» охоплює і дещо відмінний вектор досліджень, а саме: вивчення мови в оточенні інших мов (питання мовної різноманітності, мовних конфліктів, виникнення та зникнення мов тощо). Саме в такому ключі еколінгвістикою займаються українські вчені Б. Ажнюк, О. Селіванова, О. Семенець, К. Тараненко та інші. Цей вектор досліджень, де поняття екології більшою мірою метафоричне, також часто називають «лінгвоекологією» чи «екологією мови» (*ecology of language, linguistic ecology, language ecology*). Термінологічне відношення між «екологією мови / лінгвоекологією» та «еколінгвістикою» досі не впорядковане (Stanlaw, 2020), однак вважаємо за доцільне дотримуватися розрізнення цих напрямків, оскільки вони мають суттєві відмінності як в теоретичному, так і в методологічному планах. З іншого боку, деякі вчені працюють в обох векторах, розглядаючи мову в середовищі інших мов та у фізичному середовищі (природному довкіллі) (Mühlhäusler, 2003; Penz & Fill, 2022).

У нашому дослідженні ми присвячуємо увагу власне еколінгвістичним дослідженням, які зосереджені на ролі мови в підтримці природного довкілля, сталого розвитку та вирішенні екологічної кризи. Засади еколінгвістичної парадигми були викладені в працях Р. Александера (Alexander, 2009, 2017; Alexander & Stibbe, 2014), П. Мюльхойслера (Mühlhäusler, 2003), А. Стіббе (Stibbe, 2015, 2017a, 2017b), А. Філла (Fill, 2001). Про різке зростання уваги до еколінгвістики серед мовознавців свідчать такі факти, як публікація видавництвом *Routledge* довідника з цієї галузі (Fill & Penz, 2017), присвячення йому 2022 року спеціального випуску журналу *The Journal of World Languages*, заснування Міжнародної еколінгвістичної асоціації, а також проведення спеціалізованих конференцій та воркшопів.

Метою статті є здійснення огляду розвитку еколінгвістики від витоків до сьогодення, роз'яснення її теоретичних принципів (зокрема поняття «екософії») та висвітлення різних методологічних підходів, які застосовувались в емпіричних еколінгвістичних дослідженнях за останні десять років. **Актуальність дослідження** зумовлена браком еколінгвістичних досліджень в Україні та необхідністю пошуку більш ефективних способів та модусів комунікації, спрямованої на розвиток екологічної свідомості серед українських громадян. Окрім того, швидкий поступ світової еколінгвістики та охоплення в її межах все більш різноманітних видів дискурсу призводить до необхідності виокремлення ключових та опціональних елементів еколінгвістичної парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновизнано, що екологічний підхід до мови бере свій початок у 1972 році, коли американський лінгвіст Ейнар Гауген впровадив термін *ecology of language* (екологія мови), давши йому таке визначення: «дослідження взаємодії між певною мовою та її оточенням» (Haugen, 1972: 325). При цьому він мав на увазі передусім соціальне оточення, а не природне. Становлення еколінгвістики як окремої інституціоналізованої галузі мовознавства відбувалось у 1990-х роках, коли дослідники почали звертати увагу на відношення між мовою та проблемами екології. Зasadниче значення для цього нового спрямування еколінгвістики мала праця британського лінгвіста М. А. К. Геллідея «*New ways of meaning*» (Halliday, 2001), в якій він наголосив на необхідності аналізу впливу вживання мови на проблеми довкілля, передусім згубного. Як один з прикладів він наводив поширену в повсякденному дискурсі репрезентацію зростання як чогось корисного і хорошого (т. зв. *growthism*), яка має негативні наслідки для екології у світлі невинного поступу споживацької ідеології (консюмеризму). Таким чином, М.А.К. Геллідей заклав фундамент екологічного дискурс-аналізу (*Ecological Discourse Analysis, EDA*), проклавши місток між прикладною лінгвістикою та суто біологічним трактуванням екології (Penz & Fill, 2022). Хоча першопочатковим фокусом уваги еколінгвістів був суто екологічний дискурс, надалі і він почав охоплювати й інші види дискурсів, які аналізуються з позиції їх впливу на довкілля (Alexander & Stibbe, 2014: 104).

Теоретичні та методологічні засади еколінгвістики докладно висвітлені в книзі британського мовознавця А. Стіббе «*Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*» (Stibbe, 2015). Він пропонує власну методику дослідження «історій, якими ми живемо» (*stories-we-live-by*), що інтегрує критичний дискурс-аналіз, теорію фрейму, теорію метафори, теорію оцінки тощо. *Stories-we-live-by*, при цьому, визначаються як когнітивні структури, які є домінантними у світосприйнятті багатьох людей в межах певної культури. Зокрема, вони детермінують ставлення людини до природи як до ресурсу матеріальних благ чи цінність саму по собі, а відтак впливають на конкретні дії, які людина чинить стосовно екосистеми. А. Стіббе розкриває вісім вагомих для еколінгвістики типів історій та їх мовну маніфестацію: 1) ідеології (історія про те, яким світ є і має бути; проявляється у кластерах мовних засобів, зазвичай вживаних разом); 2) фреймінг (історія, яка переносить певну структуру знань з однієї сфери на іншу; проявляється як слова, що викликають асоціації з відповідною сферою-джерелом); 3) метафора, як різновид фреймінгу (історія, яка переносить структуру знань з однієї сфери на іншу, абсолютно не схожу); 4) оцінка (історія, яка репрезентує якість явище як добре чи погане; проявляється в оцінних структурах); 5) особистість (історія про те, якою є та чи інша людина; проявляється в мовних структурах, які описують характеристики людини); 6) переконання (історія про те, чи є певна репрезентація світу істинною; проявляється в описах фактів та епістемічній модальності); 7) видалення (історія про те, яка сфера життя є неважливою та не вартою уваги; проявляється у замовчуванні та відведенні якоїсь інформації на задній план); 8) значущість / салієнтність (історія про те, яка сфера життя є важливою та вартою уваги; проявляється у структурах, які висвітлюють певну інформацію на фоні іншої) (Stibbe, 2015: 17). Глобальна мета дослідника таких історій в еколінгвістиці – вказати, наскільки вони «працюють» для суспільства та природи на цьому етапі розвитку, тобто наскільки вони шкодять чи, навпаки, сприяють їх гармонійним взаємостосункам. Окрім того, А. Стіббе стверджує, що таке судження не може робитися безвідносно: дослідник повинен мати власну філософсько-етичну рамку, з якою він зіставлятиме результати аналізу. На позначення цієї рамки він використовує термін «екософія» (*ecosophy*), впроваджений норвезьким філософом А. Нессом (Naess, 1995: 8). На думку А. Стіббе, не існує якоїсь одної нормативної екософії, на яку повинні спиратися усі еколінгвісти: кожен дослідник розробляє власне

бачення найоптимальніших стосунків між людиною та іншими живими істотами і фізичним довкіллям. Однак воно повинне бути науково можливим, заснованим на фактах і таким, що не має внутрішніх протиріч (Stibbe, 2015: 11–13). Відповідно, еколінгвістичні розвідки мають вагомий метакогнітивний аспект, оскільки передбачають замислення дослідником над власними цінностями та баченням природи в процесі обробки мовних фактів.

Перші праці в галузі еколінгвістики зосереджувались на обмеженнях мовної системи як такої у відображенні довкілля. Зокрема, М. А. К. Геллідей відмічав, що неживі предмети природи (ліс, річки тощо) у мові рідко набувають функції діяча, незважаючи на те, що вони виконують багато важливих дій для екосистеми. Граматичні категорії перехідності / неперехідності, на його думку, обмежують наше сприйняття навколишнього середовища, неunikно надаючи йому антропоцентричності (Halliday, 2001: 194). Безумовно, такий підхід є суголосним теорії мовної відносності (гіпотеза Сепіра-Ворфа), згідно з якою структура мови впливає на спосіб мислення та сприйняття дійсності. Однак надалі еколінгвістичні дослідження змістили фокус уваги з мовної системи на дискурс. А. Стіббе виділяє три типи дискурсів з точки зору їх взаємозв'язку з довкіллям: 1) деструктивні (до яких він відносить у першу чергу економічний та рекламний дискурси); 2) амбівалентні (зокрема, дискурс організації охорони довкілля та просування сталого розвитку, який, всупереч проголошуваним позитивним цілям, може містити багато грінвошингу та не сприяти справді ефективним екологічним рішенням); 3) сприятливі (наприклад, дискурс романтичної поезії, японського хайку, а також науково-популярні праці, які викривають екологічні проблеми та пропагують шляхи їх вирішення) (Stibbe, 2015: 24–33).

Найбільше уваги в межах еколінгвістики було присвячено саме деструктивним дискурсам, які спрямовані на поширення ідеології споживацтва та безвідповідального користування природними ресурсами. Зокрема, на основі глибинного аналізу мовних структур у корпоративному дискурсі міжнародного агробізнесу дослідники виявили, що він репрезентує тварин виключно як джерело їжі для людини і в такий спосіб пропагує розвиток екологічно-шкідливого фабричного фермерства (Glenn, 2004; Mitchell, 2013; Stibbe, 2012). Окремі розвідки присвячені практикам грінвошингу та семантичної інженерії в корпоративних документах і рекламних текстах про буцімто сприятливі для довкілля засади та дії компаній чи цілих галузей промисловості (Alexander, 2009; Stöckl & Molnar, 2017). Такий підхід можна вважати різновидом критичного дискурс-аналізу, мета якого – викрити поширювану владними групами ідеологію, яка пригнічує та завдає страждань іншим, слабшим і беззахисним групам. Однак в ролі слабших і беззахисних груп тут виступають не люди, а екосистеми, тварини тощо (Stibbe, 2017a: 500). Втім, за останнє десятиліття, еколінгвісти стали ширше залучати т. зв. *positive discourse analysis* (термін впроваджений Дж. Мартіном, Martin, 2004), під яким в цій сфері розуміють «аналіз позитивних прикладів використання мови – тобто таких, які потенційно можуть допомогти зробити світ кращим – на основі зіставлення з власною екософією чи цінностями дослідника» (Stibbe, 2015: 205). Так, А. Стіббе аналізує як показові приклади дискурси організації *New Economics Foundation* (британський аналітичний центр, який обстоює розвиток справедливої економіки, що не завдає шкоди довкіллю) та громадського руху *Slow Food* (рух, який пропагує свідоме споживання локально вирощеної, здорової їжі та протистоїть споживацтву) (Stibbe, 2017b). Позитивний дискурс-аналіз також застосовувався для аналізу мультимодального дискурсу постерів глобальної веганської кампанії *Go Vegan World*, на основі якого автори роблять висновки про сприятливий для екології спосіб репрезентації в них тварин як здатних до відчуттів та рівних людям істот (Zhdanova, Kaur & Rajandran, 2021).

Однак які б дискурси – сприятливі, амбівалентні чи деструктивні – не ставали об'єктом дослідження, еколінгвістична методика є приблизно однаковою і засновується на виявленні в репрезентативній вибірці текстів лексико-граматичних рис, що маніфестують бачення тією чи іншою групою взаємовідносин людини і природи. Ці риси великою мірою перетинаються з критичним дискурс-аналізом і включають частотні слова і словосполучення, граматичні структури (актив і пасив, номіналізація), транзитивність, пресупозиції, інтертекстуальність, жанрову специфіку, риторичні фігури, а також логічні зв'язки між реченнями. Кінцевою метою дослідника має бути виявлення ключових ідеологій, які актуалізуються в тексті, та оцінювання їх у зіставленні з екософією (Stibbe, 2015: 33–35).

Суттєво оптимізувати еколінгвістичні дослідження дозволяє залучення корпусних методів (напрямом *corpus-assisted ecolinguistics*, або *corpus-assisted ecological discourse analysis*). Зокрема, Р. Александер поєднує критичний дискурс-аналіз з корпусними методами для викриття згубних для довкілля практик мультинаціональних корпорацій (Alexander, 2009, 2017). Нещодавні розвідки аналізують корпуси текстів, пов'язаних із переробкою пластику (Franklin, Gavins & Mehl, 2022) та використанням вживаних речей (Gilquin, 2022), дозволяючи отримати зріз громадського сприйняття цих екологічно-свідомих практик з метою вироблення більш ефективних методів інформування публіки у цій царині. У книзі Р. Пула «*Corpus-assisted ecolinguistics*» (Poole, 2022) залучення корпусних методів дозволило виявити повсюдну нормалізацію та навіть тривіалізацію екологічної кризи в публічному дискурсі. Дискурс зміни клімату останнім часом теж прийнято досліджувати на великому корпусі текстів із медіа (Collins & Nerlich, 2016; Kraмар, 2023; Liu & Huang, 2022) чи політичних промов (Willis, 2017). У такий спосіб лінгвісти можуть більш точно та всеохопно висвітлити моделі фреймінгу зміни клімату, зокрема метафоричного, та взаємовідношення між різними термінами на її позначення (наприклад, *climate change*, *climate crisis*, *climate breakdown* тощо).

Набирає обертів також застосування в еколінгвістичній перспективі мультимодального дискурс-аналізу, оскільки проблеми довкілля часто репрезентуються не лише текстом, а й візуальними елементами, які можна аналізувати з позицій використання кольору, фотореалістичності, кута зйомки, салієнтності зображених фігур тощо (Stibbe, 2015: 34). При цьому часто використовуються засади мультимодального дискурс-аналізу, розробленого Г. Крессом та Е. ван Льоувеєм (Kress & van Leeuwen, 2001). Застосування візуальних зображень у контексті висвітлення проблем довкілля докладно розглянуте у праці А. Гансена «*Using visual images to show environmental problems*» (Hansen, 2017). Розвідка Х. Фернандеса-Васкеса (Fernández-Vázquez, 2020) аналізує візуальний модус присвячених охороні довкілля вебсайтів компаній, які визнані найбільшими забруднювачами світу. Він виявляє, що у викладі свого бачення проблем довкілля вони використовують велику кількість зображень, пов'язаних з технологіями, маніфестуючи власний технократичний світогляд та віру в те, що тільки подальший розвиток технологій зможе допомогти у вирішенні екологічної кризи.

Як бачимо, еколінгвісти працюють над широким спектром дискурсів, серед яких дискурс впливових корпорацій (особливо сільськогосподарських та нафтогазових), рекламний та медійний дискурси, дискурс охорони навколишнього середовища та сталого розвитку. Усі вони тією чи іншою мірою впливають на формування публічної екологічної свідомості, тож вкрай важливо простежувати наративи та ідеології, які вони транслюють. Водночас, поки бракує еколінгвістичних розвідок, які досліджували б саме вираження поточного стану екологічної свідомості суспільства на основі коментарів у соціальних мережах чи опитувань.

Ще один перспективний напрям досліджень, який лише починає привертати увагу мовознавців, зосереджений на можливостях інтеграції еколінгвістичних принципів із викладанням мови – рідної чи іноземної. Дослідники закликають розвивати екологічну свідомість на заняттях з мови шляхом підбору та обговорення відповідного контенту, екологічно-спрямованих творчих завдань і проєктів, опитувань і дебатів (Maley, 2022; Micalay-Hurtado & Poole, 2022). Це суголосно принципам так званої «сталого педагогіки» (*sustainable pedagogy*), яка спрямована на забезпечення учнів знаннями та навичками, необхідними для досягнення суспільством сталого розвитку.

Висновки і перспективи використання результатів дослідження. Еколінгвістика є відносно молодим, але перспективним напрямком досліджень на перетині між лінгвістикою та екологією, який виник у відповідь на глобальні та критичні проблеми довкілля. На противагу екології мови (яка зосереджена на міжмовній взаємодії та збереженні рідкісних мов), власне еколінгвістика займається питаннями впливу різного виду дискурсів на стан навколишнього середовища безпосередньо або – частіше – опосередковано через навіювання глибоких або, навпаки, сприятливих ідеологій. Саме виявлення ідеологій є кінцевою метою еколінгвістичного аналізу, який здійснюється шляхом виявлення лексико-граматичних патернів у репрезентативній вибірці текстів, часто із залученням корпусних методів. Хоча традиційно еколінгвісти більше зосереджувались на викритті шкідливих для довкілля ідеологій т. зв. деструктивних дискурсів, останнім часом аналізу піддаються також сприятливі дискурси в ключі так званого позитивного дискурс-аналізу. Окремі дослідження в цій галузі приділяють увагу не лише вербальному, але й візуальному модусу дискурсів, пов'язаних з довкіллям, у такий спосіб стимулюючи пошук найбільш ефективних форм комунікації в екологічних питаннях.

Серед тематик, які здобули найбільше уваги еколінгвістів, є репрезентація природи та місця в ній людини, ставлення до тварин, грінвошинг у дискурсі корпорацій та рекламі, висвітлення зміни клімату, практики споживацтва на противагу практикам усвідомленого споживання природних ресурсів. Жвавий інтерес еколінгвістів викликають також можливості формування екологічної свідомості у контексті викладання рідної чи іноземної мови як один з виявів сталого педагогіки.

Не виникає сумнівів, що еколінгвістика має значну практичну цінність з огляду на її сприяння викриттю дезінформації та деструктивних нарративів, водночас з виявленням ефективних для обговорення довкілля модусів та фреймів. Сподіваємося, що еколінгвістика здобуде більше послідовників і в Україні, де рівень екологічної свідомості громадян є наразі досить низьким і не співмірним з величезними проблемами довкілля (особливо у світлі воєнних дій), які можливо пом'якшити лише скоординованими зусиллями всього суспільства. Потенційними напрямками досліджень можуть, зокрема, стати мовні (вербальні і невербальні) характеристики екологічних кампаній і заходів, практики грінвошингу на сайтах та в рекламних матеріалах корпорацій, фреймінг зміни клімату та глобального потепління в українських засобах масової інформації. Також необхідними є дослідження та впровадження еколінгвістичних принципів у контексті іншомовної підготовки закладах вищої освіти.

References:

- Alexander, R. & Stibbe, A. (2014). From the analysis of ecological discourse to the ecological analysis of language. *Language Sciences* 41, 104–110. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2013.08.011>.
- Alexander, R. J. (2009). *Framing discourse on the environment: A critical discourse approach*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203890615>
- Alexander, R. J. (2017). Investigating texts about environmental degradation using critical discourse analysis and corpus linguistic techniques. In A. F. Fill & H. Penz (eds.), *The Routledge handbook of ecolinguistics*, 196–210. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687391-14>
- Collins, L. & Nerlich, B. (2016). Uncertainty discourses in the context of climate change: A corpus-assisted analysis of UK national newspaper articles. *Communications* 41(3), 291–313. <https://doi.org/10.1515/commun-2016-0009>
- Fernández-Vázquez, J. (2020). Analysing the environmental websites of the world's greatest polluters: a multimodal ecolinguistic approach. *Economic Research – Ekonomska Istraživanja* 34, 2692–2711. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1836993>
- Fill, A. (2001). Ecolinguistics: State of the art 1998. In A. Fill & P. Mühlhäusler (eds.), *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology, and Environment*, 43–53. London: Continuum.
- Fill, A. & H. Penz (eds.). (2017). *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687391>
- Franklin, E., Gavins, J. & Mehl, S. (2022). «I don't think education is the answer»: A corpus-assisted ecolinguistic analysis of plastics discourses in the UK. *Journal of World Languages* 8(2), 284–322. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0017>
- Gilquin, G. (2022). «I never get a thing that ain't been used»: A diachronic corpus-based study of second-hand consumption. *Journal of World Languages* 8(2), 254–283. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0015>
- Glenn, C. B. (2004). Constructing consumables and consent: a critical analysis of factory farm industry discourse. *Journal of Communication Inquiry* 28(1), 63–81. <https://doi.org/10.1177/0196859903258573>
- Halliday, M. A. K. (2001 [1990]). New ways of meaning: The challenge to applied linguistics. In A. Fill & P. Mühlhäusler (eds.), *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology, and Environment*, 175–202. London: Continuum.
- Hansen, A. (2017). Using visual images to show environmental problems. In A. F. Fill & H. Penz (eds.), *The Routledge handbook of ecolinguistics*, 179–195. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687391-13>
- Haugen, E. (1972). The ecology of language. In A. S. Dil (ed.), *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*, 325–339. Stanford: Stanford University Press.
- International Ecolinguistics Association (2022). The International Ecolinguistics Association: About. <https://www.ecolinguistics-association.org/>
- Kramar, N. (2023). Construction of Agency within Climate Change Framing in Media Discourse: a Corpus-Based Study. *Respectus Philologicus* 43(48), 36–48. <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2023.43.48.106>
- Kress, G. & van Leeuwen T. (2001). *Multimodal discourse analysis: The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold.

17. Liu, M. & Huang, J. (2022). «Climate change» vs. «global warming»: A corpus-assisted discourse analysis of two popular terms in The New York Times. *Journal of World Languages* 8(1), 34–55. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0004>
18. Maley, A. (2022). Language teachers as eco-activists: From talking the talk to walking the walk. *Journal of World Languages* 8(2), 346–370. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0005>
19. Martin, J. (2004). Positive discourse analysis: solidarity and change. *Revista Canaria de Estudios Ingleses* 49, 179–200.
20. Micalay-Hurtado, M. & Poole, R. (2022). Eco-critical language awareness for English language teaching (ELT): Promoting justice, wellbeing, and sustainability in the classroom. *Journal of World Languages* 8(2), 371–390. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0023>
21. Mitchell, L. (2013). Farming: animals or machines? *Southern African Linguistics and Applied Language Studies* 31(3), 299–309. <https://doi.org/10.2989/16073614.2013.837606>
22. Mühlhäusler, P. (2003). *Language of environment, environment of language: A course in ecolinguistics*. London: Battlebridge.
23. Naess, A. (1995). The shallow and the long range, deep ecology movement, In A. Drengson & Y. Inoue (eds.), *The deep ecology movement: an introductory anthology*, 3–10. Berkeley, CA: North Atlantic Books.
24. Penz, H. & Fill, A. (2022). Ecolinguistics: History, today, and tomorrow. *Journal of World Languages* 8(2), 232–253. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0008>
25. Poole, R. (2022). *Corpus-assisted ecolinguistics*. London: Bloomsbury.
26. Stanlaw, J. (2020). Ecolinguistics. In J. Stanlaw (ed.), *The International Encyclopedia of Linguistic Anthropology*. <https://doi.org/10.1002/9781118786093.iela0110>
27. Stibbe, A. (2012). *Animals erased: discourse, ecology, and reconnection with the natural world*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
28. Stibbe, A. (2015). *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*. London: Routledge.
29. Stibbe, A. (2017a). Critical discourse analysis and ecology. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (1st ed.), 497–509. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315739342-34>
30. Stibbe, A. (2017b). Positive Discourse Analysis: Rethinking human ecological relationships. In A. F. Fill & H. Penz (eds.), *The Routledge Handbook of Ecolinguistics* (1st ed.). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687391-12>
31. Stöckl, H. & Molnar, S. (2017). Eco-advertising: The linguistics and semiotics of green(washed) persuasion. In A. F. Fill & H. Penz (eds.), *The Routledge handbook of ecolinguistics* (1st ed.), 261–276. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315687391-18>
32. Willis, R. (2017). Taming the Climate? Corpus analysis of politicians' speech on climate change. *Environmental Politics* 26(2), 212–231. <https://doi.org/10.1080/09644016.2016.1274504>
33. Zhdanava, A., Kaur, S. & Rajandran, K. (2021). Representing nonhuman animals as equals: An ecolinguistic analysis of vegan campaigns. *Journal of World Languages* 7(1), 26–57. <https://doi.org/10.1515/jwl-2021-0003>

Отримано: 21 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: mamosyuk@vnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6802-2781>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-67-70

Мамосюк О. С. Конституенти наративної структури французького художнього тексту з позицій наратології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 67–70.

УДК: 821.133.1:82.09

Мамосюк Олена Сергіївна,
кандидат філологічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОНСТИТУЕНТИ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ З ПОЗИЦІЙ НАРАТОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню конституентів наративної структури французького художнього тексту з позицій наратології. У нашому дослідженні особливостей наративної структури художнього тексту періоду Нового роману ми спираємося на теоретичні положення, пов'язані з центральними категоріями теорії оповіді. Основну увагу звернено на когнітивні й комунікативні механізми побудови художнього наративу через такі наративні конструкти як оповідач, оповідь і її різновиди, фокалізацію. Оповідач є одним із основних компонентів наративної структури художнього тексту, оскільки постає структурно-організуючим елементом, який визначає сюжетно-композиційну текстобудову літературного твору. Розглядаючи питання статусу оповідача, неможливо оминути класифікацію його різновидів / типів, оскільки саме наративна структура визначає особливості функціонування того чи іншого типу оповідача у тексті. Оповідь вважається функціональною категорією наративної структури художнього тексту, оскільки вона зреалізовує функцію оповідного зображення, носієм якого можуть бути однаковою мірою оповідач і персонаж у художньому тексті. Категорія оповіді засвідчує, зокрема, стилістичну тональність художнього тексту, що виступає в неподільній єдності лексичного наповнення та синтаксичної форми. Фокалізація визначає всі форми наративної присутності, включаючи й оповідача, вона обмежує вибір наративної інформації стосовно того, що називається "авторським всезнанням". Суб'єктом фокалізації як утримувачем фокусу бачення може бути оповідач або персонаж, з погляду якого події та/чи дії представляються вербально.

Ключові слова: наративна структура художнього тексту, конституенти наративної структури художнього тексту, оповідач, оповідь, фокалізація, перспектива бачення.

Olena Mamosiuk,
Ph.D. in Philology, Assistant Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

CONSTITUENTS OF THE NARRATIVE STRUCTURE OF A FRENCH LITERARY TEXT FROM THE POSITIONS OF NARATOLOGY

The article is devoted to the study of the constituents of the narrative structure of French literary text from the standpoint of narratology. In our study of the peculiarities of the narrative structure of the literary text of the New Novel period, we rely on theoretical positions related to the central categories of the theory of narrative. The main attention is paid to the cognitive and communicative mechanisms of the construction of the literary narrative through such narrative constructs as the narrator, the story and its varieties, focalization. The narrator is one of the main components of the narrative structure of a literary text, as it appears as a structural and organizing element that determines the plot-compositional text structure of a literary work. The story is considered a functional category of the narrative structure of the literary text, since it realizes the function of a narrative image, the carrier of which can be equally the narrator and the character in the literary text. Focalization determines all forms of narrative presence, including the narrator, it limits the choice of narrative information in terms of what is called "authorial omniscience." The subject of focalization as the holder of the focus of vision can be the narrator or a character from whose point of view events and/or actions are presented verbally.

Keywords: narrative structure of the literary text, constituents of the narrative structure of the literary text, narrator, story, focalization, perspective of vision.

У французькій художній прозі на межі XX-XXI століть відбуваються значні зміни в наративній структурі текстів. Для сучасного художнього твору стає актуальним використання нетрадиційних оповідних форм або ускладнення вже існуючих типів оповіді. Вважаємо, що творчий підхід до композиційно-мовної організації художнього тексту зумовлює зростання інтересу дослідників до опису ознак його наративної структури.

Художній наратив постає структурно зорганізованою послідовністю подій та/чи дій. Структуралістське визначення художнього наративу ґрунтується на ідеях теоретиків семіотики Ю. Лотмана, Б. Успенського, а у західноєвропейській школі поезики теорія оповіді склалася в руслі структуралізму в 60-х роках (К. Леві-Стросс, Р. Барт, Ц. Тодоров, Ж. Женетт, Х. Уайт та ін.). Отож, у нашому дослідженні особливостей наративної структури художнього тексту періоду Нового роману ми спираємося на теоретичні положення, пов'язані з центральними категоріями теорії оповіді.

Відтак, основну увагу приділимо когнітивним й комунікативним механізмам побудови художнього наративу через такі наративні конструкти як оповідач, оповідь і її різновиди, фокалізацію. Усі зазначені вище поняття ми розглядаємо у контексті вітчизняної та західної шкіл наративної поезики. Отже, звернемося до конституентів наративної структури художнього тексту, а саме оповідача, типів оповіді й фокалізації, щоб висвітлити особливості побудови французького художнього тексту періоду Нового роману.

Першим структурно-організуючим конструктом текстобудови художнього твору постає оповідач. Він є одним із основних компонентів наративної структури художнього тексту, оскільки є структурно-організуючим елементом, який визначає

сюжетно-композиційну текстобудову літературного твору (Savchuk & Tuchkova, 2020: 370). У художньому тексті оповідач – це своєрідний "голос" (Рікер, 2001), який веде мову й подає події та/чи дії в оповіді.

Оповідач є категорією оповідного голосу (Рікер, 2001: 106), адже він спілкується з читачем і його "голос" сприяє комунікації з адресатом. Саме він реалізує у тексті функції організації, упорядкування оповіді та забезпечує зв'язок із читачем (Радзівська, 1999: 13).

Наратологи, що відстоюють структуралістські позиції, вважають, що поняття "оповідач" має виключно формальний характер і може протиставлятися поняттю "автор". Ми погоджуємося з лінгвістами, які трактують оповідача як одну з можливих форм вияву автора художнього тексту (Бахтін, 2001: 304), проте, ототожнювати образ автора й оповідача, на нашу думку, не варто. Оповідач не завжди прямо представляє та відтворює у своєму дискурсі думки автора, інколи він наділяється схожими з письменником-творцем художнього тексту характеристиками для того, щоб заплутати читача, ввести його в оману або, навпаки, вказати потрібний напрям, налаштовуючи читача на певний "інтерпретативний ракурс" (Воробйова, 2007: 212), що полегшує у такий спосіб сприйняття твору. Відтак, оповідач постає "представником" автора в художньому тексті, однак не є з ним єдиним цілим.

Розглядаючи питання статусу оповідача, неможливо оминати класифікацію його різновидів/типів, оскільки саме наративна структура визначає особливості функціонування того чи іншого типу оповідача у тексті. У філологічних працях, присвячених проблематиці художнього наративу, існує чимала кількість типологій оповідача, що пояснюємо розмитістю трактування останнього. Назвемо й проаналізуємо деякі з них. Отож, наратолог В. Шмід пропонує такі критерії і відповідно типи оповідача:

– *експліцитний – імпліцитний* оповідач (Schmid, 1995). Йдеться про таку інстанцію, яка може отримувати в тексті експліцитне або імпліцитне вираження. Експліцитність оповідача ґрунтується на самопрезентації останнього: він може називати своє ім'я, описувати себе. Імпліцитність оповідної інстанції реалізується за допомогою таких елементів художнього тексту, як підбір оповідного матеріалу для створення історії; деталізація підібраних елементів; композиція оповіді; мовна презентація елементів; їх оцінка; роздуми й коментарі оповідача.

Вважаємо, що імпліцитний й експліцитний оповідачі перетинаються з типами оповідача за критерієм виявлення у тексті: мало виражений – сильно виражений. Експліцитний оповідач завжди більше виражений, ніж імпліцитний, але стверджувати про повну мінімізацію імпліцитного оповідача не слід, оскільки його присутність у тексті представлена вищезазначеними ознаками в тексті.

– *дієгетичний – недієгетичний* оповідач (Schmid, 1995). Ця дихотомія характеризує присутність / відсутність оповідача у двох планах зображуваного світу – в плані історії, або дієгезису, і в плані оповіді, або екзегезису.

У наратологічному словнику маємо визначення, що дієгетичний оповідач – це такий оповідач, який розповідає про себе як про фігуру в дієгезисі (НС, 2002: 81). Він існує у двох планах – і в оповіді як її суб'єкт, і в історії як її об'єкт. Недієгетичний оповідач фігурує лише в плані оповіді (екзегезису).

За класифікацією французького наратолога Ж. Женетта, оповідач візуалізується як складова частина подій та/чи дій художнього тексту або перебуває поза ними, тобто є зовнішнім відносно дієгезису, внутрішнього світу художнього тексту в творі. У цьому разі, оповідач може бути *екстрадієгетичним* і мати можливість втрутитися в оповідь, щоб прокоментувати події та/чи дії, дати оцінку розвитку та становленню персонажів або пояснити манеру своєї оповіді. В іншому разі він є *інтрадієгетичним*, тобто перебуває всередині оповіді на одному рівні з персонажами художнього тексту. Крім того французький наратолог розрізняє гетеродієгетичного оповідача, який знає більше, ніж будь-який персонаж оповіді, та гомодієгетичного оповідача як одного із персонажів оповіді (Genette, 1972).

Зауважимо, що *екстрадієгетичний* оповідач позиціонується у художньому тексті як оповідна інстанція поза межами викладеної історії з одночасним оприявненням себе як джерела інформації або оцінного ставлення чи окреслення емоційності твору тощо. Тобто йдеться про оповідача, що перебуває поза межами викладеної історії як її учасник, однак присутній в розповіді про неї, будучи співрозмовником чи спостерігачем, а тому граматично виявляється як виклад від першої особи.

Інтрадієгетичний оповідач розповідає історію, де сам виявляється двоюко: і як персонаж, і як інстанція викладу оповіді, що прагне до відділення від безпосередньої події задля створення враження цілковитої об'єктивності розповіді "про себе".

Гетеродієгетичний оповідач забезпечує дієгезису збереження суб'єкта дії та внутрішній контраст змін, що відбуваються з цим суб'єктом, а також хронологічний порядок розгортання оповіді. Окреслення фізичної присутності викладового центру в художньому часопросторі проектує ілюзію цілковитої реальності оповіді й додає окремим подіям та/чи діям конкретики та переконливості.

Гомодієгетичний оповідач найбільш цілісно репрезентує авторську інтенційність. Читач мимоволі ототожнює "Я-оповідь" із голосом автора. Переконливість викладу полягає у точності подробиць описового плану, а також у намаганні втілити відтінки психологічного стану, зумовлені контекстом.

Таким чином, ми розглянули основні класифікації оповідної інстанції художнього наративу за Шмідом та Женеттом і переходимо до наступного конституенту, а саме до типології оповіді у наративній структурі художнього тексту.

Спираючись на французьку школу наратології (Р. Барт, К. Бремонд, Ц. Тодоров, А. Дж.Греймас, Ж. Женетт), ми трактуємо оповідь як "матеріальну форму" художнього тексту (НС, 2002: 139), тобто, як процес оповідання події та/чи дії. Її основою постає подія та/чи дія, що повідомляється оповідачем під певним кутом зору, залежно від зайнятої ним позиції у дієгезисі (Genette, 1972).

Події та/чи дії як конституенти історії трансформуються в останню завдяки тому, що представлені в дискурсі (Genette, 1972), й актуалізуються у ньому, вони формують історію, тобто смислове навантаження художнього тексту. Отже, оповідь вважається функціональною категорією наративної структури художнього тексту, оскільки вона зреалізує функцію оповідного зображення, носієм якого можуть бути однаковою мірою оповідач і персонаж у художньому тексті (Savchuk & Tuchkova, 2020: 370).

Зауважимо, що оповідач може віддалятися від актантів художнього нарративу або наближатися до них, що скорочує або збільшує відстань між ними. Остання є, по-суті, однією з передумов виникнення двох основних полярних типів оповіді: об'єктивної та суб'єктивної.

Об'єктивна оповідь можлива у межах єдиної оповідної перспективи (Мамосюк, 2022), що йде від оповідача, який перебуває поза художньою дією та володіє порівняно з актантами надлишком кругозору (Мамосюк, 2022). Це так звана "фіктивна об'єктивність" оповідача.

Суб'єктивність оповіді трактується як опора на особистісний, суб'єктивний план наявної у художньому тексті оповідної інстанції (Мамосюк, 2022), що є безпосередньо дотичною до описуваних подій та/чи дій, або одного з актантів оповіді, який перебирає на себе одночасно функцію персонажа й оповідача.

Категорія оповіді засвідчує, зокрема, стилістичну тональність художнього тексту, що виступає в неподільній єдності лексичного наповнення та синтаксичної форми. Завдяки оповіді знаходить своє вираження більш чи менш дистанційований від автора суб'єкт мовлення, власне оповідач, який опосередковує авторську свідомість і за допомогою якого твориться своєрідна дійсність, а також словесно оформлюється образ художнього світу.

Оповідність прозового твору не визначається виключно за критерієм наявності оповідача, оскільки автор-оповідач заявляє про свою присутність у характеристиках персонажів, у різноманітних описах, що створюють поліфонію новороманістського художнього тексту. Спираючись на положення про нарративні коди, описані представниками німецької школи теорії оповіді (Корольова, 2002), можемо виокремити *аукторіальний*, *акторіальний* та *нейтральний* типи оповіді.

У класифікації теорії оповіді *аукторіальний* тип спрямований на оповідача, його судження, оцінки, примітки, коментарі. Оповідь вважається *акторіальною*, якщо дієгезис візуалізується через свідомість одного із актантів оповіді. *Нейтральний* тип оповіді зводиться до безособового сприйняття історії. Такий тип оповіді позбавлений індивідуалізованого центру орієнтації, який виконує функцію інтерпретації.

Відповідно до класифікації типів оповідачів за Ж. Женеттом, виділяють такі пари типів оповіді, як *інтрагеродієгетична* – *інтрагомодієгетична*, де оповідач асоціюється з автором твору. Однак в першому разі він не є учасником представленій ним історії, а в другому – постає персонажем історії, яку оповідає. *Екстрагеродієгетична* – *екстрагомодієгетична* пара об'єднується оповідачем, який чітко відділений від автора тексту. У першому разі він оповідає історію, в якій він сам не бере участі, а в другому є учасником представленій ним історії (Genette, 1972). Отже, розглянувши різні класифікації типів оповіді вважаємо за необхідне звернути увагу на наступний конститuent художнього тексту, а саме фокалізацію як своєрідну мережу точок зору в художньому тексті.

Відтак, виражений у художньому нарративі фокус бачення та спосіб його передачі у сучасній лінгвістичній науці позначається різними термінами – "фокалізація" (Genette, 1972: 180-181), "фокус нарації" (Лаббок), "фокальна точка" (Шрейдер), "точка зору" (Успенський).

Поняття "точки зору" було введено Г. Джеймсом в есе "Мистецтво роману" (1884р.), потім розглянуто докладніше П. Лаббок. У німецькій школі наратології поряд з терміном "точка зору" використовується поняття "перспектива" (К. Фрідеман, Г. Мюллер, Е. Ламмерт, Ф. Штанцель). Починаючи з 80-х років широкого поширення набуло запропоноване Ж. Женеттом поняття "**фокалізація**" (focalisation, n.f.) (Genette, 1972). Зауважимо при цьому, що у лінгвістиці існує чимало підходів до категорії "точка зору". Вони відрізняються один від одного не лише термінологією чи принципами типології, а й визначеннями, що лежать в основі цього поняття. Слідом за Ж. Женеттом, ми використовуємо термін "**фокалізація**", щоб уникнути специфічних візуальних конотацій, характерних для терміну "точка зору".

Основи фокалізації як підходу до проблеми зорової перспективи у творах словесного мистецтва були закладені французьким текстологом Ж. Пуїоном (Puillon, 1946: 79). У концепції цього вченого виділялися різновиди нарративного "погляду": "зсередини" і "ззовні" (Puillon, 1946). Погляд "зсередини" пов'язаний із психічною реальністю, а погляд "ззовні" постає її об'єктивною маніфестацією.

Сучасний наратолог німецького походження В. Шмід визначає *фокалізацію* як утворений зовнішніми та внутрішніми факторами вузол умов, що впливають на сприйняття і передачу подій та/чи дій у художньому тексті (Schmid, 1995: 121). Художня інформація, відома імпліцитній оповідній інстанції, не підлягає вербальному оформленню, доки нарративний матеріал не стає об'єктом чийогось "зору". Текст або повідомлення виникають тільки з відбором окремих елементів із безмежної кількості елементів, притаманних подіям та/чи діям. Такий відбір завжди послуговується певною точкою зору.

Отже, фокалізація визначає всі форми нарративної присутності, включаючи й оповідача. Вона обмежує вибір нарративної інформації стосовно того, що називається "авторським всезнанням" (Genette, 1972: 112). Інструментом цього можливого вибору є обмежений центр, тобто вид інформаційного потоку, який пропускає лише те, що дозволено ситуацією – фокалізатором, що бере відповідальність за організацію вираженої у художньому нарративі точки зору.

Суб'єктом фокалізації як утримувачем фокусу бачення може бути оповідач або персонаж, з погляду якого події та/чи дії представляються вербально. У цьому разі він є фокальним персонажем або *фокалізатором*. Фокалізатор не обов'язково збігається з оповідачем: оповідач може презентувати події та/чи дії через чийсь погляд, тобто делегувати фокалізацію фокалізаторові.

Відтак, Ж. Женетт виокремив три типи фокалізації, що відрізняються за співвідношенням доступу оповідача й персонажа до знань про романний світ:

- 1) *нульова фокалізація* асоціюється з нефокалізованою оповіддю [Женетт], коли оповідач знає більше, ніж міг би знати будь-хто з персонажів. Іншими словами, оповідач перебуває над текстом;
- 2) *внутрішня фокалізація*, за якої оповідач знає стільки ж, скільки й певний персонаж-фокалізатор;
- 3) *зовнішня фокалізація*, коли оповідач знає менше, ніж персонаж (Genette, 1972: 206-207).

Новороманістський художній текст можна порівняти із будинком, у котрому відбувається подія та/чи дія, за якою можна спостерігати крізь одне з численних "вікон". Таке "**вікно фокалізації**" (Jahn, 2005) дає змогу наголосити на тому, що *фокалізація* постає не як певна "точка", з якої відбувається акт "візуалізації" дієгезису, а як "картинка", обмежена своєрідними "рамками", яку отримує глядач.

Відтак, ми трактуємо фокалізацію як своєрідну мережу точок зору, між вузлами якої "мандрує" читач, отримуючи "стимульний матеріал" для мислення (Herman, 2007).

Можемо зробити висновок, що наведені трактування оповідача, типології оповіді й фокалізації дозволили окреслити термінологічний апарат, який можна застосовувати для дослідження не лише французьких художніх текстів періоду Нового роману, а й інших прозових творів.

Література:

1. Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доп. Львів : Літопис, 2001. С. 416–422.
2. Воробйова О. П. Еволюція образу тексту у філологічних студіях. *Мова і культура*. Наук. журн. Київ, 2007. Вип. 9. Т. IV (92). С. 125–130.
3. Корольова А. В. Типологія нарративних кодів інтимізації в художньому тексті : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2002. 266 с.
4. Мамосюк О. С. Наративна структура художнього тексту: лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти (на матеріалі ново-романтичних прозових творів). Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 212 с.
5. НС – Наратологічний словник. уклад.: О. М. Ткачук. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
6. Радзівська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення. Київ, 1999. 390 с.
7. Рікер П. Що таке текст? Пояснення і розуміння. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доп. Львів: Літопис, 2001. С. 305–323.
8. Barthes R. *Essais critiques*. Paris : Seuil, 1964. 288 p.
9. Genette G. *Figures III*. Paris : Seuil, Points, 1972. 282 p.
10. Herman D. *Cognition, Emotion, and Consciousness*. The Cambridge Companion to Narrative. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. P. 245–259.
11. Jahn I. *Narratology: A Guide to the Theory of Narrative*. English Department. University of Cologne, 2005. P. 34.
12. Pouillon J. *Temps et roman*. Paris : Gallimard, 1946. 276 p.
13. Savchuk R. I., Tuchkova O. O. Hyperrealism as an Artistic Phenomenon in French Literature of the 20th-21st Centuries. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(2), 2020. 367-380. Doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i2.2558>
14. Schmid U. T. *Theorie und Selbstverständnis der neueren deutschen Filmkritik* : Diss. des Doktorgrades. Münster, 1995. 252 S.

References:

1. Bakhtin, M.M. (2001.) The problem of the text in linguistics, philology and other humanitarian sciences. *An anthology of world literary and critical thought of the 20th century. under the editorship Maria Zubrytska*. 2nd ed., add. Lviv: Litopys.
2. Vorobyova, O. P. (2007.) Evolution of the image of the text in philological studies. *Language and culture*. Science journal Kyiv, Issue 9. T. IU (92).
3. Koroleva, A. V. (2002.) *Typology of narrative codes of intimation in artistic text: monograph*. Kyiv: Ed. KNLU center.
4. Mamosiuk, O. S. (2022.) *Narrative structure of the artistic text: linguistic-cognitive and communicative aspects (based on the material of neo-romantic prose works)*. Lutsk : Vezha-Druk.
5. *Narratological dictionary*. (2002.) comp.: O. M. Tkachuk Ternopil : Aston.
6. Radzievska, T.V. (1999.) *Communicative and pragmatic aspects of text creation*. Kyiv.
7. Ricker, P. (2001.) What is a text? Explanation and understanding. *An anthology of world literary and critical thought of the 20th century*. Under the editorship Maria Zubrytska. 2nd ed., add. Lviv : Litopys.
8. Barthes, R. (1964.) *Essais critiques*. Paris : Seuil.
9. Genette, G. (1972.) *Figures III*. Paris : Seuil, Points.
10. Herman, D. (2007.) *Cognition, Emotion, and Consciousness*. The Cambridge Companion to Narrative. Cambridge : Cambridge University Press.
11. Jahn, I. (2005.) *Narratology: A Guide to the Theory of Narrative*. English Department. University of Cologne.
12. Pouillon, J. (1946.) *Temps et roman*. Paris : Gallimard.
13. Savchuk, R. I. & Tuchkova, O. O. (2020.) Hyperrealism as an Artistic Phenomenon in French Literature of the 20th-21st Centuries. *Journal of History Culture and Art Research*, 9(2). Doi: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i2.2558>
14. Schmid, U.T. (1995.) *Theorie und Selbstverständnis der neueren deutschen Filmkritik*: Diss. des Doktorgrades. Münster.

Отримано: 2 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: yuliia.maslova@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5568-8282>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-71-77

Маслова Ю. П. Вербалізація концептів *війна, мир, жінка, чоловік* у газетному дискурсі України у воєнний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 71–77.

УДК: 659.3.0019:808 (477)

Маслова Юлія Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ *ВІЙНА, МИР, ЖІНКА, ЧОЛОВІК* У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті розглянуто семантичне поле концептів *війна, мир, жінка, чоловік* та засоби їхньої вербалізації в газетному дискурсі України воєнного періоду. Установлено, що досліджувані концепти мають складну структуру та розгалужене номінативне поле. Один із вагомих лінгвістичних ресурсів мовної репрезентації концептуальних одиниць у публіцистиці – це художня образність, адже саме тропи по-особливому передають культурні сенси: через ментальність, онтологію, стереотипи, сучасний художній вимір репрезентації сьогодення. Завдяки тропейним конструкціям автори підкреслюють індивідуальне бачення тих чи тих реалій сучасного воєнного буття, виокремлюють істотні риси, ознаки особистості, описуваного предмета чи явища. Якби журналісти не добирали мовні засоби вираження своєї креативності, їхня функція переважно спрямована на те, щоб ословити нові поняття і явища, пов'язані з повномасштабною війною в Україні, а також, урахувавши інтерес читачів, не лише посилити інформаційну освіченість реципієнтів, а й викликати надмірну емоційність та спонукати реагувати на публіцистичний текст, критично осмислювати описані нинішні події. Доведено, що в газетному дискурсі медійники досягають високого ступеня емоційного забарвлення й експресії завдяки використанню ненормативної лексики на позначення ворога, адже газетні тексти акумулювали в собі і народну мудрість, і національні особливості, і морально-етичні, філософські погляди в процесі вербалізації семантичного поля концептів *війна, мир, жінка, чоловік*. Саме тому для об'єктивного розуміння концептуальних одиниць ми застосували інтегративний підхід, що передбачає синергію лінгвістичного, психологічного, культурологічного осмислення. Отже, можна стверджувати, що автори застосовують безліч засобів вербалізації, які реалізують на різних мовних рівнях: і лексичному, і граматичному, і словотвірному, – усе заради того, щоб вразити читача та привернути увагу до своєї статті.

Ключові слова: концепт, концептосфера, газетний дискурс, *війна, мир, жінка, чоловік*.

Yuliia Maslova,
Associate Professor, Department of Political Science Faculty of Political Studies and Information Management,
Ostroh Academy National University

VERBALIZATION OF THE CONCEPTS *WAR, PEACE, WOMAN, MAN* IN THE NEWSPAPER DISCOURSE OF UKRAINE DURING THE WAR PERIOD

The article examines the semantic field of the concepts *war, peace, woman, man* and the means of their verbalization in the newspaper discourse of Ukraine during the war period. It was established that the researched concepts have a complex structure and a branched nominative field. One of the significant linguistic resources of the linguistic representation of conceptual units in journalism is artistic imagery, because it is tropes that convey cultural meanings in a special way: through mentality, ontology, stereotypes, the modern artistic dimension of the representation of the present. Thanks to the tropic constructions, the authors emphasize the individual vision of certain realities of modern military life, single out the essential features, signs of the personality, the described object or phenomenon. No matter which journalists choose the language means of expressing their creativity, their function is mainly aimed at addressing new concepts and phenomena related to the full-scale war in Ukraine, and also, taking into account the interest of readers, not only to increase the information literacy of the recipients, but also to cause excessive emotionality and encourage to react to the journalistic text, to critically interpret the described current events. It has been proven that in newspaper discourse media workers achieve a high degree of emotional coloring and expression thanks to the use of profanity to denote the enemy, because newspaper texts have accumulated folk wisdom, national characteristics, and moral-ethical, philosophical views in the process of verbalizing the semantic field of concepts of *war, peace, woman, man*. That is why, for an objective understanding of conceptual units, we used an integrative approach, which involves the synergy of linguistic, psychological, and cultural understanding. So, it can be argued that authors use many means of verbalization, which are implemented at different language levels: lexical, grammatical, and word-forming, all in order to impress the reader and draw attention to their article.

Keywords: concept, conceptsphere, newspaper discourse, *war, peace, woman, man*.

Постановка проблеми. Домінантна риса сучасного мовознавства – неймовірна активізація саме міждисциплінарних розвідок, у яких осмислено й описано лінгвальні та екстралінгвальні чинники, що впливають на процес вербалізації умовиводів, думок і міркувань людини крізь призму соціальних змін, подій, що трапляються в сучасний період. Такий погляд на мову, як на вагомий складник свідомості, світогляду й ментальності індивіда, призвів до синергії лінгвістики з різними галузями знань і спровокував виникнення нових перспективних напрямів для наукових розвідок. Зокрема лінгвістична концептологія покликана експлікувати концепти та концептосфери, які поступово й культуротворчо формують концептуальну картину світу. Прикметно, що концептуальна та мовна картини світу тісно взаємодіють між собою і репрезентують сучасну реальну картину світу через призму іманентного буття. Однак варто наголосити, що основною одиницею мовної картини світу є семантика, а концептуальної – концепт. Тому актуальність дослідження концептів у газетному дискурсі не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток та становлення лінгвоконцептології зробили представники різних сучасних українських лінгвістичних шкіл, зокрема: І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Жайворонок,

А. Загнітко, В. Іващенко, В. Кононенко, Т. Космеда, М. Кочерган, Л. Лисиченко, А. Приходько, Т. Радзієвська, О. Селіванова. Лінгвостилістичному аспекту вивчення саме газетного дискурсу присвячено праці А. Загнітка, О. Попкової, Л. Тишакової, О. Хорошун, М. Навальної та ін. Питання мовної об'єктивації різних концептів у медійному дискурсі вивчали А. Вежбицька, О. Задорожна, В. Зусман, Л. Компанцева, Т. Космеда, М. Піменова, М. Скаб, В. Старко, Ю. Степанов, Т. Романова та ін.

Об'єкт дослідження – тексти сучасної офіційної української преси, як-от, «День», «Україна молода», «Урядовий кур'єр», «Молодь України», «Дзеркало тижня», а також регіональних і вузькопрофільних видань: «Високий замок», «Волинь», «Рівне вечірне», «Галичина», «Ого», «Юридична газета», «Свобода», «Звягель» та ін.

Мета й основні завдання дослідження. Проаналізувати специфіку вербалізації концептів, а також основні характеристики газетного дискурсу, виявити його основні засоби впливу й описати чинники, що впливають на формування думки реципієнта, здійснити лінгвокогнітивний і соціокультурний аналіз досліджуваних концептів, дослідити мовні засоби вираження в українському газетному дискурсі у воєнний період.

Виклад основного матеріалу. Концептосфера газетного дискурсу досить антропоцентрична, адже вона репрезентує взаємодію мегаконцептів *людина* і *суспільство*, у процесі якої створюється низка концептів-максимумів і концептів-мінімумів та їхніх дериватів. Отже, поняття «концептосфера» можна досліджувати як новітній напрям процесу вербалізації соціальних змін дискурсу сьогодення. Зокрема, І. Кожушко, порівнявши декілька наукових підходів, зауважив, що терміни «концептосфера» й «концептуальна картина світу» варто вживати не як синоніми, а як гіпонім і гіперонім – саме це дасть змогу уникнути термінологічної плутанини (Кожушко, 2011: 287). Проаналізувавши безліч дефініцій (Д. Лихачова, О. Селіванової, З. Попова та Й. Стерніна, В. Карасика, А. Приходько) щодо поняття «концептосфера», пропонуємо таке визначення: **концептосфера** – це синергія концептів у свідомості, світогляді й мовотворчості індивіда, репрезентант концептуальної картини світу, сформований на основі соціалізації людини та вербалізований сукупністю одиниць пам'яті, інтелекту (концептів), згрупованих за тематичною ознакою в процесі соціальної динаміки. Отже, у полі нашого дослідження перебуває синергетична єдність концептів, акумульованих мегаконцептами *людина* й *суспільство*, що вербалізують газетний дискурс України воєнного періоду. Основний каркас цієї концептосфери становлять чотири концепти, на яких сконцентровано нашу увагу, – **чоловік і жінка, війна та мир**, які кваліфікуємо як концепти-максимуми.

Термін «концепт» широко став об'єктом вивчення в сучасних наукових дослідженнях, однак розуміння цього поняття досить варіативне та різниться відповідно до наукового осмислення: від лінгвістики, літератури, культурології до філософії, психології, логіки. У нашому дослідженні ми розглядаємо **концепт** як соціокультурно маркований, вербалізований сенс, репрезентований мовними засобами вираження в ментальних одиницях, які формують загальнонаціональну асоціативно-вербальну павутину. Мовні засоби, які використовують для його ословлення, називаємо засобами вербалізації, мовної репрезентації, мовної реалізації, мовного вираження концепту. Однак варто наголосити, що вербалізований концепт може бути виражений лексичними, фразеологічними одиницями, тропеїчними конструкціями, усними й письмовими текстами, навіть етикетними формулами й відповідними тактиками мовної поведінки, зокрема й невербальними знаками. Тому для об'єктивного розуміння концепту варто використовувати інтегративний підхід, що передбачає синергію лінгвістичного, психологічного, культурологічного та філософського осмислення. Саме газетний дискурс – один із ключових сенсотворчих чинників сучасної мовної картини світу й процесу ословлення, а також активізації змін мовленнєвих норм того чи того соціуму в активній соціальній динаміці.

Газетний дискурс постійно перебуває в колі зацікавлення лінгвістів, оскільки є одним із ключових мовотворчих чинників сучасної концептуальної картини світу. Саме в газетному дискурсі переважає комунікативний намір передавання смислів (концептів, категорій), а не звичайне донесення інформації до реципієнта. Відтак домінантою сучасного українськомовного газетного тексту можна назвати саме **оцінність** – суб'єктивне ставлення автора до зображуваної події/явища/особи. Тому, як уважає К. Серажим, оцінність – ефективний засіб установалення зв'язку між адресантом і адресатом, адже допомагає автору передавати зрозумілі для читача повідомлення (Серажим, 2002: 55). Своєрідного оцінного вираження та нового звучання в сучасному газетному дискурсі набувають основні концепти, експліковані на шпальтах газетних видань від початку першого вторгнення росії на територію України 2014 р.

Семантичне поле концепту **війна** досить різнобарвне в газетних виданнях. У процесі вербалізації війни простежуємо світоглядні зміни в соціумі, певну радикалізацію й бінарну опозицію «свій-чужий», активізацію новотворів, професійної й ненормативної лексики, перебудову системи ціннісних орієнтирів. В українському газетному дискурсі продуковано такі нові поняття, як «повномасштабне вторгнення», «російська агресія», «російське вторгнення», «держава-агресор», «російська збройна агресія», «воєнний конфлікт», «заморожений конфлікт»: «Данілов пояснив, чому влада не попередила українців про **повномасштабне вторгнення**» (Дзеркало тижня. – 22.08.2022), «Злочинів, вчинених в період **повномасштабного вторгнення** рф, зафіксовано більше 22 тисяч» (День. – 03.06.2022), «**Російське вторгнення в Україну стало подією року-2022 не лише для нашої держави, а й для Європи!**» (Галичина. – 13.01.2023), «Україна протистоїть **вторгненню** РФ: день 181-й» (Дзеркало тижня. – 22.08.2022), «**Російська агресія** стала підґрунтям для вчинення інших міжнародних злочинів на території України» (Юридична газета. – 11.03.2022), «В Україні внаслідок **російської агресії** загинуло 219 дітей» (Урядовий кур'єр. – 29.04.2022), «Співвідношення поняття **«держава-агресор»** і «сторона міжнародного збройного конфлікту» (Юридична газета. – 20.06.2022), «**Нові війни** у зміненому світі. Рушії **конфліктів**» (День. – 19.03.2017), «**Заморожений конфлікт** або чудовий світ» (Галичина. – 21.04.2022).

Також спостерігаємо ще такий ряд мовної реалізації концепту *війна* в газетних виданнях, як *боротьба, м'ясорубка, ворожнеча, кровопролиття*: «Звільнення, реабілітація й подальша **боротьба**» (Урядовий кур'єр. – 03.01.2018), «**Боротьба** на кіберфронті: як долучитися до української IT-армії» (Юридична газета. – 25.11.2022), «Десять пісень року **боротьби та слави**» (Урядовий кур'єр. – 22.12.2022), «Чому замість національної солідарності толерує міжусобну **ворожнечу?**» (Україна молода. – 09.09.2020), «Медіахор **ворожнечі**: росія багато років готувала повномасштабне вторгнення до України» (Україна молода. – 09.06.2022), «Пекин назвав свої варіанти припинення **кровопролиття** в Україні» (Україна молода. – 20.03.2022), «**М'ясорубка**» (День. – 02.07.2020), «Верденська **м'ясорубка**» (Високий замок. – 16.03.2016). Отже, концепт *війна* в умовах сьогодення має досить високий ступінь активізації ословлення, адже нова реальність зумовила нові

експресивні номінації для омовлення буття. Простежуємо тенденцію конотувати війну досить негативно: «*Я рішуче проти цього жорстокого та несправедливого російського вторгнення в Україну!*» (Голос України. – 22.08.2022), «*У 21 столітті. Чому ця війна така жорстока, цинічна і дикунська?*» (Високий замок. – 05.04.2022), «*Багато дітей на власні очі бачили жакхиті війни і те, чого не витримує навіть доросла психіка*» (Урядовий кур'єр. – 17.11.2022).

Сучасна реальність стимулює журналістів до креативної новаторчості для номінації нових понять і явищ. Тому шпальти газет рясніють новотворами: «*Боротьба на кіберфронті: як долучитися до української ІТ-армії*» (Юридична газета. – 25.11.2022), «*Зеленський та кібервійсько: як Україна захищатиметься від росії*» (Радіо Свобода. – 03.12.2021), «*Потрібні кібервійська!*» (День. – 20.01.2022), «*Кібервійська вже є, просто вони офіційно не оголошені. Вони переважно займаються зараз питаннями оборони нашого кіберпростору*» (Високий замок. – 13.02.2019), «*Кібератаки – це складова частина гібридної війни росії*» (Голос України. – 30.11.2022), «*Кібератака на Україну: метою була дестабілізація, а не фінансова нажива*» (Радіо Свобода. – 29.06.2017), «*Доки ворог обстрілює Україну, понад 250 тисяч хакерів-добровольців з усього світу завдають ворогу кіберударів*» (Голос України. – 17.06.2022), «*ІТ-армія завдає ударів*» (Урядовий кур'єр. – 26.07.2022), «*ІТ-армія продовжує щодня блокувати «велику імперію» великими кіберударами*» (Урядовий кур'єр. – 25.07.2022), «*ІТ-спільнота спростувала міф про росію як найсильнішу кібердержаву*» (Урядовий кур'єр. – 17.05.2022), «*Українська ІТ-армія: чи потрібно бути програмістом, щоб стати кібервоїном?*» (Рівне вечірне. – 19.10.2022), «*З 23 до 29 травня кібервоїни України встановили власний рекорд за кількістю атакованих російських онлайн-сервісів*» (Високий замок. – 30.05.2022), «*Від самоучки – до кібергероя*» (Волинь. – 11.05.2019), «*Мобілізація та денацифікація*» (Урядовий кур'єр. – 10.05.2022).

Трапляється також використання афоризмів, фразеологізмів, паремій та інших образних мовних одиниць, подеколи трансформованих: «*Кому війна, а кому мати рідна: у Вінниці обкрадають квартири*» (33 Канал. – 16.05.2022), «*Кому війна, а кому нафта – мати рідна*» (Урядовий кур'єр. – 15.10.2022), «*Кому війна... А господарці мати рідна?*» (Високий замок. – 28.07.2014), «*Банальна фраза – війна війною, а обід за розкладом – не така вже й банальна. Добре поїсти, а потім добре повоювати*» (Голос України. – 07.09.2017), «*Хто взяв меч – від меча й загине!*» (Україна молода. – 20.02.2014), «*Ми захищаємо, ми не прагнемо чужого. І той, хто прийшов до нас із мечем, він від того меча і загине*» (Gazeta.ua. – 14.03.2022), «*Ми на своїй, Богом даній землі, яку захищаємо і відстоюємо. А хто з мечем до нас прийде, той від меча і загине!*» (Волинь. – 20.05.2022), «*Вогнем і мечем, або Один із «випалювачів» рашистської нечисті»* (Галичина. – 12.10.2022).

Високого ступеня емоційного забарвлення й експресії в газетних тестах журналісти досягають завдяки використанню ненормативної лексики на позначення ворога: «*Пуйло – вбивця!*» (Високий замок. – 19.08.2022); «*Путін-дурень, мародерство та вбивство цивільних: NYT оприлюднила записи дзвінків окупантів*» (Факти. – 29.09.2022), «*Деякі мами дозволили своїм дітям вживати «путін-хуйло»*» (Волинь. – 10.03.2022), «*Один лиш збоченець Хуйло Війну до себе кличе всує*» (Українська літературна газета. – 16.12.2022), «*З вірою в перемогу добра над злом, у нашу зв'язку над навіженою кацапнею*» (Галичина. – 25.08.2022), «*Проте, з іншого боку кацапня будує свої укріплення...*» (Високий замок. – 17.12.2022), «*Блогери з Оркостану вимагають компенсації за блокування інстаграму не в росії, а в Цукерберга*» (Волинь. – 1.04.2022), «*Недоімперія закінчує своє існування*» (Високий замок. – 30.09.2022), «*Ванька-дурень – герой російського фольклору – нині став уособленням усього російського народу*» (Українська літературна газета. – 18.05.2022), «*Щорічній пресконференції путлера – кірдик: диктатор боїться дискусії навколо війни з Україною*» (Україна молода. – 13.12.2022), «*Божевільний путлер може влаштовувати лише справжніх дурнів*» (Високий замок. – 18.12.2022), «*Куди котиться раїшка*» (Україна молода. – 02.06.2022), «*Ця мерзота, яка прийшла на наші землі і паплюжить їх самою своєю присутністю (тепер я розумію значення фрази «руським духом пахне» чи, радше сказати, смердить), не розуміє ані людської мови, ані елементарної людської логіки – тільки мову сили*» (Волинь. – 20.05.2022).

Своє ставлення до війни українці репрезентують в епітетних словосполученнях на кшталт: *неоголошена, безглузда, визвольна, нещадна, безжальна, ганебна, страшна, велика, гібридна, великомасштабна війна*, пор.: «*Замах в Україні на тлі неоголошеної війни*» (Радіо Свобода. – 27.10.2017), «*До Дня захисників та захисниць України рівненські журналісти видали книжку “Рядові неоголошеної війни”*» (Урядовий кур'єр. – 20.10.2021), «*Ця трагедія і безглузда війна може захопити і ваші домівки. Може перекинутися не тільки на Європу, а й на весь світ!*» (Урядовий кур'єр. – 25.02.2022), «*Війна в Україні безглузда і нещадна, а росія відкидає, що це вторгнення*» (33 Канал. – 06.05.2022), «*Можна з впевненістю стверджувати, що Третя світова гібридна війна розпочалася...*» (Радіо Свобода. – 04.04.2022), «*Лунають голоси, що це – визвольна війна!*» (День. – 16.03.2022), «*Безжальна гримаса війни*» (Лубенщина. – 01.10.2022), «*Безжальна війна забрала життя Олега Степановича Литвинчука*» (Волинь. – 04.01.2023), «*Більш ганебної війни ще не було*» (Gazeta.ua. – 29.09.2022), «*Я боюсь, щоб наша страшна війна не стала великою!*» (Gazeta.ua. – 16.06.2022), «*Маріупольська дівчинка, яка знає, що таке страшна війна не з фільмів, а, на жаль, із власного життя*» (Урядовий кур'єр. – 31.12.2022), «*2022-й став роком повернення великомасштабної війни в Європу*» (Gazeta.ua. – 04.01.2023).

Однак варто зауважити, що українці мають великий історичний досвід визвольної боротьби за свою державність, тому концепт *війна* так полівекторно й емоційно вербалізований у газетному дискурсі.

Концепт *мир* належить до базових й універсальних для всіх народів світу, адже уособлює *спокій, гармонію, життя, комфорт*. Семантичне поле концепту *мир* у просторі українськомовного газетного дискурсу та лінгвокультурі репрезентовано конструкціями *мирне небо, мирне минуле, мирне життя, довгоочікуваний мир*: «*Звернення Заступниці Голови Верховної Ради Олени Кондратюк: Закрити небо над Україною – означає захистити мирне небо для родин та дітей*» (Голос України. – 08.03.2022), «*У Коломиї відбулась акція «Мирне небо над Україною»*» (Галичина. – 17.03.2022), «*Як виглядає мирне небо*» (Високий замок. – 02.09.2022), «*Людям властиво хотіти бачити своїх героїв, бачити не лише жахиття, які приносить війна, а й тих, хто повертають іншим мирне небо над головою...*» (День. – 07.05.2019), «*Крок у мирне життя*» (Урядовий кур'єр. – 06.11.2015), «*Снігурівка готова до мирного життя*» (Голос України. – 18.11.2022), «*Чи вдасться нам повернутися з війни у мирне життя?*» (Високий замок. – 29.11.2022), «*Про мирне минуле та переможне щасливе майбутнє*» (День. – 20.08.2022), «*Світ вірить, що Україна вийде з кризи мирним шляхом*» (Урядовий кур'єр. – 13.01.2014), «*Щоб не гинули наші діти й настав довгоочікуваний мир*» (Голос України. – 04.10.2022). Концепт

мир експліковано в газетних текстах як позитивно маркований лінгвоментальний конотат, що репрезентує найвищу цінність нашого буття – життя.

Досить часто журналісти уособлюють **мир** через призму краси, досконалості й щастя: «*Ми ж покажемо світу Україну, яку ми так любимо – красиву, мирну, усміхнену, щасливу, якою вона була, ту, яку ми захищаємо щосекунди і якою вона буде*» (Волинь. – 22.04.2022), «*Ми хотіли збудувати для них мирну красиву і процвітаючу Україну, щоб вони далі і далі передавали її новим поколінням нашого народу*» (Високий замок. – 01.06.2022).

Аналізуючи номінативне поле концепту **мир**, ми зауважили, що в газетних текстах трапляється використання метафор, афоризмів, паремій, фразеологізмів та інших образних одиниць: «*Хочеш миру? Готуйся до війни!*» (Україна молода. – 12.02.2015), «*Руслан Марцінків: Якщо хочеш миру – готуйся до війни*» (Галичина. – 03.11.2021), «*Треба якось людям донести просту думку, що коли хочеш миру – готуйся до війни. Ось і все!*» (Українська літературна газета. – 13.11.2022), «*«Хочеш миру – готуйся до війни!»*» (День. – 15.10.2015), «*Як казали колись латиняни, Si vis pacem, para bellum («Хочеш миру – готуйся до війни»)»*» (Високий замок. – 27.12.2022), «*У війні росії проти України нам потрібні не посередники, а союзники, оскільки за мир потрібно боротися*» (Високий замок. – 11.12.2022), «*І зрозуміла, що мир починається з мене...*» (Ого. – 25.07.2019), «*Кажуть, що поганий мир краще, ніж хороша війна*» (Радіо Свобода. – 26.01.2022), «*Навіть поганий мир, кращий за будь-яку війну...*» (Урядовий кур'єр. – 23.01.2014), «*Главу країни-агресора намальовано з тілом голуба миру в руках, якому він відірвав голову*» (Волинь. – 27.03.2022), «*«Легітимний» голуб миру*» (День. – 02.03.2018).

Динамічну ознаку концепту **мир** репрезентують такі його похідні *миритися, примирити, змиритися*: «*Україна не може й не буде миритися з будь-якими спробами Росії захопити будь-яку частину нашої землі*» (Голос України. – 29.09.2022), «*Лукашенко дав задньої і хоче миритися з Україною*» (Україна молода. – 22.02.2022), «*Ватикан намагається примирити Росію та Україну*» (Радіо Свобода. – 15.04.2022), «*То що – змиримося з розколом, якщо вже нема на це ради?*» (Радіо Свобода. – 05.06.2020), «*Путін не змиритися з втратою Криму*» (Газета Експрес. – 11.12.2022), «*Однак сусіди не могли змиритися з такою «несправедливістю» та добилися, щоб там також вимикали електрику*» (Свобода. – 19.12.2022).

Надзвичайно експресивно конотований трагізмом такий ряд мовного вираження концепту **мир**, як *мирні жителі, мирні мешканці, мирні громадяни*: «*Мирні жителі постраждали від ракетного обстрілу*» (Голос України. – 01.01.2023), «*СБУ опублікувала докази, що дехто з «мирних мешканців» Росії закликає своїх солдатів вбивати та катувати українських дітей*» (Україна молода. – 11.06.2022), «*Є загиблі та поранені мирні мешканці*» (Урядовий кур'єр. – 26.12.2022), «*«Відстрілюють нас, як звірів». Мирні жителі розповіли, як втікають від обстрілів Росії*» (Радіо Свобода. – 16.03.2022), «*«Мирний берег» протягом семи років війни на сході України збирає дані про вбитих на Донбасі мирних громадян, у тому числі дітей*» (Радіо Свобода. – 14.02.2022), «*Служба безпеки України встановила 1140 російських окупантів, які звірствували у селах і містах Київської області – вбивали мирних громадян*» (Голос України. – 18.05.2022).

У цих текстах відображено жахіття війни та критичність ситуації сьогодення. У газетних публікаціях концепт **мир** має досить розгалужену семантику, номінативне поле активне й полівекторне, що зумовлено активізацією воєнних дій на території України. Отже, журналісти застосовують безліч засобів вербалізації, які реалізують на різних мовних рівнях: і лексичному, і граматичному, і словотвірному, – усе заради того, щоб вразити читача та привернути увагу до своєї статті.

Концепт **жінка** в своєму полі інтерпретації вміщує той інформаційний зміст, який продукують автори газетного дискурсу періоду соціальних змін і трансформацій. Однак варто наголосити, що у формуванні сенсу концепту **жінка**, окрім лінгвістичних чинників, вагому роль відіграють екстралінгвальні особливості (соціальні ролі й стереотипи, культурно-історичні аспекти, біологічні характеристики). У сучасному газетному дискурсі концепт **жінка** вербалізовано великою кількістю лексем, що характеризують такі риси, як: *жіночість, хвилювання, воявничість, самостійність і незалежність* жінки, а також описують її як *матір*, переважно створюючи образ *сильної* особистості, адже вона мусить бути такою в умовах війни: «*Мама із зони АТО!*» (Урядовий кур'єр. – 14.01.2015); «*Українська мати у розпачі: Росіяни лізуть у хату, твалтують моїх дітей*» (Голос України. – 16.04.2022); «*Мами завжди сильні духом. Кожна мама – сильна, мужня та вольова особистість*» (Урядовий кур'єр. – 11.05.2019), «*Захищати Україну пішли тато, мама і син...*» (Свобода. – 17.12.2018), «*Мама з великим серцем виховує 13 дітей!*» (Свобода. – 08.12.2021), «*Мама Ліна – це для мене сміливість бути собою*» (Радіо Свобода. – 18.03.2018), «*Влада є уособленням сильної, кмітливої, безстрашної й вольової української матері*» (Миг. – 01.11.2022), «*На яких вагах зміряти силу волі й мужності наших матерів-солдаток?*» (Урядовий кур'єр. – 16.11.2021).

Щодня в усіх часописах, новинних випусках газетних видань, статтях і замітках звучить тема **війни і жінки**, що вербалізовано в складну павутину номінативів-фемінітивів: «*У найкращих традиціях амазонок. В українській армії чимраз більшу роль відіграють жінки-військовослужбовці – навіть у її бойових підрозділах*» (Галичина. – 12.02.2022), «*Війна очима жінки. Історія офіцерки Катерини*» (День. – 19.04.2022), «*Танкістки та артилеристки: у Міноборони розповіли, скільки жінок служать у ЗСУ*» (Українська правда. – 24.07.2022), «*Воячка з історією*» (День. – 18.12.2020), «*Солдатки. Звучить гордо!*» (Волинь. – 13.04.2017), «*Я – журналістка і волонтерка і пишаюся цим*» (Голос України. – 08.11.2022), «*Луцька волонтерка отримала нагороду від Залужного*» (Волинь. – 14.12.2022), «*Волонтерка Інна Пригара: «Харчуватимемо переселенців доти, доки людям це буде потрібно»*» (Урядовий кур'єр. – 12.08.2022), «*На Снятинщині померла волонтерка Зоряна Анатійчук*» (Галичина. – 27.12.2022), «*На Рівненщині одружилися військовий і переселенка*» (Волинь. – 08.12.2022), «*Тут допомогли відновити документи на діток, з речами, – поділилася переселенка із села Велика Олександрівка Херсонської області Юлія Деркач*» (Урядовий кур'єр. – 17.08.2022), «*Стать не має значення: офіцерка волинської бригади розповіла про службу*» (Волинь. – 07.11.2022), «*Секс-скандал: полковника, який домагався офіцерку з Томашполя, підвищили. Він тепер керує в штабі ЗСУ!*» (33 Канал. – 24.07.2019), «*Таня – прес-офіцерка. А це означає, що вона супроводжує журналістів на передову, часом – одну знімальну групу, іноді – кілька*» (Волинь. – 19.09.2019), «*За словами прес-офіцерки, військові намагалися евакуювати чоловіка*» (Радіо Свобода. – 19.12.2019), «*Сержантка волинської бригади територіальної оборони Юлія Шпур*» (Волинь. – 13.11.2022), «*Під Херсоном поранена бійчиня Андріана Сусак з Косівщини*» (Галичина. – 05.12.2022), «*На Донбасі загинула молода військовослужбовиця*» (Високий замок. – 10.11.2021), «*Але відчуття, що ти героїня, варте всіх грошей!*» (Високий замок. – 08.05.2021). У цих прикладах відображено значущу

суспільну роль жінки та весь трагізм реалії війни. Особливої поляризації та експресії мовному вираженню нових фемінних образів надають експліковані гендерно марковані фраземи.

Образ-концепт **жінки**, вербалізований у газетному дискурсі, репрезентує історію жіноцтва воєнного періоду XXI століття як взірць *сміливості, відваги й незалежності*, так і *приниження, самотності, жертвовності, наруги, страху, жахити і згвалтувань*, що простежуємо в таких прикладах: «*Військовий рф згвалтував жінку і погрожував дитині*» (Волинь. – 16.08.2022), «*Є багато повідомлень про згвалтування окупантами українських жінок*» (Радіо Свобода. – 01.04.2022), «*Перша справа щодо згвалтування українки під час війни російським військовим була направлена до суду* *Офісом генерального прокурора*» (Україна молода. – 30.05.2022), «*Правоохоронці оголосили про підозру двом російським мерзотникам, які згвалтували вагітну жінку у Великій Димерці під час окупації*» (Громадський Ревізор. – 29.09.2022), «*У Луганську росіяни побити жінку та намагались її згвалтувати*» (Український інтерес. – 17.02.2017), «*Покинута мама!*» (Свобода. – 29.04.2016), «*Рашисти на Херсонщині згвалтували 6-місячну дівчинку*» (Голос України. – 25. 05.2022).

Такі характеристики, як *краса жінки, мудрість, щирість, доброта та ласка*, залишаються актуальними завжди, що й експлікують автори в газетних текстах щирими роздумами: «*Мудра дружина успішного чоловіка*» (Голос України. – 01.10.2020), «*Актриса, громадянин, мудра жінка...*» (Урядовий кур'єр. – 05.11.2017), «*Саме у той період, коли жінка активує в собі воїна, і починається перекіс у всіх сферах життя. Втрачаються жіноча м'якість та мудрість*» (Юридична газета. – 14.01.2021), «*Красиво про красивих жінок*» (Урядовий кур'єр. – 12.03.2020), «*У нашому прагматичному й користоловному світі тернопільська художниця і лялькарка Наталя Басараб не розгубила романтичності, щирості, доброти*» (Урядовий кур'єр. – 20.07.2019).

Уживання фразеологізмів та прецедентних висловлювань у газетному дискурсі нині досить поширене явище, адже так журналісти влучно й експресивно розкривають зміст публікації, привертають увагу до свого творчого доробку: «*Бо, як каже мудрий український народ, жінка без сраки – як село без церкви!*» (Дзвін. – 13.08.2021), «*Як повідомив правоохоронець, основна проблема нині – засилля стереотипів: «Згадайте приказку: жінка не бита – що коса не клепана!»* (Урядовий кур'єр. – 24.02.2022), «*«Жінка не бита – як коса не клепана!»*; «*Віддай мене, мамцю, за кого я хочу. Він мя буде бити, не буде любити, нікому не скажу*» – український фольклор оспівує насилля у сім'ї!» (Високий замок. – 09.12.2016), «*Несподівано для себе аж наче шкірою відчула, що знайомі з дитинства Кобзареві слова «Кохайтесь, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі – чужі люди, роблять лихо з вами» сьогодні звучать зовсім по-іншому, ніж ще рік-два тому...*» (Волинь. – 27.11.2014), «*Це щось на кшталт: не мала баба клопоту – купила поросля!*» (Україна молода. – 21.04.2021), «*«Що то за кума, що під кумом не була?»*. Та хіба ж вони, ті кумусі, бодай на сповіді правду скажуть?...» (Волинська газета. – 27.11.2022).

Лінгвальний концепт **жінка** – це синергія образних, культурологічних, психологічних і поведінкових характеристик денотата «жінка». Газетні тексти акумулювали в собі і народну мудрість, і національні особливості, і морально-етичні, філософські погляди в процесі вербалізації семантичного поля концепту **жінка**.

Один із вагомих лінгвістичних ресурсів мовної репрезентації концепту **чоловік** у публіцистиці – це художня образність. Адже саме тропи по-особливому передають культурні сенси: через ментальність, онтологію, сучасний художній вимір репрезентації сьогодення. Особливо у воєнний час сучасної України автори актуалізують образи *героя-добровольця, воїна світла, янгола-охоронця, подвижника, супергероя, героя-авіатора та захисника*: «*Герой-добровольці – цвіт нашої нації, без вагань захищають українську державу*» (Україна молода. – 16.03.2018); «*Воїни світла на передовій*» (Голос України. – 30.08.2022); «*Наші янголи-охоронці, лицарі неба, українські "привиди". Подякуймо героям-авіаторам, які продовжують боронити та відвойовувати Україну!*» (Gazeta.ua. – 10.08.2022); «*Воїни світла повертають його в оселі українців*» (Урядовий кур'єр. – 23.12.2022), «*Назавжди залишиться воїном світла: на фронті зазнав відомий пасічник з Тернопільщини*» (Свобода. – 24.11.2022), «*Про таких, як Тарас, кажуть «цвіт нації», «патріотична еліта», «подвижник»*» (Високий замок. – 01.09.2021), «*У мене часто питали: ти бачила супергероя? Ні, казала я. А тепер зрозуміла: мій супергерой – український воїн!*» (Урядовий кур'єр. – 09.06.2022). Завдяки тропам автори підкреслюють індивідуальне бачення тих чи тих реалій сьогодення воєнного буття, виокремлюють істотні риси, ознаки особистості, описуваного предмета чи явища. Характер образного мислення журналістів експліковано у фразеологізмах: «*Один у полі не воїн*» (Урядовий кур'єр. – 09.07.2016), «*...і не дармо сказано: «терпи, козак, – отаманом будеш!»*» (Голос України. – 05.03.2014), «*Усе! Життя вдалося: із гязі у князі!*» (Урядовий кур'єр. – 17.12.2022), а також крилатих висловах, які стали популярними впродовж воєнних років: «*Пуйло – бивця!*» (Високий замок. – 19.08.2022); «*А раніше його називали «Недопалок» і «Бліда Міль»*... Сьогодні ж всенародна назва йому – *пуйло. Кривавий карлик пуйло!*» (Волинь. – 2022. – 9 квіт.); «*Його, як на зло, називали «ху*ло»*» (Gazeta.ua. – 2014. – 19 черв.).

У дихотомії «свій-чужий» досить емоційно й метафорично репрезентовано внутрішні й зовнішні ознаки концепту **чоловік**: «*Ми пишаємося вами, наші доблесні і мужні воїни, які у затьятій жорстокій боротьбі долають чорне рашистське зло, що насунуло пошестю на нашу вільну благодатну землю!*» (Українська літературна газета. – 06.12.2022), «*Наші захисники-герої воюють із ганебними мишами!*» (Високий замок. – 2022. – 29 бер.), «*Не вистачає гарматного м'яса*» (Україна молода. – 09.01.2019). Досить опозиційно представлено в газетних текстах й аспект розумових здібностей чоловіка: «*На кожному блокпосту зі мною уже вітаються воїни. Які вони усі світлі, щирі, мудрі й мужні!*» (Час. – 19.06.2015), «*У нашому легіоні дуже хороши командир, розумний бойовий офіцер...*» (Голос України. – 13.07.2022), «*Тупий, іще тупіший – портретна галерея колаборантів!*» (Голос України. – 10.03.2022), «*Уже дійшло до того, що примітивним брехлом і нікчемною в цей час називають навіть самого кремлівського горе-геополітика*» (Урядовий кур'єр. – 17.12.2022), «*Уявіть, з яким тупим ворогом, із яким обмеженим, архаїчним мисленням ми маємо справу*» (Gazeta.ua. – 25.03.2022), «*Якийсь йолоп, мабуть, такий же орк-генерал, віддав наказ своїй солдатні окупуватися у так званому «рудому лісі»*» (Звягель. – 15.04.2022).

Трапляються також і влучні зооморфні метафори, які містять виправдано агресивну семантику, особливо для номінації ворога: «*Козу водити від хати до хати, а цапів-цапів подалі...*» (Високий замок. – 29.12.2014), «*Мирлюбні гади*» (Дзеркало тижня. – 13.01.2017), «*Гади москалі, вони завжди були агресивними, тупими й жорстокими...*» (Україна молода. –

09.01.2019); «*Стріляє, гад, прямо зі своїх позицій, розвертається і втікає...*» (Волинь. – 17.06.2022); «*Попросить допомоги у бацьки білоруського, той, опариш огидний, із радістю підсобить! Віряться, що буде покараний і білоруський бацька, отой хробак смердючий, котрий, дозволив московитам на своїй території розмістити їхні смертоносні ракетні установки, що несуть смерть і руйнування українцям!*» (Звягель. – 15.04.2022), «*А правда в тому, що є такі «альфа-самці», які дійсно живуть в позиції: я – господар, я – цар!*» (Волинь. – 21.10.2021), «*Але це зовсім не означає, що вусатий тарган уже готовий віддати якийсь конкретний наказ про вступ армії Білорусі у війну*» (Gazeta.ua. – 10.10.2022), «*Свинособака. Львівський художник Василь Паляниця влучно зобразив російського солдата у вигляді свинособаки-мародера*» (Високий замок. – 20.04.2022). Також для характеристики країни-сусіда, її вчинків, агресивних дій автори-журналісти нерідко використовують неологізми з негативно-комічною конотацією (*горе-геополітик, цапи-кацапи, свинособаки-мародери, орк-генерал*), що й підтверджено в експлікованих прикладах.

Отже, номінації, пов'язані з ворогом, мають винятково негативну конотацію, а також указують на лють, агресію й ненависть до нього, рясніють оцінними лексемами та словосполученнями: «*Олексій Данілов, Секретар Ради національної безпеки і оборони України вважає, що не варто зложивати термінами «орк», «русня», «свинособака» тощо на позначення російських окупантів, адже таким чином українці розмивають образ ворога...*» (Україна молода. – 26.12.2022), «*Росіяни – це не народ, а скотина, хами, дика орда душогубів і злодіїв. Воїстину: кацани – звірі. Люті, кровожерливі, але... смертні*» (Україна молода. – 15.12.2022), «*Серед мобілізованих російських військових і їх найманців, які воюють в Україні, третина – хронічні п'яниці, алкоголіки, наркомани, гомосексуалісти, психічно хворі, схильні до самогубств, засуджені вбивці, гвалтівники, розбійники, які поміняли в'язницю на війну*» (Україна молода. – 15.12.2022), «*Не врахували північні виродки українського духу, української любові до рідної землі. Ми вас, покручі нелюдські, знайдемо і покараємо. Будьте певні!*» (Звягель. – 15.04.2022).

Окрему увагу в аналізованих газетних текстах варто приділити номінаціям, які мають теж негативну конотацію, адже експресивно підкреслюють дійсність, відображають найрізноманітніші негативні риси війни, виявляють широкий діапазон емоцій стосовно й українських чоловіків: «*На Львівщині судитимуть трьох «ухлянтів» від служби в ЗСУ*» (Галицьке слово. – 02.06.2022); «*Отримали повістки, а служити не пішли: на Рівненщині судитимуть ухлянтів*» (Рівне Вечірне. – 26.08.2022); «*На Вінниччині засуджено «ухлянта» від мобілізації*» (Юридична газета. – 17.06.2022); «*СБУ «спакувала» ділків, які вивозили ухлянтів за кордон*» (Gazeta.ua. – 19.08.2022); «*Хто зрадник?*» (День. – 25.07.2022); «*Зрадник із Сумщини довів до околиць Києва понад 120 ворожих танків*» (Gazeta.ua. – 18.08.2022); «*Боягуз! Просто боягуз!*» (Високий замок. – 14.02.2022); «*Про солдата-боягуза!*» (Україна молода. – 25.05.2022); «*Монатіка назвали боягузом: «Здувся, як виконавець і патріот»*» (Молодіжна газета Вінниччини. – 18.06.2022); «*«Сцикун!»: лідер Kozak System про те, де зараз перебуває Винник*» (Волинь. – 11.07.2022); «*Газовики, ви дебіли чи падлюки?!*» (Час. – 17.03.2021), «*Військового ЗСУ судили за дезертирство*» (Волинь. – 28.10.2022), «*Віктор Терен: «У Верховній Раді має бути створена комісія по дегероїзації падлюк»*» (Українська літературна газета. – 13.11.2022), «*«Малорос» і «падлюка»: заступник міністра ледь не побився з нардепом в прямому ефірі*» (Високий замок. – 01.12.2019); «*Мародери при владі? Чернівецька область стає лідером в Україні з мародерства*» (Час. – 02.06.2022) – ідеться про розкрадання гуманітарної допомоги в період війни.

Отже, концепт **чоловік** – це динамічна структура, на яку впливає безліч чинників. Активізація соціальних процесів в Україні призвела до адаптивних поведінкових реакцій та виникнення нових вербалізаторів на позначення семантичного поля цього концепту в газетному дискурсі. Війна дала поштовх потужному емоційному сплеску, який важко висловити літературними словами, тому в публіцистиці активізувалася обценна лексика для номінації цього концептуального поля, завдяки чому можна також з гумором подивитися на події сьогодення й критично осмислити їх. Велика кількість ненормативної лексики в сучасній публіцистиці наочно демонструє психологічний стан українського суспільства в час війни, однак уважаємо, що це тимчасове явище, і журналісти поступово повернуться до норм літературної мови. Але назву країни-сусіда-агресора, її лідерів завжди писатимуть із малої літери.

Висновки та перспективи. Варто зауважити, що зафіксовані приклади метонімії, перифрази, персоніфікації, зооморфні метафори, порівняння, пейоративні лексичні одиниці та фразеологізми в газетних текстах свідчать про різноманітні способи вербалізації реалій сучасності, що уможливають значно атрактивніші можливості їхньої експлікації, аніж уживання лише прямої номінації та воєнної термінології. Як б журналісти не добирали мовні засоби вираження своєї креативності, їхня функція переважно спрямована на те, щоб ословити нові поняття і явища, пов'язані з воєнними подіями в Україні, а також, урахувавши інтерес читачів, не лише посилити інформаційну освіченість реципієнтів, а й викликати надмірну емоційність та спонукати реагувати на публіцистичний текст і глибше осмислювати описані сучасні події.

У проведеному дослідженні доведено, що концепти **війна**, **мир**, **жінка** та **чоловік**, репрезентовані на шпальтах газет, мають розгалужене номінативне поле. В аналізованих текстах виявлено чимало тропеїчних конструкцій на позначення відповідного концепту, передусім порівнянь, метафор, метафоричних епітетів, авторських неологізмів. У процесі вербалізації відповідних концептів автори презентують своє бачення сучасних проблем, симпатій та антипатій, лють і ненависть до ворога й патріотизм і любов до рідної землі. Адже нині для успішного комунікативного акту потрібна емоційно-оцінна креативність журналістів, щоб так кодувати текст для реципієнта, щоб у процесі декодування можна було проникнути в найглибший світ свідомості адресата. Уважаємо перспективними подальші дослідження лексичних змін у вербалізації концептів **війна**, **мир**, **жінка** і **чоловік**, що відбуватимуться в газетному дискурсі у зв'язку не лише з російською агресією, а й перемогою України.

Література:

1. Вільчинська Т. П. Концепт «війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 34. С. 110–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2017_34_16.
2. Іващенко В. Концепт і концептосфера в термінах метапоняттєвого опису. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*: Серія «Проблеми української термінології». Львів: Національний ун-т «Львівська політехніка». 2004. № 503. С. 176–180.
3. Зіневич Л. В., Красавіна В. В. Концепт «війна» у сучасному українському суспільно-політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвип. С. 70–72.

4. Кожушко І. Про специфіку вживання терміна “концептосфера” в сучасній когнітивній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 285–289.
5. Маслова Ю. Концептосфера гендерного дискурсу ЗМІ. *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні*. Острого: Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2012. С. 57–69.
6. Маслова Ю. Риторика сучасного газетного українськомовного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2022. Вип. 14 (82). С. 31–37.
7. Поліщук Н. Термінологічна лексика в газетному тексті (на матеріалах газет “Високий Замок”, “Газета по-українськи”, “Скрянь”). *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Проблеми української термінології”*. 2010. № 675. С. 165–170.
8. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики: монографія / за ред. В. Різуна. Київ, 2002. 392 с.
9. Стефанова Н. О. Наукова аргументація терміна «концептосфера» крізь призму термінологічних аналогів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2018. Вип. 1 (2). С. 94–98.

References:

1. Vil'chyns'ka, T. P. (2017). Kontsept «viyna»: osoblyvosti movnoyi ob'yektyvatsiyi u hazetnomu teksti [The concept of "war": peculiarities of the linguistic object in the newspaper text]. *Linhvistychni studiyi [Linguistic studies]*, 34, 110–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2017_34_16 [in Ukrainian].
2. Ivashchenko, V. (2004). Kontsept i kontseptosfera v terminakh metaponyattyevoho opysu [Concept and conceptosphere in terms of metaconceptual description]. *Visnyk Natsional'noho un-tu «Lvivs'ka politekhnika»: Seriya «Problemy ukraïns'koyi terminolohiyi» [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University: Series "Problems of Ukrainian Terminology"]*. Lviv : Natsional'nyy un-t «Lvivs'ka politekhnika», 503, 176–180 [in Ukrainian].
3. Zinevych, L. V., Krasavina, V. V. (2017). Kontsept «viyna» u suchasnomu ukraïns'komu suspil'no-politychnomu dyskursi [The concept of "war" in modern Ukrainian socio-political discourse]. *Odes'kyi linhvistychnyy visnyk [Odesa Linguistic Bulletin]*. Spetsvypr., 70–72 [in Ukrainian].
4. Kozhushko, I. (2011). Pro spetsyfyku vzhivannya termina “kontseptosfera” v suchasnyy kohnityvnyy linhvistytsi [On the specifics of the use of the term "conceptosphere" in modern cognitive linguistics]. *Linhvistychni studiyi [Linguistic studies]*, 22, 285–289 [in Ukrainian].
5. Maslova, Yu. (2012). Kontseptosfera hendernoho dyskursu ZMI [The conceptual sphere of media gender discourse]. *Nova informatsiyana sytuatsiya ta tendentsiyi al'ternatyvnoho rozvytku ZMK v Ukraini [The new information situation and trends in alternative media development in Ukraine]*. Ostroh : Vyd-vo NaU “Ostroz'ka akademiya”, 57–69 [in Ukrainian].
6. Maslova, Yu. (2022). Rytoryka suchasnoho hazetnoho ukraïns'komovnoho dyskursu [Rhetoric of modern Ukrainian-language newspaper discourse]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Filolohiya» [Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philology"]*, 14 (82), 31–37 [in Ukrainian].
7. Polishchuk, N. (2010). Terminolohichna leksyka v hazetnomu teksti (na materialakh hazet “Vysokyy Zamok”, “Hazeta po-ukraïns'ky”, “Skrynya”) [Terminological vocabulary in the newspaper text (based on the materials of the newspapers "Vysoky Zamok", "Gazeta po-ukraïns'ky", "Skrynya")]. *Visnyk Natsional'noho universytetu “Lvivs'ka politekhnika”. Seriya: “Problemy ukraïns'koyi terminolohiyi” [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University: Series "Problems of Ukrainian Terminology"]*, 675, 165–170 [in Ukrainian].
8. Serazhym, K. (2002). Dyskurs yak sotsiolinhval'ne yavyshe: metodolohiya, arkhitektonika, varyatyvnyist' (na materialakh suchasnoyi hazetnoyi publitsystyky [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architecture, variability (on the materials of modern newspaper journalism): monohrafiya / za red. V. Rizuna. Kyiv, 392 [in Ukrainian].
9. Stefanova, N. O. (2018) Naukova arhumentatsiya termina «kontseptosfera» kriz' pryzmu terminolohichnykh analogiv [Scientific argumentation of the term "conceptosphere" through the prism of terminological analogues]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Perekladoznavstvo ta mizhkul'turna komunikatsiya» [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Translation studies and intercultural communication"]*, 1 (2), 94–98 [in Ukrainian].

Отримано: 2 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: iryna.b.morozova@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1905-7563>

e-mail: annamkr31032000@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-8028-2815>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-78-83

Морозова І. Б., Мкртчян А. А. Містер Шерлок Холмс чи Шерлок? (порівняльний аналіз граматичних особливостей мовленнєвих партій Ш. Холмса у повісті А. К. Дойла та телесеріалі). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 78–83.

УДК: 801.561.3:81'1'23

Морозова Ірина Борисівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри граматики англійської мови,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Мкртчян Анна Ашотівна,
магістр Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

МІСТЕР ШЕРЛОК ХОЛМС ЧИ ШЕРЛОК? (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГРАМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЄВИХ ПАРТІЙ Ш.ХОЛМСА У ПОВІСТІ А. К. ДОЙЛА ТА ТЕЛЕСЕРІАЛІ)

Проведене дослідження присвячене аналізу мовленнєвих портретів Шерлока Холмса, представлених в оповіданні Артура Конан Дойла та в британському телесеріалі «Шерлок» BBC (2010). Розвідка торкається основних граматичних особливостей мовлення Шерлока та розкриває зміни, яких зазнав образ літературного героя на рівні його мовлення. У роботі зроблено висновок про підвищену частотність простих речень у мовленнєвому портреті Шерлока з серіалу на рівні структури речення, що пояснюється необхідністю спростити його мову для глядачів, яким так буде легше її сприймати. Тим самим мотивуємо і скорочення лінійної довжини висловлювань Шерлока у новій медіі. Хоча декларативні речення все ще становлять переважуючий комунікативний тип речень у мовленні Шерлока, він вдвічі частіше вживає інтеррогативні речення, ніж «старий» Містер Шерлок Холмс А. К. Дойла, при чому риторичні запитання він стави навіть частіше, ніж спеціальні. Шерлок з телесеріалу BBC більш емоційний та використовує окличні речення та імперативи, які часто наповнені дієсловами руху, як-от *go* та *get* або просить співрозмовника «замовкнути». Попри використання терміну «соціопат» щодо себе, Шерлок ініціює спілкування частіше в телесеріалі, ніж у книзі, використовуючи прямі звертання. Зміни в мовленнєвих портретах Шерлока Холмса в телесеріалі у порівнянні з книгою автори пояснюють як типом медіі, в якій він функціонує, так і діахронічними змінами в мові, що призводять до меншої формальності мовлення і нових традицій діалогу.

Ключові слова: літературний персонаж, мовленнєвий портрет, структура речення, комунікативний тип речення, дієслово, серіал, оповідання, діалог.

Iryna Morozova,
Doctor of Philological Sciences (Grand PhD), Full Professor,
Full Professor, Chair of English Grammar,
Odessa Mechnikov National University
Anna Mkrtychan,
MA, Odessa Mechnikov National University

MISTER SHERLOCK HOLMES OR SHERLOCK? (A COMPARATIVE ANALYSIS OF GRAMMATICAL FEATURES OF SH. HOLMES'S SPEECH PARTIES IN A.C. DOYLE'S STORY AND THE TV SHOW)

The carried-out investigation is dedicated to the analysis of Sherlock Holmes' speech portraits as represented in the story by Arthur Conan Doyle and in the British TV show "Sherlock" from BBC (2010). The investigation touches upon the basic grammatical peculiarities of Sherlock's speech and uncovers the changes that the literary character's image has undergone on the level of its speech. Thus, the paper results in the conclusion about the peaking frequency of simple sentences in the TV show Sherlock's speech on the level of sentence structure, accounted for by the necessity to simplify his speech for the viewers to grasp it easier. For the same reason, the new medium calls for shorter lineal length of Sherlock's utterances. Though declaratives still make up the predominant communicative sentence type in Sherlock's speech, he is twice as frequent with his interrogatives as Doyle's old Mister Sherlock Holmes, and uses rhetorical questions even more often than special ones. Sherlock from BBC is more emotional, using exclamatory sentences and imperatives, which are often packed with verbs of motion, like *go* and *get*, or ask his interlocutors to "shut up". Despite using the term "sociopath" about himself, Sherlock initiates communication more often in the TV show than in the book, using direct addresses. The changes in Sherlock Holmes' speech portraits the authors attribute both to the type of medium the literary character functions in and to the diachronical changes bringing about more informal conversations and new dialogue traditions.

Keywords: literary character, speech portrait, communicative sentence type, grammatical peculiarities, sentence structure, verb, dialogue, story, TV show.

Виконане у рамках сучасної тенденції мовознавства, в центрі уваги якого знаходиться мовна особистість у різних її проявах, представлено дослідження зосереджено на порівнянні мовленнєвих портретів Шерлока Холмса у повісті Артура Конан Дойла та в однойменному телевізійному серіалі BBC 2010 року «Sherlock».

Актуальність нашої роботи впливає з загального інтересу сучасного мовознавства до мовної та мовленнєвої особистості в лінгвістичній парадигмі та пояснюється гносеологічною необхідністю визначення головних лінгвальних

характеристик мовлення культового британського детектива Шерлока Холмса в оригінальному романі Артура Конан Дойла та його екранної адаптації.

Концептуально, дослідження засноване на традиційному розумінні персонажу в художній літературі та літературній семантиці Морозовою І.Б. (Морозова 2018; Morozova, Pozharytska 2021); Пожарицькою О.О. (Пожарицька 2012); Хочменом Б. (Hochman 2005); Ріммон-Кенан Ш. (Rimmon-Kenan 2002); Мід Дж. (Mead 1999) та ін., поняттях мовного та мовленнєвого портрета, які запропонував Ю. Караулов, і виконано згідно з класичними принципами синтаксичного аналізу.

Метою даної статті є компаративний комунікативно-синтаксичний аналіз мовленнєвих портретів Шерлока Холмса у телесеріалі ВВС та повісті Артура Конан Дойла. **Завдання** роботи логічно випливають з її мети: розглянути поняття «мовного» та «мовленнєвого» портретів в лінгвістиці; виокремити основні структурні та комунікативні типи речень в англійській мові; проаналізувати комунікативні та структурно-синтаксичні типи речень, що вживає Шерлок Холмс в аналізованих творах; провести компаративний аналіз мовленнєвих портретів Шерлока Холмса у телесеріалі та повісті.

Отже, *об'єктом* дослідження є персонажне мовлення головного героя повісті «A Study in Scarlet» та втілення цього ж героя в епізоді телевізійного серіалу, що на ній базується, «A Study in Pink».

Предметом – комунікативно-синтаксичні особливості мовлення Шерлока Холмса у даних творах.

Фактичним матеріалом для нашого дослідження служать репліки головного героя Шерлока Холмса у повісті «A Study in Scarlet» (Doyle 2007) та епізоду телевізійного серіалу «A Study in Pink» (Sherlock 2010). Кількість речень для аналізу складає 1400 одиниць, відібраних методом суцільної вибірки з персонажних діалогів оповідання та епізоду (600 речень із повісті; 800 речень із телесеріалу).

Дослідження покладається суттєво на застосування таких загальнонаукових та лінгвістичних *методів* і підходів як якісний і кількісний аналіз, елементи діахронічного дослідження, поверхневого структурного аналізу, описовий метод.

Автором найвідомішої теорії про мовну особистість є Ю.М. Караулов. Він розглядає її як суму особливостей ідіолекта та ідіостилі людини, а мовний портрет – лише як якість мовної особистості в певний момент часу, що характеризується рядом лінгвістичних і екстралінгвістичних особливостей (цит. по Пожарицька 2012).

На думку більшості дослідників (серед них Аріскіна О., Дрянгіна А., Пожарицька О. (Пожарицька 2012)), «мовленнєва особистість» це конкретна людина зі своєю специфікою комунікації, в той час, коли «мовна особистість» є узагальненим поняттям для певного типу комунікантів.

За Г. Г. Матвеевою, мовленнєвий портрет це «набір мовних уподобань мовця в конкретних обставинах для актуалізації певних намірів і стратегій впливу на слухача» (Матвеева 1993).

Існують наступні складники мовленнєвого портрету:

1) особливості набору мовних одиниць (головним чином, лексикосемантичних одиниць та граматичного наповнення конструкцій), тобто лексикон і тезаурус, де відбиватимуться як загальний рівень лексичного запасу мовця, так і мовленнєві одиниці і обороти, що він використовує найчастіше;

2) синтаксичний портрет, що складається з найбільш типових для комуніканта синтаксичних конструкцій і характеристик;

3) тенденції в особливостях мовленнєвої поведінки, тобто ті цілі і інтенції, які дана особистість найчастіше переслідує в комунікації.

Інструментами для дослідження мовленнєвого портрету головного героя твору А.К. Дойла та телесеріалу ВВС у нашій роботі виступають структурно-комунікативні типи речень, що використовує Шерлок Холмс.

У своїй роботі ми, разом із іншими дослідниками (Морозова І.Б., Пожарицька О.О., Р. Гунтер, Дж. Аллертон та ін.), ґрунтуємося на загально прийнятій класифікації речень на прості, складні та ускладнені. При цьому, структурна складність речення визначається кількістю предикативних центрів у ньому (Morozova & Pozharytska 2021). Так, під простим реченням ми розуміємо таке, що має у своїх межах первинну структуру предикації (якщо така є в наявності); під складним – полі-предикативну структуру; а під ускладненим – речення, де, окрім однієї первинної структури предикації, маніфестується прихована вторинна структура предикації (одна чи більше), об'єктивована у ланцюзі однорідних членів, у граматичному інфінітивному, герундіальному або партиципальному комплексі, чи поширеному звертанні (типу «Dear respected ladies and gentlemen») (Морозова 2018).

Комунікативні типи речень традиційно поділяються на:

- Розповідні/декларативні речення (declarative sentences) – такі, що висловлюють певну думку;
- Питальні речення/інтеррогативні (interrogative sentences) – такі, що ставлять запитання;
- Спонукальні/імперативні речення (imperative sentences) – речення, що спонукають до дій.

Окремо виокремлюємо окличні речення (exclamatory sentences) та неокличні речення (non-exclamatory sentences)

Під час аналізу персонажного мовлення головного героя *повісті* Артура Конан Дойла, ми встановили, що у своєму мовленні Шерлок Холмс вживає переважно прості за структурою речення – 47,7 %. Складні речення він використовує у 35,8 %, а ускладнені – у 16,5 % випадків (див. рис. 1).

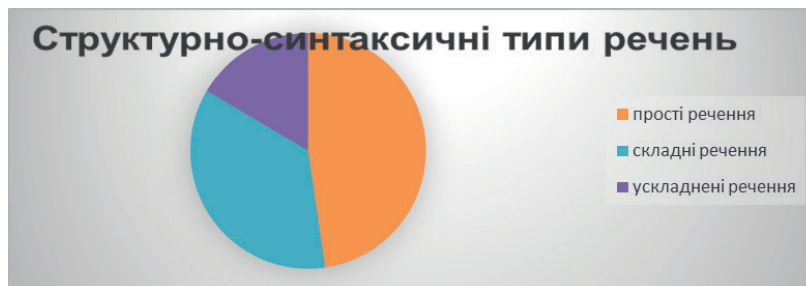

Рис. 1. Вживання Шерлоком Холмсом різних структурно-синтаксичних типів речень в оповіданні А.К. Дойла «A Study in Scarlet»

Приклади до рис.1 з твору А.К. Дойла «A Study in Scarlet» (Doyle 2007):**I. Прості речення:**

1. *My view of the case is the correct one.* – Це речення просте, адже в ньому один підмет, один присудок.
2. *I will give you a proof of my knowledge.* – Це речення просте, адже в ньому також один підмето-присудковий нексус.

II. Складні речення:

1. *"You see," he explained, "I consider that a man's brain originally is like a little empty attic, and you have to stock it with such furniture as you choose.* – Це речення складне, адже в ньому декілька підмето-присудкових ядер.

2. *"You have asked me if I know the name of the assassin – I do".* – Це речення складне, адже в ньому декілька первинних структур предикації.

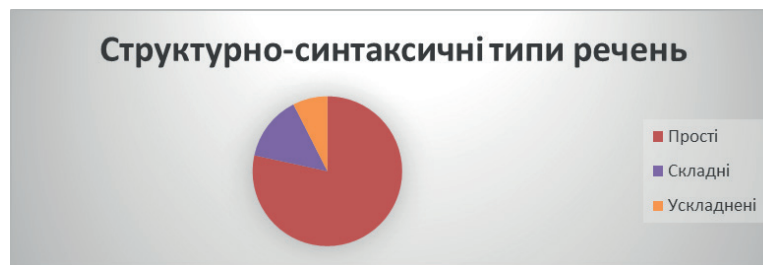
III. Ускладнені речення:

1. *As to poor Lestrade's discovery, it was simply a blind intended to put the police upon a wrong track, by suggesting Socialism and secret societies.* – Це речення ускладнене, адже в ньому присутній ланцюжок однорідних додатків. Окрім них, тут є два партиципціальних звороти.

2. *After leaving the house, he discovered his loss and hurried back, but found the police already in possession, owing to his own folly in leaving the candle burning.* – Це речення ускладнене, адже в ньому присутній як синтаксичний комплекс, так і однорідні присудки.

Таку частотність використання різних структурно-синтаксичних конструкцій ми пов'язуємо з тим, що «книжковий» Шерлок Холмс, з одного боку, тяжіє до лаконічних, простих висловлювань, зрозумілих Доктору Ватсону, детективам Скотланд-Ярду та його клієнтам, а з іншого, має розвинуте аналітичне мислення, про що свідчить доволі висока популярність у його мовленні вторинних структур предикації та ускладнених речень. Складні речення використовуються під час пояснень суті справ.

Під час аналізу мовлення головного героя в *епізоді телесеріалу «A Study in Pink»*, що базується на розглянутій повісті Артура Конан Дойла, ми встановили абсолютне домінування простих за структурою речень – 78,4 %. Складні речення Шерлок Холмс використовує у 14,1 %, а ускладнені – лише у 7,5 % випадків (див.рис. 2).

Рис. 2. Вживання Шерлоком Холмсом з телесеріалу ВВС різних структурно-синтаксичних типів речень

Приклади до рис.2 з телесеріалу ВВС (Sherlock 2010):**I. Прості:**

1. *I'm a consulting detective. Only one in the world. I invented the job.* – Ці речення прості, адже в них один підмет, один присудок.

1. *She didn't think about her daughter. She scratched her name on the floor with her fingernails. She was dying.* – Це також ланцюжок простих речень, в межах кожного лише одне підмето-присудкове ядро.

II. Складні:

1. *I know you're an Army doctor and you've been invalided home from Afghanistan.* – Це речення складне, адже в ньому три підмето-присудкових ядра, що поєднуються в межах кловів як безсполучниково, так і сурядним сполучником and.

2. *If somebody had just found that phone, they'd ignore a text like that, but the murderer... would panic.* – Це речення складне, адже в ньому також три підмето-присудкових нексуси.

III. Ускладнені:

1. *And I can read your military career in your face and your leg, and your brother's drinking habits in your mobile phone.* – Це речення ускладнене, адже в ньому присутній ланцюжок однорідних обставин місця.

2. *Serial killers, always hard. You have to wait for them to make a mistake.* – Підкреслене речення ускладнене, адже в ньому присутній синтаксичний комплекс з інфінітивом.

Таким чином, в результаті проведеного аналізу, бачимо, що Шерлок Холмс у серіалі найбільш активно використовує прості речення, що свідчить про простоту та доступність його мовлення та певну нетерплячість телегероя. У порівнянні з оригінальним Шерлоком Холмсом Артура Конан Дойла, новий герой не так часто вживає складні та ускладнені речення, адже його мовлення відповідає темпу та стилю життя сучасного Лондона. Шерлок ВВС є фактично уособленням 21 століття, де телеглядач, на відміну від читача кінця 19 століття, потребує швидкого пояснення дій.

Наступним кроком у нашому дослідженні став аналіз мовлення Шерлока Холмса у повісті та телесеріалі за **комунікативними типами** вживаних речень.

Як показують результати нашого аналізу, в **оповіданні** Артура Конан Дойла Шерлок Холмс використовує розповідні речення у 79,3 % випадків; питальні речення у 12,6 % випадків, імперативні у 4,3 %, а окличні речення у 3,8 % випадків. (див. рис. 3)

Приклади до рис.3 з твору А.К. Дойла «A Study in Scarlet» (Doyle 2007):**I. Розповідні речення:**

1. *Now we have the Sherlock Holmes' test, and there will no longer be any difficulty.*

2. *Then, of course, this blood belongs to a second individual- presumably the murderer, if murder has been committed.*
Дані речення повідомляють інформацію і класифікуються нами як розповідні.

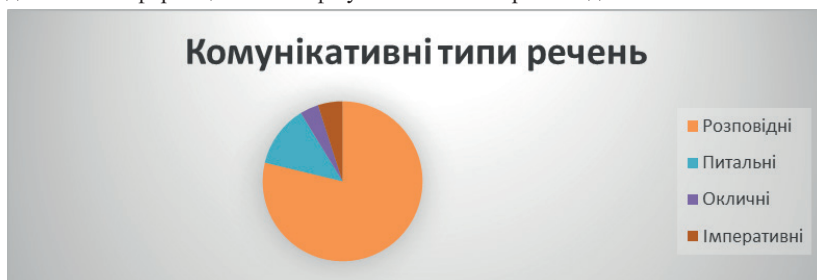

Рис. 3. Вживання Шерлоком Холмсом різних комунікативних типів речень в оповіданні А.К. Дойла «A Study in Scarlet»

II. Питальні речення:

1. *"Have you sent to Cleveland?"*
2. *Can you give me his name and address?"*

Обидва речення запитують інформацію та є питаннями.

III. Імперативні речення:

1. *"Give them here", said Holmes. "Now, Doctor, are those ordinary pills? "*
2. *Take a seat, and try one of these cigars.*

Речення у даній групі є наказами чи спонуканнями, а отже, імперативами.

IV. Окличні речення:

1. *It is impossible! And yet this wretched dog is none the worse. Ah, I have it! I have it!*
2. *Patience, my friend, patience!*

Підкреслені речення емоційно забарвлені та окличні.

Отримані результати аналізу частотності вживаних героєм оповідання різних комунікативних типів речень свідчать про його розміреність та виваженість. Зауважимо, що Містер Шерлок Холмс показує себе в мовленні послідовним та чітким у своїх неекспресивних висловлюваннях. Загалом «книжковий» Містер Шерлок Холмс є доволі спокійною людиною, адже використовує лише 3,8% окличних речень.

Порівняємо ці дані з такими по телесеріалу.

Під час аналізу мовлення Шерлока з ВВС за даним критерієм, ми встановили наступне. «Серіальний» Шерлок Холмс переважно вживає розповідні речення – 67,5%. Питальні речення він використовує у 20,5% випадків. Також у його мовленні присутні окличні речення – 6,5% та імперативні – 5,5% (див.рис. 4).

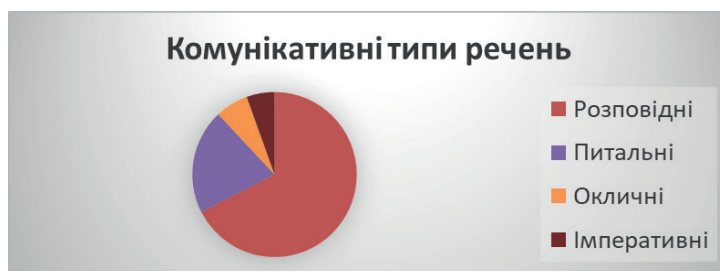

Рис. 4. Вживання Шерлоком Холмсом у серіалі ВВС різних комунікативних типів речень

Приклади до рис. 4 з телесеріалу ВВС (Sherlock 2010):

I. Розповідні:

1. *The name's Sherlock Holmes, and the address is 221 B Baker Street. Afternoon*
2. *Maybe you liked his wife or don't like his drinking. Shot in the dark. Good one, though.*

Дані речення повідомляють інформацію і класифікуються нами як розповідні.

II. Питальні:

1. *Found your website. The Science of Deduction – What did you think?*
2. *Did he offer you money to spy on me? – Yes.*

Обидва речення запитують інформацію та є питаннями.

III. Імперативні:

1. *Shut up, everybody.*
2. *Say that again.*

Дані речення є наказами.

IV. Окличні речення:

1. *Brilliant! Yes! Four serial suicides and now a note. Oh, it's Christmas.*
2. *Why? – Appreciation! Applause! At long last the spotlight.*

Підкреслені речення є емоційними та окличними.

Таким чином, хоча найпопулярнішим типом речень є розповідін (67,5%), кількість питальних речень є доволі великою (20,5%), як і кількість окличних реплік (6,5%). Дані риси показують «серіального» Шерлока як емоційну людину,

комунікативного лідера, спрямованого на взаємодію з аудиторією (попри його тезу про власну соціопатичність: «*I'm not a psychopath, Anderson. I'm a high-functioning sociopath. Do your research.*»), адже він любить ставити питання та сам керувати розмовою.

Окремо ми проаналізували кількість вживання Шерлоком Холмсом **звертань** у творі Артура Конан Дойля та у телесеріалі. Так, за нашими підрахунками, у серіалі Шерлок майже використовує звертання на третину випадків частіше (3,4% у телесеріалі проти 2,5% і повісті), що також свідчить про бажання Шерлока Бенедикта Камбербетча встановити більший контакт з оточуючими.

Літературні герої проживають у вікторіанській Англії, однак детектив Містер Шерлок Холмс та Доктор Джон Ватсон називають один одного за прізвиськом, фамільярно опускаючи традиційні титули типу «містер» та «доктор» у бесіді між собою, наче школярі. Така особливість їх спілкування вказує на доброзичливі приятельські стосунки героїв. У серіалі Холмс та Ватсон взагалі називають один одного по іменам, а їхні звертання та манери ще більш фамільярні:

«*Ah, Mr Holmes. – Sherlock, please.*»

«*John, have a cup of tea, make yourself at home.*»

Лінійно середня довжина речення Шерлока Холмса у **творі** Артура Конан Дойля складає 9-12 слів.

1. *I generally² have³ chemicals⁴ about⁵, and⁶ occasionally⁷ do⁸ experiments⁹*

2. *I then² remarked³ that⁴ you⁵ came⁶ from⁷ Afghanistan⁸, and⁹ you¹⁰ were¹¹ astonished¹².*»

У **телесеріалі** даний герой є менш красномовним, і лінійно середня довжина речення Шерлока складає 8-9 слів. Також, на відміну від себе «у книжці», дуже частим явищем у його мовленні на екрані є вираження думок односкладними або непоширеними реченнями лише з 3-4 слів.

1. *There's¹ been² a fourth³. And¹ there's² something³ different¹ this³ time⁶.*

2. *Got anything? – Not¹ much².*

Такі мовленнєві риси пов'язані, на нашу думку, перш за все, з іншим типом медіа. У телесеріалі, де події змінюють одна іншу набагато швидше, і темп оповіді прискорюється, мовлення героя стає лаконічнішим.

Використання таких коротких реплік, поряд з іншим, свідчить також про агресивність та іронічність нового героя, чого не можна сказати про «книжкового» Шерлока Холмса. Шерлок Бенедикта Камбербетча відкрито знущується з Лестрейда та Андерсона, але робить це з класичним англійським тонким гумором. У цьому йому допомагають «колючі» короткі висловлювання:

«*It's not obvious to me. – God, what is it like in your funny little brains? It must be so boring.*»

Таким чином, з проведеного нами дослідження можна зробити **висновок**, що книжковий, і «серіальний» герой Шерлок Холмс доволі відрізняються у своїх мовленнєвих портретах. Розглянемо результати аналізу головних рис мовленнєвих портретів двох утілень даного героя та спробуємо пояснити причини змін у них.

Попри той факт, що обидва Шерлоки мають тенденцію висловлюватись простими за синтаксичною структурою реченнями (47,7% та 78,4% відповідно), кількість ускладнених та складних речень, вжита ними, є суттєво різною та у даному разі ці структурні типи речень виступають диференційними характеристиками.

«Серіальний» Шерлок у користується простими за синтаксичною структурою реченнями півтора рази частіше за героя книги – 78,4%, і одним з пояснень даного факту бачимо вже сам тип медіа, у якому функціонує Шерлок. Серіал зумовлює використання героєм саме коротких та простих конструкцій, які змінюють одна одну доволі швидко через лімітований час серії, і саме структурна простота робить висловлювання Шерлока більш зрозумілими глядачеві. У його комунікативному внеску також присутньо набагато більше односкладних та непоширених конструкцій, що роблять його мовлення швидшим і різким за розлогого вікторіанського джентльмена з книг. Серед іншого, такі ланцюжки з коротких та простих речень розкривають невгомну натуру сучасного Шерлока. Цікаво, що «книжковий» Містер Шерлок Холмс найчастіше висловлюється короткими реченнями, коли розповідає про самого себе.

Таке широке використання у мовленні Шерлока у серіалі простих речень взагалі та односкладних та непоширених конструкцій зокрема викликано, серед іншого, і більшою неформальністю міжособистісного спілкування у героїв ХХІ століття через загальні діяхронічні зміни у мовному етикеті та особливостях діалогічного мовлення.

У свою чергу, більшість складних речень Шерлока Холмса, за нашими спостереженнями, використовуються як в серіалі, так і в оповіданні переважно під час розв'язання задачі та пояснення ходу дій вбивці. Складні речення складають 14,1% лише мовленнєвого внеску сучасного Шерлока (на відміну від 35,8% (в оповіданні)). Цей відсоток у більш, ніж в два рази менший за частотність такого типу речень в оповіданні, оскільки частіше за все сучасний герой обирає висловитись декількома простими реченнями, ніж одним складним, що, як було зазначено вище, прискорює сприйняття інформації у серіалі, де, на відміну від книги, глядач не завжди може відмотати стрічку назад, аби ще раз послухати та краще зрозуміти тези детектива. Таким спрощенням пояснюємо і меншу частотність ускладнених речень у телевізійній версії.

Розповідні речення є найчастіше використаними у мовленні реченні Шерлока Холмса (79,3% в оповіданні та 67,5% в телесеріалі), адже головний герой більш пояснює Ватсонові та іншим хід власних думок та дії злочинця.

Питальні за комунікативним типом речення Шерлок Холмс використовує у 12,6% в оповіданні та 20,5% в телесеріалі випадків, що показує більшу жвавість натури головного героя у серіалі та його бажання до комунікативної взаємодії та лідерства. Загалом доволі висока частотність питальних речень пов'язана з необхідністю їхнього використання у розслідуванні. Підкреслимо, що питальні речення як у книзі, так і у серіалі майже завжди прості за синтаксичною структурою, оскільки Шерлок Холмс завжди намагається ставити дуже чіткі і зрозумілі респондентові питання, які потребують короткої та чіткої відповіді. Цікаво, що, за нашими підрахунками, «серіальний» Холмс здебільшого використовує риторичні, аніж спеціальні чи загальні запитання. Риторичні питання Шерлока часто функціонують для знуцання з Ватсона та Скотленд-Ярду та показують здивування героя від недотепності його оточення.

Оскільки даний літературний герой не є емоціональним та говірливим, кількість окличних речень, відповідно, маленька – 6,5% у телесеріалі та 3,8% в оповіданні. При цьому, кількість окличних речень телевізійного героя є на порядок вище, що демонструє підвищену емоційність саме теле-Шерлока, що значно менше притаманно «книжковому» спокійному джентльмену Шерлоку Холмсу.

Імперативні речення присутні в обох медіях у діалогах з Ватсоном та підозрюваними – 4,3% в оповіданні та 5,5% в телевізійному епізоді, адже Шерлок не надто часто примушує людей до дій, віддаючи перевагу невербальному впливу та непрямій взаємодії. Зауважимо, що, на відміну від Містера Шерлока Холмса А. К. Дойла, Шерлок від BBC часто використовує імперативи з наміром встановити свій власний авторитет, чим пояснюється зафіксована нами тенденція до дієслів як «go», «get», «shut up» саме в імперативах. Дані дієслова мають підвищену частотність у мовленні серіального Шерлока Холмса. Такою комунікацією Шерлок у телесеріалі привертає до себе увагу та займає домінуючу позицію у бесіді, змушуючи своїх співрозмовників дослухатися до нього.

Отже, можемо зробити наступні **узагальнення** про мовленнєвий портрет Шерлока Холмса у медіі телесеріалу та діархронічні зміни у його образі. Новий Шерлок у серіалі є вербально агресивнішим та ексцентричнішим. Його гумор з тонкого англійського перетворюється часто на нетолерантні знущання. Сам новий Шерлок називає себе «високоактивним соціопатом» та фактично протиставляє себе іншим, апелюючи до того, що він перевершує оточення за своїм інтелектом, розумом та геніальністю, проте, судячи з комунікативного типу речень, які він вживає, Шерлок сам тягнеться до спілкування, привертаючи увагу до себе навіть більш частими звертаннями до співрозмовників.

Ретельний синтаксичний аналіз дозволив зробити висновок про (р)еволюційні зміни в мовленнєвому портреті відомого детектива.

Головну відмінність між мовленнєвим портретом Шерлока з телесеріалу та «класичного» Містера Шерлока Холмса з оповідання зумовлюємо перенесенням дії з XIX в XXI століття та зміною медіі – Шерлок Холмс залишив сторінки книги та перейшов на телекрани, що безпосередньо вплинуло як на сам характер персонажу, так і на характеристики його мовлення.

Можна сказати, що Містер Шерлок Холмс є уособленням епохи класичного детективу. Цей герой прославив відому техніку дедукції та пропагував критичне мислення й увагу до деталей, завдяки чому і став уособленням справжнього англійського детектива-джентльмена.

Шерлок Холмс, зіграний Бенедиктом Камбербетча, є відображенням свого часу. XXI століття стирає етикетні норми поведінки старої Англії через зовсім інший плин часу, що «компресується» та потребує нових героїв. Велику роль у зміні мовленнєвого портрету Шерлока Холмса відіграє і формат телесеріалу, у якому об'єктивується художній образ. Шерлок є не лише прагматиком, в ньому на рівні мовлення не залишилося тих манер та культури поведінки – він став жорстоким та іноді нестерпним, проте сам не може без соціуму, про що свідчить його висока кількість питальних та імперативних речень та звертань. Разом з цим, він залишив за собою свій гострий розум та здібність до дедуктивного мислення.

Перспективи проведеного дослідження вбачаємо в компаративному аналізі структурно-комунікативного рівню мовленнєвих портретів друга Шерлока Холмса доктора Ватсона в оповіданні А. К. Дойла та у телесеріалі BBC.

Література:

1. Матвеева Г. Г. *Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего*: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Х., 1993. 32 с.
2. Морозова І. Б. Покладемо квіти на могилу Елджернона: гештальт-маркери синтаксичного профайлінгу особистості. *Актуальні питання іноземної філології: наук. журн.* Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. № 8. С. 214–221.
3. Пожарицька О. О. Авторський концепт позитивності в художньому творі: філологічна інтерпретація. *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса: «Астропринт», 2012. № 18. С. 53–58.
4. Труба Г. М. Поняття взаємодії у функціональній граматиці (на прикладі взаємодії категорії становості і аспектуальності). *Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів. Колективна монографія*. Одеса: Поліпринт, 2015. С. 84–89.
5. Hochman B. *Character in Literature*. Cornell University Press, 2005. 204 p.
6. Mead G. Representation of fictional character. *Style*. Fall, 1999. Vol. 24. № 3. P. 440.
7. Morozova I. B., Pozharytska O. O. Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal (AWEJ)*. Volume 12. Number 2. June 2021. Pp. 457–468. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31>
8. Morozova I. B., Pozharytska O. O. Characters' Pilgrimage from the Canon to Fanfiction: A Gestalt Approach. *The IAFOR Journal of Literature and Librarianship*. Volume 10. Issue 1. 2021. Published July 28, 2021. Pp. 78–96. DOI <https://doi.org/10.22492/ijl.10.1.05>
9. Rimmon-Kenan Sh. *Narrative Fiction*. London and NY: Contemporary Poetics, 2002. 181 p.
10. Doyle A. C. *A Study in Scarlet*. Random House Publishing Group, 2007. 160 p.
11. *Sherlock*. BBC, 2010. A Study in Pink. [TV show]

References:

1. Hochman, B. (2005). *Character in Literature*. Cornell University Press.
2. Matveeva, G. G. (1993). *Скрытые грамматические значения и идентификация социального лица («портрета») говорящего* [Hidden grammar meanings and identification of the speaker's social person ("portrait")]. Avtoref. dis....d-ra filol. Nauk. Kh. [Kharkiv].
3. Mead, G. (1999). Representation of fictional character. *Style*, 24(3), 440.
4. Morozova, I. B. (2018). Poklademo kvity na mohilu Eldzherona: geshtalt-markery syntaksychnoho profaylinhu osobystosti [Let's put flowers on Algernon's grave: gestalt markers of syntactic personality profiling]. *Aktualni pytannya inozemnoyi filolohiyi: nauk. zhurn.* Lutsk: Skhidnoeuropskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrayinky, 8, 214-221.
5. Morozova, I. B., & Pozharytska, O. O. (2021). Characters' Pilgrimage from the Canon to Fanfiction: A Gestalt Approach. *The IAFOR Journal of Literature and Librarianship*, 10(1), 78-96. <https://doi.org/10.22492/ijl.10.1.05>
6. Morozova, I. B., & Pozharytska, O. O. (2021). Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal*, 12(2), 457-468. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31>
7. Pozharytska, O. O. (2012). Avtorskyi kontsept pozytyvnosti v khudozhnomu tvori: filolohichna interpretatsiya [Author's concept of the positive in fiction: philological interpretation]. *Mova. Naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva*. Odessa: "Astroprint", 18, 53-58.
8. Rimmon-Kenan, S. (2002). *Narrative Fiction*. London and NY: Contemporary Poetics, 181.
9. Truba, H. M. (2015). Poniattia vzayemodii u funktsionalnyi gramatytsi (na prykladi vzayemodii katehorii stanovosti i aspektualnosti) [The concept of interaction in functional grammar (on the example of the categories of state and aspectuality)]. *Odeska lingvistychna shkola: intehratsiya pidkhodiv. Kolektyvna monohrafiya*. Odessa: Poliprint, 84-89.
10. Doyle, A. C. (2007). *A Study in Scarlet*. Random House Publishing Group, 160.
11. *Sherlock*. (2010). A Study in Pink. [TV series].

Отримано: 24 березня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: morpo@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4820-8129>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-84-91

Пожарицька О. О. «Класичні» та «багатоелементні» людичні твори з розгалуженим нарративом: історія розвитку та лінгвохудожня специфіка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 84–91.

УДК: 811.111'367:17.022.1:821.111(73)

Пожарицька Олена Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри граматики англійської мови,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

«КЛАСИЧНІ» ТА «БАГАТОЕЛЕМЕНТНІ» ЛЮДИЧНІ ТВОРИ З РОЗГАЛУЖЕНИМ НАРРАТИВОМ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ЛІНГВОХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА

Беручи свій початок у 30-х роках 20 століття, історія з розгалуженим нарративом породила специфічний жанр книжок-ігор, відомий як серія «Обери собі пригоду». Проведений нами аналіз 30 таких творів, представлених різними жанрами та видавництвами, дозволив виокремити два основні типи даних книг, які ми назвали «класичні» та «багатоелементні» книги-ігри. Попри того, що кожний тип має свої вербальні та структурні особливості, обидва вони пропонують читачеві екзистенційний мультисесвіт його/її існування в заданих обставинах. «Класичні» книги-ігри більше спираються на представлений нарратив, який, у свою чергу, скеровується вибором, що робить гравець під час читання. Варіанти вибору вербально представлені у вигляді низки рішень, з яких потрібно обрати одне і, внаслідок зробленого вибору, отримати продовження нарративу. У «багатоелементних» книгах-іграх з'являється поняття «шансу», яке вводиться за допомогою таких додаткових інструментів для читання, як олівець, папір, гральні кубики, номерки чи інші невербальні елементи, що роблять цей тип книжок більш інтерактивним. Хоча «класичні» книги-ігри є старшими за свої «багатоелементні» аналоги, саме останній тип поступово витісняється відеоіграми, які забезпечують вищий рівень інтерактивності. «Класичні» книги-ігри, навпаки, перетворюються на нарративні мобільні додатки та публікуються в інтернеті у вигляді гіпертекстових творів.

Ключові слова: розгалужений нарратив, вибір, «багатоелементна» книга-гра, «класична» книга-гра, інтерактивність, структурні особливості.

Olena Pozharytska,
Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor, Chair of English Grammar,
Odessa Mechnikov National University

«CLASSIC» AND «MULTI-ELEMENT» LUDIC STORIES WITH BRANCHING NARRATIVES: HISTORY OF THE DEVELOPMENT & LINGUAL-AND-LITERARY PECULIARITIES

Having originated in the 30s of the 20th century, stories with branching narratives gave rise to a specific genre of gamebooks, known as «Choose Your Own Adventure» series. The carried out analysis of 30 gamebooks belonging to different genres and publishing houses resulted in our singling out two basic types of such stories, which we termed «classic» and «multi-element» gamebooks. Each type of gamebooks has its verbal and structural peculiarities, but both of them present an existential multiverse of the reader's survival under the given circumstances. «Classic» gamebooks rest more on the narrative itself, which, in its turn, is governed by the choices the reader makes while reading the book. The options are verbally represented as a number of decisions for the reader to choose from and, consequently, be provided with a necessary follow-up in the narrative. In «multi-element» gamebooks, the concept of «chance» comes into play, brought in with the help of such extra reading tools as a pencil, some paper, dice, numberplates or other non-verbal elements that make this type of gamebooks more interactive. Though «classic» gamebooks are older than their «multi-element» counterparts, it is the latter type that is gradually being ousted by videogames granting the player a higher level of interactivity. «Classic» gamebooks, on the contrary, are gradually developing into narrative mobile apps and get published online like hypertext stories.

Keywords: branching narrative, choice, «multi-element» gamebook, «classic» gamebook, interactivity, structural peculiarities.

Протягом усього шляху свого історичного розвитку художня література змінювала свої композиційні форми та жанри та знаходила нові способи об'єктивації авторського задуму. Ще у 30-х та 40-х рр XX ст. у художній літературі з'явилися твори з інтерактивним розгалуженим сюжетом, що надавали читачеві можливість самому робити вибір за героя та, в залежності від зробленого вибору, пропонували різні варіанти розв'язок творів (Доріс Вебстер (Doris Webster) та Мері А. Хопкінс (Mary Alden Hopkins) «Подумай про наслідки!» («Consider the Consequences!»); Жоржа Луї Борджеса (Jorge Luis Borges) «Дослідження роботи Герберта Квейна» («An Examination of the Work of Herbert Quain») та «Сад розгалужених доріжок» («The Garden of Forking Paths») та ін.). Результатом такого еволюційного розвитку інтерактивної літератури стали книги-ігри, що набирали популярності з 80-х рр і користувалися нею аж до появи перших комп'ютерних ігор, а зараз переживають своє відродження у формі творів для мобільних додатків типу Romance Club та ін.

Представлена робота спрямована на дослідження головних різновидів друкованих книг-ігор та їхніх лінгвальних та структурних особливостей. **Актуальність** такої розвідки випливає з новизни самого матеріалу дослідження та підкреслюється значенням даних творів для сучасного становлення літератури як фузії вербальних та цифрових елементів, адже книги-ігри як новий «культурний феномен» (Martin, 2015) свого часу не лише не припинили існування, але й перейшли в інтернет-простір та до світу комп'ютерних програм. При цьому, холістичних досліджень даного виду літератури проведено досі не було.

Об'єктом даної роботи були книги-ігри різних серій та жанрів (загальною кількістю 30 одиниць), **предметом** – особливості їхньої структурної побудови та вербальної реалізації.

Метою представленого дослідження було окреслення провідних типів книг-ігор та лінгвохудожньої специфіки кожного з них. У процесі роботи було вирішено наступні **завдання**: визначено головні типи книг-ігор в залежності від рівня інтерактивності та нарративності твору; окреслено найбільш популярні книги-ігри двох окреслених типів та шлях їх становлення; проаналізовано жанрову репрезентативність книг-ігор; встановлено характерні особливості побудови нарративу у творах-іграх; проаналізовано композицію, структурні елементи та візуальну представленість твору двох базових типів книг-ігор.

У процесі роботи було використано як суто лінгвістичні, так і загальнонаукові **методи** наукового пошуку. Серед них: індукція, дедукція, дескриптивний метод, порівняльний та інтерпретаційно-контекстуальний аналіз, метод кількісних підрахунків.

Матеріалом розвідки слугували твори-ігри з розгалуженим сюжетом типу «Обери собі пригоду» («Choose Your Own Adventure») різних жанрів та серій, представлені у друкованому та цифровому форматах (загальною кількістю 30 творів). Також було проаналізовано по три твори-гри з нарративних мобільних додатків *Romance Club* та *Chapters* (загалом 6 творів у мобільних додатках).

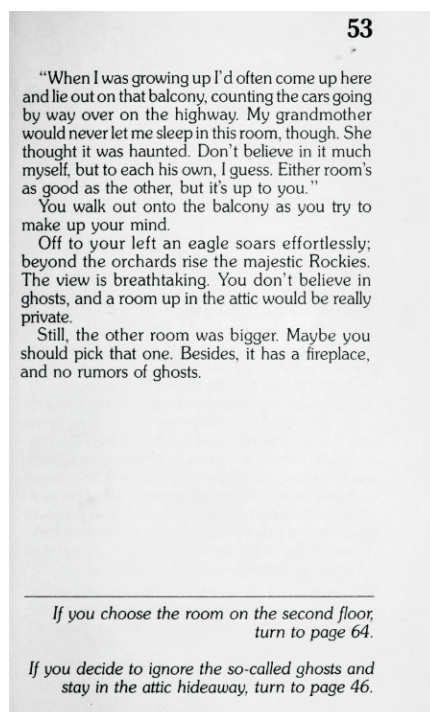
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням книг-ігор присвячували свої роботи фахівці в областях людології, лінгвістики, культурології та мультимедіальних студій. Так, Сувік Мухержи (*Souvik Mukherjee*) розглядає нарратив і літературу у параметрах нового дискурсу відеоігор, що представляють собою нову медію для сучасної оповіді, й аналізує, як саме представлено інформацію в творах-іграх, що «кидають виклик традиційним концепціям нарративів, ідентичності та культурі» (Mukherjee, 2015). Попри значний вклад Сувіка Мухержи до дослідження ігор, зауважимо, що розвідки вченого спрямовані здебільшого на вивчення саме відеоігор та їх функціонування у рамках картини світу минулих колоній (Mukherjee, 2017). Окремо досліджуються зв'язки між настільними іграми (особливо давньоіндійськими) та відеоіграми.

Ганна-Ріікка Ройне (*Hanna-Riikka Roine*), співредактор книжки «Етос цифрових середовищ: технологія, теорія літератури та філософія» (2021) (*The Ethos of Digital Environments: Technology, Literary Theory and Philosophy (Perspectives on the Non-Human in Literature and Culture)*) (Roine, 2021) вивчає здебільшого способи взаємодії з цифровими медіями, поняття нарративності та агенції у творах-іграх та концентрує увагу на цифрових рольових іграх, лише торкаючись питання друкованих книжок-ігор.

Райне Коскімаа (*Raine Koskimaa*) з Фінляндії, в свою чергу, вивчає твори-ігри, цифрову літературу та трансмедійне оповідання крізь призму сучасної культури (Koskimaa, 2000). Апелюючи до книг-ігор як попередників справжніх комп'ютерних ігор, авторка не зосереджується на їх особливостях чи різновидах та аналізує їх вигадані світи за комунікативними практиками. Зауважимо, що робіт, присвячених дослідженню саме книг-ігор та їх різновидам на даному етапі нам не відомо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі свого боку, ми фокусували увагу саме на книгах-іграх. Так, аналіз 30 різножанрових книг-ігор, з одного боку, та сучасних досліджень в області людології, з іншого, показують, що книги-ігри можна умовно розділити **на два типи**:

1) такі, що характеризуються розгалуженістю сюжету (типу «*Prisoner of the Ant People*» Р.А. Монтгомері чи «*The Video Avenger*» Д. Коллігена) (див. рис. 1).

Рис. 1. Типовий фрагмент з елементами вибору з книг-ігор з розгалуженим сюжетом (на прикладі твору «Ghost Train» Луїзи Мунро Фолі (Louise Munro Foley) (Foley, 1983))

На рис. 1 зображено типовий «вузловий» момент вибору (де вирішується, яким буде наступний «крок» нарративу). Фактично перед читачем постає питання, яку кімнату обрати – більшу з каміном на другому поверсі або меншу з дивовижним видом з вікна та балконом, де, можливо, мешкають привиди. Плюси та мінуси кімнат, відомі герою, від імені якого грає читач, наведені у тексті, а опції приводяться наприкінці сторінки. В залежності від того, яка кімната здається читачеві більш

привабливою за наведеним описом, він/вона «крокує» до наступного сюжетного фрагменту на сторінку 64 («*If you choose the room on the second floor, turn to page 64*») або 46 («*If you decide to ignore the so-called ghosts and stay in the attic hideway, turn to page 46*» (Foley, 1983)). Події, зрозуміло, будуть розвиватися по-різному.

Н. Трінгам (Neal Tringham) та В. Ленгфорд (David Langford) називають такі твори з суто вербальним кодуванням як інформації, так і опцій «якісними» (*qualitative*) через більшу увагу до самого нарративу (Tringham & Langford, 2017);

2) такі, що більш наближуються до комп'ютерних ігор (типу «*Lone Wolf*» Джо Девера чи «*Warlock of Firetop Mountain*» С. Джексона та І. Лівінгстоуна) за тим принципом, що не лише вибір читача-гравця має вирішальне значення для розвитку сюжету, але й такі «*позатекстові*» фактори, як «рівень здоров'я», «зброя» і т.ін., що накопичується по мірі гри або взагалі за допомогою грального кубика чи таблиці, у яку читачеві пропонується тицьнути пальцем (див. рис. 2 та рис. 3).

As the *Starstrider* begins its descent there is a startlingly loud explosion. From his nest atop the mainmast, the lookout shouts a warning and points frantically towards the ground. You rush to the rail and peer over the side, your stomach churning with fearful anticipation of what you will see. Deep within the fathomless reaches of the fissures and chasms passing below, you glimpse flashes of blue-white energy. These bolts are growing brighter and louder as they streak towards the surface. One bolt escapes from a vent in the middle distance and rips open the sky. It skewers a cluster of steam clouds and blows them apart in a loud and spectacular explosion of gas and flame. You urge Acraban to order his helmsman to ascend, to avoid the new and deadly danger that is striking at you from below. The wizard turns to Kuo, but before he can issue the order, there is a deafening *Crack!* from somewhere beneath the stern.

Pick a number from the **Random Number Table**.

If the number you have picked is 0–3, **turn to 268**.

If it is 4–6, **turn to 149**.

If it is 7–9, **turn to 341**.

Рис. 2. Типовий фрагмент з елементами вибору у серії Джо Девера «*Lone Wolf*» (Dever & Williams, 2018)

На рис. 2 показано, як виглядає типовий «вузловий» вирішальний фрагмент з опціями вибору у творах другого типу. Привертає увагу, що аналізована книга зараз представлена в онлайн-форматі від проекту Aop, і замість перелистування «гравець» тепер просто клікає по екрану на відповідних рядках, що по суті представляють собою гіпер-посилання. Можливість такої модернізації навіть попередньо виданих у паперовому, друкованому форматі книжок підкреслює спільну сутність гіпертекстових творів та творів «Обери собі пригоду» («*Choose Your Own Adventure*») та актуальність даних творів для сьогодення.

Отже, після прочитаного абзацу долю протагоніста (від імені якого «грає» читач) пропонується вибрати цифру з таблиці рандомних номерів (представленій на рис. 3): «*Pick a number from the Random Number Table*» (Dever & Williams, 2018), і лише від такого доленосного «тицяння» (а не від прийнятого читачем **рішення**) буде залежати, до якого наступного фрагменту йому йти: «*If the number you have picked is 0-3, turn to 268. If it is 4-6, turn to 149. If it is 7-9, turn to 341*» (там же). – «Якщо обрана тобою цифра дорівнює від 0 до 3, йди до фрагменту 268. Якщо вона дорівнює від 4 до 6, то до 149. Якщо вона дорівнює від 7 до 9, йди до 341» (переклад мій – О.П.).

Random Number Table

1	5	0	1	6	2	9	7	8	1
0	3	0	1	7	4	8	1	6	5
7	5	2	0	5	9	4	6	1	4
6	1	7	6	4	5	8	0	5	3
4	7	9	4	2	6	0	3	8	3
0	4	4	7	8	0	7	5	0	2
9	3	6	0	5	8	7	4	9	2
2	4	2	7	8	5	9	1	6	5
5	2	4	8	2	5	4	6	1	6
8	7	2	6	6	2	1	8	5	0

Рис. 3. Таблиця з цифрами у книзі-грі з серії Джо Девера «*Lone Wolf*» (Dever & Williams, 2018)

Цей другий тип книг-ігор Н. Трінгам та Д. Ленгфорд називають «кількісним» (*quantitative*) (Tringham & Langford, 2017).

З нашої точки зору, обидва наведені терміни не віддзеркалюють сутність представлених у цих двох категоріях творів та вводять в певну оману (що розуміти під «якісністю» твору?), а тому ми, у свою чергу, пропонуємо до використання поняття «**класичні**» книги-ігри для позначення «якісних» книг-ігор, де хід подій та укладання нарративу твору вирішує лише вибір читача; та «**багатоелементні**» книги-ігри замість «кількісних», в яких присутні *позатекстові* елементи, через велику низку факторів, що можуть вплинути на розвиток дії. Як підказує інструкція на типовій обкладинці таких творів: «*Two dice, a pencil, and an eraser are all you need to make your journey*» (Livingstone, 2004). – «*Усе, що тобі потрібно для мандрівки, – це дві гральні кубики, олівець та гумка*» (переклад мій – О.П.). По суті, можна стверджувати, що для «класичних» книг-ігор характерна більша нарративність, а для «багатоелементних» – більша інтерактивність самого процесу гри-читання, де задіяно невербальні компоненти.

У плані часу своєї появи «класичні» книги-ігри передували «багатоелементним», які на форумах також іноді називають «рольові ігри пригоди-пасьянси» («*role-playing game solitaire adventure*» (Katz)). При цьому, географічно «класичні» книги-ігри є більш популярними у США, у той час як «багатоелементні» книги-ігри отримали більш широке розповсюдження у Великій Британії.

Разом з тим, зауважимо існування також дещо «**гібридних**» форм творів-ігор – *комп'ютерних та мобільних додатків, та мультигравцевих творів-ігор для кількох учасників*. І якщо комп'ютерні та мобільні додатки (*Romance Club, Chapters: Interactive Story, Love-Sick: Interactive Stories* та ін.) ми загалом уналежнюємо до першого, «класичного» з наведених типів творів-ігор через їх явну нарративність, то мультигравцеві книги-ігри (типу *Lost Worlds* від *Nova Game Designs*), як показує проведена нами розвідка, взагалі майже не характеризуються нарративністю як такою. Не зупиняючись на даних творах детально у даній статті, підкреслимо, що дані два типи ігрових творів вважаємо необхідним проаналізувати окремо більш детально у наступних дослідженнях.

«**Класична**» друкована серія книг «Обери собі пригоду» («*Choose Your Own Adventure*») має біля 200 різножанрових книг (185, наскільки нам відомо) та є серією книг-ігор з найдовшою історією публікацій. По суті, вона виросла з серії Едварда Пакарда (*Edward Packard*) «Пригоди про тебе» («*Adventures of You Series*») та передбачала читачку аудиторію віком від 9-12 років. Традиційно саме Е. Пакарда з його книгою «*Sugarcane Island*» та Р. А. Монтгомері (*R. A. Montgomery*) з твором «*Journey Under the Sea*» вважають піонерами творів такого плану, однак сама фраза «Обери собі пригоду» (*Choose Your Own Adventure*) вперше з'явилася на обкладинці творів саме Е. Пакарда «*Deadwood City*» та «*The Third Planet from Altair*» від видавництва *Lippincott*.

Ідею подібних розгалужених історій Е. Пакард узяв, як він сам зазначає в інтерв'ю (Martin, 2015), у своїх доньок, яким він розповідав історії про хлопця Піта, з яким відбувалися різні пригоди на безлюдному острові. Коли ідеї про сутність тих пригод в нього закінчилися, він запитав в них, що б вони стали робити на місці головного героя, а коли дівчата надали йому кожна свій варіант продовження історії, придумав для кожного з варіантів власне закінчення. Е. Пакарда здивувала дитяче захоплення до таких оповідань, і вже у 1976 р. він опублікував «*Sugarcane Island*» у видавництві «*Vermont Crossroads Press*», яким володіло подружжя Констанція Кеппел (*Constance Cappel*) та Реймонд А. Монтгомері (*Raymond A. Montgomery, Jr.*), який і написав другий твір у новій серії.

Загалом кожний з цих двох авторів – Е. Пакард та Р. Монтгомері – написав більше 60 творів у межах серії «Обери собі пригоду» («*Choose Your Own Adventure*»), а видавництво *Bantam*, що придбало права на публікацію подібних творів у 1979 р., сприяло дійсному розквіту книг-ігор у 80-ті та їх буму у 90-ті.

Інтерактивність даних книг передбачає лише перелистування сторінок та вибір можливого розвитку подій, без застосування грального кубика чи підкидання монети. Зауважимо, що дана серія є найпопулярнішою та найбільш продуктивною, однак не можна ігнорувати наявність інших серій книг-ігор типу «*Find Your Fate*» з книжками про Індіану Джонс, Джеймса Бонда та Доктора Who, «*Time Machine*», «*Top Secret*», «*Endless Quest*» та ін., твори у яких побудовані за таким точно принципом. З найбільш сучасних друкованих прикладів подібних творів можна назвати книги-ігри для дорослих «Лотерея життя» («*Life's Lottery*») Кім Ньюман (*Kim Newman*), «Загублені в Остін: Створи власну пригоду у стилі Джейн Остін» («*Lost in Austen: Create Your Own Jane Austen Adventure*») Емми Вебстер (*Emma Webster*), «Чудові маленькі помилки: Роман-переробка» («*Pretty Little Mistakes: A Do-Over Novel*») та його продовження «Мільйон маленьких помилок» («*Million Little Mistakes*») від Хізер МакЕлхеттон (*Heather McElhatton*), що стали бестселерами (*Boston Globe* bestseller list, 2007).

Зазвичай твори «Обери собі пригоду» («*Choose Your Own Adventure*») не пов'язані один з іншим, але деякі з них мають «наскрізних» персонажів, що перебираються з книги у книгу (наприклад, Джилліам Прем (*Gilliam Prem*), Рікардо (*Ricardo*) та Ліса (*Lisa*) з'являються як мінімум у двох творах кожний, а доктор Нера Вівальді (*Nera Vivaldi*) навіть у декількох: «*Hyperspace*», «*The Third Planet from Altair*», «*Survival at Sea*», «*Underground Kingdom*» та ін.) чи спільну тематику (зазвичай, за нашими спостереженнями, це бойові мистецтва, пригоди чи фентезі; наприклад: *Adventure Box: «Survival at Sea», «The Race Forever», «Underground Kingdom», «Secret of the Pyramids», «Escape»*).

Від основної серії «Обери собі пригоду» («*Choose Your Own Adventure*») у різні часи було утворено декілька підсерій: для молодшої аудиторії («*Choose Your Own Adventure for Younger Readers*», «*Your First Adventure*», «*Choose Your Own Adventure – Walt Disney*» та ін.), книги-ігри з постійними персонажами («*Choose Your Own Adventure – Passport*»), збільшеного об'єму («*Choose Your Own Adventure Super Adventure*») чи певних окремих жанрів («*Choose Your Own Adventure – The Young Indiana Jones Chronicles*»), кошмари («*Choose Your Own Nightmare*» та ін.).

Якщо типові «класичні» книги-ігри представлені у серії «Обери собі пригоду» («*Choose Your Own Adventure*»), то «**багатоелементні**» було вперше реалізовано у серіях «Темниці та дракони» («*Dungeons & Dragons*») Гері Гайгекса (*Gary Gygax*), що сягає 1979 р., та «Троллі та тунелі» («*Tunnels and Trolls*») від Кена СентАндре (*Ken St Andre*) та компанії *Flying Buffalo*. При цьому, саме «*Buffalo Castle*» від «Троллі та тунелі» першим позбавився від необхідності мати окрему позицію судді серед гравців. Саме ці «багатоелементні» книги-ігри вперше ввели у процес гри елемент доленосності за рахунок кидання грального кубика, що навіть отримало окрему назву – «рятувальні покатуньки» (*saving rolls*) – коли гральна кість вирішує,

чи є успішною проведена атака певного плану (Cogburn & Silcox, 2012: 225). Наразі це усталений і загальновідомий термін, прийнятий в комп'ютерних іграх, що підтверджує близькість даного типу книг-ігор до відеоігор.

Цікаво, що обидві серії («Темниці та дракони» («*Dungeons & Dragons*») та «Тролли та тунелі» («*Tunnels and Trolls*»)) друкуються та перепублікуються навіть зараз, кожного разу оновлюючи не стільки загальну сюжетну лінію, скільки можливості та вміння персонажів (остання публікація «Тролли та тунелі» була у 2015 р.).

Найбільшою популярністю у Великій Британії, однак, користується мультимедіа, побудований у серії «Фентезі-боротьба» («*Fighting Fantasy*»). Дана серія з'явилася пізніше та була заснована двома друзями Стівом Джексоном (*Steve Jackson*) та Іаном Лівінгстоуном (*Ian Livingstone*). Попри свою назву, «Фентезі-боротьба» («*Fighting Fantasy*») охоплює різні жанри, нараховує більше 60 книжок та святкувала своє 40-річчя минулого року (What is Fighting Fantasy?). До речі, її засновники Стів Джексон та Іан Лівінгстоун пізніше перейшли працювати в індустрію відеоігор.

Другою найбільш популярною серією книг у Великій Британії є вже загадана вище серія «багатоеlementних» книг-ігор Джо Девера (*Joe Dever*) «*Lone Wolf*», яка сягає корінням свого тематичного наповнення ще до легенд про короля Артура та про монаха-воїна, який стає героєм після трагічних подій з його вчителями та рідними, відомими як Кай Лорди (*Kai Lords*). Через можливість гравців самим обирати собі зброю та навички, прийнято вважати, що ця «багатоеlementна» книга-гра має навіть певний стратегічний потенціал та може прищепити навички стратегічного мислення (Project Aon. FAQ, 2023). Найновіша книга цієї серії була видана у 2016 р.

У **жанровому** відношенні «**класичні**» книги-ігри мають значно більшу репрезентативність, охоплюючи майже усі з відомих нам жанрів та навіть родів літератури, адже представлені як прозою, так і поезією та драмою (хоча перший рід суттєво переважає). Так, щодо форми творів-ігор, найчастіше вони написані у прозі, хоча бувають і виключення з цього правила, що, однак, не стає на заваді уналежнення їх до творів-ігор. У деяких випадках книги-ігри містять вірші або являють собою поєднання віршів та прози. Прикладом такого випадку є твір «*To Be or Not To Be*» Раяна Норта (*Ryan North*), в якому віршованих епізодів доволі багато (що логічно впливає вже з назви, яка натякає на віршовану драму У. Шекспіра та фактично переказує її на власний манер).

«**Багатоеlementні**» книги-ігри, за нашими спостереженнями, представляють собою лише прозові твори, представлені у трьох жанрах: фентезі, наукова фантастика та містичні хоррори.

Говорячи про **структурну побудову** різних типів книг-ігор, відзначимо наступне. Як показують результати нашого аналізу, загальна кількість фрагментів у «багатоеlementних» творах-іграх нараховує до 400 (типово для серії «*Fighting Fantasy*»), наприклад, «*The Warlock of Firetop Mountain*», 2009) при мінімально шести можливих «закінченнях» історії.

Середня довжина «**класичних**» друкованих книг-ігор – 115-125 сторінок, кількість «фрагментів-епізодів» зазвичай дорівнює від 50 до 80, а розв'язок – від 7 до 44.

Іноді в обох видах книг-ігор фрагменти тексту нумеруються, іноді вони є розділеними на глави чи підрозділи, однак у «**класичних**» книгах-іграх ходи читача зазвичай скеровано номером сторінки (*page*), а у «**багатоеlementних**» – номером абзацу (*paragraphs*).

На відміну від «**класичних**» книг-ігор, де зав'язка чи експозиція представлені на 1-2 сторінках без елементів вибору, а попередньої історії (*backstory*) зазвичай не надано, у «**багатоеlementних**» творах самій історії майже завжди передують нефрагментарний початок – «зав'язка/експозиція» та передісторія (*backstory*), що обов'язково викладені на декількох сторінках (від 3 до 7 сторінок, за нашими даними).

Однією з головних специфічних особливостей творів-ігор є наявність «системи «вузлових» моментів, які пропонують неодноразову біфуркацію нарративу та можливе поширення продовжень твору» (Пожарицька, 2022: 176). При цьому, варто наголосити, що не усі з нарративів, що утворюються за вибором читача, будуть цілком різними за своїми структурними компонентами. У деяких випадках різні опції, обрані на різних етапах оповіді, можуть призвести до однакового результату. Так, іноді до одного і того самого «продовження» або навіть розв'язки можна «прийти» з зовсім різних сторінок, підчас навіть не внаслідок зробленого вибору, а скерованим авторською референцією до наступного «кроку» (коли читача просто відсилають за наступним епізодом до певної сторінки).

Важливо підкреслити, що, попри використання одного і того самого епізоду на різних етапах оповіді або навіть у різних інваріантах твору, побудованих за читацьким вибором (як результат опцій, які було обрано у процесі читання-гри), історії, в межах яких цей епізод функціонуватиме, будуть цілком різними. Різними будуть і функції та структурні позиції такого епізоду у побудові кожного інваріанту твору, адже такий епізод може бути композиційно поданим як під час «розвитку дії», так і під час її «спадання». Тані епізоди ми називатимемо «перехресними».

Структурно, за своєю внутрішньою побудовою, «перехресні» епізоди є ригідними та незмінними, проте, як з одного набору кубиків можна сконструювати різні будівлі, так і з певного «набору» епізодів можливо сконструювати різні твори. Підкреслимо, однак, що таких «багаторазових» у використанні «перехресних» епізодів, за нашими підрахунками, у творах-іграх доволі мало (7% з усього проаналізованого матеріалу), попри їхню багатофункціональність для побудови різних нарративів в межах мультимедіа одного твору. Пояснюємо таку порівняно низьку частотність «перехресних» епізодів для декількох нарративних інваріантів спрямованістю творів-ігор на багаторазове прочитання, що перестане бути цікавим, якщо повторів у «будівних блоках» мультимедіа твору буде багато у межах одної книги.

Саме цим, на нашу думку, можна пояснити більшу частотність «перехресних» моментів у творах-іграх у мобільних додатках (11%), що мають більш нарративний та трохи менш ігровий характер, менш спрямований на «перегривання» усієї історії з самого початку («програш» у мобільних додатках – це здебільшого просто нещаслива розв'язка, але не смертельний фінал для протагоніста, що обурює читача та кидає йому/їй виклик пограти-почитати ще раз).

Окремо зауважимо особливості **візуальної представленості та організації тексту** у творах-іграх. Загалом у «класичній» та «багатоеlementній» друкованій книзі-грі міститься, за нашими підрахунками від 7 до 22 сторінок з зображеннями-картинками, що можуть займати від однієї сторінки цілком до чверті сторінки та сприяють більшому «зануренню» у твір. При цьому, у їх онлайн-аналогах кількість картинок зменшується до не більше 6 картинок в одному творі, а доволі часто в онлайн творах-іграх не надається малюнків взагалі.

Даний факт пояснюємо складністю вбудовування та показу картинки в інтерактивному розгалуженому гіпертекстовому творі на рівні коду, адже відомо, що демонстрація зображення потребує як додаткового часу для його завантаження, так і додаткову оптимізацію від інтернет-сторінки, що реалізує запит. Отже, той факт, що завантаження зображень потребує значно більше часу та інтернет-трафіку, ставить інтерактивність твору-гри та швидкість її читання у залежність від технічного забезпечення читача, автора та самого сайту-агрегатора подібних творів-ігор. Так, якщо для того, щоб перейти до нового «кроку», треба буде зачекати, поки зображення, що має сприяти «зануренню» у твір, завантажиться, то читач, що звик жити у швидкому 21 столітті, взагалі може відволіктись або припинити весь процес читання.

Зображення, до того ж, мають зберігатися на сайті окремо, що також буде стояти на заваді швидкості їх завантаження та робити це іноді майже неможливим за умов використання мобільного інтернету чи менш розвинутих девайсів. Важливість фактору швидкості як головної причини для відмови від зображень додатково підтверджує і наступний технічний фактор в організації онлайн-читання-гри в онлайн-агрегаторі творів-ігор ChooseYourStory.com. Після обрання твору за бажанням читачеві пропонується натиснути візуально представлену кнопку *Play* (Грати), яка відкриває нове вікно з адаптованою, спрощеною версією сайту за заданим сценарієм (на що вказує адресна строка нового вікна *default.aspx*), яка блокує завантаження додаткового меню та будь-якої іншої інформації, окрім тексту твору та кнопок нагорі, типових для ігр: *GO BACK* (повернутися), *RESTART* (розпочати заново), *SAVE* (зберегти), *QUIT* (припинити) (див. рис.4).

Рис. 4. Онлайн-сторінка з твором-грою
(на прикладі твору «*The Christmas Crossing*» автора Axxius (Axxius, 2021))

Використання такого «урізаного» формату сайту значно пришвидшує завантаження кожного фрагменту та гарантує читачеві більший ефект іммерсії у твір через майже моментальне спрямування до наступного епізоду після клікання по обраній опції. Так, у середньому швидкість завантаження текстової сторінки без зображень займає, за нашими даними, не більше 240-250 мілісекунд, а твору-гри з картинками (наприклад, «*Color Your Own Adventure (webcomic)*» від Ama_ColorYOA (Ama_ColorYOA, 2022) з цього самого сайту до 15,67 секунд, що вимагає від читача зачекати, поки сторінка завантажиться, та псує увесь процес концентрації на грі. Зауважимо, що, попри те, що сам твір-гра показується у спрощеному варіанті, його титульна сторінка на сайті-агрегаторі творів часто містить зображення, яке функціонує як титульна сторінка твору.

Висновки. Отже, логічним здається стверджувати, що твори з розгалуженим нарративом по суті за своєю функціональною наповненістю певною мірою відповідають простим комп'ютерним іграм та програмам, використання яких у часи появи даного типу літератури не було можливим. Дану близькість підкреслює і інтерактивний фільм 2018 р. «*Bandersnatch*» з як мінімум 5 розв'язками, де головний герой-програміст Стефан Батлер займається адаптуванням однойменної книги-гри для відеогри. (Звернемо увагу на триєдність: книга-гра → відеогра → інтерактивний фільм (по суті, фільм-гра підвищеної нарративності)).

Таким чином, загалом проведений аналіз книг-ігор вказує на їх близькість до відеоігор, з одного боку, та на тенденцію до їх поступової дигіталізації як різновиду літератури, що займає перехідну позицію між друкованою літературою та грою, з іншого боку. При цьому, поступатися своїм місцем комп'ютерній грі чи іншим жанрам дигітальної літератури книги-ігри зовсім не збираються, адже, поряд з цифровізацією старих творів, нові активно продовжують продукуватися в онлайн-форматі та у мобільних нарративних додатках з розгалуженим сюжетом. Нові твори зберігають усі нарративні та композиційні особливості своїх друкованих аналогів (нарративну розгалуженість, «вузлові» моменти вибору, «перехресні» епізоди, багатогранність та ін.), окрім малюнків. Їхня мультимодальність реалізується, замість цього, за допомогою ігрового управління – «кнопок», показаних на екрані, та іноді (край рідко) музикальних вставок.

Звернімо увагу на те, що нові твори з'являються здебільше «класичного», а не «багатоеlementного» типу книг-ігор. Пояснюємо це більшим наближенням «багатоеlementних» книг-ігор до відеоігор. Останні розвиваються дуже активно і швидко та представляють дуже велику конкуренцію даному типу книг-ігор, що приваблював читача, у першу чергу, не самим нарративом, а підвищеною інтерактивністю. Комп'ютерні ігри пропонують гравцям ще більше «доленосних» моментів, що не залежать від свідомого вибору читача, ніж простий гральний кубік, а отже, захоплюють фанатів покладатися на свою вдачу ще більше.

При цьому, не можна сказати, що свідомий вибір певних опцій у «класичній» книзі-грі (друкованій чи цифровій) гарантовано принесе читачеві успіх та позитивну розв'язку. Фактично «класичні» твори-ігри створюють ілюзію того, що доля у руках читача-гравця, а насправді – нею керує не шанс (як у «багатоеlementних» творах-іграх), а всемогутній автор, що грає з читачем за одним йому чи їй відомими правилами, спрямовуючи нарратив твору у іноді зовсім неочікуваному напрямі.

Перспективи дослідження вбачаємо в окремому детальному дослідженні суто «вузлових» моментів «класичних» та «багатоеlementних» творів-ігор – їхньої побудови та особливостей вербальної репрезентації, адже фактично саме підвищена інтерактивність чи нарративність цих фрагментів є диференційним критерієм для двох даних базових типів книг-ігор.

Література:

1. *Boston Globe* bestseller list for paperback fiction: June 5, 2007. URL: http://archive.boston.com/ae/books/blog/2007/06/paperback_ficti_27.html (дата звернення 12.02.2023).
2. Cogburn J., Silcox M. *Dungeons and dragons and philosophy*. Open Court Pub, 2012. 288 p.
3. Katz D. *Demian's Gamebook Web Page*. URL: https://web.archive.org/web/20120315174056/http://gamebooks.org/show_faqs.php (дата звернення 22.02.2023).
4. Koskimaa R. *Digital Literature: From Text to Hypertext and Beyond*. Critical Writing. University of Jyväskylä. 2000. 186 p. URL: <http://users.jyu.fi/~koskimaa/thesis/thesis.shtml> (дата звернення 11.02.2023).
5. Lindberg S., Roine H.-R. *The Ethos of Digital Environments: Technology, Literary Theory and Philosophy Perspectives on the Non-Human in Literature and Culture*. Routledge, 2021. 304 p.
6. Martin. *A Brief History of Gamebooks*. Games VS Play. 2015. URL: <http://gamesvsplay.com/a-brief-history-of-gamebooks/> (дата звернення 23.03.2022).
7. Morozova I. B., Pozharytska O.O. Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal (AWEJ)*. Volume 12, Number 2, June 2021. Pp. 457-468 DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31>.
8. Morozova Iryna, Pozharytska Olena, Artemenko Yuliia, Bykova Tetiana, Ponomarenko Olena. Digital discourse in the English-language fiction. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 11/02-XXII. The Czech Republic, 2021. Pp. 87-90. URL: <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii> (дата звернення 12.03.2023).
9. Mukherjee S. *Videogames and Postcolonialism: Empire Plays Back*. Ldn: Springer UK, 2017. 120 p.
10. Mukherjee S. *Videogames and Storytelling: Reading Games and Playing Books*. Ldn: Palgrave Macmillan, 2015. 239 p.
11. Pozharytska Olena, Morozova Iryna, Miliutina Kateryna, Gusieva Ganna, Lenska Olena. The Computer Game as an Alternative Artistic Discourse. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 13, No. 2, February, 2023. Pp. 311-317. DOI: <https://doi.org/10.17507/tpls.1302.05> <https://tpls.academypublication.com/index.php/tpls/article/view/5466>.
12. Project Aon. FAQ. URL: <https://www.projectaon.org/en/Main/FAQ#faq1> (дата звернення 12.02.2023).
13. What is Fighting Fantasy? URL: <http://officialfightingfantasy.blogspot.com/p/what-is-fighting-fantasy.html> (дата звернення 15.03.2023).
14. Морозова И. Б. Речевая мимикрия как коммуникативная игра: гештальт-анализ. *Записки з романо-германської філології. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: ф-т романо-германської філології*. Вип. 1 (34). Одеса: КП ОМД, 2015. С. 96–108.
15. Пожарицька О.О. Зроби свій вибір: книги-ігри як предтечі комп'ютерної літератури. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 11, 2022. С. 172-181. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.26>.
16. Пожарицька О.О. Яку пригоду обирають сьогодні? книги-ігри: еволюційний розвиток. *Наукові праці МАУП. Філологія*, 2022. Вип. 1. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2022. С. 24-35. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2022.1.4>.
17. Пожарицька Е. А. Цифрова література як інтерактивна гра з читателем. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2016. №6 (331). С. 63–70.
18. Tringham, Neal & Langford, David; Barker, M. A. R. *The Encyclopedia of Science Fiction*. London: Gollancz. Updated 19 December 2017. URL: https://sf-encyclopedia.com/entry/choose_your_own_adventure (дата звернення 09.03.2023).
19. Ama ColorYOA. *Color Your Own Adventure (webcomic)*. URL: [https://chooseyourstory.com/story/color-your-own-adventure-\(webcomic\)](https://chooseyourstory.com/story/color-your-own-adventure-(webcomic)) (дата звернення 09.03.2023).
20. Axxius. *The Christmas Crossing*. URL: <https://chooseyourstory.com/story/the-christmas-crossing> (дата звернення 09.03.2022).
21. Dever J., Williams B. *Midnight's Hero*. NY: Project Aon, 2018. URL: <https://www.projectaon.org/en/xhtml/lw/23mh/sect235.htm> (дата звернення 09.03.2023).
22. Foley L. M. *Ghost Train*. NY: Bantam Books, 1983. 128 p. URL: https://archive.org/details/ghosttrain00fole_0/page/53/mode/lup?view=theater (дата звернення 15.03.2023).
23. Livingstone I. *Temple of Terror*. Fighting Fantasy. Wizard Books, 2004. 192 p.

References:

1. *Boston Globe* bestseller list for paperback fiction (June 5, 2007). Retrieved from: http://archive.boston.com/ae/books/blog/2007/06/paperback_ficti_27.html.
2. Cogburn, J., Silcox, M. (2012). *Dungeons and dragons and philosophy*. Open Court Pub.
3. Katz, D. *Demian's Gamebook Web Page*. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20120315174056/http://gamebooks.org/show_faqs.php.
4. Koskimaa, R. (2000). *Digital Literature: From Text to Hypertext and Beyond*. Critical Writing. University of Jyväskylä. Retrieved from: <http://users.jyu.fi/~koskimaa/thesis/thesis.shtml>.
5. Lindberg, S., Roine, H.-R. (2021). *The Ethos of Digital Environments: Technology, Literary Theory and Philosophy Perspectives on the Non-Human in Literature and Culture*. Routledge.
6. Martin (2015). *A Brief History of Gamebooks*. Games VS Play. Retrieved from: <https://gamesvsplay.com/a-brief-history-of-gamebooks/>.
7. Morozova, I. B., Pozharytska, O.O. (2021). Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal (AWEJ)*. Volume 12, Number 2, June, 457-468. doi: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31>.
8. Morozova, I., Pozharytska, O., Artemenko, Y., Bykova, T., Ponomarenko, O. (2021). Digital discourse in the english-language fiction. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. The Czech Republic, 11/02-XXII, 87-90. Retrieved from: <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxii>.
9. Mukherjee, S. (2017). *Videogames and Postcolonialism: Empire Plays Back*. Ldn: Springer UK.
10. Mukherjee, S. (2015). *Videogames and Storytelling: Reading Games and Playing Books*. Ldn: Palgrave Macmillan.
11. Pozharytska, Olena, Morozova, Iryna, Miliutina, Kateryna, Gusieva, Ganna, Lenska, Olena. (2023). The Computer Game as an Alternative Artistic Discourse. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 13, No. 2, February, 311-317. doi: <https://doi.org/10.17507/tpls.1302.05> <https://tpls.academypublication.com/index.php/tpls/article/view/5466>.
12. *Project Aon*. FAQ. Retrieved from: <https://www.projectaon.org/en/Main/FAQ#faq1>.
13. *What is Fighting Fantasy?* Retrieved from: <http://officialfightingfantasy.blogspot.com/p/what-is-fighting-fantasy.html>.
14. Morozova, I. B. (2015). Rechevaya mimikriya kak kommunykativnaya igra: geshtalt-analiz. [Verbal mimicry as a communicative game: Gestalt analysis.]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohiyi*. Odeskyy natsionalnyy universytet imeni I.I. Mechnykova: f-t romano-hermanskoj filolohiyi. Vyp. 1 (34), 96-108. [in Russian].
15. Pozharytska, O.O. (2022). Zrobi sviy vybir: knyhy-ihry yak predtechi kompyuternoyi literatury. [Make your choice: game books as forerunners of computer literature]. *Naukovyy zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhytvyediyalnosti «Lvivskyy filolohichnyy chasopys»*, № 11, 172-181. doi: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.26>.

16. Pozharytska, O.O. (2022). Yaku pryhodu obyayut siohodni? Knyhy-ihry: evolyutsiynyy rozvytok. [What adventure do you choose today? Game books: evolutionary development]. *Naukovi pratsi MAUP. Filolohiya*, Vyp. 1, 24-35. doi: <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2022.1.4>.
17. Pozharitskaya, E.A. (2016). Tsyfrovaya literatura kak interaktivnaya igra s chitatelem. [Digital literature as an interactive game with the reader]. *Naukovyy visnyk Skhidnoevropeyskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Seriya: Filolohichni nauky*. Lutsk : Skhidnoevropeyskyy natsionalnyy universytet im. Lesi Ukrayinky, № 6 (331), 63–70.
18. Tringham, Neal & Langford, David, Barker, M. A. R. (19 December 2017). *The Encyclopedia of Science Fiction*. London: Gollancz. Retrieved from https://sf-encyclopedia.com/entry/choose_your_own_adventure.
19. Ama ColorYOA. *Color Your Own Adventure (webcomic)*. Retrieved from: [https://chooseyourstory.com/story/color-your-own-adventure-\(webcomic\)](https://chooseyourstory.com/story/color-your-own-adventure-(webcomic)).
20. Axxius. *The Christmas Crossing*. Retrieved from: <https://chooseyourstory.com/story/the-christmas-crossing>.
21. Dever, J., Williams, B. (2018). *Midnight's Hero*. NY: Project Aon. Retrieved from: <https://www.projectaon.org/en/xhtml/lw/23mh/sect235.htm>.
22. Foley, L. M. (1983). *Ghost Train*. NY: Bantam Books. Retrieved from: https://archive.org/details/ghosttrain00fole_0/page/53/mode/1up?view=theater.
23. Livingstone, I. (2004). *Temple of Terror*. Fighting Fantasy. Wizard Books.

Отримано: 2 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: oksanka-rom@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7579-0903>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-92-95

Ріба-Гринишин О. М., Котоус Ю. Р. Лінгвістичні особливості англомовного інтернет-дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 92–95.

УДК: 811.1

Ріба-Гринишин Оксана Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Котоус Юлія Романівна,
магістр,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню лінгвістичних особливостей Інтернет-дискурсу на лексичному, графічному та граматичному рівнях. Детально проаналізовано зміни, які спричинили активне поширення соцмереж та веб-сайтів англійською мовою.

Грунтований аналіз лексико-семантичних та графічних засобів онлайн спілкування дав можливість більш детально зрозуміти тенденції популярних соцмереж. Англійська мова піддалась безпосередньому та потужному впливу онлайн комунікування. Чинники суспільної консолідації визначили основний вплив англійської мови на Інтернет загалом. Будучи територіально рідною мовою засновників відомих веб-сайтів та соціальних мереж, її використовують найактивніше. Англомовні користувачі одними із перших, маючи доступ до віртуального спілкування, заклали фундамент створення, розвитку та поширення мови Інтернет-мережі. Це пояснює особливу увагу лінгвістів до англомовних платформ.

Досліджено загальні особливості Інтернет англійської мови, для якої характерні зміни на лексичному, граматичному чи графічному рівнях. Проведений лінгвістичний аналіз дописів популярних соцмереж дозволив виявити наступні закономірності англомовного Інтернет-дискурсу, а саме: 1) вживання великої кількості неологізмів (утворених способом афіксації і словоскладання); 2) часте використання акронімів та аббревіатур; 3) важливу роллю спілкування в інтернеті чи чаті є псевдоніми (або ж нікнейми); 4) особливі випадки вживання розділових знаків, малих та великих літер, емоджонів (смайлів) та неалфавітних графічних знаків; 5) виявлено капіталізацію, дефісацію, різні види мемів та гіфки; креолізовані мему є найпоширенішими; 6) на граматичному рівні часте опускання пунктуації та порушення граматичних норм англійської мови.

Інтеракція в Інтернеті часто заміняє реальні комунікативні потреби.

Інтернет англійська відображає загальну тенденцію до економізації мови та ілюструє креативність та оригінальність користувачів мережі.

Ключові слова: дискурс, Інтернет-дискурс, лінгвістичний аналіз, акронім, аббревіатура, псевдонім, неологізм, мем, нікнейм.

Oksana Riba-Hrynshyn,
Ph.D. Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
Yulia Kotous,
Master,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LINGUISTIC FEATURES OF INTERNET-DISOURSE

The thesis is devoted to the study of the linguistic features of Internet discourse at the lexical, graphic, and grammatical levels. The changes that caused the active spread of social networks and websites in English are analyzed in detail.

A well-grounded analysis of lexical-semantic and graphic means of online communication made it possible to understand the trends of popular social networks in more detail. The English language has been directly and powerfully influenced by online communication. Social consolidation factors have determined the main influence of the English language on the Internet in general. Being the territorial native language of the founders of famous websites and social networks, it is used most actively. English-speaking users were among the first to have access to virtual communication and laid the foundation for the creation, development and spread of the Internet language. This explains the special attention of linguists to English-language platforms.

The general features of the Internet English language, which is characterized by changes at the lexical, grammatical or graphic levels, have been studied. The conducted linguistic analysis of posts on popular social networks revealed the following patterns of English-language Internet discourse, namely: 1) the use of a large number of neologisms (formed by affixation and word formation); 2) frequent use of acronyms and abbreviations; 3) pseudonyms (or nicknames) are an important feature of communication on the Internet or chat; 4) special cases of using punctuation marks, lowercase and uppercase letters, emoticons (smilies) and non-alphabetic graphic signs; 5) capitalization, hyphenation, various types of memes and gifs were detected; creolized memes are the most common; 6) at the grammatical level, frequent omission of punctuation and violation of grammatical norms of the English language.

Interaction on the Internet often replaces real communication needs.

Internet English reflects the general tendency to economize language and illustrates the creativity and originality of Internet users.

Keywords: discourse, Internet discourse, linguistic analysis, acronym, abbreviation, pseudonym, neologism, meme, nickname.

З появою Інтернету сучасне життя зазнало значних змін. Ці зміни торкнулись різноманітних сфер існування і складно уявити наше життя чи професійну діяльність без мережі. Інтернет виконує багато функцій, проте основна – це спілкування між людьми. Ставши головним джерелом сучасної комунікації, Інтернет спільнота змінює і мову. Цей вплив наскільки глобальний і потужний, що вже давно зрозуміло: Інтернет-дискурс потребує ґрунтового дослідження.

Інтернет, як мережа – це багатофункціональна платформа для дослідження тексту та різних видів дискурсу. Це обумовлено загальною доступністю кожної людини до віртуального світу. І перед людством постає реальність, в якій легко

відшукати необхідну інформацію, не виконуючи складних завдань. Тому Інтернет-дискурс, як засіб інформатизації суспільства, став об'єктом зацікавлення і багатьох дослідників в галузі лінгвістики.

Ключові поняття та особливості становлення Інтернет-дискурсу вивчали багато науковців. Цим питанням займалися (та продовжують займатися) як вітчизняні, так і закордонні дослідники. Серед них: Р. Барт, І. Шевченко, І. Фролова, І. Карпа, Д. Кристал, Р. Махачішвілі, О. Селіванова, І. Дерік, П. Серіо, А. Греймас, М. Фуко та багато інших. Вчені не тільки працюють над лінгвістичним обрамленням даного явища, але і формують термінологічні словники Інтернет-дискурсу.

Зміни, що виникають у мові, яка функціонує в Інтернеті, відбуваються на різних рівнях: на рівні лексики, граматичних правил побудови висловлювань і зв'язного тексту, жанрово-стилістичних норм, співвідношення норм усного та писемного мовлення, комунікативних стратегій і тактик. Користувачі соцмереж та чат-додатків давно винайшли власний, особливий спосіб комунікації. І щоб стати професійним користувачем соцмереж, варто добре знати специфіку цієї мови.

Чинники суспільної консолідації визначили основний вплив англійської мови на Інтернет загалом. Будучи територіально рідною мовою засновників відомих веб-сайтів та соціальних мереж, її використовують найактивніше. Англійська мовна комунікація є однією з перших, маючи доступ до віртуального спілкування, заклали фундамент створення, розвитку та поширення мови Інтернет-мережі. Це пояснює особливу увагу лінгвістів до англійських платформ. Проте, слід наголосити також на ролі запозичень для позначення того чи іншого явища в модерних технологіях та сучасній комунікації з інших мов, зокрема і української. Отже, важливо ґрунтовно дослідити всі особливості мовних явищ на просторах англійських ресурсів, оскільки на хвилі глобалізації і розвитку сучасних технологій англійська мова підкорила світ так, як це не вдавалося жодній мові в історії людства. Аналіз англійських інформаційних джерел відображає особливості міжнародної комунікації в соціальних мережах.

Актуальність дослідження зумовлено необхідністю комплексного аналізу особливостей англійського Інтернет-дискурсу, що уможливило дослідження лексичних, графічних та, частково, граматичних характеристик мовних засобів та їхньої ролі в спілкуванні онлайн.

Мета дослідження полягає в розгляді лексичних, графічних та граматичних особливостей англійського Інтернет-дискурсу.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань:

- охарактеризувати поняття «Інтернет дискурс»;
- висвітлити закономірності функціонування англійської мови в популярних соцмережах;
- провести лінгвістичний аналіз дописів в соцмережах;
- проаналізувати лексичні, граматичні та графічні особливості англійського Інтернет-дискурсу.

Об'єкт дослідження – англійський Інтернет-дискурс.

Предметом дослідження виступають лінгвістичні особливості англійського Інтернет-дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували дописи популярних соцмереж Twitter, Facebook, Instagram та інших.

Комунікація між людьми буде фундаментом усіх інших потреб та послуг. Спілкування в усній формі та реальних зустрічах чи за допомогою паперових листів, змінила поява Інтернету. Людство перейшло на новий рівень спілкування, адміністрування, управління та професійної діяльності. Також різноманітні зовнішні та внутрішні обставини часто змушують нас обирати віртуальний світ на противагу реальному. З'являється багато нових способів обміну та передачі певної інформації. Інтернет змінює людську комунікацію, тому актуальним та важливим є дослідження цього явища.

Дискурс розглядаємо посилаючись на запропоноване О. О. Селівановою визначення: «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників (онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо); 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація, складниками якої є комуніканти й текст, що є знаковим посередником і зумовлений різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки у певній соціальній сфері, що має певний набір змінних (Селіванова, 2008: 568-569). Інтернет-дискурс розуміємо як «канал спілкування», глобальне поняття, наближене до «віртуального дискурсу». Інтернет формує інформаційну культуру людини, що в свою чергу робить Інтернет-дискурс важливим чинником розвитку людства загалом. Інформація в Інтернеті часто замінює комунікативні потреби. І саме тому таке спілкування набуває все більшої популярності.

Інтернет – це величезний вибір віртуальних платформ: ЗМІ, особисті та професійні блоги різної тематики, звичайні інформаційні сайти, пошукові системи, електронні пошти, форуми, чати та різноманітні соцмережі, радіо, онлайн-трансляції телепрограм. Основні ознаки Інтернет-дискурсу: динамічність, висока частка комунікативності, віртуальність, віддаленість, опосередкованість, персоналізованість (Гудзь, 2013: 231).

Всесвітня мережа відкрила нові різновиди англійської мови, змінивши лексику, граматику, орфографію та навіть вимову (Derik, 2017: 25). Мовознавцям часто важко проаналізувати такі зміни, пов'язані із стрімкими змінами Інтернет-мови.

Зміни у формі та використанні англійської в Інтернеті навіть змусили деяких мовознавців говорити про нову мову під назвою *Internetese*. Через частоту та сферу використання вона стала наразі найбільш поширеним середовищем для міжкультурної комунікації. І саме через це вона привернула увагу усіх сфер лінгвістичних досліджень (наприклад соціолінгвістики, комп'ютерної лінгвістики чи психолінгвістики).

Інтернет-англійська характеризується змінами в граматиці та правописі.

Аналізуючи типові граматичні риси Інтернет-мови, що поєднують абсолютно усі платформи спілкування в соцмережах (Facebook; Instagram; Twitter), варто звернути увагу в першу чергу на скорочення, аббревіатури (*WFH – work from home; mb – maybe, IRL – In real life*) та акроніми. Їх складно віднести до конкретних соцмереж або ж смс-додатків. Складно також визначити і те, де саме користувачі Інтернету вперше почали використовувати такий засіб в спілкуванні. Тому акроніми надзвичайно поширені, незалежно від того, де саме їх використовують, наприклад в коротких переписках у коментарях під постами у Facebook.

- *DEN how where can I watch this show for free?*
- *There was one good site, but AFAIK it's not available anymore in US.*
- *Man, that's too bad.*

– IKR?(Facebook)

(DEN – “Does anyone know” (Чи знає хтось?), AFAIK – As Far As I Know (наскільки мені відомо, IKR – I Know Right)).

Неологізми (“*Yaaaas* (видозмінена форма слова “yes”), *My fam* (скорочення слова “сім’я”), *It’s lit* (відбувається просто зараз)), часто створюються способом афіксації, об’єднання або складання. Неологізми в соцмережах можна одразу ж вважати Інтернет-сленгом.

Задля посилення засобів виразності, в Інтернет мові трапляються особливі випадки вживання розділових знаків, малих та великих літер (*Guess who’s next for some fresh gossips! YOU are*; “*Im not saying we SHOULD be thankful for this, but I say we MUST*”; “*Watching the Crown and the QUEEN is amazing, I mean AMAZING #love*”), емотикони (смайли) (“*I NEED your thoughts on Camilla & Charles* 😍”; “*HUNGARIAN HORNTAIL FINISHED!!!* 😍😍😍”; “*Just saw some old couple hugging on the street* 😊 *and my soul crashed* ❤️❤️❤️”; “*Do you guys watch sad tiktoks? I don’t cause I can’t help myself* 😞😞”) та неалфавітні графічні знаки. Бачимо, що Інтернет англійська відображає загальну тенденцію економізації мови та ілюструє креативність та оригінальність користувачів мережі.

Надзвичайно важливою рисою спілкування в інтернеті чи чаті є псевдоніми (або ж нікнейми). Однією з причин їхнього використання є відчуття свободи у віртуальному світі. Адже у чаті нас представляють дві речі: манера спілкування та нікнейми (*anna_vintour*, *yuliakoropets*, *parobetska98*, *svitlana24*) (3). Лише сам вибір псевдоніму (*babyanna*, *katerynka199*, *olkafasolka*) може багато розповісти про користувача. У реальному житті цю функцію виконує зовнішній вигляд чи мова тіла. У чаті ж є «нік», що передає певне повідомлення та дозволяє іншим користувачам формувати свою думку чи ставлення.

Важливою рисою і засобом спілкування в мережі є такі графічні засоби, як смайлики (:-), ;-), :-), 🍌, 🍌, 🍌, 🍌, 🍌). Їх також існує величезна кількість, а використання в розмові є дуже поширеним. Смайлики поділені на різні види та значення. Вони можуть позначати як людей (😊, 🍌, 🍌), так і тварин чи рослини (🐰, 🌱). Однак основна мета використання такого засобу є зображення емоцій, адже в чаті буває дуже складно достовірно показати свій емоційний стан. Важливим тут є і точне розуміння позначення, яке ви надсилаєте своєму співрозмовнику. Задля уникання різного роду непорозумінь, варто запевнитись, що обидва користувачі правильно інтерпретують той чи інший смайлик.

Проаналізувавши графічні засоби (смайлики (емотикони 🍌, 🍌, 🍌), капіталізацію (“*WHY IS THIS SO HARD TO UNDERSTAND THAT WE JUST WANT FREEDOM #ukraine*”), дефісацію (“*You think it’s funny?? Ex-act-ly!*”; “*It’s not going to happen ev-er>:*”), різні види мемів

та гіфки (передають емоції користувачів)

слід зазначити, що з усіх вищенаведених, креолізовані мемів є найпоширенішими.

Це не дивно, оскільки вони дозволяють користувачам бути креативними у виявленні думок та емоцій.

Медіамем також несе в собі гумористичні посилання, однак медіамем містить як мінімум двох користувачів: один – автор поста, другий – відповідь на нього жартом або ж сарказмом. Відповідно, утворилась маленька розмова, доступна на загал:

Досліджуючи лінгвістичні особливості соцмереж, проаналізовано і нетипову граматику. На цьому рівні спостерігається часте опускання пунктуації та порушення граматичних норм англійської мови (аграматизм). Це зумовлено інколи обмеженою кількістю знаків в дописах досліджуваних соцмереж:

"I dont care I dont know what I doo"; "sister mary I repeat sister mary @marymerrymary"; "what is wrong with people we don't talk as maaatch";

"me and ma sis @anna4016 s going shopping. Anyone else?"; "WUTT IS THAT"; "Luv ma fav @carolstevenson16" (єрати-ви – слова, що навмисно пишуться із помилками, однак їх дуже легко прочитати);

"it was comishh but I ain't laughing"; "bestie you don't need 'em, u r good as you are"; "unfriend me unfollow me but cant block from your head" (афіксація);

"Nexeterday is another slaaay"; "I just need some good lifehacks on how to crack smb's pc. And I need it now" (словоскладання).

Висновки та перспективи. Грунтований аналіз лексико-граматичних та графічних засобів онлайн спілкування дає можливість більш детально зрозуміти тенденції соцмереж. Можна зробити висновок, що англійська мова піддалась безпосередньому та потужному впливу онлайн комунікування. Всі мовні засоби в мережі відображаються навіть в повсякденному житті. І цей процес буде продовжувати невпинно та постійно поширюватись.

Дослідження лінгвістичних особливостей англійської мови в Інтернет-дискурсі – це важливий внесок у розв'язання актуальних питань Інтернет-лінгвістики. Результати проведеного аналізу можуть стати в перспективі основою глибших досліджень англійської Інтернет-мови, її впливу на літературну мову, лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників мови Інтернету в комунікативному процесі. Інтернет формує інформаційну культуру людини та робить Інтернет-дискурс важливим фактором у розвитку людства загалом.

Література:

1. Гудзь Н. О. Інтернет-дискурс – невід'ємна складова сучасної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2013. Вип. 2 : Філологічні науки. С. 228–232.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
3. Derik I. The overview of the internet-discourse. Scientific bulletin of PNPУ named after Ushinsky. *Linguistic sciences*. 2017. № 24. P. 23–33.
4. Facebook social media URL: <https://www.facebook.com>
5. Instagram social media URL: <https://www.instagram.com>
6. Twitter social media URL: <https://www.twitter.com>

References:

1. Derik I. The overview of the internet-discourse. Scientific bulletin of PNPУ named after Ushinsky. *Linguistic sciences*. 2017. № 24. P. 23–33.
2. Facebook social media URL: <https://www.facebook.com>
3. Hudz N. O. Internet-dyskurs – nevid'iemna skladova suchasnoi komunikatsii. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Zhytomyr, 2013. Vyp. 2 : Filolohichni nauky. S. 228–232.
4. Instagram social media URL: <https://www.instagram.com>
5. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. Poltava: Dovkillia-K, 2008. 711 s.
6. Twitter social media URL: <https://www.twitter.com>

Отримано: 31 березня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: t.uhryn@knu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4415-2650>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-96-101

Ugryn T. V. Résumé automatique de textes: problèmes et perspectives. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 96–101.

УДК: 81.33

Tetiana Ugryn,
candidate ès sciences philologiques, PhD Université Paul Valéry Montpellier III,
Université Nationale Taras Chevtchenko de Kyiv

RÉSUMÉ AUTOMATIQUE DE TEXTES: PROBLÈMES ET PERSPECTIVES

La présente contribution est consacrée à l'étude du phénomène relativement récent en linguistique, à savoir le résumé automatique des textes (RA), ainsi qu'à l'analyse des problèmes linguistiques liés à son utilisation, aux possibilités de les surmonter et, de façon plus générale, aux perspectives de l'utilisation des outils du traitement automatique des langues.

L'auteur de l'article a effectué une analyse comparative de deux logiciels du RA, MSWord2003 and Pertinence Summarizer, pour les textes narratifs, journalistiques et scientifiques. La méthodologie de l'analyse comparative a permis non seulement d'identifier les traits spécifiques à chaque logiciels et leurs limites, mais aussi de tirer quelques conclusions générales quant aux problèmes liés aux résumés automatiques.

L'analyse des textes-sources et de leurs résumés automatiques présentée dans cette étude se focalise sur la corrélation entre le genre des textes et le processus/résultat du RA. Les facteurs influençant la qualité du résumé tels que la longueur du texte original, la langue, la thématique ne sont pas pris en considération dans cette recherche. L'hypothèse initiale consiste à dire que la qualité du RA dépend directement du genre du texte résumé. Les résultats obtenus ont permis de confirmer cette hypothèse et d'affirmer que le formalisme des textes résumés, dont le niveau diffère en fonction de leurs genres, est un facteur déterminant la pertinence du résumé produit.

Enfin, cette étude démontre également qu'en termes de niveau de traitement, les logiciels testés reposent essentiellement sur des traitements de type morphologique, avec un petit peu d'analyse morphosyntaxique. En outre, le problème du traitement des informations implicites, en particulier au niveau sémantique et pragmatique, ne semble pas être résolu. Le résumé dynamique, qui nécessite une plus grande implication de l'utilisateur et son interaction avec le logiciel du RA, semble être une des façons possibles de dépasser cette limite.

Mots-clés: linguistique computationnelle, traitement automatique des langues (TAL), résumé automatique, texte, genre des textes.

Угрин Тетяна Василівна,
кандидат філологічних наук, PhD Університету імені Поля Валері Монпельє III,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АВТОМАТИЗОВАНЕ РЕФЕРУВАННЯ ТЕКСТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Дану розвідку присвячено проблематиці автоматизованого реферування текстів (АР), аналізу пов'язаних з ним лінгвістичних проблем та способів їх подолання, а також дослідженню перспектив використання деяких комп'ютерних програм обробки природної мови.

У роботі проведено компаративний аналіз двох програм АР текстів літературного, публіцистичного та наукового жанру MSWord2003 та Pertinence Summarizer. Обрана методологія компаративного аналізу дозволила не лише виокремити особливості та обмеження кожної з програм, а й провести деякі узагальнення щодо наявних у процесі автоматизованого реферування проблем.

Наведений у статті аналіз текстів та результатів АР зосереджено на питанні взаємозалежності жанрової типології текстів та процесу/результату АР. Аналіз не бере до уваги такі фактори впливу на якість реферування тексту, як довжина вихідного тексту, мова оригіналу, тематика тощо. Первинна гіпотеза дослідження полягала у твердженні, що якість автоматичного реферування тексту напряму залежить від жанру цього тексту. Отримані результати дозволили підтвердити цю гіпотезу та продемонструвати взаємозалежність між рівнем формалізму в тексті, пов'язаним з його приналежністю до того чи іншого жанру, та семантичною відповідністю виконаного резюме.

Проведене дослідження показало, що обрані нами програми АР базуються, в першу чергу, на морфологічному і в меншій мірі на морфо-синтаксичному аналізі вихідного тексту. Крім того, питання обробки наявної в тексті імпліцитної інформації, на семантичному і прагматичному рівні зокрема, виглядає і досі невирішеним. Одним із можливих способів подолання цієї проблеми є динамічне реферування тексту, що передбачає більшу залученість користувача програми у процес створення автоматизованого резюме.

Ключові слова: комп'ютерна лінгвістика, обробка природної мови, автоматизоване реферування, текст, жанр.

Tetiana Ugryn,
candidate of philological sciences,
PhD in Linguistics at Paul Valéry Montpellier III University,
Kyiv National Taras Shevchenko University

AUTOMATIC TEXT SUMMARIZATION: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

The present paper focusses on the automatic text summarization (AS), the analysis of linguistic problems related to it and the ways to overcome them, as well as on the perspectives of using some natural language processing computer programs.

The author carries out a comparative analysis of two AS programs, MSWord2003 and Pertinence Summarizer, for literary, journalistic and scientific texts. The chosen methodology of comparative analysis allows not only to single out the peculiarities and limitations of each program, but also to make some general conclusions about the problems existing in the process of automatic summarization.

The analysis of source texts and results of AS presented in the paper is focused on the correlation between the text genre and the process/result of AS. The analysis does not take into account such factors influencing the quality of summary as the length of the original text, the original language, the subject, etc. The primary hypothesis of the study was the assertion that the quality of automatic summarization of a text directly depends on the genre of this text. The obtained results made it possible to confirm this hypothesis and highlight the interdependence between the level of formalism in the text, which can be explained by its genre, and the pertinence of the summary.

The conducted research showed that both AS programs are based, first of all, on morphological and, to a lesser extent, on morpho-syntactic analysis of the source text. Furthermore, the issue of processing the implicit information available in the text, at the semantic and pragmatic level in particular, still seems unresolved. One of the possible ways to overcome this problem is the dynamic summarization of the text, which necessitates broader participation and involvement of the program user in the process of automatic summarization.

Keywords: computational linguistics, natural language processing (NLP), automatic summarization, text, text genre.

Introduction

Le traitement automatique du langage naturel ou le traitement automatique des langues (désormais le TAL) est une discipline relativement récente qui se donne pour mission de traiter du point de vue de l'informatique des données linguistiques se trouvant dans les langues naturelles (Delafosse, 1999). Il s'agit donc d'appliquer les programmes et techniques informatiques à différents aspects du langage humain. De manière générale, avant de se livrer au traitement automatique proprement dit, les règles de la langue sont explicitées préalablement, ainsi que formalisées et installées sur un ordinateur à l'aide de programmes.

Depuis les années soixante avec la première approche fondée sur la psychologie cognitive et l'intelligence artificielle, c'est la compréhension de textes qui est une des grandes orientations privilégiées par les chercheurs dans le domaine du TAL (M. Amine, S. Fleury, L. Delafosse, P. Bouillon, J.-L. Minel, J.-M. Pierrel) qui vise à dépasser l'aspect de la forme et de s'intéresser davantage au contenu des unités linguistiques. Ainsi, les deux dimensions de la langue – la forme et le contenu – sont aujourd'hui prises en compte dans de nombreux outils informatiques et non l'une au détriment de l'autre. D'autre part, afin d'améliorer la performance des systèmes du TAL, il faut incorporer aux connaissances linguistiques des connaissances du monde, et c'est là que réside toute la difficulté. À ce niveau, le TAL devient un domaine pluridisciplinaire où les disciplines fondamentales sont la linguistique, l'informatique et les sciences cognitives.

On distingue généralement deux types de traitement de données linguistiques : l'analyse qui consiste à les condenser, corriger ou traduire, et la génération que l'on peut qualifier d'opération inverse. C'est le premier type qui va nous intéresser dans le cadre de cette analyse.

Le cas de figure de l'analyse automatique que nous souhaitons approfondir est *le résumé automatique* (désormais RA), qui, d'après J.-L. Minel, devient de nos jours un des grands thèmes du TAL (Minel, 2004). Ce n'est pas par hasard que la société contemporaine est qualifiée de société de l'information. Aujourd'hui, tout le monde se trouve devant le défi qui est de gérer la masse des documents textuels saisis sur les supports électroniques. Cette tâche est rendue encore plus difficile puisque les critères traditionnels (e.g. la mise en page) applicables aux documents écrits ne sont plus pertinents pour le traitement automatique, on est donc amené à en trouver d'autres. Le réseau Internet qui donne accès à des millions de pages de textes de tout genre accentue encore davantage la demande de condensation d'informations, en la rendant en même temps plus hétérogène. De manière sous-jacente, il y a des enjeux économiques considérables, le résumeur humain revenant trop cher. Tous ces facteurs qui démontrent la nécessité de création d'outils du résumé automatique performants, de même que notre expérience personnelle d'utilisateurs de divers outils informatiques, ont déterminé notre choix de cette application de TAL en tant qu'*objet d'étude*.

L'objectif de cette étude est d'analyser les résultats des tests de deux logiciels du résumé automatique du point de vue linguistique.

L'approche que nous allons adopter afin de tester les outils du RA et qui paraît répondre au mieux aux objectifs posés est *comparative* : il s'agit pour nous de comparer les performances de deux logiciels du RA – MSWord2003 et Pertinence Summarizer. C'est aussi l'approche la plus pertinente dans la mesure où elle nous permet de confronter des résultats variés et d'analyser en profondeur les limites de ces deux programmes tout en ayant un regard critique sur l'ensemble.

Partie expérimentale

Avant de parler du résumé automatique, nous voudrions développer la notion de *résumé*. Elle n'est pas neuve. D'après H. Solnik (Solnik in Pierrel, 2000 : 253), les premières traces de ce que l'on peut considérer comme un résumé ont été repérées sur des tablettes de la civilisation sumérienne en Mésopotamie vers 3600 ans avant notre ère. Bien que ses origines soient lointaines, le concept de résumé n'a pas fait l'objet d'une théorisation rigoureuse, ce qui a notamment eu des conséquences néfastes sur la qualité des résumés produits par les premiers outils du RA. Par la suite, c'est à partir de 1960, puis 1975 avec l'appui de la psychologie et des sciences cognitives que le développement du RA prend de l'ampleur.

De manière générale, on distingue *plusieurs types de résumés* en fonction de leur contenu et de leur mode de production, à savoir le résumé informatif ; le résumé indicatif ; le résumé critique ; le résumé synthétique ; le résumé scolaire ; le résumé d'auteur ou abstrait et, enfin, le résumé des conclusions. Cette typologie cache en fait une difficulté théorique qui est celle de la définition linguistique du résumé. Il faut noter que jusqu'à nos jours la linguistique s'est surtout intéressée à la phrase et à l'énoncé, mettant de côté l'étude du texte dont les méthodes sont encore trop élémentaires et ne conduisent pas toujours à des traitements automatisables.

Le TAL a su pourtant combler certaines lacunes des théories linguistiques en offrant aux utilisateurs des outils informatiques permettant de naviguer entre le résumé et le texte (ce qui rend possible le filtrage sémantique défini infra). Le résumé n'est donc plus considéré comme un autre texte, différent du texte source. Ainsi, l'objectif s'est déplacé vers la production d'un texte réduit aux informations jugées les plus saillantes (ce qui est relatif en fonction des utilisateurs, il s'agit là de méthode par extraction fondée sur le comptage fréquentiel de mots). Nous pourrions donc définir le *résumé automatique* en tant que procédé d'extraction de l'information jugée importante d'un texte numérisé pour construire un nouveau texte, condensé, réalisé par les logiciels informatiques (Minel, 2002, 2004).

Dans le cadre de cet article, nous essayerons de tester la pertinence des logiciels en question par rapport à différents genres de textes. De ce fait, *notre corpus* sera constitué d'un texte littéraire du type narratif (extrait d'une nouvelle *Au XXIXe siècle* de Jules Verne), journalistique et scientifique du type informatif (articles sur la société de l'information et sur le Traité de Lisbonne tirés du site officiel d'Union européenne). Il convient cependant de remarquer que la typologie des textes proposée supra a été effectuée afin de faciliter une étude comparative visée et n'a donc rien de prescriptif.

De rares publications dans le domaine du RA démontrent que la pertinence des résumés effectués par les outils du RA dépend de plusieurs éléments d'entrée (la langue, la longueur du texte, le domaine etc.) dont nous voudrions analyser un qui est le type de texte. *Notre hypothèse* consistera à dire que les résumés des textes du type scientifique se prêteraient mieux aux outils du RA en comparaison avec des textes littéraires, les textes journalistiques se trouvant « entre les deux ». Ainsi, le formalisme des textes serait un facteur déterminant la pertinence du résumé produit. Désormais la structuration du texte pèse dans la balance du RA.

Les deux *logiciels du résumé automatique* que l'on a choisi afin de vérifier le bien-fondé de notre hypothèse, MSWord2003 et Pertinence Summarizer, effectuent un résumé différant l'un de l'autre. Essayons de comprendre le fonctionnement de chacun.

Tout d'abord, leur différence est intimement liée à leur conception et leur rapport à l'utilisateur. MSWord2003 n'établit pas vraiment d'interaction avec l'utilisateur. Ce logiciel ne propose que deux paramètres : le pourcentage de réduction et le type de résumé (surligner les points importants ou produire un nouveau texte). Il est défini par J.-L. Minel comme étant un *résumé statique* sans navigation interactive (Minel, 2002 : 14). En revanche, Pertinence Summarizer construit un échange avec l'utilisateur au niveau des mots-clés, des mots-clés d'exclusion et aussi en ce qui concerne le domaine de connaissance du texte à résumer afin de satisfaire les attentes du demandeur. De cette manière, le contenu du résumé change en fonction de l'intérêt que porte l'utilisateur au texte source. Le résumé issu du second logiciel a été défini par J.-L. Minel en tant que *résumé dynamique* (Minel, 2002 : 14). Il est évident qu'un résumé en accord avec les besoins de l'utilisateur, que l'on appelle aussi le filtrage sémantique, est de meilleure qualité, puisqu'il y a adéquation entre les informations extraites et la demande de l'utilisateur.

Les approches de la sémantique formelle, utilisées dans les systèmes de TAL, diffèrent quant à la représentation sémantique choisie, au montant d'information contextuelle considérée et au rôle de la structure syntaxique. Ainsi, en observant les différents extraits de notre corpus, nous voyons que les deux logiciels du RA fonctionnent très différemment. L'un, MSWord2003, a tendance à sélectionner des phrases par rapport à leur situation dans le texte. Par exemple, dans l'extrait de nouvelle de Jules Verne (voir tableau 1), il y a trois phrases retenues. Une en début de texte, une autre en milieu et une troisième en fin de texte. Et entre ces phrases, il y a un intervalle d'à peu près huit lignes.

Tableau 1.

Corpus Texte 1.

<p>1. Type de texte – littéraire narratif Résumé par – MSWord2003</p> <p>Au XXIXe siècle ou La journée d'un journaliste américain en 2890 <i>par Jules Verne</i></p> <p>Les hommes de ce XXIXe siècle vivent au milieu d'une féerie continuelle, sans avoir l'air de s'en douter. Blasés sur les merveilles, ils restent froids devant celles que le progrès leur apporte chaque jour. Avec plus de justice, ils apprécieraient comme ils le méritent les raffinements de notre civilisation. En la comparant au passé ils se rendraient compte du chemin parcouru. Combien leur apparaîtraient plus admirables les cités modernes aux voies larges de cent mètres, aux maisons hautes de trois cents, à la température toujours égale, au ciel sillonné par des milliers d'aéro-cars et d'aéro-omnibus. Auprès de ces villes, dont la population atteint parfois jusqu'à dix millions d'habitants, qu'étaient ces villages, ces hameaux d'il y a mille ans, ces Paris, ces Londres, ces Berlin, ces New York, bourgades mal aérées et boueuses, où circulaient des caisses cahotantes, traînées par des chevaux – oui ! des chevaux ! c'est à ne pas le croire ! S'ils se souvenaient du défectueux fonctionnement des paquebots et des chemins de fer, de leurs collisions fréquentes, de leur lenteur aussi, quel prix les voyageurs n'attacheraient-ils pas aux aérotrains, et surtout à ces tubes pneumatiques, jetés à travers les océans, et dans lesquels on les transporte avec une vitesse de 1.500 kilomètres à l'heure ? Enfin ne jouirait-on pas mieux du téléphone et du télégraphe, en se rappelant les anciens appareils de Morse et de Hugues, si insuffisants pour la transmission rapide des dépêches ?</p> <p>Chose étrange ! Ces surprenantes transformations reposent sur des principes parfaitement connus que nos aïeux avaient peut-être trop négligés. En effet, la chaleur, la vapeur, l'électricité sont aussi vieilles que l'homme. A la fin du XIXe siècle, les savants n'affirmaient-ils pas déjà que la seule différence entre les forces physiques et chimiques réside dans un mode de vibration, propre à chacune d'elles, des particules éthériques ?</p> <p>Puisqu'on avait fait ce pas énorme de reconnaître la parenté de toutes ces forces, il est vraiment inconcevable qu'il ait fallu un temps si long pour arriver à déterminer chacun des modes de vibration qui les différencient. Il est extraordinaire, surtout, que le moyen de les reproduire directement l'une sans l'autre, ait été découvert tout récemment.</p>
--

On peut donc constater que le logiciel MSWord2003 souligne les phrases se trouvant en début et fin de l'extrait à résumer. Autrement dit, c'est dans la situation initiale et terminale du texte que le logiciel pense récupérer les informations les plus pertinentes.

Tableau 2.

Corpus Texte 2.

<p>2. Type de texte – littéraire narratif Résumé par – Pertinence Summarizer</p> <p>Au XXIXe siècle ou La journée d'un journaliste américain en 2890 <i>par Jules Verne</i></p> <p>Les hommes de ce XXIXe siècle vivent au milieu d'une féerie continuelle, sans avoir l'air de s'en douter. Blasés sur les merveilles, ils restent froids devant celles que le progrès leur apporte chaque jour. Avec plus de justice, ils apprécieraient comme ils le méritent les raffinements de notre civilisation. En la comparant au passé ils se rendraient compte du chemin parcouru. Combien leur apparaîtraient plus admirables les cités modernes aux voies larges de cent mètres, aux maisons hautes de trois cents, à la température toujours égale, au ciel sillonné par des milliers d'aéro-cars et d'aéro-omnibus. Auprès de ces villes, dont la population atteint parfois jusqu'à dix millions d'habitants, qu'étaient ces villages, ces hameaux d'il y a mille ans, ces Paris, ces Londres, ces Berlin, ces New York, bourgades mal aérées et boueuses, où circulaient des caisses cahotantes, traînées par des chevaux – oui ! des chevaux ! c'est à ne pas le croire ! S'ils se souvenaient du défectueux fonctionnement des paquebots et des chemins de fer, de leurs collisions fréquentes, de leur lenteur</p>
--

aussi, quel prix les voyageurs n'attacheraient-ils pas aux aérotrains, et surtout à ces tubes pneumatiques, jetés à travers les océans, et dans lesquels on les transporte avec une vitesse de 1.500 kilomètres à l'heure? Enfin ne jouirait-on pas mieux du téléphone et du télégraphe, en se rappelant les anciens appareils de Morse et de Hugues, si insuffisants pour la transmission rapide des dépêches ?

Chose étrange ! Ces surprenantes transformations reposent sur des principes parfaitement connus que nos aïeux avaient peut-être trop négligés. En effet, la chaleur, la vapeur, l'électricité sont aussi vieilles que l'homme. A la fin du XIXe siècle, les savants n'affirmaient-ils pas déjà que la seule différence entre les forces physiques et chimiques réside dans un mode de vibration, propre à chacune d'elles, des particules éthériques ?

Puisqu'on avait fait ce pas énorme de reconnaître la parenté de toutes ces forces, il est vraiment inconcevable qu'il ait fallu un temps si long pour arriver à déterminer chacun des modes de vibration qui les différencient. Il est extraordinaire, surtout, que le moyen de les reproduire directement l'une sans l'autre, ait été découvert tout récemment.

Par contre, Pertinence Summarizer (voir tableau 2) a plutôt tendance à sélectionner des phrases juxtaposées qui forment un ensemble uni dans le texte et ne sont pas réparties. Cela signifie – et c'est l'un des inconvénients de cette approche – que, si la phrase est très longue, elle sera mise telle quelle dans le résumé. Cela veut dire que ce logiciel ne permettrait pas de retirer les informations redondantes dans une phrase. Il est toutefois à noter que, malgré ses différences, les logiciels en question reposent tous les deux sur le principe de compositionnalité pour dériver le sens d'un énoncé à partir de celui de ses parties et de la façon dont celles-ci sont agencées (Bouillon, 1998).

D'après ce que nous avons pu constater dans l'ensemble de textes analysés, le RA de Pertinence Summarizer est plus perfectionné que celui de MSWord2003 dans la mesure où il ne se limite pas à retenir dans le RA des phrases qui dépendent uniquement de la présence de mots en cooccurrence et de leur fréquence dans le texte source. Il ne s'agit pas de moyens purement statistiques, d'autres critères linguistiques entrent en compte comme les marqueurs sémantiques de consécution (*donc, d'où*), de correction (*mais*), d'opposition (*pourtant*), de justification (*car*), de confirmation (*en effet*), d'explication (*parce que*) etc.

Pour illustrer ce que nous venons de dire, nous avons ici un exemple de phrase introduite par une unité syntaxique qui informe du type de relation avec la proposition qui la suit. Ainsi, la conjonction « *puisque* » (voir tableau 2) introduit un lien entre la cause et la conséquence évidente. Aussi, si cette phrase a été sélectionnée, c'est que les programmeurs de Pertinence Summarizer considèrent que la cause suivie de sa conséquence est porteuse d'informations nécessaires à la compréhension du texte en question. Cette conjonction peut donc nous servir d'exemple d'unité grammaticale permettant de relever des informations saillantes propres à figurer dans la synthèse.

Cependant, certaines phrases sélectionnées ne sont pas du tout représentatives du texte. Par exemple, la phrase « *combien... d'aéro-omnibus* » (voir tableau 2) n'est en rien indispensable au résumé car il s'agit d'un commentaire très subjectif du narrateur. Aussi, il nous semble que pour un texte littéraire, la compréhension du texte est nécessaire pour déterminer les éléments saillants. Par conséquent, le cotexte et le contexte devront être étudiés afin d'éviter les incohérences. Enfin, dans ce cas une reformulation semble s'imposer. Nous constatons en effet que dans les cas des deux logiciels, les résumés relèvent de l'absurdité.

Toujours dans le texte de Jules Verne résumé par MSWord2003, dans le RA réalisé, la première phrase relevée ne présente pas de sujet clairement défini. Il s'agit d'un problème de cohérence dû à une anaphore pronominale. Le pronom personnel « *ils* », ne nous permet pas de comprendre le sens de cette phrase. Elle reste alors très vague et sa pertinence est négligeable.

Le résumé qui découle de la sélection de phrases effectuées par Pertinence Summarizer est complètement incohérent, quoiqu'un peu moins que celui effectué par MSWord2003, car il s'agit de l'introduction d'une nouvelle, soit d'un texte narratif, avec quelque tendance explicative. Le problème est lié au fait que dans la narration, les propositions sont coordonnées les unes aux autres. De ce fait, si une proposition vient à manquer, le texte perd son sens. Au niveau des textes narratifs, les résumés viennent donc briser le développement, le déroulement logique de l'avancement de la narration. Cependant, pour véritablement résumer un texte narratif, il ne faudrait peut-être pas sélectionner des phrases selon certaines méthodes comme celle par extraction qui se fondent sur le comptage fréquentiel des mots. Il faudrait plutôt réussir à comprendre le schéma narratif et procéder par la création d'un nouveau texte, qui reprendrait l'information donnée dans le texte initial, mais serait toutefois différent au niveau de la structure, des unités lexicales et grammaticales utilisées et ainsi de suite. Le texte narratif n'est donc pas un texte dont la structure permet d'être résumé avec un logiciel du RA.

Maintenant essayons d'effectuer une brève analyse des résumés automatiques de textes du type informatif (tableau 3, corpus textes 3-6).

Tableau 3.

Corpus Textes 3-6.

3. Type de texte – journalistique informatif

Résumé par – MSWord2003

En bref

Encore rares il y a 15 ans, les téléphones mobiles sont aujourd'hui omniprésents. L'internet offre un flux ininterrompu d'informations en ligne. On nous propose un éventail ahurissant de programmes et de services, à mesure que les systèmes numériques à haut débit rapprochent les univers autrefois distincts de la radiodiffusion et des télécommunications. Cette révolution dans le domaine des technologies de l'information donne naissance à la société de l'information – à la maison, à l'école et au travail. L'Union européenne (UE), par ses politiques et de ses actions, guide et soutient cette révolution depuis son commencement.

La technologie et les forces du marché sont les moteurs de la révolution dans le domaine des communications. L'Union européenne a été au centre de cette évolution, en dictant le rythme d'ouverture des marchés, en veillant au maintien de conditions équitables pour tous les participants, en créant un cadre réglementaire dynamique, en défendant les intérêts des consommateurs ou encore en établissant des normes techniques. Les anciens monopoles d'État qui régnaient autrefois sur les marchés nationaux de la téléphonie ont subi des transformations. De nouvelles entreprises aux politiques agressives et innovantes sont arrivées sur le marché, offrant des services novateurs au packaging attrayant. La concurrence a entraîné une baisse des prix et une amélioration de la qualité.

En conséquence, les particuliers et les entreprises profitent de services moins onéreux et d'une plus grande qualité et fiabilité. Le choix des consommateurs s'est élargi en ce qui concerne à la fois les fournisseurs et les services offerts. La demande de téléphones mobiles et d'accès internet a explosé. Aujourd'hui, 96 % des écoles dans l'UE sont connectées. Parmi elles, 67 % disposent d'une connexion internet à haut débit. Plus de la moitié de la population utilise régulièrement internet.

4. Type de texte – journalistique informatif Résumé par – Pertinence Summarizer

En bref

Encore rares il y a 15 ans, les téléphones mobiles sont aujourd'hui omniprésents. L'internet offre un flux ininterrompu d'informations en ligne. On nous propose un éventail ahurissant de programmes et de services, à mesure que les systèmes numériques à haut débit rapprochent les univers autrefois distincts de la radiodiffusion et des télécommunications. Cette révolution dans le domaine des technologies de l'information donne naissance à la société de l'information – à la maison, à l'école et au travail. L'Union européenne (UE), par ses politiques et de ses actions, guide et soutient cette révolution depuis son commencement.

La technologie et les forces du marché sont les moteurs de la révolution dans le domaine des communications. L'Union européenne a été au centre de cette évolution, en dictant le rythme d'ouverture des marchés, en veillant au maintien de conditions équitables pour tous les participants, en créant un cadre réglementaire dynamique, en défendant les intérêts des consommateurs ou encore en établissant des normes techniques. Les anciens monopoles d'État qui régnaient autrefois sur les marchés nationaux de la téléphonie ont subi des transformations. De nouvelles entreprises aux politiques agressives et innovantes sont arrivées sur le marché, offrant des services novateurs au packaging attrayant. La concurrence a entraîné une baisse des prix et une amélioration de la qualité.

En conséquence, les particuliers et les entreprises profitent de services moins onéreux et d'une plus grande qualité et fiabilité. Le choix des consommateurs s'est élargi en ce qui concerne à la fois les fournisseurs et les services offerts. La demande de téléphones mobiles et d'accès internet a explosé. Aujourd'hui, 96 % des écoles dans l'UE sont connectées. Parmi elles, 67 % disposent d'une connexion internet à haut débit. Plus de la moitié de la population utilise régulièrement internet.

5. Type de texte – scientifique informatif Résumé par – MSWord2003

Traité de Lisbonne

Le traité de Lisbonne modifiant le traité sur l'Union européenne et le traité instituant la Communauté européenne a été signé à Lisbonne le 13 décembre 2007 par les représentants des vingt-sept États membres. En application de son article 6, le traité devra être ratifié par les États membres conformément à leurs règles constitutionnelles respectives et entrera en vigueur le 1er janvier 2009, à condition que tous les instruments de ratification aient été déposés, ou, à défaut, le premier jour du mois suivant le dépôt du dernier instrument de ratification.

Le traité sur l'Union européenne comporte une disposition permettant la révision des traités: l'article 48 prévoit que tout État membre, ou la Commission, peut soumettre au Conseil des projets tendant à la révision des traités; si le Conseil marque son accord, il est ensuite possible de réunir une conférence intergouvernementale (CIG), qui est convoquée par le président du Conseil.

La modification des traités requiert l'accord à l'unanimité de tous les États membres. Avant qu'un nouveau traité puisse entrer en vigueur, il faut également que l'ensemble des États membres procèdent à sa ratification, conformément à leurs procédures internes respectives.

Plusieurs conférences intergouvernementales ont été tenues ces dernières années. Elles ont abouti à différents traités modificatifs, en particulier l'Acte unique européen (1986), le traité sur l'Union européenne (1992), le traité d'Amsterdam (1997) et le traité de Nice (2001).

6. Type de texte – scientifique informatif Résumé par – Pertinence Summarizer

Traité de Lisbonne

Le traité de Lisbonne modifiant le traité sur l'Union européenne et le traité instituant la Communauté européenne a été signé à Lisbonne le 13 décembre 2007 par les représentants des vingt-sept États membres. En application de son article 6, le traité devra être ratifié par les États membres conformément à leurs règles constitutionnelles respectives et entrera en vigueur le 1er janvier 2009, à condition que tous les instruments de ratification aient été déposés, ou, à défaut, le premier jour du mois suivant le dépôt du dernier instrument de ratification.

Le traité sur l'Union européenne comporte une disposition permettant la révision des traités: l'article 48 prévoit que tout État membre, ou la Commission, peut soumettre au Conseil des projets tendant à la révision des traités; si le Conseil marque son accord, il est ensuite possible de réunir une conférence intergouvernementale (CIG), qui est convoquée par le président du Conseil.

La modification des traités requiert l'accord à l'unanimité de tous les États membres. Avant qu'un nouveau traité puisse entrer en vigueur, il faut également que l'ensemble des États membres procèdent à sa ratification, conformément à leurs procédures internes respectives.

Plusieurs conférences intergouvernementales ont été tenues ces dernières années. Elles ont abouti à différents traités modificatifs, en particulier l'Acte unique européen (1986), le traité sur l'Union européenne (1992), le traité d'Amsterdam (1997) et le traité de Nice (2001).

De manière générale, comme l'interdépendance des énoncés constitutifs de ce genre de textes du point de vue de leur contenu propositionnel est relativement faible, leur résumé peut apparaître plus cohérent. Ainsi, les phrases qui ont été sélectionnées par les deux logiciels du RA que nous avons utilisés contiennent des occurrences que l'on retrouve dans le titre « traité de Lisbonne » (corpus textes 5-6). Dans la même logique que la statistique, l'un des moyens théoriques de reconnaissance est la combinaison de mots du titre avec leur présence dans le texte source, car c'est le titre qui introduit souvent la thématique de l'article. Aussi, la première phrase introductrice qui représente la situation initiale est souvent relevée car comprenant des informations importantes.

Dans le texte en question, nous avons pourtant relevé un problème lié à la chaîne de référence, notamment au niveau des anaphores. La dernière phrase retenue de ce texte informatif par les deux logiciels de RA a pour sujet le pronom personnel « elles » qui est l'anaphore pronominale de « conférences intergouvernementales » et non pas de « procédures internes respectives » comme on pourrait le penser au vu du RA du texte 6.

Malgré ce problème de sens, le texte informatif se prête bien mieux au logiciel de RA que les textes narratifs dans lesquels il y a une dépendance forte entre les propositions.

C'est donc là les limites de ces deux logiciels automatiques. Ils ne prennent pas vraiment en compte la structuration des textes à résumer et ne considèrent pas non plus leurs genres. Ils traitent indifféremment un texte narratif comme un texte informatif, ils n'ont pas été programmés pour faire de telles différences.

Conclusion

Sans prétendre à l'exhaustivité, nous avons passé en revue une des applications possibles du TAL, à savoir le résumé automatique. Notre analyse nous a permis de tirer les conclusions suivantes : en termes de niveau de traitement, les logiciels testés dans le cadre de cette analyse reposent essentiellement sur des traitements de type morphologique, avec un petit peu d'analyse morphosyntaxique. Ainsi, on pourrait dire que la mise en œuvre des logiciels du RA pose deux problèmes de base :

(1) elle exige la couverture lexicale et grammaticale la plus large possible ;

(2) elle doit extraire des informations qui sont implicites dans le texte (lexicales, syntaxiques, sémantiques et pragmatiques), ce qui semble encore difficile, d'où le faible niveau de pertinence de l'information sélectionnée.

Si les logiciels de RA n'arrivent pas à dépasser les limites que nous avons évoqués ci-dessus, alors peut-être faudrait-il aller demander à l'homme d'intervenir dans la conception du RA. Par l'assistance de l'homme, le RA serait sûrement plus performant. Cela a déjà été pensé, et défini par le nom de *résumé dynamique* par J.-L. Minel (Minel, 2002). Il s'agirait d'un RA construit en interaction avec l'utilisateur. On parle aussi de filtrage sémantique afin de permettre une certaine adéquation entre les besoins d'un utilisateur et l'extraction d'information pertinente.

Même si certains logiciels avaient été mis au point pour identifier le genre de texte à résumer, la question du traitement des textes présentant les caractéristiques de deux genres textuels, ce qui est le cas de beaucoup de textes que l'on produit, se poserait toujours.

Enfin, nous voudrions évoquer à titre d'exemple une hypothèse concernant le résumé de textes juridiques avancée par A. Farzindar. Pour lutter contre l'incohérence des résumés construits par les logiciels du RA, il avait été question d'adopter pour tous les magistrats une structuration spécifique de leur compte-rendu décision judiciaire. Une sorte de format standard avait été proposé afin de résumer ces longues décisions judiciaires. Il s'agit, selon les travaux de A. Farzindar, « *d'une approche basée sur l'exploitation de l'architecture des documents et les structures thématiques, afin de constituer automatiquement des fiches de résumé qui augmente la cohérence et la lisibilité du résumé* » (Farzindar, 2004).

Mais, ne s'agirait-il pas ici d'une fuite du problème ? Ne serait-ce pas plutôt au logiciel du RA de s'adapter aux textes à résumer ? Car dans cette dernière résolution du problème de la cohérence dans le résumé automatique, il a été choisi d'adapter le texte au logiciel du RA et non l'inverse. De ce fait, on se contente des défaillances de ce système sans chercher à l'améliorer.

Références:

1. Amine, M., Fleury, S., Delafosse, L. (1999) *Glossaire de linguistique computationnelle*. URL : <http://pagesperso-orange.fr/ldelafosse/Glossaire/Tal.htm>
2. Bouillon, P. et al *Traitement automatique des langues naturelles*. Paris, Aupelf-Uref – Éditions Duculot, 1998. 245 p.
3. Farzindar, A. *Développement d'un système de Résumé automatique de Textes juridiques*. Montréal, RECITAL, 2004. URL : <http://rali.iro.umontreal.ca/Publications/files/FarzindarRECITAL04.pdf>
4. Minel, J.-L. *Le résumé automatique de textes : solutions et perspectives*. Paris, TAL. 2004. Vol. 45, n° 1/2004.
5. Minel, J.-L. *Filtrage sémantique du résumé automatique à la fouille de textes*. Paris, Lavoisier, 2002. 202 p.
6. Pierrel, J.-M. et al *Ingénierie des langues*. Paris, Hermès Science Europe, 2000. 354 p.
7. Qu'est-ce que le résumé automatique? URL : http://www.technolanguen.net/imprimer.php3?id_article=329

Отримано: 2 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: oksana.chepill@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2507-9767>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-102-106

Чепіль О. Я. Критерії написання та аналіз лінгвістичних особливостей conference abstracts у розвитку навичок академічного письма (на матеріалі англомовних тез доповідей для наукових конференцій). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 102–106.

УДК: 811'111'1

Чепіль Оксана Яківна,
кандидат психологічних наук, доцент англійської мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»

КРИТЕРІЇ НАПИСАННЯ ТА АНАЛІЗ ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ CONFERENCE ABSTRACTS У РОЗВИТКУ НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ ДЛЯ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ)

У статті розглядається питання визначення критеріїв успішного написання, а також вміння здійснювати лінгвістичний аналіз англомовних тез для доповіді на науковій конференції, що сприяє розвитку навичок англомовного академічного письма. Окреслено значення ключових понять, abstracts та conference abstracts, як вторинного жанру наукового дискурсу. Розкрито текстові характеристики та риторичні стратегії написання тез для доповіді на науковій конференції (надалі conference abstracts). Здійснено контент аналіз, систематизація та встановлення лінгвістичних особливостей, проаналізованих матеріалів conference abstracts. Наголошено про те, що не лише студенти II вищого ступеня навчання, а також багато молодих науковців, аспірантів, стикаються на практиці із проблемою ефективного викладу тез для участі в англомовних наукових заходах, в кінцевому результаті отримують відмову від організаторів запланованого наукового заходу. Серед найпоширеніших зауважень, на думку рецензентів/експертів, це стосується насамперед тих, для кого англійська мова є EFL, тобто як іноземна, є недостатнє володіння навичками англомовного академічного письма, неврахування лексико-стилістичних особливостей, використання кальки з оригінального тексту. З'ясовано, що розвиток навичок академічного письма є найбільш ефективним не лише з позиції ознайомлення студентів із новітніми теоретичними надбаннями науки, а шляхом виконання та контент-аналізу завдань сучасних автентичних наукових текстів. Встановлено, що вміння стисло та аргументовано презентувати власні наукові доробки у формі анотацій/тез для доповіді на науково-практичній конференції, є послідовним та багатоаспектним завданням. Зроблено висновок про важливість дотримання усталеного формату написання conference abstracts, важливість використання конкретних риторичних стратегій з метою розвитку навичок англомовного академічного письма. Серед проаналізованих матеріалів англомовних conference abstracts, були встановлені найбільш типові лінгвістичні характеристики цього виду жанру академічного письма: використання конструкцій активного стану, переважно дієслів теперішнього неозначеного часу, безособових конструкцій, особових, присвійних та квазіприсвійних у множині, які виступають у ролі підмета, майже не використовуються заперечні речення, переважно відсутні скорочення.

Ключові слова: англомовні тези доповіді, лінгвістичні особливості, жанр, аналіз, академічне письмо.

Oksana Chepil,
PhD in Psychology, Associate Professor,
the National University of Ostroh Academy

WRITING CRITERIA AND LINGUISTIC ANALYSIS OF CONFERENCE ABSTRACTS FEATURES IN THE DEVELOPMENT OF ACADEMIC WRITING SKILLS (ON THE MATERIAL OF ENGLISH CONFERENCE ABSTRACTS)

The article examines not only the issue of determining the list of criteria for successful writing of conference abstracts, but also views the ability to carry out a linguistic analysis of conference abstracts to ensure the development of academic writing skills. It outlines the meaning of key concepts, abstracts, and conference abstracts, known as secondary genres of scientific discourse. The article describes textual characteristics and application of rhetorical strategies in writing effective conference abstracts. The methods of content analysis and systematization have been used to determine linguistic features of the analyzed conference abstracts. Moreover, it claims on the importance of considering the established conventions of their meaningful writing not only for post-graduate students but for young scholars as well, since it is a common problem for all groups. Failing to meet the requirements, conference abstracts are to be denied by the committee board hosting the future scientific conference. Addressing this problem, experts of blind viewing suggest that it may be attributed to poor command of English, lack of knowledge of academic writing skills and of lexical and stylistic features. The results suggest that familiarizing students with the recent scientific data and methodology is crucial but not sufficient to develop their academic writing skills. Implementing the method of content analysis, the study places emphasis on examining various authentic scientific texts. Thus, the conclusion has been made about the significance of following the accepted format of writing conference abstracts and maintaining appropriate rhetoric strategies in the development of academic writing skills. Among the analyzed materials of the English-language conference abstracts, the most typical linguistic characteristics of this type of genre of academic writing were established: the use of Active Voice constructions, mainly verbs of the present indefinite tense, impersonal constructions, personal, possessive, and indicative pronouns in plural form which act as the subject, abbreviations and negative sentences are rarely used.

Keywords: conference abstracts, analysis, linguistic peculiarities, genre, academic writing.

Постановка проблеми. Розвиток навичок академічного письма є найбільш ефективним не лише з позиції ознайомлення студентів із новітніми теоретичними надбаннями сучасної науки, а шляхом виконання та контент-аналізу завдань сучасних автентичних наукових текстів. Це завжди – комплексний підхід, що характеризується використанням різних стратегій, сформованих компетенцій, врахуванням соціальних, культурних, когнітивних, прагматичних та лінгвістичних аспектів. Вміння стисло та аргументовано презентувати власні наукові доробки у формі анотацій/тез для доповіді на науково-практичній конференції, є послідовним та багатоаспектним завданням.

Не лише студенти II вищого ступеня навчання, а також багато молодих науковців, аспірантів, стикаються на практиці із проблемою ефективного викладу тез для участі в англійськомовних наукових заходах, в кінцевому результаті отримують відмову від організаторів запланованого заходу. Адже, як показує практика, тези для доповіді на майбутній міжнародній науково-практичній конференції, яка орієнтовно планується за рік до заходу, перевіряються та оцінюються незалежними експертами у галузі завчасно та анонімно, цей термін в англійській мові перекладається як «blind-reviewed». Серед найпоширеніших зауважень, на думку рецензентів/експертів, це стосується насамперед тих, для кого англійська мова є EFL, тобто як іноземна, є недостатнє володіння навичками академічного викладу наукових доробків дослідження англійською мовою, неврахування лексико-стилістичних особливостей, використання кальки з оригінального тексту.

Натомість, відбір та виконання достатньої кількості практичних завдань, із використанням методу контент-аналізу автентичних академічних текстів цього жанру на заняттях з навчальної дисципліни «Англійська мова для академічних цілей», виокремлення специфічних стандартних зворотів, академічної термінології, лексико-стилістичних особливостей сприятимуть формуванню професійному підходу до написання тез та успіху у процесі майбутнього відбору незалежними експертами відповідної наукової галузі.

Обрана тема дослідження тісно пов'язана із навчальними планами Національного університету «Острозька академія», зокрема із робочою програмою навчальної дисципліни «English for Academic Purposes», а також необхідністю комплексної реалізації одного із наукових напрямків дослідження факультету РГМ з напрямку «Когнітивні аспекти міжкультурної комунікації».

Апробація дослідження відбувалася під час проведення академічної дискусії у форматі “круглих столів” студентами-магістрами НаУОА факультету РГМ на тему: «Effective practices of navigating academic journal articles», 2020-2022 р., а також «Insights into the ways of paradigm shift in science», який, зокрема, ґрунтувався на прикладі всебічного контент-аналізу та обговоренні щорічного наукового заходу, що відбувався у м. Берлін, ФРН, міжнародною мовою спілкування: англійською, в онлайн форматі, «Falling Walls and Berlin Science Week» впродовж 2020, 2021, 2022 років.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідженню анотації наукової журнальної статті/тези доповіді, як жанру наукового дискурсу, приділено багато уваги у сучасних працях зарубіжних та вітчизняних науковців. У науковому середовищі дослідження анотації розглядається як жанровий аналіз наукового дискурсу. Зокрема, аналіз стилевих характеристик тексту у працях Anderson, T., Saunders, G., and Alexander, I., (2021), Paré, A. (2017) Серед вітчизняних науковців, Т. Яхонтова розглядає анотацію наукової журнальної статті/тези доповіді як вторинний жанр наукового дискурсу, а також як «тип тексту з рядом порівняно стійких композиційних та мовних ознак.» (Яхонтова, 2003: 7). Проте, незважаючи на вторинність цього жанру, анотації до наукової публікації у журналі або тези доповіді на науковій конференції є стрижневим елементом загалом наукової роботи та виступають її головним рекламним атрибутом. Крім того, вони виконують також прагматичну функцію – вибір формату, змісту тексту та мовні засоби, аби зацікавити та здійснити вплив на рецензента, в подальшому – на читача/учасника конференції. Тобто, привернення уваги, здатність переконати рецензента/читача у доцільності звернення до цілого тексту публікації/доповіді, дають можливість об'єктивно оцінити тези та допомогти організаторам наукового заходу прийняти рішення про надання можливості автору *conference abstracts* виступу на науковому заході. Зокрема про ці особливості *conference abstracts* та важливість врахування новизни наукового пошуку, актуальності теми дослідження та їх способу представлення, з метою викликати зацікавлення аудиторії, наголошували у своїх дослідженнях американські лінгвісти С. Berkenkotter (1995), R. Holmes (1997), Т. Huckin (2001), J. M. Swales, С. В. Feak (1994, 2000).

У цій статті розглянуто основні текстові характеристики, риторичні стратегії, головні критерії успішного написання та здійснення лінгвістичного аналізу англійськомовних *conference abstracts*, спираючись на праці сучасної української дослідниці Тетяни Яхонтової, яка є авторкою першого в Україні навчального посібника з англійськомовного наукового письма.

Проблематиці ефективного написання анотацій, резюме англійською мовою та використання словника академічних термінів, присвячені наукові праці О. С. Частник, С. В. Частник (2016).

Практичне застосування риторичних стратегій, моделей написання, аналіз основних рис та структура анотації, знаходимо в основному підручнику з навчальної дисципліни «Англійська мова для академічних цілей», британських науковців Edward de Chazal, Julie Moore, “Oxford EAP”, розроблених на матеріалі автентичних текстів, опублікованих Oxford University Press. (Edward de Chazal & Julie Moore, 2013: 042-044)

Мета статті – полягає у визначенні критеріїв успішного написання та здійсненні лінгвістичного аналізу англійськомовних тез для доповіді на науковій конференції, що сприяє розвитку навичок англійськомовного академічного письма.

Відтак головні завдання дослідження ґрунтуються на:

1. Розрізненні ключових понять, *abstracts* та *conference abstracts*, як вторинного жанру наукового дискурсу.
2. Встановленні текстових характеристик та риторичних стратегій написання тез для доповіді на науковій конференції (надалі *conference abstracts*).
3. Здійсненні контент аналізу, систематизації та встановленні лінгвістичних особливостей, проаналізованих матеріалів *conference abstracts*.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Матеріалом дослідження було обрано програму тез доповідей науково-практичної конференції “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, *conference abstracts*, Humboldt-Universität zu Berlin, 2017, яка містить 38 *conference abstracts*. У статті було здійснено ґрунтовний лінгвістичний аналіз 4 *conference abstracts*.

У сучасному англійськомовному науковому дискурсі, використання терміну «*abstract*» (укр. анотація), потребує особливої уваги у розрізненні таких ключових суміжних понять, як «*research paper abstract*» та «*conference abstract*». Звернемо увагу на їх визначення у довідковій літературі та їх українськомовні відповідники.

Зокрема, Cambridge Dictionary містить такі визначення та опис терміну: 1. “Abstract is a short form of speech, article, book, etc., giving only the most important facts or ideas.” 2. “a few sentences that give the main ideas in an article or a scientific paper.” (Cambridge Dictionary)

За визначенням Т. Яхонтової, “a research paper abstract (Ukr.анотації) is a short account of a research paper placed before it. A conference abstract (Ukr. тези доповіді) is a short account of an oral presentation proposed to the organizers of a conference.” (Yakhontova T.V., 2003:136)

Отже, спираючись на визначення Т. Яхонтової, анотація – це 1) короткий опис наукової роботи, розміщеної на початку роботи; 2) короткий опис усної презентації для конференції.

Використовуючи такі лаконічні визначення, неможливо повністю усвідомити усталений формат *conference abstracts*, їх обсяг, стратегії написання, текстові та лінгвістичні особливості.

Для початку потрібно розглянути текстові характеристики *conference abstracts*. Як зазначає Т. Яхонтова, їх обсяг складає 200-300 слів, в середньому три параграфи. Хоча деякі організатори міжнародних конференцій вимагають коротші варіанти *conference abstract*, які не перевищують 50 слів. (Yakhontova T. V., 2003:137)

Аналізуючи матеріали нашого дослідження, *conference abstracts* міжнародної науково-практичної конференції “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, спостерігаємо такий обсяг тез. Наприклад, тези доповіді № 1 – 180 слів, тези доповіді № 2 – 240, тези доповіді № 3 – 320, тези доповіді № 4 – 350, що загалом відповідає вимогам до написання тез.

Спіраючись на дослідження (Т. Яхонтової, 2002), написання *conference abstracts* передбачає врахування послідовних етапів їх написання, у розкритті п’яти риторичних стратегій:

1. Окреслення поля дослідження, зв’язку із важливими науковими здобутками попередніх досліджень.
2. Обґрунтування актуальності теми, виділення існуючих прогалів у попередніх дослідженнях, продовження дослідницьких традицій у визначеній царині, постановка питання.
3. Представлення наукової статті, яка буде презентована на конференції.
4. Подання резюме наукової статті (короткий огляд основних положень).

Окреслення висновків, головних наукових результатів дослідження, їх значення та можливості застосування (Yakhontova T. V., 2003:137).

Щодо першого, другого та третього етапів написання *conference abstracts*, дослідниця наголошує на тому, що вони є ідентичними до етапів написання вступної частини наукової публікації, тобто включають у себе обов’язкові до розкриття такі елементи: мету, завдання, методологію дослідження.

Відтак, продовжуючи думку, ґрунтовно розглянемо обраний фактичний матеріал для аналізу, чотирьох *conference abstracts*, науково-практичної конференції “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, використовуючи метод контент аналізу, виокремлення та систематизації лінгвістичних особливостей жанру.

У сформованій таблиці включено перелік запитань, які є одночасно критеріями аналізу тез доповідей та подано приклади використання лінгвістичних структур (див. табл. 1). (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017)

Стосовно першого запитання: «Which style is used in each text, direct reference to the writer or reference to the text?», спостерігаємо використання однакової кількості конструкцій у зверненні до автора, наприклад: «**We analyze** the evolution of language...**We distinguish**...**We propose**...»; у зверненні до тексту (безособові): «**This paper uses**...**This paper attempts**...**The paper adopts**...**The study indicates**... **This project explores**...**This talk will elaborate on**...» (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017).

Щодо третього запитання у таблиці: «Find phrases/sentences that refer to: the authorship, i.e. a single author or a team», спостерігаємо використання конструкцій активного стану, дієслів теперішнього неозначеного часу, безособові конструкції («**This paper**...**This project**... **This talk**...»), особових, присвійних та вказівних займенників у множині (our, we, this) у ролі підмета, наприклад: «**Our data and analysis**...»; “**we distinguish, this talk covers, our project aims to**...” (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017).

Аналізуючи *conference abstract* на предмет аналізу останніх досліджень, у четвертому запитанні, «Find phrases/sentences that refer to: background to the topic», важливо правильно визначити контекст та посилання на проведені дослідження, наприклад, “In recent years, research on multilingualism in institutional governance has become a key facet...Inspired by the work of Grin and Gazzola...” (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017).

У п’ятому запитанні, «Find phrases/sentences that refer to: aims of the text», застосовано різноманіття дієслів активного стану, теперішнього неозначеного часу, наприклад: «In this presentation we **analyze**...we **distinguish** ..., This paper **uses**, This paper **attempts to**...,The paper **adopts** our project **aims to shed light on**..., this project **explores** the role and value...». (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017).

У шостому запитанні, «Find phrases/sentences that refer to: research and methodology», щодо методології дослідження, знаходимо приклади використання конструкцій пасивного стану у теперішньому неозначеному часі: **are based on, is based on**, та перелік використаних наукових методів якісного аналізу: **documentary analysis, semi-structured interviews, methods of qualitative content analysis**: «Our data and analysis **are based on documentary analysis of**...», «It **is based on** data collected in **semi-structured interviews** which were analysed using **methods of qualitative content analysis**». ...» (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017).

Аналізуючи лінгвістичні особливості вираження результатів дослідження, йдеться про сьоме запитання, «Find phrases/sentences that refer to: findings/results of research», варто вказати на переважну більшість використання конструкцій активного стану, дієслів теперішнього неозначеного часу, наприклад: «**We distinguish three main historical stages**... Moreover, **the results show** that ... **The study indicates that**...»...» (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017).

Зазначимо, що використання вказаних лінгвістичних особливостей, форм, конструкцій впливає на загальне розуміння тез доповіді та позитивне сприйняття матеріалу.

Таблиця 1

**Аналіз лінгвістичних особливостей conference abstracts
(Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017)**

	Abstract 1 <i>Amado Alarcón</i>	Abstract 2 <i>Santiago Budría, Alberto Colino, Carlos Martínez de Ibarreta</i>	Abstract 3 <i>Sabine Fiedler</i> [(Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017:27)]	Abstract 4 <i>Tobias Schroedler</i> (Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017:34)
Test questions for linguistic analysis	(Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017:9)	(Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, 2017:19)		
Abstract volume (number of words)	170	240	320	350
1. Which style is used in each text: direct reference to the writer or reference to the text? (provide some examples)	Direct reference to the writer: 1. We analyze the evolution of language 2. We distinguish 3. We propose	Reference to the text: 1. This paper uses 2. This paper attempts 3. The paper adopts 4. This paper draws 5. The paper shows Direct reference to the writer: 1. We search	Reference to the text: 1. This talk covers 2. The study indicates 3. The findings suggest	Reference to the text: 1. Our data shows 2. This project explores 3. This talk will elaborate on 4. Our preliminary analysis has revealed
2. Are there any in-text references? (provide some examples)	“...documentary analysis of Labour Rules and Collective Agreements from Spain and European Union”	“Spanish National Immigrant Survey”; “...a large-scale immigration survey released by the Spanish National Statistics Institute”; “Dustman & van Soets, 2002, 2004, Bleakley & Chin, 2004”	“The findings are compared with those obtained from studies focusing on refugees' language choices.”	Grin 2003, 2015, Grin and Gazzola 2013
3. Find phrases/sentences that refer to: the authorship, i.e., a single author or a team	The authorship: <i>Amado Alarcón</i> a team: “in this presentation, we analyze...”; “Our data and analysis...”; “we distinguish”; “we propose”	The authorship: <i>Santiago Budría, Alberto Colino, Carlos Martínez de Ibarreta</i> a team: “we search for...”	The authorship: <i>Sabine Fiedler</i> , a single author “this talk covers, the findings suggest, the study indicates...”	The authorship: <i>Tobias Schroedler</i> a team: “our project aims to...”; “our data shows...”; “our preliminary analysis has revealed that...”
4. Find phrases/sentences that refer to: background to the topic	“Starting with the first ILO conventions/ standards since the 1920's till the latest Collective Agreements (e.g. in Call Centers) and European Union frameworks (VET) language in the labor relations has undergone an evolution towards becoming a key element for the definition of professional boundaries and payment systems.”	1. “...the Spanish National Immigrant Survey (NISS), a large-scale immigration survey released by the Spanish National Statistics Institute...” 2. “Research conducted has focused on Catalonia, and its regional language, Catalan”. 3. “This paper draw's on Bleakley & Chin (2004) and exploits the fact that younger children learn languages more easily than older children.”	«It is based on data collected in semi-structured interviews which were analysed using methods of qualitative content analysis.»	1. “In recent years, research on multilingualism in institutional governance has become a key facet...” 2. “Inspired by the work of Grin and Gazzola...” 3. “As part of a larger data collection on multilingualism in the institution...” 4. “...knowing that over 60 different languages are spoken in the university's administration.”
5. Find phrases/sentences that refer to: aims of the text	In this presentation we analyze we distinguish	This paper uses This paper attempts to The paper adopts to partially address these issues The paper shows that	This talk covers investigations into The study indicates that	our project aims to shed light on this project explores the role and value the analysis and discussion will address questions this topic will elaborate on

6. Find phrases/sentences that refer to: research and methodology	“Our data and analysis are based on documentary analysis of...”	“This paper adopts IV approach... while classical measurement error leads to attenuation bias whereby OLS are below the true returns...”	“It is based on data collected in semi-structured interviews which were analysed using methods of qualitative content analysis.”	“...data Collection on multilingualism in the institution, the analysis and discussion presented in this talk will address questions of how language practices are perceived by university employees in technical and administrative roles.”
7. Find phrases/sentences that refer to: findings/results of research	“We distinguish <u>three main historical stages</u> regarding the incorporation of language within occupational frameworks, determining different boundaries and levels of occupation and wages: 1920- 1960 (faulty act); 1960-1975 (rationalization), and 1975-present (depersonalization).”	“Moreover, <u>the results show</u> that the impact of ...”	“ <u>The study indicates that</u> existing... The findings are compared with those...”	“Beyond the results on the multilingual repertoire and...” “Moreover, <u>our preliminary analysis has revealed that</u> over 80% of our respondents...” “ <u>The findings related to the aforementioned questions include</u> , but...”
8. Find phrases/sentences that refer to: implications and conclusions from findings	“Building on the construction of language categories during the past century, <u>we propose a broad system</u> , which allows us to better understand the problems of productivity of companies and employability of people.”	“...related to other relevant labour market outcomes, the results suggest that <u>language skills significantly contribute to</u> immigrant's integration in the labour market.”	“ <u>These confirm that</u> English functioning as a lingua franca can provide a certain degree of social inclusion; knowledge of English could also have "confusing" effects; refugees' use of English tends to decrease in favour of the local language.”	“...our data shows that English is by far the best-spoken and most frequently used language other than German within the University of Hamburg.”
9. Note down the list of common verbs describing research aims	To be based on, to distinguish, to determine, to propose, to understand.	To estimate, to examine, to focus on, to attempt, to address, to search for, to show.	To cover, to focus on, to analyze, to suggest, to indicate, to compare with.	To aim, to shed light on, to explore, to present, to address, to elaborate on, to relate to, to include, to indicate, to show.

Висновки. Отже, на прикладі аналізу лінгвістичних особливостей матеріалів *conference abstracts*, можна зробити висновки про усталений формат їх написання, виокремити використання конкретних риторичних стратегій з метою розвитку навичок англomовного академічного письма. Серед проаналізованих матеріалів *conference abstracts*, найбільш типовими лінгвістичними характеристиками цього виду жанру академічного письма є: використання конструкцій активного стану, переважно дієслів теперішнього неозначеного часу, безособових конструкцій, особових, присвійних та вказівних займенників у множині, які виступають у ролі підмета майже не використовуються заперечні речення, переважно відсутні скорочення. Перспективи подальших пошуків у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні особливостей перекладу *conference abstracts* з української мови на англійську та здійснення порівняльного аналізу.

References:

1. Anderson T., Saunders G., and Alexander I. Alternative dissertation formats in education-based doctorates. *High. Educ. Res.* 2021. Dev. 41, 593–612. Doi:10.1080/07294360.2020.1867513.
2. Berkenkotter C. and Huckin T. *Genre Knowledge in Disciplinary Communication: Cognition/Culture/Power*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum, 1995.
3. Chastnyk O. S., Chastnyk S. V. *English Elements of Journal Article: title, abstract, summary: A Practical Guide to Writing Research Paper Titles, Abstracts, Summaries: [textbook]*. Kharkiv.: KSAC, 2016. 78 p.
4. Edward de Chazal & Julie Moore. *Oxford EAP, a course in English for Academic purposes. Advanced/C1*. Oxford: Oxford University Press, 2013. P. 238.
5. Holmes R. Genre analysis and the social sciences: an investigation of the structure of research article discussion sections in three disciplines. *Journal of English for Specific Purposes*. 1997. 16(4). 321–337.
6. Swales J. M. and Feak C. B. *Academic Writing for Graduate Students: A Course for Non-native Speakers of English*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.
7. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/abstract>
8. Yakhontova T. V. Selling or telling? The issue of cultural variation in research genres. *In Academic Discourse / ed. J. Flowerdew*. London and New York: Longman, 2002. P. 216–232.
9. Yakhontova T.V. *English Academic Writing. For Students and Researchers: [a textbook for students, post-graduate students, researchers]*. 2nd Edition. Lviv: PAIC, 2003. 220 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Colloquium “Language Skills for Economic and Social Inclusion”, conference abstracts, Humboldt-Universität zu Berlin, 2017, 39 p.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 16 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: kovaliuk_o@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4251-3432>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-107-111

Ковалиук О. К. Методологічні аспекти історико-лінгвістичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 107–111.

УДК: 811.161.2-13-112(045)

Ковалиук Ольга Костянтинівна,
кандидат філологічних наук,
Національний авіаційний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У процесі аналізу з'ясовано теоретико-методологічну концепцію дослідження лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини XIV–XVI ст. Лексеми на позначення емоцій та емоційних станів людини є антропоцентрично маркованими, вимагають урахування основних підходів до визначення та класифікації емоцій у психології та відповідних лексем – у лінгвістиці. Семантична структура лексем певного періоду формується в руслі загальних процесів і законів мовного розвитку, є результатом семантичних трансформацій праформ. Формування і розвиток зазначених лексем розглядаються з урахуванням історичного й культурно-історичного контексту епохи. Реконструкція внутрішньої форми та семантичної структури лексем здійснюється з урахуванням парадигматичних і синтагматичних зв'язків. Описовий і структурний методи допомогли систематизувати картотеку прикладів, зафіксованих у староукраїнських рукописних пам'ятках і стародруках XIV–XVI ст. Під час реконструкції лексичних значень давніх слів враховано мовно-культурний контекст епохи, що цілком закономірно спонукало до залучення порівняльно-історичного методу. Наукове осмислення семантичної історії лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини передбачило їх зіставлення зі словами в споріднених мовах і діалектах. Оскільки діалектні матеріали є найбільш консервативною частиною словникового складу, дослідження таких лінгвістичних фактів дало можливість відстежити лексичні значення, які свого часу вийшли за межі літературної мови. Урахування частиномовного статусу зафіксованих слів і залучення лінгвальних та екстралінгвальних параметрів у процесі систематизації виявлених лексем допомогло сегментувати відібраний мовний матеріал на дев'ять лексико-семантичних груп: “радість”, “хвилювання”, “роздратування”, “смуток”, “сором'язливість”, “зневага”, “здивування”, “каяття”, “відраза”.

Ключові слова: метод, методологія, лексичне значення, семантична структура, писемні пам'ятки, українська мова XIV–XVI ст.

Olha Kovaliuk,
Candidate of Philological Sciences,
National Aviation University

METHODOLOGICAL ASPECTS OF HISTORICAL AND LINGUISTIC RESEARCH

The theoretical and methodological concept of the investigation is based on the following provisions: the lexical items for the denotation of human emotions and emotional states are anthropocentrically marked, they require consideration of the basic approaches to the definition and classification of emotions in psychology, and corresponding lexical items in linguistics; the semantic lexical item structure of a certain period is formed in line with the general processes and laws of linguistic development, and is the result of semantic transformations of protoforms; formation and development of language vocabulary occurring under the influence of extralingual factors are considered taking into account the historical, cultural and historical context of the era; reconstruction of the lexical item internal form and semantic structure is carried out taking into account paradigmatic and syntagmatic links. The analysis showed that the corpus of “human emotions and emotional states” lexical-semantic field consists of 207 words of the XIV–XVI centuries. It consists of nine lexical-semantic groups (“joy”, “excitement”, “irritation”, “sadness”, “shyness”, “disdain”, “surprise”, “repentance”, “aversion”), and has a clear structure with developed structural and semantic, paradigmatic relations between lexical items.

Keywords: method, methodology, lexical meaning, semantic structure, written monuments, Ukrainian language of the XIV–XVI centuries.

Постановка проблеми. Реконструкція лінгвофонду давніх писемних джерел, зокрема семантики лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини в староукраїнських пам'ятках XIV–XVI ст., спричинила потребу пошуку відповідних методів і форм аналізу з орієнтацією на новітні прийоми дослідження.

Актуальність теми. Результати наукової діяльності напряму залежать від методів і форм аналізу, використаних у процесі аналізу. Лінгвістичні дослідження вимагають звернення до класичних і сучасних методів препарування матеріалу, відомих сьогодні не лише в царині мовознавства, а й психології, історії, статистики тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Лінгвісти звертали увагу на зміст термінів “метод”, “методика”, “методологія” (В. А. Глущенко, Ю. О. Карпенко), особливості застосування описового, порівняльно-історичного методів (Ю. О. Карпенко, А. С. Зеленько, М. П. Кочерган, І. М. Нечитайло, О. О. Селіванова, Т. О. Черниш), методики компонентного та кількісно-статистичного аналізу (М. П. Кочерган, В. В. Левицький, О. Д. Огуй, В. І. Перебийніс), важливості дотримання методологічного принципу історизму (О. І. Лляді, О. С. Мельнишук, І. Й. Ощипко, М. М. Пешак, Т. О. Черниш).

Мета статті – проаналізувати теоретико-методологічні засади вивчення давніх мовних одиниць, зокрема староукраїнських лексем, виявлених у писемних пам'ятках XIV–XVI ст.

Виклад основного матеріалу. У контексті омислення взаємозв'язку мовної системи та емоційної сфери людини центральним вважаємо методологічний принцип антропоцентризму. “Творець мови, зокрема слів, – пише Н. А. Цимбал, – людина. Ознака – центр образу, що покликана стати внутрішньою формою слова (протовербальне явище), актуалізується в корі головного мозку носія мови шляхом встановлення асоціативних відношень, далі спостерігаємо вербалізацію мисленевого образу” (Цимбал 2014: 91). Досліджуючи внутрішню форму назв емоцій в українській мові, П. О. Селігей зауважив, що такі лексеми виникають від “назв якихось “емоціогенних” предметів, явищ, життєвих ситуацій, подій, що не залишають людину байдужою, неодмінно викликають у неї ті чи інші переживання” (Селігей 2001: 26). Так, внутрішню форму лексеми *горе* “душевні переживання, печаль, смуток” українські етимологи пов'язують із семантикою “горіти” (ЕСУМ, I: 565), слова *печаль* “печаль, журба” – з давнім значенням “пекти” (ЕСУМ, IV: 363), іменника *боязнь* “боязнь, страх” – з вихідним значенням “бити” (ЕСУМ, II: 242), мовної одиниці *жаль* “жаль, шкода” – із семантикою “колоти, жалити, бить, тортурити, смерть” (ЕСУМ, II: 186), номінатива *страхъ* “стан хвилювання, тривоги, неспокою” – із семантикою “ціпеніти, твердіти; загрожувати” (ЕСУМ, V: 435) тощо. Історики мови спостерігають, що “називання речей, явищ, дій за суміжністю з іншими речами, явищами, діями – це постійний мовний процес, який веде до появи нових значень, що зрештою можуть ставати основними в слові, зберігаючи з вихідними лише етимологічний зв'язок” (Історія 1983: 683). Підтвердженням, наприклад, може слугувати вже згаданий вище іменник *печаль*, який сьогодні функціонує зі значеннями «те, що засмучує кого-небудь, завдає комусь горя, журби» й «те саме, що клопіт» (СУМ, VI: 346), тоді як давнє значення “пекти” опинилося за межами семантичної структури вказаного слова.

Ресстрація, інтерпретація і систематизація лексичного матеріалу потребує залучення одного з найдавніших і найпоширеніших лінгвістичних методів – описового. Він передбачає “планомірну інвентаризацію одиниць мови і мовлення, пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку” (Зеленько 2008: 135). У традиційному мовознавстві цей метод подають як послідовність таких етапів: 1) виділення одиниць аналізу; 2) членування виділених одиниць (вторинна сегментація); 3) класифікація та інтерпретація виділених одиниць (Кочерган 2010: 360).

Описовий метод передбачає застосування прийомів внутрішньої (класифікація досліджуваних одиниць за певною матрицею параметрів, аналіз парадигматичних і синтагматичних зв'язків тощо) й зовнішньої (референційне співвіднесення, формування тематичних груп тощо) інтерпретації (Селіванова 2008: 63). Завдяки використанню методу суцільної вибірки в староукраїнських рукописних і друкованих пам'ятках XIV–XVI ст. було виявлено 207 лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини. Слова розподілено між дев'ятьма лексико-семантичними групами: “радість”, “хвилювання”, “роздратування”, “смуток”, “сором’язливість”, “зневага”, “здивування”, “каяття”, “відраза”. Реконструкція семантичної структури лексем здійснюється з урахуванням парадигматичних і синтагматичних зв'язків. Звернення до контекстуального аналізу дозволяє виділяти як окремі слова, так і словосполучення, характеристика яких сприяє більш повній реконструкції семантичного обсягу досліджуваних назв. У процесі аналізу з'ясовано, що номінатив *страхъ* “страх, боязнь”, потрапивши у відповідне контекстуальне оточення, миттєво реагує змінами в межах своєї семантичної структури й набуває нового семантичного відтінку – “благоговіння, побожність”: “со *страхо(м)* стоимо молаииса” (1489, Чет.: 337 зв.); “и держѣмъ *страхъ* оу сер(д)ци своє(м)” (1489, Чет.: 364 зв.); “Прійѣте наказаніє со *страхом*, яко сынове послушньи” (1591, Просф.: 144). Окрему увагу привертає усталене словосполучення *страхъ Божий*, у якому іменник *страхъ* репрезентує домінуючі семи ‘покірність’, ‘смирненя’, ‘пошанування’: “и ходате въ *страсе бжїи*” (80 рр. XV, Апост.: 19); “въ *страсе бжїи* живоупта” (1489, Чет.: 303); “беричи за початокъ всакой мдрости *стра(х) бжїи*” (1587, КЦН: 6); “украшившеся *страхом бжїим* суще послушници” (1591, Просф.: 142).

Під час діяхронічного вивчення мов традиційно використовують порівняльно-історичний метод – “сукупність прийомів і процедур історико-генетичного вивчення мовних сімей і груп мов для встановлення закономірностей їх розвитку” (Зеленько 2008: 135). Лінгвісти неодноразово відзначали переваги цього методу. За словами Т. О. Черниш, “вивчення генезису й еволюції слів у складі гнізда як певної системної єдності в усій повноті їхніх взаємозв'язків дозволяє дати уявлення про фрагмент історії мови як реальної системи, а етимологізування в контексті генетичних гнізд допомагає здійснити реконструкцію повніше й достовірніше” (Черниш 2013: 15). І. М. Нечитайло звертає увагу на те, що “своєрідність та складність етимологічної моделі лексичного складу полягає в тому, що вона є результатом наукової абстракції не лише від синхронічних відношень між мовними одиницями, зазвичай притаманних іншим системним утворенням у мовознавстві, але й значною мірою від діяхронічних і територіальних видозмін тождних у минулому одиниць” (Нечитайло 2014: 198). Зіставлення сучасних лексем (укр. *боятися*, бр. *баяцца*, болг. *боя се*, схв. *bojati se*, слн. *bojati se, bati se*, лит. *bijotis*, лтс. *bijatiés, btiés*, прус. *biātwei*), а також давніх, виявлених у писемних джерелах (дінд. *bháyatē*, ав. *bayente*, стел. *bojatu sa* – ЕСУМ, I: 242), виразно демонструють подібність звуків і морфологічної будови. Етимологічний аналіз зазначених мовних одиниць переконує в тому, що така подібність не є результатом випадкового збігу чи наслідком запозичення з іншої мови, а вказує на спільність походження цих слів у різних мовах. Ураховуючи історичні зміни, яких зазнали досліджувані лексеми, учені зводять усі ці слова до незасвідченого писемністю індоевропейського кореня **bhei-/bhoi-/bhī-* (ЕСУМ, I: 242), який і виступає аргументом на користь спільного походження представлених вище мовних одиниць.

Заслугує на увагу той факт, що “праслов'янська лексика відома нам лише з реконструкцій, необхідний для подальших студій ступінь правдоподібності останніх має забезпечуватися розробкою і вдосконаленням відповідних методів і методик, що складають дослідницький апарат порівняльно-історичної лінгвістики” (Черниш 2013: 8). На думку О. С. Мельнишчука, у межах порівняльно-історичного методу пріоритетним є методологічний принцип історизму, який “передбачає розумін-

ня мови як явища, що історично розвивається, починаючи з ранніх етапів її формування і кінчаючи останніми етапами (у випадках з мовами, які відійшли в минуле) або дальшими перспективами її розвитку, – як у плані її суспільного функціонування, так і в плані її структурної організації” (Мельничук 1986: 7). М. М. Пешак наголошує на тому, що “вивчення історії мови неможливе без урахування історичних і культурно-історичних факторів, за допомогою яких можна пояснити цілий ряд мовних змін” (Пешак 1968: 173). Завдання дослідника – повернути тексту його первинне значення, яке було втрачене часом або технікою (Said 1983: 138). Щоправда, “протиставлення синхронії і діакронії в мовознавстві припустиме лише як умовний, штучний методичний прийом, за яким не повинен втрачатися з поля зору безперервний процес мовного розвитку” (Мельничук 1986: 7). При цьому варто пам’ятати, що “застосування фактору часу у вирішенні власне хронологічних шарів природним чином передбачає також і встановлення послідовності, черговості відповідних періодів в еволюційному процесі” (Черниш 2008: 50). “Вивчаючи семантику слова чи то синхронічно, чи то діакронічно, – зазначає І. Й. Ощипко, – ми досліджуємо мікросистеми, до яких належить це слово; розглядати семантику слова відірвано від інших елементів цієї системи не можна” (Ощипко 1966: 9).

У межах порівняльно-історичного методу О. О. Селіванова виділяє прийоми внутрішньої (відтворення історії розвитку певної мови) та зовнішньої (відновлення попереднього стану мови шляхом зіставлення генетично споріднених мов) реконструкцій (Селіванова 2008: 53), а В. А. Глушенко – прийоми та процедури генетичного ототожнення фактів, лінгвістичної реконструкції, хронологізації та локалізації мовних явищ (Глушенко 2016).

Наукове осмислення семантичної історії лексем XIV–XVI ст. на позначення емоцій та емоційних станів людини передбачає їх зіставлення зі словами в споріднених мовах і діалектах. Для цього застосовуємо зіставний метод, “спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставляваних мов на всіх рівнях і в мовленні, тексті за принципом синхронії” (Селіванова 2008: 61). Подібно до описового методу зіставний апелює до вивчення мовних фактів у певний момент їхнього розвитку, у певний хронологічний період. Так, за словами А. А. Лучик, застосовані М. М. Пешак підходи обстеження багатоаспектних явищ сучасної мовної системи “народили ідею про пізнання історичних текстів за допомогою формалізованих процедур” (Лучик 2013: 7). Спираючись на власні мовні факти, М. М. Пешак показала, як можна проникати в глибинні проблеми пізнання сутності мовної організації. Після таких новаторських ідей для українських лінгвістів відкрилися інші шляхи синхронічного обстеження як сучасної мовної системи, так і окремих етапів її функціонування (Лучик 2013: 7).

Є. М. Мотузенко вважає, що в етимологічному аналізі слів найдавнішого шару лексики найбільш ефективним є метод зіставлення семантичних еволюцій неспоріднених утворень, оскільки дає надійні результати, вірогідність яких контролюється вже в процесі самого зіставлення (Мотузенко 2006: 48). Зважаючи на те, що “лексичні й семантичні різновиди в будь-яку епоху є розсіяними на території функціонування споріднених мов зовсім не довільно, але є відбитком минулого, умов і середовища, втіленого у носіях мови, слід виявити закономірності, які зумовили зміни у семантиці і словотворенні, відновити історію слів і їхніх значень на основі розподілу сучасних форм і типів. Ця обставина робить зрозумілою важливість вивчення давніх лексичних відмінностей близькоспоріднених мов, з одного боку, і їхніх “сепаратних” етимологічних зв’язків з лексикою більш віддалених мовних груп, з іншого” (Нечитайло 2017: 50). При зіставленні лексем в українській мові з лексичними одиницями в споріднених мовах з’ясовуємо збіги й розходження значень слів з однаковою предметною співвіднесеністю та встановлюємо їхні семантичні контури. Так, наприклад, у процесі дослідження семантичної структури іменника *гнівць* у XIV–XVI ст. виникло питання щодо смислового зв’язку між значеннями “обурення, гнів” та “суперечка, сварка”. Підтвердження наявності семантичного зв’язку вдалося виявити в західнослов’янських мовах, пор.: ч. *hněv* “гнів”, “суперечка”, слц. *hnev* “гнів, прикрість”, “суперечка”, п. *gniew* “гнів”, мн. “суперечки, незгоди”.

Реконструкція семантичного обсягу давніх лексем потребує залучення діалектних словників, які допомагають відновити нині втрачені лексичні значення та їхні семантичні відтінки, адже вони не зазнають регулювання з боку державної мовної політики. Оскільки діалектні матеріали залишаються найбільш консервативною частиною словникового складу, дослідження таких лінгвістичних фактів дає можливість відстежити лексичні значення, які свого часу вийшли за межі літературної мови. Методологічно важливою в цьому плані є думка О. І. Іліаді щодо потенційних можливостей архаїчної лексики українських діалектів в аспекті реконструкції праслов’янського словника: “...будь-яке дослідження в галузі мовної реконструкції залежить від кількості матеріалу, тому введення в обіг нових фактів часто доповнює, збагачує фактами картину мовної ситуації, яку раніше лише окреслювали, або вносить суттєві корективи в усталені погляди на різні проблеми” (Іліаді 2011: 66). За результатами наших спостережень, виявлених у текстах XIV–XVI ст. іменник *пупудливость* зі значенням “запальність, роздратованість” у сучасній українській літературній мові не зберігся, натомість спільнокореневі з ним лексеми досі фігурують у діалектному мовленні: *пуд* “страх”, *пудити* “гнати, переслідувати”, *пудно* “страшно”, *пужати* “лякати”, *пужінний* “ляканий” [СБГ, с. 368, 446], *пуд* “страх (*напудився*)”, *пудно* “страшно, лячно”, *пужити*, *пужати* “лякати” [СКр, с. 84], *пудайло* “лякало”, *пудитись* “лякатися”, *пудки* “лякливий (про коня)”, *спудитис* “злякатися”, *страхонуд* “лякало”, *страхонудло* “лякало” тощо [Аркушин, II, с. 98, 100, 168, 178], *пуджало* “тс., що пудло”, “опудало для захисту від горобців”, *пудло* “страхонуд”, “опудало” [Ониш., II, с. 160], *опудало* “імітація людської постаті, для введення в оману кого-небудь” [Пирт., с. 265], *опуд* “опудало”, *страхонуд* “боягуз”, *страхонудало* “тс.”, *страхонудство* “боягузтво” [Сабадош, с. 214, 343] тощо.

Для вивчення системної організації зафіксованого масиву слів на позначення емоцій та емоційних станів людини використовуємо структурний метод, який сприяє вивченню мови “як цілісної функціональної структури, елементи й частини якої співвіднесені й пов’язані строгою системою лінгвальних відношень” (Кочерган 2010: 372). Структуралістська наукова парадигма загалом спрямована на дослідження сучасного стану мови як системи із притаманними їй не тільки інваріантними елементами, що в мовленні співвідносяться з їхніми регламентованими конкретними реалізаціями, а й відношеннями між елементами, упорядкованими в ієрархію мовних рівнів (Селіванова 2008: 28).

Пріоритетним принципом структурного методу є системність. Мова, як і будь-яка система, має “свій спосіб організації, або, іншими словами, свою структуру. Всі елементи структурно організовані. Це визначає їх взаємозв’язок: усі елементи мови зв’язані цілою системою відношень, і кожний елемент, тобто кожна одиниця певного рівня, визначається не тільки сіткою відношень, що зв’язують одиниці цього рівня, але й відношеннями з одиницями нижчих рівнів” (Перебийніс 2001: 5).

Саме системний характер мови дозволяє структурувати словниковий склад староукраїнських текстів XIV–XVI ст., а це ще раз підтверджує, що він виступає не як “аморфне поєднання мовних одиниць, а складне аплікативне утворення самодостатніх відкритих лексичних полів” (Жайворонок 1999: 36). На думку І. Й. Ощипко, “семантична системність виявляється як у внутрішній структурі слова (слово, крім основного, нерідко первинного, значення, має ряд додаткових), так і в об’єднанні слів у певні групи – тематичні, генетичні, синонімічні, антонімічні, омонімічні” (Ощипко 1966: 91). Так, наприклад, лексико-семантичне поле на позначення емоцій та емоційних станів людини в українській мові XIV–XVI ст. моделюється на основі близькості понять (найменування радості, хвилювання, нервового збудження, смутку, збентеження, зневаги, здивування, каяття, відрази). Синонімічна група формується на основі спільності лексичних значень (*взрадоватися, срадоватися, обрадоватися, порадоватися, веселитися, възвеселитися*), антонімічна – на основі діаметрально протилежних значень (*радоватися – печаловатися, веселитися – фрасоватися, порадоватися – пострадати*).

У межах структурного методу є ефективним застосування методики компонентного аналізу, “суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками і зрідка маркерами” (Кочерган 2010: 385). Пошук у мовній одиниці складових елементів виконується через її порівняння з іншими одиницями, які мають з нею значеннєву спільність. Для компонентного аналізу, на думку М. П. Кочергана, важливим є “встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який залежить також від структурної організації сем, їх способу групування, тобто від місця кожної семи в структурі значення, від векторних відношень між ними тощо” (Кочерган 2010: 386).

Особливого значення набувають методики кількісно-статистичного аналізу, оскільки “і будова мови, і її функціонування в мовленні, і співвідношення мови й мислення, мови й суспільства підкоряються дії статистичних законів” (Перебийніс 2001: 7). У процесі статистичного обстеження лексем у діахронії доцільно отримати відомості про частоту вживаності в тексті досліджуваних слів. В. В. Левицький та О. Д. Огуй зазначають, що “частота вживаності слова є важливим показником його семантичного, парадигматичного і синтагматичного статусу в досліджуваній період” (Левицький 1992: 29–30).

Хрестоматійним видається твердження про те, що “і мова, і мовлення віддають перевагу невеликій кількості одиниць, які часто використовуються і становлять ядро будь-якої мовної чи мовленнєвої підсистеми, тоді як переважна кількість одиниць є низькочастотними” (Перебийніс 2001: 7). Дослідження 207 зафіксованих лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини показало, що до ядерної частини ввійшли лише одинадцять слів: дієслова *радоватися, боятися, презирати, дивитися* та іменники *радість, страх, боязнь, гнів, горе, соромота, покаєніє*. Решта ж слів укомплектувала периферійну зону.

Висновки. Отже, вивчення лексики XIV–XVI ст. на позначення емоцій та емоційних станів людини потребує залучення описового, порівняльно-історичного, зіставного й структурного методів для розв’язання поставлених завдань, зокрема інвентаризації, систематизації, класифікації зібраних мовних одиниць, з’ясування їхніх етимологічних витоків, реконструкції семантичного обсягу, визначення стилістичних особливостей та аналізу представленості в сучасних лексикографічних джерелах. У процесі моделювання окремих лексико-семантичних груп та комплексного лексико-семантичного поля із загальним значенням “емоції та емоційні стани людини” актуальною є методика компонентного аналізу. Визначення ядерних і периферійних конститuentів реалізується за допомогою кількісно-статистичного аналізу. Дослідження синтагматичних зв’язків і стилістичного маркування проводиться на основі контекстуального аналізу.

Результати історико-лінгвістичного дослідження переконують у тому, що лексика на позначення емоцій та емоційних станів людини є органічною складовою староукраїнських писемних пам’яток XIV–XVI ст. Реконструкція лексико-семантичного поля “емоції та емоційні стани людини” на основі староукраїнських джерел XIV–XVI ст. дає цінний матеріал з історії мови давнього періоду й розкриває нові перспективи для дослідження мовної свідомості людей того часу.

Список умовних скорочень:

Апост. – Апостол Апракос Повний. Без кінця. 80-ті роки XV ст. / *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. 306 (КПЛ). № 8 п/з. 225 арк.

Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 2 : О–Я. 458 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. I : А–Г. 632 с. ; 1985. Т. II : Д–Копці. 572 с. ; 2003. Т. IV : Н–П. 656 с. ; 2006. Т. V : Р–Т. 704 с.

КЦН – Смотрицький Г. Ключ царства небесного / НАН України ; підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Мойсієнко. Житомир : Полісся, 2005. 121 с. (Пам’ятки української мови XVI ст. Серія публіцистичної та полемічної літератури).

Сабадош – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 478 с.

СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуїванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

СКр – Словник місцевих слів Карпатського регіону: пояснення та походження слів / уклад. Д. П. Савчук. Київ ; Косів : Писаний Камінь, 2013. 188 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1975. Т. VI : П–ПОЇТИ. 832 с.

Ониш. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. 2 : О–Я. 517 с.

Пирт. – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки : матеріали до словника. Legnica ; Wrocław : б. в., 2001. 460 с.

Чет. – Четья Мінея 1489 р. / Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. 415 арк.

Просф. – *Προσφώνηα*. Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Крекотень. Київ : Наукова думка, 1978. С. 137–144.

Література:

1. Глушенко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. *Наукові праці / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили. Серія : Філологія. Мовознавство*. 2016. Т. 272. Вип. 260. С. 21–25.

2. Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*. 1999. № 6. С. 32–46.

3. Зеленько А. С. Аспект, метод, процедура у діалектології. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 134–137.

4. Іліаді О. І. Архаїчна лексика українських діалектів Закарпаття й реконструкція праслов'янського словника. *Мовознавство*. 2011. № 1. С. 66–78.
5. Історія української мови: лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2010. 464 с.
7. Левицький В. В., Огуй О. Д. Формалізація історико-семасіологічних досліджень та її межі. *Мовознавство*. 1992. № 1. С. 26–33.
8. Лучик А. А. Українська лінгвістика ХХІ ст. у координаті зіставного методу дослідження. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 3. С. 7–12.
9. Мельничук О. С. Аспекти методології лінгвістичних досліджень. *Мовознавство*. 1986. № 1. С. 3–11.
10. Мотузенко Е. М. Этимология и семантика. Кишинев : Vector, 2006. 368 с.
11. Нечитайло І. М. Семантика прамовних рефлексів у когнітивних моделях. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. IV (172). С. 198–205.
12. Нечитайло І. М. Феномен праслов'янського діалектизму в порівняльно-історичній парадигмі. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. Вип. 12. С. 48–59.
13. Ощипко І. Й. Синхронічне і діахронічне вивчення семантики слова. *Методологічні питання мовознавства*. Київ : Наукова думка, 1966. С. 81–93.
14. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова Книга, 2001. 168 с.
15. Пешак М. М. Використання формалізованих прийомів дослідження в угорському мовознавстві. *Методи структурного дослідження мови*. Київ : Наукова думка, 1968. С. 164–175.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
17. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 24–33.
18. Цимбал Н. А. Методологічні аспекти мотивологічних досліджень. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 88–92.
19. Черниш Т. О. Слов'янська лексика: витоки й еволюція. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2008. Вип. 19. С. 50–51.
20. Черниш Т. О. Слов'янська порівняльно-історична лексикологія та її завдання. *Слов'янський збірник*. 2013. Вип. 17. С. 7–20.
21. Said E. W. *The World, the Text and the Critic*. Cambridge ; Massachusetts : Harvard University Press, 1983. 336 p.

References:

1. Hlushchenko, V. A. (2016). Comparative and historical method in Ukrainian linguistics of the 20s – 60s of the XIX century [Porivnyal'no-istorychnyy metod v ukrayins'komu movoznavstvi 20-kh – 60-kh rr. XIX st.]. *Scientific works [Naukovi pratsi]*. Т. 272. Вип. 260. С. 21–25. [In Ukrainian]
2. Zhayvoronok, V. V. (1999). Lexical subsystem of language and meaning of linguistic entities [Leksychna pidsystema movy i znachennya movnykh odynyt's]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 6. С. 32–46. [In Ukrainian]
3. Zelen'ko, A. S. (2008). Aspects, methods, and procedures of dialectology [Aspekt, metod, protsedura u dialektolohiyi]. *The modern problems of linguistics and the study of literature [Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva]*. Вип. 12. С. 134–137. [In Ukrainian]
4. Iliadi, O. I. (2011). Archaic lexicon of Ukrainian dialects of Transcarpathian region and reconstruction of the Proto-Slavic lexicon [Arkhayichna leksyka ukrayins'kykh dialektiv Zakarpattya y rekonstruktsiya praslav'yans'koho slovnyka]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. С. 66–78. [In Ukrainian]
5. History of the Ukrainian language: lexicon and phraseology [Istoriya ukrayins'koyi movy: leksyka i frazeolohiya] / vidp. red. V. M. Rusaniv's'kyi. Kyiv : Scientific Thought [Naukova dumka]. 744 s. [In Ukrainian]
6. Kocherhan, M. P. (2010). General linguistics [Zahal'ne movoznavstvo]. Kyiv : Academy [Akademiya]. 464 s. [In Ukrainian]
7. Levyt's'kyi, V. V., & Ohuy O. D., (1992). Formalizing and limiting historical and semasiological research [Formalizatsiya istoryko-semasiolohichnykh doslidzhen' ta yiyi mezhi]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. С. 26–33. [In Ukrainian]
8. Luchyk A. A., (2013). Ukrainian Linguistics of the XXI century in the Coordination of the Comparative Method of Research [Ukrayins'ka lnhvistyka XXI st. u koordynati zistavnoho metodu doslidzhennya]. *Research Notes of Nizhyn Gogol State University [Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya]*. Seriya : Filolohichni nauky. Кн. 3. С. 7–12. [In Ukrainian]
9. Mel'nychuk O. S., (1986). Aspects of linguistic research methods [Aspekty metodolohiyi lnhvistychnykh doslidzhen']. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. С. 3–11. [In Ukrainian]
10. Motuzenko E. M., (2006). Etymology and semantics [Etymolohyya y semantyka]. Kyshynev : Vector. 368 s. [In Russian]
11. Nechytyaylo I. M., (2014). Semantics of proto-language reflexes in cognitive models [Semantyka pramovnykh refleksiv u kohnytyvnykh modelyakh]. *Language and culture [Mova i kul'tura]*. Kyiv : Publishing house of Dmytro Buraho [Vydavnychyy dim Dmytra Buraho]. Вип. 17. Т. IV (172). С. 198–205. [In Ukrainian]
12. Nechytyaylo I. M., (2017). The comparative historical paradigm of the phenomenon of Proto-Slavic dialecticism [Fenomen praslav'yans'koho dialektyzmu v porivnyal'no-istorychniy paradyhmi]. *System and structure of East Slavic languages [Systema i struktura skhidnoslov'yans'kykh mov]*. Вип. 12. С. 48–59. [In Ukrainian]
13. Oshchypko I. Y., (1966). Synchronic and diachronic study of the semantic of words [Synkronichne i diahronichne vuvchennya semantyky slova]. *Linguistic methodological issues [Metodolohichni pytannya movoznavstva]*. Kyiv : Naukova dumka. С. 81–93. [In Ukrainian]
14. Perebyynis V. I., (2001). Statistical methods for linguists [Statystychni metody dlya lnhvistiv]. Vinnytsya : New book [Nova knyha]. 168 s. [In Ukrainian]
15. Peshchak M. M., (1968). Use of formal research methods in Hungarian Linguistics [Vykorystannya formalizovanykh pryymov doslidzhennya v uhors'komu movoznavstvi]. *Methods of structural linguistic research [Metody strukturnoho doslidzhennya movy]*. Kyiv : Scientific Thought [Naukova dumka]. С. 164–175. [In Ukrainian]
16. Selivanova O. O., (2008). Directions and problems in modern linguistics [Suchasna lnhvistyka: napryamy ta problem]. Poltava : Environment-K [Dovkillya-K]. 712 s. [In Ukrainian]
17. Selihey P. O., (2001). The internal form of the names of emotions in the Ukrainian language [Vnutrishnya forma nazv emotsiy v ukrayins'kiy movi]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. С. 24–33. [In Ukrainian]
18. Tsymbal N. A., (2014). Methodological aspects of motivational research [Metodolohichni aspekty motyvolohichnykh doslidzhen']. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 4. С. 88–92. [In Ukrainian]
19. Chernysh T. O., (2008). Slavic lexicon: formation and development [Slov'yans'ka leksyka: vytoky y evolyutsiya]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary studies, linguistics, folkloristics [Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo, movoznavstvo, fol'klorystyka]*. Вип. 19. С. 50–51. [In Ukrainian]
20. Chernysh T. O., (2013). Comparative and historical lexicology of the Slavic languages and its tasks [Slov'yans'ka porivnyal'no-istorychna leksykolohiya ta yiyi zavdannya]. *Slavic Collection [Slov'yans'kyi zbirnyk]*. Вип. 17. С. 7–20. [In Ukrainian]
21. Said E. W., (1983). *The World, the Text and the Critic*. Cambridge ; Massachusetts : Harvard University Press. 336 p. [In English]

Отримано: 20 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: natasha1273@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0492-9450>

Researcher ID: A-9440-2019

e-mail: ivashkevych.ee@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7219-1086>

Researcher ID: F-3865-2019

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-112-117

Mykhalchuk N. O., Ivashkevych E. E. Associative signs in the process of secondary nomination. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 112–117.

УДК: 81.254-36'982-543

Nataliia Mykhalchuk,
Dr. in Psychology, Professor,
Rivne State University of the Humanities,
Ernest Ivashkevych,
PhD in Psychology,
Rivne State University of the Humanities

ASSOCIATIVE SIGNS IN THE PROCESS OF SECONDARY NOMINATION

In the article we've shown, that associations can be both individual and collective in their nature. In the first case they influence the use of any lexical unit by the individual. In the second case individual and collective associations determine the place of this or that lexical unit in the coordinate system of the English and Ukrainian languages as a whole. In this way, Extra-linguistic associations, by their very nature, are fixed in any language and become its facts.

We indicate, that in Linguistics nouns of primary nomination are also defined as unmotivated terms; they are perceived by native speakers as some "primitive ones". The way or motives of the formation of lexical units of primary nomination can only be determined through etymological or historical analysis. Thus, we paid a great attention in our research to the secondary nomination, the units of which are perceived as morphological or semantic derivatives of it. We showed, that the following concepts were closely related to the concept of secondary nomination: motivation, motivated, motivational sign (a motivator) and the internal forms of this word. Motiveness is understood as different characteristics of surrounding us word, which implies on the connection of sounds and structures of lexical units. In such a way the meaning of lexical units can be explained by the correlation of this word with mono-root and/or mono-structural forms of words.

Motivation is defined as a process, which includes some internal form and its means of conveying signs or characteristics of the denotation of lexical units. So, we think, that motivation itself is the result of the word-forming act. The authors of the article consider motivation to be a kind of preverbal psychologized act, the purpose of which is to reflect some basic dominant features of the denotation of lexical units in the semantic space of the word. It is shown that the internal form of a linguistic sign is a predictable way of the explication in the semantic structure of the word's extra-linguistic content, a motivational sign of it. In such a way the motivation of any lexical unit is the result of a nominative act, which reflects the motivational sign of the word's denotation.

It was proved, that qualifying interpretations of the object of designation were carried out, at the same time, through a sign, having been chosen by a social group, which also belongs not to a single object, but to a class of objects and, accordingly, represented a generalized and typified representation of a quality, property, characteristics of the designation object. We, in turn, adhere to the point of view that an equal sign can be placed between the most noticeable item that is marked and points out the main sign. Probably, we can talk about a certain subjectivity of associative features, which are taken into account as the basis for the formation of a new unit, at the stage of its appearing.

We showed, that the main concept of the theory of word formation was the concept of a derived word, based on which we'll describe the word formation system of a specific language and define its boundaries. So, we will consider derived words from the onomasiological aspect, from the point of view of how new names, new designations, new nominative signs arise, develop and functioned within the derived word.

Keywords: associations, associative signs, individual associations, collective associations, morphological derivatives, semantic derivatives, motiveness.

Михальчук Наталія Олександрівна,
доктор психологічних наук, професор,
Рівненський державний гуманітарний університет
Івашкевич Ернест Едуардович,
кандидат психологічних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет

АСОЦІАТИВНІ ОЗНАКИ В ПРОЦЕСІ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

В статті показано, що асоціації можуть приймати як індивідуальний, так і колективний характер. У першому випадку вони суттєво впливають на вживання певної лексичної одиниці окремим індивідом, у другому – визначають місце цієї лексичної одиниці в парадигмі мовних систем англійської та української мов у цілому. Тим самим позамовні, за своєю суттю, асоціації закріплюються в мові і стають її фактами.

Зазначено, що у лінгвістиці найменування первинної номінації також визначаються як невмотивовані терміни; вони сприймаються носіями мови як «первісні». Таким чином, визначати спосіб або мотиви їхнього утворення можна лише за допомогою етимологічного або історичного аналізу. Одиниці ж вторинної номінації сприймаються як морфологічні або смислові похідні першої. Показано, що з поняттям вторинної номінації цілком пов'язані такі поняття: вмотивованість, мотивація, мотивувальна ознака (мотивант) і внутрішня форма слова. Під вмотивованістю прийнято розуміти властивості слова, зв'язок звучання і значення якого можна пояснити за допомогою співвіднесення даного слова з однокореневими і/або одноструктурними утвореннями.

Мотивація визначається як процес, внутрішня форма, як засіб передачі ознак або властивостей денотата, і власне вмотивованість є результатом словоутворювального акта. Ми вважаємо мотивацію своєрідним довербальним психологізованим актом,

мета якого – відобразити в семантиці слова домінуючі ознаки денотата. Внутрішня форма мовного знака є способом експлікації в семантиці слова позамовного змісту, мотивувальної ознаки, а вмотивованість слова є результатом номінативного акту, в якому відображено мотивувальну ознаку денотата.

Доведено, що кваліфікативні осмислення об'єкта позначення здійснюються, разом з тим, через обрану соціальною групою ознакою, який також належить не до одиничного предмету, а до класу предметів і, відповідно, являє собою узагальнене і типізоване уявлення щодо якості, властивості і т.п. об'єкта позначення. Ми, в свою чергу, дотримуємося точки зору, що між найбільш помітною ознакою, яка позначається, і головною ознакою можна поставити знак рівності. Ймовірно, ми могли б говорити щодо певної суб'єктивності асоціативних ознак, які беруться за основу утворення нової одиниці, на етапі її зародження тощо.

Показано, що головним поняттям теорії словотворення є поняття похідного слова, з опорою на що ми і описуємо словотворчу систему конкретної мови і визначаємо її межі. Отже, ми будемо розглядати похідні слова в ономаціологічному аспекті, з точки зору того, як виникають, розвиваються і функціонують в межах похідного слова нові найменування, нові позначення, нові номінативні знаки.

Ключові слова: асоціації, асоціативні ознаки, індивідуальні асоціації, колективні асоціації, морфологічні деривати, семантичні деривати, вмотивованість.

The actuality of the problem of the research. The actuality of the problem of this article we'll explain by some universal mechanisms that apply to any linguistic system. And only the study of the nominative systems of two or more languages in a comparative aspect allows us to outline the circle of similar and specific characteristics that determine the national distinctiveness of lexical units (Alahmadi, Shank & Foltz, 2018). Thus, the cumulative function of the language allows the partner of communication not only to accumulate, but also to record and transmit the experience of many generations (Batel, 2020).

In the paradigm of nomination the cumulative function of the language is manifested by the fact that the division of speech acts occurs not only on the basis of verbal signs that are materially different from each other, but also in a view of the semantic transformations of the same signs. In other words, the material embodiment of the person's knowledge about the world is expressed not simply in words, but also in phrases that potentially have the ability to convey not one, but several meanings, such as taking into account the content meaning of lexical units, when they appear as different units of nomination (Ferreira, Henderson, Anes, Weeks & McFarlane, 1996). In the "Explanatory dictionary of Ukrainian" (2020) we read, that the subject of the nomination is defined as the process of studying and description of the general laws of the formation of linguistic units, which imply the interaction of thinking, process of generation of the language and the reality in cognitive processes. In such a way this subject actualizes the role of personally significant (pragmatic) factor in the selection of signs that are the basis of nomination, the study of speech techniques of the explanation of the nomination – these are acts, means and methods (Тлумачний словник української мови, 2020: 339).

Nominative activity of lexical units in linguistics is explained in the form of the triad "a reality – a concept – a name" (Heidari, 2019). Any language is outlined by each component of this paradigm with specific characteristic features which are implied only for this language. The nomination is explained in the paradigm of the concept as the opinion that in a generalized form reflects the objects or phenomena of the reality, confirms the connections between them by fixing general and specific signs that show the characteristics of objects and phenomena, the relationships between them (Тлумачний словник української мови, 2020: 413). So, the actuality of the problem of associative signs in the process of secondary nomination is no doubt.

The analysis of recent researches and publications. The concept represents the content of the nomination, which includes emotional and expressive means in addition to linguistic signs and categories. The name is recognized by our consciousness as a certain sequence of sounds, which are correlated with one or another specific language code, and they are individual for each ethno-cultural community (Bates, Maechler, Bolker & Walker, 2014). As a result of the nomination process lexical units of the language appear. These are categories denoting validity, which together form a coherent linguistic picture of the person's world (Drigas & Karyotaki, 2017).

During its existence the language forms a certain set of word-forming techniques. They can be supplemented or transformed over time, but one thing always remains unchanged processes, which denote the nominative mechanism of generation in each language, despite the presence of universal features (Alahmadi & Foltz, 2020). The last ones are unique. And it is this fact that makes the existence of the language possible. The value having been attached to the unit at the time of its appearance in the communicative act is its peculiar linguistic and cultural index. In linguistics in the process of determining the lexical meaning it is possible to take into account the necessary semantic features and differential features of denotation of lexical units (Cilibrasi, Stojanovik, Riddell & Saddy, 2019). Under the conditions of organizing lexical units into groups, as a rule, a representative lexeme is taken as a basis, which expresses a common feature to all categories having been included into this paradigm.

It is quite obvious that the representation of the world in different languages cannot be paradigmatic, because the experience having been involved into the semantic division of the objective world of the speakers of these languages does not coincide in each lexical unit. We've to note that the history of the vocabulary is closely and organically connected with the history of the creation of lexical units in everyday life, culture, science, technology, with the history of public worldviews. In this case the connection between the language and the history of social development is revealed directly and harmoniously.

So, **the purpose** of our research is to present and to describe associative signs in the process of secondary nomination, using the concept of "clothing".

The tasks of our research are:

1. To describe integral component of the Theory of Nomination.
2. To show nominative motives.
3. To present the names of clothing in both English and Ukrainian languages in the synchronic aspect, which can be divided into two groups: the names of the primary nomination; the names of the secondary nomination.
4. To show the role of associative signs in the process of secondary nomination, using the concept of "clothing".

The main results of the research. Contemporary linguistics cites a sufficiently large amount of evidence regarding the uniqueness of the segmentation of the surrounding world in certain language systems. In such a way the language represents a certain view of the reality, which may be similar in different languages, but in no case it is identical.

The integral component of the Theory of Nomination (and, above all, the Theory of secondary Nomination in its nature) is certainly the theory of motivational (derived) nomination, which was developed in the researches of foreign linguists (Ware, Damnee, Djabelkhir, Cristancho, Wu & Benovici, 2017).

Nomination motives are also studied by linguists mainly in the paradigm of Cognitive Linguistics (Mykhalchuk & Bihunova, 2019). The main task of the Theory of Motivational Nomination is to identify and describe the principles of designation of objects of surrounding reality, motives, that determine the choice of linguistic means for the purpose of nomination of non-linguistic realities. The names of clothing in both English and Ukrainian languages in the synchronic aspect can be divided into two groups: 1) names of the primary nomination; 2) names of the secondary nomination (Fig. 1).

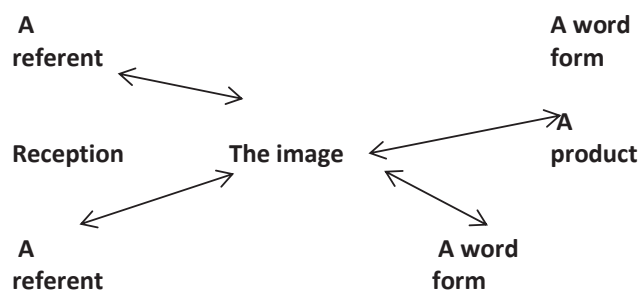

Fig. 1. A process of Secondary Nomination

We think, that primary nomination is not a widespread phenomenon in the English and Ukrainian languages. In the vast majority of cases the formation of new lexical units of any name takes place on the basis of already existing nomination in the language. In such a way it is the process of Secondary Nomination, which is based on the establishment of associative relationships between two or more objects of surrounding us reality. This statement also underlines the associative nature of thinking of the individual.

Also we've to emphasize that any act of Secondary Nomination is based on establishing of a lot of amount of associative relationships, which are grounded on similarity or contiguity between different qualities or characteristics of subjects or objects of surrounding reality. These subjects or objects are usually reflected in already existing meaning of their names (of the names of subjects or objects). At the same time, a certain object is marked with some special new qualities or characteristics precisely by reinterpreting this primary (or basic, dominant) meaning. With the help of these processes these new qualities or characteristics are remade into the processes of Secondary Nomination.

We've to emphasize that associative signs having been used in the process of Secondary Nomination may denote the components of the reinterpretation of the meaning. In such a way such semantic signs are not a part of the distinctive signs of the meaning. At the same time, the structures of Secondary Nomination in a great degree correlate with the background knowledge of native speakers of our reality or of the internal form of the meanings of objects or subjects. In such a way different languages show the same realities of the surrounding world, which can cause different associations of their speakers according to the significant difference of socio-historical conditions of the existence of societies and their languages.

Associations can be both individual and collective in their nature. In the first case they influence the use of any lexical unit by the individual. In the second case individual and collective associations determine the place of this or that lexical unit in the coordinate system of the English and Ukrainian languages as a whole. In this way, Extra-linguistic associations, by their very nature, are fixed in any language and become its facts.

In Linguistics, nouns of primary nomination are also defined as unmotivated terms; they are perceived by native speakers as some "primitive". The way or motives of the formation of lexical units of primary nomination can only be determined through etymological or historical analysis. As a result of the fact that we did not set ourselves the goal of conducting such type of the analysis, we paid a great attention in our research to the secondary nomination, the units of which are perceived as morphological or semantic derivatives of it.

Thus, unmotivated names of clothing in English include: a skirt, boots, trousers, etc. In Ukrainian these are the following lexical units: спідниця, чоботи, штани. The following concepts are closely related to the concept of secondary nomination: motivation, motivated, motivational sign (a motivator) and the internal forms of this word. Motiveness is understood as different characteristics of surrounding us word, which implies on the connection of sounds and structures of lexical units. In such a way the meaning of lexical units can be explained by the correlation of this word with mono-root and/or mono-structural forms of words.

Scientists (Alexandrov, Boricheva, Pulvermüller & Shtyrov, 2011; Engle, 2002) define motivation as a process, which includes some internal form and its means of conveying signs or characteristics of the denotation of lexical units. So, we think, that motivation itself is the result of the word-forming act. The authors of the article consider motivation to be a kind of preverbal psychologized act, the purpose of which is to reflect some basic dominant features of the denotation of lexical units in the semantic space of the word. It is shown that the internal form of a linguistic sign is a predictable way of the explication in the semantic structure of the word's extra-linguistic content, a motivational sign of it. In such a way the motivation of any lexical unit is the result of a nominative act, which reflects the motivational sign of the word's denotation.

So, we think that the motivation of the internal form of any lexical unit depends on its correlation with its dominant lexical meaning. In the act of the process of motivational nomination each person establishes a basic connection between original judgments with some new suggestions, which already exist in any language. These suggestions reflect main individual elements of the original statement. And, since names of clothing have been formed by the processes of secondary (so called motivated) nominations, they, as a rule, might include lexical units that came into use at later stages of the development of the English and Ukrainian languages. These stages are mostly understandable for modern native speakers. At the same time, native speakers can easily determine the principles of nomination of a certain object.

We showed that linguocultural models in the English language having been motivated by adjectives are formed with the suffix *-s* and have the word-building meanings “a sign of a peculiarity”. The examples of such words are: *tight – tights, slack – slacks, short – shorts, scanty – scanties, slip – slips, false – falsies, brief – briefs*. In this case there is a combination of conversion and adding the ending of the noun set (by analogy with the form of the lexical unit *trousers*) (Mykhalchuk, Levchuk, Ivashkevych, Er., Yasnohurska & Cherniakova, 2021).

In this article we've analyze the largest group in the English language, which is formed by linguocultural models motivated only by nouns. These models include those names of clothing which were formed by separating a plural form from the noun in singular. In this case we have a deal with such a case of this method when the word-building of a new word in this case is complicated by the transformation of the inflection into a suffix of lexical units. We'll show the examples and try to explain them.

It should be noted that in the given examples we will present only those meanings of the lexical units which correspond to the lexical unit “clothes” formed with the help of means of association by the methods of secondary nomination. Such examples are (Тлумачний словник, 2022):

A charp (хлопець) – charps (кальсони).

So, the noun «charps (кальсони)» is motivated by lexical units denoting «хлопець»:

- a boy – малий, парубок, син, хлопець, хлопчик;
- a fellow – парубок, супутник, тип, товариш, хлопець;
- a lad – парубійко, хлопець, юнак;
- a charp – хлопець;
- a youngster – малюк, мала, парубок, хлопець, хлопчик, юнак;
- a dog – падлюка, хлопець, самець;
- a jack – працівник, хлопець;
- a bod – хлопець;
- a dick – хлопець, сищик;
- a duck – хлопець;
- a boche – хлопець, бош;
- a mac – хлопець, парубок.

A bottom (нижня частина) – bottoms (брюки).

So, the noun «bottoms (брюки)» is motivated by lexical units denoting «нижня частина»:

- a bottom – нижня частина;
- underside – нижня частина;
- underneath – нижня частина;
- downstairs – нижня частина.

Wedge (клин) – wedges (танкетки).

The noun «wedges (танкетки)» is motivated by lexical units denoting «клин»:

- a wedge – клин, гребінь, трикутна призма;
- a gore – клин, ластовиця;
- a gusset – клин, вставка, ластовиця;
- a chock – клин, башмак, підпірка, подушка, підпора, поліно;
- a fid – клин, шпилька;
- a cotter – клин, костиль;
- a cleat – клин, затискач, клема, планка, кріпильна планка, рейка;
- a quoin – клин, замок склепіння;
- a shim – клин, шайба;
- a nib – клин, гострий кінчик, дзьоб птаха, перо, вістра;
- a scotch – клин, надріз.

A tail (хвіст) – tails (фрак).

The noun «tails (фрак)» is motivated by lexical units denoting «хвіст»:

- a tail – хвіст, кінчик, те, що нагадує хвіст, край;
- back – хвіст, виворіт, гребінь, зад, зворот, зворотня сторона;
- a brush – хвіст, йорж, пензель, щетина, кущі;
- a rudder – хвіст, керівний принцип, кермо, руль, стерно;
- a tail-end – хвіст.

A bloomer (батон) – bloomers (брюки).

The noun «bloomers (брюки)» is motivated by lexical units denoting «батон»:

- a bloomer – батон;
- a loaf – батон.

A trunk (ствол) – trunks (чоловічі панталони).

The noun «trunks (чоловічі панталони)» is motivated by lexical units denoting «ствол»:

- a trunk – ствол;
- a barrel – ствол, антал, катушка, склепіння, барабан, купа;
- a shaft – ствол, голобля, держак, димар, дишель, рукоятка;
- a tube – ствол, камера, труба, трубка, тунель, тубик.

A breech (зад) – breeches (бриджі).

The noun «breeches (бриджі)» is motivated by lexical units denoting «зад»:

- a breech – зад, сідниця;

- ass – зад;
- back – зад, виворіт, гребінь, зворот, зворотна сторона, корито;
- backside – зад, надвірні будівлі, відхоже місце, задня сторона;
- rear – зад, задня частина, тил, тильний бік, запілля;
- behind – зад;
- buttock – зад, сідниця;
- posterior – зад, нащадки, сідниця;
- croup – зад, круп;
- prat – зад;
- seat – зад, сидіння, місце, стілець;
- fundament – зад, сідниця;
- arse – зад.

A heel (каблук) – heels (жіночі туфлі).

The noun «heels (жіночі туфлі)» is motivated by lexical units denoting «каблук»:

- a heel – каблук, крен, п'ята, шпора, п'ятка;
- a bow – каблук, поклін, уклін, бант, дуга, бантик;
- an arch – каблук, арка, аркада, дуга, небозвід, райдуга.

So, as for us it is not difficult to establish the principles of choosing and using such a name of clothing in English, such as: a soaker (from “soak” – to absorb, in Ukrainian “вбирати”) – it is non-wetting children’s panties (diaper) (in Ukrainian “непромокаючі дитячі трусики (підгузник)”), or Ukrainian “ліхтарик” (from “ліхтар”) – it is a type of sleeve (in Ukrainian “вид рукава”). Names of clothing, which were formed by the method of secondary nomination, are also defined as high motivated terms, because this way of creating new lexical units has to take into account one or more specific features (motivational features) of this or that object. The question of the degree of arbitrariness in the choice of a motivating feature becomes the basis for a new name and still remains debatable. The answer, indeed, is not unequivocal.

So, we believe that in the case of clothing models the choice of a motivating feature is, as a rule, random one: in the most amount of cases clothing models are not based on the main, dominant feature, but on the most noticeable, although often accidental feature. The choice of the very sign of a certain fact of surrounding us reality, which is the basis of the name, turns out to be arbitrary, or, rather more random, which depends on the degree of explication, and not on the degree of meaningfulness. At the same time, this item has a number of features, which are essential and non-essential, and their selection with the purpose to indicate the clothing nomination is, as a rule, random one, which was proved by the results of our research.

We are of the opinion that as a result of the previous motivational process of understanding any object is motivated. We mean the objects, which name the subjects, which, in turn, form such a structure. This one reflects the most clear differentiating feature of this object. As a rule, the addressee uses some constant characteristics of the object that have a classification value.

Conclusions

Qualifying interpretations of the object of designation are carried out, at the same time, through a sign, having been chosen by a social group, which also belongs not to a single object, but to a class of objects and, accordingly, represents a generalized and typified representation of a quality, property, characteristics of the designation object. We, in turn, adhere to the point of view that an equal sign can be placed between the most noticeable item that is marked and points out the main sign. Probably, we can talk about a certain subjectivity of associative features, which are taken into account as the basis for the formation of a new unit, at the stage of its appearing.

But, if this or that lexical unit becomes a fact of speech, that it is accepted by the entire language of the society. In such a way we can no longer talk about the randomness of the choice of signs for naming realities. Thus, the theory of derivative nomination becomes dominant, which, in our opinion, is nothing but the theory of high motivated word.

The main concept of the theory of word formation is the concept of a derived word, based on which we'll describe the word formation system of a specific language and define its boundaries. So, we will consider derived words from the onomasiological aspect, from the point of view of how new names, new designations, new nominative signs arise, develop and functioned within the derived word.

Literature:

1. Глумачний словник. 2022. URL: <https://multitrans.com>.
2. Глумачний словник української мови. 2020. URL: <https://slovyk.ua>.
3. Alahmadi A., Foltz A. Effects of Language Skills and Strategy Use on Vocabulary Learning Through Lexical Translation and Inferencing. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2020. Vol. 49(6). P. 975–991. URL: <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09720-9>.
4. Alahmadi A., Shank C., Foltz A. Vocabulary learning strategies and vocabulary size: Insights from educational level and learner styles. *Vocabulary Learning and Instruction*, 2018. Vol. 7(1). P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.7820/vli.v07.1.alahmadi>.
5. Alexandrov A. A., Boricheva D. O., Pulvermüller F., Shtyrov Y. Strength of word-specific neural memory traces assessed electrophysiologically. *PLoS ONE*, 2011. P. 2–29. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0022999>.
6. Batel E. Context Effect on L2 Word Recognition: Visual Versus Auditory Modalities. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2020. Vol. 49. P. 223–245. URL: <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09683-6>.
7. Bates D., Maechler M., Bolker B., Walker S. lme4: Linear mixed-effects models using Eigen and S4. *Journal of Package Version*, 2014. Vol. 1(7). P. 1–23.
8. Cilibrasi L., Stojanovik V., Riddell P., Saddy D. Sensitivity to Inflectional Morphemes in the Absence of Meaning: Evidence from a Novel Task. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2019. Vol. 48. P. 747–767. URL: <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09629-y>.
9. Drigas A., Karyotaki M. Attentional control and other executive functions. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 2017. Vol. 12(3). P. 219–233. URL: <https://doi.org/10.3991/ijet.v12i03.6587>.
10. Engle R. W. Working memory capacity as executive function. *Current Directions in Psychological Science*, 2002. Vol. 11. P. 19–23. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00160>.

11. Ferreira F., Henderson J.M., Anes M.D., Weeks P.A., McFarlane D.K. Effects of lexical frequency and syntactic complexity in spoken-language comprehension: Evidence from the auditory moving-window technique. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 1996. Vol. 22 (2). P. 324.
12. Heidari K. Willingness to communicate: A predictor of pushing vocabulary knowledge from receptive to productive. *Journal of Psycholinguistic Research*, 2019. Vol. 48(4). P. 903–920. URL: <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09639-w>.
13. Mykhalchuk N., Bihunova S. The verbalization of the concept of “fear” in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies | Études cognitives*, Варшава (Польща), 2019. Vol. 19. P. 20–43. URL: <https://doi.org/10.11649/cs.2043>.
14. Mykhalchuk N., Levchuk P., Ivashkevych Er., Yasnohurska L., Cherniakova O. Psycholinguistic specifics of understanding by Ukrainian students the principles of nomination of linguocultural models “clothing” in English and Ukrainian. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*, 2021. Vol. 29(2). P. 195–237. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-195-237>.
15. Ware C., Damnee S., Djabelkhir L., Cristancho V., Wu Y.H., Benovici J. Maintaining cognitive functioning in healthy seniors with a technology-based foreign language program: A pilot feasibility study. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 2017. Vol. 9. P. 42. URL: <https://doi.org/10.3389/fnagi.2017.00042>.

References:

1. Alahmadi, A. & Foltz, A. (2020). Effects of Language Skills and Strategy Use on Vocabulary Learning Through Lexical Translation and Inferencing. *Journal of Psycholinguist Research*, 49(6), 975–991. <https://doi.org/10.1007/s10936-020-09720-9> [in English].
2. Alahmadi, A., Shank, C., & Foltz, A. (2018). Vocabulary learning strategies and vocabulary size: Insights from educational level and learner styles. *Vocabulary Learning and Instruction*, 7(1), 1–21. <https://doi.org/10.7820/vli.v07.1.alahmadi> [in English].
3. Alexandrov, A.A., Boricheva, D.O., Pulvermüller, F. & Shtyrov, Y. (2011). Strength of word-specific neural memory traces assessed electrophysiologically. *PLoS ONE*, 2–29. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0022999>. [in English].
4. Batel, E. (2020). Context Effect on L2 Word Recognition: Visual Versus Auditory Modalities. *Journal of Psycholinguist Research*, 49, 223–245. <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09683-6> [in English].
5. Bates, D., Maechler, M., Bolker, B., & Walker, S. (2014). lme4: Linear mixed-effects models using Eigen and S4. *Journal of Package Version*, 1(7), 1–23 [in English].
6. Cilibrasi, L., Stojanovik, V., Riddell, P. & Saddy, D. (2019). Sensitivity to Inflectional Morphemes in the Absence of Meaning: Evidence from a Novel Task. *Journal of Psycholinguist Research*, 48, 747–767. <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09629-y> [in English].
7. Drigas, A. & Karyotaki, M. (2017). Attentional control and other executive functions. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 12(3), 219–233. <https://doi.org/10.3991/ijet.v12i03.6587> [in English].
8. Engle, R. W. (2002). Working memory capacity as executive function. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 19–23. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00160> [in English].
9. Ferreira, F., Henderson, J.M., Anes, M.D., Weeks, P.A. & McFarlane, D.K. (1996). Effects of lexical frequency and syntactic complexity in spoken-language comprehension: Evidence from the auditory moving-window technique. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 22(2), 324 [in English].
10. Heidari, K. (2019). Willingness to communicate: A predictor of pushing vocabulary knowledge from receptive to productive. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48(4), 903–920. <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09639-w> [in English].
11. Mykhalchuk, N. & Bihunova, S. (2019). The verbalization of the concept of “fear” in English and Ukrainian phraseological units. *Cognitive Studies | Études cognitives*, Варшава (Польща), 19, 20–43. <https://doi.org/10.11649/cs.2043> [in English].
12. Mykhalchuk, Nataliia, Levchuk, Pavlo, Ivashkevych, Ernest, Yasnohurska, Liudmyla & Cherniakova, Olena (2021). Psycholinguistic specifics of understanding by Ukrainian students the principles of nomination of linguocultural models “clothing” in English and Ukrainian. *Psycholinguistics. Psyholingvistyka. Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics*, 29(2), 195–237. Pereyaslav-Khmelnitskyi: FOP Dombrovska Ya.M. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-29-2-195-237> [in English].
13. Ware, C., Damnee, S., Djabelkhir, L., Cristancho, V., Wu, Y.H. & Benovici, J. (2017). Maintaining cognitive functioning in healthy seniors with a technology-based foreign language program: A pilot feasibility study. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 9, 42. <https://doi.org/10.3389/fnagi.2017.00042> [in English].
14. Tlumachnyi slovnyk [Explanatory dictionary] (2022). <https://multitran.com>. [in Ukrainian].
15. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of Ukrainian] (2020). <https://slovyk.ua>. [in Ukrainian].

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 18 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 3 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: a_zvjagina@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9778-6833>

e-mail: eipototskaya73@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-5129>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-118-121

Звягіна Г. О., Потоцька О. І. Музикалізація “Ноктюрну b-moll” Ю. Косача та “Спраги музики” В. Петрова (Домонтовича). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 118–121.

УДК: 821.161.2-3.09. Косач

Звягіна Ганна Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
Потоцька Олена Іванівна,
кандидат біологічних наук, доцент,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

МУЗИКАЛІЗАЦІЯ “НОКТЮРНУ B-MOLL” Ю. КОСАЧА ТА “СПРАГИ МУЗИКИ” В. ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА)

Стаття присвячена дослідженню явища музикалізації двох новел: “Ноктюрн b-moll” Ю. Косача та “Спрага музики” В. Петрова (Домонтовича). Відзначено, що обидва досліджені автори стали засновниками мистецького українського руху (МУРу). Це організація українських письменників-емігрантів, заснована у Німеччині 1945 року. Мала проза, що переважала у згаданий період, відрізнялася різноманітністю тем і художніх прийомів. Завдяки порівняльному аспекту визначено спільні та відмінні модерні тенденції. Серед них фрагментарність, розщеплення світу на зорові, у тому числі кольорові, графічні та запахові відчуття. Відзначена фіксація героями окремих деталей інтер'єру, одягу, зовнішності інших персонажів; метод кінонапливу. Серед лінгвістичних особливостей зустрічаємо у новелі Косача пряму мову та невласне пряму мову. У новелі Домонтовича переважає непряма мова. Приділено увагу визначенню джерел музичності творів зазначених авторів. Виділено способи відображення музики у творах. Розглянуті новели Косача та Домонтовича мають органічне поєднання музично-теоретичних позицій із поглядами письменників на літературу. Тенденція до музикалізації відображена у назві; у фрагментах, що інтерпретують слухання чи виконання музики, використано запозичені елементи “музичності” (у Домонтовича) та певному підтексті. У Косача музика формує дійсність, замінює слова та вчинки, а також виражає емоції. Зроблено висновок, що однаковим в обох авторів є постійне обговорення музики. Зазначено ставлення до неї як чогось священного, сакрального, незбагненого до кінця людьми.

Ключові слова: музикалізація, ноктюрн, потік свідомості, непряма мова, невласне пряма мова.

Hanna Zviahina,
Candidate of Philological Sciences,
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University
Olena Pototska,
Candidate of Biological Sciences, professor assistant,
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

MUSICALIZATION OF THE NOVEL “NOCTURNE B-MOLL” BY Y. KOSACH AND “THIRST FOR MUSIC” BY V. PETROV (DOMONTOVYCH)

The article is devoted to the musicalization of the novel “Nocturne b-moll” by Y. Kosach and “Thirst for Music” by V. Petrov (Domontovych). It was noted that both the studied authors became the founders of the Artistic Ukrainian Movement (MUR). This is an organization of Ukrainian émigré writers, founded in Germany in 1945. Small prose, which prevailed in the mentioned period, was distinguished by a variety of themes and writer techniques. Common and distinctive modern trends are defined using the comparative aspect. For example, fragmentation, the splitting the world into visual sensations, including color, graphic and olfactory, fixation by the characters of individual details of the interior, clothing, and appearance of other characters, film coating method. Among the linguistic features, we find direct speech and improper direct speech in Kosach novel, and indirect speech in Domontovych novel. Attention is paid to determining the sources of musicality of the works of the specified authors. Ways of displaying music in works are highlighted. The considered novels of Kosach and Domontovych have an organic combination of musical and theoretical positions with the views of the writers on literature. The tendency towards musicalization is reflected in the title, borrowed elements of “musicality” are used in fragments interpreting listening or performing music (in Domontovych) and a certain subtext. For Kosach, music shapes reality, replaces words and actions, expresses emotions. It was concluded that the constant discussion of music is the same in both authors. The authors treat it as something sacred, completely incomprehensible to people.

Keywords: musicalization, nocturne, stream of consciousness, indirect speech, improper direct speech.

Українська література ХХ століття багата на особистості, чия автобіографія і творчість досі викликають суперечки у дослідників. Такими постатями є митці, що творили в один і той же час, на зламі епох, і чия автобіографія може стати основою для пригодницького роману. Це Юрій Косач та Віктор Петров (Домонтович).

Літературний процес 1940-х років в еміграції сформувався в непростих умовах. Період репресій в радянській Україні, жакливі події Другої світової війни, вимушена еміграція змусили багатьох митців звернутися до проблем гуманізму та екзистенціалізму. На слушну думку С. Луцій, “неотрадиціоналізм еміграційної прози зумовлений необхідністю національного та індивідуального самозбереження в умовах еміграції, тоді як модернізм – прагненням пришвидшити інтеграцію української літератури в європейський культурний простір” (Луцій, 2012: 13).

Видатною сторінкою української еміграційної літератури 1945-1948 рр. стала модерна творчість Віктора Домонтовича та Юрія Косача. Цікавим є той факт, що “мала” проза В. Домонтовича була написана в період МУРу, саме тоді (у 1946 р.) окремою книжкою при часописі “Наше життя” вийшла друком і новела Ю. Косача “Ноктюрн b-moll”. Після прочитання твору Ю. Шевельов першим назвав його “музично-настрояним” (Шевельов, 1998: 172). Власне, так само можна охарактеризувати і новелу “Спрага музики” В. Домонтовича.

С. Шер у монографії “Вербальна музика в німецькій літературі” (Шер, 1968) розрізняє три способи репрезентації музики в літературі, серед яких виділяємо *вербальну музику*, у якій відтворюється музичний художній світ, передається специфіка музичного переживання.

На взаємозв’язок літератури та музики вказував Е. Форстер. Сприймаючи музику як найвище і найдосконаліше мистецтво, у праці “Аспекти роману” літературознавець аргументував необхідні зміни у жанрі модерного роману (Форстер, 1981: 10). Зокрема, йдеться про тенденцію до музикалізації творів.

Наприкінці ХХ століття Вернер Вольф став одним із основних теоретиків інтермедіальних кореляцій. Автор розглядає зокрема інтермедіальну імітацію (музикалізацію художньої літератури, програмну музику). Спираючись у нашому дослідженні на визначення цього поняття у працях В. Вольфа (Вольф, 1999) та аналогічне польського дослідника А. Геймея.

Юрій Косач перебував у центрі дослідження сучасників – Б. Бойчука, В. Державина, Д. Донцова, Г. Костюка, У. Самчука, О. Тарнавського Ю. Шевельова. Проблематику та образи його творів проаналізовано Л. Бурчинською, М. Гнатишаком, М. Голубцем, С. Гординським, О. Дніпровським, Л. Нигрицьким, Б. Черногорою.

До аналізу малої прози В. Петрова звертаються О. Бенюк, О. Боярчук, М. Васьків, Л. Ікитян, Ю. Ковалів, Н. Лобас, О. Любенко, С. Матвієнко, А. Муқан, О. Сайковська, О. Романенко та ін. Оповідання «Спрага музики» присвячені розвідки Ю. Шереха та написана на її основі Н. Лисенко-Ковальової.

Розглядаючи явище музикалізації творів, зокрема “малих” жанрів, таких, як новели, цікавим є порівняння ролі музики у авторів, що творили у той самий час і за тих самих історичних обставин. Тож метою нашої розвідки є способи репрезентації музики у новелі В. Домонтовича “Спрага музики” та Ю. Косача “Ноктюрн b-moll”. Відповідно до мети дослідження, ставимо перед собою ряд завдань: – визначити джерела музичності творів зазначених авторів; – розглянути ті обставини, за яких склався ідіостиль В. Домонтовича та Ю. Косача досліджуваного періоду; – дослідити способи музикалізації розглянутих новел та специфічні для авторів особливості; – виділити ознаки творів як модерних.

Мистецький український рух – організація українських письменників-емігрантів, утворена в Німеччині (м. Фюрт) 1945 року. МУР об’єднав різних за віком і світоглядом людей. Підсумовуючи діяльність українських еміграційних поетів та прозаїків 1945-1948 рр., С. Павличко слушно зауважила, що “інтелектуальної інтенсивності і продуктивності МУРу вже ніколи не досягло жодне творче об’єднання українських письменників на Заході” (Павличко, 1997: 278).

В. Домонтович та Ю. Косач стали разом із іншими письменниками засновниками та активними учасниками цього об’єднання, а їхні твори – рупором політичних та літературних поглядів. Серед виданої прозової продукції, створеної у названій період, в кількісному співвідношенні переважали оповідання та новели. Мала проза вирізнялася як жанровим, так і стильовим та тематичним розмаїттям.

Музикалізація розглянутих новел означає органічне поєднання музично-теоретичних позицій із поглядами письменників, які займалися музичним мистецтвом. Очікування музики-любові з боку поета й закономірність її зустрічі в особі піаністки – тема фрагмента біографічної новели (за жанровим визначенням В. Домонтовича) “Спрага музики”, з підзаголовком “Бенвенута й Райнер Марія Рільке”. Тематику її влучно визначив Ю. Шевельов: з історії “одержимості музикою, проєктованою на кохання”, автор зробив новелу “про почуття через музику, про чудо оновлення людської душі в зустрічі з іншою душею” (Шевельов, 1998: 33).

Обидві розглянутих новели містять музичну тематику вже у назві, при цьому у творі Косача трактувати її можна у кількох значеннях, оскільки ноктюрн у своєму канонічному вигляді є породженням романтизму, в мистецькій системі якого образ ночі означив час роздумів, мрій та меланхолії. Та й сама новела починається з виконання музики. Автором музичного твору з аналогічною назвою є Ф. Шопен, але розкрити задум автора точно важко, оскільки b-moll також є вказівкою на тональність, що означає пониження тону.

На слушну думку Л. Назаревич, для модерністських творів характерна втрата цілісності, лінійності, набуття рис мозаїчності, фрагментарності (Назаревич, 2008: 7). Для головної героїні новели “Ноктюрн b-moll”, Роми, світ розщеплюється на відчуття: звукові, кольорові, графічні, запахові: “В цій теплій, аж душній кімнаті скрипіла долівка. Матовий паркет, брунатні стіни відбивали шерех, репродукували кинені давно голоси, скравки речень, віддихів. Ромі здавалось, що вони не самі, але ні, вони були такі самі й ця рапсодія й вино, шарлат вина. Вона вловила запах троянд, що стояли в вазі” (Косач, 2003: 174).

У новелі ж Домонтовича у фрагментах, що інтерпретують слухання чи виконання музики, використано такі запозичені елементи “музичності”: контрапункт, наростання динаміки вислову, наявність кульмінаційних зон, пошкваллення темпу вислову і завершення за рахунок акумуляції коротких речень: “Піаніно здригнулося. Повний і теплий згук, немов м’яким світлом, наповнив кімнату. Бенвенута грала Генделя, мелодію просту й ясну. Тоді арію з Баха. Їй здавалось, що не треба було настрашувати Рільке потоком акордів надто могутніх... І завжди, між двох речей, у кімнаті згучав спів дрозда, голос

весни, що народжується. Коли піаніно замовкло, було вже темно. Дрізд більше не свистів. Панувала довга мовчазна тиша” (Домонтович, 2017: 312).

Розщепленням обумовлена і мова твору – інверсійна, з послабленими логічними зв'язками між реченнями та їх елементами, з нанизуванням слів і словосполучень, з еліптичними реченнями: “Підійшов до радіо, увімкнув, бачила спину його, в сірому з червоними смужками, кремовий колір сорочки й на тім” і ледь-ледь видний промінь лисини. В білявому волоссі він терявся. Озвася Берлін, уривок пісні...” (Косач, 2003: 173); “Вона не міркувала. Нічого не зважувала. Ні над чим не замислювалась. Навряд чи вона усвідомлювала, до кого вона пише” (Домонтович, 2017: 308).

Імпресіоністичне бачення героїнею новели навколишнього світу використано Косачем для створення ефекту присутності автора на місці висвітлюваної події, який знає і звертає увагу на точність і конкретність: “В кімнаті було зовсім темно – не було навіть кремової смуги, синіла лиш тафля й апарат повторював безглуздий шифр: “11-13-43-48, повторюю: 11-13-43-48...” (Косач, 2003: 174).

Виявом модерного прийому потоку свідомості в обох новелах постійна фіксація героїнями окремих деталей інтер'єру, одягу, зовнішності інших персонажів: “День і ніч ходять. Цей хлопець із закопченими губами не столяр, бачила його вчора в ресторані, кельнер. Він кидатиме гранату, напевно” (Косач, 2003: 181); “Немов крізь густий туман, вона побачила перед собою велику кімнату. В кутку біля вікна на письмовому столі горіла невелика робоча лампа під зеленим абажуром, – єдине освітлення в цій кімнаті” (Домонтович, 2017: 309). Таке використання прийому потоку свідомості “...дає змогу авторові створити зовнішню та внутрішню напругу, посилити динаміку подій, показати переплетіння уривчастих ниток свідомості” (Мукан, 2020: 127).

Характерний для модерних творів метод кінонапливів, монтажу та зміни кадрів характерний лише для новели Ю. Косача. Першим його помітив у творі і зазначив у критиці Юрій Шерех: “...засоби кінових “напливів”, швидкого переміщення планів і монтажу їх, перескоків дії, ефектів прожекторного, так би мовити, освітлення, дають змогу динамічно вихоплювати то одну, то другу частину цілоти, створюючи враження швидкого руху...” (Шерех, 1998: 225-226); “Декілька вулиць далі, декілька вулиць у прозолоті грудневого дня. Галич на штахетинах міського саду, а голий, безголовий пам'ятник, цоколь, посічений кулями, дзвінки гринджолят. “Ми призначили остаточний термін на завтра, незалежно від вас” (Косач, 2003: 180).

Серед лінгвістичних особливостей зустрічаємо у новелі Косача й пряму мову: “Що ви думали, дитино?” Поклав свою руку на її. Була суха й гаряча” (Косач, 2003: 176). У мову автора плавно проникає невластна пряма мова героїні Роми: “Рома перестала вірити в любов, у весну, що неодмінно прийде, навіть у день, ця ніч нехай була б, нехай, нехай — тільки не знати, тільки нічого не бачити, тільки слухати й западатись у темін, плисти з баркою, колихатись” (Косач, 2003: 182).

У новелі Домонтовича вживання непрямої мови є значно менш частотним, наприклад її зустрічаємо у листі головної героїні до Рільке: “... і в цій чудесній присвяті Ви кажете, що ця книга належить їй, бо ніхто не здібний полюбити “Історії доброго Бога” більше, як вона” (Домонтович, 2017: 306).

Тенденція до музикалізації виразно проникає в обидві новели. Характери дійових осіб показано через їхні музичні смаки та уподобання: “Я міг би заробити добрі гроші скрипкою, – посміхнувся він, скінчивши. – Коли ми програємо війну, я виїду до Аргентини й буду робити кар'єру скрипаля” (Косач, 2003: 173). Характер Гельмута поглиблюється завдяки таланту до музики, і тим глибшим виступає контраст між талановитим музикантом і нацистським офіцером, який не має сумнівів і жалю. Автор походить із славетної династії Драгоманових-Косачів і має класичну освіту, окрім того, виховується у такій талановитій родині, має хороші знання теорії та особливостей виконання музики. У Косача головний герой виконує як класиків – Шопена, так і представників імпресіоністичного напрямку – Моріса Жозефа Равеля. Сам автор вустами Гельмута робить висновок про німецький характер, що “несе в собі Шіллера й Бетговена”.

Музична радіохвиля, яку слухають герої, є тим фоном, на якому відбуваються події у новелі. Проте тиражоване масове виконання музики є для Гельмута другорядним. Він просить: “поставте Будапешт, яку-небудь малярську дурницю... А, Ліст, рапсодія” (Косач, 2003: 174) (тут твір на мотиви народних “низьких” мелодій). На думку І. Драча, “поперемінне звучання скрипки та радіо символізує конкуренцію між “елітарними” й “масовими” медійними каналами в тексті” (Драч, 2012: 65). Автор пропонує такі пари, утворені з міста і типової для нього музики: Берлін – дитячий церковний хор, Відень – Штраус, Варшава – Шопен, Будапешт – Ліст, Москва – Чайковський.

Тенденція до музикалізації новели виявляється у найдраматичнішому моменті твору – розстрілі прихожан і священника, що супроводжується звуками органа, “громом і гудінням” (Косач, 2003: 180). Саме урочистість і глибина звучання цього інструмента дозволяє передати усю глибину людської трагедії, доповнити музикою усе те, що не передати словами.

У колі музичних зацікавлень героїв В. Домонтовича домінує класико-романтичний фортепіанний репертуар (Й. С. Бах, Г. Ф. Гендель, Д. Скарлатті, Р. Шуман), саме його виконує Бенвенутта. Класичні мелодії відтіняє спів дрозда як голос природи, весни, що наближається. Для Рільке саме музика змінює внутрішній світ людини. Через своїх героїв Домонтович говорить про виконання музики як “літургісату” (жертвопринесення) для безсмертного духа. Головний герой новели, Рільке, розчиняється у музиці повністю: “Я не бачив музики, я сидів у сусідній кімнаті, і тоді я відразу відчув, що світ зникає, що він дедалі більше перетворюється в плин, і це було для мене щастя, яке я сприйняв без зусиль, я був сповнений почуттям, цілком розчинений у музиці” (Домонтович, 2017: 312). Музика для нього – це найбільше щастя. Зацікавленість музикою самого Домонтовича проявляється у практично всіх його творах через “музичні” образи героїв та музичну структуру творів.

Отже, еміграційна проза періоду МУРу виразно засвідчила, що українська література за характером жанрово-стильового розвитку не лише продовжила кращі традиції 1920-х років, а й досягла якісно нового художньо-естетичного рівня (Луцій, 2012: 15). Сфера музики виразно позначилася на творах “малих” жанрів цього періоду, виявляючись тенденцією до музикалізації новел. Обидва розглянутих твори мають виразну тяглість до музики завдяки назві, структурі (у Домонтовича) та певному підтексту, важливого для руху подій та характеристики героїв. У Косача музика формує дійсність, заміняє слова та вчинки, виражає емоції. В. Домонтович у своєму творі розкриває уявлення про музику як мистецтво особливе, мова відтворює афективний стан персонажів, пов'язаний з музикою та коханням, адже саме вона стає поштовхом до почуття закоханості, змінює життя героїв.

На думку дослідників, текст твору розпадається на умовний музичний супровід, дії персонажів та лібрето (Драч, 2012: 69) Навіть зв'язок між непов'язаними цитатами виникає через плетиво текстури, яка дотримується музичних принципів поєднання (Маценка, 2012: 39). Виконання музичних творів у новелі Домонтовича є сигналом зміни стилю з класичної оповіді на еспресіоністичне нагромадження. Незмінним в обох авторів залишається постійне обговорення музики, її виконання і впливу, ставлення до неї як чогось священного, сакрального, незбагненого до кінця людьми. Таким чином, тенденція до музикалізації творів зберігається в ідіостилі обох авторів як у цілком традиційному модерному руслі, так і відмінному вигляді, оскільки музика проявляється по-різному у Косача та Домонтовича.

Попри певну дослідженість діяльності учасників МУРу цікавим у подальших дослідженнях бачиться визначення невисвітлених моментів у творах або порівняльна характеристика ідіостилу авторів, оскільки багато у чому на ньому позначилося походження письменників та їхні погляди на літературу.

Література:

1. Домонтович В. Спрага музики. Київ : Комора, 2017. 448 с.
2. Драч І. На перехресті мистецтв: жанрові особливості “Ноктюрну b-moll” Юрія Косача. *Питання літературознавства*. 2012. Вип. 85. С. 63–70.
3. Косач Ю. Ноктюрн b-moll. *Проза про життя інших: Юрій Косач: тексти, інтерпретації, коментарі*. Київ, 2003. С. 173–188.
4. Луцій С. Жанрово-стильові особливості української еміграційної прози періоду МУРу. *Слово і Час*. 2012. № 7. С. 3–17.
5. Маценка С. Інтермедіальна поетика роману, який прагне стати музикою (на матеріалі німецькомовної літератури). *Питання літературознавства*. 2012. № 86. С. 32–43.
6. Муқан А. Модерністська експериментальна проза періоду МУРу (на матеріалі творів Ю. Косача, І. Костецького та В. Петрова) : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2020. 18 с.
7. Назаревич Л. Екзистенційність як філософська та художньо-естетична домінанта української малої прози к. XIX – поч. XX ст. : автореф. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 “теорія літератури”. Тернопіль, 2008. 20 с.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1997. 360 с.
9. Фрайт О. Музично-вербальна еміненість в інтерпретаційному дискурсі мистецтвознавства : дис.... д-ра миств.: спец. 26.00.01 теорія і історія культури : 26.00.01. Київ, 2021. 442 с.
10. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя : Література. Мистецтво. Ідеологія : в 3 т. Харків : Фоліо, 1998. Т. 1. 350 с.
11. Scher S. Verbal Music in German literature. New Haver : Yale University Press, 1968. 181 p.
12. Forster E. Aspects of the Novel. Harmondsworth : Penguin Books Ltd, 1981. 205 p.
13. Wolf W. The Musicalization of Fiction. A Study in the Theory and History of Intermediality. Amsterdam-Atlanta : GA, 1999. 272 p.

References:

1. Domontovych, V. (2017) *Spraha muzyky* [Thirst for music]. Kyiv: Komora
2. Drach, I. (2012) Na perekhrestii mystetstv: zhanrovi osoblyvosti “Noktiurnu b-moll” Yurii Kosacha [At the crossroads of arts: genre features of “Nocturne b-moll” by Yuri Kosach]. *The issue of literary studies*. Vol. 85. P. 63-70.
3. Kosach, Y. (2003) *Noktiurn b-moll. Proza pro zhyttia inshykh: Yurii Kosach: teksty, interpretatsii, komentari* [Nocturne in b-moll. Prose about the lives of others: Yuriy Kosach: texts, interpretations, comments]. Kyiv.
4. Lushchii, S. (2012) Zhanrovo-stylovi osoblyvosti ukrainskoi emigratsiinoi prozy periodu MURu [Genre and stylistic features of Ukrainian emigration prose of the MUR period]. *Word and Time*. No. 7. P. 3-17.
5. Matsenka, S. (2012) Intermedialna poetyka romanu, yakyi prahne staty muzykoiu (na materialy nimetskomovnoi literatury) [Intermedial poetics of a novel that aspires to become music (on the material of German-language literature)]. *The issue of literary studies*. No. 86. P. 32-43.
6. Mukan, A. (2020) *Modernistska eksperymentalna proza periodu MURu (na materialy tvoriv Yu. Kosacha, I. Kostetskoho ta V. Petrova)* [Modernist experimental prose of the MUR period (based on the works of Y. Kosach, I. Kostetsky, and V. Petrov)]: autoref. thesis... candidate philol. sciences: 10.01.01. Kyiv.
7. Nazarevych, L. (2008) *Ekzystentsiynist yak filosofska ta khudozhno-estetychna dominanta ukrainskoi maloi prozy k. XIX – poch. XX st.* [Existentialism as a philosophical and artistic-aesthetic dominant of Ukrainian short prose of the 19th century – beginning 20th century]: autoref. thesis for obtaining sciences. candidate degree philol. Sciences: spec. 10.01.06 “theory of literature”. Ternopil.
8. Pavlychko, S. (1997) *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi* [Discourse of modernism in Ukrainian literature]. Kyiv: Lybid.
9. Fraйт, O. (2021) *Muzychno-verbalna eminentnist v interpretatsiynomu dyskursi mystetstvoznavstva* [Musical and verbal eminence in the interpretive discourse of art history]: thesis... doctor of arts: special. 26.00.01 theory and history of culture: 26.00.01. Kyiv.
10. Sherekh, Y. (1998) *Porohy i zaporizhzhia : Literatura. Mystetstvo. Ideolohiia* [Porogy and Zaporozhye: Literature. Art. Ideology]: in 3 volumes. V. 1. Kharkiv: Folio.
11. Scher, S. (1981) *Verbal Music in German literature*. New Haver : Yale University Press.
12. Forster, E. (1981) *Aspects of the Novel*. Harmondsworth : Penguin Books Ltd.
13. Wolf, W. (1999) *The Musicalization of Fiction. A Study in the Theory and History of Intermediality*. Amsterdam-Atlanta : GA.

Отримано: 27 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: coalition@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7812-0035>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-122-125

Колесник А. В. Натуралістичні ознаки у творчості Костянтина Сроковського (на матеріалі новели «Дві цегли»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 122–125.

УДК: 821.161.2

Колесник Алла Валеріївна,кандидат філологічних наук, доцент, кафедра мов і літератур,
Базельський університет (Швейцарія)**НАТУРАЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ У ТВОРЧОСТІ КОСТЯНТИНА СРОКОВСЬКОГО
(НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ «ДВІ ЦЕГЛИ»)**

У статті здійснено літературний аналіз змісту і форми новели українського письменника Костянтина Сроковського «Дві цегли». Розглянуто основні літературні прийоми і засоби, які використовували натуралісти у творах, та їхній вплив на чіткий виклад і точність передавання інформації про тогочасні події. Визначено тривалість існування стилю натуралізм в українській і європейській літературі.

В оповіданні «Дві цегли» проаналізована зображена письменником картина страшиного і вражаючого випадку з життя пересічних українських селян – вбивства людиною свого швагера за викрадені у нього дві цеглини. Визначено використання письменником натуралістичних засобів зображення, які дали можливість авторові повноцінно й відповідно до справжнього життя відтворити зображену картину: 1) змалювання життя персонажів під впливом фізіологічного стану людини, а також навколишнього середовища; 2) документальне відтворення події, передача інформації як у документі (протокол); 3) об'єктивність змалювання дійсності з уникненням авторської присутності; 4) фотографічна точність зображених подій, увага письменника до найменших деталей того, що сталося; 5) правдиве відтворення подій згідно з життям і виникнення на цій підставі фактографізму, але водночас фіксування цих подій без їхнього пояснення і проникнення у сутність цих явищ (письменник не пояснює причини вбивства людиною свого швагера, а лише констатує цю подію).

У результаті здійсненого аналізу пропонується вважати українського письменника Костянтина Сроковського митцем, який отримувався вимог стилю натуралізм, започаткованого Е. Золя у другій половині XIX століття.

Ключові слова: Костянтин Сроковський, новела «Дві цегли», натуралізм, натуралістичні ознаки.

Alla Kolesnyk,PhD in Philology, docent, Language and literature Department,
Basel University (Switzerland)**NATURALISTIC FEATURES IN THE WORKS OF KOSTYANTYN SROKOVSKY
(ON THE MATERIAL OF THE NOVEL "TWO BRICKS")**

In the article, a literary analysis of the content and form of the novella "Two Bricks" by the Ukrainian writer Kostyantyn Srokovsky was carried out. The main literary techniques and tools used by naturalists in their works and their influence on the clear presentation and accuracy of information transmission about contemporary events are considered. The duration of the existence of the naturalism style in Ukrainian and European literature is determined.

In the story "Two Bricks" is analyzed the writer's image of the picture of a terrible and impressive incident from the life of ordinary Ukrainian peasants – the murder of a man's brother-in-law for two bricks that he stole from him. It was determined the writer's use of naturalistic means of image, which gave the author the opportunity to reproduce the depicted picture in accordance with real life. They are: 1) depicting the life of the characters under the influence of the physiological state of a person, as well as under the influence of environment; 2) documentary reproduction of the event, transmission of information as in a document (protocol); 3) the objectivity, or depicting reality while avoiding the author's presence; 4) photographic accuracy of the depicted events, the writer's attention to the smallest details of what happened; 5) truthful reproduction of events according to life and the emergence of factography on this basis, but at the same time recording these events without their explanation and penetrating into the essence of the happened events (the writer does not explain the reasons for the murder of the hero's brother-in-law, but only states this event).

As a result of the analysis, it is proposed to consider the Ukrainian writer Kostyantyn Srokovsky as an artist who followed the requirements of the naturalism style initiated by E. Zola in the second half of the 19th century.

Keywords: Kostyantyn Srokovsky, the novel "Two Bricks", naturalism, naturalistic features.

Постановка проблеми. Натуралізм у літературі є стилем, який виник у другій половині XIX століття під впливом стрімкого наукового й індустріального розвитку суспільства та проіснував до початку XX століття. Його засновником вважається французький письменник Еміль Золя, який у своєму художньому творі «Експериментальний роман» (1880 р.) запропонував теоретичне обґрунтування зазначеного стилю та висвітлив принципи натуралізму в літературних творах, передовсім у жанрі роману.

Українські письменники долучалися до стилю натуралізм переважно опосередковано та зверталися до використання натуралістичних засобів і прийомів більше як до методу для передавання правдивої інформації про події або для зображення важких життєвих ситуацій і суспільних проблем того часу. При цьому письменники переважно не виявляли належності до натуралізму як стильового явища, бо більшість митців вдавалися до експериментування з різними стилями, різними художніми засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературним аналізом проявів натуралізму як художнього стилю займалися українські науковці кінця XX та більше – XXI століть. Зокрема загальні основи натуралізму досліджували Д. Наливайко (Наливайко, 1996), В. Поважна (Поважна, 1973), порівняння проявів натуралізму в різних країнах здійснювали Н. Венгринович (Венгринович, 2017; Венгринович, 2011), Н. Косило (Косило, 2004), М. Кебало (Кебало, 2016). Увагу

до натуралізму у творчості Івана Франка приділили Т. Гундорова (Гундорова, 2006), Р. Голод (Голод, 2012), М. Ткачук (Ткачук, 2003) та автор цієї статті (Колесник, 2020).

Актуальність теми. Майже всі згадані українські науковці сходяться на думці, що яскравим і єдиним представником натуралізму в українській літературі, який свідомо використовував його засоби для якомога точнішої передачі інформації про дійсність, був Іван Франко. Водночас для ствердження такої думки необхідно здійснити літературний аналіз більшості маловивчених та недостатньо проаналізованих в контексті натуралізму творів українських письменників кінця XIX століття – початку XX ст. і з'ясувати їхню належність до натуралізму.

Мета статті – здійснити літературний аналіз твору Костянтина Сроковського “Дві цегли” з метою вияву рис натуралізму та з'ясувати можливу належність письменника до представників цього стилю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські новелісти кінця XIX століття, такі, як Василь Стефаник, Марко Черемшина, К. Сроковський, М. Яцків, Л. Крушельницький та інші письменники, на думку Івана Франка, висловлену в статті “Українсько-руська література і наука в 1899 році”, внесли в українську літературу дуже гарно “вироблену мову і вироблену (не раз аж рафіновану) літературну форму і техніку та високе розуміння задач і змагань літератури, ... Живе почуття дійсності, відраза до шаблону і конвенціональності, пристрасне шукання правди в обсервації і вислові – ось що характеризує майже всіх тих молодих писателів і велить нам покладати на них найкращі надії” (Франко, 2002: 154), – так відгукнувся на досягнення згаданих письменників Іван Франко.

Дослідження сучасних іноземних науковців також зацікавлюють різнобічним аналізом літературного матеріалу. Так, привертає увагу аналіз творів американської літератури, зокрема оповідання Стівена Крейна “У відкритому човні”, здійснене Фатною Кендір (Kendir, 2013). Дослідниця зосередила увагу на аналізі форми оповідання, на використанні у мові персонажів ознак символізму, персоніфікації, метафори, а також слів, які допомагають передати стан безвихідності героїв та створюють тим самим загальну натуралістичну картину (Kendir, 2013: 26).

Натуралізм відрізнявся від інших літературних напрямів вживанням низки прийомів і засобів, які передовсім створювали правдиве відображення дійсності. Поміж тих засобів, які використовувалися натуралістами, варто згадати такі, як вільне та непереджене відбиття дійсності та матеріального докільля; вплив фізіології людини та навколишнього середовища на її життя. Також натуралісти вдавалися до таких прийомів, як документування відтвореної події, протокольне зображення того, що відбувалося, фотографічне передавання усіх можливих картин життя людини. При відтворенні подій натуралісти вдавалися до наукової точності та об'єктивності, намагалися уникнути прояву авторської присутності, зробити твір таким, в котрому зображення відбувається неначе само собою (Наливайко, 1996: 120). Всі явища з життя людини переносилися натуралістами в художній твір шляхом документального опису, проте з уникненням пояснення щодо розуміння їхньої сутності.

Український письменник Костянтин Сроковський (1878 – 1935) відомий авторством збірки “Оповідання”, виданої у 1901 році в Українсько-Руській видавничій спілці. Письменник працював як в Україні, так і в Польщі, здійснював редакторську роботу при виданні краківської газети “Nowa Reforma”, займався редакторською роботою у польських газетах у Львові, Петербурзі та Кракові. Переважно в юнацькі роки К. Сроковський друкував власні твори українською мовою в літературно-науковому віснику. У 1913 році К. Сроковський обирався послом до галицького сейму та виявив критичне ставлення до польської національної політики стосовно тодішньої Північно-Західної України.

Новела “Дві цегли” (1898 р.) створена К. Сроковським у час найактивнішого розвитку натуралізму в європейській літературі. Тому заперечити використання письменником засобів натуралізму було б не доречно. У зазначеній новелі ми спостерігаємо вражаючий і приголомшуючий опис фрагменту з життя невідомого персонажа. Створена картина передає читачеві песимістичне враження, викликає найскладніші емоції в його душі, які необхідно подолати. Опис здійснено в натуралістичному стилі з метою викрити найскладніші моменти з життя тогочасної пересічної людини. Ім'я героя в новелі не називається. Автор обмежився лише згадкою родинних стосунків персонажів – швагер, тобто свояк, шурина чи зять у родині, та фіксацією дії головного героя, який убив свого швагера.

Розповідач починає оповідання з давніх, начебто біблійних часів, вводячи читача в оману, натякаючи на релігійність змісту. Проте письменник одразу ж заперечує релігійність своєї оповіді, вже з першого речення: “В началі були лемури, відтак був Адам і Єва і т. д. і т. д.” (Сроковський, 1989: 492). Лемури, які існували до Адама і Єви, наводять на думку про поглиблену увагу автора до історії і про його наукові погляди. Адже за теорією Ч. Дарвіна, який, до речі, був одним із тих вчених, хто дав поштовх розвитку поглядів натуралізму, – первинно на Землі були мавпи, а згодом з'явилися перші люди. У новелі “Дві цегли” К. Сроковський замінив мавп лемурами – істотами, які начебто існували ще раніше, таким чином дотримуючись рекомендацій Ч. Дарвіна.

У другому реченні згадується Іван Воробець як початківець роду. Іван вирішив одружити сина та віддати заміж дочку. Його важкі стосунки з власними дітьми, з невісткою та зятем призводять Івана до усвідомлення безрезультатності таких стосунків та до прагнення смерті, в результаті чого він заліз на піч і став її чекати. “Вона прийшла.” (Сроковський, 1989: 492) – так натуралістично коротко, без зайвих описів зафіксовано смерть Івана.

Після смерті Івана відбулося оновлення хазяїв, які збудували дві нові хати замість однієї старої: “На місці старої хати станули дві нові. В нових хатах – нові печі.” (Сроковський, 1989: 492), – з такою констатацією фактів зафіксовано цю подію. Але трапилася неприємна ситуація – один з хазяїв недорахувався двох цеглин і вирішив взяти ці цеглини зі спільного збору. Тривалий час він ходив довкола цього стосу. Звернемо увагу на вживання простих речень на позначення дії персонажа: “Оглянувся ще раз, сплюнув, підійшов до своєї печі, і ще раз пересвідчився, що бракує двох цегол” (Сроковський, 1989: 492). Спостерігаємо чітку фіксацію подій, що відбулися. Тричі герой ходив від цегол до печі, допоки не взяв в руки дві цеглини і не повернувся до печі. Далі читач стає свідком фатальної і песимістичної події, яка займає всю увагу письменника – вбивство швагера. Цей випадок описаний з належною натуралістичною короткочасністю та ретельною фіксацією головних фактів. Звернемо увагу на форму вжитого речення із переліком дій головного персонажа: “Із стодоли вийшов швагер... Він поглянув на свій стіс, відтак на цегли, що червоніли в руках швагера, побілів, затрясся, підніс із землі дрючок, вхопив його обірч, сапнув із повної груді, як рубач, і вдарив ним швагера в голову” (Сроковський, 1989: 492).

Поранений швагер “глухо застогнав і впав” (Сроковський, 1989: 493), – зафіксовано письменником з натяком на близьке закінчення його життя. У постраждалого “ухами й очима полилася кров” (Сроковський, 1989: 493) – з такою натуралістичною фіксацією фізіологічних фактів та об’єктивністю подається опис. При цьому вбивця вимовив спокійним голосом “А то псякров злодій” (Сроковський, 1989: 493), ніби виправдовуючи свій вчинок, після чого відіпхнув тіло забитого ним людини, мовби нічого не трапилося, відніс цегли зворотно на стіс та повернувся до справ. Забитого, який нерухомо лежав у каложі власної крові, помітили люди, що проходили повз. Невдовзі біля постраждалого зібралася купка свідків, які перенесли його в хату, де обілляли холодною водою і стали спостерігати за його рухами. Виявилось, що забитий був ще живий, хоча і в дуже важкому, натуралістично вражаючому стані: “з ух плила кров, тільки все чорніша і густіша” (Сроковський, 1989: 493). Але цей стан тривав недовго і до ранку хворий вже помер. Той, хто здійснив злочин поводить себе, як хвора людина, яка не знає, що саме трапилося, що може бути розглянуто як натуралістичний прийом документального фіксування складного випадку з життя людини, яка не розуміє, що сталося. Також ми фіксуємо цей випадок як ще один прийом натуралізму – момент змалювання усіх, у тому числі тяжких і неприємних, картин з життя людини, таких як зникнення пам’яті у героя про скоєний злочин. Поведінка вбивці також описується натуралістично, відображаючи лише найзагальніші дії: “Убийник курив цигаро і сидів на плоті” (Сроковський, 1989: 493), начебто зовсім нічого не сталося. Ті, хто йшов повз нього з ним віталися, нічого в нікого не запитуючи, та й він сам вітався з іншими, як звичайна людина. На запитання жандармів про те, де саме перебуває вбивця, він відповів, що не знає. Продовжуючи ставити питання, жандарми з’ясували, що це саме він і здійснив злочин, про який він нічого не знає, бо він вдарив швагера всього лише один раз і вважав, що цього недостатньо для вбивства. На прохання вбивці жандарми пустили його до хати, де він близько хвилини молився біля тіла вбитого, не обтираючи сліз, які з’явилися на його обличчі, що свідчить про усвідомлення вини вбивцею і намагання її спокутати.

У фіналі новели ми дізнаємося загальну думку присутніх про те, що цьому вбивці і шибениці буде мало. Це свідчить про розуміння людьми того, що він наробив, і що винний має бути суворо покараний і не заслуговує на співчуття. В останньому реченні новеліст повертається до вихідної фрази і констатує, що “В началі були лемури і т. д., і т. д.” (Сроковський, 1989: 494), пояснюючи зображене у новелі жорстоке вбивство тваринним походженням інстинктів людини.

Висновки. Отже, у новелі “Дві цегли” читач став свідком страшного і вражаюче жорстокого випадку з життя звичайних українських селян – вбивство людиною свого швагера за поцуплені у нього дві цеглини. При описі зазначеного випадку письменник вдається до використання натуралістичних прийомів зображення.

Так, ми фіксуємо застосовані натуралістичні засоби, які дали можливість письменникові повноцінно й правдиво, відповідно до життя, відобразити ситуацію, яка перетворюється на трагедію: 1) відтворення життя персонажів під впливом фізіологічного стану людини, а також навколишнього середовища; 2) документальне відтворення події, передача інформації як у документі (протоколі); 3) об’єктивність змалювання дійсності з уникненням авторської присутності; 4) фотографічна точність зображених подій, увага письменника до найменших деталей того, що сталося; 5) правдиве відтворення подій згідно з життям і виникнення на цій підставі фактографізму, але водночас фіксування цих подій без їхнього пояснення і проникнення у сутність цих явищ (письменник не пояснює причини вбивства людиною свого швагера, а лише констатує цю подію).

У результаті здійсненого аналізу ми пропонуємо вважати Костянтина Сроковського письменником, який у власній творчості частково дотримувався вимог стилю натуралізм, започаткованого Емілем Золя.

Подальші дослідження натуралізму у художніх творах Костянтина Сроковського дозволять більш чітко визначити місце письменника в українському літературному процесі кінця XIX – початку XX століть і в розвитку загальноєвропейського натуралістичного напрямку.

Література:

1. Fatna Kendir. The Study of the Major Principles of Naturalism through The Open Boat by Stephen Crane: Dissertation for receiving the title “academic master” on specialty Anglo-Saxon Literature. Publically defended on 02.07.2013 at Kasdi Merbah University-Ouargla (Algir). 45 с.
2. Венгринович Н. Р. Зооморфна образність у натуралістичній прозі Івана Франка та Френка Норріса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2017. № 27. Том 1. С. 112–115.
3. Венгринович Н. Р., Косило Н. В. Поетика натуралізму в дискурсі світового та національних літературних процесів. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць. Вип. 16. Ужгород: Говерла, 2011. С. 166–170.
4. Голод Р. Натуралізм. *Дивослово*. Київ, 2012. № 4. С. 50–56.
5. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. Київ: Критика, 2006. С. 352.
6. Кебало М. С. Художній світ творів німецького та українського натуралізму. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Літературознавство*. 2016. № 44. С. 128–137.
7. Колесник А. В. Елементи натуралізму в оповіданні Івана Франка «Чиста раса» як засіб висвітлення проблем міжнародних відносин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»: науковий журнал*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 160–164.
8. Колесник А. В. Натуралістичне зображення постатей євреїв у новелі Івана Франка “На дні” як віддзеркалення соціальної дійсності Галичини XIX століття. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки / відп. ред. І упоряд. Г. В. Самойленко*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 98. № 14. С. 57–65.
9. Колесник А. В. Стильові ознаки натуралізму у творчості Стефана Коваліва. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія / гол. ред. О. Г. Павленко*. Маріуполь: МДУ, 2020. Вип. 22. С. 25–31.
10. Косило Н. В. Типологічні особливості українського та англійського натуралізму в порівняльному аспекті. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2004. С. 135–138.
11. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. *Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців*. Київ, 1996. С. 118–130.
12. Поважна В. Розвиток української літературної критики у 80 – 90-х роках XX ст. (До проблеми критеріїв і методу). Київ, 1973. 268 с.
13. Сроковський Костянтин. Дві цегли. *Українська новелістика кінця XIX – початку XX століття: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі)*. Упоряд. і прим. Є. К. Нахлік. Київ: Наук. думка, 1989. С. 492–494.
14. Ткачук М. П. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). Тернопіль, 2003. 384 с.

15. Франко І. Я. Українсько-руська література і наука в 1899 році. *Франко І. Я. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до збірки творів у 50 томах; упоряд. З. Т. Франко, Л. Г. Василенко.* Львів: Каменяр, 2002. С. 154–159.

References:

1. Fatna Kendir. The Study of the Major Principles of Naturalism through The Open Boat by Stephen Crane: Dissertation for receiving the title "academic master" on specialty Anglo-Saxon Literature. Publically defended on 02.07.2013 at Kasdi Merbah University-Ouargla (Algir). 45 p. [in English].
2. Venhrynovych N. R. Zoomorfna obraznist u naturalistychnii prozi Ivana Franka ta Frenka Norrisa. (Zoomorphic imagery in the naturalistic prose of Ivan Franko and Frank Norris). *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. (Scientific Bulletin of the International Humanitarian University) Serii: Filologiya.* Odesa, 2017. № 27. Tom 1. P. 112–115. [in Ukrainian]
3. Venhrynovych N. R., Kosylo N. V. Poetyka naturalizmu v dyskursi svitovoho ta natsional'nykh literaturnykh protsesiv. (The poetics of naturalism in the discourse of world and national literary processes). *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zbirnyk naukovykh prats' (Modern problems of linguistics and literary studies: a collection of scientific works).* zhhorod: Hoverla, 2011. Vyp. 16. P. 166–170. [in Ukrainian]
4. Holod R. Naturalizm. (Naturalism) Dyvoslovo. (Miraculous). 2012. № 4. P. 50–56. [in Ukrainian]
5. Hundorova T. Franko ne Kamenyar. Franko i Kamenyar. (Franko is not a bricklayer. Franko and a bricklayer.) Kyiv: Krytyka, 2006. P. 352. [in Ukrainian]
6. Kebalo M. S. Khudozhnii svit tvoriv nimetskoho ta ukrainskoho naturalizmu. (Artistic world of works of German and Ukrainian naturalism). *Naukovi zapysky TNPU. Serii: Literaturoznavstvo. (Scientific Notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series: Literary studies).* 2016. № 44. P. 128–137. [in Ukrainian]
7. Kolesnyk A. V. Elementy naturalizmu v opovidanni Ivana Franka «Chysta rasa» yak zasib vysvitleniya problem mizhnatsional'nykh vidnosyn. (Elements of naturalism in Ivan Franko's story "The Pure Race" as a means of highlighting the problems of international relations). *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»: Seriya «Filologiya» (Scientific notes of the National University "Ostroh Academy": Series "Philology"): naukovyy zhurnal.* Ostroh, 2020. Vyp. 10(78). P. 160–164. [in Ukrainian]
8. Kolesnyk A. V. Naturalistychne zobrazhennya postatey yevreyiv u noveli Ivana Franka "Na dni" yak viddzerkalennya sotsial'noyi diysnosti Halychyny XIX stolittya. (Naturalistic portrayal of Jewish characters in Ivan Franko's novel "At the Bottom" as a reflection of the social reality of Galicia in the 19th century). *Literatura ta kul'tura Polissya. Seriya «Filologichni nauky. (Literature and culture of Polissia. Series "Philological sciences).* Nizhyn, 2020. Vyp. 98. № 14. P. 57–65. [in Ukrainian]
9. Kolesnyk A. V. Styl'ovi oznaky naturalizmu u tvorchosti Stefana Kovaliva. (Stylistic signs of naturalism in the work of Stefan Kovaliv). *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filologiya (Bulletin of the Mariupol State University. Series: Philology).* Mariupol', 2020. Vyp. 22. P. 25–31. [in Ukrainian]
10. Kosylo N. V. Typolohichni osoblyvosti ukrainskoho ta anhliiskoho naturalizmu v porivnialnomu aspekti. (Typological features of Ukrainian and English naturalism in a comparative aspect). *VISNYK Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. (Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University).* 2004. P. 135–138. [in Ukrainian]
11. Nalyvaiko D. Problema naturalizmu v ukrainskii literaturi. (The problem of naturalism in Ukrainian literature). *Literaturoznavstvo: Materialy III konhresu Mizhnarodnoi asotsiatsii ukrainistiv. (Literary studies: Materials of the 3rd Congress of the International Association of Ukrainianists).* Kyiv, 1996. P. 118–130. [in Ukrainian]
12. Povazhna V. Rozvytok ukrainskoi literaturnoi krytyky u 80 – 90-kh rokakh XIX st. (Do problemy kryteriiv i metodu). (The development of Ukrainian literary criticism in the 1980s and 1990s. (To the problem of criteria and method)) Kyiv, 1973. 268 p. [in Ukrainian]
13. Srokovs'kyi Kostyantyn. Dvi tshly. (Two bricks) Ukrainska novelistyka kintsia XIX – pochatku XX stolittia: Opovidannia. Novely. Frahmentarni formy (eskizy, etiudy, narysy, obrazky, poezii v prozi). (Ukrainian short stories of the late 19th and early 20th centuries: Stories. Novels Fragmentary forms (sketches, essays, images, prose poetry)) Kyiv, 1989. P. 492–494. [in Ukrainian]
14. Tkachuk M. P. Zhanrova struktura prozy Ivana Franka (boryslavs'kyi tsykl ta romany z zhyttya intelihentsiyi). (The genre structure of Ivan Franko's prose (the Boryslav cycle and novels from the life of the intelligentsia). Ternopil', 2003. 384 p. [in Ukrainian]
15. Franko I. Ya. Ukrayins'ko-rus'ka literatura i nauka v 1899 rotsi. (Ukrainian-Russian literature and science in 1899). Franko I. Ya. *Mozayika: iz tvoriv, shcho ne vviyshly do zibr. tv. u 50 t. (Mosaic: from the works that were not included in the collection of works in 50 volumes).* L'viv, 2002. P. 154–159. [in Ukrainian]

Отримано: 30 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: mariakusiw@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5283-9957>

e-mail: panychok@ukt.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1635-5709>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-126-129

Kusiw M. Z., Panytschok T. Ya. Deutsche wirtschaftsterminologie: struktur-semantische besonderheiten. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 126–129.

УДК: 811

Maria Kusiw,*PhD in Pädagogik, Associate Professor,
Westukrainische Nationale Universität***Tatjana Panytschok,***PhD in Pädagogik, Associate Professor,
Westukrainische Nationale Universität*

DEUTSCHE WIRTSCHAFTSTERMINOLOGIE: STRUKTUR-SEMANTISCHE BESONDERHEITEN

In der modernen Welt, mit der Vertiefung der Internationalisierung der Wirtschaft und dem zunehmenden Austausch zwischen verschiedenen Ländern, entsteht ein Bedarf an effektivem Einsatz von Sprachmitteln zur Gewährleistung einer qualitativ hochwertigen und präzisen Übersetzung wirtschaftlicher Terminologie. Besonders wichtig in diesem Zusammenhang ist die deutsche Sprache, die eine der Schlüsselsprachen der Europäischen Union ist und in der Wirtschaft eine große Bedeutung hat. In diesem Artikel werden die strukturell-semantischen Besonderheiten deutscher wirtschaftlicher Begriffe und terminologischer Wortgruppen untersucht; es werden auch Wortbildungsmechanismen beschrieben und ihre Rolle bei der Bestimmung der Bedeutungen wirtschaftlicher Begriffe und bei der Erleichterung ihrer Übersetzung ins Ukrainische charakterisiert. Die strukturell-semantischen Besonderheiten deutscher wirtschaftlicher Begriffe und terminologischer Wortgruppen sind ziemlich komplex und erfordern sorgfältiges Studium. Die deutsche Wirtschaftsterminologie wird durch eine Vielzahl von Begriffen gewährleistet, die in Bereichen wie Bankwesen, Buchhaltung, Finanzen, Versicherungen, Besteuerung und anderen Wirtschaftsbereichen verwendet werden.

Eine Besonderheit der deutschen Wirtschaftsterminologie besteht in ihren strukturell-semantischen Eigenschaften, die sowohl lexikalische als auch morphologische Merkmale umfassen. Terminologische Wortgruppen haben in Bezug auf ihre semantische Spezifizierung einen stabilen Charakter. Eine Möglichkeit, die Bedeutung eines wirtschaftlichen Begriffs zu bestimmen, besteht in der Anwendung von Kenntnissen über Wortbildungsmechanismen. Die Besonderheit der deutschen Sprache liegt darin, dass sie eine große Anzahl von Wortbildungsformen wie Suffixe, Präfixe, Infixe, suffixale Abkürzungen und andere hat. Durch die Verwendung dieser Mittel können neue Begriffe und terminologische Wortverbindungen geschaffen werden, die neue Realitäten in der Wirtschaft widerspiegeln. Dieser Artikel ist nützlich für diejenigen, die sich für Linguistik interessieren, insbesondere im Bereich der Wirtschaftsterminologie. Er kann auch nützlich sein für Übersetzer und diejenigen, die Texte aus dem Deutschen ins Ukrainische übersetzen.

Schlüsselwörter: deutsche Sprache, wirtschaftliche Begriffe, Terminologie, Wortbildung, Übersetzungswissenschaft.

Кузіш Марія Зіновіївна,*кандидат педагогічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет***Паничок Тетяна Ярославівна,***кандидат педагогічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет*

НІМЕЦЬКА ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

В сучасному світі з поглибленням інтернаціоналізації економіки та зростанням взаємодії між різними країнами, з'являється потреба в ефективному використанні мовних засобів для забезпечення якісного та точного перекладу економічної термінології. Особливо важливою в цьому плані є німецька мова, яка є однією з ключових мов Європейського Союзу та має велике значення в галузі економіки. У поданій статті розглянуто структурно-семантичні особливості німецьких економічних термінів та термінологічних словосполучень; тут також охарактеризовано словотвірні засоби та їх роль у визначенні значень економічної лексики та полегшенні її перекладу на українську мову. Структурно-семантичні особливості німецьких економічних термінів та термінологічних словосполучень є досить складними і потребують ретельного вивчення. Німецька економічна термінологія забезпечується різноманітними термінами, що використовуються в сфері банківської справи, обліку, фінансів, страхування, оподаткування та інших галузях економіки. Особливість німецької економічної термінології полягає в її структурно-семантичних особливостях, що включають як лексичні, так і морфологічні особливості. Термінологічні словосполучення мають стійкий характер у плані їх семантичної специфікації. Однією із можливостей визначення значення економічного терміна є використання знань про способи та засоби словотвору. Особливість німецької мови полягає у тому, що вона має велику кількість словотвірних засобів, таких як суфікси, префікси, інфікси, суфіксальні аббревіатури та інші. Використання цих засобів дозволяє створювати нові терміни та термінологічні словосполучення, які відображають нові реалії в економіці. Ця стаття корисна для тих, хто цікавиться мовознавством, особливо в галузі економічної лексики. Вона також може бути корисною для перекладачів та тих, хто займається перекладом текстів з німецької мови на українську мову.

Ключові слова: німецька мова, економічні терміни, термінологія, словотвір, перекладознавство.

Mariia Kuziv,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
West Ukrainian National University*

Tetiana Panychock,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
West Ukrainian National University*

GERMAN ECONOMIC TERMINOLOGY: STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES

In the modern world, with the deepening of the internationalization of the economy and the growing interaction between different countries, there is a need for effective use of language tools to ensure quality and accurate translation of economic terminology. German language is particularly important in this regard, as it is one of the key languages of the European Union and has great significance in the field of economics. This article discusses the structural and semantic peculiarities of German economic terms and terminological phrases; it also characterizes word formation tools and their role in defining the meanings of economic vocabulary and facilitating its translation into the Ukrainian language. The structural and semantic peculiarities of German economic terms and terminological phrases are quite complex and require careful study. German economic terminology is provided with various terms used in the fields of banking, accounting, finance, insurance, taxation, and other areas of the economy. The peculiarity of German economic terminology lies in its structural and semantic characteristics, which include both lexical and morphological peculiarities. Terminological phrases have a stable character in terms of their semantic specification. One of the ways to determine the meaning of an economic term is to use knowledge of methods and means of word formation. The peculiarity of the German language lies in its large number of word formation tools, such as suffixes, prefixes, infixes, suffixal abbreviations, and others. The use of these tools allows for the creation of new terms and terminological phrases that reflect new realities in the economy. This article is useful for those interested in linguistics, especially in the field of economic vocabulary. It can also be helpful for translators and those involved in translating texts from German to Ukrainian.

Keywords: German language, economic terminology, word formation, translation.

Die fortlaufende Entwicklung von Wissenschaft und Technik bringt erhebliche Veränderungen in das sprachliche und konzeptionelle Weltbild, indem sie den Wortschatz der Fachsprache mehrere Male multipliziert. Die schnelle Entwicklung der Wirtschaft und die internationale Integration in diesem Bereich haben ein intensives Wachstum der ökonomischen und finanziellen Terminologie zur Folge und bedingen eine umfassende Erforschung dieser. Reformen in der ukrainischen Wirtschaft und die Integration der Ukraine in den globalen Wirtschaftsraum führen zu einem direkten Eintritt der überwiegenden Mehrheit der Wirtschaftsakteure auf den Weltmarkt und zu einer aktiven Teilnahme an internationalen Wirtschaftsbeziehungen, die ein ausgezeichnetes Beherrschen einer Fremdsprache erfordert.

Analyse der neuesten Forschungsergebnisse und Veröffentlichungen. Wissenschaftler erforschen verschiedene Aspekte der wirtschaftlichen Terminologie-Lexik: das Derivationspotential präfixaler Verben (V. Pushkar), Besonderheiten von Konstruktionen mit impliziter Nominalisierung, die in wirtschaftlichen Texten verwendet werden (V. Gurova), semantische Besonderheiten wirtschaftlicher Fachbegriffe (K. Zhitnikova; S. Krystal), paradigmatische und syntagmatische Merkmale von Mehrkomponenten-Termini der Wirtschaft (V. Ishchenko), lexikalische und phraseologische Neologismen im Bereich der Wirtschaft (M. Belozorov, Yu. Zatsny), lexikografische Fragen zur Standardisierung und Normierung der Finanzterminologie (O. Lotka, J. Graham, E. Wüster, H. Zerwes).

Relevanz des Themas. Es ist unbestreitbar, dass heute ausreichend entwickelte linguistische Grundlagen zur Verbesserung der Terminologie existieren, die eine wichtige Voraussetzung für die Bildung neuer und die Verbesserung der bestehenden Terminologiesysteme darstellen. Allerdings erfordern noch einige Probleme Analyse, Forschung und Lösung. Eine wichtige Frage ist, wie man einen Termin im Text erkennen und gegebenenfalls dessen Bedeutung bestimmen kann.

Das Ziel des Artikels ist die Vorstellung der strukturell-semantischen Besonderheiten deutscher wirtschaftlicher Fachbegriffe mit dem Zweck, ihre Übersetzung ins Ukrainische zu erleichtern.

Darstellung des Hauptmaterials der Forschung. In letzter Zeit ist ein deutlicher Anstieg von mehrkomponentigen Begriffen in der Terminologieforschung zu beobachten. Es handelt sich um komplexe Wörter und Wortgruppen mit unterschiedlicher syntaktischer und semantischer Struktur. In der Literatur werden Begriffe mit Wortgruppen-Struktur auf verschiedene Weise bezeichnet: als terminologische Lexeme in Form von Wortgruppen [1: 39], terminologisierte Wortgruppen [2: 76] oder mehrwortige Termini [3: 170]. Moderne wirtschaftliche Begriffe sind weder künstliche Neuschöpfungen noch eine Summe von Bezeichnungen aus verwandten Bereichen. Unter einem wirtschaftlichen Begriff verstehen wir ein Wort oder eine Wortgruppe, die die Realitäten der sozialen Produktionsbeziehungen widerspiegelt, die den wirtschaftlichen Zustand der Gesellschaft charakterisieren.

D. Myon, der die Bevorzugung des Terminus "Mehrwortbezeichnung" hat, bezieht sich darauf, dass in Beschreibungen der Wortbildung der deutschen Sprache wenig Aufmerksamkeit auf diese analytische Methode der Namensbildung gelegt wird [4: 113]. Er möchte auch die Aufmerksamkeit der Forscher auf diese "vernachlässigte Form von Bezeichnungen in der deutschen Fachsprache" lenken, auch in Bezug auf das Unterrichten der deutschen Sprache für Studenten wirtschaftlicher Fachrichtungen.

Ein verbal ausgedrücktes Konzept wird leicht als Terminus in Form eines zusammengesetzten Wortes wahrgenommen, aufgrund seiner Einheit als Graphem. Bei der Benennung von Konzepten mit Hilfe von Wortgruppen entsteht – insbesondere für Schüler und Nichtfachleute – eine Schwierigkeit, die darin besteht, die lexikalisierte syntaktische Einheit von einer freien Wortverbindung zu unterscheiden [5].

Durch die mehrfache Verwendung wird die Wortgruppe zu einem reproduzierten Termin, einem festen Bestandteil des Terminologie-Inventars. Wenn man das Terminologie-Inventar hinsichtlich der Art seiner Bildung betrachtet, wird deutlich, dass neben der Bildung von Komposita auch terminologische Wortgruppen verwendet werden, die hinsichtlich der klaren Differenzierung fachlicher Begriffe und ihrer Funktion in Fachtexten gleichwertig sind. Um diese Gleichheit zu veranschaulichen, sind hier einige Beispiele aufgeführt (das sprachliche Material stammt aus Fachlexika und Wörterbüchern, die in der Literaturliste angegeben sind).

Eine starke Differenzierung existiert im Begriff des Preises. Da die Definition des Preises verschiedenen Modifikationen unterliegt, werden Preisarten nach bestimmten Kriterien unterteilt. Zur Bildung einer Typologie der wichtigsten Preisarten werden sowohl Wörter als auch Wortkombinationen verwendet. Marktdefinierte Preise sind: Allgemeinpreis (Gesamtpreis); garantierter

Preis; "offener Preis"; Schleuderpreis (Dumpingpreis); vorgeschriebener Preis und andere. Preise nach Käuferkategorien haben folgende Bezeichnungen: Ladenpreis; Sonderpreis (Sonder- bzw. ermäßigter Preis); psychologischer Preis. Die Verwendung von Preisbezeichnungen kann auch reguliert sein: "Gerichte in der Föderativen Republik Deutschland erlauben die Verwendung der Bezeichnung "unverbindlicher Richtpreis" (unverbindlicher Preis). Für die Charakterisierung der vorgeschlagenen Preise erlaubt das Kartell- und Wettbewerbsgesetz nur die Bezeichnungen "unverbindliche Preisempfehlung" oder "unverbindlicher empfohlener Preis".

Im Bereich Handel und Geschäftstätigkeit müssen viele spezielle Begriffe nach verschiedenen Aspekten unterschieden und klassifiziert werden. Zur sprachlichen Darstellung dieser Spezifikationen dienen Wortgruppen aus Adjektiven (Partizipien) und Substantiven. Traditionelle Benennungen mit einer Wortverbindung sind zum Beispiel: "unlauterer Wettbewerb" (inoffizieller Wettbewerb), "doppelte Buchführung" (Doppelsystem der Buchhaltung), "flüssige Mittel" (Mobilisierung liquider Mittel), "stille Reserve" (anonyme (versteckte) Reserven), "offene Rechnung" (offener Rechnungsposten), "schwarzer Markt" (schwarzer Markt), "grauer Markt" (grauer Markt), "unbestellte Waren" (nicht bestellte Waren), "kombinierter Verkehr" (kombinierter Handelsumsatz (oder Geldumlauf)), "kleiner Grenzverkehr" (kleiner grenzüberschreitender Verkehr), "schwebende Geschäfte" (unvollendete Geschäfte), "schleichende Inflation" (verborgene Inflation). Wirtschaftliche Begriffe sind das Kernstück des terminologischen Ausdrucks, dem ein attributives Adjektiv oder Partizip untergeordnet ist. Mit dem Grundbestandteil "Geld" lassen sich folgende terminologische Wortverbindungen finden: "heißes Geld" – (Geldkapital, das kurzfristig zur Erzielung spekulativer Gewinne mobilisiert wird), "neutrales Geld" – (Geld, das aufgrund einer entsprechenden Geldpolitik neutral zum Wirtschaftsleben steht), "billiges Geld" – (geldpolitische Konzeption für eine expansive Geldpolitik), "fluktuierende Gelder" – (fluktuierende, d.h. schwankende Geldbeträge, die aus Angst vor Geldentwertung von einem Land ins andere transferiert werden), "fremde Gelder" – (dem Bank anvertrautes Geld), "aufgenommenes Geld" – (Geld, das eine Kreditinstitution zur Stärkung ihrer eigenen Liquidität aufnimmt), "tägliche Gelder" – (tägliche Darlehen).

Also, die deutsche wirtschaftliche Terminologie wird sowohl durch Wortbildung als auch durch die Lexikalisierung von Wortverbindungen bereichert. Terminologische Wortverbindungen haben eine stabile semantische Spezifikation. Strukturell zeigen sie eine gewisse Variabilität: Einige Wortverbindungen und Komposita, Wortverbindungen und Abkürzungen sind eindeutig, während andere es nicht sind. Die Syntax der wirtschaftlichen Terminologie widerspiegelt in der Regel attributive, seltener objektive Beziehungen. Synonyme, Antonyme und semantische Felder verbinden terminologische Wortverbindungen mit dem restlichen terminologischen Wortschatz.

Eine Möglichkeit, die Bedeutung eines wirtschaftlichen Begriffs zu bestimmen, besteht darin, Kenntnisse über die Methoden und Mittel der Wortbildung zu nutzen. Unabhängig von den gesellschaftlichen Veränderungen bleiben in der Sprache bestimmte Wortbildungsmuster stabil, anhand derer die Semantik der Substantiv-Termini bestimmt werden kann, die nach den Regeln der deutschen Wortbildung gebildet wurden (da die Nominalisierung der Träger der wichtigsten Bedeutungen bei der Erkenntnis der Realität ist). Die Wortbildungsmittel der suffigierenden, präfigierenden und suffigierend-präfigierenden Wortbildungsweisen sind Suffixe, Halbsuffixe, Präfixe und Halbpräfixe. Da sich die wirtschaftliche Terminologie unter Berücksichtigung ihrer nationalen und internationalen Funktionen entwickelt und normalisiert und zu einer internationale Tendenz neigt, die durch die vorherrschende Anzahl von komplexen und ausländischen Termini bestimmt wird, können Affixe auch aus anderen Sprachen stammen [6].

Wir geben Beispiele für deutsche und fremdsprachige Suffixe, Halbsuffixe, Präfixe und Halbpräfixe, anhand derer bestimmt werden kann, welcher semantischen Gruppe der Termin zuzuordnen ist:

– Deutsche Suffixe -er, -ler, -ner, -ling und ausgeliehene -at, -ent, -ant, -eur, -ar, -or, -är deuten auf eine Person hin: Angestellter, Arbeitgeber, Arbeitsdirektor, Befrachter, Börsenmakler, Gläubiger, Freimakler, Tischler, Lehrling, Kandidat, Remittent, Kassierer, Kommissionär, Akzeptant, Aufsichtsrat, Aktionär, Regierungspräsident;

– Deutsche Suffixe -e, -er, -sel, zeug- und ausgeliehene -ator, -at weisen auf Instrumente und Geräte hin: Leuchte, Kipper, Stöpsel, Hebel, Rektaklausel, Generator, Multiplikator, Aggregat, Automat;

– Deutsche Suffixe -e, -ei, -er, -nis, -schaft, -tum und ausgeliehene -age, -ion deuten auf Prozesse und Zustände hin: Automatisierung, Minderung, Bewertung, Berufsgenossenschaft, Inbetriebnahme, Ergebnis, Wachstum, Kursfeststellung, Lieferung, Marktwirtschaft, Amortisation, Konzession, Drainage, Konzentration, Investition, Fusion, Divisionskalkulation;

– Die deutschen Suffixe -e, -heit, -keit, -igkeit und die entlehnten -ismus, -ment bezeichnen Eigenschaften: Länge, Menge, Arbeitslosigkeit, Kürze, Wirksamkeit, Raffinement, Indossament, Keynesianismus, Konnossement, Realignment;

– Die deutschen Suffixe -schaft, -tum, -heit, -gut, -werk, -zeug und die entlehnten -ie, -ar bezeichnen Kollektivität: Aktiengesellschaft, Gemeinschaft, Eigentum, Staatsgut, Werkzeug, Handwerk, Bürgerschaft, Fahrzeug, Industrie, Mobiliar, Inventar, Makroökonomie;

– Die deutschen Suffixe -e, -ei, -sel, -nis, -ung, -werk und das entlehnte tät- bezeichnen Gegenstände, Dinge und andere: Analyse, Erzeugnis, Ladung, Produktivität, Konvertibilität, Liquidität;

– Die deutschen Suffixe -e, -ei, -nis, -ling, -ade, -tät, -at bezeichnen Ort, Raum: Barreserve, Bleiche, Schweißerei, Behältnis, Bedürfnis, Annuität, Balustrade, Kombinat.

– Die deutschen Präfixe über- und fehl- haben eine negative Konnotation: Fehlfabrikat, Fehlanzeige, Fehlbestand, Fehlbetrag, Fehldruck, Überlast, Fehlkonstruktion, Fehleinschätzung, Überalterung, Überbestand, Überdruck, Überfeinheit, Überhärtung, Überinvestitionen.

– Die deutschen Präfixe haupt-, hoch- und maximal- weisen auf höhere Stufen, Vollständigkeit, Selbstständigkeit und Autonomie hin: Hauptverbraucher, Haupttriebkraft, Hauptstütze, Hauptabnehmer, Hauptauftragnehmer, Hauptdüse, Hochglanz, Maximalprofit, Maximalwert, Maximalstrom, Hochdruckleitung, Hoherhitzung, Hochleistung, Hochspannungsleitung.

– Die fremdsprachigen Präfixe mini- und mikro- zeigen eine niedrigere Stufe oder Unterordnung an: Minimaldruck, Mikrowelle, Mikroprozessor, Mikrocomputer, Minipreis, Miniformat.

– Deutsche Präfixe ge- und mit- weisen auf Kollektivität hin: Miteigentümer, Mitbesitzer, Mitarbeit, Mitbegründer, Mithilfe, Mitschnitt, Mitfahrgelegenheit, Mitgliedsausweis, Mitgliedsbeitrag;

– Deutsche Präfixe auf- und neben- weisen auf Ort und Lage hin: Aufkauf, Aufkommen, Aufladung, Aufriss, Aufschlagverlust, Aufschlagwechsel, Aufputzmittel, Aufwand, Nebenrad, Nebeneffekt, Nebenerwerb, Nebenverdienst, Nebengebäude, Nebenbetrieb, Nebenprodukt, Nebenkosten;

– Fremdsprachiges Präfix di- weist auf Zusammensetzung hin: Dipol, Dioxid;

– Fremdsprachiges Präfix syn- weist auf Verbindung und Kontakt hin: Synthese, Synchrongetriebe, Syntheseprodukt;

– Halbsuffix -werk weist auf Objekte und Dinge hin: Bauwerk, Gaswerk, Stahlwerk, Elektrizitätswerk, Tragwerk, Flechtwerk;

– Halbsuffix -einheit weist auf Menge und Ganzheit hin: Währungseinheit, Gewichtseinheit, Maßeinheit, Längeneinheit, Rechnungseinheit [7].

Als **Fazit** können wir feststellen, dass beim Übersetzen von deutschen Begriffen in die ukrainische Sprache nicht nur das Wissen über die Besonderheiten der wirtschaftlichen Terminologie hilfreich ist, sondern auch das Wissen, dass die Bedeutung eines Wortes sowohl durch Wörterbücher als auch durch die Komponenten des zusammengesetzten Begriffs und die Semantik der Wortbildungselemente bestimmt werden kann.

Literature:

1. Deutsche Fachsprache der Technik / Hrsg. von W. Reinhardt. Leipzig, 1978. 268 S.
2. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1982. 283 S.
3. Hoffman L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin, 1984. 180 S.
4. Möhn D. Determinativkomposita und Mehrwortbenennungen im deutschen Fachwortschatz. Hinweise auf einen vernachlässigten Benennungstyp. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 12. München, 1986. S. 86–93.
5. Віталіш Л. Деякі структурно-семантичні особливості німецьких економічних термінологічних словосполучень. URL: <http://uadocs.exdat.com>.
6. Kapferer C. Marketing-Wörterbuch. Hamburg-Zürich, 1984. 367 S.
7. Rathmayr R. Fachwörterbuch Marktwirtschaft Deutsch–Russisch. Stuttgart–Dresden, 1993. 115 S.

References (translated & transliterated)

1. Deutsche Fachsprache der Technik / Hrsg. von W. Reinhardt. Leipzig, 1978. 268 S.
2. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1982. 283 S.
3. Hoffman L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Berlin, 1984. 180 S.
4. Möhn D. Determinativkomposita und Mehrwortbenennungen im deutschen Fachwortschatz. Hinweise auf einen vernachlässigten Benennungstyp [Determinativkomposita und multi-word terms in the German technical vocabulary. Notes on a neglected type name]. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 12. München, 1986. S. 86–93.
5. Vitalish L. T. Deyaki struktorno-semantychni osoblyvosti nimetskykh ekonomichnykh terminologichnykh slovopoluchen [Some Structural and Semantic Peculiarities of German Economic Terminology Phrases]. URL: <http://uadocs.exdat.com>.
6. Kapferer C. Marketing-Woerterbuch [Marketing Dictionary]. Hamburg-Zuerich, 1984. 367 S.
7. Rathmayr R. Fachwörterbuch Marktwirtschaft Deutsch–Russisch. Stuttgart–Dresden, 1993. 115 S.

Отримано: 31 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: sbitneva.irina@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7102-1915>

e-mail: swetlanapom@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1636-3239>

e-mail: bobr.san83@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3238-8244>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-130-133

Лобачова І. М., Помірча С. В., Хващевська О. О. Вербалізація поглядів В. Сосюри в оніміконі поетичних творів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 130–133.

УДК: 811.161.2'4

Лобачова Ірина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Помірча Світлана Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Хващевська Ольга Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ В. СОСЮРИ В ОНІМІКОНІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ

У статті досліджено проблему вербалізації поглядів В. Сосюри в оніміконі поетичних творів. Акцентовано, що доцільним є дослідження ідіостилів письменників, чия творчість є знаковою як для певного народу, так і для естетичного контексту взагалі. Зазначено, що на особливу увагу в аналізі індивідуальних особливостей поетичних текстів заслуговують процеси, що полягають у семантичній трансформації слова, формуванні його художнього значення, перетворення слова на естетичний знак. Актуальним постає питання щодо вивчення в семантико-функціональному аспекті індивідуальних стилізованих особливостей поезії В. Сосюри, необхідності переосмислення, аналізу його творчого доробку під новим кутом зору з урахуванням механізмів трансформації слова в поетичних текстах. Визначено, що неабияк роль у відображенні епохи через онімікон належить В. Сосюрі, хоча сьогодні їй констатуємо неоднозначні погляди на його особистість, а іноді й на його творчий доробок. У свідомості українського народу В. Сосюра є яскравим представником поетів-ліриків нового покоління, яке було приречене пристосовуватися до умов ідеологічного керівництва літературою, намагаючись зберегти найкращі народнопісенні традиції.

Здійснений аналіз текстів поезії засвідчив, що серед розрядів топонімікону поетичної картини світу В. Сосюри найчисельнішими є групи хоронімів, гідронімів і ойконімів, зокрема астіонімів (назви міст), годонімів (назви вулиць) та урбанонімів (назви внутрішньо міських об'єктів), меншою мірою представлені ороніми та орімоніми, а найрізноманітнішими – ойконіми та урбаноніми, що презентує відкритий поетичний простір авторської картини світу.

Ключові слова: вербалізація поглядів, ідіостиль, онім, поетична картина світу, семасіологія.

Iryna Lobachova,
PhD in Philology, Associate Professor,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"
Svitlana Pomyrcha,
PhD in Philology, Associate Professor,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"
Olha Khvashchevska,
PhD in Pedagogics, Associate Professor,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

VERBALIZATION OF V. SOSIURA'S VIEWS IN THE ONYMICON OF POETIC WORKS

The article identifies the problem of verbalization of V. Sosiura's views in the onymic of poetic works. It is emphasized that it's expedient to study the idiostyles of writers whose work is symbolic both for a certain people and for the aesthetic context in general. It is noted that the processes consisting in the semantic transformation of a word, the formation of its artistic meaning, and the transformation of a word into an aesthetic sign deserve special attention in the analysis of individual features of poetic texts. The question of studying the individual stylistic features of V. Sosiura's poetry in the semantic-functional aspect, the need to rethink and analyze his creative output from a new point, taking into account the mechanisms of word transformation in poetic texts, becomes relevant. It is determined that V. Sosiura played a significant role in the depiction of the era through the onymicon, although today we state ambiguous views on his personality, and sometimes on his creative output. In the minds of the Ukrainian people, V. Sosiura is a vivid representative of the new generation of lyric poets, who were doomed to adapt to the conditions of the ideological leadership of literature, trying to preserve the best folk song traditions.

The analysis of the texts of the poems showed that among the categories of the toponymicon of V. Sosiura's poetic picture of the world, the most numerous are the groups of choronyms, hydronyms, and oikonyms, in particular, astonyms (names of cities), hodonyms (names of streets), and urbanonyms (names of inner-city objects), to a lesser extent oronyms and dryonyms are presented, and the most diverse are oikonyms and urbanonyms, which presents the open poetic space of the author's picture of the world.

Keywords: verbalization of the view, idiostyle, onyme, poetic picture of the world, semasiology.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Сучасна мовна система розглядається не лише як внутрішня організація одиниць зі складними лінгвістичними зв'язками, а й як мовна картина світу, що об'єднує індивідуальні й загальні явища й процеси. У такий спосіб доцільним є дослідження ідіостилів письменників, чия творчість є знаковою як для певного народу, так і для естетичного контексту взагалі. На особливу увагу в аналізі індивідуальних особливостей поетичних текстів заслуговують процеси, що полягають у семантичній трансформації слова, формуванні його художнього значення, перетворення слова на естетичний знак. В умовах літературно-лінгвістичних трансформацій постає питання щодо вивчення в семантико-функціональному аспекті індивідуальних стилевих особливостей поезії В. Сосюри, необхідності переосмислення, аналізу його творчого доробку під новим кутом зору з урахуванням механізмів трансформації слова в поетичних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення онімії художнього тексту лежить у площині досліджень досить молодого науки – літературної ономастики, розвиток якої пов'язаний насамперед з іменами таких учених, як М. Альтман, Л. Белей, Н. Васильєва, С. Зінін, Ю. Карпенко, В. Калінкін, Г. Ковальов, Е. Магазаник, Л. Масенко, В. Михайлов, А. Мойсієнко, В. Никонов, Є. Отін, Л. Пустовіт, В. Супрун, О. Суперанська, А. Фомін та ін.

Українські мовознавці чимало праць присвятили вивченню онімів. Так, у творчому доробку таких письменників, як Ю. Карпенко, М. Мельник, Л. Петрова, О. Семенець, Н. Місяць, Л. Краснова, Ю. Лінчицька проаналізовано в цьому аспекті творчість Ліни Костенко, Т. Крупельчова – драматургію Лесі Українки, О. Климчук – доробок Пантелеймона Куліша, О. Усова – Миколи Хвильового, Т. Можарова – поезію шістдесятників, О. Сколодра – малу прозу Івана Франка, Л. Шестопалова – химерну прозу Володимира Дрозда, Г. Шотова-Ніколенко – романи Юрія Яновського, А. Соколова – ідіостилі Григорія Тютюнника і Василя Земляка. Дослідження І. Хлестун присвячене вивченню онімної лексики в українській поезії другої пол. ХХ ст., О. Порпуліт і М. Редьки – у казках, Н. Попович – у драматургії.

Ідіостиль В. Сосюри досліджено аспектно такими мовознавцями, як В. Бойко, М. Вишняк, С. Гальченко, В. Гришко, Л. Касян, Є. Кирилюк, В. Краснікова, О. Кудін, П. Кузьмич, Г. Монастиренко, В. Моренець, М. Наєнко, Б. Олійник, О. Пашко, В. Романько, Т. Сидоренко, В. Сиротенко, Б. Тихолоз, Л. Шутова та ін. Аналіз робіт попередників, новий погляд і комплексний підхід до творчості митця забезпечить всебічне дослідження мовної моделі поетичного світу В. Сосюри в контексті сучасних лінгвістичних трансформацій.

Формулювання цілей (мета) статті. Мета статті – здійснити загальну характеристику лексико-семантичних груп топонімів у поезії В. Сосюри для подальшого аналізу семантичної структури, стилістичних функцій та текстотвірної ролі топонімів у поетичній картині світу поета. Для досягнення поставленої мети використано такі **методи**: загальнонаукові методи аналізу й синтезу мовного матеріалу для характеристики лексико-семантичних груп топонімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, сучасна наукова парадигма семасіології склалася на основі психолого-етимологічного, системно-структурного, культурно-історичного, етнопсихологічного, концептуально-гносеологічного, комунікативно-функціонального підходів до аналізу мовного змісту, розробляння яких сприяло встановленню комплексного міждисциплінарного принципу дослідження значення з урахуванням його антропоцентричності. Це зумовило розгалуження семасіологічної науки та виникнення нових лінгвістичних напрямів: когнітології, функціональної лінгвістики, теорії тексту, психосемантики, комунікативної лінгвістики тощо.

Нова проблематика семасіології пов'язана з гуманізацією її наукової парадигми: у центрі уваги опинилася діяльність людини, що забезпечує їй орієнтацію у світі, його практичне засвоєння, пізнання процесів зовнішньої та внутрішньої суб'єктивної дійсності. Орієнтація лінгвістичної семантики на комунікативну діяльність індивіда і прагматичні чинники ефективності мовлення надали нової якості традиційним проблемам семасіології. Діяльнісно-антропоцентричний підхід до значення спрямував сучасні дослідження на встановлення зв'язку його глибин з культурно-історичним буттям народу, енергетично-психологічним та соціальним його існуванням.

Сучасний етап розвитку семасіології характеризується дифузністю інтерпретації об'єкта – значення, смислу; загостренням уваги до зв'язку мовного змісту з ментальним лексиконом людини, дослідженням семантичної динаміки мовних одиниць у мовленнєвій діяльності, зокрема конкретної мовної особистості, залученням до інтерпретації значень методик інших наук та галузей лінгвістики: психолінгвістики та нейропсихолінгвістики (О. Залевська, Дж. Келлі, Дж. Міллер, В. Петренко, Р. Фрумкіна та ін.), інтерпретаційної граматики та синтаксису (Ю. Апресян, Дж. МакКолі, Ч. Філлмор, Р. Лангак, І. Мельчук та ін.), логіки та семіотики (Н. Арутюнова, В. Панфілов, Ю. Степанов, Ю. Шрейдер та ін.), теорії комунікації (В. Кінч, Г. Колшанський, Й. Стернін, І. Сусов, Н. Слюсареві, Ч. Філлмор, та ін.), когнітології (А. Вежицька, В. Касевич, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Ю. Панкрат та ін.) тощо.

Художній текст, як і будь-який інший, призначений насамперед для того, щоб завдяки мові відображати дійсність. Проте у реальності семантика художнього тексту багатомірна: останній відображає і світ, і людину, яка відчуває, мислить, діє, і яка всебічно пов'язана з навколишнім світом. Опис світу людини, світу людей і ставлення людини до світу (і до світу речей, і до світу соціального, і до світу суб'єктивного) – надзавдання художнього тексту. Ось чому правомірно стверджувати, що художній текст є не лише відображенням дійсності, а й вираження засобами природної мови моделі ставлення людини до світу. Створюючи художній текст, автор добирає ті явища дійсності, які відповідають його уявленням чи концепціям. Вигадані, але правдоподібні ситуації моделюються ним для пояснення й підтвердження своїх ідей та уявлень. Різноманітні особливості автора як особистості можуть справляти значний вплив на зміст і форму художнього тексту. На сьогодні вже загальноприйнятими є твердження про вираження особистості в малюнку, живописі, архітектурі, гуморі тощо (Помирча, Лобачова, 2022: 94).

Тим більше правомірно говорити про виявлення індивідуальних особливостей у мовленнєвій діяльності, бо переважно завдяки словесним знакам виявляється теоретична, інтелектуальна активність людини, її вищі психічні функції – сприйняття, пам'ять, мислення тощо.

Зазначимо, що одним з аспектів питань є дослідження вербалізації простору через характеристику топонімів. Позитивні результати ономастичних студій на матеріалі художніх текстів спричинили широкі залучення до аналізу різноманітних джерел, зокрема поетичних, адже власні назви – це згорнуті національно-культурні тексти, мовні знаки культури,

бо концентрують у семантиці мовленнєві (адресні), екстралінгвальні (історичні, географічні) відомості, психологічні, емоційні, афективні моменти, ідеологічну спрямованість, особливості сприйняття (Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст., 2007).

Власна назва як невід’ємний елемент літературного твору характеризується значним семантико-стилістичним потенціалом, актуалізація якого зумовлюється відповідним художнім дискурсом і вертикальним контекстом. Онім у художньому творі зазнає певної авторської трансформації, цілеспрямованої семантизації, виконує важливу конотативну функцію. Аналізуючи власні назви в поетичній картині світу, дослідники використовують термін *поетонім*, а особливостями семантики поетоніма визначаються: а) відповідність змістовій та інформативній внутрішній сутності поіменованого; б) «віртуальність» його як компонента «віртуальної реальності» художнього тексту; в) контекстуальна конотативність оніма; г) фоно-символічний аспект семантики, здебільшого в поезії (Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст., 2007). Тому, крім основної, мовної, функції (номінативно-диференційної, ідентифікаційної та дейктичної), онім виконує ще й додаткові – характеристичну, темпоральну, локальну, ідеологічну, культурно-історичну, емоційно-оцінну й соціально-оцінну, естетичну, алюзивну, символічну, експресивну (Бойко, 1982; Монастиренко, 1998). Загалом же власна назва у художньому тексті поліфункціональна: можна сказати, що, поєднуючи основні мовні функції і специфічні стилістичні, поетонім відзначається індивідуалізаційними особливостями в кожному конкретному випадку художнього ономавжитку.

Онімний простір художнього тексту становить структурну єдність з ієрархічною підпорядкованістю одиниць, і ця структура залежить від функціонального спрямування художнього твору, авторського задуму, ідіостилію, жанру твору тощо. Великою групою власних назв у поетичній творчості другої половини ХХ століття є топоніми, які відіграють важливу роль у структурно-семантичній організації художнього тексту, що полягає в просторовій локалізації об’єктів естетичного осмислення; у поезії ж топоніми можуть набувати нових значень та символізуватися (Помирча, Лобачова, 2022: 92–95).

З огляду на вищевикладене та на актуальний у сучасних гуманітарних науках антропоцентризм на особливу увагу заслуговують мовознавчі студії, що присвячені окремим аспектам мовотворчості митців слова, особливостям мови одного чи циклу творів. Неабияка роль у відображенні епохи через онімікон належить В. Сосюрі, хоча сьогодні й констатуємо неоднозначні погляди на його особистість, а іноді й на його творчий доробок. У нашій свідомості В. Сосюра все ще залишається яскравим представником поетів-ліриків нового покоління, яке було приречене пристосовуватися до умов ідеологічного керівництва літературою, намагаючись зберегти найкращі народнопісенні традиції (Гальченко, 1998; Тихолоз, 2001). Лише за останні два десятиліття наше уявлення про поета збагатилося новими матеріалами, фактами, творами, які дають нам підстави оцінювати його постать усебічно, беручи до уваги й аналізуючи ситуацію трагічної доби, у яку йому довелося жити і творити. Публікації забороненої спадщини поета поглибили та розширили наше розуміння його життєвої і творчої драми, яка не вписувалася ні в які партійні схеми і настанови (Гальченко, 1998). Саме з цим пов’язані актуальність і новизна дослідження спадщини письменника, а надто – його ліричних творів, під новим кутом зору, без ідеологічних обмежень та ярликів.

Здійснений аналіз текстів поезій засвідчив, що серед розрядів топонімікону поетичної картини світу В. Сосюрі найчисельнішими є групи хоронімів, гідронімів і ойконімів, зокрема астіонімів (назви міст), годонімів (назви вулиць) та урбанонімів (назви внутрішньо міських об’єктів), меншою мірою представлені ороніми та дрімоніми, а найрізноманітнішими – ойконіми та урбаноніми.

Хороніми охоплюють назви частин світу, назви країн і союзних республік та інших регіонів і територій. Розмаїття таких власних назв відображає широту поетичної картини світу автора.

Кількісно переважають хороніми **Донбас** і **Донеччина**: «Складав пісні тобі одному, / мій тату світлий, мій Донбас! / Це тут, у сквері заводському, / я слухав музику не раз» (Сосюра, 1971: 67), «Як салюти, гудуть привітальні / над віками Донбасу гудки» (Сосюра, 1971: 93), «Над ними сонце молоде / привітно так сія. / То не дівчата, то іде / Донеччина моя» (Сосюра, 1971: 132), «Шлють димарі й копри здала / мені привіт в ранковій тиші. / Ясні Донеччини поля / мені на світі наймиліші» (Сосюра, 1971: 209).

Особливе місце посідає хоронім **Україна (Вкраїна)**, а в контекстуальному поєднанні в сурядне словосполучення із словом **Русь** презентує в поетичній картині світу В. Сосюрі уявлення про спільну долю двох країн: «О міста широкі, / о моря глибокі, / Україно й Русь, / я на вас дивлюся / в днів чудесних русі / і не надивлюсь!» (Сосюра, 1971: 171).

Назви колишніх республік Радянського Союзу також представлені широко: **Білорусь** синьоока, **Латвія** шумить, бачу я **Молдову**, плінуть **Угорщини** ріки, синь **Таджикістану**, даль **Азербайджану**, **Грузії** краса.

Багатогранність картини світу поета та його небайдужість до світових подій демонструють часто вживані назви країн, особливе місце серед яких належить Греції, Кореї, Китаю: «Там Греція в крові, Китай пожеж огнями / клекоче і гуде, там кряче ворон-птаха, / і мавпа в смокінгу сидить там над штиками / на горах золота з сигарою в зубах» (Сосюра, 1971: 104), «За що б’ємося ми в Кореї / і в ночі обертаєм дні? / У нас ніякої ідеї / нема й не буде в цій борні» (Сосюра, 1971: 156), «Б’ються вдень і в нічку та у тих краях, / де блукав так довго ночі рабства жах; / б’ються у В’єтнамі й на Малайї теж, / і встає до неба полум’я пожеж / з гуркотом і гулом у небесну гать. / Палії воєнні в ньому всі згорять...» (Сосюра, 1971: 128).

До хоронімів можна віднести також назви **Поділ**, **Химівка**, **Лисиче**, **Звапівка**: «Теплий вітер хитає тополі, / даль вечірня – як пісня дзвінка. / На Подолі огні, на Подолі, / засвітила їх наша рука» [Сосюра 1971: 13], «Лине пісня хутко / та туди, туди, / де мутна Бахмутка / й Химівки сади» (Сосюра, 1971: 80), «Тебе не пізнати сьогодні, Лисиче!.. / Багато пройшло уже літ... / І сльози моє заливають обличчя, / шлю серцем тобі я привіт! (Сосюра, 1971: 91), «Там я слухав з болем, / як вітри гули. / Хлопчики до школи / в Звапівку йшли» (Сосюра, 1971: 81).

Другу чисельну й різноманітну групу складають **ойконіми**. Серед **астіонімів** зафіксовані як назви міст світу, так і назви українських міст. Міста світу представляють антитетичну пару **Москва – Берлін**, мотивовану подіями Вітчизняної війни: «Москва моя, ти всім народам мати, / як радісно в твоїх кварталах голубих!» (Сосюра, 1971: 107), «Це тут йшли солдати. / Ненависть їх вела на злий Берлін. / Благословляла їх Вітчизна-мати, і йшли вони, як велеть один (Сосюра, 1971: 9). Найуживанішими з назв українських міст є **Київ** і **Харків**: «Срібний Київ, зимовий Київ, / гул моторів, крики гудків... / Вітер смерті давно одвіяв, / буряки брук давно одгримів» (Сосюра, 1971: 10), «Люблю я Київ мій, люблю любов’ю сина / його

майданів шум і зліт його будов... / Йому пісні мої й життя мого хвилини, / що в грозах я проніс, як і мою любов» (Сосюра, 1971: 153), «І у клетоті заграв / крізь кривавий дим / Харків руки простягав / лицарям своїм» (Сосюра, 1971: 62), «І Харків ось шумить...» (Сосюра, 1971: 89). Менш уживані астіоніми **Львів**, **Борислав**: «Після бур і тривоги, після горя й руїн / як сіяє вона, малинова. / І у хорі гудків лине молота дзвін / над веселими вєжсами **Львова**» (Сосюра, 1971: 111), «І шумить **Борислав**, а над зеленню трав / про зв'язки шепочуть тополі...» (Сосюра 1971: 112).

Годоніми представлені назвами вулиць українських міст – **Ленінська**, **Базарна**, **Прорізна**, **Червона** і **Красна**, які використані автором у контекстах із позитивною конотацією: «*Квітнуть каштани, що так ти любила, / білі свічки засвітили вони. / Ленінська вулиця, де ти ходила, / знову сіяє у сонці весни*» (Сосюра, 1971: 216), «*До щастя ішов я, неначе із горна, / багато я стер підшов... / Це тут, на Базарній, жила неповторна, / моя чорнобрива любов...*» (Сосюра, 1971: 90), «*Мрійною ходою йду я Прорізною, / й неба наді мною зоряний прибій*» (Сосюра, 1971: 85), «*В споминів далях не тоне / те, що люблю я давно: / вулиця дальня Червона / і хворостянки вікно...*» (Сосюра, 1971: 205). У негативному контексті вжито годнім **Уолл-стріт**: «*Ридає там земля, снарядами розрита, / що стала од крові руда, неначе мідь. / Хай зброю й золото шлють потвори з Уолл-стріта, / народної душі ніколи їм не вб'ють*» (Сосюра, 1971: 82), у чому, як і в парі «Москва – Берлін», простежується антитеза «своє (рідне, хороше) – чуже (вороже, погане)».

Менш уживані в поезії В. Сосюри **агороніми**: шумить **Софіївський майдан**, зовсім недалеко від майдану **Пушкіна**, **площа Маяковського шумить**.

Групу **урбанонімів** формують назви міських промислових об'єктів (**корпуси Лисхіббуду, Дніпрельстан**), будівель (**сяє сонце з Кремля**), місць (**Аскольдова могила**) тощо.

Ще однією чисельною групою топонімів у поетичній картині світу В. Сосюри є **гідроніми**, що формують переважно дві співвідносні за кількістю групи мікротекстів – із потамонімами **Дінець** (варіант – **Донець**) і **Дніпро** (варіанти – **Славута**, **Славутич**): «*І там, де теплий дух як спомин днів далеких, / під золотим Дінцем і тихим шумом трав, / електровози мчать вагончики по штреках, / де коногона свист протягливо лунав*» (Сосюра, 1971: 103), «*Я шахт гудки почути хочу знову / там, де Донець між вербами тече*» (Сосюра, 1971: 203), «*Вийду я на гори, / стану над Дніпром, / і такі простори / і краса кругом*» (Сосюра, 1971: 218), «*Лети, моя пісне, лети ти, / скресай на Славутичі лід!*» (Сосюра, 1971: 173). Рідше уживані гідроніми **Бахмутка** (*туди, де мутна Бахмутка*), **Сян** (над просторами **Сяна**), **Дунай** (*хвилями Дунаю я лелію зір*), **Амур** (*Амуру круті береги*), пелагонім **Охотське море** (*де море Охотське шумить*).

Менш чисельною, але репрезентативною у поезії В. Сосюри є група **оронімів**, бо, виконуючи, як і інші топоніми, роль територіальних чи національних орієнтирів, вони фіксують поетичний простір картини світу автора – від **Кавказьких гір** до **Карпатських**: «*О море могуче, і вітер, і тучі, / І чайки квиління сумне, / і гори Кавказу!.. Один я на кручі, / і сонце цілує мене*» (Сосюра, 1971: 39), «*І, як птиця, злетів на вершини Карпат / гордий стяг наш багряно-блакитний...*» (Сосюра, 1971: 112).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, як засвідчив здійснений аналіз, топоніміка в поетичній мовній картині світу В. Сосюри представлена широко й різноманітно, презентуючи відкритий поетичний простір авторської картини світу. Хороніми охоплюють назви регіонів (Донеччина, Донбас), назви колишніх союзних республік (Білорусь, Латвія, Молдова, Угорщина, Таджикистан, Азербайджан, Грузія), назви країн (Греція, Китай, Корея, В'єтнам, Малайя), назви районів населених пунктів (Поділ, Химівка, Лисиче, Звапівка). Чисельною і різноманітною є група ойконімів, що включає: астіоніми (Москва, Бердін, Київ, Харків, Львів, Борислав), годоніми (Ленінська, Базарна, Прорізна, Червона і Красна, Уолл-стріт), агороніми (Софіївський майдан, майдан Пушкіна, площа Маяковського). Групу урбанонімів формують назви міських промислових об'єктів (Лисхіббуд, Дніпрельстан), будівель (Кремль), місць (Аскольдова могила). До гідронімів належать потамоніми (Дінець, Донець, Дніпро, Славута, Славутич, Бахмутка, Сян, Дунай, Амур) і пелагонім (Охотське море). Ороніми представлені назвами Карпатські гори і Кавказькі гори.

Запропонований аналіз поетичного ідіостилу В. Сосюри може бути використаний не лише в комплексному дослідженні творчості цього митця, а й у вивченні індивідуальних стилів інших письменників. У подальших розвідках планується дослідження питання про взаємовідношення мови й культури, мови й людини, установленні тісного зв'язку екстра- та інтралінгвістичних факторів в ідіостилі митця.

Література:

1. Бойко В. Г. Народнопісенні традиції у В. Сосюри. *Українська мова і література в школі*. 1982. № 7. С. 73–79.
2. Гальченко С. А. Невичерпний архів Володимира Сосюри. *Слово і час*. 1998. № 1. С. 9–17.
3. Монастиренко Г. А. Він любив тебе, краю шахтарський! *Донбас*. 1976. № 5. С. 107–112.
4. Помирча С. В., Лобачова І. М. Вербалізація концепту «жінка» у творах О. Кобилянської «Людина» і «Царівна». Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 92–95.
5. Сосюра В. Твори: у 10 т. Т. 1. Київ: Дніпро, 1971.
6. Тихолоз Б. С. Розхристане серце двоєдиного Володьки (Жорстокий романс ніжно-тривожної душі). *Усе для школи. Українська література*. 2001. Вип. 7. С. 62–75.
7. Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела. Київ: Грамота, 2007. 368 с.

References:

1. Boiko, V. H. (1982). Narodnospisenni tradytsii u V. Sosiury [Folk song traditions in V. Sosiura]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 7. 73–79.
2. Halchenko, S. A. (1998). Nevycherpnyi arkhiv Volodymyra Sosiury [The inexhaustible archive of Volodymyr Sosiura]. *Slovo i chas*, 1. 9–17.
3. Monastyrenko, H. A. (1976). Vin liubiv tebe, kraiu shakhtarskyi! [He loved you, miner's land!]. *Donbas*, 5. 107–112.
4. Pomyrcha, S. V. & Lobachova, I. M. (2022). Verbalizatsiia kontseptu «zhinka» u tvorakh O. Kobylyianskoi «Liudyna» i «Tsarivna» [Verbalization of the concept of "woman" in the works of O. Kobylyanska "Human" and "Princess"]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*, 13(81). 92–95.
5. Sosiura, V. (1971). Tvory [Works]: in 10 Vol. T. 1. Kyiv: Dnipro.
6. Tykholoz, B. S. (2001). Rozkhrystane sertse dvoiedynoho Volodky (Zhorstokyi romans nizhno-tryvozhnoi dushi) [The crucified heart of the dual Volodka (Cruel romance of a tender and anxious soul)]. *Use dlia shkoły. Ukrainska literatura*, 7. 62–75.
7. Ukrainska lnhvostylistyka XX – pochatku XXI st.: systema poniat i bibliografichni dzhерela [Ukrainian linguistic stylistics of the 20th – early 21st centuries: system of concepts and bibliographical sources], (2007). Kyiv: Hramota.

Отримано: 08 лютого 2023 р.

Прорецензовано: 1 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 квітня 2023 р.

e-mail: myalkovskaludmila@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9044-1496>

Researcher ID: AAQ-5119-2021

e-mail: Tykha.larysa@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7742-0976>

Researcher ID: AEQ-0808-2022

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-134-137

Мялковська Л. М., Тиха Л. Ю. Мовний портрет поляка в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 134–137.

УДК: 811.162.1'38

Мялковська Людмила Миколаївна,
доктор філологічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет
Тиха Лариса Юрївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет

МОВНИЙ ПОРТРЕТ ПОЛЯКА В РОМАНІ «ВОГНЕМ І МЕЧЕМ» ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА

У статті здійснено аналіз мовного образу поляка в художньому творі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем». Зафіксовано слововживання *rycerz, żołnierz, książ, a також атрибутивні словосполучення wslawiony rycerz, prawdziwy rycerz, rycerz zapamiętany, najłepszy rycerz*, які розширюють художньо-образну парадигму змодельованого мовного образу. Досліджено нарощування смислової структури концепту поляк-лицар через цілий комплекс текстових конструкцій *wielka sława rycerska, powagi rycerskiej, rycerski honor i sumienie, cnota rycerskich, honori i wszystkich cnot rycerskich*. Такі словосполучення, що вербалізують позитивну оцінку, у межах конкретного текстового оточення виступають маркерами морально-етичної та поведінкової характеристики. Виявлено, що у досліджуваному тексті до продуктивних засобів творення мовного портретування персонажів належать назви *twarz, oblicze, oczy, wzrok*. Актуалізація таких слів засвідчує показовий для мовомислення письменника прийом моделювання внутрішнього портрета людини через ознаки зовнішньої поведінки, конкретних дій. Спостережено характерну для індивідуального стилю прозаїка тональність образно-метафоричного художнього зображення внутрішнього світу людини, що зумовлює активізацію текстових структур із функціонально навантаженими лексемами *serce, dusza*. У художньому творі Генрика Сенкевича такі абстрактні поняття являють собою «посудину, вмістилище», наповнену почуттями, духовними переживаннями людини. У моделюванні душевно-емоційного стану персонажів активну роль відіграють експресивні емотивного змісту, зокрема, ті, що передають негативну експресію – *strach, rozpacz, niepowiśc, ból i pod*.

Зроблено висновок про те, що поняття лицарської честі, захисту батьківщини є стрижневими для розуміння філософії мовного образу поляка.

Keywords: історія польської культури другої половини XIX – початку XX століття, літературна мова, Генрик Сенкевич, роман «Вогнем і мечем», мовний портрет, концепт, смислова структура концепту.

Liudmyla Mialkovska,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Lutsk National Technical University
Larysa Tykha,
Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Lutsk National Technical University

LINGUISTIC PORTRAIT OF A POLE IN HENRYK SIENKIEWICZ' NOVEL “WITH FIRE AND SWORD”

The article analyses the linguistic portrait of a Pole in Henryk Sienkiewicz' novel “With Fire and Sword”. The usage of *rycerz, żołnierz, książ, as well as substantive word combinations rycerski honor i sumienie, wielka sława rycerska, honori i wszystkich cnot rycerskich* are determined, which expand the fiction-image paradigm of the simulated linguistic portrait. It was found that the productive means of creating a linguistic portrait of the characters include the names *twarz, oblicze, oczy, wzrok*. The actualization of such words testifies to the method of modeling an internal portrait of a person through the signs of external behavior and specific actions, which is indicative of the writer's linguistic thinking. The tone of figurative and metaphorical artistic portrayal of a person's inner world is typical of prose writer's individual style which leads to the activation of text structures with functionally loaded lexemes of *soul and heart*. The Pole's linguistic portrait is modeled by the sayings, which are filled with the characteristics of decency and good manners, introduced among the people under the influence of Polish culture of that time.

The conclusion that the concepts of chivalry and defending the homeland are central for understanding the philosophy of the Pole's linguistic portrait is made.

Keywords: history of Polish culture in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, literary language, Henryk Sienkiewicz, novel “With Flame and Sword”, linguistic portrait, concept, concept semantic structure.

Постановка проблеми. В історії польської культури другої половини XIX – початку XX століття художньо-мовна спадщина Генрика Сенкевича займає особливе місце. Створений за чотири десятиріччя доробок письменника засвідчує тематичне, жанрово-стильове урізноманітнення польської літератури й мови, яка стала основою творення цієї літератури.

Освіта Генрика Сенкевича, його громадська і культурна діяльність, праця у періодичних виданнях сприяли пробудженню національної свідомості поляків, привертала увагу до важливих проблем тогочасного польського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Генрика Сенкевича українські історики літературної мови вважали «визначним митцем», «визначним талантом» (Франко, 1980: 70), «однією з видатніших фігур літературного світу не тільки польського, але й всесвітнього» (Грушевський, 2008: 24). І. Франко слушно наголошував, що художні тексти письменника «треба оцінювати не з якихось більше або менше загальних, випадкових літературних ремінісценцій, а з їх внутрішнього ідейного змісту, їх артистичної [майстерної. – Л. М.] композиції та викінчення» (Франко, 1982: 82). За спостереженнями М. Грушевського, Генрик Сенкевич «визначається значною ріжносторонністю; його звалили далекі краї, широкий незнаний світ, і наслідком була серія подорожніх записок; потім він удався в старину й представив апотеозу шляхетської Польщі, далі змалював картину сучасного великого світу польського в двох просторах романах, а останніми часами заглибився в далекі часи християнських початків. [...] Сенкевич передовсім артист [митець. – Л. М.], він малює тому передовсім, що з того виходить щось гарне [...]» (Грушевський, 2008: 51). Про Генрика Сенкевича писав І. Нечуй-Левицький, який розглядав твори польського класика в контексті літературної критики, вирізняв його з-поміж таких письменників, як Оржешко, Крашевський, наголошуючи на тому, що «талант в Сенкевича вищий й більший» (Нечуй-Левицький, 1967: 348).

Сучасні літературознавці здійснюють дослідження творчості Генрика Сенкевича у різних аспектах, зокрема, розглядають її як явище історії польської літератури, як об'єкт студій з перекладознавства, інтертекстуальності, історіософії, як мовно-естетичний, світоглядний феномен. Сенкевичезнавці звертають увагу на художньо-естетичну специфіку як окремих творів письменника («Вогнем і мечем»), так і усієї його мовно-творчої практики, проєктуючи зафіксовані явища індивідуального висловлення автора на категорії відповідної галузі знань, простежують у цих текстах майстерне обігрування різних літературно-писемних джерел (щоденників, документів, листів, літописів, історичних праць і та ін.), гру з сюжетними лініями, літературні й історичні алюзії тощо.

Генрика Сенкевича називають письменником, який живописав історію ««для зміцнення сердець», із думкою про поляків» (Радишевський, 2005: 139), для яких потрібне було яскраве, живе слово про подвиги своїх предків і колишню велич Речі Посполитої (Радишевський, 2005: 139).

У літературознавчих розвідках бачимо оцінку стильових пошуків письменника, його захоплення античною культурою, пор.: «[...] Сенкевич начитувався Гомера. Це знайшло своє відображення в художній мові як роману «Вогнем і мечем», так і всієї «Трилогії» (мається на увазі архаїзація й поетизування мовлення – як оповіді, так і героїв), в епічному стилі, у конструюванні персонажів, у схильності до масштабних описів облог, битв, де автор часто користувався так званими «гомеричними порівняннями», зіставляючи в яскравому образотворенні воєнні подвиги із працею лісорубів чи селян» (Радишевський, 2005: 143).

Лінгвісти, досліджуючи твори Генрика Сенкевича, працюють із семантикою слів-символів, застосовують принцип вертикального контексту. Так, простеживши функціонування слова-образу *step* у творах прозаїка, дослідники стверджують закономірність народження символічного значення цієї назви, пор.: «[...] образ степу [...] складається із «горизонтального» плану – простір природи (степова флора та фауна, ландшафт та географічні назви) – і «вертикального» – історія і легенда, семантика могил і курганів» [курсив наш. – Л. М.] [...] (Радишевський, 2005: 147).

Пізнання впливу Сенкевичевих творів на розвиток польської культури – це постійний і незавершений процес: оскільки словник письменника і структура художньої оповіді зберігають пам'ять історичного минулого, пам'ять людської долі та людських відчуттів, і ця пам'ять здатна відгукуватися в нових поколіннях глибинними змістами, смисловими концептами. Саме лінгвокогнітивна рецепція художніх текстів Сенкевича, присвячених зображенню історичного минулого Польщі, відкриває нові можливості дослідження індивідуального стилю автора, творення концептуальних для його мовомислення образів, що визначає *актуальність* нашої розвідки.

Мета дослідження – описати мовний портрет поляка за романом Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем».

Виклад основного матеріалу. В історичному романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича фіксуємо назву *rycerz*. Найчастіше це слово-образ з'являється в описі позитивних вражень від людей, що в силу свого соціального стану віддані збройній боротьбі за свою державу. Пор. оцінні вислови, що віддзеркалюють настрої тогочасного суспільства, де лицарів сприймали, як благородних захисників: *wslawiony rycerz, prawdziwy rycerz, rycerz znamienity, najlepszym rycerzom*.

Художньо-образну парадигму концептуального образу розширює ціла низка словосполучень, що моделюють *духовний простір персонажа-лицаря* та формують смислову структуру концепту, напр.: *wielka sława rycerska, powagi rycerskiej, rycerski honor i sumienie, cnót rycerskich, honoru i wszystkich cnót rycerskich*.

У досліджуваному тексті мовний образ поляка конкретизують образи *żołnierze*, пор.: *Żołnierze poczęli dźwięczeć szablami – i wkrótce uczynił się jeden ogólny gromki okrzyk: – Sława! sława! niech żyje! niech żyje!* (Sienkiewicz, 472); *Coraz większy tłok czynił się naokół księcia, tak że kroku już postąpić nie mógł – siedział więc na swym białym dzianecie, otoczony żołnierstwem, jak pasterz między owcami, a okrzykom i wiwatom nie było końca* (Sienkiewicz, 404).

Конструктивну роль у моделюванні мовного портрета персонажа-поляка відіграють назви *twarz, oblicze* (обличчя), які в текстах письменника належать до часто вживаних, відповідно кожна з них має таку кількість слововживань – 316 і 24. Такі слова простежуємо у мовописах, за якими можна скласти уявлення про зовнішність персонажа, з'ясувати якою ж була його поведінка. Характерно, що в таких описах функціонально навантаженими є й інші назви щодо оцінного сприйняття людини як окремої особистості. Пор. портретну характеристику Скшетуського, який, за словами польської дослідниці Й. Русін, був «*osobieniem powagi i wszelkich rycerskich cnót*» (Rusin, 2021: 25) : *W tej chwili drzwi się otworzyły i wszedł Skrzetuski. Rysy jego, rzekłbyś: boleść z kamienia wykowała, taki bił od nich chłód i spokój. Dziwno było patrzeć na tę **twarz młodą, a tak surową i poważną, jakby na niej uśmiech nigdy nie powstał, i zgadłeś łatwo, że gdy ją śmierć zetnie, wiele w niej już nie zmieni*** (Sienkiewicz, 272); *Płomień i bladeść przeleciały przez oblicze pana Skrzetuskiego* (Sienkiewicz, 120); *Skrzetuski znowu leżał nieruchomie, ale oczy miał otwarte, do pulapu wzniesione i twarz bardzo poważną – widać modlił się* (Sienkiewicz, 466); [Skrzetuski] *Zesłał tak, iż pan Longinus musiał go podnieść i posadzić na lawce, ale już znać mu było z twarzy, że się owej nadziei uchwycił jak tonący deski*

i że go boleść opuściła (Sienkiewicz, 180); *Twarz miał spokojną, pogodną – i tylko zaczerwienione bezsennością oczy i ściągnięte rysy świadczyły o przebytej walce* (Sienkiewicz, 254).

Характерна особливість мовомислення прозаїка: моделювання внутрішнього портрета персонажів через ознаки зовнішньої поведінки, конкретних дій. Таке явище спостерігаємо в субстантивних словосполученнях, у яких назви *twarz*, *oblicze* взаємодіють з емотивно-оцінними означеннями-епітетами, напр.: *Tymczasem Wołodyjowski jechał długo wedle Skrzetuskiego i spoglądał w milczeniu spod helmu na jego martwą twarz* [...] (Sienkiewicz, 278); *Surowa twarz młodego rycerza [Skrzetuskiego] uderzyła go powagą i boleścią* (Sienkiewicz, 349); *Skrzetuski już się opamiętał, tylko mu się mnisza twarz rozświeciła i grała na niej na powrót obawa, nadzieja, radość i niepewność* (Sienkiewicz, 300); [...] *twarz jego [Skrzetuskiego] nie zmieniła się ani na chwilę i pozostała tak samo surową i kamienną, bo już nie było takich godności a dostojęstw na świecie, które by mogły ją rozjaśnić* [...] (Sienkiewicz, 276); *Skrzetuski milczał; płomień ogniska palącego się w kominie oświecał twarz jego wychudłą i surową* (Sienkiewicz, 351).

Контексти, у яких з'являється слово *twarz*, часто характеризують у художньому творі Генрика Сенкевича мисленнєву діяльність персонажа, що спричиняє появу нових асоціативно-метафоричних образів. Текстова мотивація останніх уточнюється змістом прикметникових означень та підрядних порівняльних речень, пор.: [...] *tam na czele jechał młodzieniec z twarzą zamysłoną, jakby świadom swych smutnych a bliskich przeznaczeń* (Sienkiewicz, 99).

До продуктивних моделей метафоричного окреслення внутрішнього портрета персонажів зараховуємо вислови, змістове наповнення яких стосується опису різних душевних станів людини, її почуттів. Так, наприклад, метафоризацію глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає людина, простежуємо у контекстах: [...] *pan Skrzetuski wierzył już w zwycięstwo. Twarz mu się śmiała, siły wróciły, oczy wytężone na błonie strzelały ogniem, jeno na miejscu ustać nie mógł* (Sienkiewicz, 112); *On [Skrzetuski] zaś wstał, a twarz miał taką jasną, jakby mu zorze w duszy świeciły* (Sienkiewicz, 217); *Twarz książęca zajaśniała radością, a rumieniec oblał na nowo wychudłe policzki, bo droga sławy znów stanęła przed nim otworem* (Sienkiewicz, 223); *Rumieniec wystąpił na blade oblicze Skrzetuskiego; nastąpiła chwila milczenia* (Sienkiewicz, 362).

Художнє зображення особливого стану духовної близькості, високих почуттів та думок, коли персонажі розмовляють очима, фіксуємо в уривку: *I znowu jedwabne zasłony oczu kniaziówny podniosły się, a wzrok jej napotkał męskie i szlachetne oblicze młodego żołnierza [Skrzetuskiego] i spojrzenie tak pełne zachwytu, że ciemny rumieniec pokrył jej twarz* (Sienkiewicz, 31).

Невеселий, важкий настрій персонажів демонструють текстові структури, які об'єднують лексичні номінації, що передають негативну експресію, пор.: *Twarz Skrzetuskiego powlokła się śmiertelną bladeścią, ale się pohamował i rzekł* [...] (Sienkiewicz, 274); *Dawna kamienna surowość została mu w twarzy i był w niej taki skrzepły spokój, jak w twarzach umarłych* (Sienkiewicz, 401); [...] *jakiś wielki, tragiczny spokój rozlał się po jego [książęca] twarzy, bo дума bronila mu zdradzić się z cierpieniem* (Sienkiewicz, 220); *Więc nie bez powodu chmura okryła teraz twarz królewską, bo nie masz większej dla majestatu boleści jak poczucie niemocy* (Sienkiewicz, 459).

Активну роль у моделюванні психічного стану персонажів відіграють експресивні емотивного змісту – ті, що у своїй семантиці містять негативну експресію – *страждання, страх, розпач, безумство, гіркота, біль* і под. Напр.: *Cierpienie widocznie odmalowało się na twarzy księcia* (Sienkiewicz, 221); *Strach, rozpacz i obłąkanie wybiło się na twarzy kniazia...* (Sienkiewicz, 253); *Godziny całe upływały, a namiestnik leżał bez ruchu niby martwy – ale też czuł coraz wyraźniej, że gorycz, rozpacz, nienawiść, ból, troski, cierpienie odwijają mu się od serca, wypełniają mu z piersi i pełzną jak węże, i kryją się gdzieś w ciemnościach* (Sienkiewicz, 185).

Внутрішній стан людини, психологія душевного спокою передається у тексті Генрика Сенкевича конкретно-чуттєвими образами, серед яких чільне місце належить образній асоціації *обличчя – небо*: *Kniaz jeszcze z konia nie zsiadł i stał na okopie z twarzą pogodną jak niebo* (Sienkiewicz, 408).

Для індивідуального стилю Генрика Сенкевича показові конкретні слововживання – атрибутивні словосполучення, у яких вербалізацію внутрішнього стану персонажів забезпечує слово *wzrok* (погляд). Амплітуда епітетних характеристик цієї портретної деталі коливається від негативних і нейтральних до позитивно-оцінних, пор.: *Król utkwil posępny wzrok w płonące świece i pocął bębnić palcami po stole* (Sienkiewicz, 460); *Kniaz znowu głowę dumnie podniósł i płonący wzrok jego padł na Chrystusa* [...] (Sienkiewicz, 252); *Skrzetuski popatrzył na niego szklanym wzrokiem. Nagle zbudził się z zamyślenia* (Sienkiewicz, 78); [...] *choć pan Longinus spoglądał to na jednego, to na drugiego badawczym wzrokiem i wdychał, i kręcił się na miejscu, chcąc choć cień nadziei na ich obliczach wyczytać* (Sienkiewicz, 401); [...] *pan Michał zmieszał się bardzo, jak ogar, który czuje, że mu się zwierzyzna wymyka, i nie wiedząc, co ma począć, zwrócił pytający wzrok na Zagłobę* (Sienkiewicz, 325).

У механізмі мовного портретування персонажів, а точніше – їхнього внутрішнього, психологічного стану, найбільш знаковими виступають слова *serce/душа*, що активізуються у метафоричних структурах різного типу: *I cieszyło się to serce rycerskie bliskim ratunkiem dla księcia, dla regimentarzy, dla wojska, dla Wołodyjowskiego i Zagłoby, i wszystkich tych bohaterów zamkniętych w zbaraskim okopie* (Sienkiewicz, 457). Метафоризацію внутрішнього світу людини, що ґрунтується на уявленні *серця/душі* як водного об'єкта, реалізують такі мінітексти: *Wieść o zdradzie semenówn pod wodą Krzczowskiego i wycięciu Niemców wzburzyła do głębi duszy młodego rycerza* [...] (Sienkiewicz, 109); *Nadzieja na nowo wstąpiła w struchlałe serca* [...] (Sienkiewicz, 311); *Litość wezbrała w sercu Skrzetuskiego na widok tego starca z twarzą męczennika, którego ostatnie dni życia pędził w podwójnym, bo duszy i ciała cierpieniu* (Sienkiewicz, 360); *W sercu jeno czuł błogość* (Sienkiewicz, 31). Динамічний образ почуттів, емоцій людини профілюють такі метафоричні структури: *Serce poczęło w nim [Скшетуському] skakać, na bladą twarz biły rumieńce* [...] (Sienkiewicz, 112); *Na te słowa serce uderzyło radośnie w piersiach pana Skrzetuskiego* (Sienkiewicz, 101); *Duma podnosiła piersi pana Skrzetuskiego, jak gdyby cała ta potęga była w nim teraz* (Sienkiewicz, 114).

Висновки. Отже, мовний образ поляка у художньому творі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем» моделюють назви *rycerz, żołnierz, kniaz* та субстантивні словосполучення *rycerski honor i sumienie, wielka sława rycerska, honoru i wszystkich cnót rycerskich*. Продуктивні засоби творення мовного портретування персонажів – назви *twarz, oblicze, oczy, wzrok* репрезентують визначальний для мовомислення письменника прийом моделювання внутрішнього портрета людини через ознаки зовнішньої поведінки, конкретних дій. У змодельованому мовному портреті семантично знаковою виступає лексика,

що пов'язана із почуттями, суб'єктивною оцінкою, осмисленням зовнішнього світу. Це назви *душа*, *серце* і под. Поняття лицарської честі, захисту батьківщини є стрижневими для ідентифікації мовного образу поляка.

Література:

1. Грушевський М.С. Твори: У 50 т. Львів: Світ, 2008. Т. 11. С. 24, 51.
2. М'ялковська Л. М. Мова художніх творів І. С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 608 с.
3. М'ялковська Л. М. Метафорична модель внутрішнього світу людини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 56–59.
4. М'ялковська Л. М. Мовотворчість І. С. Нечуя-Левицького в контексті історії української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст.: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2020. 1199 с.
5. М'ялковська Л. Про аспекти дослідження мови творів Івана Нечуя-Левицького. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С. 19–29.
6. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: [у 10-ти томах]. Київ: Наукова думка, 1967. Т. 10. С. 348.
7. Радішевський Р. Література та історія в романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича. *Українська полоністика*. 2005. № 2. С. 132–148. URL: http://eprints.zu.edu.ua/3703/1/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf
8. Сенкевич Г. Вогнем і мечем: у 2 т. / Г. Сенкевич; пер. з польсь. Є. Литвиненка. Тернопіль: Богдан, 2006. Т. 1. 544 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4047>
9. Тиха Л. Ю. Лексико-семантичні особливості індивідуального стилю Анджея Стасюка. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського*. Київ, 2020. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 31 (70). №2. С. 78 – 83.
10. Тиха Л. Ю. Функційні особливості лексики на позначення кольору (на матеріалі перекладу роману Анджея Стасюка «Схід»). *Лінгвостилістичні студії*. Науковий журнал. Луцьк, 2021. Вип. 14. С. 135 – 143.
11. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 27. С. 70.
12. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 33. С. 82.
13. Ясь О. В. Сенкевич Генрик [електронний ресурс]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Senkevych_H
14. Rusin J. Henryk Sienkiewicz. z dziejów sławy i anatemy (wybrane problemy). Henryk Sienkiewicz – znany i niezany. Warszawa-Przemysł, 2021. s. 11-30. URL: https://wid.org.pl/wp-content/uploads/Henryk-Sienkiewicz_-znany-i-niezany_www.pdf
15. Sienkiewicz H. Ogniem i mieczem. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ogniem-i-mieczem.pdf>

References:

1. Hrushevskiy M.S. Tvory: U 50 t. [Works: In 50 volumes] Lviv: Svit, 2008. T. 11. S. 24, 51.
2. Mialkovska L. M. Mova khudozhnikh tvoriv I. S. Nechui-Levytskoho: leksykhografichna i lnhvokohnityvna retseptsiia: monohrafiia [The language of the artistic works of I. S. Nechuy-Levytskyi: lexicographic and linguocognitive reception: a monograph]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2019. 608 s.
3. Mialkovska L. M. Metaforychna model vnutrishn'oho svitu liudyny [The metaphorical model of the human inner in artistic texts of I. S. Nechuy-Levytskyi]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seriiia «Filolohiia»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 2020. Vyp. 9(77). S. 56–59.
4. Mialkovska L. M. Movotvorchist I. S. Nechui-Levytskoho v konteksti istorii ukrainskoi literaturnoi movy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The linguistic creativity of I. S. Nechuy-Levytsky in the context of the history of Ukrainian literary language in the second half of the XIX – beginning of the XX century]: dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 2020. 1199 s.
5. Mialkovska L. Pro aspekty doslidzhennia movy tvoriv Ivana Nechui-Levytskoho [About aspects of language research in the works of Ivan Nechuy-Levytskyi]. *Kultura slova*. 2013. Vyp. 79. S. 19–29.
6. Nechuj-Levyts'kyj I. S. Zibrannia tvoriv: [u 10-ty tomakh] [Collected works: [in 10 volumes]]. Kyiv: Naukova dumka, 1965–1967. T. 10.
7. Radyshevskiy R. Literatura ta istoriia v romanii «Vohnem i mechem» Henryka Senkevycha [Literature and history in the novel «Fire and Sword» by Henryk Sienkiewicz]. *Ukrainska polonistyka*. 2005. № 2. S. 132 – 148. URL: http://eprints.zu.edu.ua/3703/1/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf
8. Senkevych H. Vohnem i mechem: u 2 t. [By fire and sword: in 2 volumes] / H. Senkevych; per. z pols. Ye. Lytvynenka. Ternopil: Bohdan, 2006. T. 1. 544 s. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4047>
9. Tykha L. Yu. Leksyko-semantychni osoblyvosti indyvidualnoho stylu Andzheia Stasiuka [Lexical and semantic features of Andrzej Stasyuk's individual style]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. Vernadskoho*. Kyiv, 2020. Seriiia: *Filolohiia*. *Sotsialni komunikatsii*. T. 31 (70). № 2. S. 78–83.
10. Tykha L. Yu. Funktsiini osoblyvosti leksyky na poznachennia koloru (na materialii perekladu romanu Andzheia Stasiuka «Skhid») [Fuctional features of the vocabulary for color designation (a case study of the translation of the Andrzej Stasyuk's novel «East»)]. *Linhvostylistychni studii*. *Naukovi zhurnal*. Lutsk, 2021. Vyp. 14. S. 135 – 143.
11. Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh. [Collected works in 50 volumes]. Kyiv: Naukova dumka, 1980. T. 27. S. 70.
12. Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh. [Collected works in 50 volumes]. Kyiv: Naukova dumka, 1982. T. 33. S. 82.
13. Yas O. V. Senkevych Henryk [elektronnyi resurs]. [Senkevich Henryk]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Senkevych_H
14. Rusin J. Henryk Sienkiewicz. z dziejów sławy i anatemy (wybrane problemy). Henryk Sienkiewicz – znany i niezany [Henryk Sienkiewicz – known and unknown]. Warszawa-Przemysł, 2021. s. 11 – 30. URL: https://wid.org.pl/wp-content/uploads/Henryk-Sienkiewicz_-znany-i-niezany_www.pdf
15. Sienkiewicz H. Ogniem i mieczem [Fire and sword]. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ogniem-i-mieczem.pdf>

Отримано: 30 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 квітня 2023 р.

e-mail: volodymyr.pavlyk@nung.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0894-7808>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-138-142

Павлик В. І. Риторика федерального президента Німеччини в контексті російсько-української війни: стилістичний та перекладацький аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 138–142.

УДК: 81'25:112.2'38 (043.3)

Павлик Володимир Іванович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

РИТОРИКА ФЕДЕРАЛЬНОГО ПРЕЗИДЕНТА НІМЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

У статті описані екстралінгвальні чинники, функціонально-комунікативні риси, стилістичні засоби та способи їх перекладу в історичній програмній промові федерального президента Франка-Вальтера Штайнмаєра «Зміцнімо все, що нас об'єднує», виголошеної ним 28 жовтня 2022 року. Інформаційна політика стосується усіх суспільних сфер. Вона обумовлює функціонування соціосистеми. Зміна ідей передбачає зміну політичних суспільних наративів, як культурно прийнятої логіки розвитку подій. Наративи емоційно об'єднують людей, створюючи їх ідентичність. Тексти, які несуть у собі головні наративи під час війни, можна назвати одними з найголовніших складових процесу стратегічних комунікацій. Тексти політичних промов політиків під час російсько-української війни є базовими чинниками творення наративів цієї війни в межах тих суспільств, до яких вони звертаються. Основа їхнього впливу на аудиторію – це комплекс творення стилістичної тональності. Стилiстична тональність – це категорія тексту, що уособлює в собі концентрат експресивних засобів, які застосовує автор у своїй мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу і свого особистого ставлення до нього. Стилiстична тональність тексту створюється на основі функціонально-комунікативних рис – інваріантних ознак текстів, які базуються на його екстралінгвальних складових і покликани спростити їх виявлення у тексті, що є завданням адресанта. Вони виконують роль посередників між екстралінгвістикою тексту та її мовним втіленням.

Головними функціонально-комунікативними рисами промови федерального президента є «оцінність» та «інвентивність». Стилiстична тональність тексту характеризується використанням метафор, епітетів, антитез і анафори, як виду дистантного повтору. Найбільш ефективними перекладацькими трансформаціями українського перекладу проаналізованої політичної промови є контекстуальна заміна, дослівний переклад, вибір варіантного відповідника, конкретизація, опущення, заміна однієї частини мови на слово іншої частини мови.

Ключові слова: стилістика тексту, політична промова, функціонально-комунікативна риса, стилістична тональність, перекладацькі трансформації.

Volodymyr Pavlyk,
Doctor of Philological Sciences (Ph.D), associate professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

RHETORIC OF THE FEDERAL PRESIDENT OF GERMANY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: STYLISTIC AND TRANSLATION ASPECT

The article describes extralingual factors, functionally-communicative features, stylistic means and ways of their translation in the historic keynote speech of the Federal President Frank-Walter Steinmeier “Strengthening everything that connects us”, delivered by him on October 28, 2022. Information policy concerns all public spheres. It preconditions functioning of the social system. Change of ideas makes provision for a change in political public rhetorics as culturally accepted logic of progression of events. Rhetorics unite people emotionally, creating their identity. Texts carrying the main rhetorics in the course of the war can be called ones of the main constituents of the process of strategic communications. Texts of political speeches of the politicians during the Russian-Ukrainian war are basic factors of creation of rhetorics of this war within the societies addressed by them. The basis of their impact on the audience is the complex of stylistic tonality creation. Stylistic tonality is the text category which embodies the concentration of expressive means used by the author in their speech activity with the purpose of representation of the essence of the subject matter and their personal attitude to it. The stylistic tonality of a text is created based on the functionally-communicative features – invariant features of the texts which are based on its extralingual constituents and are called for simplification of their reveal in the text, which is the task of the addresser. They serve as mediators between the extralinguistics of the text and its linguistic implementation.

The main functionally-communicative features of the speech by the Federal President are “evaluativity” and “inventivity”. Stylistic tonality of the text is characterized by the usage of metaphors, epithets, antitheses and anaphor, as a kind of distant repetition. The most effective translation transformations of Ukrainian translation of the analysed political speech are in-context substitution, word-for-word translation, selection of variant equivalent, substantiation, omission, substitution of one part of speech with a word of another part of speech.

Keywords: text stylistics, political speech, functionally-communicative feature, stylistic tonality, translation transformations.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука визначає текст як головну одиницю мовленнєвої комунікації та вказує на необхідність аналізу його різномірної структури. До неї належать екстралінгвальні чинники творення тексту (складові комунікативної ситуації), функціонально-комунікативні риси (стильові риси) та елементи інтегрального конструкту тексту, який об'єднує композицію, архітектоніку та стилістичну тональність тексту певного мовленнєвого жанру. Лінгвістичне дослідження перелічених чинників виявляє співвідношення структури тексту та його семантики, яке обумовлює не просто формування його змісту, але й виконання кінцевої мети самої комунікації – впливу на партнерів у процесі мовленнєвої діяльності. Така тенденція у сучасній лінгвістиці є цілком закономірною та узгоджується з основними принципами вербальної комунікації (комунікативної лінгвістики).

Теорія перекладу на сучасному етапі свого розвитку займається як дослідженням процесу перекладацької діяльності, який включає доперекладацький аналіз тексту, так і аналізом продукту цієї діяльності.

Актуальність теми. Інформаційна політика держави займається організацією процесів появи, розповсюдження і зберігання інформації в соціальних системах. Під час війни соціальні системи особливо чутливі до внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків. Саме тому весь перебіг процесу від продукування текстів-меседжів до зберігання інформації організовується та контролюється усіма суспільствами (Почепцов, 2016: 8). Російсько-українська війна стала тим головним поштовхом, який кардинально змінив риторику провідних політиків Європейського союзу, до яких належить федеральний президент Федеративної республіки Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвістика характеризується підвищеною увагою дослідників до аналізу екстралінгвальної та лінгвістичної складової текстів, пов'язаного з їхнім функціонуванням як одиниць комунікації, масової комунікації зокрема. Цей аналіз визначається як доперекладацький аналіз тексту. Вагомість доперекладацького аналізу для перекладу тексту будь-якого мовленнєвого жанру, що відіграє значну роль у міжкультурній комунікації, забезпечуючи адекватне розуміння ідей автора та збереження істинного смислу вихідного тексту в перекладі, наголошують такі науковці як С. М. Квіт, С. М. Іваненко, В. І. Кононенко, М. П. Брандес.

Одним із досліджень порушеної проблеми є дослідження функціональної специфіки доперекладацького аналізу тексту Я. А. Іваненко. У ньому науковиця розробила методiku доперекладацького аналізу тексту відповідно до функціональної специфіки жанру новели (Іваненко, 2014).

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є окреслення комплексу стилістичної тональності програмної промови федерального президента Німеччини та перекладацьких рішень передачі цієї промови українською мовою. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначення екстралінгвальних, функціонально-комунікативних особливостей і стилістичних засобів розглянутої політичної промови, аналіз перекладу, промови федерального президента українською мовою (на матеріалі промови «Alles stärken, was uns verbindet» («Зміцнімо все, що нас об'єднує») у перекладі Інтернет-ресурсу «Європейська правда»).

Виклад основного матеріалу. Інформаційна політика стосується усіх суспільних сфер. Вона обумовлює функціонування соціосистеми. Політика подання інформації може переводити соціосистеми на новий рівень розвитку, ведучи їх еволюційним чи революційним шляхом. Рух суспільства може бути змінено лише через зміну ідей. (Почепцов, 2016: 23). Для цього необхідно «вплинути на інтелектуалів, вчителів та письменників, використовуючи обґрунтовані аргументи» (Blundell, 2007: 40).

Зміна ідей передбачає зміну політичних суспільних наративів, як культурно прийнятої логіки розвитку подій, розповіді, сюжету, за якими розвивається подія. Наративи емоційно об'єднують людей, створюючи їх ідентичність. Тексти, які несуть у собі головні наративи під час війни, можна назвати одними з найголовніших складових процесу стратегічних комунікацій. (Почепцов, 2016: 77).

Тексти політичних промов вагомим політиків США та Європи під час російсько-української війни є базовими чинниками творення наративів цієї війни в межах тих суспільств, до яких вони звертаються. Основа їхнього впливу на аудиторію – це комплекс творення стилістичної тональності. У монографії “Поліфонія тексту” С.М. Іваненко характеризує стилістичну тональність як категорію тексту, що уособлює в собі концентрат експресивних засобів, які застосовує автор у своїй мовленнєвій діяльності з метою відображення сутності предмета викладу і свого особистого ставлення до нього (Іваненко, 1999: 77). Експресивність визначається при цьому як ефект, що виникає при будь-якому відхиленні від норм мовного узуса з раціональної чи емоційної причини (Sandig, 2004: 210).

Стилістична тональність тексту створюється на основі стильових рис текстів мовленнєвого жанру або функціонально-комунікативних рис. Функціонально-комунікативні риси (ФКР) – це інваріантні ознаки текстів, які базуються на його екстралінгвальних складових і покликані спростити виявлення цих комунікативних чинників у тексті жанрової форми, що є завданням адресанта. Вони виконують роль посередників між екстралінгвістикою тексту та її мовною об'єктивністю. Головним екстралінгвальним чинником творення текстів мовленнєвих жанрів є комунікативна ситуація. До неї належать комунікативний намір, предмет комунікації, адресант і адресат (Michel, 2001: 19).

Міжнародні оглядачі вважають, що промова федерального президента Ф.-В. Штайнмаєра в палаці Бельвю 28 жовтня 2022 року різко змінила риторику керівництва ФРН стосовно російсько-української війни і ролі Німеччини в ній. Аналіз комплексу творення стилістичної тональності тексту промови найперше визначає комунікативну ситуацію, як головний екстралінгвальний чинник тексту. До неї належать комунікативний намір «пояснення» (Klären), який об'єднує в собі інформування з акцентом на отриманні враження/переживання (erlebnisbetontes Informieren), переконування (Überzeugen) та мобілізацію (до дії) (Mobilisieren (zum Handeln)). За В. Шмідтом, ми визначаємо комунікативний намір (Kommunikationsabsicht) як «елемент необмеженої кількості можливих інтенцій, які, в межах різноманітної суспільної діяльності, спрямовані на вплив на свідомість індивідуального або групового партнера по комунікації з метою зміни поведінки або вирішення проблеми в межах комунікативного процесу» (Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung, 1981: 32). Предметом комунікації промови є політика / російсько-українська війна. Адресант промови – це федеральний президент Німеччини Ф.-В. Штайнмаєр. Адресатом промови є громадяни Федеративної республіки Німеччина.

Визначеними функціонально-комунікативними рисами (ФКР) промови федерального президента є ФКР «оцінність» та «інвентивність». Вони обумовлені комунікативним наміром «пояснення». Екстралінгвальні компоненти творення тексту тісно пов'язані між собою. Комунікативна мета промови – вплинути на адресата. Вплив досягається за допомогою оцінювання явищ, описаних у тексті промови Ф.-В. Штайнмаєра. Висловлення, що містить оцінку, поєднує раціональний та емоційні моменти. Під інвентивністю («inventiv») В. Шмідт розуміє процес викриття взаємозалежностей. ФКР “інвентивність” у тексті указує на ті думки, яким адресат повинен приділити особливу увагу. Це відбувається за допомогою раціонального та емоційного виділення, вимагає вичленовування певних аспектів, наголошення певних елементів висловлення (Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung, 1981: 197). ФКР “інвентивність” пов'язана з описаною вище ФКР “оцінність”, вона є її складовою. Відображення причинно-наслідкових зв'язків у текстах політичної промови є тим ключем, який використовується адресантом для висловлення своєї експліцитної чи імпліцитної оцінки явища, описаного у тексті.

Головними лексичними засобами ФКР “оцінність” аналізованої політичної промови є вживання повнозначних емоційно-оцінних експресивних лексем (загальноновживані лексеми з негативною семантикою):

(1) *Diese Menschen erzählten mir, ... wie dieser 24. Februar, wie der Schrecken des Krieges in ihr ganz normales Leben brach: der ungeheure Lärm der Einschläge, der Rauch, das Feuer, ihre pure Angst – diese Frauen und Männer zitterten, als sie mir davon berichteten («Schrecken des Krieges» – «жах війни», «der ungeheure Lärm der Einschläge» – «жахливий шум вибухів», «der Rauch» – «дим», «das Feuer» – «вогонь», «ihre pure Angst» – «їх страх в чистому вигляді»).*

(2) *Meine Damen und Herren, jede und jeder von Ihnen erinnert sich an diesen 24. Februar. Auch ich. Das Sirenenengeheul, der dunkle Rauch über Kiew, die schrecklichen Bilder dieses Morgens, sie gingen und gehen mir unter die Haut. Und sie markierten das endgültige, bittere Scheitern jahrelanger politischer Bemühungen, auch meiner, genau diesen schrecklichen Moment zu verhindern («Das Sirenenengeheul» – «виття сирени», «der dunkle Rauch über Kiew» – «темний дим над Києвом», «die schrecklichen Bilder dieses Morgens» – «жахливі картини цього ранку», «das endgültige, bittere Scheitern» – «остаточний, гіркий провал», «diesen schrecklichen Moment zu verhindern» – «перешкодити цьому жахливому моменту»).*

Головними синтаксичними засобами ФКР “оцінність” є уживання метакомунікативних риторичних питань, окличних речень (екскламативних тверджень, наказових речень-пропозицій).

(3) *Aber wir leben eben nicht in einer idealen Welt, wir leben im Konflikt. Und dafür brauchen wir Konfliktinstrumente. Und ja, Sanktionen haben Kosten, auch für uns. Was wäre denn die Alternative? Tatenlos diesem verbrecherischen Angriff zuschauen? Einfach weitermachen, als wäre nichts geschehen? Es ist doch unser Interesse, dass wir uns mit unseren Partnern Russlands Rechtsbruch entgegenstemmen. – Але ми власне живемо не в ідеальному світі. Ми живемо в умовах конфлікту. І тому нам потрібні конфліктні інструменти. Так, санкції мають свою ціну, в тому числі й для нас. Але якою була б альтернатива? Стояти осторонь і спостерігати за цією злочинною агресією? Просто продовжувати жити так, ніби нічого не сталося? Ні, в наших інтересах – протистояти російському беззаконню разом із нашими партнерами.*

(4) *Es ist eine Zerreißprobe, die uns auch keiner abnimmt und für die es keinen einfachen Ausweg gibt. Wie können wir das bestehen als Land, das selbst verunsichert ist? Woher nehmen wir die Stärke, Widersprüche auszuhalten, wenn wir selbst von Zweifeln geplagt sind? – Це випробування на міцність, яке у нас ніхто не позбавить і з якого немає простого виходу. Як ми можемо пройти його як країна, яка невпевнена в собі? Звідки нам узяти силу подолання протиріч, якщо нас мучать сумніви?*

(5) *Beweisen wir jetzt unsere Stärke in der Veränderung! Ermöglichen wir unseren Kindern und Kindeskindern ein gutes Leben auf unserem Planeten! Wir haben das in der Hand! – Доведемо тепер нашу силу в процесі змін! Зробимо можливим для наших дітей і внуків хороше життя на нашій планеті! Це в наших руках!*

(6) *Vertrauen wir einander – und vertrauen wir uns selbst! Und lassen wir uns nicht entmutigen vom Gegenwind, der uns in dieser neuen Zeit entgegenweht. Es kommt nicht darauf an, dass alle dasselbe tun – aber dass wir eines gemeinsam im Sinn haben: alles zu stärken, was uns verbindet! – Давайте повіримо один в одного – і давайте повіримо в себе! Давайте не зупинятися перед зустрічним вітром, який приносить цей новий день і епоха. Все залежить не від того, що всі роблять те ж саме – але від того, про що ми всі разом думаємо: зміцнімо все, що нас об’єднує!*

Репрезентативні засоби ФКР «інвентивність» – це сполучники протиставлення (*aber, oder, sondern, nur*), каузальні прилівники та сполучники (*denn, deshalb, doch, auch*) та прислівник умови та наслідку (*so*):

(7) *Ja, wir müssen unsere Verwundbarkeit reduzieren, wir müssen einseitige Abhängigkeiten verringern. Aber das bedeutet eben nicht weniger Vernetzung mit der Welt, sondern, das wird Sie überraschen, mehr. Nicht binden an wenige, sondern Chancen und Risiken streuen. Deshalb rate ich uns: Verlernen wir nach dem Epochenbruch, über den wir sprechen, nicht all das, was deutsche Außenpolitik stark gemacht hat.*

(8) *Aber dieses Lob aufs Ehrenamt, das darf nicht mehr nur Sache von Sonntagsreden sein. Fakt ist: Das klassische Ehrenamt altert, Verantwortung verteilt sich auf weniger Schultern. Dabei ist der Einsatz für andere – gerade in den Zeiten des Gegenwinds – unverzichtbar! Oder ich könnte sagen: systemrelevant! Eben deshalb müssen wir neue Wege finden, wie wir Entfremdung entgegenwirken.*

(9) *Doch zur Wahrheit gehört auch: Mit diesem Winter ist es nicht getan. So sehr uns die Sorgen vor Inflation, Energiepreisen und dem Krieg gerade umtreiben: Es wird auch nach diesem Winter, auch nach dieser wirtschaftlichen Talsohle kein einfaches Zurück zum Davor geben können. Denn auch wenn der Krieg die politische Tagesordnung verschoben hat – auch der Klimawandel fordert unser entschiedenes Handeln, auch und gerade jetzt!*

Комплекс творення стилістичної тональності політичної промови федерального президента складається з лексико-семантичних і синтаксичних стилістичних засобів. Найбільш вживаними лексико-семантичними стилістичними засобами проаналізованої промови є метафора, епітет і антитеза. Синтаксичним стилістичним засобом є анафора як дистантно-го повтору. Саме переклад цих стилістичних засобів цікавий з точки зору перекладацьких трансформацій, які проведені перекладачем в процесі передачі промови українською мовою. І. Ю. Сіягівська визначає перекладацькі трансформації як міжмовні перетворення, перебудову елементів вихідного тексту, операції перевиряження сенсу або перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента (Сіягівська, 2014: 89). Серед головних способів перекладу / трансформацій В. І. Карабан виділяє контекстуальну заміну, вибір варіантного відповідника, смисловий розвиток, конкретизацію, генералізацію, додавання й вилучення слова, заміна однієї частини мови на слово іншої частини мови (Карабан, 2004: 279). Наведемо приклади перекладацьких трансформацій, які використані при передачі стилістичних особливостей історичної програмної промови федерального президента Німеччини українською мовою, здійсненого Інтернет-ресурсом «Європейська правда»:

(10) *Der 24. Februar war ein Epochenbruch. Er hat auch uns in Deutschland in eine andere Zeit, in eine überwunden geglaubte Unsicherheit gestürzt: eine Zeit, gezeichnet von Krieg, Gewalt und Flucht, von Sorge vor der Ausbreitung des Krieges zum Flächenbrand in Europa. – 24 лютого стало днем зміни епох. Нас тут, у Німеччині, цей день також переніс у інший час, у невизначеність, яку ми, як нам здавалося, подолали: в час війни, насильства та втечі, страху перед поширенням війни у Європі, як лісової пожежі. («Epochenbruch» – «злам епох») (метафора) – «зміна епох» (контекстуальна заміна); «Er hat ... uns... in eine andere Zeit gestürzt...» – «Вона кинула нас ... у інший час» (метафора, персоніфікація) – «Нас ... цей день переніс*

у іншій час» (контекстуальна заміна); «*Flächenbrand*» – «велика пожежа» (метафора) – «лісова пожежа» (конкретизація).

(11) Am 24. Februar hat Putin nicht nur Regeln gebrochen und das Spiel beendet. Nein, er hat das ganze Schachbrett umgeworfen! Russlands brutaler Angriffskrieg in der Ukraine hat die europäische Sicherheitsordnung in Schutt und Asche gelegt. – 24 лютого Путін не просто порушив правила і закінчив гру. Він просто скинув на підлогу шахівницю, на якій велася гра! Жорстока агресивна війна Росії в Україні перетворила на попіл європейський безпековий порядок. («*Regeln gebrochen*» – «порушив правила», «*das Spiel beendet*» – «закінчив гру», «*das ganze Schachbrett umgeworfen*» – «перевернув усю шахівницю» (метафора) – «порушив правила, закінчив гру (дослівний переклад), «скинув на підлогу шахівницю, на якій велася гра» (контекстуальна заміна, додавання); «*brutaler Angriffskrieg*» – «жорстока загарбницька війна (експресивний епітет) – «жорстока агресивна війна» (вибір варіантного відповідника); «*in Schutt und Asche gelegt*» – «зруйнувала ущент» (метафора, експресивний фразеологізм) – «перетворила на попіл» (опущення частини експресивного фразеологізму).

(12) *Ein ungerechter Friede ist keine Lösung, weil er den Keim neuer Gewalt in sich trägt. Mehr noch, ein ungerechter Friede würde all jene auf der Welt bestärken, deren Machthunger kein Recht und keine Regeln kennt.* – Несправедливий мир не є миром – він несе в собі насіння нових воєн. Несправедливий мир посилить усіх тих у світі, чия жага до влади не знає законів і правил. («*den Keim neuer Gewalt in sich trägt*» – «несе у собі зародок насильства» (метафора) – «несе у собі насіння нових воєн» (вибір варіантного відповідника, контекстуальна заміна); «*Machthunger*» – «жага до влади» (метафора, дослівний переклад).

(12) *Den Frieden wollen, aber Waffen ins Kampfgebiet liefern; eine Kriegspartei unterstützen, aber selbst nicht im Krieg sein; Sanktionen gegen andere beschließen, aber auch selbst darunter leiden* – ja, das sind Widersprüche, und ich höre jeden Tag, wie viele Deutsche daran zweifeln, manche sogar verzweifeln. – Бажати миру, але постачати зброю в зону бойових дій; підтримувати одну зі сторін у війні, не перебуваючи при цьому в стані війни; накладати санкції на інших, але при цьому самому страждати від них – це дійсно протиріччя, і я щодня чую, як багато німців сповнені сумнівів або навіть відчаю через них. (Антитези, дослівний переклад)

(13) *Widerstandskräfteige Bürger treten ein für ihre Meinungen, äußern ihre Sorgen – aber sie lassen sich nicht vereinnahmen von denen, die unsere Demokratie attackieren. Widerstandskräfteige Bürger unterscheiden zwischen der notwendigen Kritik an politischen Entscheidungen – und dem Generalangriff auf unser politisches System. Widerstandskräfteige Bürger halten Unsicherheit aus und lassen sich nicht verführen von denen, die einfache Lösungen versprechen. Sie erwarten mit Recht, dass Politik sich in dieser schwierigen Zeit auf das Wichtigste konzentriert, dass Pragmatismus über ritualisierte Schaukämpfe siegt. Widerstandskräfteige Bürger fordern Freiraum für ihre eigene Art zu leben – aber vergessen nicht, wie sehr wir alle auf andere angewiesen sind. Widerstandskräfteige Bürger verlangen sich etwas ab: Respekt und Vernunft zum Beispiel. Das ist schwer, richtig schwer! Aber nur so können wir dem Gift des Populismus, der Gefahr des Auseinanderdriftens wirksam etwas entgegensetzen.* – Стійкі громадяни відстоюють те, у що вони вірять, і вони висловлюють свою стурбованість – але вони також мають вміння відсікати тих, хто атакує нашу демократію. Стійкі громадяни розрізняють необхідну критику політичних рішень і тотальні атаки на нашу політичну систему. Стійкі громадяни можуть впоратися з невизначеністю, їх не вводять в оману ті, хто обіцяє прості рішення. Але вони мають справедливо очікувати, що політики в ці важкі часи зосередяться на найважливішому і відкладають убік ритуальні спаринги. Стійкі громадяни вимагають можливості жити так, як вважають за потрібне – але вони також не забувають, наскільки ми всі залежимо одне від одного. Стійкі громадяни вимагають для себе самих поваги і розуму. Це єдина ефективна протиотрута від попוליзму, від небезпеки того, що нас роз'єднують. (Дистантний повтор: анафора, вибір варіантного відповідника: «*Widerstandskräfteige Bürger*» – «громадяни, що чинять опір» – «стійкі громадяни»)

Висновки. Дана розвідка описує стилістичний та перекладацький аспект тексту політичної промови, що є актуальним, зважаючи на інформаційну політику демократичних держав в умовах російсько-української війни та спрямуванням досліджень сучасної стилістики тексту в напрямку опису та унормування системи мовленнєвих жанрів. Головними функціонально-комунікативними рисами промови федерального президента є ФКР «оцінність» та «інвентивність». Стилiстична тональність тексту характеризується використанням метафор, епітетів, антитез і анафор, як виду дистантного повтору. Найбільш ефективними перекладацькими трансформаціями українського перекладу проаналізованої політичної промови є контекстуальна заміна, дослівний переклад, вибір варіантного відповідника, конкретизація, опущення, заміна однієї частини мови на слово іншої частини мови. Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо у подальших пошуках можливих рішень опису жанрової системи політичного дискурсу в умовах інформаційної політики під час російсько-української війни.

Література:

1. Іваненко С.М. Поліфонія тексту : монографія. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 1999. 318 с.
2. Іваненко Я.А. Функціональна специфіка доперекладацького аналізу тексту сучасних німецькомовних новел : автореф. дис. на здобуття наук ступеня к. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2014. 18 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 564 с.
4. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Києво-Могилянська академія, 2016. 502 с.
5. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія Філологія. Мовознавство.* 2014. Вип. 209. С. 89–93.
6. Blundell J. Waging the war of ideas. London, 2007.
7. Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung. Theoretisch-methodische Grundlegung : von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Wilhelm Schmidt. Leipzig : VEB Bibliografisches Institut, 1981. 276 S.
8. Michel G. Stilistische Textanalyse: eine Einführung. Frankfurt am Main. 2001. 221 S.
9. Sandig B. Textstilistik des Deutschen. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2006.

References:

1. Ivanenko S.M. (1999). Polifoniya tekstu : monohrafiya : [Text polyphony]. Kyiv. 268 s. [in Ukrainian].
2. Ivanenko Ya.A. (2014) Funktsionalna spetsyfyka doperekladatskoho analizu tekstu suchasnykh nimetskomovnykh novel : 10.02.16 [Functional specifics of pre-translation text analysis of modern German novels]. Odesa, 2014. 18 s. [in Ukrainian].
3. Karaban V. I. (2004) Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsya : Nova knyha. 564 s. [in Ukrainian].
4. Pocheptsov H. (2016) Suchasni informatsiyni viyny. [Modern information wars]. Kyiv : Kyievo-Mohylyans'ka akademiya. 502 s. [in Ukrainian].
5. Sinyahovs'ka I. Yu. (2014) Vyznachennya ta klasyfikatsiya perekladats'kykh transformatsiy u protsesi khudozhn'oho perekladu tekstu. *Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya»]. [Definition and classification of translation transformations in the process of artistic translation of a text. Scientific works [of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex]. Philology series. Linguistics.]* Nr. 209. p. 89–93. [in Ukrainian].
6. Blundell J. (2007) Waging the war og ideas. London.
7. Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung. (1981) Theoretisch-methodische Grundlegung : von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Wilhelm Schmidt. Leipzig : VEB Bibliografisches Institut. 276 S. [in German].
8. Michel G. (2001) Stilistische Textanalyse: eine Einführung. Frankfurt am Main. 221 S. [in German].
9. Sandig B. (2006) Textstilistik des Deutschen. Berlin, New York : Walter de Gruyter. [in German].

Отримано: 31 березня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: 162@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2726-8181>

Web of Science Researcher ID: AAA-7006-2020

e-mail: eugenia@tumanova.org

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0987-8918>

Researcher ID: HZI-3430-2023

e-mail: urm727@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8165-5348>

Researcher ID: HZH-3387-2023

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-143-146

Тимченко А. О., Туманова Є. О., Різ К. М. Універсум ув одному творі: аналіз поезії Ліни Костенко «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 143–146.

УДК: 811.161.2.09(092)-1

Тимченко Антоніна Олександрівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського

Туманова Євгенія Олександрівна,
магістр письмового та усного перекладу,
Монтерейський інститут міжнародних досліджень,
Монтерей, Каліфорнія, США

Різ Кевін Мітчелл,
кандидат філологічних наук, лектор,
кафедра мов, літератур і культур,
Університет Північної Кароліни в Грінсборо, США

УНІВЕРСУМ УВ ОДНОМУ ТВОРІ: АНАЛІЗ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО «ПОСЛУХАЮ ЦЕЙ ДОЩ. ПІДКРАВСЯ І ШУМИТЬ...»

Ліна Костенко – унікальне явище в українській літературі ХХ – першої половини ХХІ століття. «Совість нації», яка водночас проти будь-яких ярликів, кліше та класифікацій, дисидентка, що своїми життям і творчістю ствердила імператив свободи – у світогляді й мистецтві, Ліна Костенко як поет досі залишається недостатньо прочитаною. Метою статті є аналіз вірша «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...» як досконалої структури, розкриття формального й змістового рівнів поезії.

Принцип дзеркала, застосований у творі, робить картину стереоскопічною, додаючи нові можливості для інтерпретації. Інтертекстуальний зв'язок із «Лісовою піснею» Лесі Українки, внутрішня інтертекстуальність, цікаві інтермедіальні аспекти поезії, а також паралелі з фактами біографії Ліни Костенко розширюють горизонт сприйняття твору. Авторка звужує та розширює об'єктив, накладає плани, унаслідок чого вірш стає об'ємним, багатоплановим. Звукопис поезії є доволі промовистим: окрім позірно зрозумілих алітерацій та асонансів перших рядків вірша, уважний читач здатен простежити закономірності іншого рівня, які вказують на кореляції земного, людського та позаземного, космічного; живого й мертвого; тимчасового та вічного.

Зроблено висновок, що поезія «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...» є універсальною картиною побутування душі в часі та просторі, а також те, що цей вірш про різновиди любові як сутності людини, любові до свого дому, до природи, любові жінки до чоловіка, до інших живих та померлих, до вічного та неосяжного.

Ключові слова: Ліна Костенко, поезія, звукопис, універсальність, мотив.

Antonina Tymchenko,
PhD, Associate Professor,
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts

Eugenia A. Tumanova,
Master of Arts in Translation and Interpretation,
Monterey Institute of International Studies, Monterey, CA, USA

Reese Kevin Mitchell,
PhD, Lector, Department of Languages, Literatures, and Cultures,
University of North Carolina Greensboro, USA

THE UNIVERSE INSIDE A SINGLE WORK: AN ANALYSIS OF LINA KOSTENKO'S LYRIC "I WILL LISTEN TO THIS RAIN. IT STEALS UP AND CLAMORS..."

Lina Kostenko has been a unique force in Ukrainian literature in the 20th and the first part of the 21st centuries. Although she is called the "conscience of the nation", she has eschewed all labels, clichés and classifications; a dissident, she has reaffirmed the importance of freedom of thought and art through her life choices and her work. Yet, Lina Kostenko – the poet – deserves a closer reading. In this paper, the authors analyze the structure of the poem "I will listen to this rain. It steals up and clamors..." and examine its form and content.

The poem's mirror-like symmetry creates a stereoscopic effect, opening the door to new interpretations. The poem's fascinating intermedial elements, including an intertextual reference to "Forest Song" by Lesia Ukrainka and auto-intertextuality, as well as

biographical parallels, enable a broader understanding of the work. As the focus narrows, then widens, and other planes are superimposed, the poem expands, revealing its many layers.

The sound-symbolism employed in the poem speaks volumes: in addition to the more apparent use of alliteration and assonance in the first few lines, the attentive reader will find patterns on another level that connect the earthly, the human and the beyond, the cosmic; the living and the dead; the transient and the eternal.

The poem "I will listen to this rain. It steals up and clamors..." paints a universal image of existence in time and space where love is a human essence, whether this is love for one's home or the natural world, love of a woman for a man, love for those living and those who have passed on, for the eternal and the unfathomable.

Keywords: Lina Kostenko, poetry, sound-symbolism, universality, motif.

Ліна Костенко – унікальне явище в українській літературі ХХ – першої половини ХХІ століття. «Совість нації», яка водночас постає проти будь-яких ярликів, кліше та класифікацій, дисидентка, що своїми життям і творчістю ствердила імператив свободи – у світогляді й мистецтві, Ліна Костенко як поет досі залишається недостатньо прочитаною.

Поява критичних статей про лірику Ліни Костенко датується ще 1955 роком, проте більшість великих досліджень здійснено лише в останні десятиліття (2), (3), (4) та інші. Студіювання ж віршів із позицій структуралізму, мікроаналізу, вочевидь, потребує продовження, адже здатне привідкрити таємниці поетичної творчості авторки.

Метою статті є аналіз вірша «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...» (Костенко, 2002: 90) як досконалої структури, розкриття формального й змістового рівнів поезії.

Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить.

Бляшаний звук води, веселих крапель кроки.

Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить,

і раптом озирнусь, а це вже роки й роки!

А це уже віки. Ніхто уже й не зна,
в туманностях душі чи, може, Андромеди –
я в мантиях дощу, прозора, як скляна,
приходжу до живих, і згадую про мертвих.

Цілую всі ліси. Спасибі скрипалю.

Він добре вам зіграв колись мою присутність.

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

І, може, це і є моя найвища сутність.

Уже початок вірша постає амбівалентним. Звучить активне дієслово «послухаю», що одразу ж уводить у контекст подій ліричну героїню. Проте водночас воно є «тихим» дієсловом, адже передбачається пасивне слухання. Шестистопний ямб ніби імітує звук скрапування дощу, цікаво, що звук води названо «бляшаним» – може йтися про піддашок або ринву: це зауваження вказує на перебування героїні в будинку, відкреслює простір «усередині» й «назовні», героїня слухає дощ, що знезацька з'явився, але вона лише сторонній спостерігач цього природного явища; краплі крокують весело й безтурботно.

Фоніка цього фрагмента дуже показова. Окрім уже помітного співзвуччя «шумить – ще мить» і кореляції написаного «ще мить» із уявним «щемить», важливу роль відіграє, приміром, наявність звуків «р», що знакують конкретне або земне, те, що є або було живим: підкрався; крапель кроки; раптом озирнусь; роки й роки; Андромеди; прозора, приходжу; мертвих; скрипалю; добре ... зіграв ... присутність; дерево. Складається враження, що героїня слухає історію, розказану дощем. І через дзвінкий стукіт крапель спливає оповідь про людей, про землю й космос. Постає мотив часу через образи миті й років, а також думка про невідворотність часу: цікаво, що авторка вживає слово «озирнусь», ніби, озирнувшись, ми можемо побачити плін років. Пригадується міф про Орфея, який міг повернути події навспак та возз'єднатися з коханою, проте озирнувся – і це стало фатальною помилкою, точкою невороття. Повідомлення про прихід дощу, а отже, плін часу насправді дивує героїню («підкрався і шумить»), час сповнений шуму, звуку. Контрастно звучить повідомлення в першій строфі про «веселі краплі» (як атрибут часу) та згадування про мертвих (смерть – також про час) у другій строфі. Але, з іншого боку дощ, нагадуючи про час, нагадує, що всі ми смертні.

Видається, що в першій строфі ніби накреслено програму всіх наступних подій: по-перше, звукописом розділено світи минушого й вічного, по-друге, уже тут намічені розділеність навпіл, принцип дзеркальності через показову структуру першого рядка, поділеного цезурою на дві рівні частини; авторка суворо дотримуватиме такого принципу й надалі:

Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...

...

А це уже віки. Ніхто уже й не зна...

...

Цілую всі ліси. Спасибі скрипалю....

Ніби поділ: світ «я», світ людей, звичний світ – і світ природи, позалюдське, вічне.

Увесь вірш також ділиться на дві частини: якщо в першій строфі йшлося про земне життя героїні, то в другій і третій героїня ніби помирає й далі читаємо про її душу: «...я в мантиях дощу, прозора, як скляна, / приходжу до живих, і згадую про мертвих». Складається враження, що дощ як атрибут життя надає відлетілій душі (яка ширяє в космосі або навідує живих) обрисів, ніби мантия чарівника робить невидиме видимим або навпаки (згадаймо чарівні казки чи «Гаррі Поттера» Дж. Роулінг). Або ж ідеться про вікно, патьоки дощу на склі, що є межею внутрішнього та зовнішнього. Можлива й така інтерпретація: поет приходить, як дух, до читача, і, відкриваючи для себе вірш, ми читаємо присутність поета.

Подвійність намічена й у парах контрастів: живі-мертві, туманність-прозорість, веселий-щемкий («ще мить»=щемить).

Образ Андромеди, окрім космічного значення, – Туманність (метафора чогось незвіданого, неявного, до кінця нерозгаданого, як душа людини), галактика, яка, до речі, через кілька мільярдів років, можливо, зіллється з галактикою Чумацький шлях, – звичайно ж, відсилає нас до міфу про Андромеду. Надзвичайно вродлива, дівчина була прикута до скелі, де її мало

забрати чудовисько. Образ людини, яка, не маючи змоги діяти, є лише спостерігачкою всього довкруг, корелює з образом ліричної героїні, що слухає дощ та засвідчує плинність часу. До речі, коли йдеться про космос, поняття років переходить у поняття світлових років, відтак час іще більше розмивається, синонімізуючись із вічністю. Отже, із одного боку час – це минушість людського життя, а з другого – абсолют і нескінченність.

Окрім того, образ Андромеди є й маркером кохання між чоловіком та жінкою, адже, визволена та забрана Персеєм, вона залишилася вірною йому, щиро полюбивши. Тож для душі героїні, яка постає у вірші, важливий і цей прояв любові.

У другій строфі поезії лірична героїня стає активним діячем: «Приходжу до живих і згадую про мертвих». Розширення оптики з «я», що лише фіксує минушість, до «я», що взаємодіє з людьми, хоча б і силою думки показує висхідний рух від особистого до вселенської любові, універсалізуючи цю любов та людську душу.

Третя строфа вводить додатковий (до образу дощу) образ зі світу природи – ліси. Ліна Костенко у віршах неодноразово заявляє про своє особливе ставлення до лісу та дерев («Цей ліс живий. У нього добрі очі», «Сосновий ліс перебирає струни...»). Із біографії поетеси знаємо, що вона із чоловіком Василем Цвіркуновим та дітьми любила мандрувати, особливу роль приділяючи поїздкам на природу. Образ снігу трохи несподівано звучить після образу дощу, але, вочевидь, поетесі важливо показати всеохопність, всесезонність існування та любові.

У цій строфі знову знаходимо елемент дзеркальності – якщо досі мало місце олюднення дощу (адже він «підкрався», краплі веселі), то тепер елементи природи виходять на перший план: «Я – дерево. Я – сніг».

Невипадкове інтермедіальне введення у вірш образу скрипалі, який грає людям присутність ліричної героїні та ніби наділений божественною владою – створити або явити світові долю людини. Це може бути Господь Бог, а також і авторка, що виховувала власну душу, відточувала слово, аби потім через нього постати перед світом (згадаймо вірш «Доля»: «Я вибрала Долю собі сама. / І що зі мною не станеться – / у мене жодних претензій нема...»). Або поезія, яка диктує найголовніші слова, означуючи присутність автора.

Героїня може сприйматися як музика або музичний фрагмент; від волі й хисту скрипалі залежить, чи добре він зіграє її чи ні.

Пригадується драма-фесрія «Лісова пісня» Лесі Українки, де Лукаш музикою розбудив Мавку, і тут постають кореляції творця й сотвореного, чоловічого та жіночого начал, природи й культури.

Вірш становить накладання шарів:

Природа, космос	Існування людини	Душа, вічність, позачасся
... цей дощ. Підкрався і шумить. Бляшаний звук води, веселих крапель кроки.	Послухаю...	
	Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить, і раптом озирнусь, а це вже роки й роки!	
чи, може, Андромеди — я в мантиях дощу, прозора, як скляна,	Ніхто уже й не зна, в туманностях душі	А це уже віки. в туманностях душі
	я в мантиях дощу, прозора, як скляна, приходжу до живих, і згадую про мертвих.	я в мантиях дощу, прозора, як скляна, приходжу до живих, і згадую про мертвих.
всі ліси.	Цілую...	
Я дерево, я сніг,	Спасибі скрипалю. Він добре вам зіграв колись мою присутність. Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І, може, це і є моя найвища сутність.	І, може, це і є моя найвища сутність.

Тож поезію можна відчитати в різних площинах – на тему природи, таку важливу для Ліни Костенко, накладається філософія існування людини, а далі маємо тематичний і психологічний вихід у позачасся, де актуальні лише два концепти – душа й вічність.

Проте показово, що під час накладання шарів бачимо повтори, а точніше рядки, присутні в усіх трьох шарах. Це силові поля твору, квінтесенція думки й почуття, сам рух цих думок цікавий – від опису елементів природи до формулювання тези про найвищу сутність.

Фінал останньої строфи пропонує універсальну формулу «присутність+любов=найвища сутність». Тож інтегрально всі теми та мотиви вірша поєднуються в одній точці – концепті любові, різновидів любові як сутності людини, любові людини до свого дому, до природи, любові жінки до чоловіка, до всіх живих та померлих, до беззахисного, тимчасового та вічного й неосяжного.

Отже, принцип дзеркала, застосований у творі, робить картину стереоскопічною, додаючи нові можливості для інтерпретації. Авторка звужує та розширює об'єктив, накладає плани, унаслідок чого вірш стає об'ємним, багатощаровим. Звукочисленість поезії є доволі промовистим: окрім позірно зрозумілих алітерацій та асонансів перших рядків вірша, уважний читач здатен простежити закономірності іншого рівня, які вказують на кореляції земного, людського та позаземного, космічного; живого й мертвого; тимчасового та вічного.

Поезія «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...» є універсальною картиною побутування душі в часі та просторі, розповідає про різновиди любові як сутності людини.

Лірична творчість Ліни Костенко потребує глибокого й усебічного дослідження з позицій мікроаналізу віршів, розшифрування їхніх прихованих кодів і сенсів.

Література:

1. Брюгген В. Література, яка вмє сміятись. *Вітчизна*. 1971. № 5. С. 166.
2. Брюховецький В. С. Ліна Костенко : нарис творчості. Київ: Дніпро, 1990. 262 с.
3. Дячок С. Інтертекст у поезії Ліни Костенко: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Київ, 2019. 186 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Diachok_Svitlana/Intertekst_u_poezii_Liny_Kostenko.pdf?PHPSESSID=e29uqocf6096qvioj9q9vfbte4 (дата звернення 20.04.2023).
4. Мариняк Р. С. Історіософія поезії Ліни Костенко: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Х., 2005. 19 с.
5. Landscapes of Memory. The Selected Later Poetry of Lina Kostenko / transl. from Ukrainian by Michael M. Naydan ; transl. Ed. by Olha Luchuk. Lviv: Litopys Press, 2002. 127 p.
6. Пейзажі пам'яті : вибр. поезії (1977–1989). Львів: Літопис, 2002. 127 с. Текст паралел. укр., англ.

References:

1. Bryughen V. Literatura, yaka vmiye smiyatys'. *Vitchyzna*. 1971. № 5. S. 166. (Bruggen V. Literature that can laugh//Motherland)
2. Bryukhovets'kyi V. S. Lina Kostenko : narys tvorchosti. Kyiv: Dnipro, 1990. 262 s. (Bryukhovetsky V. S. Lina Kostenko: essay of creativity)
3. Dyachok S. Intertekst u poeziyi Liny Kostenko / dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01 «Ukrayins'ka literatura». Kyiv, 2019. 186 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Diachok_Svitlana/Intertekst_u_poezii_Liny_Kostenko.pdf?PHPSESSID=e29uqocf6096qvioj9q9vfbte4 (data zvernennya 20.04.2023). (Dyachok S. Intertext in the poetry of Lina Kostenko)
4. Marynyak R. S. Istoriosofiya poeziyi Liny Kostenko: Avtoref. Dys. na zdobuttya vchenoho stupenya kand. filol. nauk : 10.01.01 «Ukrayins'ka literatura». Khark. nats. un-t im. V.N.Karazina. Kh., 2005. 19 s. (Maryniak R. S. Lina Kostenko's historiosophy of poetry)
5. Landscapes of Memory. The Selected Later Poetry of Lina Kostenko / transl. from Ukrainian by Michael M. Naydan ; transl. Ed. by Olha Luchuk. Lviv: Litopys Press, 2002. 127 p.

Отримано: 23 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: viktorii.fabrykina@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3307-3891>

e-mail: halyna.kraichynska@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7355-3779>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-147-150

Фабрикіна В. О., Крайчинська Г. В. Аналіз лексико-стилістичних особливостей англійської тематичної групи реклам готельної індустрії Австралії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 147–150.

УДК: 811

Фабрикіна Вікторія Олегівна,
студентка МА-1,
Національний університет «Острозька академія»
Крайчинська Галина Вацлавівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ РЕКЛАМ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ АВСТРАЛІЇ

У статті досліджується специфіка лексичних та стилістичних особливостей функціонування англійської тематичної групи на позначення реклам готельної індустрії Австралії. Узагальнено вплив стилістичних засобів та прийомів для посилення загально-го конотативного навантаження рекламного тексту готельної індустрії. Незважаючи на значну кількість мовознавчих праць, присвячених дослідженню різних аспектів англійських текстів рекламної індустрії, варто зазначити, що англійська тематична група на позначення готельної індустрії Австралії ще не становила предмет спеціально мовознавчого опису. Рекламний текст готельної індустрії Австралії укладається з урахуванням шляхів діалогізації, деавтоматизації сприйняття мови адресатом та формування позитивних емоцій.

Стаття виконана на матеріалі аналізу 90 рекламних текстів та слоганів готельної індустрії Австралії (2020-2023). Зокрема, було виявлено такі лексико-стилістичні засоби, що широко використовуються у рекламних текстах готельної індустрії Австралії: гіпербола, метонімія, синекдоха, метафора, персоніфікація, епітет, порівняння, синоніми, антитеза. У рекламних текстах готельної індустрії широко представлено лексику, яка стієвідноситься з готельним бізнесом, продуктами харчування, посудом, готельними номерами (номер-люкс, стандарт), екскурсією, визначними місцями Австралії, ресторанами, засобами гігієни, напоями.

Ключові слова: стилістичні особливості, рекламні тексти, мовні засоби, Австралія, комунікація, готельна індустрія.

Viktoriiia Fabrykina,
student of the group MA-1,
National University of Ostroh Academy
Halyna Kraichynska,
PhD in Philology, Full Professor,
National University of Ostroh Academy

THE ANALYSIS OF THE LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE ENGLISH SUBJECT GROUP WHICH DENOTES ADVERTISING OF THE AUSTRALIAN HOTEL INDUSTRY

The article examines the specifics of the lexical and stylistic features of the functioning of the English thematic group for the designation of advertisements in the Australian hotel industry. The influence of stylistic means and techniques to enhance the overall connotative load of the advertising text of the hotel industry is generalized. Despite the considerable number of linguistic works devoted to the study of various aspects of English texts of the advertising industry, it should be noted that the English thematic group denoting the Australian hotel industry has not yet been the subject of a special linguistic description. The advertising text of the Australian hotel industry is compiled taking into account the ways of dialogization, de-automation of the addressee's perception of the language and the formation of positive emotions.

The article is based on the analysis of 90 advertising texts and slogans of the Australian hotel industry (2020-2023). In particular, the following lexical and stylistic means have been identified that are widely used in advertising texts of the Australian hotel industry: hyperbole, metonymy, synecdoche, metaphor, personification, epithet, comparison, synonyms, antithesis. In the advertising texts of the hotel industry, there is a wide range of vocabulary related to the hotel business, food, tableware, hotel rooms (deluxe, standard), excursions, Australian attractions, restaurants, hygiene products, and drinks.

Keywords: stylistic features, advertising texts, language means, Australia, communication, hotel industry.

Актуальність дослідження та постанови проблеми. Сучасний етап теорії мовознавства визначається зверненням науковців до аналізу стилістичних та лексичних засобів ЗМІ, реклам, інтернет-видань та інших. Сьогодні реклама охопила всі сфери життя: соціальну, політичну та економічну та ін. Не оминула реклама й готельну індустрію. Реклама готельної індустрії – це особливий вид реклами, що базується на інформації про продукти та послуги готельного бізнесу. Інформація у рекламі готельної індустрії зазвичай подається у стислій, художньо вираженій формі, її основна мета – донести до споживача найважливішу інформацію про послуги готельної фірми (про готель, готельно-ресторанний комплекс, географічне положення готелю тощо).

Основною відмінністю рекламного повідомлення від будь-якої іншої інформації рекламного характеру є його спрямованість на досягнення комерційних цілей. Рекламне повідомлення має безпосередній комунікативний вплив на цільову аудиторію. У мові рекламних текстів та слоганів миттєво відображаються нові ідеї і події, зміни у будь-якій сфері життя.

Англійська лексика рекламних текстів та слоганів готельної індустрії співвідноситься з семантикою готельного бізнесу, відрізняючись за лексичним наповненням від реклами інших галузей. Рекламні тексти та слогани готельної індустрії повинні включати правдиву та достовірну інформацію, яка надається за допомогою фото- та відеоматеріалів, ілюстрацій, брошур, інтернет-джерел. Суттєвим при створенні реклами готельної індустрії є позитивний імідж даного продукту. Тому рекламодавці вивчають потреби споживачів і враховують ті сторони готельних послуг, які б надавали новизни та унікальності і які б вигідно виділяли даний готель серед пропозицій конкурентів і привертати б увагу потенційних споживачів. Оскільки реклама готельної індустрії є відносно новим явищем, більшість рекламних агентств використовують не лише тексти, а й слогани чи логотипи, тому що вони найкраще запам'ятовуються і привертають увагу якомога більшої кількості туристів.

Проаналізувавши та узагальнивши науково-теоретичні аспекти дослідження рекламних текстів та слоганів готельної індустрії Австралії, а також специфіку функціонування стилістичних засобів, можемо стверджувати, що ці питання є актуальним об'єктом для вивчення лінгвістів та дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження рекламних текстів та слоганів становлять предмет наукового доробку лінгвістів: лексичні, семантичні, стилістичні особливості описують О. І. Зелінська, Б. Совінські; прагматичні аспекти функціонування рекламних текстів вивчають А. В. Голоднов, Ю. Б. Корнева; комунікативно-прагматичні особливості реклами відображено у працях О. О. Ксензенко, О. В. Лещенко, Ю. К. Пирогова та ін.

Мета статті є опис закономірностей і специфіки вживання англомовних стилістичних засобів для надання рекламним текстам готельної індустрії Австралії виразності, лаконічності, інформативності, переконливості з метою максимального впливу на потенційного споживача.

Виклад основного матеріалу. Частина готельного фонду в Австралії становить близько 3% світового бізнесу і характеризується середньо світовою динамікою зростання. Задля впливу на свідомість споживача і досягнення поставлених цілей у рекламних текстах та слоганах австралійських готелів використовуються всі методи та прийоми, притаманні іншим рекламним текстам. Для досягнення бажаного результату рекламодавець використовує різноманітні стилістичні засоби. Нами було проаналізовано 90 рекламних текстів і слоганів 2020-2023 років. Варто зазначити, що лексика у рекламі готельної індустрії, в основному позначає продукти харчування, напої, екскурсії, засоби парфумерії, ресторани, готелі, історичні місця Австралії, засоби гігієни, посуд та ін.

Для досягнення бажаного результату рекламодавці готельної індустрії використовують різноманітні стилістичні засоби. Найбільш широкого вжитку отримали такі стилістичні засоби: метафора, гіпербола, персоніфікація, епітет, порівняння, синонімія, оксюморон. Часто вживаним стилістичним засобом у рекламних текстах і слоганах готельної індустрії виступає метафора. Метафора представляє вторинну номінацію, яка базується на схожості (реальній або вигаданій) об'єкта з тим об'єктом назва якого переноситься на об'єкт номінації. Для ілюстрації цього стилістичного засобу наведемо рекламу морозива у готелі *Citadines Connect Sydney Airport: Dive into pure pleasure* (Booking.com, Електронний ресурс). Також метафора трапляється у рекламі екскурсій визначними місцями Сіднею: *The ghost bus tours*[4].

Часто вживаним стилістичним засобом є також метонімія. Метонімія у рекламних текстах, базується на реальному зв'язку об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт найменування. Так, у рекламі старовинного замкового готелю зазначається: *Discover over two thousand years of exhilarating history* (Booking.com, Електронний ресурс). З наведеного рекламного тексту випливає, що поняття «історія» створює в уяві туриста образ місцевості в часовій ретроспекції.

У рекламних текстах готельної індустрії Австралії використовується синекдоха. Синекдоха – це різновидом метонімії, що міститься в переносі найменування, яке базується на взаємозв'язку частини і цілого – частина виступає як ціле, а ціле виступає як частина (Білоконенко, 2022:26). Так, прикладом цього стилістичного засобу може слугувати реклама вина: *Australia's top drop* (Booking.com, Електронний ресурс).

Іншим яскравим стилістичним засобом у рекламних текстах є епітет. Епітет – це слово чи словосполучення, завдяки особливій функції в тексті, допомагає слову набутти нового значення або смислового відтінку, підкреслює характерну рису, визначальну якість певного предмету або явища, збагачує мову новим емоційним сенсом, додає до тексту певної мальовничості та насиченості (Зірка, 2012:7). Цей троп є необхідним для психологічного впливу та важливим елементом маніпуляції з боку рекламодавця задля успішного продажу рекламованої продукції. Так, у рекламі ресторанів *Huatt Regency Sydney* читаємо: *We promise to use only the freshest, most tantalizing ingredients* (Booking.com, Електронний ресурс), де епітет «tantalizing» вживається зі значенням «привабливий, спокусливий, той що провокує».

Одним зі стилістичних засобів, які застосовуються у рекламі готельної індустрії, виступає персоніфікація. Персоніфікація надає рекламованим товарам готельної індустрії Австралії більшої виразності, тому що рекламна продукція стає більш зрозумілою і необхідною для покупця. Прикладом може слугувати таке речення: *Hotels that love to say Yes!* (Booking.com, Електронний ресурс).

Ще приклад персоніфікації трапляється у рекламі вина: *Nothing says «Happy Holidays!» like a wine label says «Happy Holidays!»* (Booking.com, Електронний ресурс) та у рекламі кави: *You won't find our rich, aromatic coffees in any store. Rather, they'll find their way to you* (Booking.com, Електронний ресурс).

У рекламі готельної індустрії такий стилістичний засіб як порівняння є одним з найбільш широко представлених, тому що вирізняє рекламовану марку товару з-поміж інших торговельних марок. Порівняння – це стилістичний засіб, який базується на частковому уподібненні двох об'єктів дійсності (або їх властивостей), які відносяться до різних класів. Цей стилістичний прийом складається з двох компонентів: об'єкта порівняння і суб'єкта порівняння, що об'єднані такими словами: *as, as...as, like, as though, as if, such as* та ін. (Білоконенко, 2022:27). Так, у рекламному тексті крему для шкіри, який включено у вартість проживання і який безкоштовно пропонує готель «The Sydney Boulevard Hotel», зазначається: *For skin as beautiful as diamonds* (Booking.com, Електронний ресурс). Наведемо інший приклад з реклами мережі готелів: *Sark – where a short break feels like a long vacation* (Booking.com, Електронний ресурс), де цей стилістичний засіб використано метою розкрити усі переваги та позитивні якості товару.

Оксюморон, як стилістичний засіб що поєднує протилежні за значенням лексичні одиниці, в результаті чого виникає нове змістовне поняття (Білоконенко, 2022:27) заснований на дії антонімічних семантичних властивостей слів, що і створює значний вплив на покупця. Так, у рекламі посуду готелю «The Sydney Boulevard Hotel» зазначається: *Hot colors. Cool cookware* (Booking.com, Електронний ресурс). Поєднання слів антонімічної семантики у даному рекламному тексті створює спеціальний стилістичний ефект, який привертає увагу туристів.

Для створення експресивності автори використовують прийом гіперболізації, тобто умисне перебільшення всіх описаних об'єктів: реалізується за рахунок прикметників у вищому ступені. Наприклад: *Many of the cheapest flights can include a stopover in Melbourne at no extra cost* [Електронний ресурс]; *Relax on a lake cruise and take in the majestic views as you glide over the glare of some of Australia's best peaks; In Australia, you will find dazzling jewelry, precious stones, and all kinds of gold and silver products.* (Booking.com, Електронний ресурс).

Прийом образного опису реалій у рекламі готельної індустрії реалізується за допомогою епітетів. Часто вживаними в рекламі готельної індустрії виступають прикметники: *Good, better, friendly, best, free, fresh, full sure, wonderful, welcoming, special, fine, big, real, easy, bright, extra, rich.* Проілюструємо вживання епітетів таким прикладом епітети: *A vacation in Canberra is an unforgettable journey into the world of ancient myths and legends, a city where you can "find everything."*

Вибір лексичних засобів у готельній індустрії Австралії створює ефект яскравої подачі матеріалу та викликає бажання туриста більше дізнатися про рекламу. Найвживаніші ідіоми та фразеологізми, гра слів, каламбури: *Pay attention to the picturesque cruise of the Great Barrier Reef, which will be a pleasant contribution to your "Australian" vacation.* (Booking.com, Електронний ресурс).

Прийом відкритого діалогу зі споживачем – діалогізація – реалізується за допомогою вживання особистих та присвійних займенників за рахунок яких рекламодавці створюють ілюзію діалогу та довірчого спілкування. Рекламодавці текстів часто використовують конструкції "we – our", "you – your", щоб повідомлення звучало переконливим. Наприклад: *Come to us in Bali.*

У рекламі готельної індустрії часто заохочують до прийняття рішення прямим зверненням до споживача: *You just have to try our spa treatments at Canberra hotels* (Booking.com, Електронний ресурс); *Spend your vacation in Australia and get a pleasant experience of a lifetime! Believe me, the trip will not be boring – picturesque landscapes and fresh air will not leave you indifferent* (Booking.com, Електронний ресурс).

Абревіатура – це складноскорочені слова, утворені з перших літер слів, з частин слів, що входять до складу назви чи поняття (Білоконенко, 2022:27). Так, у рекламі готелі «The Sydney Boulevard Hotel» зазначається: *BRA. – Barrier reef in Australia* (Booking.com, Електронний ресурс). Це певний стилістичний прийом, який дає змогу туристові придбати відповідний рекламований товар.

У рекламі готельної індустрії Австралії використовують не лише рекламні тексти, а й слогани. Слогани – це лаконічна рекламна фраза, яка створюється для того, щоб переконати споживачів придбати товар, але ж якщо інформація про товар чи послугу подана розмито без застосування пам'ятного образу, то переконливий намір слогана буде прирівняний до нуля (Москаленко, 2016:34).

Один із популярних прийомів під час створення слогана готельної індустрії є застосування антонімів. Антоніми – це найважливішим засобом створення антитези – стилістичної фігури контрасту, різкого протиставлення понять, положень, образів, станів. Антонімія також застосовується для вираження контрасту та посилення емоційності. У слоганах антонімія є досить поширеним явищем, найчастіше в ролі антонімів у рекламі виступають прикметники або ж прислівники (Білоконенко, 2022:26). Прикладом антонімії слугує слоган готелю "Four Seasons" (м. Сідней): *Visit us every season and see how the same can be different!* (Booking.com, Електронний ресурс). Такий прийом застосований і в слогані готелю «The Canyon Suites at the Phoenician» (м. Мельбурн): *"Pay LITTLE and get MUCH"* (Booking.com, Електронний ресурс).

Вживання слогана посилює увагу потенційного споживача, а також сприяє кращому запам'ятовуванню рекламного тексту. У рекламі готелю «Montage Laguna Beach» (м. Сідней) зазначено: *"Take Daily Rays of Sunshine"* [Електронний ресурс]. Цей рекламний текст передає основну перевагу готелю – його географічне положення та сонячний клімат. Вживання слогана *"Eat a Bowl of Sunshine"* доповнює інформацію про відомий готель *"The Great Barrier Reef outside the window"* (Booking.com, Електронний ресурс) (м. Сідней).

У слогані бізнес-готелю «Serrano Hotel» (м. Сідней) використана метонімія: *"Life in Our Suits like in White House"* (Booking.com, Електронний ресурс). «Suits» – це номери бізнес-класу. Такою ЛО у слогані вдалося уникнути зайвого нагромадження ЛО та зберегти лаконічність слогана, а з допомогою метонімії підкреслити розкішність готелю.

Персоніфікація вживається не лише у рекламних текстах, вона вживається і в слоганах. Персоніфікація полягає в уособленні, наділленні предмета, явища природи або абстрактного поняття людськими якостями. Персоніфікація вважається одним із найвиразніших прийомів у рекламі, адже персоніфікація здатна конкретизувати образ та зробити його більш доступним до сприймання. *"The Coral Reef Provides Satisfaction"* – у слогані персоніфікована назва готелю та послуги, які надаються обслуговуючим персоналом, що уособлено у назві готелю.

Проілюструємо застосування персоніфікації у слогані *"Hotel is at Your service"* [4], готель «Wild Horse Inn» (м. Сідней). Як і в попередньому випадку, у слогані персоніфікується готель і ЛО «hôtel» має узагальнену семантику "весь персонал готелю, який готовий якісно забезпечити гостям незабутній відпочинок". Які саме використовуються лексичні засоби та художні прийоми у слоганах не важливо, важливо пам'ятати, що слоган – це сугестивний текст, а тому, які емоції будуть викликані у читача, залежить від того, якої якості словесний матеріал буде підібраний (Білоконенко, 2002:28).

Висновки. Отже, рекламні тексти готельної індустрії Австралії широко відрізняються стилістичними особливостями, що викликає звернення рекламодавців до яскравих художніх засобів з метою привернути увагу потенційних споживачів. На основі проведеного дослідження визначено, що у рекламних текстах готельної індустрії Австралії часто вживаними стилістичними засобами виступають метафора, метонімія, персоніфікація, епітет, порівняння, синоніми, антоніми, синекдоха, персоніфікація, оксюморон, гіперболи, використання абревіатури, антитеза. Варто зазначити, що у рекламних текстах,

в основному, вживається лексика, яка співвідноситься з готельним бізнесом, продуктами харчування, посудом, готельними номерами, екскурсія, визначними місцями Австралії, ресторанами, засобами гігієни, напоями.

Перспективою подальшого дослідження може стати вивчення не лише стилістичних, а й лексичних засобів рекламних текстів готельної індустрії Австралії в комунікативно-прагматичному вимірі.

Література:

1. Білоконенко Л. А. Мовний аналіз телевізійного рекламного слогану. *Мандрівець*. 2002. № 6. С. 25–29.
2. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2012. 34 с.
3. Москаленко А. З., Губерський Л. В., Іванов В. Ф., Вергун В. А. Масова комунікація : підручник. К. : Либідь, 2016. 187 с.

References:

1. Bilokonenko L. A. (2002) *Linguistic analysis of a television advertising slogan*. Kyiv: The Wanderer (in Ukraine), no.6, pp. 25–29.
2. Zirka V.V. *Yazykovaya paradigma manipulyativnoi igry v reklame [Language paradigm of the manipulative game in advertising]: Diss.doktora filol. nauk*. Kyiv, 2012. 34 p.
3. Moskalenko A.Z., Gubersky L.V., Ivanov V.F. (2016), *Mass Communication*, Publishing House of Taras Shevchenko National University, Kyiv, 187 p.

Список ілюстративних джерел:

4. Computerreservationsystem "Booking.com" – Люксові готелі в Сіднеї. URL: <https://www.booking.com/luxury/city/au/sydney.ru.html?aid=806016&label=sydney->
5. Computerreservationsystem "Booking.com" – Найкращі готелі у Мельбурні. URL: <https://www.booking.com/city/au/melbourne.uk.html>
6. Computerreservationsystem "Booking.com" – Пошук готелів в Канберрі. URL: <https://www.booking.com/city/au/canberra.uk.html>

References:

4. Computerreservationsystem "Booking.com" – Luxury hotels in Sydney. URL: <https://www.booking.com/luxury/city/au/sydney.ru.html?aid=806016&label=sydney->
5. Computerreservationsystem "Booking.com" – The best hotels in Melbourne. URL: <https://www.booking.com/city/au/melbourne.uk.html>
6. Computerreservationsystem "Booking.com" – Search for hotels in Canberra. URL: <https://www.booking.com/city/au/canberra.uk.html>

Отримано: 31 березня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: marianastohryn@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8654-1486>

e-mail: miramuchka@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5469-8171>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-151-154

Штогрин М. В., Мучка М. З. Лексичні проблеми перекладу текстів у сфері енергоефективності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 151–154.

УДК: 811.112.2'25

Штогрин Мар'яна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Мучка Мирослава Зіновіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У СФЕРІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

У статті досліджено основні способи перекладу англійських лексичних одиниць у сфері енергоефективності засобами української мови. Обґрунтовано актуальність пропонованого дослідження з огляду на потреби соціуму та науки.

На основі результатів сучасних наукових розвідок уточнено суть поняття "термін". Проаналізовано наукові праці авторів, які присвятили їх вивченню різних аспектів термінів, і виокремлено вимоги до цього пласту лексичного складу мови. Наголошено на тому, що термінів, які б повністю відповідали усім вимогам, не існує і це створює певні труднощі у процесі перекладу. З'ясовано, що існує ця низка проблем, з якими доводиться стикатися перекладачеві, який працює з фаховою лексикою. Серед них – необхідність поглиблення знань у певній галузі, консультування з експертами, відсутність оновлених словників термінів тощо. Саме формулювання лексичних проблем перекладу робить досить зрозумілими шляхи їх подолання, серед яких, зокрема застосування лексичних трансформацій.

У результаті аналізу отриманих даних встановлено, що більшість багатокomпонентних термінів у сфері енергетики перекладається калькуванням. Результати нашого дослідження також свідчать про переважання багатокomпонентної терміносистеми енергетичної спрямованості словосполучень. Однак більшість цих термінів перекладається дослівно (калькування), тобто вони мають конкретний аналог у цільових мовах. Багатокomпонентність у цьому випадку визначається складністю описуваних фізичних понять і явищ і свідчить про слабо розроблену терміносистему. Описовий переклад практично відсутній, що свідчить про універсальність використаних термінів та їх широке поширення в різних мовах.

Ключові слова: терміни, терміни у сфері енергоефективності, науково-технічний, способи перекладу, компресія, декомпресія, пермутація, транспозиція, калькування, однокомпонентний, багатокomпонентний.

Mariana Shtohryn,

PhD (in Philology), Associate Professor,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Myroslava Muchka,

PhD (in Philology), Associate Professor,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LEXICAL PROBLEMS OF TRANSLATING TEXTS IN THE SPHERE OF ENERGY EFFICIENCY

The article examines the main ways of translating English lexical units in the sphere of energy efficiency using the Ukrainian language. The relevance of the proposed research is substantiated in view of the modern needs of society and the problems of science.

Based on the results of modern scientific studies, the essence of the concept of the term has been clarified. The publications devoted to the study of various aspects of the terms were analyzed, and the requirements put forward to this layer of the lexical structure of the language were singled out. It is emphasized that there are no terms that fully meet all requirements and this creates certain difficulties in the translation process. It was found that there are still a number of challenges faced by a translator who works with specialized vocabulary. Among them is the need to deepen knowledge in a certain sphere, consult with experts, lack of updated dictionaries of terms, etc.

As a result of the analysis of the received data, it was found that the majority of multi-component terms in the sphere of energy are translated by calquing. The results of our research also indicate the predominance of the multicomponent term system of the energy orientation of word combinations. However, most of these terms are translated literally (calquing), that is, they have a concrete analogue in the target languages. The multicomponent nature in this case is determined by the complexity of the described physical concepts and phenomena and indicates a poorly developed term system. Descriptive translation is practically absent, which indicates the universality of the terms used and their wide distribution in different languages.

Keywords: terms, terms in the sphere of energy efficiency, scientific and technical, methods of translation, compression, decompression, permutation, transposition, calquing, one-component, multi-component.

Постановка проблеми. Переклад є вираженням того, що було вже подано в одній із мов у процесі інформаційного обміну. Залежно від інформації виділяють ключові види перекладу: суспільно-політичний, художній та науково-технічний.

Швидкий розвиток нових технологій, потреба в обмежений термін ознайомитись з останніми надбаннями науки привертаять значну увагу до науково-технічного перекладу. Останній є видом інформаційної діяльності, що використовується для обміну інформацією між людьми, що спілкуються різними мовами. Однією з головних відмінностей мови цього виду від інших є значна кількість термінів, точна подача матеріалу. Загальновідомо, що провідними ознаками тексту у сфері енергоефективності як підвиду науково-технічного дискурсу є його інформативність, логічність, точність, об'єктивність, ясність і зрозумілість (Сіденко).

Слід відмітити, що термінологічні одиниці становлять ключову ознаку будь-якого галузевого тексту. Адже вони чітко називають поняття, явища, розкриваючи їх основний зміст. Поняття «**термін**» походить від лат. слова *terminus*, яке має значення «межа, кордон». Під терміном слід розуміти не лише слово, а й словосполучення, яке використовується для позначення певного поняття (Catford, 2015: 90). Терміни відіграють важливу роль у перекладі галузевих текстів. Відтак, вони можуть бути: загальнозначущими, що вживаються в повсякденному житті і є зрозумілими всім та спеціально-технічними термінами, які відражають сферу спеціальних знань (техніки, економіки, медицини тощо). Труднощі перекладу термінології пов'язані, по-перше, з неоднозначністю термінів, по-друге, з відсутністю перекладацьких відповідників щодо неологізмів та, по-третє, з національною варіативністю термінів (Шумило, 2018: 456).

Наразі розвиток наук сприяв створенню нових термінів. Сфера енергоефективності не є винятком. Крім того, питання енергоефективності мають першочергове значення в наш час за різних причин. По-перше, вони створюють основу для ефективного використання ресурсів економіки в усьому світі. По-друге, ефективна енергія використання може призвести до зменшення рахунків за електроенергію та надійності зовнішніх постачальників (Kutsa, 2020: 111). Крім того, використання енергії може ефективніше допомогти захистити навколишнє середовище.

Аналіз досліджень. Проблемою перекладу галузевих текстів займалися багато вітчизняних науковців, серед яких варто виділити: В. І. Карабан, Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, А. Л. Міщенко тощо (Шумило, 2018: 455). Проте, не зважаючи на значну кількість наукових досліджень питання перекладу галузевих текстів потребує подальших досліджень.

Мета статті – проаналізувати лексичні проблеми перекладу текстів у сфері енергоефективності.

Виклад основного матеріалу. Вимоги до результатів перекладацької діяльності поступово підвищуються. Адже їх спричиняють зміни у сьогодинішньому рівні розвитку науки і техніки у світі. Саме лексична система перебуває, головним чином, під впливом цих змін. Організаційна роль у презентації мовних систем та структур припадає переважно на лексикон. Тоді як слова можна розглядати як базові семантичні одиниці мови, значення яких є провідним для здійснення перекладу (Карабан, 2004: 166)

Отже, мета дослідження полягає у тому, щоб виявити лексичні труднощі, що зумовлені сучасним станом розвитку енергетичної сфери. Для досягнення мети дослідження були поставлені конкретні **завдання**:

- проаналізувати елементи лексичної системи англійської мови, що становлять труднощі під час перекладу сучасної літератури зі сфери енергоефективності;
- визначити шляхи подолання актуальних лексичних проблем перекладу.

До системи традиційного підходу вирішення лексичних проблем перекладу входять: терміни та способи їх перекладу, скорочення, інтернаціональні та псевдоінтернаціональні слова, багатозначні слова, сталі словосполучення, препозитивні атрибутивні словосполучення, неологізми та безеквівалентна лексика, власні імена та назви (Сіденко).

Звернімо увагу на те, що **лексичні трансформації**, або перетворення становлять специфічні зміни лексичних елементів вихідної мови з метою забезпечення адекватності перекладу (Сорока, 2017: 49). Вони застосовуються тоді, коли словникові відповідники в цільовій мові відсутні або адекватно не передають семантичні, стилістичні та прагматичні характеристики перекладу. Не зважаючи на те, що проблеми техніки перекладу не раз ставали предметом дослідження в галузі зіставного мовознавства та перекладознавства, вони, проте, потребують подальшого розгляду на матеріалі окремих лексичних груп (Сорока, 2017: 50). Розглянемо лексичні прийоми перекладу термінів у сфері енергоефективності.

Дослідивши потрібний фаховий матеріал у сфері енергоефективності було встановлено, що в англійській мові існують термінологічні одиниці, переклад яких стає неможливим через відсутність еквівалентів чи аналогів. Відтак, передача термінів з такою структурною будовою відбувається шляхом **експлікації** чи описово (Карабан, 2004: 25): *The latest trialogue, on 14 December had a very narrow agenda, but negotiators managed to agree on heating and cooling plans that will need to be drawn up by local authorities.* – *Останній діалог, який відбувся 14 грудня, мав дуже вузький порядок денний, але учасникам переговорів вдалося домовитися про плани опалення та охолодження, які мають бути розроблені місцевою владою* (2). У фрагменті спостерігаємо вживання лексико-граматичної трансформації описового перекладу, коли лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке описує (експлікує) її значення мовою перекладу: *agenda, negotiators* трансформуються у «*порядок денний*» та «*учасники переговорів*».

Одним із найпростіших способів відтворення термінологічної одиниці є прийом **транскодування**, тобто побуквенної чи фонемної передачі вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту цільової мови (Карабан, 2004: 260): *According to the agreed text, it would apply to any energy project costing over €100 million and for transport projects as of €175 million.* – *Згідно з узгодженим текстом, він застосовуватиметься до будь-якого енергетичного проекту вартістю понад 100 млн євро та транспортних проектів від 175 млн євро* (2). У фрагменті термінологічна одиниця, що складається з двох компонентів, утворюється за моделлю “Noun+Noun”.

До того ж, терміни підлягають **калькуванню** як ще одному лексичному прийому передачі не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами цільової мови (Сорока, 2017: 50). Цей прийом застосовується при перекладі складних за структурою термінів, наприклад: *The energy crisis has only increased the need to save energy and, in May 2022, the European Commission updated the proposed target for overall energy savings under the law.* – *Енергетична криза лише посилила потребу в енергозбереженні, і в травні 2022 року Європейська комісія оновила запропоновану ціль щодо загального рівня енергоефективності відповідно до закону* (2). У фрагменті двокомпонентний термін *energy crisis*, утворений за моделлю Adjective + Noun, передається дослівно.

Значні труднощі у перекладі викликає вживання слів у складі сталого сполучення, значення якого складно вивести зі значень його компонентів, наприклад: *The EU executive said the move had become necessary in order to accelerate the exit from Russian fossil fuels following Moscow's decision to launch a brutal war in Ukraine.* – *Представник ЄС заявив, що цей крок став необхідним для прискорення відмови від російського викопного палива після рішення Москви розпочати збройну війну в Україні* (2). У фрагменті дієслівна метафора передається українською мовою варіантним відповідником.

Переклад відповідних сполучень значно полегшується, якщо відомі основні їх типи, правила передачі, а також найбільш уживані сталі висловлювання та їхні українські еквіваленти, оскільки кількість структурно-семантичних типів сталих сполучень та загальна кількість найбільш уживаних з них є доволі обмеженою.

Переклад вільних словосполучень, насамперед поширеного типу препозитивних атрибутивних конструкцій, спрощується завдяки вивченню їхніх структурно-семантичних ознак, наприклад: (1) *The Union is facing unprecedented challenges resulting from increased dependence on energy imports and scarce energy resources, and the need to limit climate change and to overcome the economic crisis* (9). – (1) *Європейський Союз стоїть перед безпрецедентними викликами, які випливають з підвищеної залежності від імпорту енергоресурсів та дефіциту енергетичних ресурсів, а також перед необхідністю обмежити наслідки зміни клімату й подолати економічну кризу* (3). У фрагменті препозитивне атрибутивне словосполучення, утворене за моделлю Adj+N+N, у цільовій мові зазнає заміни першого компонента, вираженого прикметником, на іменник.

Стосовно проблем перекладу скорочень, то вони вирішуються за допомогою словників, наприклад: *“The Energy Efficiency Directive is an important tool to reach both our climate and energy security goals, even more so in the current situation,” said Nicola Danti, an Italian centrist MEP who is the leading negotiator for the European Parliament. – «Директива з енергоефективності є важливим інструментом для досягнення наших цілей у сфері клімату та енергетичної безпеки, особливо в поточній ситуації», – сказав Нікола Данті, італійський депутат Європарламенту, який є провідним учасником переговорів від Європейського парламенту* (2). У фрагменті вжито досить популярну аббревіатуру, що у перекладі передається за допомогою еквівалента.

Однак такі проблеми, як переклад багатозначних слів, неологізмів та застосування прийомів перекладу термінів заслуговують детального перегляду, оскільки саме вони зазнають найбільших змін у науково-технічному розвитку, наприклад: *The aim is to align these plans with the EU’s goal to reach climate neutrality, a parliamentary source explained. – Мета полягає в тому, щоб узгодити ці плани з метою ЄС досягти кліматичної нейтральності, пояснило джерело в парламенті* (2). У фрагменті неологізм відтворюється дослівно, тобто за допомогою калькування.

Як було вказано раніше, часто основною ознакою технічного тексту вважають наявність у ньому великої кількості фахових термінів. Однак головні труднощі у перекладі виникають не у зв’язку з перекладом окремих термінів, які уже зафіксовані у словниках, а з відтворенням змісту багатокомпонентного сполучення. Для того, щоб визначити адекватне значення слова, необхідно навчитися користуватися контекстом. Адже слово поза контекстом не піддається адекватному перекладу, наприклад: *Energy efficiency is a valuable means to address these challenges* (9). – *Енергоефективність – цінний засіб вирішення цих проблем* (3). У фрагменті двокомпонентний термін, утворений за моделлю N+N зазнає компресії, тобто поєднання двох слів в одне.

Виділяють загальний та вузький контекст. Під загальним контекстом розуміють зміст конкретного речення та тексту загалом. Тоді як під вузьким контекстом – семантико-синтаксичні особливості слів. Так, для прикметника важливо брати до уваги лексичне значення іменника, наприклад: *It improves the Union’s security of supply by reducing primary energy consumption and decreasing energy imports* (9). – *Вона посилює надійність постачання для Союзу шляхом зменшення первинного енергоспоживання та скорочення імпорту енергоресурсів* (3). У фрагменті трикомпонентний термін, утворений за моделлю Adj+N+N, відтворюється українською мовою теж компресивним способом.

При виборі значення перехідного дієслова необхідно звертати увагу на додаток: *It helps to reduce greenhouse gas emissions in a cost-effective way and thereby to mitigate climate change* (9). – *Крім того, вона сприяє економічно ефективному зменшенню викидів парникових газів і, отже, пом’якшенню наслідків зміни клімату* (3). У фрагменті спостерігаємо заміну та перестановку при перекладі дієслівного термінологічного сполучення (утвореного за моделлю V+N+N+N).

Певні труднощі у процесі перекладу текстів у сфері енергоефективності виникають при відтворенні неологізмів та безеквівалентної лексики. Терміни і реалії, якими так насичена відповідна література, найчастіше потрапляють до цієї групи, наприклад: *Shifting to a more energy-efficient economy should also accelerate the spread of innovative technological solutions and improve the competitiveness of industry in the Union, boosting economic growth and creating high quality jobs in several sectors related to energy efficiency* (9). – *Перехід до більш енергоефективної економіки також має прискорити поширення інноваційних технологічних рішень і підвищити конкурентоспроможність у Союзі, стимулюючи економічне зростання і створюючи високоякісні робочі місця в декількох секторах, пов’язаних із енергоефективністю* (3). У фрагменті складний термін, утворений за моделлю Adj+N, відтворюється калькуванням.

Отже, при відсутності терміносистеми в українській мові головною проблемою у перекладі є звичка калькувати нові одиниці з іноземних мов. Значною мірою це стосується сфери енергоефективності. Наприклад: (3) *The Conclusions of the European Council of 17 June 2010 confirmed the energy efficiency target as one of the headline targets of the Union’s new strategy for jobs and smart, sustainable and inclusive growth (‘Europe 2020 Strategy’)* (9). – (3) *Висновки Європейської Ради від 17 червня 2010 р. підтвердили вищезазначену ціль щодо енергоефективності як одну з головних цілей нової стратегії Ради стосовно зайнятості та інтелектуального, сталого та всеосяжного зростання (Стратегії «Європа-2020»)* (3). У фрагменті спостерігаємо застосування часткового калькування з перестановкою (лексема “стратегія” займає ініціальне положення до ключового компоненту терміну, у препозиції), що відповідає нормам української мови.

Аналіз сучасної англійських термінологічних одиниць зі сфери енергоефективності показує, що серед продуктивних термінотвірних засобів метафора посідає значне місце, надаючи лексичі яскравої образності (Карабан, 2006: 48). Метафора перекладається існуючими методами перекладу зі збереженням метафоричного переносу або без нього, наприклад: *“Improving the performance of public bodies’ buildings, production processes, district heating and cooling as well as data centres is pivotal if we want to ensure that economic growth goes along with the Green Deal,” he added. – «Підвищення ефективності будівель державних установ, виробничих процесів, централізованого опалення та охолодження, а також центрів обробки даних є ключовим, якщо ми хочемо, щоб економічне зростання відповідало Зеленій угоді», – додав він* (2). У фрагменті метафоричний вираз передається дослівно, при цьому зберігається його конотативне забарвлення й автентичність.

Зазначимо, що перекладач, який працює з термінами в галузі енергоефективності, повинен орієнтуватися в цій тематиці та володіти термінами цієї сфери. По-перше, варто уникати синонімічного вживання термінів чи користуватися термінологічною одиницею, яка розкриває саму сутність поняття. По-друге, слід не вживати довільного скорочення термінів. По-третє, краще замінити іншомовне слово, якщо в українській мові вже функціонує лексична одиниця з подібним значенням. По-четверте, до термінів слід підібрати еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або проконсультуватися з фахівцем (Сорока, 2017: 49).

Висновки. Логічним є висновок, що перекладач стикається з певними труднощами під час перекладу. У свою чергу, це є наслідком безперервного процесу розвитку науки і техніки. Як було зазначено вище, лексична система мови виявляється більш схильною до змін. Відповідно, сучасними лексичними проблемами перекладу можна вважати: відсутність нормативної терміносистеми в українській мові, зловживання методом калькування при перекладі неологізмів, поява стилістично забарвленої лексики у науково-технічному тексті. Саме формулювання лексичних проблем перекладу робить досить зрозумілими шляхи їх подолання.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що вивчення особливостей перекладу термінів сфери енергоефективності є актуальним завдяки стрімкому розвитку міжнародних проектів у цій галузі. З метою адекватного відтворення термінологічних одиниць у сфері енергоефективності вдаються до лексичних трансформацій. Основними лексичними прийомами перекладу термінів галузі енергоефективності є транскодування, описовий переклад і калькування. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі вважаємо вивчення граматичних особливостей перекладу у сфері енергоефективності.

Література:

1. Англо-український словник [уклад. М.І. Балла]. К.: Освіта, 1996. 1464 с.
2. (ДЕУ) Держенергоефективності України: URL: <http://sae.gov.ua>
3. (ДЄП) ДИРЕКТИВА 2012/27/EU ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ від 25 жовтня 2012 р. про енергоефективність, яка змінює Директиви 2009/125/EC та 2010/30/EU і скасовує Директиви 2004/8/EC та 2006/32/EC (Дія Директиви поширюється на ЄЗ). URL : http://sae.gov.ua/sites/default/files/UKR_Directive_27_2012_2.doc
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова Книга, 2004. 576 с.
5. Сіденко Н. Лексичні проблеми перекладу сучасної науково-технічної літератури. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/973>
6. Сорока Ю. Лексичні перетворення у процесі перекладу термінів у сфері енергоефективності. *Магістерський науковий вісник*. 2017. № 27. С. 48–50.
7. Шумило І. І. Особливості перекладу галузевих текстів. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 455–458.
8. Catford I. C. A Linguistic Theory of Translation. London: Oxford University Press, 2015. 103 p.
9. (DEP) Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1399375464230&uri=CELEX%3A32012L0027>
10. Kutsa O. I., Karanevych M. I. Ways of English-Ukrainian translation of two-componential terms in the sphere of energy efficiency. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2020. № 14. С. 110–115.
11. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. 4th edition. Edinburgh : Person Education Limited, 2015. 1950 p.

References:

1. Anhlo-ukrayinsky slovnyk [uklad. M.I. Balla]. K.: Osvita, 1996. 1464 s. [English-Ukrainian dictionary [compiled by M. Balla]. Kyiv: Osvita, 1996. 1464 p.] [in Ukrainian].
2. Catford I. C. A Linguistic Theory of Translation. London: Oxford University Press, 2015. 103 p. [in English].
3. (DEU) Derzhenerhoefektyvnosti Ukrayiny: [(SAEE) State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine] URL: <http://sae.gov.ua> [in Ukrainian].
4. (DYEP) DYREKTYVA 2012/27/EU YEVROPEYSKOHO PARLAMENTU TA RADY vid 25 zhovtnya 2012 r. pro enerhoefektyvnist, yaka zminyye Dyrektyvy 2009/125/EC ta 2010/30/EU i skasovuye Dyrektyvy 2004/8/EC ta 2006/32/EC (Diya Dyrektyvy poshyryuyetsya na YEEZ). [(DEP) Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC Text with EEA relevance.] URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1399375464230&uri=CELEX%3A32012L0027> [in Ukrainian].
5. Karaban V.I. Pereklad anhliyskoyi naukovoї i tekhnichnoyi literatury: Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. Vinnytsya: Nova Knyha, 2004. 576 s. [Translation of English scientific and technical literature: Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems. Vinnytsya: Nova Knyha, 2004. 576 p.] [in Ukrainian].
6. Kutsa O.I., Karanevych M. I. Ways of English-Ukrainian translation of two-componential terms in the sphere of energy efficiency. *Naukovyy visnyk DPU imeni I. Franka*. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo). 2020. № 14. С. 110–115. [Ways of English-Ukrainian translation of two-component terms in the sphere of energy efficiency. *Naukovyy visnyk of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*. Series : Philological sciences (linguistics). 2020. No. 14. pp. 110–115.] [in Ukrainian].
7. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. 4th edition. Edinburgh : Pearson Education Limited, 2015. 1950 p. [in English].
8. Shumylo I. I. Osoblyvosti perekladu haluzevykh tekstiv. *Molodyy vchenyy*. 2018. № 7 (59). S. 455–458. [Peculiarities of translation of industry texts. *Molodyy vchenyy*. 2018. No. 7 (59). pp. 455–458.] [in Ukrainian].
9. Sidenko N. Leksychni problemy perekladu suchasnoyi naukovo-tekhnichnoyi literatury. [Lexical problems of translation of modern scientific and technical literature.] URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/973> [in Ukrainian].
10. Soroka Yu. Leksychni peretvorennia u protsesi perekladu terminiv u sferi enerhoefektyvnosti. *Mahisterskyi naukovyy visnyk*. 2017. № 27. S. 48–50. [Lexical transformations in the process of translating terms in the field of energy efficiency. *Mahisterskyi naukovyy visnyk*. 2017. No. 27. pp. 48–50.] [in Ukrainian].

Отримано: 31 березня 2023 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: shumeykoolena@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7315-4858>

Researcher ID: 0110471

e-mail: temberest@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8432-8270>

Researcher ID: E-9445-2014

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-155-158

Шумейко О. А., Берест Т. М. Теоретичні передумови лінгвістичного дослідження комічного в українській поезії кінця XX – початку XXI століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 155–158.

УДК: 821.161

Шумейко Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Берест Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті виявлено та досліджено особливості новітньої поетичної мови та її диференційні ознаки. Акцентовано увагу передусім на тих ознаках поетичної мови, які відображають її історичну динаміку в усій своїй суперечливості та виокремлюють її як таку, що має свої типові риси (експресивну насиченість, естетичну значущість та ін.), і водночас постає як конкретне історичне явище.

Статтю присвячено аналізу поетичної мови як лінгвістичного та естетичного об'єкту, що потребує вивчення в усій при-таманній йому складності, неоднорідності й суперечності, діалектичній єдності всіх компонентів. Комічне у філософській, громадянській та любовній ліриці відіграє надзвичайно важливу роль, що проявляється в смислово-й композиційному планах художнього тексту. Предметом аналізу є комічне в українській поезії означеного періоду, що жодним чином не обмежується ні окремим різновидом, ні творчістю одного поета.

У цілому поетична мова визначає засоби творення комічного, їх парадигму та обсяг. Розвиток поетичної мови безпосередньо позначається на особливостях мовного вираження комічного. Аналіз складових елементів поетичної образності є однією з основних передумов лінгвістичного дослідження специфіки різноманітних мовних засобів та прийомів творення комічного, зокрема щодо емоційно-експресивного заряду та оцінної семантики.

Мовний засіб творення комічного є досить важливим і цінним, адже за його допомогою досягається певний художній ефект, саме мовні засоби активізують у читача осмислення комічного на денотативному рівні, де важливу роль відіграє енциклопедична інформація, пресупозиція тощо.

Ключові слова: комічне, поетична мова, лінгвістичний аналіз, поетичний образ, українська лірика, поезика комічного.

Shumeyko Olena,
Associate Professor of the Department of Cultural Studies, Ph.D. in Philology, Docent,
Yaroslav Mudryi National Law University
Berest Tetiana,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies, Ph.D. in Philology, Docent,
Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

THEORETICAL BACKGROUND OF THE LINGUISTIC STUDIES OF COMIC IN UKRAINIAN POETRY AT THE END OF XX AND THE BEGINNING OF XXI CENTURIES

The article reveals and investigates the peculiarities of modern poetic language and its differential features. Attention is primarily focused on those features of the poetic language that reflect its historical dynamics and allow us to classify the poetic language as one that, while preserving its universal typological features (expressive richness, aesthetic significance, etc.), at the same time appears as a specific historical phenomenon.

The article is devoted to the analysis of poetic language as a linguistic and aesthetic object that needs to be studied in all its inherent complexity, heterogeneity and contradiction, and dialectical unity of all components. The comic plays an extremely important role in philosophical, civic, and love lyrics, which is manifested in the semantic and compositional plans of the artistic text. The subject of the research is the comic in different genres of lyrics, that is, the subject itself is not limited in any way to a single variety or the work of one poet.

In general, poetic language determines the means of creating the comic, its paradigm, and its scope. The development of the poetic language directly affects the peculiarities of the linguistic expression of the comic. The study of the constituent elements of poetic imagery is an important condition for the linguistic analysis of the specifics of linguistic means and techniques of comic creation, in particular with regard to emotional and expressive charge and evaluative semantics.

The linguistic means of creating the comic is quite important and valuable because with its help a certain artistic effect is achieved, it is the linguistic means that activate the reader's understanding of the comic at the denotative level, where encyclopedic information, presupposition, etc., play an important role.

Keywords: comic, poetic language, linguistic analysis, poetic image, Ukrainian lyrics, poetics of the comic.

Проблема комічного упродовж тривалого часу перебуває в полі зору зарубіжних та вітчизняних науковців. Численні дослідження цього явища, його сутності тощо не демонструють цілісного опису комічного. Очевидно, його й не може бути,

оскільки труднощі всеосяжного пояснення цього явища зумовлені по-перше універсальністю комічного, а по-друге його надзвичайною динамічністю.

Актуальність зумовлюється необхідністю цілісного опису комічного в українській поезії означеного періоду, зокрема потребою дослідження теоретичних засад лінгвістичного аналізу комічного в поетичній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Наша **мета** полягає у виявленні та аналізі теоретичних передумов лінгвістичного дослідження комічного в українській поезії означеного періоду. Щоб вирішити поставлені нами **завдання**, маємо розглянути **предмет** дослідження у двох ракурсах: інтенсивному та екстенсивному. Перший передбачає виявлення та своєрідне структурування парадигми комічного в мові української поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття. Другий, тісно пов'язаний з першим, передбачає поглиблене вивчення естетичної природи комічного, особливостей конструктивно організуючої ролі поетичного слова в процесах його творення. Розмірковуючи над змістом терміна «поетика», Е. Соловей зазначає, що потрібно спробувати надати власне визначення терміна «поетика» і погодитися з тим, що це художня складова твору як цілісна система творчих засад та конкретних завдань. Означені завдання надають можливості вести дослідження як цілісне, системне, структуроване та закономірне (Соловей, 1999). Очевидно, релевантні ознаки цього поняття можна, звичайно, з певним застереженням поширити і на зміст робочого терміна «поетика комічного», пам'ятаючи при цьому, що йдеться все-таки не про цілісність художнього твору, а про цілісність, системність, повторюваність певних творчих принципів вираження комічного в усіх його типологічних виявах (гумор, іронія, сатира та сарказм).

Варто звернути увагу на те, що об'єктом дослідження є комічне в українській ліриці в тих жанрах, що належать до «серйозної» поезії, і жодним чином не залучаються до аналізу гумористичні та сатиричні твори. Ця теза жодним чином не свідчить про те, що в поетичних творах, які належить до філософської, громадянської чи любовної лірики, комічне є чимось неприродним. Навпаки, використання комічного в означених жанрах акцентує увагу на його важливості, що в першу чергу виявляється в змісті та структурі тексту художнього твору. Потрібно виокремити ще одну особливість об'єкта аналізу – це відсутність чіткої межі між комічним і некомічним, також досить часто вираження комічного є завуальованим. Саме на цій особливості вираження комічного акцентує увагу Іванишина О., стверджуючи, що сам по собі іронічний текст, і навпаки, будь-який текст у цілісному сприйнятті може мати іронічний ефект. Сприйняття цілісного твору не має меж. Перш за все йдеться про можливість, умінні і бажання поєднувати різноманітні складові твору для непередбачуваного чи неочікуваного результату сприйняття (Іванишина, 2006). Тому адекватне декодування комічного потребує особливої інтерпретаційної здатності, варто взяти до уваги роль адресата та адресанта у встановленні художньо-естетичної комунікації.

Зважаючи, що предметом аналізу є явище комічного в українській ліриці і який не конкретизується ні окремим жанром, ні творчим доробком одного поета, то виокремлюється декілька суттєвих питань, без з'ясування яких не можна в повній мірі переконливо й аргументовано вирішити поставлені завдання. Дослідження певних тенденцій має на меті виявити елементи повторення та системного вживання аналізованих явищ, що загалом наявні в українській ліриці окресленого періоду, а не конкретного його представника. Також, варто зазначити, що, акцентуючи увагу на аналізі віршових творів означеного часу, жодним чином не можна залишити поза увагою особливості творчого доробку конкретного автора. Беручи за основу загальні закономірності розвитку поетичної мови ХХ століття, мовні засоби творення комічного частково будуть відображати її основні ознаки. Насамперед виникає питання щодо висвітлення основних ознак новітньої віршової мови та виокремлення її класифікаційних рис.

Аналізуючи суттєві особливості віршової мови, В. Калашник зазначає, що при розгляді мови поезики як лінгвістичної категорії, варто робити акцент на художньо-естетичній природі та неповторності мови в художньому тексті. Мовознавець також підкреслює, що не варто відокремлювати розвиток віршової мови від розвитку літературної мови (Калашник, 1985). Як лінгвістичний та естетичний об'єкт дослідження поетична мова вимагає цілісного аналізу характерній їй ускладненості, різноманітності, суперечливості та діалектичній єдності усіх її компонентів. Для цього дослідження перш за все варто виявити ті риси віршової мови, що демонструють її історичний розвиток та дозволяють виокремити віршову мову як таку, що містить у собі як універсальні типологічні риси (художньо-експресивне наповнення, суб'єктивну оцінку та ін.), і водночас постає як конкретне історичне явище.

Для відповіді на питання про специфіку поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття потрібно розглянути поетичну мову не тільки в межах еволюції літературних напрямків і стилів, але водночас і в більш широкій низці соціальних процесів цього часу. Для художнього мислення й образного відображення світу означеного періоду характерним було: нова, більш складна, організація простору й часу в художніх творах; масштабність та «грандіозність» образів; відображення світу в динаміці; динамізм в образній структурі; активне прагнення до пізнання світу, до проникнення вглиб речей, у невидимий світ, у приховані відношення і зв'язки; образне втілення нових уявлень про структуру світу, про стосунки людини й світу, людини й природи тощо. До загальних рис художньо-образного мислення та відтворення навколишньої дійсності долучаються такі процеси: активне вживання тропів, виявлення принципу невизначеності та широке залучення внутрішніх роздумів тощо. До загальних структурних принципів, що організують віршову мову як специфічну структурно-функціональну систему, то відносяться такі: контекстуальна полісемія, принципи контрасту, поєднання різнопланових явищ.

Суттєві риси української віршової мови ХХ століття як виокремленого явища культурно-історичної традиції, що береться в повному обсязі її формо- та змістотворчих складників, функціональних комплексів, індивідуальних стилів і літературно-мистецьких шкіл, визначено в працях вітчизняних дослідників: С. Єрмоленко (Єрмоленко, 1999), В. Калашник (Калашник, 1985), Е. Соловей (Соловей, 1999) та ін. Українська поетична думка ХХ – початку ХХІ століття це своєрідний лінгво-естетичний феномен, що певним чином демонструє складні та суперечливі погляди представників творчого мистецтва, водночас відображає їхні ідейно-художні пошуки. Серед типологічних рис української віршової мови досліджуваного періоду, що детально проаналізовані науковцями, варто виокремити такі:

– використання традиційної символіки, що одночасно виступає як центральний образ віршового тексту, а також належатиме до поетичного словника конкретного автора;

- суб'єктивізація віршової мови, а саме наявність індивідуальних рис, що активно демонструють авторські новотвори, складові яких мають оцінну семантику;
- інтертекстуальність, що досягається за допомогою цитування творів попередників, поетичних ремінісценцій та натяків, актуалізації фольклорних образів та символів;
- посилення значущості прийомів художньо-естетичної актуалізації структури художнього слова.

Віршова мова загалом самостійно обирає засоби творення комічного та їх обсяг. Розвиток поетичної мови безпосередньо позначається на специфіці мовних засобів творення комічного.

Аналізуючи мовні засоби віршової мови, ми маємо справу не просто з певним набором мовних одиниць та художньо-естетичних прийомів творення комічного, а з цілісними ліричними образами, що впроваджені в мовних формулах. Для характеристики ліричного образу притаманні такі риси, як оцінність, динамічність та цілісність. Очевидно, що специфіка мовного оформлення цілісного художнього образу полягає не лише в підпорядкуванні окремих лінгвістичних одиниць текстові як цілому, а в поєднанні підпорядкованості із самодостатньою змістовною цінністю цих одиниць. З метою увиразнення ціннісної якості зображуваного об'єкта у процесі створення словесного образу мобілізуються всі можливі засоби мови. Ціннісне відношення має бути втілене у всій словесній формі твору. Поетичний образ орієнтовано на характеристику всіх образів віршового тексту, а саме, на неодмінну смислову глибину поетичного тексту. Саме ця риса відіграє важливу роль під час мовного дослідження лірики комічного, адже саме смислова глибина віршового тексту досить часто представлена образами, що демонструють різнопланову семантику, її виразну змістову наповненість.

Самі ж мовні одиниці як складові ліричного образу, що втілює комічне (гумористичне, іронічне, сатиричне, саркастичне) начало, обумовлюються нормами віршової граматики, що надає можливість порушувати стійкі в мові правила традиційного поєднання слів, використання різностильової лексики, недотримання норм мови та використання розмовних елементів тощо. Комічне досить часто й виокремлюється як таке лише в тексті під час аналізу домінант художньо-естетичної структури тексту. Сама природа комічного потребує – як один із методологічних принципів мовного аналізу поезики смішного – посиленої уваги до таких явищ як оцінка, оцінне значення, конотативність. В основі комічного завжди лежить оцінка, що виражається за допомогою мови і яка містить уже в своєму лексичному значенні або набуває в тексті оцінної семантики. Поетична мова творчо використовує наявні словесні засоби образності, а також активно поповнює їх запас новими утвореннями: різноманітні художні найменування, в основі лексичного значення яких лежить переосмислення певного слова в контексті іншого. Як наслідок змістового переосмислення виникає важлива складова нового цілісного значення, як конотативне значення, основою якого є вираження емотивно-оцінювального ставлення суб'єкта мовлення до зображуваного висловлюванням явища навколишньої дійсності. Вітчизняні мовознавці досить часто акцентують увагу на суб'єктивному началі комічного, у якому провідну роль відіграють саме оцінні значення. До характерних виразальних засобів комічного належать також несподіваність, незвичність, алегоричність у відтворенні дійсності, елементи фантастики. Названі характерні ознаки комічного відповідно визначають типові мовностилістичні засоби його вираження. До них належать каламбури, побудовані на подвійному смислі та грі слів, незвичні алегоричні сполучення, що вносять стилістичний ефект несподіваності, – оксюморон, порушення стилю та ін.

Комічне є художньо-естетичним феноменом, в основі якого лежить переосмислення будь-яких явищ, подій тощо у площині оцінного значення. Отже, і сама структура комічного образу певним чином демонструє одиниці мови з емоційною та оцінною семантикою. Складова оцінного значення може посідати будь-яке місце в побудові значення слова.

Варто зазначити, що однією з важливих умов лінгвістичного аналізу мовних засобів і прийомів творення комічного є дослідження складових частин ліричної образності в площині актуалізації їхнього емоційного та експресивного забарвлення та оцінності значень. Аналіз комічного передбачає посиленої уваги не тільки до семантики мовних одиниць, особливостей їх синтагматики, а також тих явищ, що перебувають поза мовою – явищ навколишньої дійсності. Комічне обов'язково (більшою чи меншою мірою) пов'язане із серйозністю: знання світу подій, стану речей у їх нормованому значенні надає можливість досягнути розвитку подій, що зображуються, за оцінною шкалою. Варто акцентувати увагу на тому, що комічне базується на залученні лексичного значення слова як цілого образу, а також його складових. Отже, під час лінгвістичного аналізу засобів та прийомів творення комічного потрібно робити акцент не лише на мовних чинниках, але й на тих чинниках, що не належать до мови. Однією з основних властивостей комічного є його незвична динамічність та ігрова здатність до маскування. Відхилення від норми, перетин у контекстах різностильових одиниць, обігравання внутрішньої форми й контекстуальна реалізація значень, що «включають» зображуване явище у світ ігрової лексичної семантики, нарешті, побудова ситуацій, у яких акцентуються певні сторони дійсності, – усе це чинники вербально-рефлексивної конструктивно-художньої побудови комічного.

Комічне – це категорія поезики та естетики, в основі якої лежить суперечливість між змістом явища чи предмета та його формою, що намагається продемонструвати свою значущість та повноцінність. Джерелом комічного може бути не лише підміна змісту, значення самої інформації, але й не дотримання певної міри тощо. Сміх допомагає виявити та розкрити щось негативне, що намагається заявити про якусь серйозність. За допомогою комічного змальовуються будь-які явища навколишньої дійсності, побутові ситуації, складові поведінки, що перебувають в суперечності з об'єктивним ходом історії, з естетичними ідеалами. Щодо жанрів комічного, то вони досить умовно розмежовуються між собою за градацією оцінки. Чітко визначеної межі між гумором, іронією, сатирою та сарказмом не існує. Вони взаємодіють між собою, досить часто переходячи одне в одне, яскраво увиразнюючи при цьому характерні особливості. Як складова поетичного твору комічне впроваджується в його будову за допомогою засобів та прийомів мови, які допомагають увиразнити комічний ефект, підкреслити оцінність зображуваного.

Комічне в українській поезії означеного періоду являє собою форму естетичної критики, що в своїй основі містить усвідомлене і активне сприйняття зображуваного читачем. Варто зазначити, що читач самостійно досліджується до процесу творчого пізнання навколишнього дійсності, надає власну критичну оцінку певних подій, а це у свою чергу передбачає самостійну мисленеву роботу щодо пізнання естетичних ідеалів, подій, що і є об'єктом критики та висміювання. Для комічного характерна особливість, яка вбачається у певному очищенні від негативних явищ за допомогою сміху. Якщо

говорити про традиційні національні риси комічного, то вони відповідно до історичних умов та розвитку суспільства будуть зазнавати певних змін. Мова як засіб творення комічного існує не сама по собі, не відокремлено від автора, за допомогою мови демонструється його духовний світ, його переконання. За допомогою художніх образів, створених поетом, читач знайомиться з навколишнім світом саме через авторську призму бачення зображуваного явища. Цінність і важливість мовних засобів творення комічного полягає не лише в тому, що вони допомагають створити сміхову оцінну ситуацію, а і в тому, що вони продукують мислетворчу діяльність у читача.

Література:

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
2. Івашина О. Червона шапочка іронії або іронія як кістка і привид буття. *Іронія: збірник статей*. Львів : Літопис; Київ : Смолоскип, 2006. С.101–108.
3. Калашник В. С. Особливості слововживання в поетичній мові: навч. пос. Харків : ХДУ, 1985. 68 с.
4. Соловей Е. С. Українська філософська лірика: навч. пос. зі спецкурсу. Київ : Юніверс, 1999. 368 с.

References:

1. Yermolenko S. Ya. Narysy z ukrayins'koyi slovesnosti: (stylistyka ta kul'tura movy) [Essays on Ukrainian philology: (stylistics and language culture)]. Kyiv : Dovira, 1999. 431 s.
2. Ivashyna O. Chervona shapochka ironiyi abo ironiya yak kistka i pryvyd buttya. Ironiya: zbirnyk statey [The red cap of irony or irony as a bone and a ghost of being. *Irony: a collection of articles*]. L'viv : Litopys; Kyiv : Smoloskyp, 2006. S.101–108.
3. Kalashnyk V. S. Osoblyvosti slovovzhyvannya v poetychniy movi: navch. pos. [Peculiarities of lexeme usage in poetic language: teaching. Study Guidance] Kharkiv : KhDU, 1985. 68 s.
4. Solovey E. S. Ukrayins'ka filosof's'ka liryka: navch. pos. zi spetskursu [Ukrainian philosophical lyric poetry: teaching. Study Guidance for an elective course]. Kyiv : Yunivers, 1999. 368 s.

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 21 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: dilugansk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9526-2406>

e-mail: tanika.fem@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4612-4845>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-159-162

Karachova D. V., Ahibalova T. M. The role of the English language in the modern dialogue of cultures in the aspect of globalization. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 159–162.

УДК: 81'33

Daria Karachova,
Candidate of Science in Philology,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
Tetiana Ahibalova,
Candidate of Science in Philology,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE MODERN DIALOGUE OF CULTURES IN THE ASPECT OF GLOBALIZATION

The article deals with the current topic of research on the role of the English language in modern intercultural communication, and the dialogue of cultures under the influence of the latest globalization processes. The purpose of this investigation was to identify and investigate the main factors that influence the transformation of the modern English language and their general features that change the process of modern dialogue of cultures. In the course of our research, it was found that the main factors are ecolinguistic, gender-neutral language and slangisms, which significantly affect the development and transformation of the English language, and they have influence on the features of the modern dialogue of cultures. They are the most important elements of the influence of globalization processes on the modern English language. Under the pressure of these processes, the English language, first of all, undergoes significant lexical transformations, because interaction with different cultures has made a significant impact on its lexical system. It was significantly enriched by various borrowings and graphic transformations of words – a modern type of abbreviation, which is often used in Internet communication, when words can be shortened to write only consonant letters. Also, the grammatical structure of the language is changing gradually. Every year, transformations change the English language more and more. On the one hand, the English language is greatly simplified in use, and on the other hand, the process of understanding it and transmitting the message is significantly complicated by the modern social features, such as gender-neutral language, slangisms, etc. The modern world tends to save people's time, so the author of the message should express his or her thoughts as clearly and concisely as possible, so that the recipient should be able to quickly analyze the received information, understand it and convey it as short as possible in a foreign language. At the same time, take into account the cultural characteristics of the author of the message to avoid discrimination and conflict situations. Therefore, it is important to consider all these elements in the process of a dialogue of cultures.

Keywords: globalization, dialogue of cultures, intercultural communication, gender-neutral language, slangisms, ecolinguistics.

Карачова Дар'я Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
Агібалова Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР У АСПЕКТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядається актуальна тема дослідження ролі англійської мови у сучасній міжкультурній комунікації та діалозі культур під впливом новітніх глобалізаційних процесів. Метою цієї розвідки було виявити та дослідити основні чинники, які впливають на трансформацію сучасної англійської мови й їх загальні особливості, які змінюють процес сучасного діалогу культур. В ході нашого дослідження було виявлено, що основними чинниками є еколінгвістичні, гендерно-нейтральна мова та сленгізми, що значним чином впливають на розвиток та трансформацію англійської мови, а це, в свою чергу, впливає на особливості сучасного діалогу культур. Саме вони є найпотужнішими елементами впливу глобалізаційних процесів на сучасну англійську мову. Під тиском цих процесів, вона зазнає, в першу чергу, значних лексичних трансформацій, адже взаємодія із різними культурами внесла значний відбиток на лексичну систему англійської мови. По-перше, вона значно збагатилася різноманітними запозиченнями та графічною трансформацією слів. А саме – сучасним видом скорочень, який є часто вживаним при інтернет спілкуванні, коли слова можуть скорочуватись до написання лише приголосних літер. По-друге, поступово починає змінюватись і граматична

структура мови. Кожного року трансформації все більше змінюють англійську мову. З одного боку, англійська мова значно спрощується у вжитку, а з іншого боку, процес її розуміння та передачі тексту повідомлення значно ускладнюється соціальними особливостями сьогодення, як наприклад, гендерно-нейтральна мова, сленгізми тощо. Сучасний світ тяжіє до економії часу, тому автору повідомлення треба максимально чітко та стисло висловити свої думки, а реципієнту мати змогу швидко проаналізувати отриману інформацію, зрозуміти її та передати максимально стисло іноземною мовою. При цьому врахувати культурні особливості автора повідомлення задля уникнення дискримінації та конфліктних ситуацій. Тому важливо враховувати всі ці елементи у процесі сучасного діалогу культур.

Ключові слова: глобалізація, діалог культур, міжкультурна комунікація, гендерно-нейтральна мова, сленгізми, еколінгвістика.

Problem statement. Modern world trends have a great influence on all spheres. Globalization processes that originated in the West are changing the modern world at an extremely fast pace. And these changes are taking place not only in the social sphere but also in scientific, technical, philological fields, etc.

Topicality of the research. In recent years, the field of philology has undergone significant changes, because it is being transformed according to the demands of the modern society. And the English language is the clearest indicator of such transformations. English is an international language and therefore it is the first to change according to the demands of modernity. It is the link that connects various countries, traditions and cultures. Thanks to it, we can feel confident working with foreign colleagues, studying abroad or simply in intercultural communication. The English language is the most important element in the modern dialogue of cultures because it connects different cultures and is the guide that reflects all the changes in society and social communication of modernity.

Overview of publications on the topic. Many modern Ukrainian and foreign scientists are engaged in the study of this topic. For example, Batsevych F.S., Halyts'ka M.M., Mal'tseva K.S., Manakin V.M., Bolten J., Lin M. and others.

Objective. The purpose of this research was to identify and investigate the main factors that influence on the transformation of the modern English language and their general features that change the process of modern dialogue of cultures.

Results and discussion. Considering the role of the English language in the modern dialogue of cultures, it is impossible not to pay attention to the important elements that accompany it: intercultural communication, ecolinguistics and slangisms. These elements have a significant influence on the modern language culture, so their role in the aspect of globalization should be considered in more detail.

The topic of intercultural communication is extremely interesting for study and research because it allows investigating not only the linguistic specificity of the language but also to involve the cultural aspect of different peoples and the possibility of their communication with each other. From this, we can conclude that the main goal of intercultural communication is the formation of intercultural competence, which we need to avoid many intercultural conflicts and disputes. And English is precisely the language that should combine all aspects of intercultural communication and bring the dialogue to a high diplomatic level.

Since the end of the 20th century, and especially during the last decades, the role of intercultural communication has increased dramatically, especially in connection with the strengthening of the role of information and communication technologies in our lives (Danilenko, Karachova, 2019: 340). Cooperation with representatives of other nationalities requires us to be aware of at least elementary norms of communication and the culture of the country. Intercultural communication can include various directions and forms of communication between individuals, groups or countries belonging to different cultures (Danilenko, Karachova, 2019: 341). Every day we encounter representatives of different nationalities and must be aware of the norms of ethical behavior. "In the 21st century, there was a recognition of the value of various world cultures, a refusal to destroy many traditional cultures and their languages, and an interest in different nationalities and their interaction with each other appeared. Today's intercultural communication emphasizes precisely the interaction between races, peoples, ethnic groups and subcultures within larger cultures" (Danilenko, Karachova, 2019: 339).

Cultural awareness plays a significant role in shaping behavior that facilitates communication at the international level. It is generally recognized that cultural factors act as invisible barriers in intercultural communication. Understanding cultural differences is one of the most important skills that contribute to successful communication. That is why today the emphasis is on eliminating barriers to intercultural communication.

Understanding cultural diversity is the key to effective intercultural communication because speakers who are unable to communicate effectively with representatives of a different culture have large number of problems in many aspects of international communication. Cultural characteristics affect free trade policies, decisions about localization and standardization strategies, advertising, interaction efficiency, business relations, international business management, marketing, international negotiations, and many other aspects. Intercultural communication is a wonderful opportunity to promote global peace and prosperity. Many problems arise today due to the existence of cultural barriers imposed on international communication (Danilenko, Karachova, 2019: 343).

Speaking about the topic of intercultural communication, it is impossible, in our opinion, to avoid the popular modern philological topic – ecolinguistics. It appeared not so long ago, but it is gaining significant popularity for study and research among linguists worldwide. It became possible precisely thanks to the modern processes of globalization because this process is an important impetus for all scientific fields and it singles out certain scientific topics that are new and interesting for research and it promotes their distribution around the world. Semenets O.O. notes that ecolinguistics can be divided into two main types: macro-ecolinguistics and micro-ecolinguistics. Macro-ecolinguistics investigates contemporary problems of social, national, and global importance, while micro-ecolinguistics studies the structure of language systems, phonology, morphology and syntax (Semenets', 2013: 176).

Globalization processes revealed another interesting modern subject for research – gender equality.

The phenomenon of gender equality is unique from a linguistic point of view and deserves a detailed study, because, in our opinion, it can significantly transform the entire system of classical English grammar and bring it to a completely new level in the future. Gender-neutral language is usually understood as a language that is based on maximum isolation from gender. The purpose of using this language is to avoid words that can be perceived as a manifestation of discrimination or humiliation of representatives of a certain gender. The goal of introducing and spreading gender-neutral language is to reduce the number of gender stereotypes rooted in traditional language and culture and to bring society to social changes (Dvorsky, Hughes, 2008). Gender neutrality is based on the idea that language and other social institutions should avoid distinguishing according to people's gender to avoid discrimination and the impression that there are social roles for which one gender is better suited than another.

Thus, we can see that such a phenomenon is already beginning to affect the linguistic field and may significantly transform it in the future because the emergence of such processes is usually an important step toward deep linguistic transformations.

As we mentioned above, the English language plays a key role in the modern dialogue of cultures. Therefore, it is the first one to undergo modern transformations and to reflect all globalization processes.

Let's consider this in more detail. The English language, under the pressure of modern globalization processes, first of all, undergoes significant lexical transformations, because the interaction with different cultures has made a significant influence on the lexical system of the English language. It was enriched by various borrowings and graphic transformations of words. By the graphic transformation of words, we mean a modern type of abbreviation that is often used in Internet communication. To save people's time, authors of messages try to shorten words as much as possible, leaving only consonant letters by which the recipient can identify the word. This phenomenon became so widespread worldwide that even explanatory dictionaries began to appear to give definitions to such kind of abbreviations.

For native speakers, such abbreviations may seem quite easy to use, but the recipient, who belongs to another culture and cannot always quickly understand the newly formed vocabulary, often faces many difficulties.

Considering the fact that the English language is the most important element in the modern dialogue of cultures, it is important to be aware of all the popular latest trends, because it can save you lots of time searching for additional information.

Another important factor in the dialogue of cultures, in our opinion, is the use of a large number of slangisms. The modern English language has a huge increase of new words thanks to the slangisms.

It should be noted that this part of the newly formed vocabulary is quite difficult for understanding because it requires additional efforts to find information about a particular word in the dictionary. Usually, if you are not a native speaker, you will have to spend a lot of time searching and translating many slangisms, because it is extremely difficult to understand their meaning without having any experience. Dictionaries can help a lot. Thus, "the biggest difficulty in working with slangisms is finding its modern equivalents" (Bondarenko, 2007: 137).

The grammatical structure of the English language is also changing gradually. With the emergence of the phenomenon of gender equality in society, the lexical composition of the modern English language began to transform significantly. The phenomenon of gender equality is unique from a linguistic point of view and deserves a detailed study, because, in our opinion, it can significantly transform the entire system of classical English grammar and bring it to a completely new level in the future.

Let's consider this in more detail. Gender-neutral pronouns began to come to the fore, and the vast majority of vocabulary began to be subordinated to the neutral gender to avoid any discrimination or violation of human rights based on his gender. For example, the pronoun *they* was always used in the plural (European Parliament, 2018). and, based on this, the use of grammatical constructions in the sentence where it was used was subject to clear rules. However, with the influence of the phenomenon of gender equality, the pronoun *they* began to be used also in the singular, which makes it much more difficult to subordinate the constructions of classical English grammar to it. Such newly formed linguistic processes require careful research and analysis, and are quite interesting to study.

So, taking into account the above-mentioned information, it can be emphasized that the specificity of the English language in the modern dialogue of cultures is significantly influenced by the following factors:

- ecolinguistic;
- gender-neutral language;
- slangisms.

They are the most important elements of the influence of globalization processes on the modern English language because under their influence it begins to transform not only lexically, but also in certain grammatical categories.

Every year, transformations change the English language more and more. And these processes bring it closer to the maximum simplification in use. The graphic representation of words is reduced, and the grammatical structure of the language is simplified.

Receiving and translating any message in a foreign language is based on such important elements as:

- understanding;
- analysis;
- selection of the correct equivalent;
- message transmission.

All these factors are extremely important for the dialogue of cultures. After all, you must not only correctly understand the information, analyze it, but also correctly choose the necessary lexical equivalents in such a way as to convey the information as accurately as possible, but take into account all the peculiarities of another culture in your message, and also do not forget about the modern gender aspect of communication. This is a complex communication process. On the one hand, the English language is greatly simplified in use, and on the other hand, the process of understanding it and transmitting the message is significantly complicated by the social features of modernity, such as gender-neutral language, slangisms, etc. The modern world tends to save time, so the author of the message should express his or her thoughts as clearly and concisely as possible, and the recipient should be able to quickly understand the received information, analyze it and convey it as short as possible in a foreign language. At the same time, take into account the cultural characteristics of the author of the message to avoid discrimination and conflict situations.

In the previous centuries, the English language was represented by a significant variety of lexical units, phraseological expressions, beautiful grammatical constructions and respect for the interlocutor, but in the modern world the situation has changed radically. The language is greatly simplified, and the expression of respect is transformed into the use of only a few lexical units and emoticons, while the latter is used only in informal communication. Official communication was also transformed to minimize the use of lexical items, emphasizing only the main information to be conveyed and its quick analysis and receiving an answer.

Conclusions. The English language plays a leading role in today's globalized world and the dialogue of cultures. It is the link that holds all the important elements of modern intercultural communication. The English language is the first one to undergo significant transformations caused by social changes. The study of this topic is relevant and interesting, so we see further prospects for study in determining the role of slangisms in the modern dialogue of cultures.

References:

1. Bondarenko K. L. (2007). *Ukrayins'ka ta anhliys'ka slenhovi movni kartyny svitu [Ukrainian and English slang language pictures of the world]*. Nova filolohiya. Zbirnyk naukovykh prats', 294 p. (In Ukrainian)
2. Danilenko A.Yu., Karachova D.V. (2019). Osoblyvosti mizhkul'turnoyi komunikatsiyi ta podolannya linhvoetnichnoho bar'yeru u studentiv na zanyattiyakh z praktyky perekladu [Peculiarities of intercultural communication and overcoming the language-ethnic barrier for students in translation practice classes]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka : Pedahohichni nauky*, 2 (325). P. 2., 338–346. (In Ukrainian)
3. Dvorsky G., Hughes J. (2008). Postgenderism: Beyond the Gender Binary. *Institute for Ethics and Emerging Technologies*, 20, 44–57.
4. European Parliament (2018). Gender-neutral language in the European Parliament. Retrieved from journal URL: http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf
5. Gender-Neutral Pronouns (2018). Retrieved from: <https://www.dictionary.com/e/gender-sexuality/gender-neutral-pronouns/>
6. Semenets' O.O. (2013). Linhvoekolohiya ta problemy movnoho vyrazhennya suspil'nykh tsinnostey [Linguistic ecology and problems of linguistic expression of social values]. *Nova filolohiya: zbirnyk naukovykh prats'*, 58, 174 – 177. (In Ukrainian)

Отримано: 26 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 3 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: mari.onyshchuk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5671-4788>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-163-169

Онищук М. І. Відтворення займенників як маркерів неозначеності в двомовному паралельному корпусі: зіставний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 163–169.

УДК: 81'25: 811.111/.161.2

Онищук Марія Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Український державний університет імені М. П. Драгоманова

ВІДТВОРЕННЯ ЗАЙМЕННИКІВ ЯК МАРКЕРІВ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В ДВОМОВНОМУ ПАРАЛЕЛЬНОМУ КОРПУСІ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Стаття продовжує низку публікацій, присвячених застосуванню корпусного методу для дослідження перекладацьких трансформацій у зіставному аспекті. Авторка розглядає неозначені займенники у паралельному корпусі текстів (англо-українська мовна пара) та з'ясовує специфіку прийомів їх відтворення українською мовою. Паралельні корпуси містять палітру стратегій, застосованих перекладачами, а також репертуари перекладацьких еквівалентів з урахуванням прикладів їх контекстуального вживання, становлячи цінне джерело для контрастивних міжмовних досліджень. Займенники класифікують за системою граматичних ознак, відповідних морфологічних та функціонально-семантичних категорій. Зазвичай неозначені займенники вказують на невідому чи неозначену особу, предмет, ознаку чи їх відсутність. У ході дослідження з'ясовано, що варіативність перекладу досліджуваної мовної одиниці залежить, зокрема, від категорій поділу неозначених займенників за семантично-структурними аспектами та їх функціональністю в межах конкретного фрагмента тексту й контексту в цілому на матеріалі корпусу паралельних текстів. Дослідження виявило високий показник застосованості двох перекладацьких трансформацій – прийому логічного/сміслового розвитку та диференціації значення. Перекладацька трансформація компенсації втрат у процесі перекладу не була використана, що можна пояснити ізоморфними властивостями неозначених займенників – подібністю перекладних еквівалентів в українській мові чи аналогічних відповідників для вираження категорії неозначеності. Мотивовані виключно мовними факторами, неозначені займенники демонструють високий рівень взаємоперекладності, не потребують додаткового уточнення контексту й можуть бути компенсовані іншими перекладацькими трансформаціями.

Ключові слова: категорія неозначеності, неозначений займенник, міжмовне перетворення, перекладацька трансформація, перекладацький еквівалент, корпусний підхід, паралельний текст.

Maria Onyshchuk,
Department of Applied Language Studies, Comparative Linguistics and Translation,
Ukrainian State Dragomanov University, Kyiv (Ukraine)

TRANSLATING PRONOUNS AS MARKERS OF INDEFINITENESS IN THE BILINGUAL PARALLEL CORPUS : A CONTRASTIVE ASPECT

The article continues a series of publications devoted to the application of a corpus method to the study of translation transformations from the contrastive perspective. The author analyzes indefinite pronouns in the parallel corpus of texts (English-Ukrainian language pair), and finds out the specifics of strategies for their reproduction in Ukrainian. The parallel corpora contain a palette of strategies used by translators, as well as repertoires of translation equivalents with examples of their contextual use, thus providing a valuable resource for contrastive cross-linguistic studies. Pronouns are classified according to a systemic structural grammatical features, corresponding morphological and functional, specified person, object, feature, or their absence. The study proved that the variability of translation of the linguistic units under analysis is usually determined by the taxonomy of indefinite pronouns (semantic and structural aspects), as well as their functionality traits within a particular text fragment and context in general. Among a scope of interlingual transformations in the parallel corpus, the study revealed that two translation transformations prevailed: logical/semantic development and differentiation of meaning. Interestingly, the compensation of losses method was not used at all, which can be explained by indefinite pronouns' isomorphic features – presence of similar equivalents in the Ukrainian language to express the category of uncertainty. Motivated exclusively by linguistic factors, indefinite pronouns demonstrate a high level of intertranslatability, do not require additional contextual clarification and can be compensated by other translation transformations.

Keywords: category of indefiniteness, indefinite pronoun, interlingual transformation, translation transformation, translation equivalent, corpus-based approach, parallel text.

Оскільки в сучасній українській літературній мові прономінативи характеризуються своїм розмаїттям і неоднозначністю з погляду семантики, функціональності та морфології, якісна репрезентація перекладів основних граматичних класів слів набуває особливої актуальності, зокрема, в аспекті відтворення категорії неозначеності. Вагоме місце у мовознавстві відведено проблемі вивчення та відтворення неозначених займенників як важливого засобу комунікації на позначення невідомого, точно не визначеного загального уявлення про предмет, істоту, якість, властивість тощо (Бусел 2005; Дзюман 2009). Метою пропонованої наукової розвідки є з'ясування специфіки перекладу неозначених займенників українською мовою в паралельному корпусі. Досягненню зазначеної мети підпорядковано вирішення конкретних завдань. По-перше, схарактеризувати підходи до класифікації неозначених займенників у працях українських та зарубіжних мовознавців. По-друге, проаналізувати особливості перекладу англійських неозначених займенників українською мовою з кількісним обчисленням найтиповіших перекладацьких трансформацій. По-третє, визначити найчастотніші перекладацькі трансформації в зазначених текстах. Джерельну базу дослідження становить вибірка неозначених займенників, сформована на основі паралельного корпусу англійського художнього твору Дж. Роулінг "Harry Potter and the Order of the Phoenix" та його перекладу українською мовою авторства Віктора Морозова.

Укладання реєстру англійських неозначених займенників на матеріалі оригіналу роману з подальшим формуванням переліку їх відповідників у тексті перекладу здійснювалося з використанням корпусного підходу, а саме: фрагмента паралельного корпусу текстів (оригінального та цільового (перекладного)), вирівняних за абзацами і реченнями з послідовною нумерацією (такий фрагмент укладено студентами Кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Українського державного університету імені М.П. Драгоманова). Застосування *корпусного підходу* в роботі дало змогу простежити особливості функціонування досліджуваних одиниць у різних комунікативних контекстах, а також полегшило визначення типів перекладацьких трансформацій, базуючись на результатах процедури вирівнювання речень та абзаців паралельних текстів. Підтвердження отриманих результатів дослідження було здійснено за допомогою *процедури кількісних підрахунків*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню застосування паралельних корпусів у мовознавчих студіях присвячена низка робіт як вітчизняних (Н.Дарчук, 2017; Н. Леміш, 2018; В. Старко, 2021; М. Шведова, 2013; С. Матвєєва, 2019; О. Демська-Кульчицька, 2004), так і зарубіжних лінгвістів (McEney & Hardie, 2012; Biber et al, 2000, Houston 2002; Sinclair 2004; Stubbs 2001). В останні десятиліття такі розвідки набули значного поширення у прикладній лінгвістиці – дидактиці, порівняльному мовознавстві та перекладознавстві, оскільки слугують невичерпною базою для проведення міжмовних досліджень. Паралельно вирівняні корпуси – це такі корпуси, в яких тексти однією мовою (L1) є перекладами текстів іншою мовою (L2). Проте для здійснення перекладацького завдання науковці ставлять під сумнів корисність застосування двомовного корпусу, що складається лише з двох паралельних підкорпусів. Мовознавці мотивують контрверсійність цього фактора тим, що в такому корпусі незрозумілими залишаються адекватність перекладності речень і слів. Саме цю проблему під силу розв'язати паралельно вирівняному корпусові, вирівнюючи речення, які є взаємоперекладами одне одного, а у випадку слова/слів – вирівнюючи словосполучення, які є їх варіантами перекладу. З огляду на цей чинник, припускаємо, що паралельний корпус пропонує репертуар перекладацьких стратегій, до яких вдавалися перекладачі в минулому, коли стикалися з проблемами, схожими на ті, що спонукали до пошуку в паралельному корпусі (Mosavi, 2006: 44). Для пропонованого дослідження особливий інтерес становлять багатомовні корпуси, а точніше, такий їх тип, як паралельний корпус через своє практичне застосування для перекладачів. Як зазначає Н.С. Леміш, саме “на базі паралельних корпусів можна здійснювати аналіз перекладацьких трансформацій та виховувати професійних перекладачів” (Леміш, 2018: 210), оскільки знання етимології та лексикографічного тлумачення лексичних одиниць не завжди є достатнім для відтворення оригінальної лексики цільовою мовою. Важливо, що паралельні корпуси можуть надавати інформацію, яку зазвичай не містять двомовні словники. Вони дозволяють розглянути не лише еквівалентність на рівні слів, часто мають справу з безеквівалентністю, тобто випадками відсутнього відповідного еквівалента для слів, термінів чи словосполучень у різних мовах. Окрім того, тексти паралельного корпусу наочно демонструють, як перекладачі справлялися з відсутністю прямої еквівалентності на рівні слів (Zanettin, 2003: 22).

Неозначені займенники як засіб комунікації на позначення невідомого, точно не визначеного загального уявлення про предмет, істоту, якість чи властивість, посідають вагомe місце серед досліджень сучасних лінгвістів у світі. До вивчення розгалуженої системи неозначених займенників як самостійної частини мови та категорії неозначеності, яку вони репрезентують, у вітчизняному мовознавстві зверталася значна кількість лінгвістів (Г. Волчанська, 2004; Т. Матвійчук, 2010; М. Арделян, 2002; О. Нітенко, 2003; Г. Скриник, 2005; С.Терещенко, 2008; Н. Дзюман, 2009; В.Ожоган, 2005), разом зі здійсненим аналізом з функціонального (А. Левицький, 2001) та історичного (М. Попович, 2003) поглядів. Крім того, також вивчалися граматичні характеристики займенника з урахуванням його функціонування у системі тексту (І. Циганок, 1997), когнітивно-прагматичної реалізації (Тесленко, 2010) та синтаксичних особливостей (Ожоган, 2005). Системи неозначених займенників розглянуто в лінгвістичних розвідках зарубіжних науковців, зокрема М. Гаспелмата (Haspelmath, 2001), Д. Болінгера (Bolinger 1977), А.Дарсі (D'Arcy, 2013), Кристала (Crystal, 1985).

На позначення цього класу слів використовують лінгвістичні терміни, що відображають їх семантичні та функціональні особливості. Відтак у традиційному тлумаченні вживають термін “займенник”, керуючись запозиченням із латинської мови, використовують “прономінатив” (pronomen – “замість імені”) (Oxford, 2022), а у новітній лінгвістичній традиції згадується “займенникове слово” (Дзюман, 2009). Незважаючи на відносно невелику кількість, займенники займають вагомo ланку в мовленні завдяки абстрактному характерові семантики та можливості пристосовуватися до осіб, речей, ознак відповідно до конкретної обстановки (Дзюман, 2009). Мовознавець М. Плющ усі займенники за значенням, морфологічними ознаками і синтаксичною функцією поділяє на три групи: узагальнено-предметні (іменникові), узагальнено-якісні (прикметникові) й узагальнено-кількісні (числівникові) (Плющ, 2005: 135). За критерієм функціонально-синтаксичних властивостей займенники класифіковано на “займенникові іменники”, “займенникові прикметники”, “займенникові прислівники”, “займенникові числівники” (Вихованець, Городенська, 2004: 208).

Займенники класифікують за системою граматичних ознак і відповідних морфологічних та функціонально-семантичних категорій. Власне займеннику властиві категорії роду, числа, відмінка, особи та означеності/неозначеності (Плющ, 2005: 205). У книзі “Сучасна українська мова” український лінгвіст О. Д. Пономарів подає класифікацію займенників за класами: 1) особові займенники; 2) зворотні займенники; 3) присвійні займенники; 4) вказівні займенники; 5) означальні займенники; 6) питальні займенники; 7) відносні займенники; 8) неозначені займенники; 9) заперечні займенники (Пономарів 2002; Галій 2010). У граматиках української та англійської мов виокремлено такі класи займенників: 1) особові, 2) присвійні, 3) зворотні, 4) вказівні, 5) питальні, 6) відносні, 7) неозначені, 8) заперечні (Ковтун, Бойван, 2020: 142). З огляду ізоморфності більшості груп у класифікаціях українських та англійських мовознавців зустрічаються відмінності. Наприклад, англійська категорія узагальнювальних займенників (*all, each, every, both, either* тощо) досить схожа з українськими означальними (*весь, всякий, сам, кожний, інший* тощо). Проте означальний займенник сам відповідає класу займенників англійської мови, які називаються підсилювальними (*myself, yourself* тощо). Окрім того, І.Д. Карамішева додає до актуальної класифікації взаємні (*each other, one another*), вирізнювальні (*other, another*) та неозначено-особові (*one*) займенники, які не виокремлюються в українських граматиках (Карамішева, 2012: 110). У граматиці за редакцією В. Каушанської (Каушанская, 2008) пропонується таксономія займенників 11 розрядів: особові, присвійні, зворотні, взаємні, вказівні,

питальні, відносні, сполучні, означені, неозначені, заперечні. Важливо, що дослідники допускають належність того самого займенника до різних класів. Наприклад, займенник *whose* може бути питальним (чи сполучним) та присвійним. Такі займенники, як *one*, *one's*, *oneself*, можна об'єднати в неозначено-особові чи розділяти окремо: *one* як *personal*, *one's* як присвійний, *oneself* як зворотний тощо.

Структурно англійські займенники також поділяються на прості, складні та складені (Murjasov, 2021). Н. Мойсеєнко (2014) виокремлює сім розрядів займенників у англійській граматиці й до категорії неозначеності відносить такі: *some, somebody, any, anybody, anyone, anything, another, other, no, no-one, nobody, nothing, all, each, every, everything, either, both; much, many, few, several, some, certain* (Мойсеєнко, 2014: 194). Проаналізувавши їхню реалізацію в мовленні, дослідниця припускає лексичну асоціативність з концептуальними категоріями посесивності; рефлексивності; локативності; темпоральності; серед яких неозначені займенники частково підходять у дві категорії: предметності (субстанціальності) та *кваліфікативності*. Однак їхнє лексичне значення конкретизується лише в контексті (Мойсеєнко, 2020).

Отже, в українській і англійській граматиках розрізняють класи займенників за їх морфологічною будовою, синтаксичними та семантичними особливостями. У кожній із мов можна знайти як ізоморфні групи займенників, так і аломорфні одиниці. Таким чином, категорія числа й роду характерна лише для українських неозначених займенників (*деякий, абияка*). Щодо категорії відмінка, то в англійській мові неозначеним займенникам властиві називний та присвійний відмінки, тоді як в українській вони відмінюються за тими самими шістьма відмінками, що й іменники.

Неозначений займенник як особливий тип займенників

Неозначені займенники переважно складаються з основи, співвіднесеної з певною онтологічною категорією, та формального елемента, спільного для всіх членів ряду неозначених займенників, наприклад, англійські *some, any-, no-*, що називаються маркером невизначеності (Haspelmeth, 1997: 306). У довіднику англійської мови за редакцією С. Мясоєдової виокремлено неозначені й заперечні займенники. Дослідниця зазначає, що “неозначені займенники *some, somebody, something etc. any, anybody, anywhere etc., both, all, each, either, every* вказують на невідомі чи неозначені особи, предмети, ознаки”, а заперечні займенники *no, nobody, nothing* вказують на відсутність особи, предмета або їх ознаки (Мясоєдова, 2005: 139). Дослідниця виокремлює три основні групи неозначених займенників, серед яких займенники групи *some, any* та *no*, що “означають деяку кількість предметів чи речовини” та, включно із займенником *every*, слугують основою для утворення складних займенників при сполученні зі словами *body, thing, one, where*. У поєднанні з останніми складні займенники узгоджуються з присудком у формі однини.

У своєму дослідженні Чендер Шехар (Shekhar, 2022) визначає неозначені займенники як такі елементи, які не мають особливої специфічної ідентифікації, тобто слугують для репрезентації людини чи речі безвідносно до статі (*one, every one, some-one*) та/ або числа (*everyone, some, no-one*), проте можуть бути чіткими (*every one, no one*). Варто зазначити, що займенники *everyone* and *someone* науковець трактує як підсилювальні частки для іменника, тоді як *something, all* and *some* можуть зустрічатись окремо чи у поєднанні з іменниками. Окрім того, мовознавець чітко розмежовує неозначені займенники (*such, any, some, each, all, either, none, one, somebody, something etc*) та числівники (*all, several, few*) (Shekhar, 2022: 7). Елла Рабінювіч (Rabinovich, 2019) визначає неозначені займенники *someone, anything, and nobody* як лінгвістичні засоби, які спрямовані на об'єкт (наприклад, людину чи річ), який ще не був уведений у дискурс. У дослідженні основних принципів семантико-функціонального аналізу неозначених займенників О. Калашник диференціює їх на прагматичні, логічні та референційні (Калашник, 2017: 74).

Одним із найдокладніших досліджень неозначених займенників можна вважати праці М. Гаспельмата. Він визначив три основні типи займенників, які утворюються приєднанням до основи детермінаторів *some, any* and *no* з родовими іменниками чи питальними займенниками (Haspelmeth, 1997: 306), погруповані приклади яких можна розглянути у таблиці нижче (the non-emphatic *some-series*, the emphatic *any-series*, the negative *no-series*).

Таблиця 1.

Типологія неозначених займенників (за М. Гаспельматом)

категорія	тип займенника	<i>some-series</i>	<i>any-series</i>	<i>no-series</i>
person	<i>who</i>	<i>some-body, some-one</i>	<i>any-body, any-one</i>	<i>no-body, no one</i>
thing	<i>what</i>	<i>some-thing</i>	<i>any-thing</i>	<i>no-thing</i>
place	<i>where</i>	<i>some-where</i>	<i>any-where</i>	<i>no-where</i>
time	<i>when</i>	<i>some-time</i>	<i>any-time</i>	<i>never</i>
manner	<i>how</i>	<i>some-how</i>	<i>any-how</i>	<i>no way</i>
determiner	<i>which</i>	<i>some</i>	<i>any</i>	<i>no</i>

Відповідно до таблиці 1 виокремлено займенники на позначення особи, предмета, місця, часу, способу та визначник/детермінатор.

На схемі 1 можна також простежити функції груп неозначених займенників відповідно до категорій їхнього поділу за М. Гаспельматом.

Щодо функцій цих груп неозначених займенників у тексті, то відповідно до Схеми 1 займенники групи *some-* охоплюють п'ять видів використання (*specific-known, specific-unknown, irrealis, question, and conditional*). Група *any-* охоплює шість способів використання (*question, conditional, comparative, indirect negation, direct negation, and free choice*). Група *no-* охоплює лише функцію *direct negation*.

В англійській мові також можна виокремити специфічну групу неозначених займенників (*marginal series*). До них належать займенники групи *ever-series* (*whoever, whatever, wherever etc.*), or a *no matter-series* (*no matter who, no matter what etc.*). Крім того, потрібно розрізнити неозначений займенник *some* [sUm] та неозначений артикль *some* [sm], оскільки останній поєднується лише з іменниками на позначення міри та множиною (Haspelmeth, 1997: 306). Отже, серед неозначених

займенників, що вказують на невідому або неозначену особу, предмет, ознаку чи їх відсутність, мовознавці виокремлюють чотири основні групи, а саме: займенники групи *some-, any-, no-, every-*.

4 Indefinite Pronouns

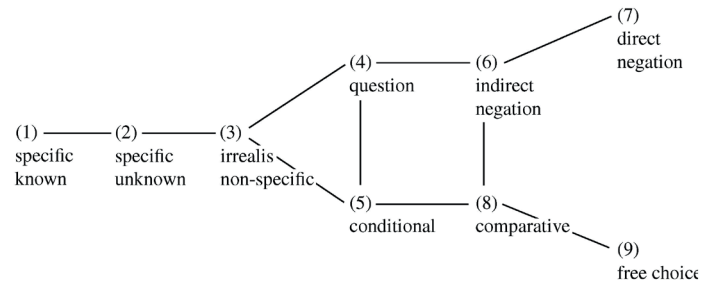

Схема 1. Функціональність неозначених займенників (за М. Гаспельматом)

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій частині наукової розвідки проведено аналіз перекладацьких трансформацій для відтворення англійських неозначених займенників в українськомовному напрямку перекладу. В ході дослідження з'ясувалося, що варіативність перекладу досліджуваної мовної одиниці залежить, зокрема, від категорій поділу неозначених займенників за семантично-структурними аспектами та їх функціональністю в межах конкретного фрагмента тексту й контексту в цілому на матеріалі корпусу паралельних текстів. Для проведення аналізу використаних міжмовних перетворень за основу взято класифікацію лексико-семантичних та граматичних перекладацьких трансформацій С. С. Максимова (Максимов, 2012) як найбільш вичерпну, за якою аналізовані одиниці можуть бути перекладені за допомогою таких перекладацьких трансформацій, як *транспозиція, граматична заміна, додавання, опущення, генералізація значень, диференціація значень, конкретизація значень, логічний (або смисловий) розвиток, антонімічний переклад, повна перестановка фрагмента тексту, компенсація втрат у процесі перекладу*. Матеріалом слугує вибірка неозначених займенників англійської мови у кількості 153 лексеми з роману Дж. Роулінг "Гаррі Поттер і Орден Фенікса". У ході дослідження виявлено, що для їх перекладу українською мовою були застосовані 10 з 11 перекладацьких трансформацій.

I. Граматичні трансформації

1.1. Транспозиція полягає у зміні порядку слів у словосполученнях і реченнях, яка часто зумовлена структурними відмінностями у вираженні теми та реми в різних мовах: (1) *Anybody know what they eat?* :: *А чи знає хтось, чим вони харчуються?* (2) *However, the High Inquisitor was nowhere to be seen* :: *Верховної інквізиторки не було*.

1.2. Граматична заміна – це заміна слова, що належить до однієї частини мови, словом іншої частини мови (морфологічна заміна) або заміна однієї синтаксичної конструкції іншою (синтаксична заміна). (3) *Left to see someone about a batch of cauldrons that fell off the back of a broom!* :: *Пишов через якусь коробку з казанами, що зірвалася з мітли!*

1.3. Додавання використовується для компенсації семантичних або граматичних втрат і часто поєднується з транспозицією та граматичною заміною: (4) [...] *I have never died* :: [...] *Я ще ніколи не помирав*; (5) *He was never going to see Ron and Hermione again* :: [...] *Він більше ніколи не побачить Рона й Герміону...*

1.4. Упущення – трансформація, протилежна додаванню, що застосовується з метою уникнення надлишкової інформації: (6) *Someone's gotta tell Dumbledore!* :: *Треба сповістити Дамблдора!* (7) *Point that thing somewhere else!* :: *Відверни ту штуку!* (8) *But I sometimes think Ron's mum's right...* :: *Але мені здається, що Ронова мама має рацію...*

II. Лексичні та семантичні трансформації

2.1. Узагальнення значення – заміна слів/фраз вихідної мови з вузьким значенням словами/фразами мови перекладу із загальним, ширшим. (9) *Ron was rhapsodising about his new broom to anybody who would listen* :: *Рон вихваляв усім охочим слухати свою нову мітли*.

2.2. Словниковий перекладний еквівалент, що зумовлений відсутністю для англійських слів із широким значенням прямих відповідників в українській мові. Словники подають спектр значень, які лише частково покривають значення слова вихідної мови. Перекладач повинен обрати один із варіантів, що найбільше відповідає контексту. (10) *You put some crackpot spell on my son* :: *Ти наклав на мого сина якесь ідіотське закляття*; (11) [...] *as if hoping somebody was going to shout* :: [...] *ніби сподівався, що зараз хтось вигукне*.

2.3. Конкретизація значення – заміна слів/фраз вихідної мови із загальним значенням словами/фразами мови перекладу з конкретним, вузьким. (12) *As Uncle Vernon delightedly told anyone who would listen* :: *Дядько Вернон захоплено розповідає кожному, хто мав охоту слухати*; (13) [...] *but the Dursleys would never have let you come if they'd thought you enjoyed it* :: [...] *але ж Дурслі нізащо не відпустили б тебе до мене, якби подумали, що тобі сподобається*.

2.4. Контекстуальна заміна відбувається при заміні словникового відповідника контекстуальним, який логічно пов'язаний із першим. Часто цей прийом також паралельно вживають, ототожнюючи його з прийомом логічного (або смислового) розвитку: (14) [...] *in the hope of hearing something that might point to what Lord Voldemort was doing* :: [...] *в надії почути хоч якийсь натяк на дії Лорда Волдеморта*. (15) *There was no sign* :: *Було незрозуміло*; (20) *...there were no streetlamps* :: *Через брак ліхтарів*; (16) *If they had reached water-skiing budgerigars, there would be nothing else worth hearing* :: *Якщо вже дійшли до папужок на водних лижах, то годі чекати чогось важливішого*.

Антонімічний переклад полягає в заміні вихідного поняття іншим із протилежним значенням, з відповідною перебудовою висловлювання та з метою достовірної передачі його змісту. (17) [...] *would find that very interesting any more* :: [...] *це не зацікавить*. (18) *So if you sign, you're agreeing not to tell Umbridge or anybody else what we're up to* :: *Тому кожен, хто підпишеться, обіцяє цим самим не розповідати про наш задум ні Амбридж, ні будь-кому іншому*.

Трансформація повної реорганізації змінює внутрішню форму будь-якого сегмента тексту, починаючи зі слова, фрази й закінчуючи повним реченням. (19) *It cost him something to tell the truth this time :: Нелегко було сказати правду*; (20) *The house-elf kept appearing wherever they were congregated, his muttering becoming more and more offensive as he attempted to remove anything he could from the rubbish sacks :: Ельф-домовик ходив за ними як тїнь, бурмочучи щось дедалі образливіше й намагаючись урятувати хоч щось з мішків для сміття*.

Детальний розподіл частоти вживання перекладацьких трансформацій, застосованих для відтворення неозначених займенників за класифікацією Гаспельмата, пропонуємо у таблиці 2.

Таблиця 2.

Частота вживання перекладацьких трансформацій на відтворення неозначених займенників

типи трансформацій	some	any	no	ever	no matter	
Транспозиція	0	1	4	0	0	5
Граматична заміна	1	0	0	0	0	1
Додавання	1	0	5	0	0	6
Опущення	11	6	1	0	0	18
Генералізація значення	2	2	0	3	0	7
Диференціація значення	15	2	16	0	0	33
Конкретизація значення	4	3	1	13	0	21
Логічний / смисловий розвиток	8	5	18	2	2	35
Антонімічний переклад	0	12	1	2	2	17
Повна реорганізація	3	1	4	1	1	10
Разом	45	32	50	21	5	153

У результаті кількісно-якісного аналізу, проведеного на матеріалі досліджуваних неозначених займенників можна зробити висновок, що найчастіше в романі Дж. Роулінг “Гаррі Поттер і Орден Фенікса” зустрічаються випадки логічний / смисловий розвиток (35 випадків) та диференціація значення (33 випадки). Перекладацька трансформація компенсація втрат у процесі перекладу не була використана. Цей факт можна пояснити наявністю в українській мові аналогічних відповідників для позначення цього поняття, які не потребують додаткового уточнення контексту й можуть бути компенсовані іншими перекладацькими трансформаціями.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Неозначені займенники демонструють ізоморфні та аломорфні характеристики у зіставлюваних мовах. Виявлено, що найчастотнішими перекладацькими трансформаціями для відтворення неозначених займенників у романі Дж. Роулінг “Гаррі Поттер і Орден Фенікса” є логічний (або смисловий) розвиток та диференціація значення, тоді як найменш уживаними – додавання та перестановка. Кількісні підрахунки разом засвідчують точність україномовного перекладу аналізованого роману. На основі зіставлення контекстуальних відповідностей у паралельному корпусі виявлено, що в перекладі було збережено зміст контексту вихідної англійської мови, незважаючи на структурні й семантичні відмінності української як синтаксичної, та англійської як аналітичної мов. Підтверджується теза про те, що використання міжмовної трансформації вимагає від перекладача досконалого знання тексту та чуття особливостей написання тексту мови оригіналу. Це яскраво продемонстрував перекладацький варіант роману Дж. Роулінг “Гаррі Поттер і Орден Фенікса” українською мовою. Застосування паралельних вирівняних корпусів у статистичному перекладі, безперечно, залишається доволі актуальною темою для досліджень. Дані про продуктивність, знайдені в корпусах, вважаються обмеженими, оскільки вони не включають можливі, але ще не вимовлені висловлювання (McEnergy & Wilson, 1996; Halliday, 2004; Yallop, 2004). Саме розуміння того, як значення було створено в конкретних корпусах, і зокрема через суміщення, є важливим для розробки якісних навчальних матеріалів для тих, хто вивчає англійську мову як іноземну, оскільки корпуси можуть бути «вищим» інструментом для спостереження та аналізу важливих величин природної мови (Gilquin & Gries, 2009). Отримані дані закладають перспективи для подальшого дослідження специфіки відтворення українською мовою інших типів англійських займенників та проведення кількісно-якісного опису для докладнішого вивчення способів перекладу аналізованих одиниць із залученням паралельних корпусів різних мов у контрастивному аспекті.

Література:

1. Вихованець І. Р. *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. Київ: Наукова думка, 1988.
2. Вихованець І. Р. *Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови*. Київ: Пульсари, 2004.
3. Галій Л. Г. Етапи становлення займенника як частини мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2010. № 8. С. 82–90.
4. Дарчук Н. Паралельний корпус текстів ПарКУМ: *Сучасні тенденції розвитку мов*. 2017. Серія 9. № 15. С. 28–35.
5. Демська-Кульчицька О. Дещо про класифікацію текстових корпусів. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. 2004. № 11. С. 153–157.
6. Дзюман Н. П. Семантико-граматичні та функціональні особливості займенникових слів. *Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2009. № 10 (5). С. 146–149.
7. Калашник О. Комунікативно-прагматичний ефект вживання неозначених займенників в інтимній поезії. *Одеський лінгвістичний вісник: Спецвипуск*. 2017. № 73–75.
8. Ковтун О., Бойван О. Pronouns in English and Ukrainian languages: a comparative aspect. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 32. С. 141–147.
9. Левицький А. Зіставлення функціональних особливостей систем номінативних одиниць англійської й української мов. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені І. Франка*. 2001. № 8. С. 101–105.
10. Леміш Н. Англо-український паралельний корпус текстів для студентів спеціальності “Переклад”: *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2018. № 1(15). С. 207–210.

11. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українські мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту. Київ: Ленвіт, 2012.
12. Матвеева С. Критерії відбору та первинна обробка емпіричного матеріалу паралельного корпусу юридичних текстів. *Forum Filologiczne Ateneum*. 2019. № 1(7). С. 167–168.
13. Мойсеєнко Н. Категоріальна семантика займенника у сучасній англійській мові. *Серія «Філологічна»*. 2014. № 43. С. 193–196.
14. Мойсеєнко Н. *Категоріальні характеристики займенника в сучасній англійській мові у світлі теорії прототипів*. Мова. 2020. № 34. С. 87–92.
15. Мясоедова С. Англійська мова: граматичний довідник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2005.
16. Ожоган В. Займенникові слова у структурі сучасної української мови. *Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2001. № 31. С. 123–126.
17. Ожоган В. Семантико-синтаксична характеристика речень з прономінативними компонентами. *Філологічні науки (мовознавство)*. 2005. № 59. С. 3–18.
18. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вища школа, 2005.
19. Пономарев О. Д. Сучасна українська мова. Київ: Либідь, 2002.
20. Попович М., Гладка В. З історії досліджень походження займенників. *Біблія і культура*. 2003. № 5. С. 298–302.
21. Шведова М., Січінава Д. Корпусна лінгвістика та лексико-граматична типологія: *Українське мовознавство*. 2013. № 43. С. 95–103.
22. Bolinger D. *Meaning and Form*. New York: Longman, 1977.
23. Crystal D. *A dictionary of linguistics and phonetics*. Basil Blackwell, 1985. 2nd ed.
24. D'Arcy A. Asymmetrical Trajectories: The past and present of -body/-one. *Language Variation and Change*. 2013. № 25. P. 287–310.
25. Douglas Biber et al. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education Limited, 1999.
26. Gilquin G. & Gries S. Corpora and experimental methods: *A state-of-the-art review*. 2009. № 5(1). P. 1–26. <https://doi.org/10.1515/CLLT.2009.001>.
27. Halliday M. A. K., Teubert W., Yallop C. & Cermakova A. *Lexicology and Corpus Linguistics*. Continuum, 2004.
28. Haspelmath M. Indefinite pronouns. Oxford: Oxford University Press, 1997. Retrieved from: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198235606.001.0001/oso-9780198235606>.
29. Hunston S. *Corpora in applied linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
30. Karamysheva I. *Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages*. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers, 2012.
31. Kaushanskaya V. *A Grammar of the English Language*. Iris-Press, 2016.
32. MacEnery A. M., McEnery T., Hardie A. *Corpora (Linguistics)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
33. Muryasov R. Z. Pronouns in the System of Parts of Speech. *International Journal of Language and Linguistics*. 2021. № 9. P. 145–154.
34. Rabinovich E., Watson J., Beekhuizen B., Stevenson S. *Say Anything: Automatic Semantic Infelicity Detection in L2 English Indefinite Pronouns*. University of Toronto, Canada, 2019.
35. Shekhar Ch. Non-Personal Pronouns. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 2020. № 12. P. 1–12.
36. Sinclair John McHardy. *Trust the text: language, corpus and discourse*. New York, N.Y.: Taylor & Francis, 2004.
37. Starikov V. Implementing Semantic Annotation in a Ukrainian Corpus: *Computational Linguistics and Intelligent Systems. Proc. 5th Int. Conf. COLINS. I*. 2021. P. 435–447.
38. Stubbs M. *Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell, 2001.
39. Tayebeh M. M. Applications of corpora in translation. *Translation Studies*. Taylor & Francis: Routledge, 2006. № 12. P. 43–65.
40. Zanettin F. Corpus Methods for Descriptive Translation Studies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. Elsevier 95(1). P. 20–32. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.618>.

Лексикографічні джерела:

Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: Перун, 2005.
Oxford Learner's Dictionary. Oxford University Press, 2022. Retrieved from: <https://www.oed.com>

Джерела ілюстративного матеріалу:

Роулінг, Дж. К. *Гаррі Поттер і Орден Фенікса*. В. Морозов (перекл.). О. Нагребський, І. Малкович (ред.) Київ: А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2003.
Rowling J. K. *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. Bloomsbury Publishing, 2003.

References:

1. Vykhovanets, I. P. (1988). *Chastyny mowy v semantyko-hramatychnomu aspekti*. Kyiv: Naukova dumka.
2. Vykhovanets, I. P. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi mowy: akadem. hramatyka ukr. mowy*. Kyiv: Pulsary.
3. Hali, L. H. (2010). Etapy stanovlennia zaimennyka yak chastyny mowy. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 8, 82-90.
4. Darchuk, N. (2017). Paralelnyi korpus tekstiv ParKUM. *Suchasni tendentsii rozvytku mov. Seriia 9, 15, 28-35*.
5. Dems'ka-Kul'chyts'ka, O. (2004). Deshcho pro klasyfikatsiyu tekstovyykh korpusiv. *Naukovi zapysky. Seriya: Movoznavstvo*, 11, 153-157.
6. Dziuman, N. P. (2009). Semantyko-hramatychni ta funktsionalni osoblyvosti zaimennykovykh sliv. *Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi mowy*, 10 (5), 146-149.
7. Kalashnyk, O. (2017). Komunikatyvno-prahmatychnyi efekt vzhlyvannia neoznachenykh zaimennykiv v intymnii poezii. *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk: Spetsvyypusk*, 73-75.
8. Kovtun, O., Boivan, O. (2020). Pronouns in English and Ukrainian languages: a comparative aspect. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: *Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 32, 141-147.
9. Levytskyi, A. (2001). Zistavlennia funktsionalnykh osoblyvostei system nominatyvnykh odynynt anhliiskoi y ukrainskoi mov. *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu imeni I. Franka*, 8, 101-105.
10. Lemish, N. (2018). Anhlo-ukrainskyi paralelnyi korpus tekstiv dlia studentiv spetsialnosti "Pereklad": *Aktualni problemy romano-hermanskoi filolohii ta prykladnoi lnhvistyky*, 1(15), 207-210.
11. Maksimov, S.Ye. (2012). *Praktychnyi kurs perekladu (anhliiska ta ukrainski mowy). Teoriia ta praktyka perekladatskoho analizu tekstu*. Kyiv: Lenvit.
12. Matvieieva, S. (2019). Kryterii vidboru ta pervynna obrobka empirychnoho materialu paralelnoho korpusu yurydychnykh tekstiv. *Forum Filologiczne Ateneum*, 1(7), 167-18.
13. Moiseienko, N. (2014). Katehorialna semantyka zaimennyka u suchasnii anhliiskii movi. *Seriia «Filolohichna»*, 43, 193-196.

14. Moiseienko, N. (2020). Katehorialni kharakterystyky zaimennyka v suchasni anhliskii movi u svitli teorii prototypiv. *Mova*, 34, 87-92.
15. Miasoiedova, C. (2005). Anhliska mova: hramatychni dovidnyk dlia studentiv yurydychnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kharkiv: Pravo.
16. Ozhohan, V. (2001). Zaimennykovi slova u strukturi suchasnoi ukrainskoi movy. *Sertiia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 31, 123-126.
17. Ozhohan, V. (2005). Semantyko-syntaksychna kharakterystyka rechen z pronominyvnyimi komponentamy. *Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 59, 3-18.
18. Plushch, M. Ya. (2005). *Suchasna ukrainska literaturna mova*. Kyiv: Vyscha shkola.
19. Ponomarev, O.D. (2002). *Suchasna ukrainska mova*. Kyiv: Lybid.
20. Popovych, M., Hladka, V. (2003). Z istoriyi doslidzhen' pokhodzhennya zaimennykiv. *Bibliya i kul'tura*, 5, 298-302.
21. Shvedova, M., Sichinava, D. (2013). Korpusna linhvistyka ta leksyko-hramatychna typolohiya: Ukrayins'ke movoznavstvo, 43, 95-103.
22. Bolinger, D. (1977). *Meaning and Form*. New York: Longman
23. Crystal, D. (1985). *A dictionary of linguistics and phonetics (2nd ed.)*. Basil Blackwell
24. D'Arcy, A. (2013). Asymmetrical Trajectories: The past and present of -body/-one. *Language Variation and Change*, 25, 287-310.
25. Douglas Biber et al., (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education Limited.
26. Gilquin, G. & Gries, S. (2009). Corpora and experimental methods: *A state-of-the-art review*, 5(1), 1-26. <https://doi.org/10.1515/CLLT.2009.001>
27. Halliday, M. A. K., Teubert, W., Yallop, C., & Cermakova, A. (2004). *Lexicology and Corpus Linguistics*. Continuum.
28. Haspelmath, M. (1997). *Indefinite pronouns*. Oxford University Press. Retrieved from: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198235606.001.0001/oso-9780198235606>
29. Hunston, S. (2002). *Corpora in applied linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
30. Karamysheva, I. (2012). *Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages*. Vinnytsia: Nova Knyha Publishers.
31. Kaushanskaya V. (2016). *A Grammar of the English Language*. Iris-Press.
32. MacEnery, A.M., McEnery, T., Hardie, A. (2012). *Corpora (Linguistics)*. Cambridge University Press.
33. Muryasov, R.Z. (2021). Pronouns in the System of Parts of Speech. *International Journal of Language and Linguistics*, 9, 145-154.
34. Rabinovich, E., Watson, J., Beekhuizen, B., Stevenson, S. (2019). *Say Anything: Automatic Semantic Infelicity Detection in L2 English Indefinite Pronouns*. University of Toronto, Canada
35. Shekhar, Ch. (2020). Non-Personal Pronouns. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 12, 1-12.
36. Sinclair, John McHardy. (2004). *Trust the text: language, corpus and discourse*, New York, N.Y.: Taylor & Francis.
37. Starko, V. (2021). Implementing Semantic Annotation in a Ukrainian Corpus: Computational Linguistics and Intelligent Systems. Proc. 5th Int. Conf. COLINS. I, 435-447.
38. Stubbs, M. (2001). *Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell.
39. Tayebbeh M. M. (2006). Applications of corpora in translation. *Translation Studies*. Taylor & Francis: Routledge, 12, 43-65.
40. Zanettin F. (2013). Corpus Methods for Descriptive Translation Studies. *Procedia – Social and Behavioral Sciences. Elsevier 95(1)*, 20-32. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.618>

Leksykohrafichni dzherela:

Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2005) / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Irpin: Perun.
Oxford Learners Dictionary (2022). Oxford University Press. Retrieved from: <https://www.oed.com>

Dzherela iliustratyvnoho materialu:

Roulinh, Dzh.K. (2003). *Harri Potter i Orden Feniksa*. V. Morozov (perekl.). O. Nahrebetskyi, I. Malkovych (red.) Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA.
Rowling, J.K. (2003). *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. Bloomsbury Publishing.

Отримано: 20 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 3 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: viktoriia.polishchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2239-1738>

Web of Science Researcher ID: HLQ-1321-2023

e-mail: yuliya.kratiuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1365-7648>

e-mail: oksana.zakharchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4283-2457>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-170-174

Polishchuk V. L., Kratiuk Yu. K., Zakharchuk O. M. Język polski na tle wojny na Ukrainie. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 170–174.

УДК: 811

Viktoriia Polishchuk,
dr nauk filologicznych, starszy wykładowca
Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska”

Yuliia Kratiuk,
wykładowca katedry języków indoeuropejskich
Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska”

Oksana Zakharchuk,
wykładowca katedry języków indoeuropejskich
Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska”

JĘZYK POLSKI NA TLE WOJNY NA UKRAINIE

Od 24 lutego 2022 roku Ukraina funkcjonuje w innej rzeczywistości, o której dotychczas czytano w podręcznikach z historii. Inwazja Rosji na Ukrainę zaskoczyła nie tak cały świat, jak Ukraińców. Ofiary bezpośredniego kontaktu z zaborcami, którzy „świadczą” od roku na Ukrainie „usługi wyzwolenia” cywilów z cywilizowanego życia, nabytej posiadłości, spokojnego toku egzystencji zmuszone szukać po całym świecie schronienia, bezpiecznych miejsc i możliwości przetrwania. Godząc się ze statusem uchodźcy, uciekając przed wojną nadal pozostają świadkami działań wojennych, pragną informować o wydarzeniach, mających miejsce na Ukrainie, w ich rodzinach. Pojawiające się w tekście pojęcie „język wojny” rozumiane jest pod względem tworzywa, posługującym się przez media w czasie konfliktu, tzn. sposobach wyrażania się dziennikarzy o sytuacji na Ukrainie, w trakcie przedstawiania relacji wojennych, oraz pod względem narracji społecznych i propagandowych. Język wojny ponadto określa dodatkowe płaszczyzny problemowe, np. formy wyrażania emocji czy tworzenie rozmaitych konstrukcji językowych, a także zakres funkcjonowania w płaszczyźnie wizualnej. Artykuł przedstawia wykaz niezbędnych struktur, jednostek leksykalnych, które mogą służyć do formułowania przekazu na temat wojny na Ukrainie, dokonanych zbrodni przez rosyjskiego okupanta, pomóc w wyświetlaniu relacji z linii frontu na bieżąco. Materiał artykułu można stosować na lekcjach języka polskiego jako obcego, grupach pomocy i jednostkach kumulacji świadectw, wywiadów z ofiarami, które doświadczyły działań wojennych.

Słowa klucze: agresja, atak na Ukrainę, broń, humor wojenny, inwazja, język wojny, konstrukcje językowe, uchodźca, zbrodnie wojenne, zasób leksykalny, zniszczenie.

Поліщук Вікторія Леонідівна,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Національний університет «Острозька академія»

Кратюк Юлія Казимирівна,
викладач кафедри індоєвропейських мов,
Національний університет «Острозька академія»

Захарчук Оксана Миколаївна,
викладач кафедри індоєвропейських мов
Національний університет «Острозька академія»

ПОЛЬСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З 24 лютого 2022 року Україна існує в іншій реальності, про яку раніше читали лише в підручниках історії. Втручання Росії в Україну здивувало не стільки весь світ, скільки українців. Жертви безпосереднього контакту з окупантами, які вже рік «надають» в Україні «послуги звільнення» мирного населення від цивілізованого життя, нажитого майна, мирної екзистенції, змушені шукати по всьому світу притулку, безпечних місць і можливості вижити. Приймаючи статус біженця, рятуючись від війни, вони все одно залишаються свідками війни, хочуть інформувати про події, які відбуваються в Україні, у їхніх родинах. Термін «мова війни», який з'являється в тексті, розуміється з точки зору матеріалу, який використовували ЗМІ під час конфлікту, тобто того, як журналісти висловлюються про ситуацію в Україні, подаючи репортажі про війну, а також з точки зору соціальних і пропагандистських наративів. Мова війни також визначає додаткові проблемні зони, наприклад, форми вираження емоцій чи створення різноманітних мовних конструкцій, а також сферу функціонування у візуальній площині. У статті наведено перелік необхідних структур, лексичних одиниць, за допомогою яких можна сформулювати повідомлення про війну в Україні, злочини російського окупанта та допомогти постійно відображати репортажі з передової. Матеріал статті може бути використаний на уроках польської мови як іноземної, групах допомоги та опитування свідків, жертв війни.

Ключові слова: агресія, напад на Україну, зброя, амуніція, вторгнення, мова війни, мовленнєві конструкції, українські біженці, воєнні злочини, лексика терору, знищення.

Viktoriia Polishchuk,
PhD in Philology, Senior Lecturer,
National University of Ostroh Academy
Yuliia Kratiuk,
Lecturer at the Department of Indo-European Languages,
National University of Ostroh Academy
Oksana Zakharchuk,
Lecturer at the Department of Indo-European Languages,
National University of Ostroh Academy

THE POLISH LANGUAGE IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

Since 24 February 2022, Ukraine has been operating in a different reality, which until now has been read about in history textbooks. Russia's invasion of Ukraine took not so much the whole world by surprise as the Ukrainians. Victims of direct contact with the invaders, who have been 'providing' civilian 'liberation services' in Ukraine for a year now, from a civilised life, an acquired property and a peaceful existence, are forced to look all over the world for refuge, safe places and opportunities for survival. Accepting their refugee status, and fleeing the war, they continue to witness the hostilities and wish to report on the events taking place in Ukraine to their families. The term language of war, which appears in the text, is understood in terms of the material used by the media during the conflict, i.e. how journalists express themselves about the situation in Ukraine when presenting war reports, and in terms of social and propaganda narratives. The language of war furthermore defines additional problem planes, e.g. forms of expressing emotions or the creation of various linguistic constructions, as well as the extent to which it functions on the visual plane. The article presents a list of necessary structures, and lexical units, which can be used to formulate a message about the war in Ukraine, and the crimes committed by the Russian occupier, and help in displaying reports from the front line in real-time. The material of the article can be used in lessons of Polish as a foreign language, aid groups and witness accumulation units, and interviews with victims who experienced warfare.

Keywords: aggression, attack on Ukraine, weapons, war humour, invasion, the language of war, linguistic constructions, refugee, war crimes, lexical resource, destruction.

Przedmiotem badań przedstawionych w artykule jest język werbalny i pisany, stosowany dla relacjonowania działań wojennych na Ukrainie podczas inwazji rosyjskiej.

Celem artykułu jest przybliżyć *język wojny* i pomóc w wyświetlaniu informacji, informowaniu społeczności europejskiej na temat zbrodni dokonywanych przez okupantów rosyjskich na ludności ukraińskiej.

Od wczesnego poranku 24 lutego 2022 roku Ukraina funkcjonuje w innej rzeczywistości, o której dotychczas czytano w podręcznikach z historii. Inwazja Rosji na Ukrainę zaskoczyła nie tak cały świat, jak Ukraińców, większość których nigdy nie wierzyła, że to kiedykolwiek byłoby możliwe. Niektórzy obywatele Ukrainy Wschodniej do dnia dzisiejszego po roku aktywnych działań wojennych nie wierzą w zbrodnie dokonane na Ukraińcach przez rosyjskich żołnierzy. Tłumaczą to na swój sposób, że taka faktyczność podyktowana została przez akcje wojenne, ponadto naciągnięta przez media. Odmawiają sobie uświadomienia, że do najobrzydliwszych czynności może być zdolny prawosławny „bratni” sąsiad. Ofiary bezpośredniego kontaktu z ruskimi, którzy „świadczą” od roku na Ukrainie „usługi wyzwolenia” cywilów z cywilizowanego życia, nabytej posiadłości, spokojnego toku egzystencji zmuszone szukać po całym świecie schronienia, bezpiecznych miejsc i możliwości przetrwania. Godząc się ze statusem uchodźcy, uciekając przed wojną nadal pozostają świadkami działań wojennych, pragną informować o wydarzeniach, mających miejsce na Ukrainie, w ich rodzinach. Relacjonują, czego doświadczają ich znajomi, wojskowi walczący bezpośrednio na froncie. Nadal uważają, że świat wciąż za mało wie o tym, co się dzieje na Ukrainie, co przeżywa naród ukraiński. Prawie wszyscy, kogo dotknęła wojna, kto chce o tej rzeczywistości rozmawiać spotkali się z problemem braku znajomości odpowiedniego słownictwa. Okazało się, że wypowiedź na temat działań wojennych stanowi ogromną trudność pod każdym aspektem, że nikt do tego nie był przygotowany, i że brakuje materiałów dydaktycznych wspomagających deskrypcję współczesnych realiów militarnych. Książkowa wiedza na temat wojen określa wydarzenia przeszłości i nie wystarcza do relacjonowania rzeczywistego stanu postępów naukowo-zbrojeniowych, sposobów prowadzenia walk i zaistniałych zapotrzebowań świata. Jest to otwarty temat do zbadania. Ten artykuł kierowany jest nie do ekspertów, specjalistów od sztuki wojennych a przede wszystkim do zwykłego mieszkańca Ukrainy, stosującego język polski w celach edukacyjnych, zawodowych, budowania i podtrzymywania relacji międzyludzkich. Język jest tworem żywym dynamicznym i otwartym na ciągłe zmiany i innowacje, wyposażony w niezwykle nadwrażliwe czujniki reagowania na zaistniałe wydarzenia i szczegółowego odzwierciedlenia bytu i działania humanum. Wymóg językowy chwili obecnej pieczętowany jest nie witalnością rozkwitu i najprzyjemniejszymi konotacjami i wartościami człowieczeństwa, lecz odwrotnie – najgorszymi cechami doznania bólu i celowego wyrządzenia krzywdy.

Do przedstawienia wyników współczesnej zbiorowej działalności, duchowego i materialnego dorobku ludzkości na tle aktywnych działań wojennych¹ powszechnie stosuje się tzw. „*język wojny*”, który ciągle się kreuje i zmienia, w zależności od zmiany i intensyfikacji trwającego konfliktu zbrojnego. „Wychodząc od najbardziej ogólnego sposobu pojmowania języka jako ukształtowanego społecznie systemu, zespołu znaków i środków umożliwiającego porozumiewanie się ludzi, sformułowanie *język wojny* rozumiem na dwie możliwości: jako tworzywo, którym posługują się media w czasie konfliktu, a więc sposoby wyrażania się dziennikarzy o opisywanych przez siebie wojnach oraz jako narracje społeczne i propagandowe. Można ponadto wskazać dodatkowe płaszczyzny problemowe, np. formy wyrażania emocji czy tworzenie rozmaitych konstrukcji językowych, a także zakres funkcjonowania *języka wojny* w warstwie wizualnej (fotografie, plakaty).”² Płaszczyzna przekazu rzeczywistości za pomocą języka jest bardzo szeroka i różnorodna. W celu przybliżenia faktycznego stanu rzeczy, należy rozpatrzyć jednostki leksykalne, dotyczące funkcjonowania na co dzień ludności cywilnej oraz przekazu relacji w kontekście działań wojennych, m.in. do takich leksemów, związków, połączeń wyrazowych należą:

¹ Zob. definicję „wojna” np. [w:] „Słownik języka polskiego”, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wojna.html>

² Bednarek Z., *Język wojny na przestrzeni wieków*, s. 155, [w:] <http://dx.doi.org/10.18778/8088-061-0.15>

w języku polskim

agregat prądowórczy
 agresor
 alarm przeciwlotniczy
 anektowany półwysp Krym
 angażowane rezerwy wagnerowców
 atak lotniczy
 atak terrorystyczny
 bezpieczny korytarz humanitarny
 bezwzględne niszczenie
 blokada drogowa z opon
 bohater
 bombardowanie
 brak drogowskazów
 brak oznakowania miejscowości
 brak zasięgu
 bronić się przed rosyjską napaścią
 butel gazowy
 ciała rozkładają się na ulicach
 cyborg z Azowstalu
 decydująca bitwa
 doniesienia z frontu
 dostawa dronów
 dożywotnie więzienie za dywersję
 działania oblężnicze
 egzekucje ludności cywilnej
 eksplozja
 eskalacja konfliktu
 ewakuacja ludności cywilnej
 gęsto zaludniony obszar
 gromadzenie wojsk na granicy
 huk pocisku
 intensyfikacja ofensywy
 inwazja na Ukrainę
 katastrofa śmigłowca w Browarach
 kolaborant
 koszara wojskowa
 kwestia bezpieczeństwa
 magazyn broni i amunicji
 markerniezmywalny
 miejsca stacjonowania żołnierzy
 mobilizacja
 mobilny generator prądu
 na celowniku
 nagły wypadek
 najazd sąsiadów
 nieopuszczać schronu od tygodni
 niszczenie infrastruktury krytycznej
 oblężenie miasta
 obrońca Mariupola
 odłamki
 odnosić rany
 odwrócić przebieg wojny
 ofensywa przeciwko Ukrainie
 ofensywa na szeroką skalę
 okupant
 okupowane terytorium
 osoby wewnętrznie przesiedlone
 ostrzał raketowy
 ostrzał przy użyciu artylerii
 pakiet pomocy zbrojeniowej
 panele słoneczne
 pełne poparcie Ukrainy
 plan pokojowy dla Ukrainy
 pochować zwłoki

w języku ukraińskim

електрогенератор
 агресор
 повітряна тривога
 анексований півострів Крим
 Задіяні резерви Вагнера
 авіаційний напад
 теракт
 безпечний гуманітарний коридор
 безжальне знищення
 блокпост з шин
 герой
 бомбардування
 відсутність дорожніх знаків
 відсутність позначень міста
 відсутність інтернет покриття
 захищатися від російського нападу
 газовий балон
 тіла розкладаються на вулицях
 Кіборг з Азовстали
 вирішальний бій
 новини з фронту
 доставка дронів
 довічне ув'язнення за диверсію
 облогові операції
 розстріли мирних жителів
 вибух
 ескалація конфлікту
 евакуація мирного населення
 густонаселений район
 гromadження війська на кордоні
 свист снаряду
 посилення наступу
 вторгнення в Україну
 аварія гелікоптера в Browarach
 колаборант
 військова казарма
 питання безпеки
 склад зброї та боєприпасів
 перманентний маркер
 дислокація війська
 мобілізація
 мобільний електрогенератор
 на прицілу
 надзвичайна ситуація
 вторгнення сусідів
 не виходити з укриття тижнями
 руйнування критичної інфраструктури
 облога міста
 захисник Маріуполя
 осколки
 отримати поранення
 змінити хід війни
 наступ на Україну
 широкомасштабний наступ
 окупант
 окупована територія
 внутрішньо переміщені особи
 ракетний обстріл
 артилерійний обстріл
 пакет допомоги озброєнням
 сонячні панелі
 повна підтримка України
 мирний план для України
 поховати тіло

pociski spadły na Azowstal	снаряди впали на Азовсталь
podjęzany o współpracę	підозрюваний у співпраці
pole minowe	мінне поле
polowa kuchenka gazowa	польова газова плита
pomoc humanitarna	гуманітарна допомога
ponosić ciężkie straty	знавати великих втрат
porozumienie pokojowe z Rosją	мирна угода з Росією
postępy na froncie	успіхи на фронті
power bank	павер банк
powołanie rezerwistów	призов резервістів
pozostałości po rakietach	уламки ракети
prezydent celem zamachu	замах на президента
przechwycona rakietą	перехоплена ракета
przejąć kontrolę	взяти під контроль
przekazywanie niezbędnego zaopatrzenia	передача необхідних речей
przerwy w dostawie prądu	відключення електроенергії
punkt kontrolny	контрольний пункт
punkt pomocy	пункт допомоги
ranny w najcięższym stanie	поранений у найтяжчому стані
relacjonować wydarzenia na bieżąco	представляти події в актуальному стані
retoryka nuklearna	ядерна риторика
rosyjski najemnik	російський найманець
rozbieranie gruzów	розбирання завалів
rozkaz	команда, наказ
rozstrzygnięcie konfliktu	вирішення конфлікту
schron przeciwbombowy	бомбосховище
seria kontrataków	серія контратак
siatka maskująca	маскувальна сітка
specjalna operacja wojskowa	військова спецоперація
straty w szeregach	втрати в лавах
strefa działań wojennych	зона бойових дій
strzelanina	стрілянина
szantażowanie przez Rosję	шантаж з боку Росії
szczątki rakiety	уламки ракети
szturmować miasto	штурмувати місто
śpiwór	спальний мішок
świadek zbrodni	свідок злочину
świeca okopowa	окопна свічка

Niezbędny zasób leksykalny przy tworzeniu wypowiedzi na temat sfery wojskowej, dostawy broni dla Ukrainy:

amunicja kasetowa	касетні боєприпаси
bojowe zasoby	бойові ресурси
broń nieprycyzyjna	неприцільна зброя
broń o szerokim zasięgu działania	зброя широкого діапазону ураження
broń ofensywna	наступальна зброя
broń pancerna	броньоване озброєння
brygada	бригада
czołgi Leopard	танки Леопард
dalekosiężne rażenie przeciwnika	дальнє ураження цілей противника
kamizelka kuloodporna	куленепробивний жилет
kapelan wojskowy	військовий капелан
marynarka wojenna	морський флот
myśliwiec	винищувач
niekierowana bomba	некерована бомба
odznaczenie	відзнака, нагорода
piechota morska	морська піхота
pierwsza linia frontu	передова лінія фронту
pojazdy opancerzone	бронетехніка
przeciwdziałać ostrzałom infrastruktury	проти діяти обстрілам інфраструктури
rakiet balistyczna	балістична ракета
rakiet manewrująca	маневрена ракета
rażenie celów	ураження цілей
siły powietrzne	повітряні сили
Siły Zbrojne Ukrainy	Збройні Сили України
stopień wojskowy	військове звання

system dowodzenia	командна система
systemy obrony powietrznej	системи ППО
śmigłowiec	вертоліт
uderzenia w strategiczne bazy	атаки на стратегічні бази
ukraiński wywiad wojskowy	українська військова розвідка
wieloprowadnicowa wyrzutnia raketowa (MLRS)	реактивна система залпового вогню (РСЗВ)
wielostopniowy system obrony	багатоступенева система захисту
wojska lądowe	сухопутні війська
transportery	транспортери
wojska obrony terytorialnej	територіальна оборона
wojska powietrznodesantowe	повітряно-десантні війська
wojska zmechanizowane i pancerne	механізовані та бронетанкові сили
wykorzystanie precyzyjnej amunicji	застосування високоточних боєприпасів
wyrzutnia raketowa	ракетниця
zasoby obrony powietrznej	засоби ППО
zestrzelić dron	збити безпілотною
ziemianka	бліндаж

Podsumowanie. Człowiek współczesny zetknął się z koniecznością przedstawienia tematu wojennego, stosując przy tym *język wojny* o swoistej specyfice. Cały wachlarz zasobu leksykalnego związanego z tematem wojny cechuje się negatywnością i jest źródłem nie najprzyjemniejszych uczuć. Lista cech wspólnych dla faszyzmu, nazizmu, stalinizmu, komunizmu jest dokładną deskrypcją rasyzmu zasadniczo opierającego się na słownictwie o konotacji, budzącej przerażenie, np.: przemoc, niszczenie, okupacja, dziczność, okrucieństwo, rabowanie, krzywdzenie, bestialstwo, maltretowanie, poniewieranie się, kłamstwo, strach, zastraszanie, ucieczka, zmuszanie, torturowanie, przestępstwo. Oczywiście w tym ogromie słownictwa o cechach negatywnych dużo również leksemów o zabarwieniu optymistycznym: bohaterstwo, przetrwanie, pomoc, solidarność, wsparcie, ofiarność, empatia, odwet, wiara, przemiana, zmiana, oczyszczenie, nadzieja, przyszłość... Szata językowa określająca teraźniejsze wydarzenia wojenne jest bardzo różnorodna, głęboko emocjonalna i zawiera względnie nowe cechy charakterystyczne, które wyłoniły się na tle dostonaleni przez człowieka maszyny zabijania. Współczesny *język wojny* zdecydowanie wymaga szerszych badań i opisów w celu przybliżania rzeczywistości, zapobiegania i przewartościowania. Jest to materiał warty uwagi na lekcjach, komunikowaniu się codziennym, dyskusjach badawczych.

Bibliografia:

1. Bednarek Z., *Język wojny na przestrzeni wieków*, [w:] <http://dx.doi.org/10.18778/8088-061-0.15>
2. Bennewicz M., *Język wojny*, [w:] <https://bennewicz.pl/jezyk-wojny/>
3. Kołodziejek E., *Język wojny*, [w:] <https://24kurier.pl/blogi/ewa-kolodziejek/jezyk-wojny/>
4. Krzyk J., „*Raszym – słowo, którego nikt znał, a teraz powtarzają wszyscy. Skąd się wzięło?*”, [w:] <https://wyborcza.pl/7,175991,28455958,raszizm-putinizm-barbarzyncy-to-wiecej-niz-wyzwiska-dla-rosyjskiego.html>;
5. Rusinek M., „*Udana demobilizacja – zabicie rosyjskiego żołnierza. O języku wojny w Ukrainie*”, [w:] <https://wyborcza.pl/7,175992,29494376,gesi-bojowe-o-jezyku-wojny-w-ukrainie.html>
6. Zygmunt A., *Wojna w Ukrainie: Jak mówić, by nie sprawić bólu*, [w:] <https://www.vogue.pl/a/wojna-w-ukrainie-jakich-slow-i-okreslen-unikac>

Отримано: 21 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 3 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: yuliia.stakhmich@nung.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4661-8220>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-175-178

Стахмич Ю. С. Особливості перекладу англійських субстантивних композитів українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 175–178.

УДК: 81'255

Стахмич Юлія Станіславівна,

кандидат філологічних наук,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТИВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу англійських субстантивних композитів у романі Д. Еггера «Сфера» українською мовою. Описано підходи до визначення понять композиції та композитів. Проаналізовано 100 англійських субстантивних композитів та їхні українські відповідники, визначено способи перекладу цих лексичних одиниць. Встановлено, що для перекладу англійських субстантивних композитів в українському варіанті роману Д. Еггера «Сфера» використано такі способи, як: підбір словникових відповідників (40%), калькування (39%), експлікація (11%) та різні види транскодування, зокрема: транскрибування (4%), практичне транслітерування (2%), змішане транскодування (2%) та адаптивне транскодування (2%). Найчастіше зустрічалися підбір словникових відповідників та калькування, що дозволило зберегти семантичну цілісність композитів та зробило їх доступними для розуміння українських читачів. Калькування також застосовано при перекладі власних назв – оказіональних авторських утворень, що містили слово Circle (Сфера) та інші поняття, пов'язані з компанією. Менш поширеними способами були експлікація та різновиди транскодування, які сприяли компактності перекладу, а також допомогли зберегти автентичність субстантивних композитів, застосованих автором роману. Для відтворення найуживанішого структурного типу субстантивних композитів N+N з англійської мови на українську Т. Бойко використав 5 способів, серед яких домінує застосування словосполучень, у яких N₁ виступає прикметником. Це можна пояснити тим, що в українській мові більш поширені прикметниково-іменникові конструкції, на відміну від англійської мови, у якій часто вживаються іменниково-іменникові конструкції.

Ключові слова: композити, субстантивні композити, переклад, способи перекладу, художній дискурс.

Yuliia Stakhmich,

Candidate of Philological Sciences,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH NOUN COMPOUNDS INTO UKRAINIAN

The article is devoted to the study of the peculiarities of translating English noun compounds in D. Eggers' novel "The Circle" into Ukrainian. The approaches to defining the concepts of compounding and compounds were described. One hundred English noun compounds and their Ukrainian equivalents were analyzed, the translation methods of these lexical units were determined. It was established that to convey English noun compounds in the Ukrainian version of D. Eggers' novel "The Circle" the following translation methods were used: selection of dictionary equivalents (40%), loan translation (39%), explication (11%) and various types of transcoding, in particular: transcription (4%), practical transliteration (2%), mixed transcoding (2%) and adaptive transcoding (2%). Most often, the selection of dictionary equivalents and loan translation were applied, which made it possible to preserve the semantic integrity of the compounds and made them accessible for understanding by Ukrainian readers. Loan translation was also used in cases of conveying the meaning of proper names – occasional author's formations that contained the word Circle and other components associated with the company. Less common methods were explication and types of transcoding, which contributed to the compactness of the translation, and also helped to preserve the authenticity of the noun compounds used by the author of the novel. To translate the most used N+N structural type of noun compounds from English into Ukrainian, T. Boiko used 5 methods, which are dominated by word combinations in which N₁ was translated into adjective. This can be explained by the fact that adjective-noun constructions are more common in the Ukrainian language, unlike English, in which noun-noun constructions are often used.

Keywords: compounds, noun compounds, translation, methods of translation, artistic discourse.

У сучасній англійській мові спостерігається тенденція до збільшення та урізноманітнення вживання складних слів, зокрема субстантивних композитів. Це можна пояснити глобалізаційними процесами соціальної та економічної сфер життя, які впливають на лексико-семантичну та словотвірну системи мови, а також необхідністю заповнення номінативних лакун. Саме тому, композитний словотвір продовжує займати центральне місце у продукуванні словникового запасу англійської мови та проникає у всі лексичні пласти.

Аналіз теоретичного доробку вітчизняних і зарубіжних науковців [Голуб, Бондаренко, 2013; Дембовська, 2012; Дубравська, 2011; Дубравська, Ванівська, 2017; Єнікеева, 2005; Онищенко, Яновець, 2020; Чумак, 2015; Voico, 2016; Lieber, Stekauer, 2009] показує, що англійські композитні лексеми постійно знаходяться у полі зору наукової спільноти. Проте на сьогоднішній день малодослідженими залишаються способи перекладу субстантивних композитів з англійської мови на українську у художньому дискурсі. Саме це визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – дослідити особливості перекладу англійських субстантивних композитів українською мовою. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**: описати підходи до визначення понять композиції та композитів; схарактеризувати способи перекладу субстантивних композитів з англійської мови на українську. Матеріалом дослідження є роман Д. Еггера «Сфера» [Eggers, 2013] та його переклад українською мовою, виконаний Т. Бойком [Еггерс, 2017], з яких методом суцільної вибірки було відібрано 100 англійських субстантивних композитів та їхні переклади.

Виклад основного матеріалу. У сучасній англійській мові композити є результатом продуктивного процесу словотворення. Це пояснюється не лише прагненням мови до економії, а й загальною тенденцією аналітичності мови. При цьому композиція є відкритою системою, яка здатна до саморозвитку та залучає до утворення композитів різні рівні мови (фонологічний, морфологічний і синтаксичний) [Дембовська, 2012:3]. За визначенням Л. Дембовської, композиція – це «система способів словотвору та словотвірних моделей, за якими утворюються складні слова, що можуть належати до будь-якої ономазіологічної групи» [Дембовська, 2012:6].

Композити розглядаються у вузькому значенні як складні слова, утворені основоскладанням [Клименко, 2004:262; Voico, 2016; Lieber, Stekauer, 2009:4-5]. Композити є «вищим ступенем абстрагування, об'єднуючи в одному слові кілька основ, що дає можливість точно характеризувати предмети, явища за кількома ознаками» [Клименко, 1979:340]. У широкому значенні композити визначають як складні слова, утворені «з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, яка набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова» [Ганич, Олійник, 1985:259]. У нашій статті розглядаємо субстантивні композити у широкому значенні.

Як зазначає О. О. Селіванова, найбільш поширеними у германських мовах способами творення композитів є основоскладання цих лексичних одиниць [Селіванова, 2011:257]. У сучасній англійській мові серед композитів переважають складні іменники і прикметники [Голуб, Бондаренко, 2013; Онищенко, Яновець, 2020; Чумак, 2015; Voico, 2016], які утворені за допомогою словоскладання шляхом поєднання двох або більше слів чи основ. При цьому домінують двокомпонентні одиниці.

Переклад субстантивних композитів у художньому творі з англійської мови на українську потребує від перекладача особливих зусиль, адже вони відображають специфічний спосіб мислення і креативність автора твору. З одного боку, композити мають прозору розчленовану форму, адже їхня номінативна структура містить щонайменше дві ономазіологічні ознаки. Проте труднощі при перекладі створює той факт, що субстантивні композити можуть виступати як засоби формально-семантичної компресії та відображення стилістичної інформації.

Проаналізувавши 100 англійських субстантивних композитів та їхні українські відповідники, ми виявили різні способи перекладу цих лексичних одиниць. У перекладі роману Д. Еггерса «Сфера» українською мовою найчастіше зустрічаються способи підбору словникових відповідників (40 %) та калькування (39 %). Найменш поширеними є описовий переклад або експлікація (11 %), а також різновиди транскодування, зокрема: транскрибування (4 %), практичне транслітерування (2 %), змішане (2 %) та адаптивне транскодування (2 %).

В українському варіанті роману ми виявили наступні приклади перекладу англійських субстантивних композитів за допомогою підбору словникового відповідника:

*They wanted a **tomb**.* – Хотіли зробити собі з мене таку **дівчину-шибеника**.

*There were **sailboats**, but not nearly as many as one would expect.* – Правда, виднілися **вітрильники**, але не в тій кількості, як тут можна було очікувати.

*When the water fell again, it left a wide swath of bizarre, bejeweled **seaweed** – blue, and green, and, in a certain light, iridescent.* – Відступивши, вода залишила після себе валок химерних, немов усіяних самоцвітами, **водоростей** – блакитних, зелених, а за певного освітлення райдужних.

*She just missed stepping on the hand of a young man in a grey **jumpsuit**; he was installing a new stone that said “Breathe.”* – Аж раптом вона мало не наступила на руку хлопцеві у сірому **комбінезоні**; він вмощував новий кругляк із написом «Дихай!»

Звісно, не до усіх англійських субстантивних композитів можна було знайти словникові відповідники. Тому знаходимо й інші способи перекладу. Другим найбільш поширеним способом було калькування, яке можна простежити у наведених нижче прикладах:

*Every time my brain parks the car neatly in the **driveway**, my mouth drives through the back of the garage.* – Щоразу, коли мій мозок обережно веде машину **під'їзною доріжкою**, який виїжджає і пробиває задню стінку гаража.

Слово *driveway* має прямий відповідник *дорога, проїзд*, але Т. Бойко використав синонім до цього слова *під'їзна доріжка*.

*So proud, he'd said on her **voicemail**; he must have left the message at four a.m.* – «Так тобою пишаюся», – повідомив він **голосовою поштою**, мабуть, четвертої ранку не було.

*Then he stopped and was crouching down near the bottom of a **waterfall**.* – Потім він зупинився і присів навпочіпки в підніжжі **водоспаду**.

Яскравими прикладами застосування способу калькування є випадки перекладу власних назв – оказіональних авторських утворень, що містили в собі слово *Circle* (*Сфера*) та частинки інших понять, які пов'язані з компанією в цілому. Наприклад:

*There was supposed to be a presentation about the future of **CircleMoney**.* – Планувалася презентація майбутніх **СфероГрошей**.

*She had two hours until her **SoulSearch** presentation.* – Мала ще дві години до презентації **ДушоПошуку**.

Оскільки в українській мові нема словникових еквівалентів для авторських композитів, тому найкращим способом, що зберігає значення англійського слова і водночас адекватно інтерпретує його зміст українською мовою, є калькування, яке спостерігаємо також у таких прикладах: *SeeYou* – ТебеЗір, *SeeChange* – ВидоЗміна, *ChildTrack* – ДімоСтежка, *CircleSurvey* – СфероОпитування, *CircleSearch* – СфероПошук, *CircleJerk* – СфероБук.

Експлікація є наступним за поширеністю способом перекладу субстантивних композитів, коли англійський композит замінюється експлікаційною синтаксичною конструкцією, яка адекватно передає його зміст в українській мові. Наприклад:

*Which was out of Riesling and was now offering only some kind of **vodka-and-energy drink** concoction.* – Де реслінгу вже не мали, а пропонували **мішанину з горілки та енергетичного напою**.

*Not when they assumed we were **bluebloods**, Mae!* – Поки вважали себе **представниками блакитної крові**, Меї!

*And a volleyball court, where tiny children from the company's **daycare center** were running, squealing, weaving like water.* – А також волейбольний майданчик, по якому викрутасами, немовби якийсь струмок, бігали і безперестанку вищали малі вихованці **центру денного догляду за дітьми**.

Few casual fishermen, no waterskiers, the occasional motorboat. – Жодного, хто би катався на лижах, хіба що випадкові моторні човни.

Порівняно з описовим перекладом, недоліком транскодування є неможливість досягнути достатньої прозорості та відповідності змісту поняття, яке позначається відповідником композита. Проте транскодування не має недоліків експлікації, які полягають у неточності або нечіткості інтерпретації змісту поняття або порушенні вимоги стислості при перекладі.

У досліджуваній вибірці ми виявили застосування перекладачем чотирьох видів транскодування, а саме: транскрибування, практичного транслітерування, змішаного транскодування, адаптивного транскодування.

Методом транскрибування, коли літерами української мови передано звукову форму англійського композиту, Т. Бойко переклав 3 слова:

The doors opened, splitting the congressman in two. – Двері відчинилися – і конгресмен розсунувся навпіл.

His perch overlooked the outdoor pool, where a group of staffers were approximating a game of volleyball. – З його місця добре видно було відкритий басейн, де втівники намагалися грати у щось схоже на волейбол.

But now he's watching baseball. – Але він уже бейсбол дивиться.

Проте, слід зазначити, що ці слова не є новотворами і мають усталений переклад.

Наступним способом перекладу субстантивних композитів є практичне транслітерування, коли слово англійської мови приблизно передається по літерах в українській мові. Наприклад:

Maybe he was a simple nobody blogger-stalker who wanted to get closer to the machine at the center of the world. – А міг бути просто ніким, якимсь блогером-сталкером, що хоче якнайближче підійти до механізму в центрі світу.

This is a video camera. – Це відеокамера.

Змішане транскодування – це переважне застосування транскрибування із елементами транслітерування. Наприклад:

Why was there a motorcycle on this barge? – Чого на цій баржі мотоцикл?

On Saturday Mae woke in her old bed, and after breakfast, she sat with her father, the two of them watching women's professional basketball, something he'd taken to doing with great enthusiasm. – У суботу вона прокинулася у своєму старенькому ліжку, а поснідавши, вони з татом дивилися по телевізору професійній жіночій баскетбол, до якого він вивляв неабиякий інтерес.

При відтворенні англійських субстантивних композитів українською мовою Т. Бойко використав адаптивне транскодування, коли форма англійського слова дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури української мови. Наприклад:

Show me the webcams of everyone I went to high school with. – Покажіть мені, що бачать вебкамери моїх колишніх однокласників.

There was no discernible microphone. – Мікрофона не було видно.

У процесі дослідження ми виявили, що найуживанішим структурним типом англійських субстантивних композитів є $N+N$, що складає 72 одиниці: *shipyard, flea market, houseboat, seaplane, bloodline*.

В. І. Карабан [Карабан, 2004:387] пропонує шість способів перекладу композитів, утворених за цією моделлю. В українському перекладі роману ми визначили випадки застосування п'яти з них. Розглянемо їх більш детально. Композити моделі $N+N$ було перекладено:

а) словосполученням, де український відповідник N_2 виступає у формі родового відмінку постпозитивним означенням до відповідника N_1 : *shirtsleeves – рукави сорочки, search box – поле пошуку, data base – база даних;*

б) словосполученням, де відповідником N_1 виступає прикметник: *streetlamp – вуличний ліхтар, windowframe – віконна рама, savetan – печерна людина, sweatpants – спортивні штани, cellphone – мобільний телефон, paperwork – канцелярська робота, waterlily – водяна лілія, credit card – кредитна картка, nightclub – нічний клуб, voicemail – голосова пошта;*

в) композитом, де український відповідник іменника N_1 , є прикладкою: *tomboy – дівчина-шибеник;*

г) сполученням слів, де український відповідник іменника N_1 трансформується у прийменниково-іменникове сполучення слів: *roommate – суєд по кімнатах;*

д) означальним підрядним реченням: *waterskier – той, хто катається на водних лижах.*

Отже, для перекладу англійських субстантивних композитів в українському варіанті роману Д. Еггерса «Сфера» використано такі способи, як підбір словникових відповідників, калькування, експлікація та різні види транскодування. Найчастіше зустрічалися підбір словникових відповідників та калькування, що дозволило не лише зберегти семантичну цілісність композитів, але й зробити їх доступними для розуміння українських читачів. Іншими менш поширеними способами були експлікація та транскрибування, що забезпечило компактність перекладу та зберігання автентичності композитів, застосованих автором роману.

Для відтворення найуживанішого структурного типу субстантивних композитів $N+N$ з англійської мови на українську Т. Бойко використав 5 способів, серед яких домінує застосування словосполучень, у яких N_1 виступає прикметником, а N_2 залишається іменником. Це можна пояснити тим, що українській мові притаманні конструкції прикметник+іменник, на відміну від англійської мови, де досить часто зустрічаємо іменник+іменник.

Перспективами подальших досліджень є вивчення структурно-семантичних особливостей іменникових, прикметникових та дієслівних композитів в англійському та українському варіантах роману Д. Еггерса «Сфера», а також специфіки застосування трансформацій при перекладі композитів з англійської мови на українську.

Література:

1. Ганяч Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
2. Голуб О. М., Бондаренко О. М. Висвітлення особливостей словоскладання в англійській та українській мовах. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16-17. С. 133–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2013_16-17_17.
3. Дембовська Л. М. Прямі і непрямі композитні номінації в англійській мові: соціодискурсивний аспект : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2012. 20 с.
4. Дубравська Д. М. Композити як одне з основних джерел розвитку і збагачення словникового складу англійської мови (на матеріалах британського національного корпусу текстів (BNC)). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. К.: Логос, 2011. С. 110–119.

5. Дубравська Д. М., Ванівська О. І. Сучасні підходи до аналізу семантики композитів в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2017. Вип. 67. С. 107–110.
6. Еггерс Д. Сфера. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 519 с.
7. Єнікєєва С. М. Ад'єктивізація та субстантивізація синтаксичних одиниць у сучасній англійській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2005. № 23. С. 60–64.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
9. Клименко Н. Ф. Композит. *Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 262–264.*
10. Клименко Н. Ф. Словоскладання. Аббревіація. *Словотвір сучасної української мови*. К. : Наук. думка, 1979. С. 314–402.
11. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К. : Наукова думка, 1984. 252 с.
12. Онищенко І., Яновець А. Композити в сучасній англійській мові як складова семантичної конденсації лексики. *Нова педагогічна думка*. 2020. №3 (103). С. 114–117.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
14. Чумак Л. М. Морфологічний механізм словоскладання у сучасній англійській мові. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу: тези доповідей всеукр. наук. конф. пам'яті доктора філол. наук, проф. Д. І. Квеселевича*. Житомир, 2015. С. 92–95.
15. Boico D. Productivity and frequency of noun stems for producing English compound nouns. *Noi tendințe în predarea limbajelor de specialitate în contextul racordării învățământului superior la cerințele pieței muncii*. Ediția 1. Moldova, 2016. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/17-21_29.pdf
16. Eggers D. *The Circle*. San Francisco: MCSWEENEY'S BOOKS, 2013. 389 p.
17. Lieber R., Stekauer P. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Press, 2009. 691 p.

References:

1. Hanych D.I., Oliinyk I.S. *Slovník lingvistických terminů* (Dictionary of Linguistic Terms). K. : Vyshcha shkola, 1985. 360 s.
2. Holub O. M., Bondarenko O. M. Vysvitlennia osoblyvostei slovoskladannia v anhliiskii ta ukrainiskii movakh. *Movoznavchyi visnyk*. (Peculiarities in word-building in English and Ukrainian. *Linguistic Bulletin*). Cherkasy, 2013. Vyp. 16-17. S. 133–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2013_16-17_17
3. Dembovska L. M. Priama i nepriama kompozynna nominatsiia v anhliiskii movi: sotsiodokursyvnyi aspekt (Direct and indirect compound nomination in the English language: social discursive aspect): avtoref. dys.... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kharkiv, 2012. 20 s.
4. Dubravska D. M. Kompozity yak odne z osnovnykh dzherel rozvytku i zbahachennia slovnykovoho skladu anhliiskoi movy (na materialakh brytanskoho natsionalnogo korpusu tekstiv (BNC). *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektivy* (Composites as one of the main sources of developing and enriching the vocabulary of the English language (based on the materials of the British National Text Corpus (BNC). *Linguistics of the 21st century: new research and prospects*). K. : Lohos, 2011. S. 110–119.
5. Dubravska D. M., Vanivska O. I. Suchasni pidkhody do analizu semantyky kompozitiv v anhliiskii movi. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademii». Serii «Filolohichna»* (Modern approaches to the analysis of semantic of English composites. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Philology" series*). Ostroh, 2017. Vyp. 67. S. 107–110.
6. Eggers D. Sfera (The Circle). Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2017. 519 s.
7. Yenikieieva S. M. Adiektivatsiia ta substanyvatsiia syntaktychnykh odynyt u suchasni anhliiskii movi. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka* (Adjektivization and substantivation of syntactical units in Modern English. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*). Zhytomyr, 2005. № 23. S. 60–64.
8. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy (Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems). Vinnytsya : Nova knyha, 2004. 576 s.
9. Klymenko N. F. Kompozyt. *Ukrainska mova : Entsyklopediia* (Composite. *Ukrainian language: Encyclopedia*) / redkol. : V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko (spivholovy), M. P. Ziabliuk ta in. K. : Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. S. 262–264.
10. Klymenko N. F. Slovoskladannia. Abreviatsiia. *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi movy* (Word formation. Abbreviation. *Vocabulary of the modern Ukrainian language*). K. : Nauk. dumka, 1979. S. 314–402.
11. Klymenko N. F. Slovtvorcha struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasni ukrainskii movi (Word-forming structure and semantics of complex words in the modern Ukrainian language). K. : Naukova dumka, 1984. 252 s.
12. Onyshchenko I., Yanovets A. Kompozity v suchasni anhliiskii movi yak skladova semantychnoi kondensatsii leksyky. *Nova pedahohichna dumka*. (Composites in modern English as a component of semantic condensation of vocabulary. *New pedagogical thought*). 2020. №3 (103). S. 114–117.
13. Selivanova O. O. *Linhvistychna entsyklopediia* (Linguistic encyclopedia). Poltava : Dovkillya-K, 2011. 844 s.
14. Chumak L. M. Morfolohichni mekhanizm slovoskladannia u suchasni anhliiskii movi. *Suchasni stan i perspektivy linhvistychnykh doslidzhen ta problem perekladu: tezy dopovidey vseukr. nauk. konf. pamiaty doktora filol. nauk, prof. D. I. Kveselevycha* (Morphological mechanism of word formation in modern English. *Current state and prospects of linguistic research and translation problems: theses of reports of the All-Ukrainian scientific conference in memory of Phd, Prof. D. I. Kveselevych*). Zhytomyr, 2015. S. 92–95.
15. Boico D. Productivity and frequency of noun stems for producing English compound nouns. *Noi tendințe în predarea limbajelor de specialitate în contextul racordării învățământului superior la cerințele pieței muncii*. Ediția 1. Moldova, 2016. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/17-21_29.pdf
16. Eggers D. *The Circle*. San Francisco: MCSWEENEY'S BOOKS, 2013. 389 p.
17. Lieber R., Stekauer P. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Press, 2009. 691 p.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 15 лютого 2023 р.

Прорецензовано: 12 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 20 квітня 2023 р.

e-mail: maryana.bondar@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2463-6308>

Web of Science ResearcherID: ABC-7571-2021

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-179-183

Бондар М. В. Проблема графічної, фонетичної та лексичної міжмовної інтерференції у практиці викладання української мови в турецькомовній аудиторії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 179–183.

УДК: 811.161.2'243:378.147

Бондар Мар'яна Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет

ПРОБЛЕМА ГРАФІЧНОЇ, ФОНЕТИЧНОЇ ТА ЛЕКСИЧНОЇ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ТУРЕЦЬКОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ

Стаття присвячена вивченню впливу міжмовної інтерференції у практиці викладання української мови в турецькомовній аудиторії. Дослідження здійснено на матеріалі типових графічних, фонетичних та лексичних помилок, відібраних у результаті тривалих спостережень за мовленням турецькомовних студентів, які починають вивчати українську мову як іноземну (рівні А-1, А-2, В-1). Зосереджено увагу на системному, структурному (графічний, фонетичний, лексичний, морфологічний, синтаксичний та ін. рівні) та різноаспектному (власне лінгвістичному, перекладознавчому, лінгводидактичному) характері досліджуваного мовного явища. Класифіковано типові графічні, фонетичні та лексичні помилки, викликані впливом міжмовної інтерференції, що дає можливість зробити необхідні акценти в роботі викладача з метою упередження можливих помилок. Окреслено основні напрями роботи викладача з графічним, фонетичним та лексичним матеріалом відповідно до типів помилок. Наводяться приклади деструктивного та конструктивного впливу міжмовної інтерференції у процесі викладання української мови як іноземної. Особлива увага приділена явищу міжмовної омонімії («хибним друзям перекладача»). Встановлено різні види міжмовних омонімів відповідно до варіантів збігу (у звучанні вихідних форм слів, звучанні окремого слова та словосполучення чи речення, у певних граматичних формах, загальноновживаних слів з власними назвами, службових частин мови із самостійними, лише у написанні за умови різного наголошення, одного із значень багатозначного слова та ін.) Даються методичні поради викладачам для роботи в турецькомовній аудиторії з урахуванням особливостей системи тюркських мов. Окреслюються подальші напрями досліджень та їх перспективність.

Ключові слова: українська мова як іноземна, міжмовна інтерференція, міжмовна омонімія, хибні друзі перекладача.

Mariana Bondar,
Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University

THE PROBLEM OF GRAPHIC, PHONETIC AND LEXICAL CROSS-LANGUAGE INTERFERENCE IN PRACTICE OF TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN A TURKISH-SPEAKING AUDIENCE

The article deals with the study of the influence of interlingual interference in the practice of teaching the Ukrainian language in a Turkish-speaking audience. The research was carried out on the material of typical graphic, phonetic and lexical errors, selected as a result of long-term observations of the speech of Turkish-speaking students who begin to learn the Ukrainian as a foreign language (levels A-1, A-2, B-1). Attention is focused on the systemic, structural (graphic, phonetic, lexical, morphological, syntactic, etc. levels) and multifaceted (linguistic, translational, linguodidactic) nature of the studied language phenomenon. Typical graphic, phonetic and lexical errors caused by the influence of interlingual interference are classified, which allows to make the necessary accents in the teacher's work in order to prevent possible errors. The main directions of the teacher's work with graphic, phonetic and lexical material are outlined according to the types of errors. Examples of the destructive and constructive influence of cross-linguistic interference in the process of teaching Ukrainian as a foreign language are given. Special attention is paid to the phenomenon of interlinguistic homonymy ("false friends of the translator"). Various types of cross-linguistic homonyms have been established according to the matching options (in the sound of the original forms of words, the sound of a single word and word combination or sentence, in certain grammatical forms, common words with proper names, different parts of speech, only in writing under the condition of different emphasis, one from the meanings of polysemous word, etc.)

Methodical advices are given to teachers for working in Turkish-speaking audience, taking into account the peculiarities of the Turkish language system. Further directions of research and their prospects are outlined.

Keywords: *the Ukrainian language as a foreign language, interlingual interference, interlinguistic homonymy, false friends of the translator.*

В епоху глобалізації спостерігається не лише активізація політичних, економічних, соціальних, але й культурних, мовних контактів. Важливу роль відіграє роль країни на міжнародній арені, імідж народу («нація незламних», «нескорені»), «зацікавлення» світу (прояв інтересу, подив, захоплення), включення в топ-тем та ключових питань сьогодення, потужні політичні постаті, нові лідери, сучасні меседжі світу, а відтак – популяризація культурних надбань, інтерес до вивчення мови.

Викладання української мови як іноземної набуває важливого не лише культурного, але й стратегічного значення. Уже багато років одним із активних партнерів України є Туреччина. Багато турецьких громадян виявляють інтерес до вивчення української мови. Завдання викладачів не лише мотивувати, але й зробити процес навчання максимально комфортним, упередивши потенційно можливі труднощі, які виникають внаслідок дії міжмовної інтерференції. Для виявлення деструктивного впливу однієї мови на іншу потрібно вільно володіти турецькою мовою, мати необхідні філологічні знання про мовні особливості, притаманні тюркським мовам (мовам алтайської макросім'ї, серед яких є турецька, азербайджанська, казахська, киргизька, татарська, туркменська, узбецька, уйгурська, чуваська тощо), щоб ідентифікувати помилки та встановлювати міжсистемні зв'язки.

Міжмовна інтерференція ставала об'єктом вивчення в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (У. Вайнрайх, Е. Хауген, Л. В. Щерба, Ю. О. Жлуктенко, А. Є. Супрун, О. А. Шаблій, С. В. Семчинський, О. С. Черемська, О. Р. Валігура та ін.). Це явище тісно пов'язане з «міжмовною омонімією», оскільки мова йде про системні збіги, в результаті яких відбувається вплив. В україністиці питання міжмовної омонімії вивчали М. П. Кочерган, Н. В. Заславська, В. В. Акуленко, Л. В. Бублейник, О. Л. Паламарчук, В. М. Русанівський та ін. Проте й досі спостерігаємо наявність великої кількості термінів синонімів («фальшиві друзі перекладача», «хибні друзі перекладача», «фальшиві еквіваленти», «оманливі міжмовні подібності», «міжмовні паралелі», «лексичні паралелі», «помилкові або неповні лексичні паралелі», «інтерлексемі», «міжмовні омоніми», «міжмовні пароніми», «міжмовні синоніми», «міжмовні полісеми», «псевдоінтернаціоналізми»), що свідчить про складну природу цього мовного явища та необхідність комплексного підходу до його вивчення.

Збіги в мовних системах на різних рівнях зумовлюють вплив (конструктивний чи деструктивний) рідної мови на становлення нової системи у процесі вивчення іноземної мови. Помітний інтерес лінгвістів до вивчення проблеми міжмовної омонімії при викладанні української мови як іноземної (Н. Ф. Зайченко, О. Л. Паламарчук – чеськомовна аудиторія, Н. А. Баракатова, Г. В. Чуба – польськомовна аудиторія, І. Є. Зозуля, А. Барраган – іспаномовна аудиторія, І. П. Юзвяк – турецькомовна аудиторія та ін.), що обумовлено зростанням кількості бажаючих вивчати українську мову та спостереженнями викладачів за типовими помилками у процесі вивчення української мови представниками різних національностей. Цей напрямок досліджень і надалі лишається перспективним і потребує розробки детальної класифікації типових помилок та орієнтованого навчання для представників різних національностей.

Мета нашого дослідження – проаналізувати специфіку явища міжмовної інтерференції в аспекті викладання української мови в турецькомовній аудиторії. Досягнення поставленої мети можливе шляхом виконання таких завдань: вивчити графічні, фонетичні та лексичні труднощі, з якими зіштовхуються турецькі студенти при вивченні української мови як іноземної; класифікувати типові помилки; зробити необхідні акценти в роботі викладача з метою упередження можливих помилок.

Предмет дослідження – вплив міжмовної інтерференції в процесі вивчення української мови в турецькомовній аудиторії.

Об'єкт дослідження – графічні, фонетичні та лексичні наслідки впливу міжмовної інтерференції.

Матеріалом дослідження стали типові графічні, фонетичні та лексичні помилки студентів-іноземців, відібрані в результаті тривалих спостережень за мовленням турецькомовних студентів, які починають вивчати українську мову як іноземну (рівень А-1, А-2, В-1).

Міжмовна інтерференція – явище системне та багатоаспектне, вивчення якого потребує комплексного підходу. Об'єкт вивчення та матеріал дослідження детермінують загальний напрямок дослідження (власне лінгвістичний, перекладознавчий чи лінгводидактичний).

Нами буде досліджено вплив однієї мовної системи (турецької) на іншу (українську) в процесі засвоєння української мови як іноземної та актуалізації здобутих умінь та навичок на практиці.

У дефініціях «міжмовної інтерференції» акцент традиційно робиться на відхиленнях від норм у мовленні білінгвів: «випадки відхилення від норм, які мають місце в мовленні двомовних індивідів у результаті того, що вони володіють більше ніж однією мовою, тобто внаслідок мовного контакту» (Вайнрайх, 1979: 22).

У визначенні, запропонованому С. В. Семчинським, увага звертається на «взаємодію систем та елементів цих систем у мовах, що контактують» (Семчинський, 1974: 3). Це положення важливе, оскільки розкриває системний характер цього явища.

У своїй праці О. О. Селіванова дає детальний опис інтерференції також в аспекті її системності: «інтерференція – взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент. Інтерференція є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. Інтерференція може охоплювати всі рівні мови, однак особливо послідовно виявляється у фонетиці у вигляді ідеофонії. Інтерференція може виникати при засвоєнні нерідної мови індивідом або за умови існування тривалих мовних контактів» (Селіванова, 2008: 211).

Традиційно виділяють фонетичний, лексичний, граматичний (морфологічний та синтаксичний), словотворчий рівні інтерференції.

О. Валігура пропонує розрізняти інтерференцію за: сферою функціонування (мовна, мовленнєва); кількістю охоплених мов (проста, складна); чинниками (психолінгвістична – свідомо та підсвідомо, соціолінгвістична – релігійна, політична

та комунікативна); засобами комунікації (лінгвальна – фонетична, лексична, граматична та графічна, позалінгвальна – жестикуляційна, позова та мімічна) (Валігура, 2008).

Таким чином, міжмовна інтерференція – це вплив однієї мови на іншу, який має системний характер, оскільки виявляється на різних рівнях (графічному, фонетичному, лексичному, граматичному, семантичному, стилістичному) і потребує врахування не лише власне лінгвістичної, але й соціолінгвістичної, лінгвокраїнознавчої інформації.

На початковому етапі вивчення української мови як іноземної спостерігається потужний вплив рідної мови студента (наприклад, турецької), яка є домінуючою, а на просунутому етапі вже іноземна мова (наприклад, українська) може впливати на рідну (наприклад, турецьку).

Вчені часто оперують термінами «інтермова», «інтеркультура» у значенні «перехідна іншомовна компетентність», тобто змішана система первинної (рідної) та вторинної (іноземної) мов.

Для виявлення й подолання інтерференції потрібно знати міжмовні розходження, а це, в свою чергу, вимагає знань теоретичних і практичних лінгвістичних дисциплін, уміння здійснювати лінгвістичний аналіз різних мовних явищ і фактів, зіставляти їх і робити відповідні узагальнення.

Наслідки впливу міжмовної інтерференції слід передбачати, враховувати та упереджувати. Це, у свою чергу, допоможе уникнути труднощів у процесі вивчення іноземцями української мови.

Так під час ознайомлення з алфавітом української мови потрібно робити акценти на літерах та буквосполученнях, які можуть викликати труднощі: б (бе) – в (ве) та в (ве) – п (пе) та р (ре) – г (ге), с (се) – дж (дже) – с (дже), и (и) – і (и), у (у) – ю (ю), ж (же) – ї (ї). Студенти плутають літери, які називаються однаково, але по-різному пишуться, або ті, які однаково пишуться, але по-різному вимовляються.

Труднощі можуть бути пов'язані також з вимовою таких букв, як щ (ща) [ʃç], ц (це) [ts], українського звука [и], оскільки в турецькій мові [i] більш гортанний, українського [i], оскільки він більш м'який від турецького відповідника [i], турецького [h], що не такий виразний, як український [x], буквосполучення -дж-, що передається однією турецькою літерою с (дже).

Іноді міжмовна інтерференція може мати й конструктивний характер, коли викладач, знаючи подібність у мовних системах, може полегшити вивчення й запам'ятовування, а також сприяти швидкому розумінню. Так йотовані я, ю, є, ї та буквосполучення ьо мають відповідники в турецькій мові: [ya], [yu], [ye], [yi], [yo]. Й передається турецьким у. М'який знак та український апостроф мають турецькі відповідники *uyumşak ıřaret, sert ıřaret*, які передають в турецькій мові м'яку та тверду вимову. Проте особливу увагу викладачі повинні звернути на вимову тюркомовними студентами звукосполучення -ль в кінці слова (який вони вимовляють твердо), що зумовлено особливостями турецької вимови. Для прикладу можна привести запозичення з арабської мови, які ілюструють вживання м'якого [л'] та добре знайомі студентам в рідній мові.

Викладач повинен чітко розуміти недоцільність використання транскрипції латиницею для передачі вимови на початкових етапах за правилами англійської мови (ш [sh], ч [ch], щ [shch]), оскільки в турецькій мові використовуються літери на позначення цих звуків ç (че), ş (ше).

Особливої уваги потребує наголос, тому що в турецькій мові він зазвичай падає на останній склад або вказується у словах-винятках (прислівники, сполучники, модальні слова, деякі запозичення, слова, які закінчуються на ненаголошені аффікси).

Багато лексичних одиниць має подібну звукову форму як в турецькій, так і в українській мові (різниця мінімальна), але в цьому й полягає підступність таких слів (легко вчаться, проте постійні помилки при написанні та вимові): Фонетичне оформлення: **a – e:** *amblem – емблема, ansiklopedi – енциклопедія, asistan – асистент, kanguru – кенгуру, madalya – медаль, madalyon – медальйон, referandum – референдум, a – o:* *manastir – монастир, e – a:* *ceket – жакет, helva – халва, vize – віза, kabine – кабіна, komiser – комісар, maske – маска, seminer – семінар, şeytan – шайтан, e – i:* *endeks – індекс, eter – ефір, e – u:* *sembol – символ, o – u:* *lokum – лукум, ultimatom – ультиматум, volkan – вулкан, o – a:* *vazo – ваза, u – o:* *avukat – адвокат, kuran – Коран, ö – o:* *aktör – актор, vantilatör – вентилятор, ö – i:* *flört – флірт, ö – e:* *sömestr – семестр, ü – o:* *albüm – альбом, ü – u:* *zürafa – жирафа, ü – y:* *jüri – журі, tünel – тунель, üniforma – уніформа, ü – ю:* *komputer – комп'ютер, y – i:* *akvaryum – акваріум, coğrafya – географія, midye – мідія, g – k:* *gazino – казино, s – ı:* *akasya – акація, aseton – ацетон, selofan – целлофан, siklon – циклон, ç – ı:* *çimento – цемент, ş – ı:* *şerbet – щербет, k – x:* *arkeolog – археолог, kimya – хімія, melankoli – меланхолія, ş – x:* *arşiv – архів, b – n:* *baklava – пахлава, d – m:* *duman – туман, j – z:* *jeneratör – генератор, jenosid – геноцид, s – z:* *kapris – канриз, transit – транзит, t – f:* *maraton – марафон, t – d:* *metot – метод, v – y:* *nokdavn – нокдаун, z – ı:* *trapez – трапеція, h – z:* *harem – гарем.*

Поява додаткових букв: **я після і:** *akademi – академія, biyoloji – біологія, alerji – алергія, anarşi – анархія, anatomi – анатомія, anestezi – анестезія, antipati – антинатія, astroloji – астрологія, bakteri – бактерія, bijuteri – біжутерія, biyografi – біографія, demografi – демографія, endüstri – індустрія, enerji – енергія, filarmoni – філармонія, filoloji – філологія, fizyoloji – фізіологія, galeri – галерея, geometri – геометрія, ideoloji – ідеологія, kategori – категорія, komedi – комедія, melankoli – меланхолія, psikoloji – психологія, sepati – симпатія, senfoni – симфонія, simetri – симетрія, sosyoloji – соціологія, teori – теорія; **я після е:** *orkide – орхідея; а після приголосного:* *akustik – акустика, anjin – ангіна, anket – анкета, antilop – антилопа, aort – аорта, atmosfer – атмосфера, broşür – брошура, dram – драма, disiplin – дисципліна, figür – фігура, fresk – фреска, gangren – гангрена, grup – група, ipotek – іпотека, kart – карта, kozmetik – косметика, kriz – криза, operet – оперета, porselen – порцеляна, roket – ракета, teorem – теорема, tribün – трибуна, türbin – турбіна, valiz – валіза, vitrin – вітринна; **кінцевого t після е, ü, а:** *büfe – буфет, bütçe – бюджет, fakülte – факультет, minare – мінарет, enstitü – інститут, üniversite – університет, portre – портрет, parke – паркет, sertifika – сертифікат; **кінцевого t після приголосного:** *ekspert – експерт; **кінцевого t після і:** kredi – кредит; **й після е:** müze – музей, lise – ліцей; **голосної між приголосними:** kablo – кабель, kapitan – капітан; **додаткових приголосних та голосних:** broş – брошка, biftek – біфштекс, kontrat – контракт, senaryo – сценарій, alfabe – алфавіт, alkol – алкоголь, piyano – піаніно.****

Можлива втрата літер: **у** (*antibiyotik – антибіотик*), **ü** (*bisküvit – бісквіт*), **v** (*burjuva – буржуа*), **u** (*kulüp – клуб*), **а** (*şatrian – шамтунь, karantina – карантин, banka – банк, mikroorganizma – мікроорганізм, metabolizma – метаболізм, orkestra – оркестр*), **е** (*filtre – фільтр, şifre – шифр*), **о** (*protesto – протест, tiyatro – театр*).

Специфіка передачі суфіксів: **-ite-** (*aktüalite* – актуальність), **-el-, -al-** (*aktüel* – актуальний, *anormal* – аномальний), **-nik-** (*fotojenik* – фотогенічний), **-tik-** (*antik* – античний, *fonetik* – фонетичний, *antika* – античність), **-asyon-** (*deklarasyon* – декларація, *delegasyon* – делегація, *devalasyon* – девальвація, *enflasyon* – інфляція, *motivasyon* – мотивація, *operasyon* – операція), **-isyon-** (*koalisyon* – коаліція, *komisyon* – комісія, *koleksiyon* – колекція), **-si-** (*demokrasi* – демократія, *galaksi* – галактика).

Труднощі викликає передача турецького і українським і: *dinamit* – динаміт, *diplomat* – дипломат, *divan* – диван, *doktrin* – доктрина, *fabrika* – фабрика, *faşist* – фашист, *grip* – грип, *liman* – лиман, *limon* – лимон, *radışah* – падишах, *parazit* – паразит, *politika* – політика, *sigara* – сигара, *tiraj* – тираж, *titan* – титан, *trikotaj* – трикотаж, *trigonometri* – тригонометрія.

Наслідком лексичної інтерференції за умов перетину двох відносно віддалених мов є псевдоінтернаціоналізми (слова, що мають схоже написання і/або звучання в кількох мовах, але різні значення) (Карабан, 2003: 46).

Причиною інтерференції на лексико-семантичному рівні може стати міжмовна омонімія – «слова різних мов, що збігаються або переважно збігаються (з огляду на фонетико-морфологічні та словотвірні особливості) за звучанням (формою), але відрізняються значенням» (Фаріон, 2013: 147).

Відомий мовознавець С. Д. Хуцишвілі виділяє 3 основні типи залежності лексичної інтерференції від семантичних зв'язків, що визначають типи міжмовних відповідників: «1. Лексико-семантична інтерференція (вживання слів однієї мови у невластивих для них значеннях, але типових для іншої мови) може бути викликана всіма типами міжмовних відповідників омонімічного характеру: міжмовною омонімією, квазісинонімією і паронімією, але найбільш яскраві приклади неправильного вживання пов'язані з міжмовними омонімами. 2. Лексико-стилістична інтерференція (нерозмежування семантично тотожних, але стилістично диференційованих лексичних одиниць у тому числі різних за сферою та частотністю вживання) викликана квазісинонімами і міжмовними паронімами. 3. Змішана семантико-стилістична інтерференція (вживання лексем, що розрізняються як семантично, так і стилістично) може бути відповідно викликана всіма видами міжмовних відповідників омонімічного характеру» (Хуцишвілі, 2010: 122–123).

Відтак велику увагу викладач має приділяти міжмовним омонімам:

1) загальноживана лексика та власні назви: *adam* («людина») – Адам, *Baran* («турецьке чоловіче ім'я») – баран, *Rab* («Бог») – раб, *dop* («чоловіча спідня білизна») – Дон, *dana* («теля») – Дана (від Богдана);

2) збіг граматичних форм: *tez* («дисертація») – тези (*тез* в родовому відмінку), *rantolon* («штани») – панталони (*панталон* в родовому відмінку), *bak* («дивися» в імперативі) – бак, *gel* («прийди» в імперативі) – гель, *dam* («дах») – дам (форма майбутнього часу), *tut* («тримай» в імперативі) – тут;

3) різний наголос в українській і турецькій мовах: *baba* (у значенні «тато» з наголосом на останньому складі) – баба, *hata* (у значенні «помилка» з наголосом на останньому складі) – хата, *kara* (у значенні «чорний» з наголосом на останньому складі) – кара, *para* (у значенні «гроші» з наголосом на останньому складі) – пара, *tata* (у значенні «їжа для немовлят» з наголосом на останньому складі) – мама, *balada* (у значенні «курча» з наголосом на останньому складі) – балада, *lapa* (у значенні «каша» з наголосом на останньому складі) – лапа, *oda* (у значенні «кімната» з наголосом на останньому складі) – ода;

4) різна частиномовна приналежність (самостійні та службові частини мови): *ham* («сирий, нестиглий») – хам, *sanki* («ніби») – санки, *ay* («місяць») – ай, *oy* («голос (на виборах)») – ой, *kış* («зима») – киш, *başka* («інший, другий») – башка, *çerez* («закуска») – через, *tam* («цілком») – там, *dobra* («прямо, відкрито говорити») – добра, *dar* («вузький») – дар, *tak* («написи на вулицях міста») – так;

5) співпадіння в одному із значень багатозначного слова: *hurma* (хурма, фіга), *tampon* (тампон, бампер);

6) лексична омонімія: *alyans* («перстень») – альянс, *bal* («мед») – бал, *balon* («повітряна кулька») – балон, *bant* («бинт») – бант, *bardak* («склянка») – бардак, *bayan* («жінка») – баян, *durak* («зутилка») – дурак, *jilet* («брита») – жилет, *imla* («письмо») – імла, *kaban* («напівпальто») – кабан, *kavun* («диня») – кавун, *kum* («пісок») – кум, *kulak* («вухо») – кулак, *ruh* («душа») – рух, *son* («кінець») – сон, *pasta* («торт») – паста, *şurup* («сіроп») – шуруп, *yazık* («шкода») – язик, *saray* («палац») – сарай, *balık* («риба») – балик, *bank* («лавка») – банк, *banka* («банк») – банка, *kanat* («крило») – канат, *karga* («ворона») – карга, *gota* («напряг») – рота, *trap* («пастка») – труп, *trup* («трупа») – труп, *yakut* («рубін») – якут, *tabak* («тарілка») – табак, *kabak* («гарбуз») – кабак, *huş* («характер») – лайл. назва пеніса, *kuma* («друга жінка») – кума, *zam* («надбавка») – зам, *usta* («майстер») – уста, *ray* («рельси») – рай, *halat* («канат, трос») – халат, *top* («м'яч») – топ, *tank* («бак, цистерна») – танк, *rot* («вісь між колесами») – рот, *moral* («настрій») – мораль;

7) збіг слова та словосполучення: *yavaş git* («йди повільно») – я ваш гід.

Окрему увагу викладачі мають звертати на обмеження вживання турецьких слів-паразитів (е, şeу), які активно вживаються в мовленні з метою заповнення пауз.

Отже, труднощі у процесі вивчення української мови як іноземної в турецькомовній аудиторії часто пов'язані з дією міжмовної інтерференції та деструктивним характером викликаних нею змін, а саме – порушенням мовних норм. Подолання труднощів можливе за умови роботи викладача на упередження небажаного впливу матриці рідної мови (мовних особливостей тюркських мов) на процес формування іншомовної компетенції: зіставлення різних мовних фактів (міжмовна омонімія).

У зв'язку із посиленням уваги до української мови, розумінням країнами-партнерами необхідності підготовки спеціалістів зі знанням державної мови України є актуальною розробка методичних рекомендацій (з урахуванням проявів міжмовної інтерференції на всіх рівнях), що сприятиме швидкому й ефективному вивченню української мови як іноземної й буде орієнтоване на певні аудиторії студентів. Подальші лінгвістичні дослідження проблеми впливу міжмовної інтерференції у процесі вивчення української мови як іноземної є перспективним напрямком і має важливу не лише теоретичну, а й практичну цінність.

Література:

1. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования. Киев : Высшая школа, 1979. 263 с.
2. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 288 с.

3. Карабан В. І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 608 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. Київ : Вища школа, 1974. 256 с.
6. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 332 с.
7. Хуцишвили С. Д. Славянские межъязыковые омонимы : дис.... д-ра филол. наук. Тбилиси, 2010. 169 с.
8. Юзвяк І. Лексична міжмовна омонімія на матеріалі української та турецької мов. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. Львів, 2010. № 676. С. 125–128.

References:

1. Vaynrayh, U. (1979). *Yazykovyye kontakty: sostoyanie i problemy issledovaniya*. Kiev: Vysshaya shkola. [in Russian].
2. Weinreich, U. (1979). *Languages in contact: findings and problems*. Kyiv: Higher School. [in Russian].
3. Valihura, O. R. (2008). *Fonetychna interferentsiya v anhliys'komu movlenni ukrayins'kykh bilinhviv*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian].
4. Valigura, O. R. (2008). *Phonetic interference in English speech of Ukrainian bilinguals*. Ternopil: Textbooks and manuals. [in Ukrainian].
5. Karaban, V. I., & Meys, Dzh. (2003). *Teoriya i praktyka perekladu z ukrayins'koyi movy na anhliys'ku movu*. Vinnytsya: Nova Knyha. [in Ukrainian].
6. Karaban, V. I., & Mays, J. (2003). *Theory and practice of translation from Ukrainian to English*. Vinnytsia: New Book. [in Ukrainian].
7. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy*. Poltava: Dovkillya-K. [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. O. (2008). *Modern linguistics: trends and problems*. Poltava: Environment-K. [in Ukrainian].
9. Semchynskyy, S. V. (1974). *Semantychna interferentsiya mov*. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
10. Semchinsky, S. V. (1974). *Semantic interference of languages*. Kyiv: Higher School. [in Ukrainian].
11. Farion, I. D. (2013). *Movna norma: znyshchennya, poshuk, vidnova (kul'tura movlennya publichnykh lyudey)*. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
12. Farion, I. D. (2013). *Linguistic norm: destruction, search, renewal (the culture of speech of public people)*. Ivano-Frankivsk: City NV. [in Ukrainian].
13. Hutsishvili, S. D. (2010). *Slavyanskije mezh'yazykovyye omonimy*. (Doktorskaya dissertatsiya). Tbilisi. [in Russian].
14. Khutsishvili, S. D. (2010). *Slavic interlanguage homonyms*. (Doctoral dissertation). Tbilisi. [in Russian].
15. Yuzvyak, I. (2010). *Leksychna mizhmovna omonimiya na materialy ukrayins'koyi ta turets'koyi mov*. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Lviv's'ka politekhnik»*. *Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi*, 676, 125–128. [in Ukrainian].
16. Yuzvyak, I. (2010). *Lexical interlingual homonymy based on the material of Ukrainian and Turkish languages*. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Problems of Ukrainian terminology*, 676, 125–128. [in Ukrainian].

Отримано: 20 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: slav-d@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8992-6947>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-184-187

Думашівський Я. Є. Розвивальне навчання – основа якісного засвоєння матеріалу на заняттях з іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 184–187.

УДК: 378.4.018.016:81'243

Думашівський Ярослав Євгенович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ – ОСНОВА ЯКІСНОГО ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статті проаналізовано й з'ясовано необхідність певної зміни вектору викладання іноземних мов у закладах української вищої освіти та розглянуто вплив інноваційних технологій на розвиток внутрішнього потенціалу студентів українських закладів вищої освіти для набуття ними інішомовних компетенцій. Дослідження, зокрема, показало, що використання елементів розвивального навчання в процесі викладання іноземних мов пришвидшує процес засвоєння інішомовної лексики, що створює основу для творчо зорієнтованого заняття, яке само собою стимулює студентів саморозвиватися, самовдосконалюватися та сприяє появі нової творчої особистості як такої, що в своєму професійному майбутньому матиме значні досягнення, успіх і навіть триумф. Виділено актуальні прийоми розвивального навчання. Увагу в статті зацентовано також на особливого значенні і ролі розвивального навчання, яке передбачає неперервний розвиток особистісних здібностей студента. Водночас встановлено залежність між наявністю в студента задатків до вивчення іноземної мови і результатом оволодіння нею. В статті обґрунтовано ефективність і правильність використання сучасних мультимедійних технологій для підвищення рівня володіння іноземною мовою студентами українських вишів. Доведено необхідність зміни підходу до застосування нових форм викладання предмета, які зумовлені потребою майбутніх фахівців володіти на високому рівні інішомовною лексикою, а також мати навички вільного володіння іноземною мовою, в цілому, в межах своєї професійної діяльності. В дослідженні запропоновано використовувати такі активні методи навчання (інтерактивні методи), які сприяли б перетворенню навчання на успішний творчий процес, а студента – на яскраву особистість, на класного в майбутньому фахівця.

Ключові слова: розвивальне навчання, інішомовна лексика, навчальний матеріал, ефективність викладання, комунікативна компетенція, творча особистість.

Yaroslav Dumasivskyi,
PhD in Philology, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

DEVELOPMENTAL TRAINING IS THE BASIS OF QUALITY ASSESSMENT OF THE MATERIAL IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

The article analyzes and clarifies the need for a certain change in the vector of foreign language teaching in Ukrainian higher education institutions, considers the influence of innovative technologies on the development of the internal potential of students of Ukrainian higher education institutions for their acquisition of foreign language competences. The study, in particular, showed that the use of elements of developmental learning in the process of teaching foreign languages accelerates the process of assimilation of foreign language vocabulary, which creates a basis for a creatively oriented class, which in itself stimulates students to self-develop, self-improve and promote the emergence of a new creative personality as such, which in its professional future will have significant achievements, success and even triumph. Actual methods of developmental training are highlighted. The article also focuses on the special importance and role of developmental education, which involves the continuous development of the student's personal abilities. At the same time, the relationship between the student's ability to learn a foreign language and the result of mastering it has been established. The article substantiates the effectiveness and correctness of the use of modern multimedia technologies to increase the level of foreign language proficiency of students of Ukrainian higher education institutions. The need to change the approach to the application of new forms of teaching the subject, which is determined by the need for future specialists to have a high level of foreign language vocabulary, as well as to have the skills of fluency in a foreign language, in general, within the limits of their professional activity, is proved. The study suggests to use such active learning methods (interactive methods) that would contribute to the transformation of learning into a successful creative process, and the student into a bright personality, into a great specialist in the future.

Keywords: developmental education, foreign language vocabulary, educational material, teaching effectiveness, communicative competence, creative personality.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналізуючи педагогічний досвід минулого і сучасного ми намагаємося зрозуміти, як в умовах сьогодення сформувати у студентів інтерес до вивчення однієї з основних складових їхнього професійного майбутнього – іноземної мови, як видозмінити систему вищої освіти згідно з європейськими нормами, та зробити її орієнтованою на забезпечення і становлення професійної компетентності студента.

Оскільки розвиток особисті студента, здобуття ним потрібних знань і формування його індивідуальності значною мірою залежить від використання на заняттях інтерактивного розвивального елемента, то саме спосіб його впровадження в навчальний процес і є предметом нашого дослідження.

Актуальність теми визначається потребою перебудови системи вищої освіти, яка неможлива сьогодні без пошуку можливостей запровадження нових підходів, шляхів і методів викладання іноземних мов. Ця тема є надзвичайно актуальна в сучасних українських реаліях, адже здатність до інновацій є однією зі стрижневих характеристик діяльності учасників освітнього процесу. Зорієнтованість на європейський розвиток як іманентна властивість навчання і, відповідно, запорука формування високоякісних фахівців – це те, що покликано забезпечити студентів доступ до набуття навичок вільного

володіння іноземною мовою в межах його професійної діяльності, загалом, а також гарантувати індивідуальний всеосяжний розвиток його особистості. При цьому не варто забувати, що великою цінністю є не лише інтелектуальне багатство, а й високий рівень вихованості, моралі й духовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання успішного впровадження елементів розвивального методу в навчальний процес стали об'єктом дослідження багатьох науковців, які досить удамо демонструють різні аспекти цього підходу, зокрема в процесі вивчення іноземних мов. З-поміж багатьох фундаментальних напрацювань сучасних вітчизняних учених можна виділити, наприклад, праці О. О. Киричук, О. Пехоти, Н. В. Безлюдної, С. П. Семенець, Л. С. Виготського, О. К. Дусаевичького тощо. Вони доводять, що суть розвивальної функції навчання іноземних мов полягає в активізації процесу пізнання, у формуванні та оволодінні позитивних мотивів учіння, що сприяє розвитку здібностей особистості.

Метою статті є з'ясування можливості зміни підходів у навчанні для розширення взаємодії між основними учасниками навчального процесу, тобто викладачем і студентом, а також аналіз і напрацювання комплексу новітніх методів і перетворень, які треба запровадити в навчальний процес для швидкого досягнення якісних змін, зокрема в опануванні навиків спілкування іноземною мовою студентами українських вишів. Отож, основні **завдання** дослідження випливають із поставленої мети, тобто визначаються роллю і значенням розвивального навчання на заняттях з іноземної мови, і призначені навчити студентів самостійно мислити, відстоювати свою думку, бути ініціативними учасниками навчального процесу, загалом. Розвивальне навчання забезпечує умови для перетворення студента з об'єкта на суб'єкт навчання, з безініціативної – на зацікавлену у здобутті нових знань та розвитку особистість. А це, якраз, потребує докорінної зміни змісту, форм і методів спілкування задля успішного засвоєння пропонованого матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основний напрям сучасної української освіти полягає сьогодні у вивченні на високому рівні іноземних мов, про що ми неодноразово чуємо з вуст очільників нашої держави і системи освіти, зокрема. Якісне володіння іноземною мовою є основним атрибутом успішного виконання професійної діяльності і підвищення рівня кваліфікації, тобто професійного розвитку. Студенти як потенційні працівники повинні володіти відповідними особистісними і, насамперед, професійними характеристиками, до яких звичайно ж входить, знання іноземних мов. І тільки розвивальне навчання в поєднанні з усіма іншими інноваційними засобами допоможе сформувати в студентів набір таких потрібних для майбутньої діяльності рис і характеристик.

Як випливає з контексту, саме розвивальне навчання є однією з основних проблем сучасної педагогічної науки, бо саме ця система практик спрямована на дослідницьку діяльність і покликана зацікавити особу самостійно мислити, проявляти ініціативу, а отже, творити, бо це – процес вдосконалення психофізичної діяльності особи, що передбачає перехід від нижчого до вищого рівня, від меншого до більшого, від простого до складного. Тобто, основне завдання викладача на занятті – сформувати особистість із розвиненими потребами до подальшого пізнання і самостійних дій у майбутній діяльності, людину з гострим розумом і творчими задатками (Дичківська, 2004).

Розвивальний підхід у навчанні жодним чином не заперечує його традиційних форм, як системи взаємодії викладача й студента. Він дозволяє додати до них ще й категорію розвитку, як чи не основну складову процесу пізнання, загалом, тобто ставить за мету не тільки навчити, а й навчити розвиватися, самовдосконалуватися. Основним завданням виховання є моральне і духовне зростання людини, її загальний розвиток, тому заняття з іноземної мови треба старатися будувати у формі довільних розмов, спільних роздумів, обговорень тощо. Як бачимо, основна мета виховання полягає у створенні гармонійної єдності життєвих потреб і здібностей особистості, яку можливо зреалізувати тільки дотримуючись принципів поступовості, послідовності та систематичності відповідно до розвитку особи та її можливостей (Садова, 2012).

Зрозуміло, що процес навчання може мати як позитивну, так і негативну характеристику: він може сприяти розвитку, а може й стримувати його. Наприклад, догматичне навчання зводиться лише до запам'ятовування готових загальновідомих істин, тому воно не може вести до якогось розумового розвитку, в принципі, воно, навпаки, гальмує його. Лише те навчання, яке активізує і формує розумову діяльність учнів, активно сприяє інтелектуальному розвитку і прискорює його, розширює їхні пізнавальні можливості. Однак розвивальна функція може працювати тільки в такому разі, якщо студент є не тільки об'єктом, але й суб'єктом навчання, тобто тут прослідковується пряма залежність від системи організації заняття, від побудови його моделі, загалом (Ніколенко, 2016).

Розвивальний елемент навчання найбільше визначається його процедурною складовою, тобто тим, як воно організоване. Перебудовуючи організаційну структуру заняття, треба намагатися досягнути результату не за будь-яку ціну, а старатися поєднати його з розвитком пізнавальних можливостей і потреб студента, тобто робити все, аби виконавська діяльність на заняттях з іноземної мови була залежна від її творчої частини. Отже, мета і завдання навчання у вищій школі полягає у формуванні особистості майбутнього фахівця в процесі засвоєння системи наукових знань, умінь і навичок, тобто викладач повинен забезпечити єдність навчання, розвитку й виховання індивіда. Однак теоретичною базою організації навчального процесу повинна залишатися теорія розвивального навчання як така (Киричук, 2002).

Реалізуючи розвивальне навчання за допомогою різноманітних психологічних моделей, елементи деяких із них можна успішно застосовувати у закладах вищої освіти, оскільки, як засвідчує практика, знання передаються і засвоюються по-різному, і також можуть мати особливий вплив на розвиток особистості студентів. За такого підходу основним завданням навчання стає розвиток пізнавальних, емоційно-вольових, моральних і естетичних можливостей особи. Тому, результат навчання, тобто його успіх залежить практично від правильної організації навчання, від правильного вибору шляхів його проведення (Киричук, 2002).

Умовою успіху в розвитку мислення учнів є висока пізнавальна активність. Так, наприклад, швидке й ефективне засвоєння знань буде тільки тоді, якщо навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожного студента. Отже, він самостійно обирає рівень опрацювання навчального матеріалу; завдання викладача – допомогти йому перейти на вищий рівень розумових операцій, тобто забезпечити цей розвиток. В цьому й полягає суть технології розвивального навчання, бо така багатогранна методика, де сфокусовано основні вимоги до викладання, як от гнучкість у використанні форм і способи викладу матеріалу, послідовність ускладнення пропонованих завдань, їхня варіативність

тощо, спрямовані на різносторонній розвиток людини, який досягається тільки в умовах довірливої, невимушеної атмосфери спілкування (Павленко, 2012).

С. Сисоєва, наприклад, вважає, що основою правильного підходу є така організація процесу, за якого розвивався б потенціал студентів, тобто вона говорить про ефективне використання навчального часу для підвищення рівня знань, умінь і навичок студента, про розвиток творчого мислення студентів та оволодіння навичками дослідницької діяльності, про отримання студентами нових ідей і результатів, а також створення власного досвіду професійної діяльності і апробацію його на практиці (Сисоєва, 2000).

Як відомо, будь-яка розвивальна методика характеризується не тільки позитивними рисами, а й недоліками. Серед основних переваг виділяють і таку, яка не дозволяє перевантажувати студентів, оскільки заперечує надлишкове насичення часом непотрібною інформацією. Окрім того, вона сприяє розвитку критичного мислення, оскільки перетворює студента на активний суб'єкт діяльності, а значить учить спілкуванню, бо викликає потребу висловлювати свою власну думку й одночасно слухати думку свого візаві. Розвивальне заняття задовольняє також звичайне бажання особи до самовираження і самовдосконалення, бо враховує психофізичні особливості і творчі здібності кожного, зокрема (Ніколенко, 2016).

Простіше кажучи, не можна стверджувати, що розвивальне навчання є сукупністю мультимедійних знань. Це, радше, психолого-педагогічний механізм, який дозволяє знайти причину й наслідок різноманітних зав'язків, а також виникнути в суть проблеми, виявити і глибоко дослідити ті зміни, що відбуваються в довірливій й сучасному українському суспільстві. Тому, тільки розвиваючи інтелект особи, ми формуємо правильний спосіб її думок, а через них – і моральні якості, тобто особистість, у принципі.

Не можна, звичайно, не погодитися з думкою про те, що викладач, який використовує у своїй роботі основи розвивальних технологій, також повинен відповідати певним критеріям власного професійного розвитку, який забезпечував би умови для генерування нових цікавих ідей. Тільки викладачі з гнучким підходом здатні створити умови для формування творчої особистості і, таким чином, досягають вищого рівня розвитку пізнавальних інтересів індивіда, визнаючи при цьому самобутність та індивідуальність кожного учасника навчального процесу (Ніколенко, 2016).

Розвивальне навчання передбачає такий підхід, за якого студент може сам активно діяти, тобто працювати без постійного нагадування з боку викладача, без зауважень досвідченого партнера. Однак думку викладача не треба повністю відкидати, її треба належно сприймати як якусь підказку, яка сприятиме пошуку істини і без якої дослідницька діяльність може бути не завершена, бо тільки обмінюючись думками, можна знайти консенсус. Уміння думати, сперечатися, ставити запитання і бути ініціативними є основним завданням розвивального навчання. Тому, для реалізації його мета необхідно забезпечити принципово інший тип співпраці зі студентами.

Отже, розвивальне навчання як новий спосіб у педагогічній практиці вищої школи, дозволяє прискорити розвиток задатків особистості та стимулювати їх, тобто процес навчання відбувається як цілеспрямована навчальна діяльність, де до студента ставляться як до повноцінного суб'єкта, який сам ставить завдання і творчо їх досягає.

Висновки. Дослідження показало, що в українській педагогічній науці накопичено вагомий результат, які позитивно впливають на практику осучаснення вищої освіти. Зрозуміло, що для якісного запровадження в навчальний процес набутого досвіду розвивального навчання потрібна якісна психолого-педагогічна підготовка викладача, насамперед, бо розвивальний підхід передбачає зміну акцентів від нормативно зорієнтованого навчання до індивідуальної його форми, що своєю чергою забезпечує і науково-дослідницьку складову процесу. Тому, тільки досвідчений викладач зможе забезпечити й гарантувати формування у студента такої системи знань, яка сприятиме його саморозвитку, що й призведе до якісного оволодіння комунікативними навичками іноземної мови.

Література:

1. Безлюдна Н. В. Навчай, розвиваючи : посіб. для студ. пед. навч. закл. К., Науковий світ, 2001. 93 с.
2. Васков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід. (Дидактичний аспект). Х.: Скорпіон. 2000. 120 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К.: Академвидав, 2004. 351 с.
4. Киричук О. О. Розвивальне навчання – шлях до науково-гуманістичної системи освіти. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 13–16.
5. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва : навч. посіб. для студ. пед. закладів. Тернопіль, 1996. 436 с.
6. Ніколенко Л. Т. Розвивальні технології – умова розвитку особистості учня. *Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно орієнтованої освіти: зб. матер. Всеукр. науково-метод. інтернет-конфер.* / уклад. О. Е. Жосан. Кропивницький: Ексклюзив-систем, 2016. С. 304–310.
7. Пінчук В. М. Впровадження інформаційних технологій у вищих навчальних закладах України. *Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку*. К., 1996. IV. С. 96–98.
8. Павленко В. В. Становлення та розвиток ідеї розвивального навчання. *Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА / [Історико-педагогічні дослідження в Україні : стан, проблеми, перспективи : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовт. 2012 р.)]*. Хмельницький : ХГПА, 2012. Вип. 1. С. 164–174.
9. Пехота О., Старєва А. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. пос. К., 2003. 240 с.
10. Садова І., Барна О. Впровадження розвивальних технологій навчання у вищій педагогічній школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 8. С. 275–280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2014_8_44.
11. Семенець С. П. Аналіз методичних концепцій реалізації розвивального навчання та розвитку творчості. *Проблеми освіти: науково-методичний збірник*. К. : Науковометодичний центр вищої освіти, 2005. Вип. 41. С. 126–133.
12. Сисоєва С. О. Технологія освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта / за ред. І. А. Зязюна*. К. : АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 2000. 273 с.

References:

1. Bezlyudna N. V. Teach by developing: manual. for students ped. education closing. K.: Scientific World, 2001. 93 p.
2. Vaskov Y. V. Pedagogical theories, technologies, experience. (Didactic aspect). Kh.: Scorpion. 2000. 120 p.
3. Dyckhivska I. M. Innovative pedagogical technologies. K.: Akademydav, 2004. 351 p.
4. Kyrychuk O. O. Developmental education – the way to a scientific and humanistic system of education. *Elementary school*. 2002. No. 5. P. 13–16.

5. Kravets V. History of classical and foreign pedagogy and schooling: education. manual for students ped. institutions. Ternopil, 1996. 436 p.
6. Nikolenko L. T. Developmental technologies are a condition for the development of the student's personality". *Scientific heritage of Grigory Kostyuk and modern problems personally oriented education: coll. the mother All-Ukrainian scientific method. Internet-conference / comp. O. E. Josan. Kropyvnytskyi: Exclusive System, 2016. P. 304–310.*
7. Pinchuk V. M. Implementation of information technologies in higher educational institutions of Ukraine. *Higher education in Ukraine: realities, trends, development prospects. K., 1996. IV. P. 96–98.*
8. Pavlenko V.V. Formation and development of the idea of developmental learning. *Scientific notes: coll. works of young scientists and postgraduate students of KhHPA / [Historical and pedagogical research in Ukraine: state, problems, prospects: interuniversity materials. science – practice conf. graduate students and young scientists (Khmelnyskyi, October 18, 2012)]. Khmelnytskyi: KhGPA, 2012. Vol. 1. P. 164–174.*
9. Pekhota O., Stareva A. Preparation of the future teacher for the implementation of pedagogical technologies: teaching. village. K.: 2003. 240 p.
10. Sadova I., Barna O. Implementation of developmental learning technologies in the higher pedagogical school. *Current issues of humanitarian sciences. 2014. Issue 8. P. 275–280. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2014_8_44.*
11. Semenets S. P. Analysis of methodological concepts of the implementation of educational training and the development of creativity. *Problems of education: Scientific and methodological collection. K.: Scientific Methodological Center of Higher Education, 2005. Issue 41. P. 126–133.*
12. Sysoeva S. O. Technologization of educational activity in the conditions of continuous professional education. *Continuing professional education / ed. I. A. Ziaziun. K. : APN of Ukraine, Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education, 2000. 273 p.*

Отримано: 20 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: oksana.chepil@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-2507-9767>

e-mail: mariia.kivachuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8352-1122>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-188-192

Чепіль О. Я., Ківачук М. П. Застосування гіпотези вхідного матеріалу для викладання англійської мови у закладах вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 188–192.

УДК: 811.111'35

Чепіль Оксана Яківна,
доцент, кандидат психологічних наук,
Національний університет «Острозька академія»
Ківачук Марія Петрівна,
викладач-стажист,
Національний університет «Острозька академія»

ЗАСТОСУВАННЯ ГІПОТЕЗИ ВХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У цій статті досліджується гіпотеза вхідного матеріалу, яка передбачає, що засвоєння мови відбувається тоді, коли студенти стикаються з мовою, яку вони можуть зрозуміти, але яка також децю перевищує їхній поточний рівень розуміння. Перш за все, автори подають огляд теоретичних засад, включаючи роль гіпотези та взаємодії у вивченні мови. Далі в статті пропонуються практичні поради щодо впровадження теорії у викладанні мови аудиторно у закладах вищої освіти, включаючи використання автентичних матеріалів та інтерактивних вправ. Авторі наголошують на важливості створення в класі атмосфери, орієнтованої на студента, яка заохочує спілкування та взаємодію цільовою мовою. Це передбачає надання студентам можливості працювати з автентичними матеріалами та практикувати мовлення за допомогою змістовних завдань. Авторі також підкреслюють важливість підтримки, яка передбачає надання студентам поради та керівництва, коли вони працюють над розумінням та продукуванням мови. Це може включати надання визначень, прикладів і пояснень нової лексики та граматичних структур, а також зворотний зв'язок. У статті обговорюється роль викладача у сприянні засвоєнню мови шляхом використання адаптованих до рівня володіння іноземною мовою матеріалів. Це передбачає використання цілого ряду навчальних стратегій, включаючи навчання на основі завдань, навчання, орієнтоване на форму, та виправлення помилок. На завершення автори наголошують на важливості постійного аналізу та оцінювання прогресу студентів, щоб гарантувати, що вони отримують належний рівень допомоги та підтримки.

Ключові слова: гіпотеза вхідного матеріалу, вивчення, викладання, автентичні матеріали, субтитри, shadowing.

Oksana Chepil,
PhD in Psychology, Associate Professor,
the National University of Ostroh Academy
Mariia Kivachuk,
Lecturer of the Department of English Language and Literature,
The National University of Ostroh Academy

APPLICATION OF THE HYPOTHESIS OF INPUT MATERIAL FOR TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

This article explores the comprehensible input hypothesis, which proposes that language acquisition occurs when learners are exposed to language that they can understand but that is also slightly beyond their current level of comprehension. The authors provide an overview of the theory including the role of hypothesis and interaction in language learning. The article goes on to offer practical advice on how to implement the theory in classroom language teaching, including the use of authentic materials and interactive exercises. The authors emphasize the importance of creating a student-centered classroom atmosphere that encourages communication and interaction in the target language. This includes providing students with opportunities to work with authentic materials and practice speaking through meaningful tasks. The authors also emphasize the importance of support, which involves providing students with guidance as they work on understanding and producing language. This may include providing definitions, examples and explanations of new vocabulary and grammatical structures, as well as feedback. The article discusses the role of the teacher in facilitating language acquisition through the use of materials adapted to the level of proficiency. This involves the use of a range of teaching strategies, including task-based learning, form-based learning, and error correction. The authors conclude by emphasizing the importance of continuously analyzing and evaluating students' progress to ensure that they are receiving the appropriate level of assistance and support.

Keywords: comprehensible input hypothesis, learning, teaching, authentic materials, subtitling, shadowing.

Постановка проблеми. Проблема полягає в тому, як ефективно впровадити гіпотезу вхідного матеріалу в навчальний процес на заняттях іноземної мови. Матеріали подаються на рівні, що трохи перевищує поточний рівень володіння мовою студента, але все ж таки є зрозумілим.

Виклик полягає в тому, щоб реалізувати цю гіпотезу в аудиторії. Викладачі повинні створити середовище, яке надає викладачам можливості для отримання та взаємодії зі зрозумілою для них інформацією. Вони також повинні розробляти плани уроків і навчальні матеріали, які відповідають рівню підготовки кожного учня і забезпечують відповідний рівень складності.

Крім того, викладачі готуються до ефективного використання методів. Це включає в себе вміння модифікувати мовний матеріал, щоб зробити його більш зрозумілим, вміння структурувати навчання, щоб забезпечити відповідний рівень складності, а також вміння використовувати відповідні інструменти оцінювання для моніторингу прогресу студентів.

Загалом, проблема полягає в тому, як впровадити теорію зрозумілої подачі матеріалу в практику викладання другої мови таким чином, щоб вона була ефективною, результативною та цікавою для учнів з будь-яким рівнем володіння мовою.

Мета статті – пояснити гіпотезу вхідного матеріалу і те, як її можна застосувати на заняттях з другої мови. Стаття має на меті надати детальний огляд теорії, включаючи її основні принципи, та продемонструвати потенційні переваги використання цього підходу до вивчення другої мови. Крім того, надаються практичні рекомендації для вчителів, які бажають впровадити зрозумілі методи введення матеріалу у свої заняття. Зрештою, стаття має на меті продемонструвати, що теорія зрозумілого введення є цінним та ефективним підходом до вивчення другої мови і може бути успішно інтегрована в процес викладання в класі. Надаючи як теоретичну, так і практичну інформацію про цей підхід, стаття має на меті заохотити вчителів вивчати та впроваджувати ці методи.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Гіпотеза вхідного матеріалу – це теорія вивчення іноземної мови, яку вперше розробив американський лінгвіст Стівен Крашен у 70-80 роках ХХ століття. Теорія особливо корисна для викладачів/вчителів, які викладають іноземну мову. Крашен запропонував та ретельно описав гіпотезу вхідного матеріалу, і таким чином не лише пролив світло на те, як відбувається вивчення та засвоєння навичок іноземної мови, але й запропонував викладачам способи інтегрувати новітні та, що є найголовнішими, ефективні види діяльності у власні уроки. Сьогодні гіпотеза вхідного матеріалу широко поширена і вважається основою вивчення іноземної мови. Об'єктом дослідження є гіпотеза вхідного матеріалу як теорія вивчення другої мови. Йдеться про те, що учні опановують другу мову ефективніше, коли вони отримують зрозумілу для них інформацію, тобто коли вони можуть розуміти мову, з якою стикаються на уроці. Предметом є включення її в навчальний процес. Мається на увазі практичне застосування теорії зрозумілої подачі матеріалу в аудіорії. В статті обговорюються різні стратегії та методи, які вчителі можуть використовувати для забезпечення зрозумілої подачі матеріалу своїм учням, щоб покращити їхнє вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стівен Крашен впродовж десятиліть був одним із найповажніших дослідників вивчення мови. Гіпотеза розроблена у 1980-х роках та є зрозумілою для усіх. Дослідник стверджує, що мова засвоюється тільки одним способом – тоді, коли ми розуміємо інформацію, вона може вважатись основою вхідного матеріалу. Науковець наголошує, що є лише один спосіб оволодіти іноземною мовою. Саме тому він наполягає на відокремленні значення вивчення мови та її опанування, а також, що оволодіння мовою є найголовнішою метою. Коли лінгвіст використовує термін “вивчення”, він має на увазі типову шкільну програму, яка включає в себе вивчення слів напам'ять, тестування, виправлення помилок тощо. Такий підхід вивчення іноземної мови не є ефективним, оскільки більша частина матеріалу зберігається у коротко-строковій пам'яті, та у майбутньому практично не відтворюється. Процес, коли оволодіння мовою відбувається підсвідомо, без будь-якого примусового вивчення напам'ять матеріалу та тестування, дозволяє засвоїти словниковий запас і граматику природним шляхом. Незважаючи на те, що вивчити мову важко, мозок людини здатний відносно легко засвоювати мову, і ключем до цього є гіпотеза вхідного матеріалу. Ця теорія включає в себе аудіювання та читання на відміну від гіпотези вихідного матеріалу, який може бути усним і письмовим (Krashen, 2011). Це не означає, що потрібно відмовитись від практики говоріння, тому що це теж необхідно. Однак, важливість читання та аудіювання не можна недооцінювати.

Гіпотеза вхідного матеріалу – це теорія вивчення іноземної мови, яка стверджує, що учні найкраще засвоюють мову, коли вони отримують матеріал, який лише трохи перевищує їхній поточний рівень розуміння мови. Теорія була вперше запропонована лінгвістом Стівеном Крашеном у 1980-х роках (Krashen, 1981). Згідно з Крашеном, засвоєння мови – це підсвідомий процес, який відбувається, коли учні стикаються з мовою, яка їм зрозуміла і цікава. Зрозумілі матеріали можуть надходити в різних формах, таких як письмова чи усна мова, відео- чи аудіозаписи або живе спілкування з носієм мови, який вільно нею володіє. Мета гіпотези – ознайомлення учнів з мовою, яка лише трохи перевищує їхній поточний рівень розуміння, що допоможе їм поступово розвивати свої мовні навички. Теорія зрозумілого вхідного матеріалу ґрунтується на ідеї, що вивчення мови – це природний процес, який відбувається, коли учні отримують змістовну та цікаву вхідну інформацію. Зрозуміла подача матеріалу важлива для вивчення другої мови, оскільки вона дозволяє учням розвивати свої мовні навички в природний та інтуїтивний спосіб. В аудиторії викладачі можуть використовувати різноманітні навчальні засоби, такі як наочні посібники, відео та аудіо матеріали, тести та опитування, жести та спрощену мову, щоб забезпечити зрозумілість матеріалу та методи інтерактивного та диференційованого навчання, групової роботи. Викладачі також можуть використовувати матеріали з реального життя, такі як газети, журнали та відео, щоб забезпечити учнів автентичним мовним матеріалом. Ще один спосіб включити такий матеріал в навчальний процес – надати учням можливість взаємодіяти з носіями мови, яку вони вивчають. Це можна зробити за допомогою співрозмовників, програм мовного обміну або екскурсій до місць, де розмовляють цільовою мовою. Викладачі також можуть використовувати технології для забезпечення зрозумілого введення інформації, такі як онлайн-відео або додатки для вивчення мови, які адаптуються до рівня учня. Використовуючи зрозумілий матеріал в класі, вчителям важливо надавати учням зворотний зв'язок і підтримку. Вчителі можуть ставити учням запитання, надавати роз'яснення та заохочувати учнів використовувати мову в контексті. Використання зрозумілої вхідної інформації в класі може допомогти учням почуватися комфортніше, використовуючи мову, яку вивчають, у реальних умовах.

Зрозуміле мовлення також може допомогти учням розвинути навички аудіювання та читання, які є важливими компонентами вивчення мови. Крім того, використання зрозумілого мовлення в класі може допомогти учням розширити свій словниковий запас та граматичні знання. Один з ключових принципів зрозумілої вхідної інформації полягає в тому, що вона має бути цікавою та захоплюючою для учнів. Вчителі можуть включати теми, які відповідають інтересам та досвіду учнів, щоб зацікавити їх. Використання гумору, розповіді та інших цікавих прийомів також може допомогти учням залишатися вмотивованими та зацікавленими у вивченні мови. Викладачі можуть створити в класі сприятливе і безпечне середовище, яке заохоче до ризику та експериментів з мовою, що вивчається.

Викладачі можуть надавати перевагу змісту, а не формі, наголошуючи на важливості розуміння змісту матеріалу, та вторинності правильного використання граматики. Який саме матеріал підходить для використання гіпотези під час занять? Не весь матеріал можна використати, тому що відповідно до Крашена мову можливо вивчити, лише зрозумівши

інформацію (Krashen, 1985). Матеріал має бути достатньо зрозумілим, легким та цікавим, щоб привернути увагу. Варто розглянути два підходи опанування іноземною мовою: екстенсивне та інтенсивне введення. Інтенсивне введення – це коли ви читаєте книгу або дивитесь шоу, щоб зрозуміти все без винятку. Ви шукаєте кожне слово, яке не знаєте, і вивчаєте кожну частину граматики. Однак проблема цього методу полягає в тому, що процес є повільним. По-друге, це означає, що більша частина матеріалу є незрозумілою. Адаже, як радить Крашен – вивчати мови лише в один спосіб, і це не зі словниками та тестами, а за допомогою екстенсивного введення, коли ви просто занурюєтеся в мову якомога більше та не зупиняєтесь, щоб відшукати та вивчити кожне незнайоме слово. Золотою серединою було б брати до уваги два вищенаведені підходи, але більше схилитись до екстенсивного введення, щоб використати час по максимуму та отримати всі необхідні навички. Наприклад, якщо ви бачите те саме слово знову і знову, та все ще не можете зрозуміти, що воно означає, тоді можна звернутись до словника, але варто робити це лише з найуживанішими словами в контексті матеріалу, який вивчається. Користь цього методу полягає в тому, що він дозволяє вивчити набагато більше за менший період часу. Зараз є багато стратегій, які входять у викладання та оволодіння іноземною мовою використовуючи гіпотезу вхідного матеріалу. Розвиток цифрових технологій значно розширив можливості вивчення іноземних мов. Зокрема, різноманітні навчальні програми та застосунки стали доволі популярними та легкими в використанні. Є декілька, які дозволяють вивчати матеріал з певними інтервалами, що є незамінним в процесі освоєння іноземної мови. Серед таких можна відокремити Anki, Quizlet, Memrise та інші.

Заслужують на особливу увагу концепції двох різних режимів мислення, які Барбара Оуклі, у своїх дослідженнях, називає "сфокусованим режимом" і "розпоросеним режимом". За словами Оуклі, сфокусоване мислення характеризується інтенсивною концентрацією і вузьким фокусом на конкретному завданні або проблемі (Oakley et al., 2018). Цей тип мислення часто пов'язаний з префронтальною корою головного мозку і використовується, коли ми активно намагаємось вирішити проблему або вивчити нову інформацію. На відміну від нього, розпоросене мислення характеризується більш розслабленим і відкритим ментальним станом, коли розум може вільно блукати і встановлювати зв'язки між, здавалося б, не пов'язаними між собою ідеями. Цей тип мислення пов'язаний з мережею мозку за замовчуванням і часто використовується, коли ми мріємо, робимо перерву у виконанні завдання або займаємось творчістю. Оуклі стверджує, що обидва типи мислення важливі для навчання та вирішення проблем. Сфокусоване мислення необхідне для засвоєння нової інформації та навичок, тоді як розпоросене мислення дозволяє нам бачити загальну картину, встановлювати зв'язки та знаходити творчі рішення проблем. Щоб використовувати переваги обох типів мислення, Оуклі пропонує свідомо чергувати їх. Наприклад, вона рекомендує робити регулярні перерви під час виконання завдань у концентрованому режимі, щоб дати можливість мислити, займатися творчістю, наприклад, малюванням або музикою.

При застосуванні гіпотези вхідного матеріалу у викладанні, відбувається ефективне засвоєння мови за допомогою контексту. Отже, головне завдання викладачів – підібрати відповідний матеріал. Отож, як вже стверджувалось, матеріал повинен бути достатньо зрозумілим. Однак, незважаючи на це, матеріал повинен бути вищого рівня ніж теперішній. Студенти зможуть покращити свої навички та ефективність володіння англійською мовою, оскільки вхідні дані, які вони отримують, є складними, але все ще легкими для розуміння, не вимагаючи великих зусиль щоб його зрозуміти. Оскільки студенти намагаються зрозуміти мову трохи вище свого рівня, їх заохочують використовувати природні стратегії навчання, такі як вгадування слів із контексту та аналіз значення термінів і виразів. Якщо мовний матеріал є занадто легким, студенти не матимуть достатнього виклику, щоб досягти значного прогресу, а якщо він є занадто складним, вони розчаруватимуться і будуть пригніченими.

Тренування аудіювання та вимови також не можна зневажати. Раніше було згадано, що, згідно з Крашеном, оволодіння, а не вивчення, призведе до вдосконалення мови. Але, здається, навмисне вивчення теж може спровокувати оволодіння мовою. Просто це відбувається на рівні підсвідомості. Іншим методом є перегляд телевізійних шоу без субтитрів цільової мови. Вивчення перегляду відео з субтитрами – це галузь досліджень, яка фокусується на впливі перегляду відео або фільмів з субтитрами на вивчення другої мови. Перегляд відео з субтитрами є популярним методом вивчення мови, оскільки він надає студентам автентичну інформацію у візуальному та аудіо форматі. З'являється все більше досліджень, які свідчать про те, що перегляд відео з субтитрами може мати позитивний вплив на вивчення мови. Наприклад, у дослідженні Бахман Горджян дослідив вплив субтитрування фільмів на вивчення лексики серед 90 студентів-першокурсників, які вивчають англійську мову як іноземну в Ірані (Gorjian, 2014). У дослідженні провели експеримент, у якому учасники були розділені на дві групи: контрольну та експериментальну. Обидві групи отримували однакові інструкції і їм показували однакові відеокліпи. Однак експериментальна група дивилася фільми з англійськими субтитрами, тоді як контрольна група дивилася фільми без субтитрів. Після перегляду учасники пройшли словниковий тест, щоб оцінити, наскільки вони засвоїли матеріал. Результати показали, що експериментальна група перевершила контрольну групу в тесті на словниковий запас, що свідчить про те, що використання англійських субтитрів допомогло студентам, які вивчають англійську мову як іноземну, вивчити нові слова випадково. У дослідженні зроблено висновок, що використання субтитрів до фільмів як інструменту для вивчення мови може позитивно вплинути на засвоєння словникового запасу студентів, особливо тих, хто має нижчий рівень володіння мовою. Зроблено припущення, що викладачі можуть використовувати субтитри як ефективну навчальну стратегію для підтримки вивчення лексики на заняттях з англійської мови професійного спрямування. Результати дослідження показали, що студенти, які дивилися відео з субтитрами, краще розуміли зміст і словниковий запас, ніж ті, хто дивився відео без субтитрів. Крім того, студенти, які дивилися відео з субтитрами, були більш вмотивовані продовжувати вивчати англійську мову. Дослідження також виявило позитивну кореляцію між кількістю часу, витраченого на перегляд відео з субтитрами, та результатами вивчення мови. Студенти, які проводили більше часу за переглядом відео з субтитрами, продемонстрували більший прогрес у вивченні англійської мови. Загалом, дослідження показує, що перегляд відео з субтитрами може бути ефективним інструментом вивчення мови. Субтитри надають важливі візуальні та лінгвістичні підказки, які можуть допомогти учням покращити розуміння та словниковий запас, а також мотивувати їх до подальшого навчання. Інші дослідження також припускають, що перегляд відео з субтитрами може покращити розуміння прочитаного, а також підвищити мотивацію та зацікавленість у вивченні мови. Деякі дослідники навіть стверджують, що перегляд відео з субтитрами може бути ефективним способом розвитку граматичних навичок, оскільки учні можуть бачити, як граматичні

структури використовуються в контексті. Однак, існують також певні суперечки щодо найбільш ефективного способу використання субтитрів для вивчення мови. Деякі дослідники вважають, що студенти повинні дивитися відео як з аудіо, так і з письмовими субтитрами, тоді як інші стверджують, що більш ефективним є перегляд відео лише з аудіо субтитрами, оскільки це може сприяти більшій концентрації уваги на слуховому сприйнятті. Крім того, важливо зазначити, що перегляд відео з субтитрами має бути лише одним із компонентів комплексної програми вивчення мови. Студентам все одно потрібно займатися іншими видами мовної діяльності, такими як говоріння, письмо та читання, щоб розвинути всебічний набір мовних навичок. Загалом, дослідження перегляду з субтитрами свідчить про те, що це може бути ефективним методом вивчення мови, особливо якщо його використовувати в поєднанні з іншими стратегіями вивчення мови.

Стосовно тренування вимови та мовлення, існує техніка під назвою shadowing. Shadowing – це процес спостереження та навчання у когось, хто є більш досвідченим, ніж ви, у певній галузі чи діяльності. Зазвичай розглядається як передова техніка, яку слід використовувати, щоб опанувати інтонацію та відшліфувати свій акцент. Shadowing – це техніка вивчення мови, яка передбачає слухання носія мови, а потім повторення того, що він говорить, майже одночасно. Ця техніка може мати кілька переваг для тих, хто вивчає мову, зокрема покращення вимови, адже імітуючи вимову носія мови, студенти можуть покращити власну вимову та зменшити акцент. Shadowing вимагає від студентів уважно слухати носія мови, що може допомогти їм покращити свої навички аудіювання та краще розуміти нюанси мови. Вони також чують нові слова та фрази, що може допомогти їм збагатити свій словниковий запас та покращити загальне розуміння мови. Shadowing може допомогти студентам вільно володіти мовою, тренуючи їх думати і говорити швидко цільовою мовою. Коли студенти почуваються комфортніше під час навчання, вони можуть почуватися впевненіше, розмовляючи мовою в реальних ситуаціях. Загалом, shadowing є цінною технікою для тих, хто вивчає мову і прагне покращити свою вимову, навички аудіювання, словниковий запас, вільне володіння мовою та впевненість у собі у спілкуванні нею.

Впровадження shadowing в аудиторії під час занять може бути ефективним способом допомогти студентам покращити вимову, навички аудіювання та загальне володіння мовою, що вивчається. Ось кілька способів, як викладачі можуть впровадити shadowing в своє заняття: почати з моделювання техніки наслідування для студентів. Потрібно вибрати короткий аудіо- або відеокліп мовою, що вивчається, і продемонструвати, як слухати мовця і повторювати те, що він говорить, майже одночасно. Не менш важливим є заохочувати студентів уважно слухати і зосереджуватися на вимові та інтонації. Наступним кроком є вибір коротких та простих уривків, які студенти можуть легко повторити. Можна поступово збільшувати довжину і складність уривків, коли студенти стануть більш впевнено володіти технікою. На додаток, необхідно використовувати різноманітні матеріали під час виконання вправ з shadowing, зокрема аудіо- та відеозаписи, діалоги, уривки з підручників чи інших матеріалів. Це допоможе зацікавити та залучити студентів. Після того, як студенти попрактикуються, потрібно надати зворотній зв'язок щодо їхньої вимови та інтонації і вмотивувати їх продовжувати практикуватись. Окрім того, важливо заохотити студентів розмірковувати про свій прогрес і ставити цілі для вдосконалення. Можна попросити їх вести щоденник, де вони зможуть записувати свої думки та роздуми про практику shadowing. Загалом, включення практики наслідування в мовний клас може бути цікавим та ефективним способом допомогти учням покращити свої мовні навички. Надаючи рекомендації та зворотній зв'язок, вчителі можуть допомогти учням набутися впевненості в собі та стати більш вільними у володінні мовою, що вивчається.

Хоча використання гіпотези вхідного матеріалу має багато переваг для тих, хто вивчає мову, існують також деякі потенційні виклики та проблеми, які можуть виникнути при її впровадженні під час занять. Ось деякі з основних проблем, на які слід звернути увагу: труднощі із забезпеченням відповідного матеріалу. Викладачам може бути складно постійно надавати матеріал, який трохи перевищує рівень володіння мовою всіх студентів у групі, хоча зрозумілі матеріали є цінним підходом до викладання другої мови, викладачі повинні усвідомлювати потенційні проблеми та виклики, які можуть виникнути під час їхнього використання в класі. Завчасно вирішуючи ці проблеми, вчителі можуть допомогти студентам опанувати мову ефективно та результативно. Студенти мають різні здібності та стилі навчання, тому може бути важко знайти матеріали та вправи, які підходять для всіх. Надання інформаційних і комунікаційних послуг може зайняти багато часу, особливо якщо викладачі створюють власні матеріали або адаптують наявні. Вчителі можуть не мати достатньо часу на планування та підготовку матеріалів, пристосованих до потреб кожного учня. Надання високоякісних і різноманітних зрозумілих матеріалів може вимагати багато часу та ресурсів, що може бути проблемою в деяких контекстах. Більше того, заохочення взаємодії та спілкування мовою, яку вивчають, може бути складним завданням, особливо у великих класах або з учнями, які неохоче розмовляють. Викладачі повинні ретельно керувати динамікою в класі, щоб гарантувати, що всі учні мають можливість брати участь, а атмосфера в класі залишається сприятливою і не загрозливою. Викладачі також можуть мати обмежений доступ до автентичних матеріалів, які використовують мову, що вивчається, в контексті, особливо якщо вони викладають у середовищі, де мова, що вивчається, не є поширеною. Хоча пріоритет значення над формою є ключовим принципом комунікативної грамотності, для учнів все ще важливо розвивати точне використання мови. Викладачі повинні знайти баланс між підкресленням значення та наданням зворотного зв'язку щодо форми. Різні учні мають різні стилі навчання та вподобання, і те, що зрозуміло для одного учня, може бути незрозумілим для іншого. Викладачі повинні бути гнучкими та адаптивними, щоб задовольнити потреби різних учнів. Гіпотеза Крашена припускає, що емоції можуть мати значний вплив на засвоєння мови. Викладачі повинні створити сприятливе навчальне середовище, щоб допомогти учням ефективно оволодіти мовою.

Висновки. Отже, хоча використання гіпотези вхідного матеріалу на заняттях з іноземної мови має багато переваг, викладачі повинні усвідомлювати потенційні виклики та проблеми, які можуть виникнути. Ретельно плануючи та керуючи динамікою в класі, вчителі можуть використати переваги гіпотези та мінімізувати її потенційні недоліки.

В процесі вивчення та вдосконалення може виникнути чимало перешкод як в студентів, так і в викладачів англійської мови. У наш час англійська широко використовується в Україні, а також є обов'язковим предметом у всіх школах, коледжах і університетах. Нажаль студентів часто звинувачують у нездатності належним чином спілкуватися англійською після декількох років її вивчення в школі, а потім і в вищих навчальних закладах. Навіть незважаючи на те, що є студенти, які бездоганно оволоділи граматичними основами та лексикою, вони досі не можуть спілкуватися англійською. Для того, щоб

включити гіпотезу вхідного матеріалу в навчальний процес, викладачі мови повинні подавати матеріал цікаво та зрозуміло. Це можна зробити за допомогою різноманітних методів, таких як розповідь історій, пісні та ігри. Мета – створити середовище, в якому учні почуватимуться комфортно і матимуть мотивацію використовувати мову, яку вивчають.

Окрім надання зрозумілого матеріалу, викладачі повинні також заохочувати студентів до змістовного спілкування. Це означає надання студентам можливостей використовувати мову, яку вони вивчають, в автентичних ситуаціях, наприклад, під час парної чи групової роботи, дебатів чи дискусій. Викладачі також повинні надавати зворотний зв'язок і корекцію, коли це необхідно, але так, щоб не переривати потік комунікації.

Перспективи дослідження і застосування гіпотези вхідного матеріалу у викладанні мови полягають в тому, що надаючи зрозумілу інформацію та створюючи комунікативне середовище в аудиторії викладачі можуть допомогти своїм студентам оволодіти мовою більш природно та ефективно.

Література:

1. Gorjian, B. (2014). The Effect of Movie Subtitling on Incidental Vocabulary Learning Among EFL Learners. *International Journal of Asian Social Science*, 4(9), 1013–1026. Retrieved from <https://archive.aessweb.com/index.php/5007/article/view/2695>.
2. Krashen, S. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Oxford: Pergamon Press.
3. Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. New York: Longman.
4. Krashen, S. (2011). Free voluntary reading: A powerful tool for language acquisition. *Tesol Journal*, 21(2), 5–21.
5. Oakley, B., PhD, Sejnowski, T., PhD, & McConville, A. (2018). *Learning How to Learn: How to Succeed in School Without Spending All Your Time Studying: A Guide for Kids and Teens*. Penguin.

Отримано: 20 березня 2023 р.

Прорецензовано: 12 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 20 квітня 2023 р.

e-mail: inna.kovalchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2557-8162>

e-mail: mariia.popchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4340-6022>

e-mail: yuliia.v.kovalchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0782-3264>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-193-195

Ковальчук І. В., Попчук М. А., Ковальчук Ю. В. Особливості метакогнітивних процесів у навчальній діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 193–195.

УДК: 811'159.95

Ковальчук Інна В'ячеславівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»
Попчук Марія Анатоліївна,
викладач,
Національний університет «Острозька академія»
Ковальчук Юлія Віталіївна,
викладач кафедри англійської мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАКОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Здійснено теоретичний аналіз різних аспектів метакогнітивізму, особлива увага звертається на проблему вивчення метакогнітивних стратегій, що являють собою сукупність певних дій, спрямованих на планування, контроль когнітивних процесів, а також співвідношення їх результатів із цілями діяльності та їхньої ролі у навчальній діяльності студентів. Розглянуто особливості металінгвістичних знань, металінгвістичних здібностей. Проаналізовано різні навчальні концепції, для успішного засвоєння матеріалу. Особлива увага звертається на металінгвістичне усвідомлення, що є усвідомленням мови, її структур і функцій, яке дозволяє носіям цієї мови думати про мову та використовувати її усвідомлено. Металінгвістичне усвідомлення є один із типів метакогніції, можна визначити як здатність індивіда зосереджувати увагу на мові як на об'єкті самому по собі, розмірковувати над мовою та оцінювати її. Типами металінгвістичних здібностей є: фонологічне усвідомлення, усвідомлення слів, синтаксичне усвідомлення та прагматичне усвідомлення, або, іншими словами, аналіз знань і контроль когнітивних операцій, що включають мовну обробку. У результаті викладачі повинні використовувати низку методів для підвищення металінгвістичної обізнаності, таких як розпізнавання слів, синтаксичне розуміння та вправи на розпізнавання словникового запасу. Численні дослідження показали, що успішні студенти самостійно регулюють свої навчальні процеси, використовуючи метакогнітивну інформацію, метакогнітивні стратегії, володіючи металінгвістичним усвідомленням.

Ключові слова: метакогнітивні стратегії, металінгвістичні знання, мета лінгвістичні здібності, металінгвістичне усвідомлення, метакогнітивні знання.

Inna Kovalchuk,
PhD in Psychological Sciences, Associate Professor,
The National University of Ostroh Academy
Mariia Popchuk,
lecturer,
The National University of Ostroh Academy
Yuliia Kovalchuk,
Lecturer of the Department of English Language and Literature,
The National University of Ostroh Academy

PECULIARITIES OF METACOGNITIVE PROCESSES IN STUDENTS LEARNING ACTIVITY

A theoretical analysis of various aspects of metacognitivism is carried out, special attention is paid to the problem of studying metacognitive strategies, which are a set of certain actions aimed at planning, controlling cognitive processes, as well as the ratio of their activity results and their role in the educational activities of students. The features of metalinguistic knowledge and metalinguistic abilities are considered. Different educational concepts were analyzed for successful learning of the material. Special attention is paid to metalinguistic awareness, which is the awareness of language, its structures and functions, which allows speakers of this language to think about language and use it consciously. Metacognitive awareness is one of the types of metacognition, it can be defined as the ability of an individual to focus on language as an object in itself, to reflect on language and evaluate it. The types of metalinguistic abilities are: phonological awareness, word awareness, syntactic awareness, and pragmatic awareness, or, in other words, knowledge analysis and control of cognitive operations involving language processing. As a result, teachers should use a range of methods to increase metalinguistic awareness, such as word recognition, syntactic comprehension, and vocabulary recognition exercises. Numerous studies have shown that successful students independently regulate their learning processes. using metacognition – information Metacognitive strategies, possessing meta- narrative awareness.

Keywords: metacognitive strategies, metalinguistic knowledge, metalinguistic abilities, metalinguistic awareness, metacognitive knowledge.

Постановка проблеми. У сфері освіти за останні декілька років відбуваються суттєві зміни, в результаті чого основна увага приділяється процесу учіння, тобто навчання зараз повністю орієнтоване на сучасного учня чи студента. Воно є інтерактивним та у багатьох випадках дистанційним. З огляду на події в Україні, пов'язані із повномасштабним вторгненням країни агресора на нашу територію. Тому надзвичайно важливо використовувати найновіші методи викладання навчальних дисциплін, навчати студентів новітніх технік запам'ятовування, використовувати ефективні стратегії навчання, зокрема у засвоєнні іншомовної лексики.

Сучасні дослідження займаються пошуком ефективних стратегій запам'ятовування, ефективних технік, методів та прийомів. Дослідники доходять висновків, що якщо студенти чітко усвідомлюють свої особливості здійснення навчальної діяльності, свої слабкі і сильні сторони, володіють стратегіями оволодіння мовою. Особливу увагу такого роду досліджень, зосереджено метакогнітивним стратегіям та металінгвістичним навичкам.

Дослідженням метакогнітивних стратегій присвячено чимало сучасних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених таких як О. В. Савченко, О. О. Зайцева, Т. І. Доцевич, І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, Е. М. Балашов, В. О. Волошина, Т. А. Довгалюк, В. М. Плющ, В. В. Курманова, J. H. Flavell, R. Kluwe, D. Ridley, P. Schuts, R. Glanz, C. Weinstein, R. J. Sternberg, S. Taylor та багато інших.

Міра наукової розробки досліджуваної проблеми та виклад основного матеріалу. Вважаємо за доцільне, звернути увагу на металінгвістичне усвідомлення, яке визначається як здатність людини свідомо думати про мову та її природу за допомогою навичок (Rochg, 2007).

Металінгвістичні знання зазвичай визначають як здатність студентів виправляти, описувати та пояснювати помилки іншої мови (Rochg, 2007). Відомий лінгвіст Ноам Хомський визначив поле металінгвістики як «предметне знання характеристик і структур мови. Металінгвістичне усвідомлення відноситься до розуміння того, що мова є системою спілкування, пов'язаною з правилами, і формує основу здатності обговорювати різні способи використання мови (Kuile, 2010)

Rochg (2007) зазначив, що металінгвістичні здібності передусім стосуються «можливості використання мови понад поверхневих структур, використання мови абстрактним способом, глибокого осмислення її, використовуючи її в нашому розумінні і спостереженнях»

Металінгвістичне усвідомлення – це усвідомлення мови, її структур і функцій, яке дозволяє носіям цієї мови думати про мову та використовувати її свідомо. Ряд досліджень вивчали взаємозв'язок між неявними та явними знаннями студентів (Hulstijn & Hulstijn, 1984). У всіх цих дослідженнях явні знання визначаються як здатність студентів пояснити мову, її особливості, такі як структури та фонемі, тоді як неявні знання були операціоналізовані через використання цих функцій в усній чи письмовій формі. Металінгвістичну обізнаність можна визначити як усвідомлення особливостей мови, що дає носіям цієї мови здатність не тільки розуміти або продукувати висловлювання, але й перевіряти мовні форми і структуру, що лежать в основі змісту висловлювань (Malakoff, 1999)

Металінгвістичні навички – це набір здібностей, які дозволяють нам розмірковувати над мовою. Коли ми вивчаємо мову, ми зазвичай визначаємо два рівні вивчення: теоретичний і практичний. На теоретичному рівні ми можемо засвоїти граматичний синтаксис або лексику мови, незалежно від того, чи це наша рідна мова чи іноземна мова, тоді як практична частина стосується комунікативних дій. На додаток до теоретичних і практичних аспектів ми також здійснюємо процес навчання, який має відношення до металінгвістики, тобто вступають в дію процеси рефлексії. Завдяки металінгвістиці ми вчимося аналізувати наше спілкування, обґрунтовуючи вивчені концепції та розуміючи мовні структури та механізми

Металінгвістичні навички – це набір складних здібностей, які насправді ми розвиваємо на постійній основі, однак є ряд базових навичок: фонологія – відноситься до рефлексії, яку ми здійснюємо над зв'язком між фонемами та графемами, між письмовою мовою та розмовною мовою, морфосинтаксис – уміння, за допомогою якого створюємо осмислені речення, семантика – значення та тлумачення слів і те, як вони впливають на комунікацію, прагматика – спосіб, у який ми застосовуємо на практиці свою здатність висловлюватись різними мовами.

Перейдемо до розгляду найважливішої категорії метакогнітивізму, категорії метакогнітивних стратегій, що являють собою сукупність певних дій, спрямованих на планування, контроль когнітивних процесів, а також співвідношення їх результату із цілями діяльності. Тому, наприклад, когнітивні стратегії можуть бути використані для досягнення певної когнітивної мети, а для перевірки, наскільки було досягнуто мету, використовують метакогнітивні стратегії. Вони відрізняються від когнітивних стратегій особливо функціонально, тобто в залежності від їхніх функцій. Як правило, метакогнітивна активність випереджує і завершує когнітивну, особливо, при виникненні труднощів, метакогнітивні стратегії входять у діяльність. Метакогнітивні стратегії виконують виконавчу функцію за допомогою планування, моніторингу та оцінки всього навчального процесу.

Розглянемо концепцію усвідомленого навчання Аусубеля. Вчений зробив значний внесок своїми теоріями в освітній сектор. Він вважав, що для успішної діяльності студенти повинні поєднувати свої нові знання з попередніми знаннями. Для здійснення успішної навчальної діяльності у студентів повинна бути мотивація, розвивати яку повинні викладачі. Викладачі повинні враховувати ті знання, які були набуті студентами раніше, і намагатися пов'язати з новими знаннями. Викладачі повинні використовувати прийоми та методи навчання, які є цікавими для використання у навчальній діяльності студентів. Навчальний матеріал, представлений студентам має бути зрозумілим, організованим, цікавим, щоб привертати увагу студентів. Відповідно до його теорії, для усвідомленого навчання студенти повинні пов'язувати свої нові знання з знаннями, якими вони вже володіють.

У своєму дослідженні R. Schraw R.S. Dennison підготували низку цікавих та важливих висновків, що стосуються метакогнітивних стратегій. По перше, дослідники вважали, що студенти володіють метакогнітивними стратегіями краще, ніж учні шкіл, тому що, вони звертають увагу на пізнавальні процеси, які допомагають ефективніше використовувати стратегії навчання. Дослідники A. Johnson J.Smyers, P Purvis, у своїх роботах піднімали питання, як можна підвищити результати іспитів студентів, щоб вони відповідали їхнім очікуванням, а саме: чому студенти переоцінюють свої реальні можливості на іспиті, чому виникають помилки в самооцінці.

Андерсон (2003) класифікує стратегії вивчення мови на сім основних категорій: когнітивні стратегії, метакогнітивні стратегії, мнемонічні стратегії або стратегії, пов'язані з пам'яттю, компенсаторні стратегії, афективні стратегії, соціальні

стратегії та стратегії самомотивації. Метакогнітивні стратегії – це ті стратегії навчання, які контролюють, спрямовують і регулюють процес навчання. Ці види стратегій передбачають обдумування процесів навчання: планування, моніторинг, оцінювання та регулювання.

Оксфорд (2003) виступає за збільшення автономії навчання в аудиторіях з вивчення мови, завдяки чому студенти мають знання про різноманітні стратегії навчання та знають, як використовувати їх для максимального навчання. Оксфорд вважає, що «стилі та стратегії вивчення мови є одними з головних факторів, які допомагають визначити, як і наскільки добре студенти вивчають другу або іноземну мову».

При свідомому виборі, стратегії вивчення мови, можуть діяти як ключ до активного, свідомого та цілеспрямованого навчання саморегуляції: відповідно, покращення вивчення мови вимагає, щоб студенти розмірковували над тим, як навчатися ефективніше та результативніше, і внесли відповідні зміни у свій підхід. Таким чином, метою навчання метакогнітивним стратегіям є самодіагностика, усвідомлення того, як найефективніше вивчити цільову мову, розвиток навичок вирішення проблем, експериментування зі знайомими та незнайомими стратегіями навчання, прийняття рішень про те, як підійти до завдання, моніторинг і самооцінка, перенесення стратегій успішного навчання в новий навчальний контекст і надання можливості студентам стати більш незалежними, самостійними та навчливими протягом усього життя (Allwright, 1990; Little, 1991, цит. в Oxford)

Є докази того, що метакогнітивні стратегії відіграють у цьому процесі більш значну роль, ніж інші стратегії навчання, тому що як тільки студент розуміє, як регулювати власне навчання за допомогою використання стратегій, засвоєння мови має відбуватися швидше (Anderson, 2003). Метакогнітивні знання (наприклад, знання про те, як людина найкраще навчається) вважаються особливо важливими: студенти мають метакогнітивні знання про власне мислення та підходи до навчання, добре розуміють, що передбачає виконання завдання, і здатність реалізовувати найкращі стратегії. відповідати як вимогам завдання, так і своїм власним навчальним силам.

Розвиток метапізнання приносить студентам усвідомлення процесу навчання та стратегій, які ведуть до успіху. Коли студенти оволодіють цими знаннями, вони розумітимуть своє власне мислення та навчальний процес і, відповідно, вони, швидше за все, будуть контролювати вибір і застосування стратегій навчання, планувати, як продовжити виконання навчального завдання, контролювати власну продуктивність у поточному на основі, знаходити рішення проблем, що виникли, і оцінювати себе після виконання завдання (Zhang & Goh, 2006). Метакогнітивні знання мають важливе значення для того, щоб студенти вибирали та активували стратегії (Rubin, 1987), і дуже важливо, щоб викладачі прагнули розвивати власне метапізнання студентів і навчали їх, як використовувати стратегії, які вони вважають ефективними для завдань, які їм потрібно виконати в навчальному процесі. (Goh, 2008).

Згідно з оглядом досліджень Рахімі та Катала (2011), існує велика кількість доказів того, що метакогнітивне навчання студентів може безпосередньо впливати на процес і результат їхнього навчання, підвищення метакогнітивної обізнаності може підвищити рівень успішності студентів і шляхом впровадження метакогнітивного викладання в навчального процесу можна досягти бажаних освітніх цілей. У галузі вивчення мови один ряд досліджень зосереджений на пошуку ролі метакогнітивних знань у визначенні ефективності спроб окремих осіб вивчити іншу мову.

За словами Флавелла (1979), ефективна роль метакогнітивних знань у багатьох когнітивних діях, пов'язаних із використанням мови, очевидна, наприклад, в усному передачі інформації, усному переконанні, усному розумінні, розумінні прочитаного та письмі, у засвоєнні мови та різноманітних типи самонавчання. Дослідження метакогнітивних знань і вивчення мови визнали взаємний вплив на вивчення другої мови (Zhang & Goh, 2006) і підкреслили той факт, що метакогнітивні знання повинні бути включені в навчальні програми студентів, щоб покращити їх навчання. (Wenden, 1998).

Підводячи підсумок, варто зазначити, що використання різноманітних інноваційних технік та методик, які ґрунтуються на понятті метакогнітивізму, в сучасних умовах здійснення навчальної діяльності студентів є надзвичайно важливим та актуальним. Весь процес навчання повинен виводитися на усвідомлений рівень, студенти повинні усвідомлювати свої знання, навички, стратегії. В такому випадку на думку численних дослідників, студенти будуть успішні у виконанні та засвоєнні навчальної інформації, в нашому випадку в процесі засвоєння іноземної мови.

Література:

1. Довгалик Т. А., Волошина В. О. Поняття мислення як метакогнітивного процесу у психологічній науці. *Молодий вчений*. 2015, жовтень. № 10 (25), ч. 2. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/10/84.pdf>.
2. Савченко О. В. Когнітивні та метакогнітивні стратегії розв'язання проблемних питань. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/23/148>.
3. Kuile T., H. & Weldhuis M. Bilingual education, metalinguistic awareness, and the understanding of an unknown language. *Language and Cognition*. 2010. № 14(2). P. 233–242.
4. Malakoff M. Translation skill and metalinguistic awareness in bilinguals. *Journal of Language Processing*. 1999. P. 144–166.
5. Metalinguistic and Linguistic Knowledge in Foreign Language Learners Sepideh Alipour Jahrom University. *Iran Theory and Practice in Language Studies*. 2014, december. Vol. 4, No. 12. P. 2640–2645.
6. Roehr K. Metalinguistic Knowledge and Language Ability in University-Level L2 Learners. *Applied Linguistics*. 2007. № 29(2). P. 173–199.

References:

1. Dovhaliuk T.A., Voloshyna V.O. Zoniattia myslennia yak metakohnityvnoho protsesu u psykholohichnii nauksi. *Molodyi vchenyi*. 2015, zhovten. № 10 (25). Ch. 2. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/10/84.pdf> [in Ukrainian].
2. Savchenko O. V. Kohnityvni ta metakohnityvni stratehii rozv'iazannia problemnykh pytan. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/23/148> [in Ukrainian].
3. Kuile T., H. & Weldhuis M. Bilingual education, metalinguistic awareness, and the understanding of an unknown language. *Language and Cognition*. 2010. № 14(2). P. 233–242.
4. Malakoff M. Translation skill and metalinguistic awareness in bilinguals. *Journal of Language Processing*. 1999. P. 144–166.
5. Metalinguistic and Linguistic Knowledge in Foreign Language Learners Sepideh Alipour Jahrom University. *Iran Theory and Practice in Language Studies*. 2014, december. Vol. 4, No. 12. P. 2640–2645.
6. Roehr K. Metalinguistic Knowledge and Language Ability in University-Level L2 Learners. *Applied Linguistics*. 2007. № 29(2). P. 173–199.

Отримано: 31 березня 2023 р.

Прорецензовано: 12 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 20 квітня 2023 р.

e-mail: korieshkova.sveta@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5657-6899>

e-mail: maria.didenko.05@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4104-5614>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-196-199

Korieshkova S. P., Didenko M. O. Cooperative learning for the professional development of navigators. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 196–199.

УДК: 378.147

Svitlana Korieshkova,
PhD, Associate Professor,
State University of Infrastructure and Technologies
Maria Didenko,
Senior Lecturer,
State University of Infrastructure and Technologies

COOPERATIVE LEARNING FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF NAVIGATORS

The article aims to study the resources that a Maritime English teacher can use offline and online to achieve the standards of higher education and develop a high-level expert who easily adapts to the modern demands of society and meets the complex, changing conditions of the market, regardless of the country of employment. So, the paper deals with cooperative learning, which is a teaching arrangement that refers to small, heterogeneous groups of students working together to achieve a common goal.

We have conducted a theoretical analysis of the relevant books and papers and analyzed the essential conditions for the use of cooperative learning. The paper has studied possible failures when applying this toolkit and suggested ways to solve problems or prevent failures. The role of a teacher is really great when planning cooperative activities. She/he should identify objectives, decide group sizes and divide students into groups, prepare instructions to promote interdependence, specify group roles, assign tasks, monitor the behavior of students, provide help, sum up, evaluate the work result, and give feedback.

Special attention has been paid to the practical part of the research, so we have suggested cooperative learning techniques that can be used in the teaching of future navigators.

Keywords: cooperative learning, common goal, interdependence, teamwork, assistance.

Корєшкова Світлана Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Державний університет інфраструктури та технологій
Діденко Марія Олександрівна,
старший викладач,
Державний університет інфраструктури та технологій

КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СУДНОВОДІВ

Стаття спрямована на вивчення ресурсів, які викладач морської англійської мови може використовувати офлайн та онлайн для досягнення стандартів вищої освіти та формування сучасного фахівця високого рівня, який легко адаптується до сучасних вимог суспільства та відповідає складним, мінливим умовам ринку, незалежно від країни працевлаштування. Таким чином, стаття аналізує метод кооперативного навчання, що охоплює невеликі неоднорідні групи студентів, які працюють разом для досягнення спільної мети.

Ми провели теоретичний аналіз відповідної літератури, а також проаналізували основні умови використання кооперативного навчання. У статті розглянуто можливі виклики під час застосування цього інструментарію та запропоновано способи вирішення проблем або запобігання труднощам. Підкреслено роль викладача при плануванні спільної діяльності. Він/вона має визначити цілі, визначити розмір групи та розділити студентів на групи, підготувати інструкції для сприяння взаємодії, визначити ролі в групі, призначити завдання, спостерігати за поведінкою студентів, надавати допомогу, підбивати підсумки, оцінювати результати роботи та давати відгуки.

Особливу увагу було приділено практичній частині дослідження, тому ми запропонували методики кооперативного навчання, які можна використовувати у навчанні майбутніх судноводів.

Ключові слова: кооперативне навчання, спільна мета, взаємозалежність, командна робота, допомога.

Some teachers think that we are now limited in resources because of online studying. And it's hard to disagree. Much of the energy, enthusiasm, and collaboration are lost in the online learning environment because teachers can't see body language, can't have adequate feedback, and can't build relationships through discussion because students prefer to remain silent and hide behind their avatars.

Having gained our first negative experience of teaching online, we realized that the digital platform could be a barrier to students working in positive interdependent ways. Students remain individuals with no shared physical context, only a digital one, and they do not embrace the dynamics of a larger group. And we started looking for opportunities.

The aim of the article is to reveal the specific features of cooperative learning at ESP classes when teaching future navigators as part of the development of foreign language competence.

The objectives of the paper are to:

- Define the concept of “cooperative learning”
- Find out the importance of cooperative learning for future seafarers

- Determine the main components of cooperative learning
- Offer a range of activities that can be used in the classroom

The idea of cooperative learning is not new. The theoretical basis of cooperative learning was covered in the papers of L. Vygotsky, J. Dewey, S. Kagan, J. Piaget, and others. However, the way of cooperative learning organization was developed in detail by three groups of American scientists: Johns Hopkins University (R. Slavin), the University of Minnesota (R. Johnson and D. Johnson), and the University of California (E. Aronson). Theoretical fundamentals of cooperative learning were developed under the influence of ideas about social interdependence, the development of cognition (intelligence), and ideas of behaviourism. According to Kagan, cooperative learning is a teaching arrangement that refers to small, heterogeneous groups of students working together to achieve a common goal (Kagan, 1994). It is a process when students discover some information and knowledge which is later transformed into concepts to which the students can respond. The knowledge is then reconstructed and deepened through new learning experiences.

We find Johnson's definition of students' cooperative learning to be precise. According to Johnson et al. (1991), cooperative learning is an educational tool in which small groups of students work together to increase individual, as well as, group member learning. Cooperative learning exists when students work together to achieve joint learning goals (Johnson et al. 1992-1993).

Cooperative learning is possible for any curriculum and any level of student. There are three different applications for group learning. To finish any course requirement (such as solving problems, reading challenging text material, writing essays or reports, carrying out surveys or experiments, learning vocabulary, or responding to questions at the end of chapters), formal cooperative learning groups may last for one class period to several weeks. The instructor introduces the lesson, divides the class into groups of two to five students, provides the necessary supplies for the task, and assigns roles to the students. The teacher sets up the students' cooperation by outlining the task, teaching them any concepts or techniques they will need to finish the project, and explaining it to them. Students continue working on the assignment until each group member has completely comprehended and finished it. The teacher moves systematically from group to group while the pupils work, keeping an eye on their interactions. When there are issues with teamwork or when students don't comprehend the academic task, the teacher will step in. Following completion of the task, the teacher assesses each student's academic progress and asks the groups to reflect on their effectiveness as a team. Students understand they have a stake in each other's success and that they are both mutually accountable for each other's learning when they work together.

Informal cooperative learning groups are impromptu, ad hoc teams that form during a lecture, demonstration, or movie to focus students' attention on the material to be learned, create a learning-friendly environment, help set expectations for what will be covered in class, ensure that students are processing the material being taught, and wrap up a lesson. They can last anywhere from a few minutes to an entire class period.

Cooperative base groups are stable, long-term cooperative learning groups (lasting one semester or a year) that provide each member with the support, assistance, and encouragement required to advance academically (attend class, complete all assignments, learn), as well as with healthy cognitive and social development (Johnson et al. 1992-1993).

When teaching future navigators, it becomes obvious that in real-life situations seafarers with various ethnic and cultural backgrounds are required to work together in cohesive teams on board ships. Teamwork and the ability to cooperate become the highest priority here. These are the skills that are possible to be developed via means of learning the English language.

As we used cooperative learning when teaching offline, the idea to implement it online seemed to be a fresh challenge. Let's start with the theoretical background. Cooperative learning is a technology of learning in small groups when an opportunity is created to discuss each problem, prove, and argue one's own point of view to achieve a shared goal. As a powerful and effective teaching strategy, cooperative learning creates a positive student environment, minimizes stress, develops communicative and social skills, and boosts motivation and critical thinking. Among the benefits, we can also mention the promotion of student self-respect and peer relationship development. It suggests the diversity of ideas and opinions and a variety of activities.

There are 5 essential components of a cooperative lesson:

1. Positive interdependence

The success of the group depends on the work of each member. Group success is impossible without individual success.

2. Face-to-face promotive interaction

Close communication provides a helpful and supportive atmosphere.

3. Individual accountability

Every single member of a team is responsible for material acquisition and personal participation, as each student is assessed individually.

4. Social skills

These skills help in communication, create trust, develop the ability to solve conflicts, and make decisions.

5. Group processing

Students are concentrated on the progress and result. There is feedback on the work of each student as well as of a group.

So, if you have managed to integrate all these components, you teach via cooperative learning. Otherwise, it's ordinary pair or group work.

Challenges of cooperative learning:

- Cooperative learning fails if it isn't properly planned
- If students meet difficulties in expressing their opinions in a foreign language, they can choose the easiest way and speak their native language instead of developing English communication skills
- There is a risk of unequal workload, risk of conflict development
- Working in a group may cause inconvenience for shy students

Taking these possible failures into account, the role of the teacher can't be overestimated. A great deal of teacher's participation is in setting some regulations so students are able to solve problems, help each other, share opinions, think of others' opinions, and make decisions.

It is important to involve students in setting expectations and rules for cooperative work. Everyone brings something positive to the group (ideas, knowledge, leadership, attitude, artistic talent, etc.). Group members are responsible for the behaviour of all members. If a team member behaves inappropriately, it is the responsibility of the team to encourage the student to analyze the situation and his behaviour. Participants try to reorient such a student by offering help and making suggestions. Creating a collaborative classroom environment is an essential first step when you plan to implement cooperative learning groups teaching both offline and online. To work effectively and efficiently, students must be well prepared in advance.

When planning cooperative activities, the task of the teacher is to identify objectives, decide group sizes and divide students into groups, prepare instructions to promote interdependence, specify group roles, assign tasks, work on the criteria for success, structure positive interdependence and accountability, and set expected behaviours. It is a pre-implementation phase. When implementing cooperative learning it's important to monitor behaviour, get involved if needed, and provide help, and praise. Post-implementation phase allows for summing up, evaluating the work result, giving feedback, and reflecting.

Implementing cooperative learning, the teacher develops students' abilities to:

- coordinate their activities with the activities of team members
- express their opinions and take into account others' opinions
- provide assistance
- reflect on their actions and the actions of other group members
- build interpersonal relationships with team members
- give the highest priority to the achievement of a common goal
- prevent contradictions and conflicts

Formal cooperative learning practices are easy and practical to implement online. The greatest advantage of online learning platforms, such as Zoom, is that they provide built-in cooperative tasks. Polling, for example, requires students to "raise" their virtual hand anonymously to express their thoughts, feelings, attitudes, opinions, or judgements. You can ask anything starting from "How are you today?" to "Who has more responsibility in the situation of a collision?" It is small but cooperative anyway, it displays the group's attitude toward an idea. It's student interaction centered on data generation or task interdependence.

Take the use of breakout rooms, where a larger class is divided into groups of students sent into their own virtual spaces. It's essential to give well-defined tasks and roles within groups, and not violate their personal space.

It is also possible to use a shared whiteboard where all the participants can draw and write or a picture where every student can label a piece of it.

So, we designed a set of activities that can be found useful by ESP teachers teaching Maritime English both offline and online. Cooperative learning activities can be as simple as a five-minute in-class exercise or as complex as a project which crosses class periods.

Delegate a problem. The task is to think of a problem situation on board a ship and delegate its solution to another team. The team should discuss and suggest steps to solving the problem. The problem may concern the maintenance of ships, navigation, and even bridge resource management.

Jigsaw pieces is a trendy technique. To implement it when teaching future seafarers, you may use the following – Each student in a small group is assigned one piece of a vessel's passage. All of the stages are then put together by the group in the correct order. Students then may share ideas if the procedure mentioned in the part of the passage was followed properly.

Board games are an interactive and exciting way to work on target vocabulary, grammar, functional language, and speaking skills. There is a part of a board game designed for students of the Navigation Department.

Language patterns to use:

- You should/ shouldn't + infinitive
- You should have, shouldn't have + past participle
- You ought to + infinitive (formal)
- It would be a good idea if you + past simple
- If I were you, I would...

- You had better... + infinitive
- You will have to + infinitive
- It is time you + past simple
- Why don't you... + infinitive
- You could always... + infinitive
- Have you thought about... + ing
- Imperatives (don't... Do...)

How to play

- Players give advice using appropriate language.
- The number of pieces of advice needed to continue should depend on the level of players (e.g., Elementary 2, Pre-intermediate 3, Intermediate 4, Upper-intermediate 5, Advanced 6).

Moving

- Players go from top to bottom choosing their own path starting from Go and flipping a coin (heads = 1 move, tails = 2 moves).

or

- They can roll a die and follow the numbered squares, losing a turn on the Danger squares.

Find someone who...

Asking questions to find a person who meets the requirements.

	Name	Extra Information
Can't imagine his/her life without the sea		
Has negative shipboard experience		
Took part in mooring operations		
Has never travelled abroad		
Has emergencies during shipboard training		
Will not continue the career of a seafarer after finishing the university		
Has experience of using a fire extinguisher		

Papers analysis, research in the field chosen, and experience bring us to the conclusion that in the conditions of the information society, the culture of learning and the ability to learn are becoming more in demand than educational programs themselves. The response to today's challenges, in particular in terms of the organization of the educational process in higher education institutions, is the use of cooperative learning technology, which is based on a student-oriented approach, the development of cognitive abilities and skills to develop existing knowledge and acquire new ones.

To sum up, there are some tips for teachers conducting cooperative learning:

- Set clear objectives and methods of working together in a team
- Be specific about expectations from students
- Assign a clear role to each student in each group
- Mix students of different abilities into one group
- Divide students into groups of 4-6 people. To improve students' self-esteem, start cooperative learning by dividing into pairs, then continue with bigger groups and the last step is the open class format
- Monitor to check the processing of the activity
- It's useful to change the groups from time to time to bring a variety of thoughts and opinions
- Include ice-breakers to set up a friendly and positive atmosphere to decrease the stress of the first lessons
- Encourage your students to help each other and develop a positive attitude towards assistance from other students

References:

1. Buchs C., Filippou D., Pulfrey C. and Volpé Y. Challenges for cooperative learning implementation: reports from elementary school teachers. *J. Educ. Teach.* 2017. № 43. P. 296–306. DOI: 10.1080/02607476.2017.1321673.
2. Ghaith G. M. Teacher perceptions of the challenges of implementing concrete and conceptual cooperative learning. *Issues Educ. Res.* 2018. № 28. P. 385–404.
3. Johnson D. W., & Johnson F. *Joining together: Group theory and group skills* (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 2017.
4. Johnson D. W., Johnson R. & Holubec E. *Cooperation in the classroom* (9th ed.). Edina, MN: Interaction Book Company, 2013.
5. Johnson D. W., Johnson, R. T. and Smit K. A. *Active Learning: Cooperation in the College Classroom*, Interaction Book, Edina, MN, 1991.
6. Johnson D. W., Johnson R. T. & Holubec E. J. *Cooperation in the Classroom* (6th ed.). Edina, MN: Interaction Book Company, 1993.
7. Kagan S., Kagan M. *Kagan cooperative learning*. San Clemente, CA: Kagan Publishing, 2000. 479 p.
8. Sharan, Y. (2010). Cooperative learning for academic and social gains: valued pedagogy, problematic practice. *Eur. J. Educ.* 45, 300–313. DOI: 10.1111/j.1465-3435.2010.01430.x.
9. Slavin, R. E. (2014). Cooperative learning and academic achievement: why does groupwork work? *Anal. Psicol.* 30, 785–791. DOI: 10.6018/analesps.30.3.201201.

Отримано: 19 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 2 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: olegost@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8945-9525>ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0905-203X>ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8446-5280>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-200-205

Остапович О. Я., Остапович Н. В., Мазуренко Ю. С. ChatGPT у підготовці філологів і перекладачів. Виклики і перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 200–205.

УДК: 378:002.8

Остапович Олег Ярославович,кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника**Остапович Наталія Володимирівна,**кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медичної та біологічної фізики,
Івано-Франківський національний медичний університет**Мазуренко Юлія Степанівна,**кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри медичної та біологічної фізики,
Івано-Франківський національний медичний університет**CHATGPT У ПІДГОТОВЦІ ФІЛОЛОГІВ І ПЕРЕКЛАДАЧІВ. ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розглянуто виклики і перспективи використання інструментів штучного інтелекту, побудованих на базі великих мовних моделей, в практиці підготовки фахівців мовних та трансляторних спеціальностей у закладах вищої освіти. На підставі аналізу наукових публікацій, виокремлено методичні принципи коректного і академічно добросовісного використання інструментів штучного інтелекту у педагогічній та перекладачській практиці. На прикладі ChatGPT, обґрунтовано концепцію принципової сумісності їх застосування із дотриманням норм академічної добросовісності як для покращення навчальних досягнень студентів, так і з метою формування критичного раціонального мислення та оптимізації використання часу і ресурсів. Базуючись на педагогічному досвіді авторів у викладанні неспоріднених – інформаційно-технологічних та філологічних дисциплін та емпіричному матеріалі проведених занять із використанням ChatGPT, проаналізовано слабкі місця систем штучного інтелекту у підготовці філологів і перекладачів, ризики їх некритичного застосування, обмежену ефективність у формуванні фахових компетентностей, а особливо загальноосвітніх фонових знань. Зроблено висновок про необхідність поєднання використання штучного інтелекту у режимі реального часу із формуванням методики розгорнутих творчих завдань, які не провокують плагіювання, а також збільшення частки живої іншомовної комунікації у практиці навчання і викладання мовних та трансляторних дисциплін, для профілактики домінування гібридної квазікомунікації з чат-ботом. Водночас відзначено позитивну роль штучного інтелекту у генеруванні текстової інформації, за умови коректного, академічно добросовісного посилання на її джерело та у практичному письмовому перекладі вузькоспеціалізованих термінологічно насичених текстів – за умови ретельної редактури.

Ключові слова: штучний інтелект, чат-бот, велика мовна модель, обробка природної мови, ChatGPT, переклад, академічна добросовісність.

Oleh Ostapovych,Candidate of Philological Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**Natalia Ostapovych,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Ivano-Frankivsk National Medical University**Yuliia Mazurenko,**Candidate of Physical and Mathematical Sciences,
Ivano-Frankivsk National Medical University**CHATGPT IN TRAINING OF PHILOLOGISTS AND TRANSLATORS.
CHALLENGES AND PERSPECTIVES**

The article deals with the challenges and perspectives of using artificial intelligence tools based on the large language models in the practice of training professionals in linguistic and translation fields of study at higher education institutions. Based on the analysis of scientific publications, the methodical principles of correct and academically integer application of the artificial intelligence tools in pedagogical and translation practice have been outlined. Founded on the example of ChatGPT, the concept of the principal compatibility of its use with the norms of academic integrity has been suggested – for the improvement of learning outcomes of students and for the forming of critical rational thinking and optimization of time and resources use as well. Based on the personal pedagogic experience of the authors in teaching non-related – informational technological and philological disciplines and on the empirical material of completed classes with the use of ChatGPT, the weak points of artificial intelligence systems in the training of philologists and translators, the risks of their uncritical use, restricted efficiency of professional competencies and especially of common background knowledge has been analyzed. The conclusion has been made about the necessity of combination the use of artificial intelligence in the real time mood with the forming methods of elaborated creative teaching tasks that do not provoke the plagiarism and about the increase of the share of vivid communication in foreign languages in practice of teaching linguistic and translation disciplines to prevent the domination of the hybrid quasi-communication with the chat-bot. At the same time, the positive role of artificial intelligence in generation of the text information with the correct, academically integer reference to its source and in the practical written translation of the narrow-specialized terminologically intensive text by their careful reviewing has been stated.

Keywords: artificial intelligence, chat-bot, large language model, natural language processing, ChatGPT, translation, academic integrity.

Актуальність теми. Штучний інтелект та нейромережі у освітньому просторі довгий час були певним дороговказом чи горизонтом, перспективою і водночас загрозою, у яку в академічному середовищі, особливо гуманітарному, старались не вірити і її не помічати.

На початку 2023 року «вдарив грім» – передовсім із поширенням інформації про інструмент штучного інтелекту ChatGPT, реліз якого відбувся ще у листопаді 2022 року. Університетська освіта постала перед загрозою повного переформатування – фактичного зникнення таких видів робіт як есеї, реферати, ба навіть дипломні й магістерські роботи та дисертації.

Дослідники слушно відзначають той факт, що ChatGPT- «чат-бот зі штучним інтелектом, який може працювати з текстом, програмним кодом, формулами та числами – генерувати все, що йому зададуть, а тому можливості для його використання практично безмежні, а сам інструмент здатен спростити роботу та підвищити ефективність працівників майже в будь-якій із існуючих галузей та сфер» (Бай, Дроздова, 2023: 12-13).

Цілком доречним є також спостереження про те, що «...використання алгоритмів машинного навчання для аналізу тексту, що вводиться, і генерування відповідей, які покликані імітувати людську розмову, дозволяє використовувати для цей інструмент для найрізноманітніших цілей, включно з відповідями на запитання, наданням інформації, а головне – невинною бесідою, де-факто, віртуальною комунікацією різними мовами, на які «натренований» чат-бот. Саме тому дотримання етичних засад вищої освіти та академічної доброчесності є неабияким викликом для академічної, наукової спільноти та сучасних освітян» (ibidem).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обсяг інтернет-публікацій, методичного «наукпопу» з початку 2023 року набув відверто інфляційного характеру, проте наукове осмислення даного феномену ще далеке від завершеного формування (Тартачний, 2023).

Реакція західних та східноєвропейських університетів, після первинного шоку, була неоднозначною. При цьому викристалізувалися дві полярні позиції із певними проміжними, компромісними варіантами – від повної заборони до фактичної легалізації під умовним девізом: «Те, що неможливо перемогти і з чим неможливо боротись, – необхідно очолити».

Все гучніше лунають голоси тих фахівців, які вважають, що університетська освіта у тому вигляді, як вона існувала останні кількатороків, із розвитком штучного інтелекту повинна відійти у минуле. Точніше, навпаки – повернутись до античних витоків, традицій Академії Платона, старого доброго Сократівського методу навчання – читання лекцій шляхом «міркування вголос», семінарів-диспутів, проблемних кейсів із публічним обговоренням в аудиторії (хай навіть віртуальній), живої комунікації професури зі студентами для запобігання маніпуляцій зі штучним інтелектом (Tate, 2023). Як усе це поєднати із реаліями дистанційного онлайн-навчання на платформах відео-конференцій, цифровими навчальними google-інструментами – питання поки відкрите.

Прагматичний підхід до штучного інтелекту передбачає його використання там, де він дійсно полегшує роботу студента й науковця, дозволяє зменшити витрату часу й зусиль та покращує пошук необхідної інформації. Саме такий аналіз і є предметом нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом нашого дослідження слугували науково-методичні публікації, присвячені проблемі штучного інтелекту, а також особистий педагогічний досвід авторів у викладанні філологічних дисциплін на факультеті іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за освітньою програмою «Філологія» та інформаційно-технологічних дисциплін у Івано-Франківському національному медичному університеті за освітньою програмою «Медичний переклад».

На наш погляд, одним із важливих аспектів можливого використання штучного інтелекту у суто прикладній гуманітарній освіті є підготовка фахівців з іноземних мов та перекладачів. Він дотепер значною мірою залишався поза увагою дослідників, окрім банальної констатації очевидних фактів того, що «Нейромережа може стати в пригоді, якщо вам необхідно поповнити словниковий запас, розповісти про нові слова та вирази, дати визначення невідомого слова та приклади вживання, запропонувати контекстуальні завдання, щоб упевнитися у своєму розумінні; давати поради щодо правильного вживання граматичних структур іноземної англійської мови, пояснення щодо складних граматичних правил; покращення правопису та перекладу. Нейромережа може перекласти тексти англійською та іншою іноземною мовою на будь-яку мову, на яку вона натренована, що дозволяє зрозуміти значення слів та фраз, і навіть підготувати учня до іспитів» (Самойленко, 2023).

Це, до певної міри, «школярський» рівень осмислення проблеми, оскільки з такими повсякденним завданнями у вивченні іноземної мови, за нашими відомостями, як не парадоксально, значно ефективніше і з меншою кількістю помилок порасться навіть google translate, що буде наочно продемонстровано нижче.

Стосовно ж професійної підготовки філолога і перекладача у ЗВО, то ми поділяємо точку зору фахівців-практиків про те, що коректно сформульований запит до ChatGPT допомагає професійному перекладачу оперативно редагувати за відповідними контекстними базами вузькоспеціалізовані, термінологічно насичені тексти, перекладені ним іноземною мовою або з іноземної мови на рідну.

Вітчизняний IT-фахівець з *natural language processing* О. Краковецький наводить дуже симптоматичний та вартий уваги приклад власного експерименту із застосування ChatGPT у генерації, перекладі та редагуванні спеціалізованих текстів, у даному випадку, літературознавчої тематики (Краковецький, 2023).

Цитований автор наводить рецензію на класичний роман Джорджа Орвелла «1984», запропоновану ChatGPT: «1984» is a classic **dystopian** novel by George Orwell that tells the story of a society where individual thought and freedom are suppressed by a tyrannical government. The main character, Winston Smith, lives in a world where the truth is constantly manipulated and distorted by the Party, and he finds himself constantly at odds with the oppressive rules and regulations of society.

Despite its age, «1984» remains a **timeless** and relevant work, as it speaks to the dangers of totalitarianism and the importance of individuality and freedom of thought. The writing is engaging and **thought-provoking**, and the plot is **both** thrilling and unsettling. Overall, I highly recommend «1984» to anyone who enjoys **dystopian** fiction and wants to explore deeper themes of power, control, and truth.

Вона порівнюється з перекладом українською за допомогою ChatGPT:

«1984» – це класичний **дистопійний** роман Джорджа Орвелла, що розповідає про суспільство, де індивідуальне мислення та свобода **турбуються** тиранічною владою. Головний герой, Вінстон Сміт, живе у світі, де правда постійно **маніпулюється та деформується** Партією, і він **знаходить себе у постійному конфлікті з нав'язувальними правилами і нормами суспільства**.

Незважаючи на свій вік, «1984» залишається **нестаріючим** і актуальним твором, **так як він звертається до небезпек тоталітаризму і важкості індивідуальності та свободи мислення. Стиль письма захоплюючий і провідний, а сюжет зараз тривожний і захоплюючий. У цілому, я наполегливо рекомендую «1984» для тих, хто любить дистопії та хоче глибше дослідити теми влади, контролю та правди.**

Називаючи себе фанатом «1984», автор погоджується з цією рецензією і ставить «залік» моделі (ibidem), що у сенсі якості перекладу тексту українською мовою викликає у нас серйозні застереження.

Вони є більш очевидними при порівнянні із перекладом українською за допомогою Google Translate:

«1984» – це класичний **роман-антиутопія** Джорджа Орвелла, який розповідає про суспільство, де думка та свобода **особистості пригнічуються** тиранічним урядом. Головний герой, Вінстон Сміт, живе у світі, де **партія постійно маніпулює і спотворює правду**, і він **постійно суперечить репресивним** правилам і нормам суспільства.

Незважаючи на свій вік, «1984» залишається **позачасовим** і актуальним твором, **оскільки говорить про небезпеку тоталітаризму та важливість індивідуальності та свободи думки. Твір захоплює та спонукає до роздумів, а сюжет водночас хвилюючий і тривожний. Загалом, я настійно рекомендую «1984» усім, хто любить антиутопічну фантастику та хоче глибше дослідити теми влади, контролю та правди.**

При цьому порівнянні перекладів від ChatGPT і Google Translate автор жирним виділив важливі фрагменти для порівняння та висловив суб'єктивне припущення, що Google Translate зробив кращий переклад, але враховуючи вік OpenAI і Google, на місці останніх він почав би вже хвилюватись (ibidem).

Не будучи філологом за освітою, цитований автор залишає без детального фактичного коментаря суто мовну сторону якості двох перекладів. Для нас очевидні прогалини «тренувальної текстової бази» ChatGPT, принаймні, українською мовою, що призводить до прямолінійної передачі англійського терміну *dystopian* транслітерацією *дистопія* і *дистопійний*, замість доречного традиційного терміна *антиутопія*; вживання стилістично неоконкретних пасивних конструкцій на кшталт *правда... маніпулюється та деформується Партією (manipulated and distorted by the Party)*, замість коректного *партія... маніпулює і спотворює правду*; відвертих русизмів – *нав'язувальними (oppressive)* – замість *репресивним*; *нестаріючим (timeless)* – замість *позачасовим*; *так як (as)* – замість *оскільки*; *важкості (importance)* – замість *важливості* etc. Таким же лексичним і стилістичним покручем є варіант перекладу *він знаходить себе у постійному конфлікті з нав'язувальними правилами (he finds himself constantly at odds with the oppressive rules)* на протизвагу коректному *він постійно суперечить репресивним правилам*. Зрештою, ChatGPT припускається відвертих перекладацьких помилок і спотворень змісту, як-от: *мислення та свобода турбуються тиранічною владою (are suppressed by a tyrannical government)* замість *пригнічуються тиранічним урядом*; *Стиль письма захоплюючий і провідний, а сюжет зараз тривожний і захоплюючий (The writing is engaging and thought-provoking, and the plot is both thrilling and unsettling)* – замість *Твір захоплює та спонукає до роздумів, а сюжет водночас хвилюючий і тривожний*. Усіх цих помилок позбавлений варіант перекладу від Google Translate.

Таким чином, з аналізованого емпіричного прикладу випливає парадоксальний висновок – Google Translate є більш надійним допоміжним інструментом професійного перекладача, ChatGPT є радше засобом генерування тексту, до того ж вимагає ретельної редактури. Цей висновок підтверджується нашим власним емпіричним матеріалом, аналіз якого наведено нижче.

Таким чином, на наше, переконання, завдання закладів вищої освіти полягатиме в тому, щоб поєднати іншомовні компетентності студентів-філологів та майбутніх перекладачів із цифровою грамотністю, навичками оперувати штучним інтелектом у практичній перекладацькій діяльності.

Якщо такі види навчальних завдань як написання домашніх творів, есеїв чи перекладів іноземною мовою в добу штучного інтелекту дійсно повинні відійти у небуття (адже вони буквально провокують студента плагіювати чи користуватись машинним онлайн-перекладачем, а в останній час – «просунутими», натренованими нейромережами, що відзначають більшість дослідників (Бахрушин, Ніколаєв, 2020; Carroll / Zetterling, 2009; Glendinning, 2016)), то більш креативний підхід, на наш погляд, може поєднати штучний інтелект з академічною доброчесністю.

У цьому контексті заслуговує на безумовну увагу і схвалення розміщена у відкритому доступі спеціальна пам'ятка з користування студентами ChatGPT, розроблена кафедрою світової літератури Запорізького національного університету (Пам'ятка, 2023), де попри практичні поради з академічно доброчесного використання інструментів штучного інтелекту, базованих на *large language models*, наводяться приклади порушення норм академічної доброчесності та індикатори їх виявлення. Нижче наводимо її повний текст.

1. Чи можна користуватися Chat GPT під час роботи над курсом?

Так, можна. Проте варто пам'ятати про обмеження Chat GPT як робочого інструменту:

Chat GPT погано розпізнає контекст, а його «логіка» ґрунтується на статистичних кореляціях, а не на емпіричному досвіді. Відповідно, його «розуміння» ситуації часто виявляється хибним, зокрема, при роботі з художніми джерелами.

Приміром, у бесіді про роман «Тереза Ракен» Емілі Золя Chat GPT трактував той факт, що мадам Ракен давала Терезі ліки, призначені Камілу, як прояв її надзвичайної любові до дівчинки (OpenAI, 2023).

Chat GPT добре порастає з простими запитаннями, проте його відповіді на комплексні запити, що потребують аргументації та порівняльного аналізу різних точок зору, є примітивними, недосконалими і здебільшого порожніми. Зокрема, замість аргументації Chat GPT часто перефразовує одне й те саме твердження.

Ось приклад зі студентської роботи, найвірогідніше, написаної за допомогою ШІ (вірогідність 89%): «Вивчення літератури допомагає нам розуміти та оцінювати історичні події та соціальні проблеми, а також надає можливість порівняти

та контрастувати різні культури. Вивчення літератури допомагає нам розуміти історичні події та соціальні проблеми, а також збагачує наші знання про різні культури та традиції» (Федун, 2023).

Посилання, які наводить Chat GPT, здебільшого хибні і потребують додаткової перевірки. Зокрема, на основі статистичних кореляцій Chat GPT часто «вигадує» історичні персоналії, назви робіт та періодичних видань, або заперечує факти, експліцитно присутні в тексті.

Так, на прохання дати відповідь щодо більшого впливу модусу Немо на високоосвічених людей (за трактатом Джона Фаулза «Арістос») Chat GPT відповів, що в зазначеній роботі Фаулза така думка відсутня: «*After reviewing John Fowles' book "Aristos," I found no evidence that Fowles suggests that well-educated people are more prone to becoming Nemo than ignorant ones. In fact, the book doesn't make any direct statements about the relationship between education and personality traits like those represented by Nemo and Aristos*» (OpenAI, 2023). Між тим, у розділі 3, параграф 26 «Арістоса» чітко зазначено: «*The Nemo is strongest in the most evolved and best educated, weakest in the most primitive and ignorant. So it is clear that its power can only increase, not only as higher general standards of education are achieved, but also as the populations of the world grow. To the extent that there is more opportunity for leisure and more information available, boredom and envy will also increase*» (Fowles, 1970: 36).

Відповідно, при користанні ChatGPT вам слід ретельно перевіряти наведені ним приклади, твердження й факти, адже відповідальність за достовірність представлених даних несе не автор/ка роботи. Слід пам'ятати, що посилання на неіснуючі джерела трактується як грубе порушення академічної культури.

2. Чи є використання фрагментів тексту, створеного ChatGPT, письмових роботах, які я подаю від свого імені, плагіатом?

Так, у разі, якщо ви не вказуєте джерело походження тексту. Усі фрагменти, згенеровані ChatGPT, мають бути відповідним чином марковані в тексті вашої роботи. Крім стандартної перевірки на плагіат, усі письмові роботи проходять додаткову перевірку на використання ШІ за допомогою програмних інструментів OpenAI AI Text Classifier, OpenAI GPT-2 Output Detector Demo, GPTZeroX by Edward Tian (Princeton University), DetectGPT by Stanford University. Ключовими вимірними показниками слугуватимуть показники перплексії, авторської індивідуалізації та флуктуації активності/частотності (burstiness). Додатковим референтом для ідентифікації авторського стилю слугуватимуть письмові роботи, подані студентом/студенткою впродовж попереднього семестру.

У разі, якщо вірогідність створення тексту ШІ визначена як висока, проте в тексті відсутні посилання на фрагменти, згенеровані ШІ, робота не підлягатиме оцінюванню.

3. Як можна проставити посилання на фрагменти, згенеровані ChatGPT?

Ось як відповідає на це сам ChatGPT (OpenAI, 2023):

«Якщо ви хочете посилатися на фрагменти, згенеровані мною, варто дотримуватися наступних рекомендацій:

Вкажіть, що фрагмент був згенерований Штучним Інтелектом. Наприклад: «Згідно з інформацією, згенерованою Штучним Інтелектом ChatGPT...»

Посилання можна вставити прямо в текст або в дужках після фрагменту. Наприклад: «Згідно з даними, згенерованими ChatGPT (<https://openai.com/blog/chat-gpt-3-language-generator/>),...»

Якщо фрагмент згенерований за допомогою конкретної моделі, згадайте її назву. Наприклад: «Згідно з інформацією, згенерованою моделлю GPT-3 (<https://openai.com/blog/chat-gpt-3-language-generator/>)...»

Вкажіть дату, до якої були навчені моделі. Якщо ви використовуєте інформацію, згенеровану до цієї дати, то варто зазначити це. Наприклад: «Згідно з інформацією, згенерованою Штучним Інтелектом ChatGPT (навчений до вересня 2021 року)...»

Якщо ви пишете наукову роботу, дотримуйтеся правил цитування та посилань, встановлених вашою установою або науковим журналом, до якого ви подаєте свою роботу. Наприклад, при використанні фрагменту, згенерованого Штучним Інтелектом ChatGPT, можна проставити посилання на веб-сторінку проекту: <https://openai.com/blog/chat-gpt-3-language-generator/>» (Open AI, 2023).

Вважаємо ці рекомендації цілком слушними, професійно коректними і вартими творчого застосування. Залучення ChatGPT як референтного джерела із належно оформленими покликаннями цілком знімає етичну дилему дотримання норм академічної доброчесності. Спостереження авторів про схильність ChatGPT до вигадання неіснуючих фактів на основі статистичних імовірностей, заперечення експліцитної інформації та семантично порожніх загальних фраз і самоповторів, цілком корелюють із нашим педагогічним досвідом, про що буде мовлено нижче.

Стосовно нашої царини педагогічної діяльності, вважаємо, що на часі розробка практичних занять з теорії і практики усного і писемного перекладу (навіть у асинхронному і онлайн-форматі) із наочною демонстрацією коректної роботи з нейромережами у режимі реального часу.

Це особливо важливо для запобігання бездумному користуванню нейромережами без редагування та коригування можливих фактологічних, а надто позамовних, «фонових» помилок.

Прикладом такого використання є особистий досвід викладання автора – студентська відповідь на завдання семінарського заняття з курсу «Лексикологія німецької мови», запозичене нами із методичного посібника Н. В. Вишиваної (Вишивана, 2020: 102-103), наведена нижче.

Lösen Sie folgende Rätsel und differenzieren Sie dabei verschiedene Sememe von **Pilz, Blatt, Bett, Bein!**

a) Welchen **Pilz** würden Sie lieber essen? (*Fußpilz, Fliegenpilz, Steinpilz, Glückspilz*);

b) Welches **Blatt** ist grün und wächst? (*Eichenblatt, Schulterblatt, Sägeblatt, Notenblatt, Buchenblatt, Flugblatt, Weinblatt, Groschenblatt, Kleeblatt*);

c) In welchem **Bett** möchten Sie schlafen? (*Himmelbett, Wasserbett, Flussbett, Nagelbett, Ehebett*);

d) Auf welchem **Bein** kann man nicht stehen? (*Eisbein, Hosenbein, Tischbein, Schlüsselbein, Elfenbein, O-Bein, Holzbein*).

Цілком очевидно, що для коректного тлумачення цих німецьких частково ідіоматичних композитів, що містять лексемні складові *Pilz, Blatt, Bett, Bein* (*гриб, листок, ліжко, нога*), достатньо було б простого запиту у Google Translate, який гарантовано видав би коректні переклади *Fußpilz* – *грибкове захворювання ніг*, *Fliegenpilz* – *мухомор*, *Steinpilz* – *білий гриб*, *Glückspilz* – *щасливчик*. З'ясувати, які з цих «грибів» істинні, далі було б нескладно. Google Translate безпомилково підказав

би, що *Schulterblatt* – лопатка, *Sägeblatt* – полотно пилки, *Notenblatt* – нотний лист, *Flugblatt* – листівка, *Groschenblatt* – дешева газета, а всі інші листки, відповідно, зелені й ростуть. Так само швидко можна отримати інформацію про те, що *Flussbett* – не ліжка, а русло ріки, *riчище*, *Nagelbett* – основа нігтя, а на водяному матраці, ліжку з балдахіном чи подружньому ложі спати цілком комфортно. Зрештою, інформація про те, що *Eisbein* – свиняча голонка, *Hosenbein* – штанина, *Tischbein* – ніжка стола, *Schlüsselbein* – ключиця, *Elfenbein* – слонова кістка, *O-Bein* – кривенька ніженька, *Holzbein* – дерев'яний протез, дозволяє легко диференціювати, на яких із цих «ніг» не можна встояти.

Проте значно розлогіша відповідь ChatGPT містила загальні міркування і почасти помилкові висновки:

a) Sememe von *Pilz*: *Nahrung, Genuss, mögliche Gefahr*. Der *Fliegenpilz* und der *Fußpilz* fallen unter das Semem der *Gefahr* und sind daher ungenießbar. Der *Steinpilz* und der *Glückspilz* fallen unter das Semem der *Nahrung* und des *Genusses* und sind daher essbar.

Як бачимо, для ChatGPT *щасливчик* – їстівний гриб.

b) Sememe von *Blatt*: *Pflanze, Farbe, Form*. Das grüne Blatt, das wächst, kann ein *Eichenblatt*, ein *Buchenblatt*, ein *Weinblatt* oder ein *Kleeblatt* sein.

Відповідь коректна через однозначні критерії відсіювання – зелений колір і зростання.

c) Sememe von *Bett*: *Schlaf, Komfort, Material*. Das *Himmelbett* und das *Wasserbett* fallen unter das Semem des *Komforts*, während das *Flussbett* und das *Nagelbett* unter das Semem der Unbequemlichkeit fallen. Das *Ehebett* kann je nach individuellem Geschmack als komfortabel oder unbequem empfunden werden.

Подружнє ложе несподівано може бути, на думку ChatGPT, суб'єктивно некомфортним для сну (приклад ймовірнісної предикції, мало сумісний з фактами).

d) Sememe von *Bein*: *Körperteil, Funktion, Material*. Das *Eisbein* und das *Holzbein* fallen unter das Semem des *Materials*. Das *Hosenbein* und das *Tischbein* fallen unter das Semem der *Funktion*, da sie nicht als *Körperteile* gelten. Das *Schlüsselbein* und das *O-Bein* fallen unter das Semem des *Körperteils*, aber das *O-Bein* ist das Bein, auf dem man nicht stehen kann.

У даній версії взагалі повна плутанина, єдина конкретна відповідь щодо кривих «ніг *колесом*» і та помилкова.

Наступне завдання було простішим, на розрізнення граматичних омонімів, іменників, які відрізняються категорією роду і відповідно – семантикою, і з ним ChatGPT впорався ще гірше.

Raten Sie folgendes Rätsel!

1. Sie ein Wasser,

er ein Wasser.

Sie oft wild, er meist mild.

Sie am Strand, er im Land.

Wem sind diese zwei bekannt? (...)

2. Sie bezeichnet Feld und Wiese,

er hat Treppen für die Füße.

Sie ist weit in der Natur,

er ist in dem Hause nur. (...)

3. Er, ein Buch von vielen Büchern.

Es, ein Schmuck an bunten Tüchern. (...)

4. Zweimal ist mein Wirken stark,

das Wasser quetsche ich aus dem Quark;

das andere ist dir wohlbekannt,

verbreitet die Nachricht über das Land. (...)

Відповідь ChatGPT:

1. Die Antwort lautet: *Wellen* und *Welle* (siehe Hinweise auf wild/mild und Strand/Land). Правильна відповідь – *die See* – *more* und *der See* – *озеро*.

2. Die Antwort lautet: *Flur* und *Treppe* (siehe Hinweise auf Natur und Haus). Правильна відповідь – *die Flur* – *луз* und *der Flur* – *коридор, передпокії*.

3. Die Antwort lautet: *Bibel* und *Borte* (siehe Hinweise auf Buch und Schmuck). Правильна відповідь – *der Band* – *том* und *das Band* – *стрічка*.

4. Die Antwort lautet: *Presse* (siehe Hinweis auf Verbreitung von Nachrichten) und *Presse* (siehe Hinweis auf das Auspressen von Quark). Єдина цілком правильна відповідь – *die Presse* – *прес і преса*, але без найважливішої складової – вказівки на граматичний рід.

Як бачимо, некритичне використання ChatGPT призводить до отримання спотвореної інформації, та ще й займає більше часу на оцінку результатів, ніж простий запит навіть у Google Translate, як би скептично до нього не ставились на початку його роботи.

Підсумовуючи сказане зазначимо, що ми не бачимо підстав сліпо довіряти апокаліптичним прогнозам про те, що штучний інтелект незабаром може тотально витіснити професію перекладача, хіба що акцент буде зміщено на редагувальну діяльність. Хоча підвищення продуктивності праці може, як це завжди буває з будь-яким науково-технічним прогресом, зменшити суто кількісний попит на таких фахівців. Тому ігнорувати виклик, пов'язаний із розвитком нейромереж, теж нерационально.

Висновки. Ми не вважаємо принципово несподіваним використання штучного інтелекту із дотриманням академічної доброчесності.

Рациональні моменти, варті застосування, є у кожній зі стратегій реагування на виклики штучного інтелекту, описаних вище.

Суворе покарання доказово виявленого шахрайства слід, на наш погляд, поєднувати зі створенням методик та практичним навчанням академічно доброчесного, науково коректного використання нейромереж у науково-дослідній та практичній професійній діяльності.

Ми погоджуємось із базовим принципом запобігання академічно недоброчесним практикам, плагіату, фабрикаціям чи фальсифікаціям. Він полягає у зменшенні фізичних можливостей для такого шахрайства – кратному підвищенні питомої частки творчих, нерепродуктивних завдань, їх виконанні в режимі реального часу.

Жива комунікація повинна повернутися в академічну спільноту саме в добу штучного інтелекту й нейромереж.

Література:

1. Бай С. І., Дроздова Ю. В. Освіта в умовах диджиталізації. Виклики часу. *Диджиталізація у викладанні іноземних мов: вимога часу чи модний тренд?: збірник доповідей міжвузівського науково-методичного семінару «Диджиталізація у викладанні іноземних мов: вимога часу чи модний тренд?»* (м. Київ, 15 лютого 2023 р.) / відпов. за випуск К. В. Богатирьова, доц. Київ, 2023. С. 12–14.
2. Бахрушин В., Ніколаєв Є. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. С. 7. URL: <https://tinyurl.com/v6lg7wt>. (дата звернення 19.04.23).
3. Вишивана Н. В. Теоретичний курс сучасної німецької мови. Модуль лексикологія: методичний посібник. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет, 2020. 126 с.
4. Краковецький О. Генерація текстів: перевіряємо прогрес AI-моделі від GPT до ChatGPT. // DOU, 6.01.2023. URL: <https://dou.ua/forums/topic/41509/> (дата звернення 19.04.23).
5. Міністерство освіти і науки України. Цифрова трансформація у сфері освіти і науки [Ministry of Education and Science of Ukraine. Digital transformation in the field of education and science] URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki> (дата звернення 19.04.23).
6. Олександр Тартачний. Інтерв'ю із ChatGPT або Чи мріють андроїди про електроовець? *Освітній портал*. 05.01.2023. URL: <https://op.ua/news/science/interv-yu-iz-chatgpt-abo-chi-mriyut-androyidi-pro-elektroovec> (дата звернення 19.04.23).
7. Пам'ятка щодо користування Chat GPT та іншими ШІ чат-ботами з великими мовними моделями. Запорізький національний університет. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=487162&lang=ukr> (дата звернення 19.04.23).
8. Самойленко М. Як вивчати англійську за допомогою ChatGPT: способи, які працюють. *IT Новини.LIVE*. 29.09.2023 URL: <https://it.novyny.live/iak-vivchati-angliisku-za-dopomogoiu-chatgpt-sposobi-iaki-pratsiuiut-84748.html> (дата звернення 19.04.23).
9. Carroll, J., & Zetterling, C.-M. (2009). HJALP Studenterna Att Undvika plagiering: Guiding students away from plagiarism. *KTH Learning Lab*. P. 17–18. URL: <https://dl.icdst.org/pdfs/files/23741561559511dbaea66affd6d39c2e.pdf> (дата звернення 19.04.23).
10. Glendinning, I. (2016). European Perspectives of Academic Integrity. In *Handbook of Academic Integrity* (pp. 55–74). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-287-098-8_3.
11. Open AI (2023). ChatGPT (GPT3.5). URL: <https://openai.com/blog/chatgpt> (дата звернення 19.04.23).
12. Tate, Jeremy. Socrates Never Wrote a Term Paper. *The Wall Street Journal*. 6.02.2023. URL: <https://www.wsj.com/articles/socrates-never-wrote-a-term-paper-education-teaching-learning-college-ai-chatgpt-lecturing-students-11675613853> (дата звернення 19.04.23).

References:

1. Bay S. I., Drozdova Yu. V. Osvita v umovakh dydzhytalizatsiyi. Vyklyky chasu [Education under conditions of digitalization. Challenges of time]. *Dydzhytalizatsiya u vykladanni inozemnykh mov: vymoha chasu chy modnyy trend?: zbirnyk dopovidey mizhvuziv's'koho naukovo-metodychnoho seminaru «Dydzhytalizatsiya u vykladanni inozemnykh mov: vymoha chasu chy modnyy trend?»* (m. Kyiv, 15 lyutoho 2023 r.) / vidpov. za vypusk K. V. Bohatyrova, dots.. Kyiv, 2023. С. 12–14.
2. Bakhrushyn V., Nikolayev Ye. Metodichni rekomendatsiyi dlya zakladiv vyshchoyi osvity z pidtrymky pryntsyypiv akademichnoyi dobrochesnosti. [Methodical recommendations for the higher education institutions to follow the principals of academic integrity]. S. 7. URL: <https://tinyurl.com/v6lg7wt> (data zvernennya 19.04.23).
3. Vyshyvana N. V. Teoretychnyy kurs suchasnoyi nimets'koyi movy. Modul' leksykologhiya: metodychnyy posibnyk. [Theoretical course of modern German. Module lexicology. Teaching guide]. Vinnytsya: Vinnyts'kyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet, 2020. 126 s.
4. Krakovetskyi O. Heneratsiya tekstiv: pereviraiemo prohres AI-modeli vid GPT do ChatGPT. [Generation of texts: testing progress of AI-models from GPT to ChatGPT] // DOU, 6.01.2023. URL: <https://dou.ua/forums/topic/41509/> (data zvernennia 19.04.23).
5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Tsyfrova transformatsiia u sferi osvity i nauky [Digital transformation in the field of education and science] URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki> (data zvernennia 19.04.23).
6. Oleksandr Tartachnyi. Interviu iz ChatGPT abo Chy mriiut androydy pro elektroovets? [Interview with ChatGPT or Do androids dream of electric sheep?] *Osvitnii portal*. 05.01.2023. URL: <https://op.ua/news/science/interv-yu-iz-chatgpt-abo-chi-mriyut-androyidi-pro-elektroovec> (data zvernennia 19.04.23).
7. Pam'yatka shchodo korystuvannya Chat GPT ta inshymy ShI chat-botamy z velykymy movnymy modelyamy [Guide to use Chat GPT and other AI chat-bots with large language models]. Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet (access mood <https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=487162&lang=ukr>).
8. Samoilenko M. Yak vyvchaty anhliisku za dopomohoiu ChatGPT: sposoby, yaki pratsiuiut [How to learn English with the help of ChatGPT: means that work]. *IT Novyny.LIVE*. 29.09.2023 URL: <https://it.novyny.live/iak-vivchati-angliisku-za-dopomogoiu-chatgpt-sposobi-iaki-pratsiuiut-84748.html> (data zvernennia 19.04.23).
9. Carroll, J., & Zetterling, C.-M. (2009). HJALP Studenterna Att Undvika plagiering: Guiding students away from plagiarism. *KTH Learning Lab*. P. 17–18. URL: <https://dl.icdst.org/pdfs/files/23741561559511dbaea66affd6d39c2e.pdf> (data zvernennia 19.04.23).
10. Glendinning, I. (2016). European Perspectives of Academic Integrity. In *Handbook of Academic Integrity* (pp. 55–74). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-287-098-8_3.
11. Open AI (2023). ChatGPT (GPT3.5). URL: <https://openai.com/blog/chatgpt> (data zvernennia 19.04.23).
12. Tate, Jeremy. Socrates Never Wrote a Term Paper // *The Wall Street Journal*, 6.02.2023. URL: <https://www.wsj.com/articles/socrates-never-wrote-a-term-paper-education-teaching-learning-college-ai-chatgpt-lecturing-students-11675613853> (data zvernennia 19.04.23).

Отримано: 27 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: chernyshoxana@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2010-200X>

e-mail: zoya.biloshytska@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9321-7342>

e-mail: nkztua@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3878-5563>

e-mail: kim_hno@ztu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8171-3939>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-206-210

Черниш О. А., Білошицька З. А., Панченко Н. А., Гончарук Н. О. Побудова жанру «публічна промова політика» сучасного англомовного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 206–210.

УДК: 81'42:811.111

Черниш Оксана Андріївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний університет «Житомирська політехніка»

Білошицька Зоя Адамівна,

старший викладач,
кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки,
Житомирський державний університет «Житомирська політехніка»

Панченко Наталія Анатоліївна,

старший викладач,
кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки,
Державний університет «Житомирська політехніка»

Гончарук Наталія Олександрівна,

вчитель англійської мови Відокремленого підрозділу «Науковий ліцей»,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПОБУДОВА ЖАНРУ «ПУБЛІЧНА ПРОМОВА ПОЛІТИКА» СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто побудову жанру «публічна промова політика» сучасного англомовного політичного дискурсу. Нині одним з загальних питань сучасної лінгвістики є дослідження дискурсу в аспекті мовленнєвої поведінки людини у широкому контексті її життєдіяльності у соціумі. Безпосередньо поняття «дискурс» є багатоплановим і використовується у різних значеннях. Автори у дослідженні використали промови президента Володимира Зеленського перед законодавчими органами інших країн та онлайн-звернення до світової спільноти щодо російсько-української війни. З'ясовано, що важливою ознакою побудови жанру «публічна промова політика» є композиційна чіткість. На думку багатьох дослідників, адресанту важливо мати почуття міри в обов'язку: промова не повинна бути більшою, ніж цього вимагає тема та фактаж. Зокрема у композиції можна виокремити три блоки: – вітання з аудиторією; – основна частина та підсумок. Кожен з цих блоків різниться відповідним графічним та лінгвостилістичним втіленням. Зосереджено увагу на переконанні аудиторії та врахуванні соціокультурного та історичного факторів, професійних характеристик слухачів та регіональні відмінності. Автори зазначають, що у кожному блоці президент України ретельно добирає слова для підкреслення важливості сказаного. Використовуючи у своїх промовах повтори, він висловлює повагу до лідерів країн, апелює до світової спільноти та прагне побудувати тісні асоціативні зв'язки між Україною та державами, до яких звертається та окреслює трагічність нинішньої ситуації.

Ключові слова: дискурс, мовленнєва поведінка людини, онлайн-звернення, переконання аудиторії, побудова жанру, політична думка, промова, публічне мовлення, сучасний англомовний дискурс.

Oksana Chernysh,

Ph.D. in Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theoretical and Applied Linguistics,
Zhytomyr Polytechnic State University

Zoia Biloshytska,

Senior Lecturer at the Department of Pedagogical Technologies and Language Training,
Zhytomyr Polytechnic State University

Natalia Panchenko,

Senior Lecturer at the Department of Pedagogical Technologies and Language Training,
Zhytomyr Polytechnic State University

Natalia Honcharuk,

Teacher of English at Separate subdivision «Scientific Lyceum»,
Zhytomyr Polytechnic State University

THE STRUCTURE OF THE GENRE «PUBLIC SPEECH OF A POLITICIAN» IN MODERN ENGLISH DISCOURSE

The article examines the structure of modern English political discourse's «public speech of a politician» genre. Nowadays, one of the urgent issues of modern linguistics is the study of discourse in terms of the speech behavior of a person in the broad context of his life activities in society. Directly, "discourse" is multifaceted and is used with different meanings.

In the study, the authors used President Volodymyr Zelenskyi's speeches to the legislative bodies of other countries and online appeals to the world community regarding the Russian-Ukrainian war. The research proves that compositional clarity is essential in constructing the «public speech of a politician» genre. According to many researchers, the addressee needs to have a sense of proportion in the volume: the speech should be the topic and facts required at most. In particular, three blocks can be distinguished in the composition: – greetings to the audience; – the main part, and the summary. Each block differs in the corresponding graphic and linguistic stylistic embodiment. Attention is focused on convincing the audience and taking into account socio-cultural and historical factors, professional characteristics of listeners, and regional differences. The authors note that in each block, the president of Ukraine carefully chooses words to emphasize the importance of what he said. Using repetitions in his speeches, he expresses respect for the countries' leaders, appeals to the world community, and strives to build close associative ties between Ukraine and the states, to which he addresses and outlines the tragic nature of the current situation.

Keywords: discourse, human speech behavior, online appeal, audience persuasion, genre construction, political thought, speech, public speaking, modern English discourse.

У сучасному заполітизованому суспільстві, яке стрімко рухається вперед, варто знати, як формується політична думка та що обумовлює політичну поведінку громадян. У реаліях війни надзвичайно важливо розуміти, як і якими способами політики представляють інтереси своєї держави на міжнародному полі та яка риторика сприяє кращій взаємодії із демократичним світом, що впливає на міжнародну спільноту заради досягнення мети ораторів.

Актуальність дослідження визначається зацікавленістю світової спільноти ситуацією в Україні та полягає у важливості вивчення сучасного англomовного політичного дискурсу, зокрема особливостей жанру «публічна промова політика». Вивчення цього жанру дає змогу виявити специфіку функціонування мовного коду в контексті політичної комунікації та особливості професійної мовленнєвої поведінки політичних спікерів, які презентують країну на міжнародній арені, а відтак формують імідж держави.

Мета дослідження – розглянути побудову та охарактеризувати «публічну промову політика» як жанр сучасного англomовного політичного дискурсу. **Об'єктом дослідження** є жанр «публічна промова політика» у просторі сучасного англomовного політичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей дискурсу належить до ключових проблем сучасної української та зарубіжної лінгвістики. Відповідно висвітлення цього питання знаходимо у працях багатьох видатних мовознавців, зокрема О. Воробйової, І. Бутової, А. Загнітка, О. Ковальової, Н. Кондратенко, Н. Шевчук, К. Серажим, Ф. Бацевича, Я. Бондаренко, О. Гніздечко, Л. Безуглої, О. Бондаренко, П. Донець, В. Жуковської, Я. Бломмерта, А. Белла, З. Харріса та інших, які навели визначення поняття «дискурс», розглянули його типологію, окреслили дистинктивні характеристики тощо. Однак попри значну кількість мовознавчих розвідок питання сутності дискурсу, а також особливості його аналізу потребують розробки та уточнення. Відтак одним з нагальних питань сучасної лінгвістики є дослідження дискурсу в аспекті мовленнєвої поведінки людини у широкому контексті її життєдіяльності у соціумі.

Матеріалом нашого дослідження є промови президента України Володимира Зеленського перед законодавчими органами інших країн та онлайн-звернення до світової спільноти щодо російсько-української війни. Було опрацьовано 12 промов, які опубліковані на офіційному сайті Президента України www.president.gov.ua.

Виклад основного матеріалу. Поняття «дискурс» має латинське коріння та відповідно позначало «розмову, бесіду, пояснення, доказ, аргумент, логічне міркування». З інтенсивним вжитком термін набував загального вживання як публічне мовлення, а саме певним явищем дійсності, що характеризується знаковою природою та певною структурністю тощо (Озодовська, 2004: 26).

У сучасній дискурсіології поняття «дискурс» є багатоплановим та використовується у різних значеннях. Справедливо зазначити, що мовна діяльність, спрямована на пропаганду, емоційний вплив, спонукання до відповідних дій, формування суспільної злагодженої позиції, прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності поглядів у країні, є надважливою (Шевченко, 2014: 80). Відповідно особливо актуально дослідити саме публічну промову політика, що пов'язана зі сприйняттям і оцінкою політичної реальності в процесі комунікативної діяльності.

Дослідники наголошують, що переважна більшість політичних промов є гостро публіцистичними, адже вони містять висловлення та відстоювання думок, поглядів, переконань, ідеологічних настанов (Самойлова, 2016). Політична промова є певною комунікацією, за якої оратор повідомляє щось, та суспільство, яке сприймає промову, проявляючи єдність (Grieswelle D., 2000: 152). Відповідно великого значення набуває безпосередньо особистість оратора.

На думку багатьох дослідників, важливою ознакою жанру «публічна промова політика» є композиційна чіткість. Адресанту важливо мати почуття міри в обсязі: промова не повинна бути більшою, ніж цього вимагає тема та фактаж. Саме тому традиційно інформація надається адресатам відповідними функціонально-семантичними блоками (услід за Дж. Свейлзом (Swales J., 1990: 80–85) та Т. В. Яхонтовою (Яхонтова, 2009: 170)). Зокрема у композиції текстів жанру «публічна промова політика» виокремлюємо три блоки (див. Рис. 1), кожен з яких різниться відповідним графічним та лінгвостилістичним втіленням:

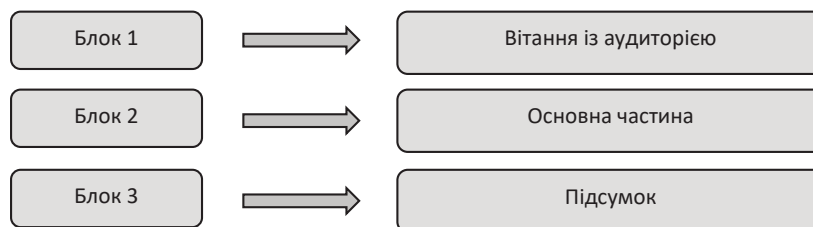

Рис. 1. Композиція текстів жанру «публічна промова політика»

У **Блоці 1** «Вітання із аудиторією» політичний діяч звертається з вітальним словом до аудиторії. Оскільки основною метою політичної промови є переконання аудиторії, оратор враховує соціокультурний та історичний фактори, професійні характеристики слухачів, їхню освіту, стать, вік, регіональні відмінності. Зокрема, у своєму зверненні до Сейму Республіки Польща, Президент акцентує увагу на дружніх стосунках між народами та лідерами: "...*Dear Mr. President, my friend Andrzej! Dear Mrs. Marshal of the Sejm! Dear Mr. Marshal of the Senate!... Polish brothers and sisters!...*" (12).

Крім того, звертаючись до польського народу: "*brothers and sisters*", В. Зеленський підкреслює спільне слов'янське походження наших народів, тисячолітню історію, яка нас об'єднує, а отже, і тісну співпрацю у майбутньому. Також, послуговуючись окличними реченнями та використовуючи слово "*dear*" щонайменше тричі, він висловлює повагу до лідерів та народу Польщі.

Звертаючись до парламенту Великої Британії, мовець декілька разів вживає слово "*great*", екстраполюючи назву самого острова *Great Britain* на її людей "*great people*" та історію "*great history*". Потім він проводить паралель між Об'єднаним Королівством та Україною, наголошуючи, що остання не лише має величну мрію "*great dream*", але й веде велику боротьбу "*great struggle*". Таке багаторазове повторення слова *great* має на меті апелювати до народу Британії та побудувати тісні асоціативні зв'язки між двома державами. "...*I'm addressing all the people of the United Kingdom. All the people of Great Britain. Great people. With a great history. I'm addressing you as a citizen, as President of a great country as well. With a great dream. And a great struggle...*" (6). Виступаючи перед Конгресом США, Володимир Зеленський двічі називає американців друзями "*friends*", що свідчить про приязнь, теплі стосунки та беззаперечний зв'язок між американцями та українцями. Також таке звертання демонструє чітку зовнішньо-політичну позицію українського народу.

Звертаючись до урядів та народів різних країн, В. Зеленський послуговується різними видами, формами та стратегіями звертання, що характеризує його як вправного оратора, що знає свою цільову аудиторію.

У **Блоці 2** «Основна частина» Президент зазначає основні проблеми та пропонує стислий виклад ідей звернення. Відповідно політику важливо здобути увагу аудиторії та зацентрувати її на актуальних питаннях в Україні. Володимир Зеленський уміло використовує повтори для окреслення трагічності нинішньої ситуації: "...*I want to tell you about our 13 days. 13 days of fierce war, which we did not start and did not want. But we are waging it...*" (6).

Він також проводить паралелі між подіями минулого та сьогодення, нагадує, що будь-яка війна не шкодує нікого та нічого. Зіставляючи історію британського півострова та України, президент апелює до схожих фактів в історії обох країн з посиланням на події, місця та дати, що є символічними: "*Because we do not want to lose what we have, what is ours – Ukraine. Just as you did not want to lose your island when the Nazis were preparing to start the battle for your great power, the battle for Britain...*" (6).

У такий спосіб, виступаючи в Американському Конгресі, Президент згадує трагічну сторінку в історії США, Перл Харбор: "...*Remember Pearl Harbor. Terrible morning of December 7, 1941...*" (7). Таке використання національно-специфічних реалій є важливою характерною рисою політичних промов, які використовуються для пробудження бажаних емоцій та асоціацій.

Крім того, у цьому блоці президент України ретельно добирає слова для підкреслення важливості сказаного:

1) окреслення жахів повномасштабної війни в Україні: "...*78 Ukrainian children who died from rockets and shelling...*" (12);

2) проблем та потреб нашої держави: "...*Ukraine needs to do to become a member of NATO, to be safe, to receive security guarantees...*" (2);

3) проводить паралелі з минулим та нагадує, проти чого та за що ведеться ця війна: "...*In your great history you have pages that will allow you to understand Ukrainians...*" (5);

4) про жертви серед цивільного населення та зруйновані міста: "...*Our Mariupol ... is bombed around the clock. Russian troops drop air bombs on it and fire missiles. They even bombed a maternity hospital and a children's hospital in Mariupol...*" (1);

5) про відсутність будь-якої людяності в окупантів: "...*A neighbor who obviously acts without God...*" (12);

6) про можливе погіршення ситуації: "...*No one will be able to save one or another part of the Earth from radiation pollution due to the use of nuclear weapons...*" (9).

Також у цьому блоці мовець наголошує на важливості нагальних дій, говорячи про можливі наслідки трагедії України для світу: "...*Russia has destroyed the global security architecture and dealt a powerful blow to international relations...*" (4). Відтак закликає світову спільноту до дії та зосереджує увагу на тому, наскільки важливо, щоб допомога надходила якомога швидше, оскільки бездіяльність може призвести до руйнівних наслідків для всього світу, а не лише для України, зокрема голоду через перекриті торговельні шляхи, а також перспективою подальшої збройної агресії з боку росії.

Також президент України намагається попередити про те, що, якщо Україна не отримає наразі допомоги, війна може охопити ширшу географію. Президент звертається до гарантів європейських цінностей за допомогою та надією на подальшу співпрацю. Саме цей блок є стратегічно найважливішим для досягнення цілей. У цій частині промови мовець утримує увагу аудиторії, змушує її задуматись та перейняти емоції. Зеленський, зокрема, апелюючи до адресатів, очікує від них:

1) збільшення поставок військової допомоги:

"...*But first – weapons for Ukraine...*" (4);

2) посилення санкційного впливу на державу-агресора:

"...*All American companies must leave Russia, their market. Leave this market flooded with our blood...*" (5);

3) емпатії у ставленні до України:

"...*We are just like you. Absolutely the same! You know that. You feel it. You see me and you understand all this...*" (1);

4) наголошує на спільних демократичних цінностях та спільній меті:

"...*We are fighting for the values of Europe and the world, sacrificing our lives in the name of the Future...*" (5).

Проаналізувавши низку промов у **Блоці 2**, можемо стверджувати, що усі вони мають схожу структуру і мету. Президент не приховує жальливих фактів та злочинів війни. Акцентує увагу на втратах серед цивільного населення, зокрема дітей – майбутнього нації та наголошує на жальливості воєнних злочинів російської федерації. Таким чином, він апелює до

емоцій своїх слухачів і не дає забути про Україну та її боротьбу проти ворога, який не відзначається ані цивілізованістю, ані гуманністю. Зеленський наголошує на допомозі Україні від держав партнерів та підкреслює важливість перемоги України для усього світу.

У **Блоці 3** «Підсумок» мовець прощається із аудиторією, висловлює сподівання на розуміння та подальшу співпрацю, нагадує про основні проблеми, мету своєї промови та спонукає лідерів до нагальних дій: “Choose Ukraine. For the sake of peace! For the sake of all of us” (1).

Політик уклінно дякує прихильникам України серед світової спільноти: “I am grateful to everyone who supports us Thank you”. Він також налаштує їх на постійну співпрацю та підтримку: “...I thank you for your support. I am thankful to everyone present in this hall of parliament. To every citizen of Canada. I'm grateful to you, Justin. Grateful on behalf of the entire Ukrainian nation. I am sure that together – and only together – we will defeat all enemies. Glory to Ukraine! Thank you Canada!...”(10).

Усі свої промови він закінчує уже на весь світ відомим гаслом борців за незалежність “Glory to Ukraine!” (2).

Проаналізувавши кожен блок публічної промови політика, можемо стверджувати, що композицію текстів жанру «публічна промова політика» представлено трьома функціонально-семантичними блоками, які є характерною ознакою досліджуваного жанру. Кожен блок відповідає за свій аспект впливу на аудиторію.

Висновки та перспективи дослідження. Розглянувши питання сучасного англомовного політичного дискурсу та побудови жанру, ми дійшли висновку, що композиційна чіткість є важливою ознакою текстів жанру «публічна промова політика». Відповідно інформація надається аудиторії певними функціонально-семантичними блоками. Зокрема у композиції текстів жанру «публічна промова політика» виділяємо три блоки, а саме: «Вітання з аудиторією», «Основна частина», «Підсумки». Кожен блок має свою ціль та мету, які відповідають стратегічним цілям мовця, а також характеризується відповідним мовним оформленням, що увиразнює зміст повідомлення та сприяє розумінню аудиторією. **Блок 1** покликаний окреслити рамки спілкування, висловити повагу та виділити ставлення мовця до аудиторії. **Блок 2** є найважливішим зі стратегічної точки зору. У ньому мовець має на меті здобути увагу аудиторії та утримати її, а також зазначаються основні проблеми та пропонуються шляхи їх вирішення. У **Блоці 3** спікер завершує промову, прощається із аудиторією, висловлює сподівання на розуміння та подальшу співпрацю, нагадує про основні проблеми, мету своєї промови та спонукає лідерів до нагальних дій, висловлює сподівання на подальшу співпрацю. Отже, варто зазначити, що дискурс є зв'язним текстом разом з екстралінгвістичними факторами. Це текст, що аналізується у контексті подій мовлення як цілеспрямований соціальний акт, своєрідний компонент, що уможлиблює взаємодію мовця з аудиторією та його вплив на соціум. У ході дослідження вдалося визначити, що політичний дискурс – це сукупність факторів, які є складовими взаємодії політичного суб'єкта з політичним об'єктом.

Наукова новизна полягає у ґрунтовному дослідженні впливу жанру «публічна промова політика» на суспільну думку шляхом використання лінгвостилістичних особливостей, які були описані та схарактеризовані в рамках наукового дослідження.

Практична цінність дослідження полягає в перспективі використання його висновків та результатів у навчальних курсах з лінгвістики та науково-дослідницьких роботах студентів і аспірантів. Вивчення побудови жанру «публічна промова політика» та лінгвостилістичних характеристик дає змогу використовувати отримані результати у навчальних матеріалах з англійської мови для спеціальних цілей та для студентів спеціальностей «Міжнародні відносини» та «Політологія».

Перспектива подальших досліджень полягає у поглибленому вивченні жанру «публічна промова політика» як складової впливу на суспільство та формування громадської думки.

Література:

1. Озадовська Л. Мова у контексті діалогу. *Філософська думка*. 2004. № 3. С. 26. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Самойлова І. В., Подвойська О. В. Лексичні особливості політичних промов. Наукові записки НДУ ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки. Книга 1. 2016. С. 235–238.
3. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика: словник термінів та понять. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 380 с.
4. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генеалогія наукової комунікації : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 420 с.
5. Grieswelle D. Politische Rhetorik: Macht der Rede, öffentliche, Legitimation, Stiftung von Konsens. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden, 2000. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=0muF8q3I2vIC&pg=PA136&lpg=PA136&dq=klages+2001:24&source> (дата звернення: 01.12.2022).
6. Swales J. Genreanalysis: English in academic and research settings / J. Swales. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 260 p.

Список ілюстративного матеріалу:

1. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to Italians and all Europeans. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-palati-d-73733> (дата звернення: 29.11.2022).
2. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the Bundestag. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-bundesta-73621> (дата звернення: 27.10.2022).
3. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the European Council. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-yevr-75465>
4. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the participants of the Group of Seven summit. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-ucha-73801> (дата звернення: 17.10.2022).
5. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the US Congress. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609> (дата звернення: 23.10.2022).
6. Address by the President of Ukraine to the Parliament of the United Kingdom. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-parl-73441> (дата звернення: 17.11.2022).
7. Address by Volodymyr Zelenskyy in a joint meeting of the US Congress. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/mi-stoyimoboremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017> (дата звернення: 24.12.2022).
8. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Assembly of the Republic, Parliament of Portugal. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-asambley-74465> (дата звернення: 02.11.2022).

9. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Australian Parliament. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73993> (дата звернення: 17.11.2022).

10. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Canada. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-parlamen-73581> (дата звернення: 14.10.2022).

11. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Riigikogu, Estonian Parliament. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-rijgikog-74297> (дата звернення: 11.11.2022).

12. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Sejm of the Republic of Poland. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-sejmi-res-73497> (дата звернення: 20.09.2022).

References:

1. Ozadovska L. Mova u konteksti dialohu. *Filosofska dumka*. 2004. № 3. S. 26. URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (дата звернення: 10.11.2022).

2. Samoilova I. V., Podvoiska O. V. Leksychni osoblyvosti politychnykh promov. *Naukovi zapysky NDU im. Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky*. Knyha 1. 2016. S. 235–238.

3. Shevchenko L. I., Derhach D. V., Syzonov D. Iu. *Medialinhvistyka: slovnyk terminiv ta poniat*. Kyiv : VPTs “Kyivskiy universytet”, 2014. 380 s.

4. Iakhontova T. V. *Linhvistychna henealohiia naukovoї komunikatsii : monohrafiia*. Lviv : Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka, 2009. 420 s.

5. Grieswelle D. *Politische Rhetorik: Macht der Rede, öffentliche, Legitimation, Stiftung von Konsens*. Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden, 2000. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=0muF8q3I2vIC&pg=PA136&lpg=PA136&dq=klages+2001:24&source> (дата звернення: 01.12.2022).

6. Swales J. *Genreanalysis: English in academic and research settings*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 260 p.

Spysok iliustratyvnoho materialu:

1. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to Italians and all Europeans. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-palati-d-73733> (дата звернення: 29.11.2022).

2. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the Bundestag. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-bundesta-73621> (дата звернення: 27.10.2022).

3. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the European Council. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-yevr-75465>

4. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the participants of the Group of Seven summit. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-ucha-73801> (дата звернення: 17.10.2022).

5. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the US Congress. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609> (дата звернення: 23.10.2022).

6. Address by the President of Ukraine to the Parliament of the United Kingdom. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-parl-73441> (дата звернення: 17.11.2022).

7. Address by Volodymyr Zelenskyy in a joint meeting of the US Congress. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/mi-stoyimoboremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017> (дата звернення: 24.12.2022).

8. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Assembly of the Republic, Parliament of Portugal. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-asambley-74465> (дата звернення: 02.11.2022).

9. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Australian Parliament. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73993> (дата звернення: 17.11.2022).

10. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Canada. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-parlamen-73581> (дата звернення: 14.10.2022).

11. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Riigikogu, Estonian Parliament. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-rijgikog-74297> (дата звернення: 11.11.2022).

12. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Sejm of the Republic of Poland. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/vistupprezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-sejmi-res-73497> (дата звернення: 20.09.2022).

Отримано: 27 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 4 травня 2023 р.

e-mail: m.shleneva@khai.edu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4297-6872>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-211-213

Shlenova M. N. Analysis of effective methods of forming ukrainian-language communicative competence in foreign students. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 211–213.

УДК: 378.147.88 – 047.22:81'243

Maryna Shlenova,*PhD in Philology, Associate Professor of Department of Document Studies and Ukrainian Language,
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"*

ANALYSIS OF EFFECTIVE METHODS OF FORMING UKRAINIAN-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN STUDENTS

This article is devoted to the analysis of effective methods of forming Ukrainian-language communicative competence in foreign students. This problem is important in the modern educational environment due to the growing number of foreign students studying in Ukraine. The necessity of developing and applying effective approaches that help learn Ukrainian language and culture effectively is emphasized.

This article analyzes various approaches and innovative technologies used to develop Ukrainian-language communicative competence in foreign students. In particular, the effectiveness of the communicative approach, interactive technologies, and intercultural communication is considered. Multimedia technologies.

The study found that the most effective methods are those that combine practical work with the language and use of modern technologies. In addition, an important condition for the successful formation of Ukrainian-language communicative competence is an individual approach to each foreign student and an understanding of his or her personal needs and goals.

Keywords: *communicative competence, Ukrainian as a foreign language, foreign students, innovative language teaching technologies.*

Шленьова Марина Геннадіївна,*кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та української мови,
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"*

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена аналізу ефективних методів формування україномовної комунікативної компетентності у іноземних студентів. Ця проблема є важливою в сучасному освітньому середовищі у зв'язку зі зростаючою кількістю іноземних студентів, які навчаються в Україні. Підкреслено необхідність розробки та застосування ефективних підходів, що допомагають ефективно вивчати українську мову та культуру.

У статті проводиться аналіз різних підходів та інноваційних технологій, які використовуються для формування україномовної комунікативної компетентності у іноземних студентів. Зокрема, розглянуто ефективність застосування комунікативного підходу, інтерактивних технологій, інтеркультурної комунікації. Мультимедійних технологій.

В результаті дослідження було встановлено, що найбільш ефективними методами є ті, що поєднують в собі практичну роботу з мовою та використання сучасних технологій. Також, важливою умовою успішного формування україномовної комунікативної компетентності є індивідуальний підхід до кожного іноземного студента та розуміння його особистих потреб та цілей.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, українська мова як іноземна, іноземні студенти, інноваційні технології навчання мови.*

The problem formulation. The development of Ukrainian-language communicative competence in foreign students is an important and urgent task for the training of qualified specialists in various fields. Developing Ukrainian-language communicative competence in international students is important for several reasons. Communicative competence is a key skill for successful communication in any language. Foreign language communicative competence helps students interact effectively with native speakers, as well as to better understand the culture and traditions, which makes them more adaptable to life in a new environment. Learning another language also helps to develop cognitive functions such as critical thinking, analytical skills, and attention to detail and opens up new cultural horizons for students. To acquire Ukrainian-language communicative competence, it is necessary to apply various approaches and innovative technologies that will contribute to the development of students' communication skills and abilities.

Analysis of recent studies and publications. The issue of communicative competence of foreign students is studied by many domestic scholars: O. Belikova, N. Bessonova, O. Greul, S. Dytuk, L. Skripnik, N. Chernonogorskaya (Belikova et al, 2017), L. Bondarenko, I. Knjazeva (Bondarenko et al., 2020), N. V. Kalashnik (Kalashnik, 2016), O. L. Kaniuk (Kaniuk, 2013), L. I. Pats (Pats, 2018), A. M. Prikhodko (Prikhodko, 2015; 2016), O. O. Vdovina (Vdovina, 2019), M. G. Shlenova (Shlenova, 2017; 2019; 2022) and many others. Their works are dedicated to forming the communicative competence in foreign students as the necessary constituent of mastering a foreign language and the methods of organization of the differential study of Ukrainian; modern approaches to the definition of a concept of "communicative competence"; the problem of a complex approach to forming communicative competence of foreign students of technical higher schools of Ukraine at the stage of pre-university training; the structure of intercultural competence of the foreign medical students as a pedagogical category based on the analysis of contemporary psychological and pedagogical literature; determine the peculiarities in learning Ukrainian as a foreign language, etc.

The study aims to analyze effective approaches to the formation of Ukrainian-language communicative competence in foreign students. The subject of the article is an effective approach to the formation of Ukrainian-language communicative competence in foreign students, and the object is the formation of Ukrainian-language communicative competence in foreign students.

Research results. Modern approaches and innovative technologies for developing foreign language communicative competence are aimed at creating effective conditions for language learning, developing communication skills, and increasing students' motivation to learn the language. The main approaches and technologies are:

1. Communicative approach.

This approach focuses on the development of communicative competence, i.e., the ability to communicate in the language. Its main principles are focus on speech activity, interaction, partnership and mutual assistance, and adaptability to individual needs of students.

The communicative approach is one of the most common and effective approaches to teaching foreign languages. The main principle of this approach is to create conditions for real communication between students with different levels of language proficiency. The main goal of the communicative approach is to develop students' communication skills and their ability to communicate in different situations.

The main components of the communicative approach include:

– functional-communicative approach, according to which students learn a foreign language to achieve specific communication goals.

– situational approach, which involves creating situations for communication that are as close to real-life as possible.

– interactive approach, in which the learning process is organized as a dialog between the teacher and students.

– language competence and language practice.

To implement the communicative approach, various methods and technologies are used, such as games, role-playing games, discussions, interactive exercises, work in pairs or small groups, projects, and video and audio materials. Computer technology and online learning resources are also often used to expand the opportunities for communication and language practice.

The communicative approach is effective because it encourages learners to actively participate in the learning process, develops their communication skills, and promotes the language acquisition.

2. Interactive technologies.

These technologies involve the active participation of students in the learning process and the use of various methods to engage them in speech activities. Such technologies include group interaction, projects, Internet resources, video and audio materials, etc.

Interactive technologies are an approach to teaching that promotes students' active participation in the learning process and contributes to the formation of their foreign language communicative competence. The use of interactive technologies allows students to actively communicate with each other, exchange ideas, develop critical thinking, and solve problems.

One of the most popular interactive technologies is the use of interactive whiteboards. These whiteboards allow teachers to create interactive lessons using visuals, audio and video, interactive exercises, and other elements. Thanks to this, students can actively interact with the material using various means of communication, such as images, video, sound, and text.

Another interactive technology is the use of mobile applications and games for learning. With these tools, students can learn a language at any time and place that is convenient for them, using interactive exercises and games that allow them to deepen their knowledge and skills.

Interactive technologies can also be used for collaboration and communication between students and teachers, for example, through video conferencing, online discussions, shared resources, etc.

Interactive technologies are an effective tool for developing students' foreign language communicative competence. Such technologies allow to create conditions for active participation of students in the learning process, promote the development of communication skills, and provide an individual approach to each student.

One of the most effective examples of interactive technologies is the use of computer programs for teaching foreign languages. These programs allow students to learn new words and expressions on their own, perform exercises to understand and use the language in different situations, and receive instant feedback on the correctness of their tasks.

Interactive technologies also include the use of online resources, video and audio materials, webinars, and interactive exercises on distance learning platforms. Thanks to these tools, students can learn and practice the language anytime and anywhere, interact with other students and teachers, receive feedback and improve their skills.

It is also important to note that interactive technologies allow us to create conditions for individual work with each student. Each student can complete tasks at their own level, depending on their needs and abilities. This helps achieve better results in learning and forming foreign language communication.

3. Intercultural communication.

This approach involves developing students' ability to interact with representatives of other cultures and languages, to understand and respect their values, traditions, and norms of behavior. For this purpose, various interactive exercises and games are used, as well as specially designed training programs.

Intercultural communication is the process of exchanging information and understanding between cultures. In the context of foreign language learning, this approach focuses on helping students understand and appreciate cultural differences that affect communication between people from different cultures.

Intercultural communication can be used as a language learning method that develops students' communication skills and increases their cultural competence. For example, when learning a foreign language, you can focus on learning the differences in speech and cultural habits between different countries and nationalities.

Intercultural communication can also include the use of interactive technologies, such as video conferencing, social media discussions, etc., to increase understanding and communication between people from different cultures. It is advisable to use such methods in language learning and linguistic and cultural studies.

The main purpose of intercultural communication is for students to gain a deeper understanding of the culture of another country and nationality, which will allow them to communicate more effectively with native speakers and feel more confident when communicating with them.

4. Multimedia technologies.

Modern approaches to teaching foreign languages are inextricably linked to the use of innovative technologies, among which multimedia technology occupies a special place.

Multimedia technology is the use of various media formats (text, sound, video, graphics, etc.) to create learning materials. These can be video tutorials, audio files, interactive tasks, multimedia presentations, and other materials that contribute to the effective assimilation of information.

Multimedia technology allows you to create learning materials interesting and understandable for students. Their interaction with such materials is more interactive, which increases their motivation to learn and contributes to the formation of foreign language communicative competence.

One of the main advantages of multimedia technology is the ability to individualize learning. Students can study the material at their own pace and at a time convenient for them. Additionally, the use of interactive exercises allows you to take into account different levels of language proficiency and individual characteristics of each student.

Learning materials created with the help of multimedia technology can be accessed online, which allows students to study from anywhere and at any time convenient for them.

Thus, the use of multimedia technology is an effective way to develop foreign students' communicative competence.

Conclusions. The use of modern approaches and innovative technologies in the development of foreign language communicative competence of foreign students learning Ukrainian can be a very effective and useful process.

One of the most effective approaches is the communicative method, which involves active interaction of students with each other and with the teacher, the use of situation-oriented exercises and tasks that promote the development of communication skills.

Another important approach is interactive teaching, which allows students to be active participants in the learning process and involves various methods and tools, such as video and audio materials, virtual tours, and online games, etc.

Also, the use of innovative technologies, such as online platforms and mobile applications for language learning, can be very beneficial for students. They can use these tools to have free access to various exercises and tasks, tests, video and audio materials, as well as to communicate with native speakers and other students.

Thus, the use of modern approaches and innovative technologies in the development of foreign language communicative competence of foreign students learning Ukrainian can help improve the quality of learning, increase student motivation, and ensure their successful future in professional activities.

References:

1. Belikova O., Bessonova N., Greul O., Dytuk S., Skripnik L., Chernogorskaya N. "Active methods of forming the communicative competence of foreign students of technical specialties". *Teaching Languages at Higher Educational Establishments at the Present Stage. Intersubject Relations*. 2017, no. 29. P. 17–26.
2. Bondarenko L., Knjazeva I. "Formation of communicative competence of foreign students of engineering specialties at technical universities of Ukraine", *Bulletin of Kharkiv National Automobile and Highway University*. 2020, no. 89. P. 147–151. doi: <https://doi.org/10.30977/BUL.2219-5548.2020.89.0.147>.
3. Kalashnik N. V. "The structure of intercultural communicative competence of foreign students future medical specialists". *The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: pedagogy*. 2016, no. 3. P. 98–105.
4. Kaniuk O. L. "To the issue of foreign language communicative competency of future specialists in higher educational establishment", *Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Series: Pedagogy. Social work*. 2013, no. 27. P. 60–64.
5. Pats L. I. "Formation of Foreign Students' Communicative Competence in Ukrainian Language Classes". *The humanitarian component in the light of modern educational paradigms: materials of the II All-Ukrainian science and practice conference with international participation*. Kharkiv, 19 April 2018. P. 89–95.
6. Prikhodko A. M. "Features of formation of professional-communicative competence of foreign students in higher technical educational institutions". *Pedagogy and Psychology*. 2015, no. 51. P. 201–210.
7. Prikhodko A. M. "Forming communicative competence of foreign students based mobile technologies". *Collection of research papers «Pedagogical Sciences»*. 2016, no. 73(2). P. 104–108.
8. Vdovina O. O. "Features of formation of communicative competence of foreign students". *Young Scientist*. 2019, no. 5.1 (69.1), P. 47–50.
9. Shlenova Maryna, Nesterenko Anastasiya, Girich Zoya, Konoplenko Nataliia, Boiarska-Khomenko Anna, Korneiko Yuliia. "Learning RFL and UFL in Ukrainian Universities: Focus on Arabic Students". *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019, Supplement, Vol. 11. P. 257–263. <http://dx.doi.org/10.18662/rrem/188>.
10. Shlenova M. "Place of the grammar tasks in system of study Ukrainian as foreign language". *Innovations and traditions in language training of students: materials of the international scientific and practical seminar*. Kharkiv, 14 December 2017. P. 333–335.
11. Shlenova M. "Speech competence development in foreign students at classes on Ukrainian as a foreign language (preparation department)". *Theory and Technology of Foreign Language Education: Proceedings of the V (IX) International Scientific and Practical Conference*. Kyiv, 26 October 2022. P. 96–97. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7729402>.
12. Shlenova M. "The interactive technologies of study Ukrainian as a foreign language: structural analysis". *Problems and prospects of language training of foreign students: materials of the 12th International scientific and practical conference*. 12-13 October 2017. P. 404–408.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 3 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 29 квітня 2023 р.

e-mail: saphochka1@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-9267>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-214-217

Борзенко О. П. Міжособистісне спілкування викладачів при викладанні іноземних мов як лінгвістичний обіг комунікативним підходом. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 214–217.

УДК: 81:378:37.02

Борзенко Олександра Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ОБІГ КОМУНІКАТИВНИМ ПІДХОДОМ

На основі здійсненого дослідження встановлено, що викладання іноземних мов та його успіх визначаються рівнем комунікативної компетентності спілкування викладачів. Оволодіння спілкуванням як лінгвістичним обігом комунікативного підходу дає змогу уникнути конфліктів, вдосконалити своє мистецтво комунікативної поведінки, правильно висловлювати свої думки, відстоювати свою позицію, що сприяє суспільному успіху, максимальної своєї реалізації. Зазначається як високий рівень соціальної і міжкультурної мобільності спонукає людей частіше спілкуватися. Спілкування – одна з необхідно-важливих умов розвитку й формування суспільства та будь-якої діяльності особистості. Часто «спілкування» ототожнюють з «комунікацією», однак ці поняття різняться між собою. Звернуто увагу на те, що у процесі педагогічної діяльності викладачі іноземних мов повинні урахувати різні аспекти спілкування, його особливості, але щоб стати майстром іноземного спілкування, необхідно мати якості, важливі для міжособистісних відносин. Розглянуто список якостей, які повинні бути своєрідним орієнтиром для викладачів при спілкуванні: до чого прагнути, які риси виховувати, культивувати не тільки в себе, а і у студентів. Визначено, що становлення висококваліфікованих викладачів іноземних мов можливе за умов сформованого міжособистісного спілкування, що залежить від індивідуальних особливостей, педагогічного досвіду, професійної компетентності, яка передбачає поєднання знань із методики викладання іноземних мов, лінгвістики, соціології, психології, культурології тощо. Іншими словами кожного викладача характеризує власне спілкування, яке є унікальним та неповторним. Зазначаються декілька функцій, які виконує спілкування в сучасному інформаційно-насиченому суспільстві.

Проаналізовані погляди вчених стосовно проблеми спілкування та зроблені висновки.

Ключові слова: викладачі, викладання іноземних мов, спілкування, комунікаційний підхід, лінгвістичний обіг, студенти.

Oleksandra Borzenko,
PhD in Pedagogy, Docent,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Kharkiv National Automobile and Highway University

INTERPERSONAL COMMUNICATION OF TEACHERS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AS LINGUISTIC CIRCULATION WITH A COMMUNICATIVE APPROACH

On the basis of the conducted research, it was established that the teaching of foreign languages and its success are determined by the level of communicative competence of teachers. Mastering communication as a linguistic circuit of a communicative approach allows you to avoid conflicts, improve your art of communicative behavior, correctly express your thoughts, defend your position, which contributes to social success, maximum self-realization. It is noted that a high level of social and intercultural mobility encourages people to communicate more often. Communication is one of the necessary and important conditions for the development and formation of society and any individual activity. Often "communication" is equated with "verbal interaction", but these concepts differ from each other. Attention is drawn to the fact that in the process of pedagogical activity, teachers of foreign languages should take into account various aspects of communication, its features, but in order to become a master of foreign language communication, it is necessary to have qualities that are important for interpersonal relations. The list of qualities that should be a kind of reference point for teachers in communication is considered: what to strive for, what traits to educate, cultivate not only in oneself, but also in students. It was determined that the formation of highly qualified teachers of foreign languages is possible under the conditions of formed interpersonal communication, which depends on individual characteristics, pedagogical experience, professional competence, which involves a combination of knowledge from the methodology of teaching foreign languages, linguistics, sociology, psychology, cultural studies, etc. In other words, each teacher is characterized by his own communication, which is unique and unrepeatable. Several functions performed by communication in today's information-rich society are noted.

The views of scientists on the problem of communication were analyzed and conclusions were drawn.

Keywords: teachers, foreign language teaching, communication, communication approach, linguistic circulation, students.

Постановка проблеми. Успіх при викладанні іноземних мов значною мірою визначається рівнем іншомовної комунікативної компетентності викладачів. Сьогодні соціальна та міжкультурна мобільність потребує від людей ефективного іншомовного спілкування, що вимагає від них рішення проблем засвоєння моральних та етичних основ. Швидкий розвиток нових педагогічних технологій та широка доступність інформаційних ресурсів потребують відповідного перегляду діяльничого підходу до аналізу питань з проблем спілкування.

Актуальність дослідження. Зв'язки комунікативного підходу, його процеси, методи й методики, постійне зростання значення теорії комунікації свідчать про актуальність ролі у дослідженні проблем функціонування суспільств, пізнанні сутності особистості, яка може спілкуватися, а також вдосконалити власні навички, знання, уміння.

Аналіз досліджень. Міжкультурна взаємодія між людьми різних країн вимагає багато спілкуватися. Для викладача спілкування – це професійний обов'язок. У процесі педагогічної діяльності викладачі іноземних мов повинні показати свою якісну іншомовну комунікативну компетентність. Але щоб стати професіоналом іншомовного спілкування, необхідні якісні комунікативні вміння, а також забезпечення процесу викладання ефективними мовними засобами навчання.

Список цих якостей встановив польський психолог Є. Мелібруда. Він повинен бути своєрідним орієнтиром для викладачів: до чого прагнути, які риси виховувати, культивувати не тільки в себе, а і у студентів. Для спілкування важливі: емпатія, доброзичливість, автентичність, конкретність, ініціативність, безпосередність, відкритість, прийняття почуттів, конфронтація (Слесик, 2005: 87).

Психологи П. Вацлавік, Д. Бівін, Д. Джексон у праці «Прагматика людських комунікацій» зазначили важливіші особливості міжособистісного спілкування: неунікність, двоаспектність (значеннєвий та реляційний аспекти), невідтворність, взаємоприспособлення учасників спілкування, симетричність і компліментарність тощо. А німецький філософ М. Гайдеггер вважав людину особистістю, тоді, коли вона розуміє внутрішній світ іншої особистості. Але цього можливо досягнути тільки в спілкуванні.

Як зазначає Ф. Бацевич, німецький лінгвіст Е. Гроссе, наголошував, що «комунікація є акцією спілкування за допомогою знаків (мовних і немовних), яка слугує меті передавання інформації незалежно від способу та намірів» (Grosse, 1976). Термін «комунікація» можна вживати як синонім терміна «спілкування» з метою наголошення на процесах соціальної взаємодії, що розглядаються в їхньому знаковому втіленні (Бацевич, 2009: 33).

Проблему міжособистісного спілкування активно досліджували науковці багатьох країн світу – В. Адмоні, Ф. Бацевич, І. Голубовська, Е. Гроссе, Ю. Захарова Г. Кларк, Е. Косеріу, М. Кочерган, С. Ніколаєва, Е. Сірдал, М. Стаббз, Д. Хаймз, М. Халідей, З. Харріс, О. Яшенкова та ін. Вчені наголошують, що успішний комунікативний підхід особистості, мовна діяльність відображає взаємодію соціального, інтелектуального в її поведінці, а також спроможність здійснювати складне, багатокomпонентне, динамічне, цілісне спілкування. Аналіз наукового матеріалу свідчить, що у своїх працях науковці виявляють мовні елементи комунікації, які найповніше відображають лінгвістичний обіг сутності комунікативного підходу у реальному спілкуванні.

Процес спілкування та необхідні для його протікання якості особистості дозволяють викладачам іноземних мов використовувати в комунікативних ситуаціях свої знання, уміння, професійні можливості та володіння культурою країни, мова якою вивчається.

Мета статті проаналізувати питання про роль спілкування при викладанні іноземної мови викладачами, що слугує орієнтиром в комунікативних ситуаціях для передавання інформації.

Виклад основного матеріалу. Суспільство потребує необхідність у спілкуванні (спілкування – це наша природна потреба) між людьми різних національностей. Оскільки навчально-виховний процес викладання іноземних мов проходить на фоні спілкування, найважливішим аспектом професійної компетентності викладачів є іншомовна комунікативна компетенція. Іншомовна комунікативна компетенція, сприяє реалізації практичних навичок спілкування з представниками інших культур.

Життя і діяльність суспільств неможливі без спілкування. Спілкування – одна з необхідно-важливих умов розвитку й формування суспільства та будь-якої діяльності особистості. Часто «спілкування» ототожнюють з «комунікацією», однак ці поняття різняться між собою. «Спілкування» є більш загальним, а «комунікація» позначає лише один із вияв спілкування.

Ф. Бацевич, визначає, що «спілкування в сучасному інформаційно-насиченому суспільстві виконує декілька функцій: *контактну* (встановлення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати повідомлення та підтримувати взаємний зв'язок до завершення акту спілкування); *інформаційну* (обмін інформацією, описами, запитаннями та відповідями); *спонукальну* (заохочення партнера, аудиторії або самого себе до виконання певних фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, духовних та інших дій); *координаційну* (узгодження дій учасників спілкування щодо їх спільної діяльності); *пізнавальну* (адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлень, а також взаємне розуміння намірів, установок, переживань, станів один одного); *емотивну* («обмін» емоціями, збудження у партнера, аудиторії певних переживань, психічних станів тощо); *налагодження стосунків* (усвідомлення і фіксування свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних стосунків); *впливову* (спрямування на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера: намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, рівня активності, смаків, норм поведінки, оцінних критеріїв тощо), що у процесі спілкування ці функції тісно взаємодіють» (Бацевич, 2009: 33, 34).

Спілкування є індивідуальним за виконанням, завжди належить конкретним людям. Індивідуальність спілкування проступає у відборі мовних елементів, в улюблених синтаксичних конструкціях, у частотності вживання мовних засобів тощо. Тому при спілкуванні кожен викладач користується мовними елементами по-своєму. Тобто кожного викладача характеризує власне спілкування, яке є суцільно індивідуальним та унікальним.

Викладач має багато працювати над оволодінням ефективного іншомовного спілкування. Знання, вміння, навички котрі особистість набуває й виробляє беззаперечно є важливим. Поряд з цим набуває поняття комунікативної компетентності, яка визначається багатьма чинниками та є багатоаспектним явищем.

Високу культуру спілкування демонструють комунікативно компетентні викладачі, особистості, які успішно застосовують арсенал морально-етичних норм і правил, вдало визначають характери студентів, з якими спілкуються (Сайтарли, 2007: 12).

Якісний професійний рівень викладання іноземної мови є одним з найважливіших критеріїв спілкування. Щоб спілкуватися, викладачу потрібно поєднувати за допомогою мовних засобів комунікативні та науково-пізнавальні цілі.

Як зазначає М. Кочерган «Мова є явищем суспільним. Мова створена й створена для того, щоб спілкуватися, а спілкування можливе лише в суспільстві. Щоправда, існують і інші комунікативні засоби, наприклад, жести й міміка. У мовознавстві навіть існує думка, що спочатку люди спілкувалися за допомогою жестів і міміки і лише згодом – звуковою мовою. Однак у звичайному людському спілкуванні жести й міміка є лише допоміжними супровідними щодо звукової мови засобами. Допоміжними засобами спілкування можна якоюсь мірою назвати музику й живопис, проте якими б досконалими вони не були, замінити мови не можуть. У кожній людині музика й живопис викликають свої враження, почуття, думки. А от спілкуючись за допомогою мови, всі люди приблизно однаково розуміють висловлене. Тому-то мову вважають найважливішим засобом людського спілкування. До того ж комунікативну функцію виконує не тільки звукове мовлення, а й написані чи надруковані тексти» (Кочерган, 2014: 18).

Професійна майстерність викладачів багато забарвлена. Навіть коротко охарактеризувати окремі «барви» важко, але про дві з них не можна не згадати. По-перше, це безумовно, бездоганне, досконале знання змісту дисципліни (тобто язык, який викладається), по-друге, це – мова. Остання часто є чи не єдиним засобом впливу на аудиторію, володіння її увагою, доведення до студентів фахових знань. Викладацькій риторичі треба вчитися і володіти нею. Мовленню викладачів органічно притаманні дисонанси: стилістичні, змістові, тональні та ін. Ще в стародавні часи Квінт Гораций Флакх казав: «*Sapere... stylum vertas*» («Стиль змінюй частіше»). Це застає слухачів зненацька, збуджує увагу, захоплює і сприяє запам'ятовуванню матеріалу (Кліменко, 2009: 75,76).

Стиль спілкування забезпечується багатством його форм. У мові є багато слів, використання яких робить спілкування кожної людини багатшим, виразнішим, різноманітнішим. Урізноманітнюють спілкування й фонетичні варіанти слів. Багатство та різноманітність спілкування виявляються на лексичному, фразеологічному, словотвірному, граматичному й стилістичному рівнях. Про багатство спілкування судять насамперед по його лексичному складу. Лексичне і фразеологічне багатство формується словниками, художньої, наукової, суспільно-політичної літератури, усної народної творчості. Лексичне багатство вимагає не тільки засвоєння великої кількості слів, а й усіх можливих значень слова. Спілкування в тому чи іншому стилі враховує емоційне, психологічне, нормативне забарвлення слів та їх закріпленість за певним стилем (Пентиліук, Маруніч, Гайдаєнко, 2017: 72, 73).

Отже, через комунікацію формується рівень спілкування. Мовою, виразом обличчя, жестами, інтонацією викладач передає ставлення до предмета обговорення, тим самим розкриваючи, свій рівень знання языка, який він викладає.

Цінності комунікативної якості – задовольнити потребу викладача у спілкуванні з колегами, студентами, обмін духовними, творчими поняттями, які пов'язані з можливістю навчатися, вдосконалюватися, розвивати особистісно-творчі здібності, вивчати світову культуру, займатися улюбленою справою, що дозволяють творче реалізуватися та розвинути особистісні риси. Ці цінності спілкування тісно взаємодіють між собою, а також може переважати одна чи декілька.

Майстерність викладача іноземної мови потребує особисту відповідальність за власне безперервне професійне вдосконалення та розвиток, творчий характер професійної діяльності, що сприяє підвищенню рівня організації навчального процесу викладання й вимагає враховувати та поєднувати аспекти іншомовного культурного досвіду, а також процеси взаємодії культур та народів (Borzenko, 2018: 24).

Навчання іноземній мові потребує наявність певного рівня якого необхідно досягти – це володіння мовою на рівні носія мови, тобто мова є предметом навчання. Варто відзначити, що саме заклади вищої освіти відіграють важливу роль у процесі розвитку іншомовної компетенції як у конкретній особистості, так і суспільстві в цілому, на який впливає такі компоненти, як: вивчення культури інших народів (традицій, звичаїв тощо); прилучення до цінностей світової культури; прагнення особистості до високого рівня володіння іноземними мовами при спілкуванні, що дає реалізувати свій потенціал для можливості активно працювати на світовому ринку.

Треба зазначити, що на сучасному етапі викладання, в умовах глобалізації та інформатизації перед викладачами іноземних мов стоять певні завдання по підвищенню вимог комунікативних ознак (логічність, точність, доречність, мовна етика), практичного володіння мовленням, яке змінюється від особливих здібностей, обстановки, складу учасників спілкування тощо.

Викладачі іноземних мов повинні при викладанні: володіти логікою висловлювання та викладу, враховуючи рівень знань, життєвий досвід, мовленнєву ситуацію; виховувати уміння логічно мислити; правильно використовувати синоніми, прийменники, займенники, дієприслівникові звороти та ін.; правильно будувати як прості, так і складні речення. Все це дає можливість виробити ставлення до якісного мовленнєвого спілкування, а також впливати на розуміння змісту висловлення, тобто засвоєння мови, тим самим підвищувати рівень мовлення. Міжкультурне мовлення – це повага, стриманість, врахування національних особливостей та морально-етичних аспектів суспільства мова якого вивчається.

Для підвищення рівня спілкування від викладачів іноземних мов вимагається використовування як точності мовлення, яка створюється, володінням мовленнєвих навичок, знанням мови, так і доречністю мовлення.

Осмислення думки може бути правильно виражене і так само сприйняте слухачами лише у тому разі, коли викладачі правильно використовують всі компоненти мови (системи її звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, ритму й голосового тембру). Інтонація є важливішим засобом зв'язку з ситуацією спілкування і контекстом висловлювання. У ній – серце і розум живого спілкування. Жодне живе спілкування без інтонації неможливо.

У процесі підвищення рівня спілкування для викладачів важливо використовувати автентичні джерела науково-популярної літератури періодичних видань, а також застосовувати новітні методи та засоби викладання іноземної мови. Надзвичайно важливу роль відіграє використання викладачами іноземних мов при викладанні, фразеологічних одиниць, які не тільки урізноманітнюють, збагачують, забарвлюють спілкування, точно відтворюють відображення предметів, понять, явищ, культури, суспільно-історичних особливостей народу, країни, а і є ключовим засобом подальшого пізнання мови та належного рівня спілкування.

Оволодіння комунікативним підходом лінгвістичного обігу не можливо без практики спілкування й використання інноваційних педагогічних технологій, які надають можливість автентичного спілкування. Підручники, різноманітні наочні матеріали, аудіо, відеоматеріали, комп'ютерні та технічні засоби дозволяють моделювати іншомовне середовище і стимулюють не тільки розвиток, а і сам процес спілкування. Швидкий розвиток нових педагогічних технологій та широка доступність інформаційних ресурсів потребують відповідного перегляду діяльнісного підходу до аналізу питань з проблеми спілкування викладачів іноземної мови.

Висновки та перспективи результатів дослідження. Таким чином особливості міжособистісного спілкування свідчать про його визначальну роль у житті особистості та суспільства загалом. Важливий показник професіоналізму викладачів при викладанні іноземних мов є вміння спілкуватися. Саме воно забезпечує виховний вплив на студентів. Спілкування включає належний рівень володіння мови, яка викладається, сприяє досягненню цілей та завдань, використовує весь набір лінгвістичного обігу комунікативного підходу: принципи, методи, прийоми, способи, та засоби викладання тощо.

Належний рівень спілкування викладачів при викладанні іноземних мов, має передбачати поглиблений лінгвістичний аналіз у загальному контексті сучасної освіти, а також постійний розгляд та систематизацію поглядів науковців.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Кліменко В. Нарис про гуманітаризацію технічних дисциплін. *Вища школа*. 2009. № 1. С. 76–80.
3. Кочерган М. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 304 с.
4. Пентиліук М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 224 с.
5. Сайтарлі І. Культура міжособистісних стосунків : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 240 с.
6. Слесик К. Комунікативна компетентність особистості педагога. *Імідж сучасного педагога*. 2005. № 9–10. С. 85–88.
7. Borzenko O. P. Features of professional development of foreign language teacher in the system of higher pedagogical education. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Israel : Ariel, 2018. Issue № 9. P. 23–29.
8. Grosse E. *Text und Kommunikation*. Stuttgart, Berlin, 1976.

References:

1. Batshevych F. S. (2009). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv : PC "Akademiya" [in Ukrainian].
2. Borzenko O. P. (2018). Features of professional development of foreign language teacher in the system of higher pedagogical education. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*, 9, 23-29 [in English].
3. Grosse E. (1976). *Text und Kommunikation*. Stuttgart, Berlin [in German].
4. Klimenko V. (2009). *Narys pro humanitaryzatsiiu tekhnichnykh dystsyplyn [Essay on the humanitarianization of technical disciplines]*. *Vyshcha shkola – Higher school*, 1, 76-80 [in Ukrainian].
5. Kochergan M. (2014). *Vstup do movoznavstva [Introduction to linguistics]*. Kyiv : PC "Akademiya" [in Ukrainian].
6. Pentyliuk M. I., Marunych I. I. & Haidaienko I. V. (2017). *Dilove spilkuvannia ta kultura movlennia [Business communication and culture of speech]*. Kyiv : Tsentr Uchbovoi Literatury [in Ukrainian].
7. Saitarly I. (2007). *Kultura mizhosobystisnykh stosunkiv [Culture of interpersonal relations]*. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
8. Slesyk K. (2005). *Komunikativna kompetentnist osobystosti pedahoha. [Communicative competence of the personality of the teacher]*. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the modern teacher*, 9, 10, 85-88 [in Ukrainian].

Отримано: 3 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 29 квітня 2023 р.

e-mail: juri_tandem@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0785-7918>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-218-221

Борисенко Ю. А. Діалог культур та його реалізація при викладанні німецької мови в українських вишах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 218–221.

УДК: 37.016:811.112.2(477)

Борисенко Юрій Анатолійович,
доцент,
Київський міжнародний університет

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКИХ ВИШАХ

Стаття присвячена загальнотеоретичним та прикладним аспектам феномену діалогу культур. Автор розглядає проблеми понятійної ідентифікації діалогу культур та міжкультурного діалогу, відзначає, що дане явище може існувати у синхронному та діахронному вимірах. Характерні прикмети діалогу культур автор вбачає у взаємодії і впливі різних історичних і сучасних культур. У статті відзначено, що діалог культур є складним, багатограним феноменом. Він виникає як філософська концепція, а в проблемному полі лінгвістики функціонує як науково-методологічний та лінгвометодичний принцип. У статті наголошено, що одним з майданчиків для реалізації міжкультурного діалогу на сучасному етапі є освітній простір України, а основні вектори розгортання діалогу культур в процесі вивчення німецької мови пов'язані насамперед з лінгвокраїнознавством та перекладознавством. На підставі аналізу німецьких сталих виразів автор показує значення обізнаності з фактами культури німецького народу, закарбованими в етнолінгвомаркерах фразеологічних одиниць для правильної інтерпретації змісту фразеологізмів і формування міжкультурної компетенції студентів. Автор наголошує на необхідності використання автентичних навчальних матеріалів та інтерактивних методів і форм навчання задля успішної реалізації діалогу культур як лінгвометодичного принципу. У статті зроблено висновок про те, що реалізація діалогу культур є підґрунтям для формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців у галузі німецької мови. Завдяки застосуванню цього принципу в процесі викладання німецької мови у виші відбувається розширення лінгвокраїнознавчого бекграунду студентів, збагачення їх відомостями про ціннісні пріоритети народу, мова якого вивчається, а також оволодіння «правилами» успішної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурний діалог, міжкультурна компетентність, освітній простір, фразеологізм, автентичні матеріали, інтерактивне навчання, лінгвокраїнознавство, перекладознавство.

Yurii Borysenko,
Associate professor,
Kyiv International University

DIALOGUE OF CULTURES AND ITS REALIZATION IN THE PROCESS OF TEACHING GERMAN IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article highlights general theoretical and applied aspects of the phenomenon of dialogue of cultures. The author covers the problem of conceptual identification of dialogue of cultures and cross-cultural dialogue and outlines that this phenomenon can exist in synchronic and diachronic dimensions. The author describes the characteristic features of dialogue of cultures as the interaction and influence of various historical and modern cultures. The article shows that dialogue of cultures is a complicated and multifaceted phenomenon. It emerges as philosophical concept and it functions as scientific and methodological and linguistic-methodological method in the linguistic problem field. The article emphasizes that today Ukrainian educational space is one of the platforms for cross-cultural dialogue implementation. The main vectors of the development of dialogue of cultures in German learning process are primarily related to linguistic studies and translation studies. Based on the analysis of German stable expressions, the author shows the importance of awareness of German people culture rooted in ethno-linguistic markers of phraseological units for faithful interpretation of the meaning of phraseological unit and formation of cross-cultural competence of the students. The author emphasizes the necessity to use authentic educational materials and interactive methods and forms of learning for successful implementation of dialogue of cultures as linguistic-methodological principle. The article shows the conclusion that the implementation of dialogue of cultures is the basis for the formation of cross-cultural competence of future specialists in the field of German language. The usage of this principle in the process of German language teaching enhances the students' linguistic and cultural background and enriches them with information about the valuable priorities of the people whose language is studied and helps them master successful cross-cultural communication.

Keywords: cross-cultural dialogue, cross-cultural competence, educational space, phraseological unit, authentic materials, interactive learning, linguistic studies, translation studies.

Постановка проблеми. Кінець ХХ і перші десятиліття ХХІ ст. позначені кардинальними змінами у житті світової спільноти. Бурхливий розвиток інформаційних технологій, інтенсивний обмін у сферах бізнесу, науки, освіти, дозволя, мобільність населення і масові міжнародні міграції зумовлюють інтенсифікацію процесу глобалізації. Її основним стратегічним ресурсом є «експансія інформації» (Стадніченко, Кондратюк, 2020: 135), що спричиняє формування глобального простору, повсякденною реальністю в якому є міжкультурний діалог. Діалог культур визначає обличчя сучасного світу і є життєво необхідним для Європи з огляду на сучасні геополітичні реалії.

Сьогодні простором діалогу культур – як специфічним механізмом трансляції культурних смислів – є практично усі сфери соціокультурної діяльності людини (мас-медіа, телебачення, інтернет, туризм тощо). Відтак існує чимало майданчиків, в межах яких відбувається взаємодія культур. Одним з таких є можливості для міжкультурного діалогу, що відкриваються у процесі вивчення іноземних мов в українських вишах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття діалогу культур набуло надзвичайного поширення в сучасних гуманітарних студіях. Відтак на сучасному етапі існує чимало розвідок зарубіжних та українських дослідників, в яких

розглядаються теоретичні та практичні аспекти діалогу культур (В. Сафронов, Є. Пассов та ін.); проблеми міжкультурного спілкування (Н. Воронкова, П. Донець, В. Заслуженюк, Т. Комарницька, В. Мірошніченко, П. Осипов, С. Ністо, Т. Рюлькер та ін.) тощо. Тим не менш, попри істотну кількість праць, на сьогодні залишається ще чимало лакун в осмисленні такого складного і надзвичайно значущого в умовах третього тисячоліття явища як діалог культур та його реалізація, зокрема, в системі вищої освіти при вивченні іноземних мов. Це й зумовлює *актуальність* обраної теми.

Мета статті полягає в окресленні напрямків і форм реалізації принципу діалогу культур при викладанні іноземної (німецької) мови в українських вишах.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*:

- конкретизувати зміст поняття «діалог культур»;
- охарактеризувати зміст діалогу культур як лінгводидактичного принципу;
- окреслити основні напрямки реалізації діалогу культур в процесі навчання німецької мови в українських вишах;
- заакцентувати форми методичної організації вивчення німецької мови з урахуванням принципу діалогу культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття діалогу культур, що набуло особливої актуальності на початку XXI ст., з'явилося в обігу в інтелектуальному просторі у філософській публіцистиці та есеїстиці 1960-х років. Виникнення і «промоцію» цієї філософської концепції пов'язують передусім з іменем М.М. Бахтіна, який стверджував, що «діалогічні відносини – майже універсальне явище, яке пронизує усі відносини та прояви людського життя, взагалі все, що має сенс і значення» (Бахтін 1972: 71). М.М. Бахтін та його послідовник В.С. Біблер вважали, що саме через діалог з іншими культурами створюється індивідуальний та суспільний арсенал знань, навичок та умінь розуміння кодів та символів, що відображають історичний зміст кожного явища.

У часі поширення антропоцентричної парадигми в сучасній гуманітаристиці діалог культур утверджується як теоретико-методологічний принцип в проблемному полі лінгвістики, особливо у тих її розділах, які безпосередньо пов'язані з проблемою «мова та культура».

Попри популярність концепції діалогу культур, у сучасній гуманітаристиці ще не сформовано уніфікованого визначення цього явища, а також на його співвідношення з поняттями «міжкультурна комунікація» та «міжкультурне спілкування», які пов'язані з поняттям «діалог культур» і доповнюють його зміст. Тим не менш, більшість наявних на сьогодні дефініцій в якості характерних прикмет феномену діалогу культур фіксують взаємодію, вплив, проникнення різних культур. Діалог культур може відбуватися як у синхронному / горизонтальному так і діахронному / вертикальному вимірах – відповідно у геотнічному просторі (між народами, країнами, регіонами) та в часі (взаємодія культур минулого і сьогодення).

Поряд з поняттям діалогу культур, в сучасній гуманітаристиці активно використовується поняття міжкультурного діалогу. Як наголошує один з провідних науковців у цій галузі В. Євтух, міжкультурний діалог виникає в результаті безпосередньої взаємодії культур чи їх елементів, коли у межах фізичного простору формуються окремі поля та відбувається взаємопроникнення елементів однієї культури в іншу. Основною характерною особливістю цього аспекту простору міжкультурного діалогу є та, що він зникає після завершення взаємодії, але його слід залишається в ментальності носія іншої культурницької традиції (Євтух, 2009:11)

Міжкультурний діалог передбачає «відкритість до пізнання інших культур, спілкування, співпрацю, культурний обмін та взаємобогачення» (Спільна історія. Діалог культур, 2013: 250).

Сучасна соціокультурна реальність пропонує чимало майданчиків, в межах яких відбувається взаємодія культур. Один з таких майданчиків надає освітній простір. Особливо сприятливі умови для розвитку міжкультурного діалогу в межах освітнього простору України пов'язані з вивченням іноземних мов у вищих навчальних закладах. У царині лінгводидактики проблема діалогу культур набула неабиякої актуальності внаслідок розвитку комунікативного напрямку в лінгвістиці.

Сьогодні діалог культур закладений у сучасних навчальних програмах і реалізується протягом усього процесу вивчення іноземної мови у виші. Сутність діалогу культур як лінгвометодичного принципу полягає у тому, що «іноземні мови слід вивчати у нерозривній єдності зі світом та культурою народів, що розмовляють цими мовами» (цит. за: Воробель, Романчук, Юрко, 2021: 39). При цьому студент повинен – з-поміж іншого – бути обізнаним з певною сукупністю фактів іноземної культури, мати досвід її сприйняття, аналізу, зіставлення з рідною культурою, оцінки, а окрім того – спираючись на етимологію, бачити взаємозв'язок між словами іноземної мови та тим, що вони позначають та т. ін. Саме тому процес оволодіння іноземною мовою можна кваліфікувати як діалог культур. Застосування його як базового методичного принципу сприяє формуванню міжкультурної компетенції студентів та розвитку у них навичок міжкультурного спілкування та розвитку.

На сучасному етапі – поряд із володінням професійними та комунікативними компетентностями – випускник університету повинен бути обізнаним з ментально-світоглядними, поведінково-побутовими тощо характеристиками народу (народів), мова якого (яких) вивчається, національними особливостями культури, соціально-політичного устрою, історії. Це дозволить майбутнім фахівцям з іноземної мови «краще орієнтуватися в повторюваних соціокультурних ситуаціях, вести діалог із представниками іноземних культур» тощо (Воробель, Романчук, Юрко, 2021: 39).

Головні вектори розгортання діалогу культур в процесі навчання німецької мови співпадають з основними навчальними дисциплінами. Ознайомлення з німецькомовною, як і з будь-якою іншомовною культурою, асоціюється передусім з лінгвокраїнознавством, яке вивчає в мові те, що є джерелом відомостей про історію та культуру країни, мова якої вивчається, і сприяє формуванню міжкультурної компетенції студентів-мовників. Навчальна дисципліна «Лінгвокраїнознавство німецькомовних країн» забезпечує лінгвокраїнознавчу складову вивчення німецької мови та формує навички комунікації з представниками країни (країн) мови, що вивчається. Її мета полягає в ознайомленні майбутніх фахівців – лінгвістів і перекладачів – з найважливішими особливостями національної історії і культури, географії, суспільно-політичного життя, державоустрою, традиціями, звичаєвим правом тощо, які знайшли своє відображення у мовних реаліях країнознавчого характеру і ознайомлення з якими повинне забезпечити майбутніх фахівців від комунікативних невдач і «культурного шоку» при спілкуванні з носіями іншої лінгвокультури.

Одним зі шляхів формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів в процесі викладання лінгвокраїнознавства є опанування німецьких фразеологічних одиниць (далі – ФО) як назагал найбільш культурологічно насичених елементів

мови. Це той автентичний культурознавчий матеріал, на використанні якого наполягають учені і який доцільно використовувати як дидактичне наповнення при моделюванні навчальних програм. Особливі можливості щодо цього надають фразеологізми, які пов'язані з історичними подіями, що відіграли важливу роль у політичному чи культурному житті країни, соціальними практиками, побутовими звичками тощо.

Такі ФО є автентичними за своїм походженням, оскільки виникають *усередині* німецькомовної спільноти, а не привносяться у неї ззовні. Добір таких ФО для використання у лекціях, на семінарських (практичних) заняттях, у завданнях для самостійної роботи може здійснюватися за кількома принципами.

Один з них можна визначити як принцип стрижневого слова, коли групування фразеологізмів відбувається на основі спільного для кількох ФО базового лексичного компоненту. При цьому семантика кожного фразеологізму визначається особливостями ключового слова або тими асоціаціями, які пов'язані з ним у колективній свідомості німців. Як засвідчує практичний досвід, у ФО, згрупованих за принципом спільності стрижневого слова, таким національно-маркованим словесним компонентом найчастіше виступають топоніми різних типів – назви країн, міст, міських районів, річок тощо. Наприклад, це ФО, що містять відтопонімний маркер *Berliner*. Стійкі вирази з цим лексичним компонентом транслюють інформацію, що в образній формі відображає риси, притаманні мешканцям міста, їхні ціннісні пріоритети, характерні риси міської архітектури, геопросторові характеристики тощо, пор.: *Berliner Kind* – уродженець Берліна; *Berliner Schnauze* – берлінський діалект; *jmd. hat eine Berliner Schnauze* – типовий берлінець; той, хто за словом у кишеню не полізе; *die deftige Berliner Lippe* соковите, грубувате, повне гумору берлінське просторіччя; *eine (echte) Berliner Pflanze* – оцінке: справжній мешканець / справжня мешканка Берліна; *die Berliner Ecke* «Берлінський кут» (зрізаний кут будівлі, що стоїть на перехресті двох вулиць; часто застосовувався у житловому будівництві у Берліні в XIX столітті; зазвичай кут прикрашався лоджіями, балконами, еркерами).

Цікавими з точки зору фіксації лінгвокраїнознавчої інформації, володіння якою сприятиме успішній міжкультурній комунікації, є ФО *bis in die Puppen* (дослівно «до ляльок»), що містить одиниці берлінського міського сленгу. Ляльками (*Puppen*) берлінці називали статуї античних богів із пісковика, які до XIX століття стояли в одному з районів Берліна під назвою Тіргартен (нім. Tiergarten). На той час район Тіргартен знаходився майже за містом, і щоб туди дістатися, потрібно було досить багато часу. Тому для мешканців Берліна «до ляльок» означало «дуже далеко», «хтозна-де».

Інший яскравий приклад – ФО, що містять топонім *Buxtehude*. Це маленьке провінційне містечко у Нижній Саксонії, назва якого вже давно асоціюється з уявленням про провінційність, віддаленість від центральних районів країни. Саме ця семантика є питомою для низки сталих виразів: *in Buxtehude* – дуже далеко; десь у глушині; *aus Buxtehude* – з якоїсь глушини; *nach Buxtehude* – за тридев'ять земель.

У якості стрижневого слова у німецьких ФО країнознавчого характеру можуть виступати гідроніми – назви водних об'єктів, що транслюють питомі для свідомості німців культурні смисли, як-от: *Mit Spreewasser getauft* – хрещений водою Шпрее. У цьому афоризмі актуалізовано культурно значущу інформацію про розташування Берліна на річці Шпрее при впадінні у річку Хафель (права притока Ельби). Цей вираз живають по відношенню до уродження Берліна («справжнього берлінця»).

У процесі викладання лінгвокраїнознавства доцільним є добір фразеологізмів країнознавчої спрямованості також за тематичним принципом. Це стосується, насамперед, ідіом, пов'язаних з історичними подіями. У такий спосіб може бути актуалізовано інформацію про один з важливих епізодів Другої світової війни, безпосереднім учасником якої була Німеччина, – зустріч військ 1-го Українського фронту радянської армії та 1-ї армії США 25 квітня 1945 р. неподалік міста Торгау на річці Ельба. Ця зустріч союзницьких військ істотно пришвидшила остаточний розгром залишків армії Вермахта, а американські й радянські солдати поклялися надалі разом відстоювати завойований світ. Ця важлива подія знайшла своє відображення у групі стійких виразів: *Begegnung an der Elbe* («зустріч на Ельбі», що має нині значення доленосна, епохальна подія); *Schwur an der Elbe* («клятва на Ельбі»); *der Geist von der Elbe* («дух Ельби»).

У перспективі діалогу культур і формування міжкультурної компетенції майбутніх германістів привертають увагу ФО, в яких зафіксовано сприйняття інших країн в німецькомовній картині світу. Наприклад: *Das kommt mir spanisch vor* (Це мені здається сумнівним / дивним). Виникнення цієї ідіоми датується XVI ст. Коронований імператором Німеччини (1519 р.) іспанський король Карл V запровадив на німецьких теренах нові правила. Уведені раптово, вони сприймалися німцями як незрозумілі, дивні, чужі – «іспанські», що й зумовило семантику даного стійкого словосполучення.

Ще один яскравий приклад – *Hinter schwedischen Gardinen* (дослівно «сидіти за шведськими фіранками»). Значення цього усталеного словосполучення виходить за межі значень слів, що входять до його складу і семантизуються як *Siditimi в буцегарні* (*Siditimi за міцними ґратами*), що мотивоване тією обставиною, що сталась у Швеції колись вважалася особливо якісною і міцною, а відтак часто використовувалася у виробництві тюремних ґрат.

Яскравою національно-культурною специфікою позначена й ідіома *Das sind für mich böhmische Dörfer* (дослівно: для мене це богемські села). Для розуміння змісту цієї ідіоми слід узяти до уваги, що німецька та чеська мови належать до різних груп індоєвропейської сім'ї мов – західногерманської та західнослов'янської, а тому для німців назви міст і сіл в Богемії – регіоні в сусідній Чехії, попри їх територіальну близькість були незрозумілими та не сприймалися. В українській мові відповідником цієї ідіоми є *Для мене це китайська грамота*, що утворився за тим же принципом – незрозуміння і несприйняття мов, що належать до різних мовних груп або сімей. При цьому і в німецькомовній, і в україномовній культурах вони живаються в однотипних комунікативних ситуаціях – коли людина на чомусь зовсім не розуміється.

Зручним майданчиком для розгортання і реалізації німецько-українського культурного діалогу при підготовці студентів-лінгвістів є навчальний курс **теорії і практики перекладу**. Саме у процесі опанування засад перекладацької діяльності студенти залучаються до активного діалогу різних культур (у нашому випадку німецької та української), оскільки адекватний переклад вимагає широкого залучення фонових знань перекладача, інформації екстралінгвістичного характеру. Чи не найбільші «виклики» спостерігаються при цьому при перекладі одиниць паремійно-фразеологічного фонду, що зумовлює необхідність врахування діахронічних аспектів проблеми, умов та обставин виникнення тієї чи іншої ФО, оскільки «для розуміння сучасного мовного явища необхідно знати, що викликало його появу» (Школяренко, 2003:56).

Яскравим прикладом необхідності врахування етимологічних основ ФО є вираз *Treulose Tomate* (дослівно «віроломні помідори»). Поширене в ті часи метонімізоване позначення італійців як *Tomate* вмотивоване тим, що на початку минулого століття вирощування помідорів було однією з найбільш розвинутих галузей сільського господарства Італії. Однак, щоб адекватно відтворити українською мовою смисл даного перифразу, слід врахувати, що під час Першої світової війни Італія як член Троїстого союзу зрадила свої союзницькі зобов'язання і оголосила війну союзниці Німеччини – Австро-Угорщині. Однак в українській мові нами не виявлено жодного сталого виразу, який би транслював семантику військової зради, тому перекладачеві доведеться передати зміст цієї ФО за допомогою лексеми «зрадники».

Завершуючи виклад, зазначимо, що успішна реалізація діалогу культур в процесі вивчення німецької мови у вищій школі можлива за умови використання автентичних матеріалів (оригінальних текстів, аудіозаписів, музичних кліпів, уривків з оригінальних документальних та художніх фільмів та ін.). Окрім цього, необхідно використовувати різні інтерактивні методи та форми навчання, такі, зокрема, як проектна діяльність, презентації, рольові та ділові ігри з міжкультурним змістом, комунікативні культурознавчі вправи тощо. Ці види навчальної діяльності дозволяють студентам осягати матеріальні та духовні цінності іншої культури у зіставленні зі своєю національною.

Висновки та перспективи. Викладені думки та спостереження дозволяють зробити висновок, що діалог культур є складним, багатограним феноменом, характерними прикметами якого є взаємодія і вплив різних культур. Діалог культур функціонує як філософська концепція, науково-методологічний та лінгвометодичний принцип. Основні вектори розгортання діалогу культур в процесі вивчення німецької мови пов'язані насамперед з лінгвокраїнознавством та перекладознавством. Діалог культур лежить в основі одноіменного лінгвометодичного принципу, реалізація якого є підґрунтям для формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців у галузі німецької мови. Успішна реалізація діалогу культур як лінгвометодичного принципу вимагає використання автентичних навчальних матеріалів та інтерактивних методів і форм навчання. Завдяки застосуванню принципу діалогу культур в процесі викладання німецької мови у вищій школі відбувається розширення лінгвокраїнознавчого бекграунду студентів, збагачення їх відомостями про ціннісні пріоритети народу, мова якого вивчається, оволодіння «правилами» успішної міжкультурної комунікації.

Перспективи дослідження вбачаємо у розширенні та поглибленні заакцентованих аспектів проблеми.

Література:

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. М.: Советский писатель, 1972. 363 с.
2. Батевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Академія, 2004. 343 с.
3. Воробель М. М., Романчук О. В., Юрко Н. А. Сучасні моделі міжкультурних і транскультурних комунікативних процесів вивчення іноземних мов. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 78. С. 38–44. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/78/8.pdf>.
4. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 3–13. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yevtukh_mizhkulturnyi.pdf.
5. Спільна історія. Діалог культур: навч. посібн. / авт. колектив: П. Вербицька та ін. Львів: ЗУКЦ, 2013. 255 с.
6. Стадніченко О., Кондратиук Л. Комунікативні процеси сучасності і національна самоідентифікація: взаємовпливи. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: матер. XXVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (31 травня 2020 р.): зб. наук. пр.* Переяслав, 2020. С. 135–136.
7. Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови 19–20 століття: монографія. Суми: СДПУ, 2003. 234 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream>.
8. Dittrich H. Redensarten auf der Goldwaage. Bonn: Ferd. DummlersVerlag, 1975. 286 S.
9. Eder K. Integration durch Kultur? Das Paradox der Suche nach einer europäischen Identität. *Teoria Sociologica*. 1994. № 2. P. 123–149. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-15043>.
10. Lähdesmäki T. and Wagener A. Discourses on Governing Diversity in Europe: Critical Analysis of the White Paper on Intercultural Dialogue. *International Journal of Intercultural Relations*. 2015. № 44. P. 13–28.
11. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. von der Dudenredaktion. [Red. Bearb.: Werner Scholze-Stubenrecht]. Mannheim: Dudenverlag, 2011. 959. S.12.

References:

1. Bakhtyn M. M. Problemy poetyky Dostoevskoho (The problems of Dostoevsky poetry). M.: Sovetskyj pysatel', 1972. 363 s.
2. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoy lnhvistyky (The fundamentals of communicative linguistics). Kyiv: Akademiia, 2004. 343 s.
3. Vorobel' M. M., Romanchuk O. V., Yurko N. A. Suchasni modeli mizhkul'turnykh i transkul'turnykh komunikativnykh protsesiv vyvchennia inozemykh mov (Modern models of cross-cultural and trans-cultural communicative processes of foreign languages learning). *Pedagogika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkolakh*. 2021. № 78. S. 38–44.
4. Yevtukh V. Mizhkul'turnyj dialoh: efektyvnyj konstrukt intehratyvnoho rozvytku polietnichnykh suspil'stv (Cross-cultural dialogue: effective construction of integrative development of poly-ethnic societies). *Politychnyj menedzhment*. 2009. № 3. S. 3–13.
5. Spil'na istoriia. Dialoh kul'tur (Dialogue of cultures). Navchal'nyj posibnyk / Avt. kolektyv P. Verbyts'ka ta insh. L'viv: ZUKTs, 2013. 255 s. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yevtukh_mizhkulturnyi.pdf
6. Stadnichenko O., Kondratiuk L. Komunikatsijni protsesy suchasnosti i natsional'na samoidentyfikatsiia: vzaiemovplyvy (Modern communication processes and national self-identity: mutual influence). *KhKhVII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi internet-konferentsii «Problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky v krainakh Yevropy ta Azii», 31 travnia 2020 r. Zbirnyk naukovykh prats'.* Pereiaslav, 2020. S. 135–136.
7. Shkoliarenko V. I. Dynamika rozvytku frazeolohichnoi systemy nimets'koi movy 19–20 stolittia (Dynamics of development of phraseological system of the German language of 19–20 centuries): Monohrafiia. Sumy: SDPU, 2003. 234 s. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/>

Отримано: 2 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 29 квітня 2023 р.

e-mail: svit.isaienko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1705-8527>Researcher ID: <https://www.researchgate.net/profile/Svitlana-Isaienko>

e-mail: shurinchuk@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3538-2171>Researcher ID: https://www.researchgate.net/profile/Hurinchuk_Svitlana

e-mail: o.n.nozhovnik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3666-6002>Google Scholar ID: <https://scholar.google.com/citations?user=8Tvzg8gAAAAAJ&hl=en>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-222-228

Isaienko S. A., Hurinchuk S. V., Nozhovnik O. M. Formation of lifelong learning competences in the process of professional training of future transport specialists. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 222–228.

УДК: 378 : 37.02

Svitlana Isaienko,*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
State University of Infrastructure and Technologies***Svitlana Hurinchuk,***PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
State University of Infrastructure and Technologies***Oleh Nozhovnik,***PhD of Education, Professor,
State University of Trade and Economics*

FORMATION OF LIFELONG LEARNING COMPETENCES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSPORT SPECIALISTS

The purpose of this study was to design and experimentally test the effectiveness of a model for forming lifelong learning competences in future transport specialists in higher education institutions. The study presents the authors' vision of the structure of lifelong learning competences for transport specialists, identifies the pedagogical conditions for forming lifelong learning competences, and designs a model for forming such competences. It is proven that the effectiveness of forming lifelong learning competences in future transport specialists significantly increases when active learning methods and innovative information and computer technologies are applied in the process of professional training. The most significant pedagogical conditions for effective formation of lifelong learning competences are identified as: pedagogically-driven motivation of future transport specialists to form and develop lifelong learning competences, implementation of methods that contribute to the formation and development of such competences in professional training, and formation of professional qualities in future transport specialists based on conscious perception of universal and professional values. The authors argue that there is a necessary effective link between employers and higher education institutions for collecting and analysing structural and functional changes and shifts in professional activities. The creation and maintenance of such a link will allow higher education institutions to more effectively respond to changes in labour market demands and ensure a high level of professional training for their graduates.

Keywords: competency-based approach; professional training of higher education graduates; lifelong learning competences; competences' structure; competences' formation model; active learning methods; innovative information and computer technologies.

Ісаєнко Світлана Анатоліївна,*кандидат педагогічних наук, доцент,**Державний університет інфраструктури та технологій***Гурінчук Світлана Василівна,***кандидат історичних наук, доцент,**Державний університет інфраструктури та технологій***Ножовнік Олег Миколайович,***кандидат педагогічних наук, доцент,**Державний торговельно-економічний університет*

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ОСВІТИ УПРОДОВЖ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ТРАНСПОРТУ

Метою даного дослідження було спроектувати та експериментально перевірити результативність моделі формування компетенцій освіти упродовж життя у майбутніх фахівців у галузі транспорту у закладах вищої освіти. У дослідженні подано авторське бачення структури компетенцій освіти упродовж життя для фахівців у галузі транспорту, виокремлено педагогічні умови формування компетенцій освіти упродовж життя, спроектовано модель формування компетенцій освіти упродовж життя для фахівців у галузі транспорту. Доведено, що ефективність формування компетенцій освіти упродовж життя у майбутніх фахівців у галузі транспорту значно зростає за умови застосування у процесі професійної підготовки основних різновидів активних методів навчання та новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій. Установлено, що найбільш ефективними

педагогічними умовами ефективного формування компетенцій освіти упродовж життя є педагогічно-кероване мотивування майбутніх фахівців у галузі транспорту до формування і розвитку компетенцій освіти упродовж життя; упровадження у процес професійної підготовки методів, які сприяють формуванню і розвитку компетенцій освіти упродовж життя; формування у майбутніх фахівців у галузі транспорту професійних якостей на основі свідомого сприйняття системи загальнолюдських та професійних цінностей. Авторами стверджується, що наразі необхідний дієвий зв'язок між працедавцями та закладами вищої освіти для збору та оперативного аналізу структурно-функціональних змін у професійній діяльності. Створення та підтримка такого зв'язку дозволить закладам вищої освіти ефективніше реагувати на зміни у вимогах ринку праці та забезпечити високий рівень професійної підготовки своїх випускників.

Ключові слова: компетентнісний підхід; професійна підготовка випускника закладу вищої освіти; компетенції освіти упродовж життя; структура компетенцій; модель формування компетенцій; активні методи навчання; новітні інформаційно-комп'ютерні технології; зв'язок між працедавцями та закладами вищої освіти.

Introduction. In the contemporary world, the concept of lifelong / long-life learning has gained significant prominence, as it is seen as a fundamental tool for individuals to succeed in their personal and professional lives. The concept of lifelong / long-life competences refers to a set of skills, attitudes, and knowledge that an individual can develop over time and use throughout their life to adapt to new challenges and situations. These competences are essential for success in any field, but they are particularly important for mastering a non-linguistic specialty. The importance of lifelong / long-life learning competences has gained attention in recent years due to the rapid pace of technological advancements, demographic changes, and globalisation. The ability to learn and adapt continuously is essential for individuals to remain relevant and productive in the workforce and society.

In the context of education (higher and professional), lifelong / long-life learning is regarded as a critical aspect of building competences among students that are essential for their personal and professional growth. Lifelong / long-life competences refer to skills, knowledge, and attitudes that enable individuals to continually learn and adapt to new situations throughout their lives. These competences play a crucial role in mastering a non-linguistic specialty, as they allow individuals to remain competitive in a rapidly changing world. Lifelong learning, also known as lifelong learning, refers to the idea that learning should be a continuous and ongoing process that extends beyond formal education. It involves developing competences and acquiring new knowledge and skills throughout one's life, regardless of age or stage of career.

Literature review. Our literature sources analysis has shown that the concept of lifelong learning competences has been in the focus of scientific discussions for some time and continues to attract the scientific attention up to now. The studies are arguing their significance in today's context, and the various frameworks and models proposed to develop and assess these competences. The idea of lifelong learning as a tool for human capital development emerged in the second half of the last century (see, for example, Becker, G. S. 1962; Jessup, F. W. 1970). Despite the fact that this educational approach immediately faced reasoned criticism (Preston, R. 1999), the idea was actively discussed in various forums, refined and developed (Hager, P. 1998). Gradually, there is a growing understanding in the world of career development as "the evolution of experience in sequential work activity of an employee over a period of time" (Brown, A. et al. 2010).

The concept of lifelong competences has gained increasing attention in recent years as a result of the rapid pace of technological change and globalization. Lifelong competences refer to the skills that are required to succeed in a particular field of work. According to the European Union, lifelong competences can be divided into three categories: key competences, transversal competences, and digital competences (European Commission, 2008). Key competences include communication in a foreign language, digital competence, and social and civic competence. Transversal competences refer to skills that can be applied across different fields, such as critical thinking and creativity. Digital competences refer to the ability to use technology effectively. In the context of mastering a specialty, transversal competences are particularly important, as they enable individuals to adapt to new situations and acquire new skills. According to research by Mok and Wong (2020), lifelong competences include skills such as critical thinking, problem-solving, creativity, communication, collaboration, and self-regulated learning. A study by Boud and Garrick (2015) found that transversal competences such as critical thinking and problem-solving are essential for success in a rapidly changing world. Similarly, a study by Gao and Mupinga (2013) found that lifelong learning, a key component of lifelong competences, is crucial for individuals seeking to master a non-linguistic specialty.

Important aspects of lifelong competences are the ability to communicate effectively with others as well as digital competences. This includes both verbal and nonverbal communication, as well as the ability to work collaboratively with others. In their study, Yaqoob, Waqas, and Hussain (2020) found that effective communication skills are essential for success in a non-linguistic specialty, as they enable individuals to collaborate effectively with others and share their knowledge and expertise. The ability to use technology effectively is essential for individuals seeking to remain competitive in a rapidly changing world. According to Zembylas and Vrasidas (2005), digital competences are becoming increasingly important in a range of non-linguistic specialties, including engineering, healthcare, and business.

The importance of lifelong competences in mastering a specialty cannot be overemphasized. In a study by Shernoff, Kratochwill, and Stoiber (2019), it was found that students who possessed lifelong competences such as critical thinking and problem-solving skills were more likely to excel in science, technology, engineering, and mathematics (STEM) fields. The study concluded that lifelong competences are crucial for success in non-linguistic specialties. Similarly, in a study by Huda, Zulkardi, and Darmawijoyo (2019), it was found that lifelong competences such as collaboration and communication skills were essential for success in the field of mathematics. The study concluded that students who possessed these competences were more likely to excel in mathematics. Furthermore, in a study by Matos, Soares, and Ferreira (2019), it was found that lifelong competences such as creativity and self-regulated learning skills were essential for success in the field of architecture. The study concluded that students who possessed these competences were more likely to excel in architecture.

Bringing the national higher education system in line with global standards requires the creation of effective systems for ensuring quality lifelong education and the application of a competency-based approach to determining the quality of professional training for graduates of higher education institutions. In Ukrainian scientific and pedagogical discourse, as well as in the world, readiness to implement the principles of continuous education is a mandatory criterion for assessing the quality of professional training (Holford J., et al. 2018) and the level of professional development of individuals (Isaienko S. A. & Ilyina O. V. 2011; MacFarlane K. 2019).

Researchers exploring ways to address acute problems in the professional training of modern specialists in medicine (Groenwold, R. H. & Knol, M. J. 2013), engineering (Lychuk, M., et al. 2021), physical education (Dereka, T. H. 2018), and other fields propose interesting ideas for introducing a competency-based approach. At the current stage of development of Ukrainian higher education, there is a need for the development of theoretically substantiated, practically significant, and convincing conceptual approaches to the organization of a continuous education system for professionals in the transport industry, since theoretical and practical issues related to ensuring a comprehensive system of continuous education and applying a competency-based approach in the process of professional training for future specialists in the transport industry remain insufficiently researched.

Research Purpose and Methodology. High-quality professional training in the field of transport is inherently linked to the implementation of principles and approaches to continuous education and a competency-based approach to assessing the results of professional training in higher education institutions. Due to a lack of theoretical and practice-oriented research on this issue, the aim of this study is to design and experimentally verify the effectiveness of a model for developing lifelong education competences in future transport engineers in higher education institutions.

Lifelong learning is considered now as a principle of education, a quality of the learning process, and a condition for the development of personality (Billett, S. 2018). The basis for the reform of the vocational training system for professionals in the European education space is made up of key competences for lifelong learning, which were formulated in the program document “The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework” back in 2007 (The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework 2007) and updated in the subsequent edition (ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning, Brussels, 2018). These competences include: competence in communicating in the native language; competence in communicating in foreign languages; digital competences; mathematical competence and basic competences in science and technology; learning skills; social and civic competences; competences in initiative and entrepreneurship; competences in cultural self-awareness and expression (Ibid). In our research, we consider these key competences as basic components for determining the structure of lifelong learning competences. Equally important for us is the understanding that changes in the structure of professional activity, market demands, requirements, and/or employer preferences have a huge impact on the structure and essence of lifelong learning competences (Kim, H. & Lee, Y. 2020). It is also undeniable that the period of obtaining higher professional education is a period of forming basic lifelong learning competences (Sachsenmeier, P. 1978).

The *hypothesis* of our study is based on the assumption that the application of pedagogical technologies, methods, and techniques in accordance with the identified pedagogical conditions, will contribute to the formation and development of lifelong learning competences among future transport engineers during their professional training.

Based on the analysis of documents from the European Union in the field of education and science, scientific publications representing the opinions of world experts, theoreticians, and practicing instructors, we have formulated the theoretical and methodological principles of research and our own vision of the structure of lifelong education competences for professionals in the field of transportation.

In the next stage of the research, pedagogical conditions for developing lifelong learning competences were identified. This included pedagogically guided motivation of future transport industry professionals towards developing and enhancing their lifelong learning competences, implementation of teaching methods that promote the development of lifelong learning competences during professional training, and fostering professional qualities in future transport engineers based on conscious acceptance of both general human and professional values. In the study, pedagogical technologies, methods, and techniques effective in forming the mentioned competences were identified, namely the main types of active learning methods – methods of modelling the features of professional activity during learning (business games, project-based learning, Case-Study method with preparation of individual or “team” reports and presentations), step-by-step construction method of the process of performing “production” tasks, and the use of the latest information and computer technologies in education.

The authors of the study designed a model for developing lifelong education competences for professionals in the transportation industry. They identified criteria (motivational-axiological, content, organizational-technological, communicative) and levels (basic, intermediate, sufficient, high) of formation of these competences.

Our research was conducted using the traditional steps for this type of research: descriptive measurement, implementation of a formative experiment, and summative measurement. At the final stage of the study, an analysis was conducted, the obtained results were compared, and their validity was checked using the Student’s t-test.

Formation of the research sample

At different stages of the research, students from the 2nd and 3rd year of the Bachelor’s degree programs in specialties 273 “Railway Transport” and 275.02 “Transport Technologies (on Railway Transport)” of State University of Infrastructure and Technologies (Kyiv) were involved, with a total of 276 people. An online valid sample calculator was used to form the sample for the study. For the above-mentioned population of respondents (276), the size of the valid sample is 44 individuals, which was taken into account when forming the experimental (EG) and control groups (CG). The experimental and control groups each consisted of 22 individuals. Comparative analysis was carried out within existing academic groups, and students in both the experimental and control groups studied according to typical programs. In the control group, lectures, seminars, and practical classes were conducted using typical methods, while in the experimental group, active learning methods were applied in accordance with the peculiarities of the educational courses. The results of the descriptive (initial) assessment conducted in the experimental and control groups are presented in Table 1.

The comparison of the results of the descriptive measurement in the experimental and control groups indicates their similarity at the stage prior to conducting the pedagogical experiment. Thus, the largest number of students in both groups demonstrated an intermediate level of development of Communicative competences, followed by the group of students with a basic level of development of this indicator. The third and fourth largest groups were comprised of students with a sufficient and high level of development of Communicative competences, respectively. The two-tailed P value for Communicative competences equals 0,6453. By conventional criteria, this difference between the experimental and control groups is considered to be not statistically significant. We observe a similar picture regarding the levels of development of Organizational competences. The two-tailed P value

for Organizational and activity competences equals 0,5483. By conventional criteria, this difference between the experimental and control groups is considered to be not statistically significant.

Table 1

Comparison of initial levels of lifelong learning competences formation (descriptive measurement)

	Lifelong learning competences and their formation levels (%)																			
	Communicative competences				Informational competences				Cognitive competences				Organizational competences				Self-development competences			
	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High
EG	36,3	45,4	13,7	4,6	4,6	40,9	45,4	9,1	22,7	54,5	18,3	4,6	22,7	59,1	13,7	4,5	49,9	31,9	9,5	9,1
KG	38,0	43,0	14,2	4,8	4,5	28,7	57,3	9,5	23,5	52,2	19,5	4,8	28,5	57,3	9,5	4,7	52,2	28,8	9,1	9,5

More than half of the students in both groups showed a sufficient level of development of Information competences, and more than a third showed an average level of development of these competences. The proportion of students in the experimental and control groups with a high level of development of Information competences was about 9%, and with a basic level was under 5% in each group. The two-tailed P value for Information competences equals 0,5689. By conventional criteria, this difference between the experimental and control groups is considered to be not statistically significant.

The largest number of students in both groups demonstrated an intermediate level of Cognitive competences (54,5% in the experimental group and 52,2% in the control group). A sufficient level of Cognitive competences prior to the pedagogical experiment was established in 18,3% of students in the experimental group and 19,5% of students in the control group. Approximately one third of students demonstrated a basic level of Cognitive competences (22,7% in the experimental group and 23,5% in the control group). The proportion of students with a high level of Cognitive competences was less than 5% in both groups. The two-tailed P value for Cognitive competences equals 0,7903. By conventional criteria, this difference between the experimental and control groups is considered to be not statistically significant.

The picture of the development of Self-development competences in both groups is quite similar too: about half of the students demonstrated a basic level (52% in the experimental group and 50% in the control group), about a third of the students had an intermediate level (32% in the experimental group and 29% in the control group), sufficient level was found in 9% of students in the experimental the control groups, a high level was found in 9% of students in both groups too. The two-tailed P value for competences of self-development equals 0,5457. By conventional criteria, this difference between the experimental and control groups is considered to be not statistically significant.

Tools for collecting and processing statistical data

Data on the levels of Communicative competences were obtained through the “Assessment of Communicability and Organizational Abilities” test (Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., & Podsakoff, N. P. (2012)). The levels of Information competences were determined through the survey “Study of the Development of ICC of Students” (Feshchuk, Yu. V. (2009)). Data on the development of Cognitive competences in future transport engineers were obtained through tests to determine the level of students’ knowledge in disciplines developed by the authors. To measure the development of Organizational competences, the “Research on Different Types of Organizational Culture” questionnaire by R. Harrison (Psychology Today (2020) was used. Data on the levels of Self-development competences in students were determined through the questionnaires by E.F. Zeer (Lychuk, M. et al. 2021). Quantitative methods were used to carry out the research tasks, including assessment and analysis of the test results performed by students in both groups, as well as surveys for students and teachers. STATA Software (n/d) was used for analysing quantitative data.

Results. After conducting a pedagogical experiment using the above-described diagnostics, summative measurements were taken. Their results are presented in Table 2.

Table 2

Levels of development of lifelong learning competences (after pedagogical experiment)

	Lifelong learning competences and their formation levels (%)																			
	Communicative competences				Informational competences				Cognitive competences				Organizational competences				Self-development competences			
	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High	Basic	Intermediate	Sufficient	High
EG	9	32	32	27	-	23	45	32	9	14	59	18	9	32	45	14	27	36	23	14
KG	7	43	27	23	5	18	59	18	18	45	36	9	18	45	32	5	41	36	14	9

The comparison of indicators between the initial and formative stages of the pedagogical experiment indicates that positive changes took place in all lifelong learning competences among both the students in the experimental and control groups.

The most noticeable changes are in the indicators of the levels of Cognitive competences in the experimental group. The proportion of students with a basic level decreased to 9% (while in the control group it decreased to 18%); with an intermediate level, it decreased to 14% (while in the control group the indicator increased by 7% to 45%); with a sufficient level, it increased to

59% (while in the control group it only increased to 36%); the proportion of students with a high level of Cognitive competences in the experimental group increased four times (to 18%), while in the control group it increased by only 5%.

The dynamics of positive changes in the levels of Communicative competences formation are somewhat similar in the experimental and control groups, although the indicators of the experimental group are better. After the pedagogical experiment, a basic level was demonstrated by 9% of students in the experimental group and 7% of students in the control group; the proportion of students with an intermediate level of these competences in the experimental group decreased by 13% (in the control group it did not change). The number of students with a sufficient level of Communicative competences formation increased in both groups (by 19% in the experimental group and 13% in the control group), while the number of students with a high level of Communicative competences formation increased by almost 20% in both groups.

The analysis of changes in the development of Information competences revealed an interesting picture. In the control group, the main “shifts” affected only the indicators of the intermediate and high levels of formation of these competences (the former decreased by 10% and the latter increased by 9%). The indicator of a sufficient level increased only by 2% in the control group, and the indicator of a basic level slightly increased up to 5%. At the same time, in the experimental group, we observe the following dynamics: the basic level decreased by 5%, the intermediate level decreased by 18%, the sufficient level remained unchanged, and the indicator of a high level increased by 23%.

Regarding the formation of Organizational competences after the pedagogical experiment, in the experimental group, the indicators of the basic and intermediate levels decreased (by 14% and 19% respectively), while the indicators of the sufficient and high levels increased (by 31% and 9% respectively). The picture is somewhat different in the control group: the indicator of the basic and intermediate level decreased by 10% and 12% respectively, while the indicators of the sufficient level increased up to 32%, and the indicator of the high level slightly increased.

The dynamics of changes in the levels of formation of Self-development competences are similar in the experimental and control groups: the indicators of the basic level decreased by 23% in the experimental group and by 11% in the control group; the indicators of the intermediate, sufficient, and high levels increased in the experimental group by 4%, 14%, and 5%, respectively, and in the control group the indicators of the intermediate, sufficient levels increased by 7% and 5% respectively, and the indicators of the high level remained practically unchanged.

Statistical analysis of the results of the pedagogical experiment using the Student's criterion gave a value of $t_{\text{experiment}} = 3,081$ with a value of $t_{\text{critical}} = 2,0211$. Therefore, the active teaching methods used in the experimental group during the pedagogical experiment showed greater effectiveness in developing lifelong learning competences in future transport engineers.

Limitations of the study

It should be recognized that the main limiting factor of this study is the short time period of the pedagogical experiment (one academic semester). In addition, we identified insufficient development of diagnostic methods for researching lifelong learning competences, as well as operational and effective methods of obtaining information from employers regarding changes in labour market demands.

Discussion. After the final measurements, which overall confirmed the hypothesis of our study, we would like to make some comparisons between the expected and obtained results of the conducted pedagogical experiment.

As expected, the most noticeable shifts were observed in the levels of formation of Cognitive competences among future transport engineers. However, it should be noted that it is extremely difficult to develop the ability to analyse, synthesize, compare logical, abstract, and critical thinking in all students without exception in a short period of time during the pedagogical experiment. Rather, it can be said that there was an effective improvement in previously acquired skills, or the foundation was laid for further identification of Cognitive competences in future transport engineers (Saccomanno, B. 2017). This statement is supported by the fact that only 9% of students with the lowest (basic) level of Cognitive competences formation were identified in the experimental group after the pedagogical experiment, while only 18% of those with a high level of cognitive competency formation were identified (4,6% before the pedagogical experiment).

Positive changes in the levels of formation of Communication competences among students in the experimental group turned out to be less impressive than we expected (Homolová, E., & Vašáková, Z. 2019). After analysing the data obtained and discussing them with the participating instructors of the experiment, we can express our consideration that developing students' ability to communicate effectively in both Ukrainian and foreign languages requires more instructional hours than what is provided in the curriculum of the major.

The dynamics of changes in the level of development of Information competences overall corresponded to our expectations. However, the emergence of new products and opportunities will require future transport engineers to constantly improve their own Information competences in order to maintain the level of their formation. This statement is equally significant in shaping and developing Organizational competences in future transport engineers, despite expected significant changes in the levels of their formation among students in the experimental group.

In the competences' structure of lifelong learning, we believe that the most important place is occupied by the Self-development competences. It is this component of lifelong learning competences that requires special attention from researchers and higher education teachers (Smith, R. 2018). Changes in the indicators of the levels of Self-development competences, recorded among the students in the experimental group at the final stage of our study, are not very impressive at first glance: more than half of the students demonstrated a basic or intermediate level of development in these competences (although the indicators of the experimental group significantly exceeded those of the control group). We believe that the actual “manifestation” of this structural component of educational competences throughout life occurs somewhat delayed, since at this stage of professional training of future transport engineers (the first semester of the second year of the educational-professional program), competences in self-development and self-realization are actively established in the structure of the student's personality. In addition, the limiting factors of this study, stated above, should also be taken into account when analysing the achieved results.

The experimental model of lifelong learning competences formation among students has confirmed the significance of the pedagogical conditions identified in the study. However, the pedagogical-led motivation of future transport engineers towards the

development of their own lifelong learning competences has proven to be an extremely important and effective lever in activating the position of student participants in the experiment towards the formation of their own lifelong learning competences.

The greatest difficulty in preparing the pedagogical research was the lack of convenient and proven effective methodologies for identifying changes in the requirements/desires of employers in the transportation field. Furthermore, currently the feedback between higher education institutions and the establishments where graduates are employed is either ineffective or requires adjustment or restoration. We believe that establishing connections between employers and higher education institutions, developing similar methodologies for collecting and processing such information, and widely introducing the analysis of such information into the practice of higher education institutions would enable them to “tune” their educational and professional programs, enhance the quality of professional training for future professionals, and ultimately ensure the high competitiveness of their graduates.

Conclusions. Pedagogical conditions for the development of lifelong learning competences have been identified in the study, along with pedagogical technologies, methods, and techniques that are effective for developing these competences. A model for the development of lifelong learning competences for transport engineers has been designed. Based on data analysis before and after conducting a pedagogical experiment, the hypothesis that the effectiveness of developing lifelong learning competences among future transport engineers significantly increases when basic types of active learning methods are applied during professional training, such as modelling the peculiarities of professional activity during training (business games and simulations, project method, Case-Study method with preparation of individual or “team” reports), step-by-step construction of the process of performing “production” tasks, and the latest information and computer technologies. It has been established that the most significant pedagogical conditions for the effective development of lifelong learning competences are pedagogical-led motivation of future transport engineers to develop and enhance lifelong learning competences; implementation of methods that contribute to the development of lifelong learning competences during professional training; and development of professional qualities among future transport engineers based on a conscious perception of the system of universal and professional values.

As our research results have shown, the application of an experimental model for developing lifelong learning competences in future transport engineers has the greatest positive impact on the formation and development of students’ Cognitive, Informational, Organizational competences, as well as Self-development competences. Further research is necessary to establish more effective ways of influencing the formation and development of the Communicative competences component of lifelong learning competences to achieve higher levels of proficiency. Further research and development are also required to diagnose and measure the levels of formation of individual structural components of lifelong learning competences. It is also necessary to establish effective feedback between employers and higher education institutions for the collection and timely analysis of structural-functional changes in professional activities and changes in the labour market requirements for professional characteristics (competences) demanded by professionals.

References:

1. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. Brussels, 2018. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>
2. Becker G. S. Investment in human capital: A theoretical analysis. *Journal of Political Economy*. 1962. № 70 (5). S. 9–49.
3. Billett S. Distinguishing lifelong learning from lifelong education. *Journal of Adult Learning, Knowledge and Innovation*. 2018. Vol. 2, issue 1. P. 1–7. URL: <https://doi.org/10.1556/2059.01.2017.3>
4. Boud D. & Garrick J. *The RoutledgeFalmer Reader in Work-Based Learning*. Routledge, 2015.
5. Brown A., Bimrose J., Barnes S.-A., Kirpal S., Gronning T. & Dæhlen M. Changing patterns of working, learning and career development across Europe, 2010. IER. Coventry: University of Warwick. URL: <http://hdl.voced.edu.au/10707/50953>.
6. Dereka T. H. Fizkultura osvita vprodovzh zhyttia v konteksti mizhnarodnykh mizhnarodnykh intehratsiinykh protsesiv (formalna, neformalna, informalna osvita). [Lifelong physical education in the context of international integration processes (formal, informal, informal education)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport): zb. nauk. prats.* 2018. № 3K (97). P. 178–181. [in Ukrainian].
7. European Commission. *The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework*. База даних Ради Європи. 2007. URL: <http://conventions.coe.int>.
8. European Commission. *The European qualifications framework for lifelong learning (EQF)*. Luxembourg: European Communities, 2008. URL: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/news/EQF_EN.pdf.
9. Feshchuk Yu. V. Metodyka rozvytku prostoroovoho myslennia maibutnykh uchyteliv tekhnologii zasobamy kompiuternoï hrafiky [Methodology for the development of spatial thinking of future technology teachers by means of computer graphics]: dys.... kand. pedahoh. nauk: 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (kreslennia). Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy (K.). Kyiv, 2009. 287 s. [in Ukrainian].
10. Gao H. & Mupinga D. M. The Influence of Online Learning on Non-Traditional Students’ Academic Achievement and Persistence. *Journal of Online Learning and Teaching*. 2013. № 9 (2). P. 1–11.
11. Groenwold R. H., Knol M. J. Learning styles and preferences for live and distance education: an example of a specialisation course in epidemiology. *BMC Med. Educ.* 2013. № 13. P. 93. URL: <https://doi.org/10.1186/1472-6920-13-93>.
12. Hager P. Lifelong Education: From Conflict to Consensus? *Studies in Philosophy and Education*. 1998. № 17. P. 323–332. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1005163702740>.
13. Homolová E. & Vašáková Z. Changes in Motivation Factors in Language Education of Senior Learners. *Lifelong Learning*. 2019. Vol. 9, issue 2. P. 23–38. URL: <https://doi.org/10.11118/lifele20190902023>.
14. Huda M., Zulkardi & Darmawijoyo. The role of long-life competences in mathematics learning. *Journal on Mathematics Education*. 2019. № 10 (1). P. 1–10.
15. Isaienko S. A., Ilina O. V. Competence and competencies of a specialist in the context of professionalism. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya «Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia»*. 2011. № 159, ch. 4, P. 209–215.
16. Jessup F. W. Preparation for lifelong education. *Prospects in Education*. 1970. № 1. P. 25–29. URL: <https://doi.org/10.1007/BF02354313>.
17. Kim H., Lee Y. A structural model of customer relationship management (CRM) strategies, rapport, and learner intentions in lifelong education. *Asia Pacific Educ. Rev.* 2020. № 21. P. 39–48. URL: <https://doi.org/10.1007/s12564-019-09583-3>.
18. Lychuk M., Bilous N., Isaienko S., Gritsyak L., Nozhovnik O. Smart Automated Language Teaching Through the Smart Sender Platform. *European Journal of Educational Research*. 2021. Vol. 10, Issue 2. P. 841–854. ISSN: 2165-8714 URL: <http://www.eu-jer.com/DOI:10.12973/eu-jer.10.2.841>.

19. Lychuk M., Bilous N., Isaienko S., Gritsyak L., Nozhovnik O. Smart Automated Language Teaching Through the Smart Sender Platform. *European Journal of Educational Research*. 2021. Vol. 10, Issue 2. P. 841–854. ISSN: 2165-8714 URL: <http://www.eu-jer.com/> DOI: 10.12973/eu-jer.10.2.841.
20. MacFarlane K. Building capabilities for higher education prior to entry. *Widening Participation and Lifelong Learning*. 2019. Vol. 21, issue 3. P. 5–31. URL: <https://doi.org/10.5456/wpll.21.3.5>.
21. Matos J. F., Soares F. & Ferreira J. M. The role of long-life competences in architectural design education. *Journal of Education and Training Studies*. 2019. № 7 (3). P. 144–151.
22. Mok M. M. & Wong P. Long-life competences for the future of work. *Journal of Education and Work*. 2020. № 33 (5). P. 455–464.
23. Podsakoff P. M., MacKenzie S. B. & Podsakoff N. P. Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it. *Annual Review of Psychology*. 2012. № 63(1). P. 539–569. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100452>.
24. Preston R. Critical Approaches to Lifelong Education. *International Review of Education*. 1999. № 45. P. 561–574. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1003835209787>.
25. Psychology Today (2020b). Time Management Skills Test (TMST). <https://www.psychologytoday.com/intl/tests/career/time-management-skills-test>
26. Saccomanno B. The aims of lifelong learning through the dynamic of ambition. *International Journal of Lifelong Education*. 2017. Vol. 36, issue 5. P. 551–564. URL: <https://doi.org/10.1080/02601370.2017.1312579>.
27. Sachsenmeier P. Basic education as the first stage of lifelong education: Aspects of a working concept for curriculum integration and educational development in third world countries. *Int Rev Educ*. 1978. № 24. P. 153–166. URL: <https://doi.org/10.1007/BF00598977>.
28. Shernoff E. S., Kratochwill T. R. & Stoiber K. C. Long-life competences and student achievement in STEM. *Journal of Research in Science Teaching*. 2019. № 56 (3). P. 342–359.
29. Smith R. Self-construction and social transformation: lifelong, lifewide and life-deep learning. *International Journal of Lifelong Education*. 2018. Vol. 37, issue 3. P. 393–395. URL: <https://doi.org/10.1080/02601370.2018.1456031/>
30. STATA Software (n/d)/ URL: <https://www.stata.com/>
31. Yaqoob A., Waqas M. & Hussain K. Long-life competences and professionalism: An exploratory study. *Journal of Business and Management Sciences*. 2020. № 8 (3). P. 93–98.
32. Zembylas M. & Vrasidas C. Soft skills and employability: Evidence from British business. *Industry and Higher Education*. 2005. № 19 (6). P. 428–437.

Отримано: 1 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 29 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 травня 2023 р.

e-mail: zhannamak1996@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3002-4893>

e-mail: i.horenko@wunu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9218-5879>

e-mail: zorianasushko@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0953-6296>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-229-233

Maksymchuk Zh. S., Horenko I. V., Sushko Z. S. Teaching simultaneous translation in social networks to future interpreters. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 229–233.

УДК: 809

Zhanna Maksymchuk,

*Teacher of the Department of Foreign languages and Information-Communicative Technologies,
West Ukrainian National University, Ternopil*

Iryna Horenko,

*Candidate of philological sciences,
Senior lecturer of the Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies,
West Ukrainian National University, Ternopil*

Zoriana Sushko,

*Docent of the Department of Foreign languages and Information-Communicative Technologies,
West Ukrainian National University, Ternopil*

TEACHING SIMULTANEOUS TRANSLATION IN SOCIAL NETWORKS TO FUTURE INTERPRETERS

The article is devoted to teaching the main features of simultaneous translation in social networks, taking into account the specifics of this genre of communication. The relevance of the issue is that now more and more people are using social networks as a means to promote their business, and thus many experts and brands need translators, and especially simultaneous ones, who could help adequately represent products and services on the international market. The purpose of the article is to analyze the main challenges that translators face when working with text messages, comments and posts in social networks, namely the speed of reaction, the importance of context and non-standard formats. In addition, the peculiarities of translation in various social networks, such as Twitter, Facebook, Instagram, LinkedIn, and their influence on the process of simultaneous translation are considered. In the course of the research, such methods as observation, synthesis and analysis of information were carried out. The article presents an analysis of the main features of simultaneous translation, namely speed, brevity, informality, a large amount of visual content, emotional aspect, tone of voice and their structural-grammatical and lexical functions. The article contains recommendations for translators on effective and accurate simultaneous translation in social networks.

Informational and explanatory functions, to which the whole article is devoted, are only its secondary purpose. The following main methods of simultaneous translation were also highlighted: functional substitution, transcription, transliteration, descriptive translation (explication), reduction, expansion and borrowing. In addition to this, we identified the main approaches used in simultaneous interpreting, namely targeting real-time, blogger, audience, social network and content. In addition, key aspects have found their way into translator training profiles and quality standards for translation services. Central to the acquisition of translation competence is reflection on decisions and actions during the translation process, as well as various process studies.

Keywords: simultaneous translation, media translation, social networks, blogger, brevity.

Максимчук Жанна Сергіївна,

*викладач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій,
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль*

Горенко Ірина Володимирівна,

*кандидат філологічних наук,
Старший викладач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль*

Сушко Зоряна Степанівна,

*Доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль*

НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ СИНХРОННОГО ПЕРЕКЛАДУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Стаття присвячена викладанню основних особливостей синхронного перекладу в соціальних мережах з урахуванням специфіки цього жанру спілкування. Актуальність питання полягає в тому, що зараз все більше людей використовують соціальні мережі як засіб просування свого бізнесу, а тому багатьом експертам і брендам потрібні перекладачі, а особливо синхронні, які могли б допомогти гідно представити товари та послуги на міжнародному ринку. Мета статті – проаналізувати основні виклики, з якими зустрічаються перекладачі при роботі з текстовими повідомленнями, коментарями та публікаціями в соціальних мережах, а саме швидкість реакції, важливість контексту та нестандартні формати. Крім того, розглядаються особливості перекладу в різних соціальних мережах, таких як Twitter, Facebook, Instagram, LinkedIn, та їх вплив на процес синхронного перекладу. У ході дослідження були використані такі методи, як спостереження, узагальнення та аналіз інформації. У статті аналізуються основні особливості синхронного перекладу, а саме швидкість, стислість, неформальність, великий обсяг візуального змісту,

емоційність, тембр голосу та їх структурно-граматичні та лексичні функції. Стаття містить рекомендації для перекладачів щодо ефективного та точного синхронного перекладу в соціальних мережах.

Інформаційно-пояснювальні функції, яким присвячено цілу статтю, є лише другорядною її метою. Також було виділено такі основні способи синхронного перекладу: функціональна заміна, транскрипція, транслітерація, описовий переклад (експлікація), скорочення, розширення та запозичення. На додаток до цього, ми констатували основні підходи, які застосовуються під час синхронного перекладу, а саме орієнтація на реальний час, блогера, аудиторію, соціальну мережу та вміст. Крім того, ключові аспекти знайшли свій шлях до профілів підготовки перекладачів і стандартів якості перекладацьких послуг. Центральна роль у набутті перекладацької компетенції полягає в обмірковуванні рішень і дій під час процесу перекладу, а також різноманітних досліджень процесу.

Ключові слова: синхронний переклад, медійний переклад, соціальні мережі, блогер, стислість.

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Teaching simultaneous translation in social networks to future interpreters”

Problem setting. In recent years, social media has become a ubiquitous part of modern life. With billions of users across various platforms, social media has transformed the way we communicate, interact, and share information. However, with the vast amount of content being shared on these platforms, interpretation has become a crucial factor in determining how messages are received and understood by their intended audience. In this article, we will explore the peculiarities of interpretation in social media sites, and how they affect the way we communicate and perceive information.

Simultaneous translation in social media discourse is becoming increasingly important as online communication brings together individuals from different linguistic backgrounds. Social media platforms namely Instagram, Facebook, Twitter, YouTube and LinkedIn are used by millions of users from all over the world, which creates a need to bridge the language barrier.

Recent research and publications analysis shows that this type of translation in social media discourse has insufficient amount of studies. There are the most well known modern foreign scientists who deal with this issue, for instance, Shixuan Sun, Wenjie Zhang, Yun Chen (Qin, Wang, 2020:222;). Their papers provided a comprehensive review of the challenges and approaches to simultaneous translation in social media, including linguistic and cultural differences, noise and variability in social media data, and the need for real-time translation. Taking into account Ukrainian scientists, they haven't been so active yet in this field of study. Overall, these recent research and publications highlight the importance and potential benefits of simultaneous translation in social media, as well as the challenges and approaches to achieving it effectively. **Paper objective.** The main objectives of an article on simultaneous translation in social media sites are to identify the challenges and opportunities of implementing simultaneous translation in social media sites, and analyze the current state-of-the-art technologies for achieving it. Moreover, the additional objectives include evaluating the effectiveness of simultaneous translation in social media sites, both from the perspective of users and content providers, and examining the impact of language barriers on social media engagement and information access. We explore the potential approaches of simultaneous translation in social media sites, such as improving cross-cultural communication, facilitating multilingual collaboration, and promoting global knowledge sharing. In addition to this, we provide practical recommendations and guidelines for implementing simultaneous translation in social media sites, based on the current state-of-the-art technologies, user needs, and ethical considerations.

Overall, the objectives of an article on simultaneous translation in social media sites would depend on the specific focus and scope of the research, but they would generally aim to shed light on the challenges, opportunities, and implications of this emerging technology.

Methods of research. While researching such methods were used as observation; surveying students, analyzing the results of student surveys, assessing the level of foreign language proficiency and translation skills, as well as exploring and solving problems with its subject and the desired improvement of the level of its mastery. The research was carried out on the basis of West Ukrainian National University, taking into account a survey among students of the Department of Foreign languages and Information-Communicative technologies.

Results and Discussion. Simultaneous translation provides the capability for users to understand and communicate with other users who speak different languages. It allows for seamless communication and facilitates global collaboration, which is especially important in today's interconnected world.

Some social media platforms have already started implementing simultaneous translation features, for instance, offer automatic translation of posts and comments, allowing users to see content in their preferred language. Meanwhile here are some examples of simultaneous translation features on social media sites:

1. Facebook offers automatic translation of posts and comments for its users. If the content is foreign, Facebook provides an option to translate it to the user's mother tongue (Pöchhacker, 2021).

2. The Twitter app has a built-in translation function that allows users to translate tweets real-time. If the tweet is in a different language, a prompt to translate the tweet will be sent to the user (Qin, Wang, 2020:222).

3. LinkedIn's built-in translation feature provides the facility to posts, comments, and profiles by simply clicking on the translate icon (Qin, Wang, 2020:222).

4. Instagram allows users to translate comments on their posts using the built-in translation feature (International Journal of Interpreter Education, 2021:57).

5. YouTube has a translation feature that allows creators to add subtitles and captions for their videos in different languages. YouTube also provides an auto-translate feature which uses machine learning to translate video titles and descriptions. These simultaneous translation features on social media sites not only help people better understand other languages but also give an opportunity of cross-cultural sharing of ideas and knowledge (Pöchhacker, 2021).

Simultaneous interpretation in social media sites refers to the ability of social media platforms to offer live, real-time translation of written or spoken content between different languages. This enables users to communicate with each other across language barriers without having to type or speak in each other's languages. Social media platforms such as Facebook, Twitter, LinkedIn, and Instagram are increasingly offering these translation services, powered by machine learning and artificial intelligence technologies. This feature has become particularly helpful during global events such as conferences, summits that have been held related to the

current situation in Ukraine, or the Olympics where people from different countries gather and help bridge the gap of language barriers (Zinukova, 2018: 92).

Overall, simultaneous interpretation in social media discourse is a useful tool that facilitates communication and collaboration between users from different linguistic groups. It helps to break down language barriers and create a more inclusive and connected online community.

Interpreting simultaneously in social media sites involves a different set of skills and challenges compared to traditional interpreting. Let's take a look at some peculiarities of this specific process:

1. Speed: Social media is fast-paced, with messages and comments being posted and updated constantly. Interpreters must be able to keep up with this speed while translating in real-time. The speaker can be constantly distracted by various comments of their followers as a result it can be an obstacle in the process of interpretation (Veiga, 2019: 159; Şerban, 2011:300).

Bloggers may speak quickly and deliver a lot of information in a short amount of time. Interpreters need to be skilled in listening and processing information quickly to keep up with the pace of the speech.

2. Brevity: One of the most significant features of social media is the brevity of the content that is shared. Platforms like Twitter, for example, limit users to 280 characters per tweet. Instagram limits users to one hour of uninterrupted live streaming. This constraint has forced users to be more concise and precise with their words, leading to the development of a unique style of communication that is characterized by its brevity and informality. However, the brevity of social media content can also lead to misinterpretation, as readers may not fully understand the intended meaning behind a post. This is particularly true in the case of sarcasm and humor, which can be difficult to convey through text alone. Without the benefit of tone or facial expressions, it is easy for readers to misinterpret the tone of a post, leading to confusion or even offense (Hunchyk, 2019:35).

The brevity of social media content also means that it is often stripped of the nuance and context that would be present in more traditional forms of communication. This can lead to a lack of understanding and misinterpretation of the message being conveyed. For example, a tweet that expresses a controversial opinion may be interpreted as being more extreme than intended if the context is not fully understood (Dukhovnaya, 2019:98)

Consequently, the main task of an interpreter is to understand these tricks and decode the text properly, being clear and brief.

3. Informality: Social media is a casual and informal environment, with users often using colloquial language, slang, emojis, jargon and acronyms that is not commonly used in formal settings, for example, IG – Instagram/ інста – Інстаграм (in the Ukrainian language we use a short form instead of an acronym), DM – Direct Message/ ПП – приватне повідомлення, POV – Point Of View/ ПОВ – Точка зору (in this case we can see that some acronyms have been transliterated). Interpreters must be familiar with these language units to accurately interpret the meaning behind the messages. This can make it difficult for interpreters to find equivalent expressions immediately in the target language and convey the meaning accurately. Moreover, professionals ought to be able to use such translation transformation as compression and functional substitution for instance on the tips of one's toes/ навшипиньки; of the most part/ здебільшого; before long/ невдовзі незабаром; suddenly/ раптом; trying to outrate each other/ наввипередки since they are time limited and the less text they use, the more professional they are. (Hunchyk, 2019:34).

4. Emotion and Tone: Social media posts often contain emotional and sarcastic tones that can be difficult to convey through simultaneous interpreting. Interpreters must understand the context of the post, the author's intent, and emotional nuances to ensure an accurate rendering. Additionally, bloggers may use non-verbal cues, such as facial expressions or gestures, to convey meaning. Interpreters need to be able to comprehend and notice these cues and translate them into words adequately (Visual Interpretation, 2016: 169; Champagne, 2021).

5. The Abundance of Visual Content: Social media sites may include videos, images, and other multimedia content that interpreters need to translate into the target language in real-time. Another challenge of interpretation in social media is the abundance of visual content. Platforms like Instagram and TikTok are primarily visual, with users sharing photos and videos to communicate with their audience. While visual content can be powerful and engaging, it is also open to interpretation, as viewers may read different meanings into the same image (Visual Interpretation, 2016:169).

Visual content can also be misleading or manipulative, as images can be easily edited or altered to convey a certain message. For example, a doctored image may be shared on social media to create a false narrative or mislead the audience. In some cases, visual content may also be shared out of context, leading to misinterpretation of the message being conveyed.

Furthermore, the rise of deepfakes and other forms of manipulated media has made it increasingly difficult to discern what is real and what is not on social media. Deepfakes are computer-generated images or videos that are made to look like real footage, and they can be used to spread false information or create misleading narratives. This has further complicated interpretation on social media, as it can be difficult to tell what is authentic and what is not (Veiga, 2019: 159; Şerban, 2011:300).

6. Cultural Awareness: Social media is a global platform, and different cultures have a huge amount of ways of expressing themselves. Interpreters need to be familiar with these cultural norms to accurately interpret messages across cultures. Furthermore, bloggers may refer to events, people, or places that are specific to their culture or region. Interpreters need to be aware of these cultural references and have the necessary background knowledge to translate them correctly (Veiga, 2019: 159; Şerban, 2011:300).

In conclusion, interpreting simultaneously in social media requires a unique skill set that combines linguistic proficiency, cultural awareness, and an ability to keep up with a fast-paced environment.

7. The Influence of Algorithms: Social media algorithms play a significant role in determining how content is shared and viewed. The algorithms that power social media platforms are designed to prioritize certain types of content, such as posts that generate a lot of engagement or that are shared by influential users. This means that content that may not align with the platform's algorithm may not be seen by as many people, leading to a skewed perception of what is popular or important (Veiga, 2019: 159; Şerban, 2011:300).

The algorithmic nature of social media also has implications for how users consume content. For example, if a user's feed is primarily composed of content from like-minded individuals or pages, they may develop a skewed perception of the world around them. This can lead to confirmation bias, where individuals only seek out information that confirms their existing beliefs and opinions, rather than challenging them. If we speak about interpreters, in this case professionals should take this aspect into

consideration. Having investigated the key features of a blogger, an interpreter must behave in the same way as a speaker and try to do their best in order to follow the personality of a customer while interpreting (Veiga, 2019: 159; Şerban, 2011: 300).

Speaking about approaches of interpretation in social media discourse, we can define the following ones:

- Real-time interpretation: This approach involves the interpretation of the social media content in real-time. Depending on the volume of content, real-time interpretation can refer to the interpretation of the content in minutes or hours. This approach requires fast and adequate interpretation, as social media is all about keeping up with the speed of the conversations (Champagne, 2021; Gile, 2019: 532).

- Content-based interpretation: This approach is focused on interpreting the content of the social media posts, such as the text, images, videos, and audio. The interpreter analyzes the content of the posts and tries to interpret the main message or theme of the post. This approach is useful for understanding the context and sentiment of the posts (Champagne, 2021; Gile, 2019: 532).

- User-based interpretation: This approach is focused on interpreting the social media users and their demeanor. The interpreter ought to analyze the user's profile, posts, comments, and other social media interactions to gain the understanding of the user's personality, preferences, and opinions. This approach is useful for identifying influencers and understanding the target audience (Champagne, 2021; Gile, 2019: 531).

- Network-based interpretation: This approach is focused on the social media network itself and its dynamics. The interpreter analyzes the social media network structure, the relationships between users, and the interactions between them. This approach is beneficial for identifying key players and understanding the power dynamics within the social media network (Gile, 2019: 531).

- Topic-based interpretation: This approach is focused on interpreting the social media content based on specific topics or themes. The interpreter analyzes the content of the posts related to a specific topic, such as a product or service, and tries to understand how the topic is being discussed on social media. This approach is useful for understanding the market trends and consumer sentiment towards a specific topic (Guz, 2022: 234).

Simultaneous interpretation of bloggers can pose some challenges for interpreters due to the specific characteristics of this type of discourse. Some of the peculiarities include:

Overall, interpreting bloggers requires a high level of skill and experience in simultaneous interpreting. Interpreters need to be able to adapt to the unique characteristics of this type of discourse to provide accurate and effective interpretation (Guz, 2022: 237).

It is crucial to note that the choice of the appropriate method of translation depends on the audience an occasionalism is aimed at, which is demonstrated above. If we speak about the main translation teaching methods of simultaneous translation, cognitive and audio-visual methods are the best options to deal with this issue.

The cognitive teaching method is aimed at the formation of cognitive skills in a future translator, which allows them to determine the type and purpose of information, highlight its main content, build ways to solve problems while translating these lexical units, be able to make their own judgments and show creativity. It's really crucial to be able to identify the best equivalent in order to fulfill the main task of bloggers (Chernovaty, 2021: 350; Guz, 2022: 225).

They are able to offer social innovations, new ideas, new ways of thinking, even those that are controversial and not accepted by the general public. A blogger doesn't only directly call for and motivate certain actions, but also organizes these actions during the entire process of their implementation, carrying out technologically complex interactive processes in the network, that is, work not only in the text, but also in the comments to their text. As a result, a translator ought to be able to comprehend which translation technique works in a specific situation (Guz, 2022: 225; Kemp, 2021).

The audio-visual teaching method can be used to build and test models of translation competences setting out the knowledge and cognitive components aimed necessary for effective translation work. Furthermore the key aspects have found their way into translator training profiles and translation service quality standards. A central role in acquiring translation competence is to reflect on decisions and actions during the translation process, and various process research methods have been used in translator training to encourage self-reflection (Munday, 2021; Selivanova, 2021: 543).

The conclusions of the research. A theoretical analysis of the main aspects of simultaneous translation in social media sites has shown that professionals ought to pay attention to such issues as speed, brevity, informality, a large amount of visual content, emotional aspect, tone of voice and their structural-grammatical and lexical functions. In this work we have stated recommendations for translators regarding effective and accurate simultaneous translation in social networks.

The following main methods of simultaneous translation have been also mentioned: functional substitution, transliteration, compression and borrowing. In addition to this, the main approaches, used in simultaneous interpreting, have been identified, namely targeting real-time, blogger, audience, social network and content. Furthermore, key aspects have found their way into interpreter training profiles and quality standards for translation services. In addition to this, we have analyzed two main teaching methods of future interpreters namely the audio-visual and cognitive teaching methods and we can state that they are the most efficient while preparing students for this type of interpretation.

References:

1. Balaganov D. V. Dynamics of the state of a person's linguistic consciousness in the process of simultaneous interpretation. *Bulletin of the Moscow State Regional University (Linguistics)*. 2020. No. 1. P. 6–14. URL: <https://doi.org/10.18384/2310-712x-2020-1-6-14> (date of access: 01.04.2023).
2. Qin Y., Wang C. Can Machine Translation Assist to Prepare for Simultaneous Interpretation?. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2020. Vol. 15, no. 16. P. 230. URL: <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i16.14935> (date of access: 01.04.2023).
3. Dynamic Sight Translation: A Simultaneous Interpreting Strategies Driver. *International Journal of Interpreter Education*. 2021. Vol. 14, no. 1. P. 57–71. URL: <https://doi.org/10.34068/ijie.14.01.06> (date of access: 01.04.2023).
4. Kudratovich D. N. Psycho linguistic features of simultaneous interpretation. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. 2021. Vol. 11, no. 3. P. 360–365. URL: <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.00640.6> (date of access: 01.04.2023).
5. Pöchhacker F. *Simultaneous Interpreting*. Oxford University Press, 2021. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199239306.013.0020> (date of access: 01.04.2023).
6. Dorcak S. Cross-interpreting in Slovakia: a tabooed reality. *Ukrainian Linguistics*. 2021. No. 51. P. 107–124. URL: [https://doi.org/10.17721/um/51\(2021\).107-124](https://doi.org/10.17721/um/51(2021).107-124) (date of access: 01.04.2023).

7. Zinukova N. V. Profesiina pidhotovka perekladacha u zakladakh vyshchoi osvity: formuvannia fakhovoi kompetentnosti usnogo perekladacha. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky*. 2018. Vyp. 166. S. 92–95.
8. Veiga M. J. Chapter 12: The Translation of Audiovisual Humour in Just a Few Words. *New Trends in Audiovisual Translation / ed. by J. Díaz Cintas. Bristol, Blue Ridge Summit*. 2019. P. 158–175. URL: <https://doi.org/10.21832/9781847691552-014> (date of access: 01.04.2023).
9. Šerban A. Audiovisual translation in close-up: Practical and theoretical approaches. Bern : Peter Lang, 2011. 320 p.
10. Dukhovnaya T. V. Transtextual study of cinematic discourse. *Philological Sciences. Scientific Essays of Higher Education*. 2021. No. 4. P. 93–99. URL: <https://doi.org/10.20339/phs.4-21.093> (date of access: 01.04.2023).
11. Hunchyk I. O., Andriievskaya V. V. Tekhnolohiia perekladatskoho skoropysu u navchanni usnogo poslidovnoho perekladu. *Naukovyi visnyk DDPU imeni Ivana Franka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 2019. № 11. S. 32–35. URL: <https://doi.org/10.24919/2663-6042.11.2019.175465> (date of access: 01.04.2023).
12. Visual Interpretation. *Fundamentals of Satellite Remote Sensing*. 2016. P. 167–190. URL: <https://doi.org/10.1201/b19478-9> (date of access: 01.04.2023).
13. Champagne B. M., Schinabeck K., Soleim S. A. M. Free History Lessons: Contextualizing Confederate Monuments in North Carolina. *Teachable Monuments*. 2021. URL: <https://doi.org/10.5040/9781501356919.ch-017> (date of access: 01.04.2023).
14. Gile D. Simultaneous Interpreting. *An Encyclopedia of Practical Translation and Interpreting*. 2019. P. 531–562. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvbtzp7q.21> (date of access: 01.04.2023).
15. Chernovaty L. Methodology of teaching translation as a specialty: textbook for students. Higher institutions education in the specialty "Translation". Vinnytsia: Nova Knyga, 2021. 376 p.
16. Guz W. Are nonce words really deviant, context-dependent, and unlexicalizable? Sound structure and sense: studies in memory of Edmund Gussmann / ed. by E. Cyran, H. Kardela, B. Szymanek. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2022. P. 223–238.
17. Kemp S. Digital 2021: global overview report. Datareportal. URL: <https://datareportal.com/reports/digital2021-global-overview-report>.
18. Maslova S. Explication as a way of preserving the cultural component of neologisms in English-Ukrainian translations. *Lviv Philological Magazine*. 2020. No. 7. P. 67–70. <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.11>.
19. Munday J. *Introducing translation studies: Theories and approaches*. London and Newyork: Routledge, 2021.
20. Selivanova O. *Linguistic encyclopedia*. Poltava: Dovkillya-K, 2021. 844 p.

Отримано: 1 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 29 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 травня 2023 р.

e-mail: svetarybachok@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8428-6407>

e-mail: oleksandrahor@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1586-8884>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-234-237

Рибачок С. М., Дуда О. І. Лінгвокраїнознавча компетенція перекладача. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 234–237.

УДК: 81.161

Рибачок Світлана Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та ІКТ,
Західноукраїнський національний університет
Дуда Олександра Ігорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та ІКТ,
Західноукраїнський національний університет

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА

Стаття висвітлює визначення та складові поняття перекладацької компетентності, визначає поняття лінгвокраїнознавчої компетенції як складової перекладацької компетентності та описує її складові.

Узагальнено, що сучасне поняття перекладацької компетентності визначається як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навиків передавати інформацію однієї мови іншою з урахуванням відмінностей між двома мовними системами, комунікативними ситуаціями та культурам. Вияснено, що перекладацька компетентність складається з різних видів компетенцій. Визначено, що сучасне розуміння складових перекладацької компетентності та її компонентів є багатограним, суперечливим, динамічним та комплексним, та повинно враховувати науково-методичні, інформаційно-комунікаційні та інтелектуально-психологічні аспекти перекладу. Лінгвокраїнознавча компетенція є однією з важливих складових перекладацької компетентності та важливим способом трансляції культурних, національних та духовних цінностей народу, країни, мова якої вивчається. У рамках дослідження лінгвокраїнознавчу компетенцію визначаємо як сукупність соціокультурної інформації з історії, географії, економіки, літератури, суспільного ладу, норм поведінки, традицій, звичаїв та культури країни, що реалізується національно-культурною лексикою мови.

Узагальнено сукупність знань, що формують лінгвокраїнознавчу компетенцію перекладача. Описано основні вміння, які включає лінгвокраїнознавча компетенція, серед яких здатність до виявлення характерних історичних, географічних, національних, культурних особливостей мовних спільнот країни, здатність оперувати іношомовною лексикою з національно-культурною семантикою; здатність аналізувати діалектні та соціальні варіанти мови, описувати мовну ситуацію. Визначено, що вивчення лінгвокраїнознавчої інформації є вирішальною для формування у перекладачів професійних вмінь та розуміння соціальної та культурної значущості їхньої професії у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: перекладацька компетентність, лінгвокраїнознавча компетенція, національно-культурна лексика, реалії, соціокультурна інформація.

Svitlana Rybachok,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
West Ukrainian National University
Oleksandra Duda,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
West Ukrainian National University

LINGUISTIC AND COUNTRY STUDIES COMPETENCE OF THE TRANSLATOR

The article considers the definition and components of the concept of translation competence, describes the concept of linguistic and country studies competence as a component of translation competence and describes its components.

It is summarized that the modern concept of translation competence is defined as a dynamic combination of knowledge and practical skills to transfer information from one language to another, taking into account the differences between the two language systems, communicative situations and cultures. It is stated that translation competence is multifaceted, contradictory, dynamic and complex. It consists of different types of competences due to the translation types. The linguistic and country studies competence is one of the important components of translation competence and is defined as a set of socio-cultural information on the history, geography, economy, literature, norms of behavior, traditions, customs and culture realized by the cultural vocabulary of the language.

The set of knowledge that forms the linguistic and country studies competence of a translator is summarized. The main skills that include linguistic and country studies competence are described, including the ability to identify the characteristic historical, geographical, national, and cultural features of the language communities of the country, the ability to operate cultural vocabulary; the ability to analyze dialectal and social variants of the language and describe the language situation. It is stated that linguistic and country studies information is crucial for the formation of translators' professional skills and understanding of the social and cultural significance of their profession in intercultural communication.

Keywords: translation competence, linguistic and country studies competence, cultural vocabulary, realia, socio-cultural information.

Актуальність теми. В умовах глобальних та національних викликів сьогодення та їхнього впливу на комунікативний простір та суспільні цінності змінюються підходи до суспільних норм, вимог, які включають знання, уміння, навички, способи діяльності та здатність застосовувати набуті знання та вміння у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання складних професійних та життєвих проблем.

Питання академічної підготовки перекладачів привертають увагу дослідників з метою розвитку та формування компетентної полікультурної мовної особистості, яка здатна реагувати на глобальні та професійні виклики, усвідомлювати суспільні цінності, соціальну та культурну значущість своєї професії, здатна до міжкультурної комунікації, задоволення запитів суспільства на ринку перекладацьких послуг. Тому, поняття перекладацької компетентності, що є сукупністю різних видів компетенцій, серед яких лінгвокраїнознавча компетенція, займає важливу роль та потребує додаткового вивчення та глибшого розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світове перекладознавство як міждисциплінарна система, виникло на межі, де сходяться лінгвістика, етика, поетика, лінгвокраїнознавство, історія літератури та загальна теорія культури, сформувавшись в окрему комплексну філологічну дисципліну в 20-30-х роках ХХ ст. Відома українська дослідниця перекладу Р. Зорівчак розглядала переклад як «сплав двох культур, двох мовних традицій, двох літературних основ» (Зорівчак, 1989: 41) та привертала велику увагу вивченню способів відтворення найважливіших компонентів культурної традиції та соціокультурних знань, зокрема через національні реалії, які несуть інформацію про історичні події, побут, сфери діяльності народу та його світогляд.

Сучасні теоретики перекладу, визнаючи особливе значення, яке має для перекладу культура, підкреслюють роль перекладу як найважливішого засобу міжкультурної комунікації, формування національно-культурної ідентичності на тлі глобалізації комунікаційного простору (Білецька, 2017).

У зв'язку з цим змінилися й підходи до рівня мовної і культурної компетентності перекладача як представника культури, що забезпечує порозуміння між сторонами міжкультурного діалогу. Відтак, залучення лінгвокраїнознавчого та лінгвокультурного компонентів у викладанні іноземної мови як важливого способу відображення національної культури та формування компетентного фахівця у сфері філології та перекладу є актуальним та потребує додаткової уваги.

Метою статті є проаналізувати основні характеристики та складові поняття перекладацької компетентності, визначити поняття лінгвокраїнознавчої компетенції як складової перекладацької компетентності та описати її компоненти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання визначення перекладацької компетентності ставали об'єктом досліджень вчених Р. Зорівчак, А. Гудманяна, О. Рудіної, І. Горошкіного та ін., однак науковці не прийшли спільної думки та продовжують дискутувати щодо розуміння сутнісних характеристик та складників поняття перекладацької компетентності. Більше того, терміни *компетенція* та *компетентність* часто розглядають як синонімічні у філологічних та перекладознавчих дослідженнях, що, зокрема зумовлено одним словниковим відповідником *competence* в англійській мові.

У результаті аналізу різних визначень поняття перекладацької компетентності іншими фахівцями, у нашому дослідженні перекладацьку компетентність розглядаємо як динамічну сукупність знань, вмінь та навиків передавати інформацію однієї мови іншою з урахуванням відмінностей між двома мовними системами, комунікативними ситуаціями та культурам. Перекладацька компетентність складається з різних видів компетенцій.

Результати наукових розвідок вказують на різні підходи до виокремлення основних складників перекладацької компетентності. Деякі дослідники констатують *мовні, мовленнєві та лінгвокраєзнавчі* компоненти перекладацької компетентності (Malmkjær Kirsten, 2009), інші визначають такі 5 складових перекладацької компетентності як *мовні, текстові, галузеві, культурні та трансферні*, якими перекладач повинен володіти для адекватного процесу перекладу (Zainurrahman, 2010).

Дослідницька група РАСТЕ (Proceso de Adquisición de la Competencia), досліджуючи поняття перекладацької компетентності виокремлює такі об'ємні складові: *комунікативну*, що включає лінгвістичну, дискурсивну та соціолінгвістичну компетенцію; *екстралінгвістичну*, що складається із загальних знань світу та спеціальних знань; *інструментально-професійну*, що складається із знань і навичок, пов'язаних із засобами професії; *психофізіологічну та психологічну*; *стратегічну* (Malmkjær Kirsten, 2009).

Українські дослідники вказують на психолого-педагогічні (Підручна, 2008), методичні (Рудіна, 2017), науково-педагогічні (Коваленко, 2012) та спеціальні фахові (Чередниченко, 2007) та ін. складові перекладацької компетентності. Якщо поняття перекладацької компетентності є достатньо визначеним, то опис компетенцій як складових компонентів перекладацької компетентності характеризується різними підходами, та потребує додаткової уваги. Варто визнати, що сучасне розуміння перекладацької компетентності є багатограним, суперечливим, динамічним та комплексним, та повинно враховувати *науково-методичні, інформаційно-комунікаційні та інтелектуально-психологічні* аспекти професійної діяльності перекладача та видів та методів перекладу.

Аналіз літератури свідчить, що більшість дослідників розглядають лінгвокраїнознавчу компетенцію однією з важливих складових перекладацької компетентності. У рамках нашого дослідження лінгвокраїнознавчу компетенцію визначимо як сукупність знань з історії, географії, економіки, літератури, суспільного ладу, культури країни, мова якої вивчається.

Незважаючи на багатоаспектний характер лінгвокраїнознавчих досліджень, основні теоретичні питання про предмет, зміст і об'єкт лінгвокраєзнавства залишаються відкритими. Дослідники Желуденко та Сабітова А. вказують на дидактичний аспект лінгвокраїнознавства та вважають, що поєднання двох дослідницьких аспектів – лінгвістичного і методичного, та включення цього аналізу в процес навчання, допоможе формувати у студентів комунікативні та соціокультурні вміння, а кінцевою метою засвоєння лінгвокраїнознавчого аспекту є формування у студентів лінгвокраїнознавчої перекладацької компетенції. Більше того, сучасний багатокультурний комунікативний простір ставить перед перекладачем складну та важливу місію – виступати в ролі представника країни, народу та культури та забезпечувати порозуміння між сторонами міжкультурного діалогу. Для цього перекладачу необхідно подолати межі вузькопрофесійної лінгвістики та розвинути систему краєзнавчого, культурологічного мислення, в основі якої лежить лінгвокраїнознавча компетенція (Желуденко, Сабітова, 2017).

Відтак, лінгвокраїнознавча перекладацька компетенція невід’ємно пов’язана із соціокультурною та комунікативною компетенціями та включає формування знань та навичок використання соціокультурної інформації щодо географічних, історичних, національно-культурних особливостей розвитку країни, що сприяє адекватному перекладу в умовах міжкультурної комунікації.

Визначимо суттєві знання, в результаті яких формується лінгвокраїнознавча компетенція у перекладачів.

Мовні та мовленнєві знання включає знання граматики, лексики, синтаксису, фонетики та ін.

Культурологічні та літературознавчі знання включає знання культурних норм, літературних традицій, звичаїв і цінностей, що відображаються мовними одиницями з національно-культурною семантикою, реаліями, афористичними висловами.

Країнознавчі знання: перекладачі повинні бути знайомі з красназничими особливостями країни, де використовуватиметься переклад. Наприклад, відомі помилки політиків, зокрема першої леді США Ненсі Рейган, яка під час візиту до Ірландії віднесла цю країну до Британії, а не Британських островів, спричинили політичний скандал, який привів до заборони вживання назви Британія у Ірландії у будь-яких офіційних документах; розуміння значень схожих реалій *Albion – римська назва Британії, Alba – Шотландія*.

Також, це включає знання варіантів мови, діалектів, місцевих акцентів. Наприклад, перекладачу потрібно враховувати розбіжності фонетичних особливостей шотландської стандартної англійської мови та скотс, оскільки регіональні варіанти у Великобританії виявляють велику культурну значущість, оскільки в країні гостро стоїть проблема національної ідентифікації особистості через мову.

Лінгвокраїнознавчі аспекти фахової термінології відповідної галузі знань. Наприклад, прихована культурна сема у англійському юридичному термінологічному словосполученні *to go to the Bar* має значення *стати адвокатом*, а не «звернутися до адвоката», *the bar and the bench – адвокатура й суд*.

Жанрово-стильові особливості мови країни, регіону. Це включає розуміння нюансів мови та цільової аудиторії. Наприклад, розуміти особливості англійського, шотландського чи ірландського гумору.

Професійна етика: перекладачі повинні дотримуватися особливостей етичних і професійних нормативних вимог стандартів країни, регіону, та цільової країни, місцевим законам і нормам, щоб переконатися, що перекладений текст є ефективним для цільової аудиторії.

Загалом, лінгвокрасназничі аспекти в перекладацькій компетентності охоплюють поєднання лінгвістичних знань, красназничими знаннями щодо фахових галузей, а також етичних та нормативних аспектів професійної поведінки.

Опишемо основні вміння, які включає лінгвокраїнознавча компетенція:

- здатність до виявлення характерних історичних, географічних, національних, культурних особливостей мовних спільнот країни, мова якої вивчається; здатність оперувати іншомовною лексикою з національно-культурною семантикою; здатність використовувати в професійній діяльності знання з історії іноземної мови; аналізувати її діалектні та соціальні варіанти, описувати мовну ситуацію; здатність до аналізу та інтерпретації мовних, літературних, історичних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту (залежно від обраної спеціалізації); здатність виявляти розуміння галузевого предмета, структури і ролі сфери людської діяльності у формуванні сучасної наукової картини світу для здійснення фахового перекладу у цій галузі.

Лінгвокраїнознавча інформація формує мовну картину світу, та визначає слово як культурно-історичний феномен, який включає в себе різні асоціації, передусім ті, що ґрунтуються на національній культурі і є властивими для носіїв цієї культури та мови (Желуденко М. О., Сабітова А. П., 2017). Такі мовні одиниці мають національно-культурну значущість і формують певну концептуальну картину світу представників певної лінгвокультурної традиції. Узагальнено такі типи лексики з національно-культурною семантикою.

- Безеквівалентна національно-культурна лексика, яка виражає специфічний досвід народу (імена власні, культурно-історичні-географічні реалії – предмети, явища факти культури, географії, пов’язані з державним устроєм певної країни, її природними особливостями, історією та культурою, та. та ін.);

- Національно-культурна лексика, яка виражає назви предметів і явищ, які є подібними у культурах, що зіставляються, але мають національні, культурні особливості функціонування;

- Національно-культурна лексика афористичного змісту (прислів’я, приказки, крилаті вислови, цитати);

Національно-культурний лексичний фон набуває великого значення під час міжкультурного спілкування, тому лінгвокраїнознавчі знання та вміння забезпечують розв’язання філологічних, перекладознавчих проблем, а також фахових, політичних та інших питань міжкультурного спілкування.

Для прикладу розглянемо історичний виступ президента України В. Зеленського у Парламенті Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії (Volodymyr Zelensky, 2022). У тексті виступу було вжито:

- імена власні та культурно-історичні-географічні реалії, що позначають предмети, явища історії, культури, географії та ін.):

All the people of England and Scotland, of Wales and Northern Ireland! Royal Highnesses William and Catherine; His Majesty the King; the Prince of Wales; Buckingham Palace; Westminster; Downing Street; The Churchill’s armchair; "Challengers"; five o'clock;

- мовні засоби, які виражають назви предметів і явищ, які в цілому співпадають у культурах, що зіставляються, але мають національні особливості функціонування; *the Royal Navy; delicious English tea;*

- крилаті вислови національно-культурного змісту:

Strong British character; And thus you didn't compromise the spirit of these great Islands; In Britain, the King is an air force pilot; Great Britain!

God bless Great Britain and long live the King! Слава Україні!

Спостереження показують, що залучення національно-культурної лексики для розв’язання складних цивілізаційних проблем у міжкультурній комунікації сьогодні вимагають від перекладача лінгвокрасназничої компетенції, яка визначає його здатність успішно здійснювати професійну діяльність.

Висновок. Компетентність перекладу визначається вмінням точно й ефективно передавати культурні коди мови однієї країни на мову іншої. Це вимагає не лише комунікативної компетенції, але й глибокого розуміння лінгвокраєзнавчого контексту, культурних та соціальних норм, та покликано сприяти міжкультурному спілкуванню, взаєморозумінню та співпраці через мовні та культурні кордони глобального комунікативного простору та цивілізаційних викликів.

Література:

1. Білецька О. Лінгвокультурологічна зумовленість перекладу в контексті міжкультурної комунікації. URL: <http://culture-art-knukim.pp.ua/article/view/155687>.
2. Бриска О. Роль перекладу у формуванні національної ідентичності на тлі глобалізації комунікаційного простору. URL: <https://www.academia.edu/44873206/%>.
3. Зорівчак Р. Реалія та переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів. Вид-во при Львів. Ун-ті, 1989. 216 с.
4. Желуденко М. О., Сабітова А. П. Лінгвокраїнознавство як відображення мовної картини світу. *Науковий вісник ХДУ Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2017. № 3.
5. Коваленко Л. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів. *Іноземна філологія*. 2012. № 45. С. 53–55.
6. Підручна З. Психолого-педагогічні чинники формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника: (серія: педагогіка)*. 2008. Вип. XXVI. С. 122–127.
7. Рудіна М. Перекладацька компетентність: науково-теоретичний та методичний аспекти її формування у студентів-філологів як майбутніх фахівців. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2017. № 36. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/alexi,+12.pdf>
8. Чередниченко О. Складові професійної компетенції письменного та усного перекладача / *Вісник Київського національного університету іме – ні Тараса Шевченка. Іноземна філологія*, 2007. № 41. С. 25–27.
9. Combat aircrafts – for Ukraine, wings – for freedom – address by President Volodymyr Zelenskyy to both Houses of Parliament of the United Kingdom. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/bojovi-litaki-dlya-ukrayini-krila-dlya-svobodi-vistup-prezid-80857>.
10. Malmkjar Kirsten What is translation competence. URL: <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-linguistique-appliquee-2009-1-page-121.htm>
11. Zainurrahman. (2010). Five Translation Competencies. *Zainurrahman's Personal Journal*. Available online at: <https://zainurrahmans.wordpress.com/2010/06/06/five-translationcompetencies/>

References:

1. Biletska O. Lihvokulturolohichna zumovlenist perekladu v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [Linguistic and cultural conditioning of translation in the context of intercultural communication]. URL: <http://culture-art-knukim.pp.ua/article/view/155687>.
2. Bryska O. Rol perekladu u formuvanni natsionalnoi identychnosti na tli hlobalizatsii komunikatsiinoho prostoru [The role of translation in the formation of national identity in the globalization of the communication space] URL: <https://www.academia.edu/44873206/%>
3. Zorivchak R. Realiia ta pereklad [Realia and translation]. Lviv: Vyd-vo pry Lviv. Un-ti, 1989.
4. Zheludenko M. O., Sabitova A. P. Lihvokrainoznavstvo yak vidobrazhennia movnoi kartyny svitu. [Linguistic and country studies as a reflection of the linguistic picture of the world]. *Naukovyi visnyk KhDU Seriiia Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia*. 2017. № 3.
5. Kovalenko L. Formuvannia lihvkrainoznavchoi kompetentsii studentiv. [Formation of linguistic and country competence] *Inozemna filolohiia*. 2012. № 45.
6. Pidruchna Z. Psykholoho-pedahohichni chynnyky formuvannia profesiinoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Psychological and pedagogical factors of formation of professional communicative competence of future translators in the process of professional training]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. V. Stefanyka: (seriia: pedahohika)*. 2008. Vyp. KhKhVI. S. 122–127.
7. Rudina M. Perekladatska kompetentnist: naukovo-teoretychni ta metodychni aspekty yii formuvannia u studentiv-filolohiv yak maibutnikh fakhivtsiv [Translation competence: scientific, theoretical and methodological aspects of its formation students in philology] *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. Kyiv, 2017. № 36. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/alexi,+12.pdf>.
8. Cherednychenko O. Skladovi profesiinoi kom petentsii pysmovoho ta usnoho perekladacha. [Components of the professional competence of a written and oral translator]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiia*, 2007. № 41.
9. Combat aircrafts – for Ukraine, wings – for freedom – address by President Volodymyr Zelenskyy to both Houses of Parliament of the United Kingdom. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/bojovi-litaki-dlya-ukrayini-krila-dlya-svobodi-vistup-prezid-80857>.
10. Malmkjar Kirsten What is translation competence. URL: <https://www.cairn.info/revue-francaise-de-linguistique-appliquee-2009-1-page-121.htm>
11. Zainurrahman. (2010). Five Translation Competencies. *Zainurrahman's Personal Journal*. Available online at: <https://zainurrahmans.wordpress.com/2010/06/06/five-translationcompetencies/>

Отримано: 10 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 25 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 травня 2023 р.

e-mail: maciek.sokal@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2830-0032>

Researcher ID: HLX-2770-2023

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-238-243

Сокаль М. Т. «Він іде» Михайла Коцюбинського як оповідь про самотність перед злом. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 238–243.

УДК: 809

Сокаль Матвій Тадейович,

доктор гуманітарних наук в галузі українського літературознавства, викладач,
Університет Марії Кюрі-Скłodовської, м. Люблін (Польща)

«ВІН ІДЕ» МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО ЯК ОПОВІДЬ ПРО САМОТНІСТЬ ПЕРЕД ЗЛОМ

У статті аналізується та інтерпретується новела Михайла Коцюбинського «Він іде». Аналіз зосереджується на способах представлення досліджуваного текстом самотності людини перед злом, а також на пов'язаних із цим біблійних натяках і ремінісценціях в тексті новели. Глибоче розуміння автором головних героїв новели, їхнього характеру, потреб, почуттів, переживань дає можливість розкрити перспективи їхнього внутрішнього світу. Яскраві елементи літературного опису проаналізовано у статті; виокремлено нарацію, яка збільшує дистанцію через нагромадження антитектичних зображень, виокремлено пародійні і гротескні елементи; висвітлено виразну роль біблійних натяків на зовнішню «універсальність» до світу героїв (біблійні натяки ледь помітні в образі Йоселя і не зовсім яскраві в образі Абрума, повної виразності біблійні натяки набувають у характеристиці мандруючої Естерки). Аналізуючи розвиток дій головних героїв новели з перспективи антитектичної символіки, автор статті звертає увагу на конфлікти між героями, та зупиняється на характеристиці монологу Естерки.

З огляду на особливу неоднорідність твору М. Коцюбинського, часто «замасковану» його послідовністю, імпресіоністичного характеру твору, його стильової домінанти, автор статті вважає закономірним використати метод опису, запропонований Романом Інгарденом, а саме концепцію двовимірності і чотиришаровості художнього тексту як вихідною точкою для вивчення риторичних засобів у тексті.

Ключові слова: українська новелістика, імпресіонізм, екзистенціалізм, антисемітизм, погром, інтертекстуальність, біблійні натяки, гротеск, абсурд.

Matvij Sokal',

Doctor of humanitarian sciences in the field of Ukrainian literary studies, teacher,
Marie Curie-Skłodowska University, Lublin (Poland)

“HE GOES” MYKHAILO KOTSIUBYNSKOGO AS A STORY ABOUT LONENESS BEFORE EVIL

The article deals with the analysis and interpretation of Mykhailo Kotsiubynsky's short story «Vin ide» («He Goes»). The analysis is focused on ways in which the researched text shows human's solitude in the face of evil, and also on related to it biblical reminiscences and allusions. The author of the article gives rich illustrative material in order to reinforce his thoughts concerning the main ideas of Mykhailo Kotsiubynsky's short story «Vin ide» («He Goes»).

Deep understanding of the main heroes of the short story, their characters, their needs, their feelings, and their experience gives possibility for the author to develop the perspectives of their inner world. The author singled out special elements of literary description in the article and the narration, which enlarges the distance through the storing antithetical images. The author pays special attention to the parodic playful elements and the expressive role of biblical allusions is highlighted on external "universality" to the world of heroes (biblical allusions are barely visible in Yosel's image and not quite bright in the image of Abram, biblical allusions acquire full expressiveness in the character of Esther).

Analyzing the development of the actions of the main characters of the novel from the perspective of antithetical symbolism, the author of the article draws attention to the conflicts between the characters, and dwells on the characteristics of Estherka's monologue. The author of the article pays special attention to the particular heterogeneity of M. Kotsiubynsky's work, which is often "disguised" by its consistency, to the impressionistic character of the work and to its stylistic dominance.

The author of the article considers using the method of description proposed by Roman Ingarden, namely the concept of two-dimensionality and four-layeredness of the artistic text as a starting point for the study rhetorical devices in the text.

Keywords: ukrainian short stories, ukrainian novellas, impressionism, existentialism, anti-Semitism, pogrom, intertextuality, biblical allusions, grotesque, absurd.

Аналіз та інтерпретація тексту. Новела Михайла Коцюбинського «Він іде» є особливо важливою не тільки як видатний зразок імпресіоністичної української прози, і не тільки як текст про погром євреїв, але – мабуть передусім – як роздум про образи зла і про способи бачення зла, а також як текст, який можна прочитати на рівні інтертекстуального дискурсу, в центрі якого є саме самотність людини перед злом і моральним вибором. Текст новели «Він іде» досі не був предметом окремого детального аналізу і дослідниками не аналізувалися саме ці його аспекти. Олександра Черненко в своїх дуже влучних спостереженнях чимало уваги присвячує мотиву самотності, «ізолюваності» людини в творчості М. Коцюбинського, але майже цілковито зосереджується на тому, що, зрештою небезпідставно, називає його імпресіоністичним світоглядом. Для цієї статті не стільки істотними є стильові особливості письменства М. Коцюбинського на тлі художніх напрямів в історії літератури та відображені в стилі творів філософські впливи на світогляд автора, скільки сам текст новели «Він іде» та перспектива, з якої він описує становище людини перед лицем зла. Це не означає, що не беру до уваги контексту інших творів М. Коцюбинського.

Звісно, М. Коцюбинський засуджував антисемітські погроми, і в характеристиках мешканців єврейського містечка вже на початку тексту зауважуємо дистанційоване, але, якоюсь мірою, співчутливе ставлення всевідного оповідача до євреїв. Проте під час читання переконаємося, що текст не є просто виразом етичної та політичної позиції щодо антисемітизму,

а оповіддю про зло взагалі. Але тут же ця друга, «універсальна» перспектива перевертається навпаки, коли усвідомлюємо, що – хоча би через мову твору й належність автора до української культури, але також через ту саму дистанційованість нарації – читаємо цей текст з «української» перспективи, цебто з перспективи народу, з боку якого до героїв наближається загроза. Українці однак ледве з'являються в тексті, у небагатьох, доволі коротких, навіть побіжних згадках. Цією неоднозначністю не вичерпується багатоперспективність новели «Він іде» і в проведеному аналізі потрібно вказати на такі прочитання тексту, які в антитетичних і гротескних образах відкривають свого роду рухому сітку точок зору.

Абстрагуючи від філософських поглядів автора новели і з великою обережністю ставлячись до висунутих деякими дослідниками тез про екзистенціалістичний характер творів М. Коцюбинського, слід, все-таки, показати певне спрямування тексту «Він іде» в бік екзистенціальної думки, зокрема там, де мова йде саме про питання самотності людини й питання морального вибору. За отриманими даними, у жодному опрацюванні не було проведено докладний аналіз біблійних мотивів і ремінісценцій у новелі «Він іде», хоч вони є дуже значущими для цієї новели тому що надають кшталт образів осамітнення її героїв.

Зосереджуючись на кількох питаннях, ця стаття висвітлює лише деякі можливі прочитання, отже вона не претендує на повний і вичерпний аналіз новели «Він іде» з усією багатогранністю тексту (такому аналізу необхідно присвятити цілу книжку), а має на меті вказати на ті елементи тексту, які досі не досить повною мірою обговорювалися дослідниками.

Метод. З огляду на особливу неоднорідність цього твору, почасти «замасковану» його послідовністю – безумовно імпресіоністичного характеру – стильової домінанти, вважаю закономірним і зручним скористатися запропонованою Романом Ингарденом концепцією двовимірності і чотиришаровості художнього тексту як вихідною точкою для вивчення риторичних засобів у тексті. Звісно, використання такого методу аж ніяк не означає прийняття феноменологічної методології Р. Ингардена в цілому. У цій статті використовуються також найбільш основні й найзагальніші принципи структуралістичного аналізу – послідовне вивчення логіки функцій, дій персонажів та логіки оповідання, детальний розгляд фігуративних елементів твору, конотацій, семантичних аномалій тощо, але – як це було вже зазначено – без претензій на вичерпність аналізу і без пошуків якої-небудь великої структури, чи моделі, в яку можна було б вписати новелу «Він іде».

Відповідно до теорії Р. Ингардена, викладеній у праці «Szkice z filozofii literatury», у новелі «Він іде» я виокремив чотири верстви літературного твору: а) мовно-звукову верству (в тій же праці Р. Ингарден називає цю верству також просто звуковою, чому слідує в статті) б) створювану «смыслами речень» значеннєву верству, яка складає більші секвенції в) верству предметів (або – предметну верству), яка складає зображений світ твору г) верству виглядів, яку складають не «існуючі» в зображеному світі «образи» предметів, але «конкретні зорові явища, яких зазнаємо» під час читання, «конкретний наочний зміст» спостережень, який буває моментальним, причому в дальшій частині книги Р. Ингарден зараховує до цієї верстви не тільки зорові, але й слухові, дотикові, а також специфічні уявно-почуттєві явища. Усі ці верстви розвиваються у фазовому вимірі твору, тобто у простій послідовності його «фаз-частин». У «Він іде» саме розвиток елементів, які належать до цих чотирьох верств є особливо динамічним.

Очікуємо, що мета статті – детальний і скрупульозний (в міру можливостей, які дає обсяг часописної статті) аналіз тексту з особливим урахуванням вищезазваної тематики – виправдає вибірковість, а мабуть й деяку поверховість засобів.

Фази. У фазовому розвитку тексту можна виокремити три великі секвенції образів, що надають кшталт його символічному полю – антитетичні образи перед монологом Естерки, гротескні антитетичні образи в монолозі Естерки, антитетичні образи після монологу Естерки. Перша і третя секвенції розвиваються паралельно з частинами фабули, які обіймають по кілька подій.

Перша антитеза. Невинний хаос проти кровожадної гармонії. Текст починається зі своєї експозиції, яка представляє занепокоєний натовп єврейських мешканців містечка. Деякі з них тікають, більшість «бурхливо» розсуджує про грядущий погром. Вже в другому реченні тексту говориться саме про погром («Становий, здається, незадоволений був з того, що взяв, і хоч запевняв, що не допустить погрому, але йому вірили мало» (Коцюбинський, 1964: 111)), чим текст дає пояснення загадковій назві новели, хоча ця відповідь, як виявиться пізніше, не є зовсім правдивою, а швидше за все являється тим, що Р. Барт назвав би двозначною відповіддю-пасткою, оскільки в кінці новели дізнаємося, що «Він» – це щось набагато більше і значно менш визначене ніж погром.

Експозиція вводить перший член символічного поля антитези, яка створюватиметься паралельно з першими п'ятьма подіями. Світ героїв твору «Він іде» є хаотичним, динамічним, нерівно «пульсуючим». Так він зображується в предметній верстві твору вже з самого початку нарації й послідовно в усіх фрагментах, які передують монологу Естерки (про вирішальне значення цього монологу для символічного поля тексту мова йде в дальшій частині статті). Хоча знаємо, що безпосередньо причиною хаосу є очікування погрому, то хаотична пульсація повністю характеризує світ героїв та їх самих, оскільки ні про що до її появи не було написано, а колоритний опис містечкових євреїв, котрі живо дискутують на майдані – напр. дуже часто (12 разів) повторюваний в дальших фрагментах оповіді оклик «ай-вай», який асоціюється зі стереотипним, зазвичай пародійним образом емоційності єврейського побуту, як і описи повнихжестуляції гарячкових, безладних розмов («білі крамарські руки тільки мигтіли перед рудими бородами» (Коцюбинський, 1964: 111) «всі говорили разом» (Коцюбинський, 1964: 113), «І всі кричали разом з Абрумом» (Коцюбинський, 1964: 113), «скакали борода і білі та худі руки» (Коцюбинський, 1964: 113) – звертаються до того, що можна, знов користуючись зручною термінологією Р. Барта, назвати культурним кодом або кодом референцій, якому тут треба би, в стилі Бартівського способу прочитання, дати назву «єврейський характер». Цю хаотичність, яка для героїв твору не випадкова, зовнішня, або суто епізодична можна бачити як символіку змінної екзистенції персонажів у протиставленні впорядкованому й послідовному світу зла, образи якого чергуються з образами живого хаосу.

Українські дослідники, О. С. Черемська і О. В. Масло, звертають увагу на синекдоху в описах єврейської громади у «Він іде», напр. у фразі: «кричали беззубі роти, кричали зморшки мудрості й досвіду, скакали борода й білі та худі руки» (Коцюбинський, 1964: 113), і слушно зауважують, цитуючи Ю. Кузнецова, що таким способом «(...) досягається миттєвість малюнка, розмитість ліній», але вбачають в цьому лише формальний, типово імпресіоністичний прийом. Варто зауважити, що нагромадження синекдох у верстві виглядів твору змішує багато неспівмірних й непропорційних образів, складаючи із

них образ хаосу (в тому самому фрагменті, що вищенаведена цитата, тобто у фрагменті про першу нараду євреїв, є також розмовні синекдохи – «стулив всім уста» (Коцюбинський, 1964: 112) і «пролити кров» (Коцюбинський, 1964: 113).

У різних фрагментах оповідач описує пульсацію розмов, підкреслюючи раптові й нерегулярні зміни. Це співтворить верству виглядів новели і буде зображувати предмети. На початку твору, коли жителі містечка збираються на майдані, «розмова часом ставала гарячою, бурхливою» (Коцюбинський, 1964: 111), потім «розмови стихали» (Коцюбинський, 1964: 112) і врешті «розмови знов оживали і переходили в крик» (Коцюбинський, 1964: 112). Як бачимо, розмова в оповіді «розмножилася», стала розмовами, багатоголоссям. Вже в наступній сцені поведінки євреїв спостерігаємо таку же пульсацію, коли, під час зібрання у місцевого різника, Абрума, всі «говорили разом» (Коцюбинський, 1964: 112) і висували суперечливі пропозиції протидіяння загрози, та згодом, висловлена візником Йоселем ідея збройного опору викликала жах, який «стулив всім уста» (Коцюбинський, 1964: 112), але вже в наступному реченні читаємо, що «Потому зчинився гвалт» (Коцюбинський, 1964: 112) і скоро знову «всі кричали разом» (Коцюбинський, 1964: 113). Пульсація жестів, якою супроводжується пульсація розмов, теж є постійною рисою описів спілкування євреїв – після того, як в експозиції жести «мигтіли» (отже були швидкими, динамічними, а не спокійними й розміреними), вже на нараді, Йосель «витає перед себе батіг, як револьвер» (Коцюбинський, 1964: 112), потім саме «скакали бороди й білі та худі руки» (Коцюбинський, 1964: 113).

У верстві виглядів хаос, як нерівну пульсацію, ілюструє одне слово – тремтіння. Вперше воно трапляється, вже коли перший член антитези – зарисований і занурене в хаосі життя героїв витісняє мертва впорядкованість («наче весь вереск життя обернувся раптом в сірий камінь» (Коцюбинський, 1964: 111)). Тоді переможене життя бореться агонічним тремтінням будинків. Після того, як «старезні мури ринку викинули з себе людей» (Коцюбинський, 1964: 111) (це теж прояв динамізму й абсурду, тим більш, що це не порівняння, а метафора, яка зображує дію і тому належить до виглядів у прямому смислі), щоби розійтись по домах, залишивши площу «пустою і тихою», а містом оволоділи криваві примари, «Старезні мури тремтіли з жаху усіма зморшками стін» (Коцюбинський, 1964: 111). Далі в тексті, коли знову виникає антитетично зіставлена з мертвим порядком символіка хаосу, читаємо, що «Долі тремтіли ті самі згуки» (Коцюбинський, 1964: 113) (невідомо – плач або спів), і що після цього сліпа Естерка «простягла у п'ятому тремтінні руки» (Коцюбинський, 1964: 113). Естерка, яка «сиділа чорною купою» (Коцюбинський, 1964: 113) (введений цим виразом образ грубуватої безформності представляє Естерку так, наче і вона сама була якимсь безладдям), видавала невизначені звуки – «і, здавалось, співала» (Коцюбинський, 1964: 113). Йосель «не міг розібрати, чи вона співає, чи плаче» (Коцюбинський, 1964: 113). Але, коли він її «стиха покликав» (Коцюбинський, 1964: 113), його поклик також пульсував, обривався, стихав (тут істотними є три крапки) і повторювався: «- Бобе!.. бобе Естерко!.. Долі тремтіли ті самі згуки.

– Бобе!.. Слухайте, бобе» (Коцюбинський, 1964: 113).

Але й вже на початку твору є звуковий «відповідник» тремтіння, а саме: бряжчання. Перші розмови, про які оповідає текст, «бряжчали, немов вози з залізом» (Коцюбинський, 1964: 111), а коли сонце зайшло «скрізь рипіли залізні засуви, бряжчали колодки й ключі» (Коцюбинський, 1964: 112).

Розглядаючи значеннєву верству бачимо ту саму особливо підкреслену непослідовну й різку змінність. Навіть коли майдан пустоше, він пустоше непослідовно, і опис підкреслює цю непослідовність з першого речення – «Ще сонце не зайшло, а вже крамничі почали зачинятись» (Коцюбинський, 1964: 112). Сполучник «а» вказує на те, що така ситуація була винятковою й не відповідала звичайному розкладу робочого дня крамарів. Покидання майдану євреями є рухливим, галасливим – «Скрізь рипіли залізні засуви, бряжчали колодки й ключі, стукали двері...» (Коцюбинський, 1964: 112). Але й тут наратором наголошується непослідовність, тому що в третьому реченні «Майдан на хвилину ожив» (Коцюбинський, 1964: 112), щоби скоро знов стало «пусто і тихо» (Коцюбинський, 1964: 112). Сама значеннєва верства як така нерівно «пульсує», чергуючи антитетичні образи хаосу і порядку, причому останні є значно коротшими за перші.

Аналізуючи розвиток дій персонажів з перспективи антитетичної символіки в значеннєвій верстві твору, треба звернути увагу на конфлікти між героями, тому що конфлікти також неодмінно супроводжують зустрічі євреїв перед монологом Естерки. На початку тексту читаємо, що бідніші мешканці містечка «з злістю дивились» (Коцюбинський, 1964: 111) на тікаючих багатих купців. Потім, під час наради у різника Абрума, наступив уже згаданий мною конфлікт між Йоселем і рештою громади. Але конфлікт тривав і до бойових закликів Йоселя, адже «всі говорили разом» (Коцюбинський, 1964: 112), висувуючи різні пропозиції, жодна з яких не могла «ні об'єднати, ні заспокоїти» (Коцюбинський, 1964: 112). Разом з розмовами конфлікти хаотично спалахують, гаснуть і знов спалахують, нерівно пульсують.

У значеннєвій верстві, з самого початку твору появляється інша ознака хаосу – непевність. «Прикмети були погані» (Коцюбинський, 1964: 111) – це перше речення в тексті. Отже, зразу довідуємося, що про щось важливе відомими є лише прикмети. Вже в наступному реченні непевність підсилюється інформацією про станового (у вищенаведеному фрагменті), якому «мало вірили» (Коцюбинський, 1964: 111) (все-таки, не просто – не вірили), хоча він «запевняв, що не допустить погрому» (Коцюбинський, 1964: 113). Не знаємо точно, чому євреї мало вірили становому, хоч надто правдоподібна причина – це те, що взявши від них гроші, він «здається, незадоволений був» (Коцюбинський, 1964: 111).

Отже, тільки «здається», тимчасом читач не знає, чи це – друге в тексті – речення трактувати як припущення оповідача, чи як невласне пряму мову (кому, власне, «здається?»). На майдані «таємничими голосами» (Коцюбинський, 1964: 111) ведуться розмови про «якихсь» (тобто невідомо яких) «чужих людей» (Коцюбинський, 1964: 111). Текст новели з самого початку, нібито відверто розкриває смисл своєї назви, і таким чином «запевняє», що ясно й безпосередньо розповідатиме про події, а насправді непевно розповідає про непевність і викликає у читача непевність щодо самої форми розповіді.

Невідомо також – і про це текст повідомляє вже в третьому реченні як про «найгірше» – чи «одмінять процесію з образом Спаси» (Коцюбинський, 1964: 111). Здогадуємося, звичайно, який зв'язок може мати процесія з погромом, а, все-таки, щось у такому початковій твору лишається коли не зовсім неясним, то, у будь-якому разі, таким, що має відтінок абсурдності. Чи справді релігійна процесія, і якраз – з образом Спаси, про який невіпадково згадується у тексті (і який матиме ключове значення в кінці новели), повинна була б бути прямо й вирішально пов'язаною з погромом? Хіба погром не може відбутися без образа Спаси? Чому саме непевність щодо процесії з образом Спаси – це «найгірше»? Читач ні в чому не може бути впевненим і на майдані міста перед погромом немає нічого певного. Все, навіть розмови й жести, є розпливчатиими,

змінними. Сам логічний сенс як такий – назначений невизначеністю, адже з одного боку знаємо, що погроми часто починалися з процесій, з іншого боку, важко не побачити явний абсурд цієї ситуації, і особливо – абсурд самого її опису, якщо прийняти, що описує всезнаючий наратор.

Навіть коли громада приходить до спільного рішення, в цьому рішенні прослідковується непевність, бо не знаючи як поступити, люди покладаються на містику і хочуть, щоби стара й зламана горем сліпа Естерка передбачила майбутнє. Але і це викликане непевністю та сповнене непевності рішення висловлюється з непевністю – «Вона вгадає...» (Коцюбинський, 1964: 113), а значить – не просто скаже, чи то провістить, а тільки вгадає. Цю непевність підкреслюють в тексті три крапки – знак незавершеності й непевності. Під час зустрічі з Естеркою доволі рішучий раніше Йосель, не знаючи – співає чи плаче Естерка, «спинив свого товариша і не зважувався обізватися до старої» (Коцюбинський, 1964: 113). Йосель «врешті наваживсь і стиха покликав» (Коцюбинський, 1964: 113) (вираз «стиха покликав» сам по собі – близький до оксюморона і також означає непевність).

Слід згадати й про зменшувальні форми в описах стривоженої єврейської громади монологом Естерки. Демінутиви не мають особливого значення для звукової верстви твору, оскільки їх мало, і в цій верстві вони нейтралізуються відносно значною взаємною віддаленістю. Але при повній відсутності аугментативів, і при характерній для ірресоністичного стилю розбудованій образності, демінутиви мають неабияке значення для верств виглядів та зображуваних предметів (зокрема для першої з них, оскільки, не будучи особливо оригінальними, чи рідкими, вони не «нав'язуються» в конкретизації всього зображення). Означаючи дрібність багатьох предметів і, таким чином, розпорошеність якогось більшого цілого, вони зміцнюють враження хаотичності.

Читаємо, що євреї «збиралися купками» (Коцюбинський, 1964: 111), що «Чорні купки схвильованих людей розтікались з базару по тісних вуличках...» (Коцюбинський, 1964: 112), а також – що купці «зібрали зі столиків бублики й булки» (Коцюбинський, 1964: 112). Цей засіб «роздрібнення» предметів не надто експонується в тексті, який «хоче» показати світ героїв не стільки делікатним, скільки безладним і динамічним, «неначе курява» (Коцюбинський, 1964: 113), або «хмара сірого пилу» (Коцюбинський, 1964: 112) (обидва порівняння відносяться до деталей – спостереження дітьми за Абрумом, Йоселем і Естеркою, та від'їзду бричок з сім'ями багатих купців, але деталей, які торкаються всіх мешканців містечка й для всіх є істотними). Перші два наведені у тексті демінутиви знаходяться в експозиції, третій – в наступному за нею короткому описі, коли євреї залишають площу.

Кожен фрагмент, який описує життя містечкових євреїв (знов – до монолога Естерки), кульмінує й завершується виразами, які описують духоту і/або стиск. В такому свого роду епілозі експозиції люди розійшлися по «тісних вуличках» (Коцюбинський, 1964: 112) і «весь вереск життя обернувся в сірий камінь» (Коцюбинський, 1964: 112). У наступному із цих фрагментів нарада в Абрума дійшла моменту, коли «од обурення й крику всім стало душно» (Коцюбинський, 1964: 113), а потім після приведення Естерки, в Абрумовій світлиці «набилось стільки народу, що стало дихати трудно» (Коцюбинський, 1964: 113) (це, між іншим, стало причиною того, що через відчинене вікно «в хату влетіла стоока тривога» (Коцюбинський, 1964: 113). Тоді стихає галас, все завмирає, обертаючись «в сірий камінь» (Коцюбинський, 1964: 112), розпливається в обманливому полегшенні, або здавлюється «стоокою тривоною» (Коцюбинський, 1964: 113), тобто стає чимось монолітним.

Тоді й з'являється другий член антитези – гармонійний, послідовний порядок, передвісник зла й цього зла виразний образ. Цей образ є як привид, упир – мертвенний, тихий, але рішуче, повільно й послідовно активний (приходять на думку відьма з Гоголевого «Вія», яка навіть після своєї смерті «идет по церкви с закрытыми глазами, беспрестанно расправляя руки, как бы желая поймать кого-нибудь», той же Вій, який «Тяжело ступал (...), поминутно оступаясь», або образи зомбі у незліченних сучасних хоррорах, чи, врешті, образи поступового наростання через різноманітні знаки атмосфери небезпеки, що є типовим прийомом для хоррорів взагалі). Отже, «Він» – зло – ще не прийшов, але поволі й послідовно наближається, «іде».

Вигляди, які викликають появу впорядкованого зла – як зображеного предмета – перед монологом Естерки знаходимо у фрагментах тексту, які слудують після граничного стиску. Ці фрагменти охоплюють по одній події і є значно коротшими, ніж фрагменти, що описують суєтливє життя мешканців, бо наразі маємо справу з проникаючими в життя містечка сигналами майбутньої катастрофи, а такі сигнали, за своїм визначенням, не можуть переважати в класичній нарації, крім того нерівне розмежування створює ефект пульсації, про що говорилось вище. В значеннєвій верстві ці фрагменти розповідають про настання ночі, закінчення першої наради в домі Абрума, і про друге зібрання в домі Абрума. В жодному із них немає розмов, жестикуляції, чи конфліктів.

Після завершення експозиції, коли життя вже обернулось «в сірий камінь» (Коцюбинський, 1964: 112), пульсацію зразу заміняє невпинний, послідовний поступ – насамперед це природна послідовність: «Наближався вечір. Сонце росло, палало і тихо спускалось додолу» (Коцюбинський, 1964: 112). Але асоціація з хоррором напрошується, коли читаємо, що хвилі туману «немов криваві примари насувались звідти на місто. Спочатку несміливо, поодиноч, а далі цілими лавами» (Коцюбинський, 1964: 112). Якщо спочатку це тільки порівняння, то в наступному реченні воно перетворюється на метафору – «Безгучною процесією пройшли вони поміж спустілими мурами (...» (Коцюбинський, 1964: 112) – і «криваві примари» стають вповні самостійними персонажами, мають – це останні слова того ж речення – «криваві обличчя» (Коцюбинський, 1964: 112), створюючи представлення зла, яке й є його частиною, його виглядами в буквальному смислі.

Власне перетворення примар і надання їм обличчя має форму градації. Градаційна «безгучна процесія» і перехід порівняння в самостійну метафору – все це, поруч з підсиленням враженням послідовності, стирає межу між знаком зла і самим злом, наче і справжня процесія вже почалась. Дуже схожа ситуація має місце в третьому із аналізованих тут фрагментів, коли, після приходу Естерки, в будинок Абрума «влетіла стоока тривога» (Коцюбинський, 1964: 113).

В п'ятому, передостанньому реченні фрагмента про настання ночі, агонічна вже (тому що власне мертва, не-людська, висловлена в парадоксальній анімизації «тремтіли мури» (Коцюбинський, 1964: 112)) пульсація містечка зіштовхується зі сміхом. Р. Барт в «S/Z», аналізуючи антитезу живого і неживого у фрагменті новели Бальзака, написав про сміх: «Субститут крику, галюциногенний фактор, сміх розхитує мур антитези, стирає в медалі двоїстість аверсу і реверсу, звальює

парадигматичний бар'єр, який «раціонально» відділяє холод від тепла, життя від смерті, живе від неживого». Це майже поетичне, але цілком слушне спостереження особливо стосується й аналізованого тут фрагмента новели «Він іде», хоча при істотному застереженні. Цей фрагмент є першим фрагментом новели, де звучить сміх, і цей раптовий, несумісний з похмурою атмосферою загрози сміх супроводжує тремтіння мурів – «тільки червоні маки, що росли вгорі, по карнизах, вітали гостей сміхом» (Коцюбинський, 1964: 112). Тремтіння мурів від жаху і сміх квітів, який, звісно, також тремтить, не долає антитези, а дуже сугестивно символізує остаточну агонію життя.

Оскільки сміх є метафоричним, вторгнення зла також лишається чіткою метафорою, і відповідно зіткнення сміху і тремтіння замість того, щоби ламати антитезу, служить їй крайньому загостренню. Наче глумлячись з мертвих і беззахисних мурів (саме мури повинні, за своєю простою, розповсюдженою символікою і конотацією, захищати, тут тимчасом «тремтіли з жаху») (Коцюбинський, 1964: 112)) і замінюючи місцями пульсацію життя та неминучу прогресію смерті (тремтять мертві мури, коли червоні маки «вітають сміхом» наступаюче зло), сміх тільки робить контрастно яскравішим образ тієї останньої. Останнє речення фрагмента про наставання ночі повертає зображеному світові злу гармонію та послідовність дій – «А коли сонце сіло і прийшла ніч, як чорна дума землі, червоні гості щезли й містечко зовсім завмерло...» (Коцюбинський, 1964: 112).

Таку символіку кризисного епіцентра в першому прояві другого члена антитези сміх має в багатьох творах М. Коцюбинського. Очевидним прикладом є новела «Сміх» (до речі, адже цей твір і тематично, і композиційно – дуже близький до «Він іде»), де сміх також роздирає завісу між двома світами. Варто згадати і про оповідання «Невідомий», в якому перші дві згадки про сміх означають безневинну радість, але після зустрічі героя із сищиком Охрани, «в куточках» очей якого герой побачив сміх (саме сміх, а не посмішку), символіка сміху перевертається, і повністю зарисовується основна антитеза твору – антитезаненависті та любові. В оповіданні «На острові» сміх асоціюється з приємністю й дружбою, але, водночас, теж зі смертю та хищністю, в «Дорогою ціною» сміх (зокрема регіт) появляється в ситуаціях особливо небезпечних для героїв; в «Ціпов'язеві» сміх (знов – також регіт) є ознакою зневажливого ставлення Романа до відчаю його брата; в «Persona grata» не сміється ніхто, крім доброзичливих тюремників – посередників між світами: волі і тюрми, життя і смерті, совісті і злочину. Все це матиме величезне значення, коли в тексті «Він іде» зло вповні відкріє своє гротескне обличчя.

Після наради в будинку Абрума, коли динамічне життя містечка вдруге перейшло граничний стиск духоти, знов почали наблизатися мертвенні образи зла, і вони також наближалися гармонічно, поступово, впорядковано, з неминучістю того, що називається природним порядком речей – «Час йшов, і кожна хвилинка, що конала навіки, родила другу, а та наближала страшну невідомість» (Коцюбинський, 1964: 113). Нерівна пульсація тремтіння замінюється рівним ритмом у градаційній залежності – «І чим ясніше ставало, що нема ради, що не можна навіть втекти...» (Коцюбинський, 1964: 113). Навіть коли, розуміючи безвихідність своєї ситуації, люди розпачливо «почали вірити в чудо» (Коцюбинський, 1964: 113), їхня віра виражається ритмічною послідовністю окликів: «Ще, може нічого! Може, нічого не буде!» (Коцюбинський, 1964: 113). В значеннєвій верстві ці оклики відповідають тривожному тремтінню мурів під час наставання ночі, але у верстві виглядів і предметів – це просто повторюваний крик, і така перспектива домінує в конкретизації тексту, через що слово «може», особливо в контексті несподіваної згоди персонажів, втрачає рису непевності.

У другому члені антитези, у верстві виглядів, всі різкі зміни та гарячкові жести замінюються поступовими, повільними процесами, які є метафоричними знаками самої процесії й метонімічними знаками погрому – «сонце росло, палало і тихо спускалось» (Коцюбинський, 1964: 112), «червоний туман уставав» (Коцюбинський, 1964: 112), «маки, що росли вгорі по карнизах» (Коцюбинський, 1964: 112), «криваві примари насувались» (Коцюбинський, 1964: 112), після наради в Абрума «крики поволі затихли» (Коцюбинський, 1964: 113). Приведена до Абрума Естерка не робить ніяких жестів, відмовляється навіть сідсти, з її очей «без упинку спливала сльоза» (Коцюбинський, 1964: 114), її горе «спливало крізь темні очі» (Коцюбинський, 1964: 114), а сама вона «малювала картину» (Коцюбинський, 1964: 114), отже її оповідання було послідовним здійсненням якогось плану, самостійним процесом, а не інтеракцією з тими, хто ставив їй питання. Межуюче з божевіллям горе Естерки є також, у своїй твердій певності та стійкості, знаком нестриманого зла, якому саме Естерка скоро має дати бій.

Порядок як член антитези характеризується саме стійкістю, мертвенністю виглядів. Рух є одноманітним, невідворотним і нестриманим. Те, що рухається, стає застиглим, як «кожна хвилинка, що конала навіки» (Коцюбинський, 1964: 113) в домі Абрума, як «море напружених, схвильованих облич» (Коцюбинський, 1964: 113) відразу після приходу Естерки, і як «скаменілий од горя вид» Естерки (Коцюбинський, 1964: 113).

У значеннєвій верстві непевність заміняється логічною обґрунтованістю гіпотаксису «І чим ясніше ставало, що нема ради, що не можна навіть втекти, бо нема коней, люди почали вірити в чудо» (Коцюбинський, 1964: 113). Все вже – ясно й чітко. Після бурхливих спорів, серед мешканців запановує згода, але мертвенна згода втомі, безнадії та судового відчаю згодних викриків, «Ніхто вже нічого не радив. Всі почували втому» (Коцюбинський, 1964: 113).

Висновки. Коли читаємо новелу М. Коцюбинського «Він іде», спостерігаємо світ героїв з їхньої перспективи. Але нарація щоразу збільшує дистанцію через постійне нагромадження антитетичних зображень, пародійних і гротескних елементів, щоразу виразнішу роль біблійних натяків, тобто натяків на зовнішню до світу героїв «універсальність» (вони – ледь помітні в образі Йоселя і ще не яскраві в образі Абрума – повної виразності набувають в характеристиці мандруючої Естерки), та через все однозначніше підкреслювану екстрадієгетичну позицію всевідного наратора.

Також чим тіснішим стає сплетіння членів антитези і чим далі одне від одного є конотовані ними значення, тим сильніше порушується плавність зображення і наш стосунок до світу героїв стає все більше дистанційованим. Як мандруюча назустріч процесії Естерка наближаємося до окраїн світу героїв, тобто – до зла. Але наша перспектива є саме перспективою зла, перспективою носіїв «натуральної» мови нарації, отже ми – читачі – це народ погромників, це ми є все ближче, як титульний «Він». І все-таки, звісно, не утотожнюємося з «Ним», одночасно віддаляємося від зображеного світу. Як на початку, так і після прочитання постає перед нами загадка – Хто це такий – «Він»? Невже «Він» – це селяни, які йшли в

процесії про яких, власне, нічого не дізнаємося з тексту новели, або попи, які «нелюдськими голосами ревіли», становий, чи врешті – Христос?

Ця загадка, яка проступає в дуже багатьох творах М.Коцюбинського, лише у «Він іде» та «Persona grata» є так чітко, майже експліцитно сформульованою. Тому варто написати трохи більше про «Persona grata». Герой цього оповідання, тюремний кат, віддається прямолінійним, але далеко не примітивним рефлексіям про природу зла, намагаючись «локалізувати» джерело зла, уявити втілення зла, причому, по змозі – поза самим собою. Невипадково на стіні його кімнати висять поруч образ Спаси і портрет царя, наче сугеруючи відповіді – Бог або світська влада. Чимдалі стежимо за неспокійними роздумами героя, тим виразніше, як і він, бачимо, що – наперекір його уявам і самонавіянням – зло є скрізь і ніде, всюдище і невловиме, і його не схопити – як у мрії героя – за горло. Знов у цих творах вражає самотність людини перед злом. Але самотність тюремного ката «виправдовується», чи «нейтралізується», раціональнопредставленими обставинами зображеного світу, тимчасом самотність персонажів «Він іде» є безумовною, оточує і наскрізь проникає кожного.

Отже, виникає питання, чи у новелі «Він іде» дійсно йдеться про євреїв, чи, радше, про кожну людину «на прикладі» євреїв. А все ж мова йде саме про євреїв, а не про якихось людей взагалі. Крім того, текст виразно – як це вище підкреслювалось – говорить про «когось іншого», про «інших людей», напевне і про «Іншого» в смислі, яке цьому слову надав Еммануель Левінас. Якщо в «Persona grata» все є більш-менш очевидним, тому що дивимось на зло з перспективи всевідного наратора, який представляє перспективу «спільника» злодіянь, то у «Він іде» саме перспектива стає проблематичною – не тільки те, на що дивимось, але також те, хто, власне, дивиться. Просто спостерігач, жертва якогось вічного фатуму, чи співучасник? Текст новели не дає відповіді на жодне із поставлених питань, але пропозиція широкої рефлексії над змінністю перспективи – це дуже багато.

Література:

1. Коцюбинський Михайло. Вибрані твори. Київ: Видавництво Молодь, 1964.
2. Коцюбинський Михайло. Persona grata. Мультимедійное издательство Стрельбицкого, 2015.
3. Barthes Roland. S/Z. Warszawa : Wydawnictwo KR, 1999.
4. Groteska / pod red. Michała Głowińskiego. słowo/obraz/terytoria. Gdańsk, 2003.
5. Ingarden Roman. Szkice z filozofii literatury. Kraków : Wydawnictwo Znak, 2000.
6. Kelly Henry Ansgar. Satan. A Biography. Cambridge University Press, 2006.
7. Kulawik Adam. Wersologia. Kraków : Wydawnictwo Antykwa, 1999.
8. Scholem Gershom. O mistycznej postaci bóstwa. Warszawa : Wydawnictwo Aletheia, 2010.

References:

1. Kotsyubyns'kyu Mykhaylo. Vybrani tvory [Selected works]. Kyiv : Vydavnytstvo Molod', 1964.
2. Kotsyubyns'kyu Mykhaylo. Persona grata. Mul'tymedyyne vydavnytstvo Strel'bytskoho [Persona grata. Multimedia Publishing Strelbytskyu House], 2015.
3. Barthes Roland. S/Z. Warszawa : Wydawnictwo KR, 1999.
4. Groteska / Pod red. Michała Głowińskiego. Słowo/obraz/terytoria [Grotesque / word/ picture/ territories]. Gdansk, 2003.
5. Ingarden Roman. Szkice z filozofii literatury [Sketches from the Philosophy of Literature]. Kraków : Wydawnictwo Znak, 2000.
6. Kelly Henry Ansgar. Satan. A Biography. Cambridge University Press, 2006.
7. Kulawik Adam. Wersologia [Versology]. Kraków : Wydawnictwo Antykwa, 1999.
8. Scholem Gershom. O mistycznej postaci bóstwa [About a mystical figure of a deity]. Warszawa : Wydawnictwo Aletheia, 2010.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

Отримано: 27 березня 2023 р.

Прорецензовано: 28 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 01 травня 2023 р.

e-mail: Lystopad_rivne@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1765-2534>

<https://researchid.co/lystopad>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-244-246

Бестюк І. А. Марракеш як символ просторової трансценденції: Софія Яблонська vs Зінаїда Серебрякова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 244–246.

УДК: [821.161.2:75 (477)(095)]:908(64)

Бестюк Ірина Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури,
Рівненський державний гуманітарний університет

МАРРАКЕШ ЯК СИМВОЛ ПРОСТОРОВОЇ ТРАНСЦЕНДЕНЦІЇ: СОФІЯ ЯБЛОНСЬКА VS ЗІНАІДА СЕРЕБРЯКОВА

Авторка статті вважає, що тревелог Софії Яблонської «Чар Марокка» (1932), у художньому мовленні якого метафори-зована живописна семіотика, слід вивчати у творчому тандемі з картинами марокканського циклу Зінаїди Серебрякової. Така вербально-візуальна колаборація має й інші мотиваційні чинники. Народжені в Україні, обидві мисткині відвідали Марракеш, з якого розпочалось їхнє африканське турне, одного 1928 року і сприйняли його географічну й урбаністичну інфраструктуру, національні типи, культурні й релігійні традиції крізь імагологічну оптику.

У Марракеші, назва якого перекладається як «земля Богів», європейські мандрівниці переживають «оп'яніння» (С. Яблонська) та «одуріння» (З. Серебрякова) від ініціальної «зустрічі з Іншим» (А. Ф'ют). Наділена трансцендентною провідністю, топоніміка цього міста відповідає феноменам ієрофанії і корелює з описаними у тревелозі душевними зворушеннями, потрясіннями і здивуваннями, як з екстатичними практиками язичницької, християнської та буддистської традиції.

Приголомшені екзотичною колористикою Марракешу, вони фіксують одні й ті ж його локації: панорамне бачення міста на тлі Атлаських гір; центральну площу Джема-ель-Фна, яку сприймають, як театральні глядачки, щиро захоплені інсценізованим атракціоном; відтворюють мультикультурну галерею (араби, бербери, негри, «сенегальці», «сагарці»); з особливою еротичною чуттєвістю репрезентують місцевих жінок.

Зустріч з орієнтальною архаїкою Марракешу (дикою, інфантильною, сексуальною) стає зустріччю зі своїм підсвідомим, актуалізує психоаналітичні самовикриття фотографіні й художниці.

Ключові слова: міжмистецька компаративістика, література/живопис; тревелог, листи; імагологія, орієнталізм; архетип, ініціація, «символізм просторової трансцендентності» (М.Еліаде).

Iryna Bestiuk,
Candidate of Philology Sciences, Associate Professor,
Associate Professorat the Department of Ukrainian Literature,
Rivne State Humanitarian University

MARRAKESH AS A SYMBOL OF SPATIAL TRANSCENDENCE: SOFIA YABLONSKA VS ZINAIDA SEREBRYAKOVA

The author of the article believes that Sofia Yablonska's travelogue "The Magic of Morocco" (1932), in the artistic expression of which pictorial semiotics is metaphorized, should be studied in creative tandem with Zinaida Serebryakova's Moroccan series of paintings. Such verbal-visual collaboration has other motivational factors. Born in Ukraine, both artists visited Marrakesh, where their African tour began, in 1928 and perceived its geographical and urban infrastructure, national types, cultural and religious traditions through an imagological lens.

In Marrakesh, whose name translates as "land of the Gods", European travelers experience "intoxication" (S. Yablonska) and "intoxication" (Z. Serebryakova) from the initial "meeting with the Other" (A. Fiut). Endowed with transcendental conductivity, the toponymy of this city, which corresponds to the descriptions of hierophanies, motivates the mental stirrings, shocks and surprises modeled in the travelogue, as ecstatic practices of pagan, Christian and Buddhist traditions.

Stunned by the exotic colors of Marrakech, they capture the same locations: a panoramic view of the city against the backdrop of the Atlas Mountains; the central square of Jemaa el-Fna, which is perceived as theatergoers, sincerely enthralled by the staged attraction; reproduce a multicultural gallery (Arabs, Berbers, Negroes, "Senegalese", "Sagarians"); local women are presented with special erotic sensuality.

The meeting with the oriental archaic of Marrakesh (wild, infantile, sexual) becomes a meeting with her subconscious, actualizes the psychoanalytical self-revelation of the photographer and the artist.

Keywords: inter-art comparative studies, literature/painting; travelogue, letters; imagology, orientalism; archetype, initiation, "symbolism of spatial transcendence" (M. Eliade).

Постановка проблеми. Обидві мисткині, Софія Яблонська (1907–1971) і Зінаїда Серебрякова (1884–1967), які відкрили для себе Марокко одного 1928 року, – родом з України. І попри те, що перша – галичанка (с. Германів Львівської області), а друга – зі Слобожанщини (с. Нескучне Харківської області, тоді Курської губернії), відправились у це замовне африканське паломництво з Парижу, куди вони емігрували приблизно в один час, хоча й з різних причин. Двадцятилітня Софія приїхала підкорювати французьку столицю 1927 року, а сорокалітня Зінаїда, утікаючи від більшовицької гегемонії, опинилась тут 1924-го.

Різняться і способи творчої “реєстрації Сходу” (Саїд, 2001). Молодшу на ціле покоління від Зінаїди, Софію ваблять породжені науково-технічним прогресом авангардистські можливості фотографії і жанрова новизна тревелогу. Натомість живописна майстерність її візаві сформована в середовищі сповідників класичних принципів російського “Світу мистецтва”. Відповідно, трофейним здобутком культурного сафарі першої стали світліни і книга “Чар Марокка” (Львів, 1932), а друга відвітувала 60 пастельними роботами (“типи людей, а пейзажів усього три” (Серебрякова, 1987: 92)), які разом із пізнішими картинами 1932 року склали її знаменитий марокканський цикл.

Формулювання цілей статті. У статті ставимо за мету окреслити інтермедіальні параметри “марокканського тексту”, в художній орбіті якого тревелог Софії Яблонської та її фотографії перебувають у типологічному контакті із картинами й епістолярними нотатками Зінаїди Серебрякової.

Аналіз основних досліджень. Існує кілька взаємообумовлених чинників до осмислення запропонованого творчого тандему. Передусім це *інтермедіальна* співмірність вербального й візуального, позаяк художнє мовлення тревелогу вирізняє метафоризована живописна семіотика. Суттєвою підставою стали і ширші *мультимедіальні* аспекти, пов’язані із визнанням С. Яблонської “бунтаркою” і “людиною світу” (Я. Поліщук, О. Забужко, О. Щур, Ірена Карпа (розділ-новела “Історія третя. 1960” у романі “ДНК” (2016)), а також із ревізійністськими тезами про українську культурну приналежність З. Серебрякової, причому як вітчизняних дослідників (Д. Горбачов, Д. Клочко), так і російських, які підкреслювали характерну схожість марокканських портретованих із написаними в 1910-ті селянами Слобідської України (В. Князева, А. Русова).

Виклад основного матеріалу дослідження. Задаючись метою “змальовувати величну красу Марракешу та життя арабів” (Яблонська, 1932: 9), європейські мандрівниці переживають ініціальну “зустріч з Іншим” (Ф’ют, 2006) як “оп’яніння” (С. Яблонська) та “одуріння” (З. Серебрякова), символічно окреслюючи таким чином геокультурну топоніміку Марракешу як альтернативну реальність, міфічність якої радикально протиставлена звичній оксидентальній дійсності.

Містеріальна авторефлексія “оп’яніння” не тільки романтизує українське оповідання “Перший день у Марракеші”, регулюючи його онейроїдну поетику (“П’яна від вражень, сильного запаху спітнелих тіл, печеної баранини, лою, помаранч, крику, танців, муризької та арабської музики, я вернулася з арабської площі розваг” (Яблонська, 1932: 7)). “Оп’яніння” маркує і певну художню дезорієнтацію авторки, яка ставить під сумнів здатність слова адекватно верифікувати Інакшість Сходу, доказом чого слугує експозиційний пасаж наступного твору “З пером у руці”: “Справді не знаю, із чого почати. // Така сила вражіння, захоплення, несподіванок, таке багатство і гарячість колірив і форм, що замість виводити слово по слові на папері, хотілося б сфотографувати те все відразу і післати вам знімку” (Яблонська, 1932: 9). Натомість в “одурінні” домінує фрустраційний резонанс. Судячи з листів, З. Серебрякова складніше переживала орієнтальне потрясіння: упродовж кількох тижнів вона нічого не могла намалювати, визнаючи, по суті, поразку власної творчої фантазії перед “фантастичністю” Марракешу (Серебрякова, 1987: 89–93).

Ініціальне “оп’яніння” чи “одуріння”, у якому закладений парадоксальний сценарій символічної смерті / воскресіння, що виводить на вищий онтологічний рівень (Еліаде, 2001: 99), мисткині переживають у Марракеші, назва якого перекладається як “земля Богів”. Наділена трансцендентною провідністю, топоніміка цього міста відповідає феноменам ієрофаній, або прояву священного (з грецького *hieros* – святий, та *phainomai* – являтися, проявлятися) (Еліаде, 2001: 8), і корелює з описаними у тревелозі душевними зворушеннями, потрясіннями і здивуваннями, як з екстатичними практиками язичницької, християнської та буддійської традицій. Так, апогеєм “першого дня в Марракеші” стає бажання “поклонитися богові-сонцю” (“Весело тут і так ясно, що хочеться стати навколішки, простягнути руки у небо і поклонитися богові-сонцю” (Яблонська, 1932: 9)). У наступній частині нарису аналогічні стани (“зір летить угору до самого Бога” (Яблонська, 1932: 19)) набувають форми медитативного звільнення від неприсмних переживань дійсності, з її стражданнями, соціальною нерівністю, боротьбою за виживання тощо: “Годинами лежу на моїй солом’яній рогожі. // Я зовсім уже забула про існування якоїсь землі, якихось інших людей, відучилася рахувати години, дні та думки. // Забула про існування лиха” (Яблонська, 1932: 19).

Окрім трансцендентної причетності до Вічності, яка вочевидне їхню виняткову емпатію, жінки почувають і свою заангажованість хронотопом історичним. У способах фіксувати географічні особливості краю, його урбаністичну інфраструктуру, національні типи, культурні й релігійні традиції закладена стратегія колонізатора, в імагологічній оптиці якого Марракеш – *дикий, інфантильний, сексуальний*.

Для обох мисткинь маршрут від метрополійного Парижу до африканського Марокко, яке з 1914 року перебувало під французьким протекторатом, стає символічним виходом з історичного часу і зануренням у первісний час, який, за М. Еліаде, завжди однаковий і “належить вічності” (Еліаде, 2001: 47). І якщо Софія відчуває “відвічне, вперте потакування незмінного буття” в ритмах арабської музики (Яблонська, 2018: 41). То Зінаїда – у зображенні оголеної жіночої натури всупереч законам ісламу. У листі вона писала: “Мене вразило все тут до крайності – і костюми найрізноманітніших кольорів, і всі людські раси, перемішані тут – негри, араби, монголи, євреї (зовсім бібліїні) і т. д. Життя в Марракеші теж фантастичне – все робиться кустарним чином, як повинно бути і 1000 років тому. На площі – називається Джемаль Ель Фіа – щодня тисячі людей дивляться, сидячи гуртками на землі, на танці, фокусників, приборкувачів змії (зовсім як дєрвіші та індуси) і т. д., і т. д. Усі жінки закриті з ніг до голови, і нічого, крім очей, не видно” (Серебрякова, 1987: 89–92).

Фотографію й художницю споріднює “бачення Сходу як видовища, як *tableau vivante*” (живописна картина) (Саїд, 2001). “У цій чудовій країні, де така радість для очей” (Серебрякова, 1987: 92), їх передусім вражає екзотична колористика, яка увиразнює простір ініціальної звитяги, ідентифікуючи його “доленосною місцевістю скарбів і небезпеки”, де неопіти, відірвані від матері-батьківщини й покликані до пригоди, зазнають “неймовірних мук і неможливого захвату” (Кемпбел, 1999:

57). “Дорога від Касабланки до Марракешу зовсім гладка і нагадала мені навіть нашу Курську губернію, але, під’їжджаючи до Марракешу, раптом починається Африка – червона земля і пальми, а вдалині сніговий ланцюг Атласу, проте дуже далеко, так що майже завжди закрита хмарами. Марракеш же весь рожевий і рівний, без гір і пагорбів” (Серебрякова, 1987: 92). Цю занотовану в листі З. Серебрякової топографічну особливість передає її картина “Вид з тераси на гори Атласу. Марракеш” (Марокко, 1928), сюжет якої, своєю чергою, візуалізує сезаннівську геометрію міського пейзажу, яку споглядає С. Яблонська зі свого солом’яного шатра, яке вона спорудила на терасі арабського дому, щоб, рятуючись від спеки, «топити погляд у синяві неба» й у краєвидній панорамі: “звідсіля бачу засипаний будівлями Маракеш, що залив цілу підгірську долину. Високі будівлі обвели себе маленькими, низькі туляться до вищих, на квадратні повилазили округлі, а на кожній їх рівній покривлі стирчить шпильаста вежа. /.../ А там далі, мов сторож Маракешу, мов стіна, що ділить його від усього світу, тягнеться сніговий хребет атласких гір” (Яблонська, 1932: 8).

У художніх путівниках обох авторок локалізована центральна площа Марракешу Джема-ель-Фна, яку вони сприймають, як театральні глядачки, широко захоплені інсценізованим атракціоном. При цьому спостережлива репортерка С. Яблонська наділяє учасників забав інфантильними характеристиками, фіксує таким чином атракційний момент: їй імponує ментальна незрілість тубільців, бо й сама здобуває амплуа “дітвака” (Яблонська, 1932: 24), якому “не менш знана гра слів від гри в шахи” (Яблонська, 1932: 28). “Араби фанатичні, примітивні, безжурні діти! Єдина їх мораль – це викрасти у життя якнайбільше радощів /.../” (Яблонська, 1932: 11) (“Аллах Великий”); “Дикі, свободні та пристрасні діти” (Яблонська, 1932: 26) (“У каварні”); “Тут, коли входите на площу, зустрічаєте розгуляних арабів, що, мов діти, посідали на землю й весело покрикують, наспівують і придивляються танкам, акробатиці і вслухуються в оповідання, перемішані з музикою, або попивають біля дерев’яних скриньок чай із м’ятою” (Яблонська, 1932: 29) (“Зустріч з каїдом”).

Чільне місце у синхронному прочитанні двох досвідів відведене мультикультурній галереї Марракешу: “чорнофіялкові обличчя” танцюристів із Сенегалу (Яблонська, 1932: 18), “берберський оповідач” (Яблонська, 1932: 20), “гарна мурилка” (Яблонська, 1932: 31) та інші мають своїх дзеркальних двійників, зокрема, на таких полотнах 1928 року: “Музиканти (араб і негр)”, “Водонос. Марокко”, “Солдат-сенегалець”, “Молода марокканка, яка сидить”, “Негритянка, яка відпочиває. Марракеш”. При цьому мисткині з особливою еротичною чуттєвістю презентують місцевих жінок: якщо вербальне портретотворення арабки Зорі візуалізує “Освітлена сонцем” (1928) (“/.../ час від часу я переводжу очі на її обличчя, розмальоване пастелевими колірами, та напуваюся красою її форм і гармонією барв” (Яблонська, 1932: 10)), то сагарка Фатма нагадує білошкіру юнку з картини “Лежача оголена з вишневою мантиєю” (1928).

Одиннадцятирічна Фатма, наймолодша каїдова жінка, “припала до вподоби” Софії, яка, захоплена її “п’яним танком” і “червоною одежою, крізь яку проглядали молоденькі форми її гнучкого тіла” (Яблонська, 1932: 42), подарувала невільниці намисто з перлів. Акцентована червона барва пристрасного жадання підтверджує стереотипний імідж чадри, яка “глибоко ховає багаті скарби жіночої сексуальності” (Саїд, 2001). Застосована у типізації цієї героїні орнаментальна, арабескова, стилізація відвертіше експлікує авторські самовикриття: “Ніжна вона й пахуча, мов квітка, а ясна, як перше сонячне проміння. /.../ Ціла її постать купається в ярих красках одиння, у світлі, у тінях, що зливаються в чарівний образ. /.../ А я уявляла собі, як ніжна квітка стане мосою нерозлучною, вірною товаришкою, а я, а не вона, її невільницею...” (Яблонська, 1932: 42–43).

Висновки. Спостерігаючи за розгортанням обох версій мистецької колонізації, стаємо свідками того, як зовнішні, географічні й соціологічні, аспекти приховують внутрішні, психоаналітичні, як зустріч з орієнтальною архаїкою Марракешу перетворюється на зустріч зі своїм підсвідомим, індивідуальним і колективно-універсальним, з нумінозним досвідом архетипного Анімуса.

Фінальний етап ініціальної пригоди, – *повернення* у буденний світ, коли трансцендентні сили зостаються позаду, а герой, який несе благо, “відновлює світ” (Кемпбел, 1999: 232), – мотивує культурні заслуги художниць, імагологічні відкриття й феміністичні виклики яких змінювали оксидентальну свідомість міжвоєнного двадцятиліття 1920–1930-х років.

Література:

1. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно. Київ : Основи, 2001. 591 с.
2. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич / Український переклад Олександра Мокровольського. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 392 с.
3. Саїд Е. Орієнталізм / Пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с. URL : https://royallib.com/book/sad_edvard/orntalzm.html (дата звернення: 15.03.2022).
4. Серебрякова З. Письма; Современники о художнице / Авт.-сост., вступ. ст. В. Князева; авт. примеч. Ю. Подкопаева. Москва : Изобразит. искусство, 1987. 301 с.
5. Ф’ют А. Зустріч з Іншим / Переклад з польської Ярослава Поліщука. Харків : Акта, 2006. 267 с.
6. Яблонська С. Листи з Парижа. Листи з Китаю: Подорожні нариси, новели, оповідання, есеї, інтерв’ю / Упорядкув., передм., літ. ред. і прим. Василя Габора. Львів : ЛА «Піраміда», 2018. 368 с.
7. Яблонська С. Чар Марока. Львів : Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1932. 95 с.

References:

1. Eliade, M. (2001). Svyashhenne i myrskie; Mify, snovydinnya i misteriyi; Mefistofel i androgein; Okultyzm, vorozhbytvstvo ta kulturni upodobannya [Sacred and mundane; Myths, dreams and mysteries; Mephistopheles and Androgyne; Occultism, divination and cultural preferences]. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
2. Kempbel, Dzh. (1999). Heroy iz tysyacheyu oblych [A hero with a thousand faces]. Kyiv: Alternatyvy. [in Ukrainian].
3. Sayid, E. (2001). Oriyentalizm [Orientalism]. Kyiv : Osnovy. [in Ukrainian].
4. Serebrjakova, Z. (1987). Pis'ma; Sovremenniki o hudozhnice [Letters; Contemporaries about the artist]. Moskva : Izobrazit. iskusstvo. [in Russian].
5. F'yut, A. (2006). Zustrich z Inshym [Meeting with another]. Kharkiv : Akta. [in Ukrainian].
6. Yablons'ka, S. (2018). Lysty z Paryzha. Lysty z Kytayu: Podorozhni narisy, novely, opovidannya, eseyi, interv'yu [Letters from Paris. Letters from China: Travel essays, short stories, short stories, essays, interviews]. Lviv : LA «Piramida». [in Ukrainian].
7. Yablons'ka, S. (1932). Char Maroka [The charm of Morocco]. L'viv : Drukarnya Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. [in Ukrainian].

Отримано: 02 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 12 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 травня 2023 р.

e-mail: bortnikzhanna@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3461-791X>

ResearcherID: HSH-8090-2023

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-247-251

Бортнік Ж. І. Функції гетеротопій в сучасній українській драматургії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 247–251.

УДК: 821.162.1

Бортнік Жанна Іванівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФУНКЦІЇ ГЕТЕРОТОПІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ

У статті оприєвнено специфіку гетеротопічного підходу при аналізі художніх текстів та схарактеризовано функції гетеротопій в сучасній українській драмі. Розглядаючи художні драматургічні тексти як «інші місця» було виявлено, що українські драматурги на лімінальному етапі вдавалися до створення образів батьківської хати, села, провінційного містечка, які реалізують у текстах функцію гетеротопії в'язниці, що розриває час; гетеротопії Майдану, Донбасу як музею та архіву, які накопичують час, та осмислювали теперішню країну через функцію гетеротопії бібліотеки в інтертекстувальних образах, мотивах та сюжетах. На постлімінальному етапі гетеротопія батьківської хати, містечка змінила свою функцію на функцію музею. Вдаючись до гетеротопії як художнього образу в драмах, автори мають можливість увиразнити зіткнення приватного з публічним персонажа, що підсилює драматургічний конфлікт, продемонструвати, як представлені особистісні простори персонажів у «інших просторах», що допомагає реалізувати специфіку характеру героїв, втілити «ритуали переходу» між топосами та образи «ритуальних жертв», на які готові персонажі, аби вийти за межі гетеротопії. Гетеротопії суб'єкта мовлення в сучасній українській драмі оприєвнено передусім часопросторами полону, в'язниці, лікарні, навчального закладу, поїзда, корабля. Українська драматургія постлімінального періоду, окрім зміни функції гетеротопії батьківського дому, села, містечка, поїзда, представляє гетеротопію укриття (бомбосховища). Драматурги активно залучають гетеротопічні образи, що реалізують авторську ідею художнього повернення персонажа у власне минуле, аби знайти і відрефлексувати помилки, отримати від минулого відповіді на запитання чи силу для боротьби. Зафіксоване у спогадах минуле героя має ознаки герметичного простору зі своїми внутрішніми законами, ритуалами, перериває, зупиняє чи накопичує час.

Ключові слова: сучасна драма, гетеротопія, часопростір, персонаж, автор, образ, п'єса.

Zhanna Bortnik,

PhD in philological sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

FUNCTIONS OF HETEROTOPIES IN CONTEMPORARY UKRAINIAN DRAMATURGY

The article reveals the specificity of the heterotopic approach in the analysis of artistic texts and characterizes the functions of heterotopias in modern Ukrainian drama. Examining artistic dramatic texts as «other space» it was found that modern Ukrainian playwrights at the liminal stage resorted to creating the image of a parental house, a village, a provincial town, which realize in the texts the heterotopia function of a prison that breaks time; the heterotopia of the Maidan, Donbass as a museum and archive that accumulates time, and interpreted the current state of the country through the function of the heterotopia of the library in intertextual images, motifs and plots. At the postliminal stage, the heterotopia of the parental house, the town, changed its function to that of a museum. By resorting to heterotopia as an artistic image in dramas, playwrights have the opportunity to highlight the collision of a private and public character, which strengthens the dramaturgical conflict, to demonstrate how the personal spaces of the characters are presented in «other spaces», which helps to realize the specificity of the character of the heroes, they have the opportunity to embody «rituals of transition» between topos and images of «ritual sacrifices» that the characters are ready for in order to go beyond heterotopia. Heterotopias of the subject of broadcasting in modern Ukrainian drama are manifested primarily by the time-spaces of captivity, prison, hospital, educational institution, train, ship. Ukrainian dramaturgy of the post-liminal period, in addition to changing the function of the heterotopia of the parental home, village, town, train, represents the heterotopia of the shelter (bomb shelter). Playwrights actively involve heterotopic images that realize the author's idea of an artistic return of a character to his own past in order to find and reflect on mistakes, to get answers to questions or strength to fight from the past. The hero's past, recorded in memories, has signs of a hermetic space with its internal laws, rituals, interrupts, stops or accumulates time.

Keywords: modern drama, heterotopia, space-time, character, author, image, play.

Для сучасних українських драматургів образи часопростору набувають особливого значення через активне прагнення знайти адекватну художню форму, аби втілити проблеми сучасної України, зумовлені цивілізаційними зламами і поворотами: кінець радянської епохи, Майдан, окупація Криму і Донбасу, війна, повномасштабне вторгнення Росії. Художній час і простір актуальної драми – це завжди образи України «сьогодні» з питаннями: «Чому все так?», «Чому я такий?». Відповіді драматурги шукають передусім в минулому, що зумовлює такі художні особливості п'єс, як ретроспективна композиція, сюжет «повернення персонажа в минуле» (подорожі машиною часу, зокрема), активне звернення до жанру монодрам зі спогадами та сповідями персонажів, спогади-зонги, очуження тощо. Приватне минуле персонажа втілено авторами передусім як соціальне: автори демонструють його як умовно герметичний (через вибірковість спогадів) часопростір з особливими правилами, кордонами та дійовими особами, відтак ці топоси в драмах акумулюють, розривають чи накопичують час, втілюють перетин минулого і теперішнього. Актуальним видається звернення до образів простору, які увиразнюють час, і до гетеротопій, «інших просторів» зі своїми особливими законами та функціями, аномальне розташування яких, на думку К. Бойер, «дає можливість долучати до аналізу цю категорію, коли йдеться про просторові конструкції (фігури думки),

вставлені в міста (дискурси), та є при цьому не зовсім доречними – суперечать звичному, типовому порядку речей» (Boyer, 2008: 58).

У «Інших просторах» (опублікованих вже після смерті автора, створених за тезами доповіді 1966 р.) М. Фуко визначив еволюцію ролі просторів у житті суспільства і функціонування «інших просторів», тобто гетеротопій, в системі суспільних відношень людини. Таким чином філософ виокремив головний, на нашу думку, кут зору в науковому погляді на специфіку дослідження гетеротопії – соціальний.

Соціальний простір, зазначає М. Фуко, неоднорідний: він розділений кордонами, де зовсім поряд можуть опинитися місця, які відгороджують якусь частину суспільства від іншого. У «Інших просторах» визначено шість основних принципів опису гетеротопій: 1. «У світі немає жодної культури, яка не утворює гетеротопій» (Foucault, 1984). 2. «Протягом своєї історії суспільство може зовсім по-різному сприяти функціонуванню гетеротопій» (Foucault, 1984). 3. «Гетеротопія має властивість з'являтися в одному-єдиному місці декілька просторів, які самі по собі несумісні» (Foucault, 1984). 4. «Гетеротопія починає функціонувати вповні, коли люди опиняються у певним чином абсолютному розриві з їхнім традиційним часом» (Foucault, 1984). Гетеротопії можуть накопичувати час (музей, архів, бібліотека), представляти його як «втрату життя і квазівчність» водночас (кладовище), підкреслювати тимчасовість (ярмарок, дача, курортні екзотичні поселення), розривати час (лікарні, в'язниці). 5. «Гетеротопії завжди демонструють певну систему відкритості та закритості, яка водночас як ізолює, так і робить їх проникними» (Foucault, 1984). М. Фуко зазначає, що завжди є правила, ритуали, умови, які треба виконати, щоб потрапити у простір гетеротопії. 6. Гетеротопії «виконують певну функцію щодо іншого простору» (Foucault, 1984).

Для дослідження гетеротопій в літературознавстві, окрім іншого, важливим, як зазначали М. Дехаан і Л. де Каутер у праці «Простір гри», є аналіз зіставлення публічного з приватним, що уможливило новий кут зору на реалізацію авторської ідеї. Дослідники говорять про особливе в житті людини гетеротопне місце, називаючи його, окрім усього, «простором часу» (сфера культури, релігії, мистецтва, спорту, відпочинку), який «дає простір всьому, що не має місця ані в суспільній, ані в приватній сфері. Це сакральне місце, де лишається те, що залишилось» (Dehaene, De Cauter, 2008: 91). М. Дехаан і Л. де Каутер визначають такі важливі риси гетеротопії, як святкова адресованість; здатність виконувати функцію посередництва (між живими і мертвими на кладовищі, здоровими і хворими в лікарні, святими і смертними у храмі тощо); бути простором гри (гра як правила, ритуал перетину кордонів гетеротопії); це прихисток, порятунком від політичного й економічного; експериментальні ландшафти (Dehaene, De Cauter, 2008: 94–97).

Продуктивною для літературознавців видається думка, висловлена І. Відугіріте: місцем втілення «численних можливих порядків» між словами і речами може бути «текст як місце», літературний текст як гетеротопія щодо решти текстів (Видигурите, 2015: 3). Гетеротопічний підхід до аналізу творів використовували українські дослідники О. Анненкова, А. Гайдаш, Д. Коваленко, С. Карпова, О. Скалацька та ін.

Мета статті – оприятити специфіку гетеротопічного підходу при аналізі художніх текстів та схарактеризувати функції гетеротопій в сучасній українській драматургії. Розглянемо художні драматургічні тексти як «інше місце», п'єси, у яких автори вдаються до образної системи гетеротопій як просторів з аномальними зв'язками, а також гетеротопії як місце суб'єкта мовлення в контексті етапів змін, які пройшла в ХХІ ст. українська драма.

До характеристики гетеротопій сучасної української драматургії та передусім тих змін, які відбуваються щодо їхніх функцій у драмах, доцільно залучити концепцію лімінальності А. ван Геннепа (Genner, 1960), В. Тернера (Turner, 1977) та ін. Можна стверджувати, що сучасна українська драматургія пройшла такі етапи: 1) сепарації як відмови від минулих зв'язків (зокрема і з російською культурою), яка завершилася Революцією Гідності; 2) лімінальності як етапу умовної невизначеності, національної самоідентифікації (пошук «України-для-себе», а не «України-для-інших»); 3) інкорпорації (об'єднання) – початок третього етапу, який зумовлений повномасштабним вторгненням, що його сучасна драма проходить зараз («Україна-для-себе» як «Україна-для-інших»).

Найбільш поширеними у суспільстві гетеротопіями, які втілюють суб'єктивний авторський образ світу в літературі, є музей, архів, бібліотека, в'язниця, лікарня, ярмарок, кладовище, школа, храм, екзотичне поселення, дача тощо. Головна їхня відмінність від топосу полягає в авторському втіленні їх як місць з дивними, нелогічними, трансгресивними внутрішніми законами, коли простір, який може не вважатися гетеротопією, стає авторською суб'єктивною гетеротопією.

Музей, архів, бібліотека, на думку М. Фуко, накопичують час. У контексті часових відносин музей як художній образ збирає найцінніше з минулого, щоб надихати, мотивувати і пояснювати теперішнє. Архів як образ відповідає на питання минулого (деколи незручні) для тих, хто хоче дізнатися правду, для найбільш допитливих. Бібліотека дає мистецькі знаки, метафори, коли крізь минулі літературні образи проглядає теперішнє. Образ України як глобалізованої гетеротопії музею, архіву чи бібліотеки, що накопичує час; в'язниці і лікарні, що перериває час, активно втілюється сучасними українськими драматургами.

Хронотоп українського села, провінційного містечка, батьківської хати на лімінальному етапі набуває ознак гетеротопії в'язниці і виконує функцію розриву часу, перетину минулого і теперішнього, простору молодих і старих, патріархального, яке панує, аномального місця для персонажа. Це образ України, яка не рухається вперед, застрягла в одному часовому колі трансгресивних законів. У цій гетеротопії все визначають «старійшини роду» – «матріархи», які не раз рятували родину, звикли сподіватися лише на себе, вічно захищати та контролювати своїх дітей і тим самим робити їх абсолютно несамостійними і залежними. Мати каже синові Миколі у п'єсі О. Мацюпи «Екологічна балада», про те, яка він людина: «...та яка повноцінна, ти безпомічний, ти каліка, лиш я про тебе можу подбати, інакше пропадеши» (Мацюпа, 2015). Драматурги створюють образ світу старих консервативних законів, у якому оглядаються на відьом, слухають пророцтва померлих бабусь, живуть давнім щоденними ритуалом, зважають на думку сусідів, родичів (що скажуть), у якому зламати стереотипи майже неможливо, а давній міф визначає нинішній життєвий контекст. Вихід за межі гетеротопії для персонажа, який прагне вирватися за межі чужого (батьківського, матріархального) кола, можливий лише через «ритуальну жертву» втрати найдорожчого – друга, мами (А. Горянська «Блекшип»), дитини (В. Маковій «Буна», Л. Тимошенко «П'ять пісень Полісся» («Земля»)), відмови від мрії чи любові (А. Бондаренко «Десафінадо», Н. Ворожбит «Демони», В. Гавура «Мама

завжди захистить»), персонаж жертвує стабільністю чи дахом над головою («Говори мені тільки хороші речі» О. Гапесвої), гине герой або світ навколо (П. Ар'є «На початку і наприкінці часів», О. Мацюпа («Екологічна балада») тощо. В «Екологічній баладі» О. Мацюпа персонаж Намішка говорить Миколі, який не може прийняти трансгресивні закони «старого» світу, що ведуть до руйнування природи Карпат, відтак до особистого і соціального апокаліпсису: *«НАМІШКА нема вже гір, нема. Послухай, вода нікуди не зникає, з одного озера може зробитися два, може і сім, може воно зникнути, висушити тиси, але вода йде в хмари і назад вертаєтси, і нігде крапля від краплі не дінетси. Так само і людина від людини не може си діти, чи то уб'єтси когос, ци си вретує. Тоти люди, котрих видів хоть би раз, вводно з тобов будут, у твоїй пам'єти, а то страшна річ. Чим більше хочеш від когос утекти, тим більше він буде ближче до тебе, я це давно зрозуміла, коли в Несамовите перший раз подивиласи. От того й нема ні простору, ні часу. Розумієш? МИКОЛА Не, не розумію, я хочу ніти відси (Мацюпа, 2015)*

На етапі інкорпорації у п'єсах, створених після початку війни, функції гетеротопій батьківського дому, села, провінційного містечка змінюються: вони втрачають ознаки в'язниці і набувають властивостей музею – накопичують час, об'єднують минуле з теперішнім. Герої повертаються у батьківську хату, до матерів, аби тепер захистити їх, пробачити, отримати внутрішню енергію в материнському ритуалі: пам'ять про минуле стає джерелом сили для боротьби і виживання. Персонажі п'єс знаходять прихисток у селі та повертаються до фізичної праці, яка тепер рятує («Садити яблуни» І. Гарець), знаходять особливе щастя в маминому бажанні нагодувати («Борщ. Рецепти виживання моєї прабабці» М. Смілянець), об'єднуються проти агресора із сусідами, які ще вчора були ворогами («Чужесранка» І. Феофанової), захищають безпомічних матерів («Один день» Л. Кудасвої, «Моя мама – чайник» Л. Тимошенко, «Борщ. Рецепти виживання моєї прабабці» М. Смілянець), починають дивитися на абсолютну несумісність із батьками під іншим кутом зору, коли розбіжності вже не видаються такими абсолютними, а лише трагічним представленням в межах однієї гетеротопії різних індивідуальностей («Три дні» О. Гапесвої) та ін.

Функції гетеротопії Майдану як музею було втілено у п'єсах українських драматургів про революцію Гідності: тут представлення різних індивідуальностей почасти трагічне: закони Майдану вимагають ритуалу входу в гетеротопію, ініціацію проходять не всі. Не випадково у двох драмах про Майдан з'являються образи вампірів: в одному з них («Захопи мені облдержадміністрацію» А. Косодій) персонаж вампір проливає кров (не пройшов ініціацію), в іншому («Чужа кров» В. Ченського) – вампір, відмовляється від крові (пройшов ініціацію). Максимальна реалізація персонажа в гетеротопії Майдану відображає соціальне як найвищий прояв особистісного («Богдан-2014» К. Скорик, «Майдан Інферно» Неди Нежданої, «Жінки і снайпер» Т. Киценко, «Деталізація», «Тарас Бульба» Д. Тернового та ін.) або як неможливість / неготовність принести жертву («Віталік» В. Ченського).

У п'єсах драматургів, народжених на Донбасі, цю землю показано крізь призму гетеротопії архіву. Герої п'єс повертаються у своє минуле, щоб розібратися у тому, чому вони такі, чому така трагедія сталася з цим регіоном, які нерозривні зв'язки тягнуться з минулого і що потребує рефлексії. Ханна Невідома, письменниця з Донбасу, визначає свою ціль своєї творчості так: «...не дати Донбасу бути культурно та духовно закинутим для інших, створити йому містичний та сильний образ, який буде дивитися на нас крізь усі війни і не затиратися» (Невідома, 2022: 265). Персонажі досліджують колишнє життя як архів чи сімейний альбом любові-руйнування: часто це опис побуту, щоденних занять батьків, стосунків, типових розмов із сусідами чи друзями: Лена Лягушонкова «Мать Горького», «Мої родичі та інші покидьки»; С. Жадан «Хлібне перемир'я»; К. Пенькова «Назву не пам'ятаю»; «Віталік», «Короткі п'єси», «Лабрадор» В. Ченський, Неда Неждана «Голос тихої безодні», Н. Блок «Крізь шкіру», І. Білиць «В полоні» та ін. Персонаж виявляє себе через дихотомію «своє-чуже»: він зміг вирватися з цієї гетеротопії (у кожного своя ритуальна жертва), натомість прагне повернутися назад, розширити її межі, заповнити новими, вільними сенсами. Не випадково майже в усіх таких п'єсах сюжет побудовано на протиставленні / зіставленні пар персонажів мати-дитина, брат-сестра, брат-брат, бабуся-онука, чоловік-дружина, у якому часто збережено те саме домінування «великої матері». «Одного дня я забуду все: кордони і те, що вони роблять з людьми; <> Що я пам'ятатиму?! – пам'ятник шахтарю із брилою в правиці, / – правильну бабусину квартиру на 6 поверсі неправильної Хрущівки, / – плюшеву шубу, яку до мене носив мій брат; / – терикони, вкриті квітучими абрикосами і акацією; / – і хату, ліплену з зівна і саману, де літом сідає дивовижний чорний сніг» (Пенькова, 2019), – каже про своє майбутнє, яке визначено минулим, героїня п'єси К. Пенькової «Назву не пам'ятаю». А персонаж драми Д. Меркулової (авторка – військова парамедикіня) «Зателефонуй мені на війну» говорить: «Сьогодні я перестала себе ідентифікувати як місцеву, бо знаю, що вже не повернусь додому. Вчора я була там востаннє. Дім поки стоїть. Чекає. На його місті я б чекала не мене, а скоршої смерті. Нехай він помре раніше, аніж побачить смерть усього навколо. ... Я навіть не можу розказати, де зараз знаходжусь, через небезпеку викриття мого місцезнаходження. Я. ПЕРЕСТАЛА. МАТИ. ПРАВО. НА. МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ. У. РІДНОМУ. МІСТІ. У. РІДНІЙ. КРАЇНІ» (Меркулова, 2022).

Образ минулого України як гетеротопії архіву втілено у п'єсах Н. Ворожбит «Зернохочище» та Неди Нежданої «Голос тихої безодні»: твори про часи Голодомору та репресій, втім авторки свідомо вдаються до змішування голосів героїнь сучасних та минулих, адже вони, сучасні, теж прагнуть виявити причини нинішніх трагедій, відрефлексувати їх, аби рухатися далі (літати).

Образ України як гетеротопії бібліотеки можна розглядати в контексті інтертекстуальних перегуків драматургів: «Іван Федорович Шпонька та Червона Свитка», «Отелло соромно» Т. Киценко, «Голос тихої безодні» Неди Нежданої (казка «Івасик Телесик»), «Вій» Н. Ворожбит, «Чума», «Кортес» Лени Лягушонкової, К. Пенькової, «Немає жодного щастя» Ю. Мироненко як пародії на фарсові сценки, хроніки, інтерлюдії середньовічного театру, «Енеїда» В. Ченського, «Кайдаш і сини» Н. Блок, «Тарас Бульба», «Гамлет-шоу, або Розенкранц і Гільденстерн живі» Д. Тернового тощо. Усі персонажі цих п'єс – сучасні люди, яких автори вміщують в гетеротопію «чужого тексту» з аномальними для нього законами і таким чином створюють тло для вибору персонажами варіанту сучасного на основі минулого. Художні образи і сюжети претекстів увиразнюють «архетипи та стереотипи» сьогоднішнього дня: герої завдяки цьому можуть передбачати хід сюжету свого життя і мають можливість змінити їх, відтак цей особистісний приватний вибір означатиме і можливість виходу для всіх (ознака гетеротопії – вияв приватного у соціальному).

Гетеротопія суб'єкта мовлення в сучасній українській драматургії представлена «іншими просторами» полону (в'язниці) через зіткнення особистісного (приватного, теперішнього) і соціального (насилення, минулого): «Спецоперація» П. Армянського, «Полон» І. Білиця, «В полоні» А. Сумарокова тощо; і лікарні, що традиційно розриває час, демонструє перетин минулого і майбутнього як зустріч живих із мертвими («Слава героям» П. Ар'є, «Білохалатність» Т. Кищенко, «Молитва за Елвіса» М. Смілянець, тощо). Гетеротопія навчального закладу втілена як кризова (школа, садочок, університет) та є в сучасній драмі метафорою насилення: «По колу» Н. Блок, «Сім перших робіт Аліни» Н. Захоженко, «Фенікс» І. Пружиної, «Чапаєв і Василіса» Лени Лягушонкової тощо. Гетеротопія корабля, плота, автобуса, потяга набуває ознак і законів чистилища у драмах «Тавр» І. Пружиної, «Консерва» об'єднання «Піратська бухта», «М'яч летів на східний берег» О. Мацюпи, «Ешелон № 0» І. Гарець. Гетеротопія потяга у постлімінальній драмі натомість почасти змінює свою функцію: образ поїзда-чистилища втілено через мотив порогу, переходу, за яким є вихід і надія, втім драматурги унаочнюють умовні правила, ритуал жертвоприношення, після якого ця надія стає можливою (яким був персонаж у цьому потязі, чи готовий був допомагати, жертвувати заради інших тощо): дійові особи п'єси «Ніч накриє ранок» О. Савченко – матері, зі своїми звичками і забаганками, в евакуаційному потязі, у страшних умовах намагаються врятувати своїх дітей і лишитися людьми.

Образ «інших просторів» є особливою ознакою авторського стилю драматургині Т. Кищенко, яка в усіх творах поміщає своїх персонажів у гетеротопії, даючи можливість якнайкраще проявитися особистісним рисам героїв у «іншому просторі» (приватне в публічному), що існує за своїми внутрішніми законами, створює химерні зіткнення і перетини часів, робить вибір ще більш болісним для героя, свобода якого обмежена (чи умовно обмежена): гетеротопія музею, полону і Майдану («Жінки і снайпер»), в'язниці («Пеніта ля трагедія»), лікарні («Білохалатність»), психіатричної клініки («Три Ніцше»), гетеротопія «чужого тексту», за законами якого існують сучасні персонажі («Іван Федорович Шпонька та Червона Свитка», «Отелло соромно»).

Українська драматургія постлімінального періоду, окрім зміни функції гетеротопії батьківського дому, села, містечка, оприявнює у творах нову, створену реаліями війни гетеротопію укриття (бомбосховища), прихистку: «Я, війна та пластика граната», «Я норм» Н. Захоженко, «В землі» О. Гапесвої, «Любов, війна» С. Шинкарук, «Борщ. Рецепт виживання моєї прабабці» М. Смілянець, «Мобільні хвилі буття» В. Рафеєнка тощо. Укриття не дає відчуття захищеності персонажам, ще більш виразно крихітність людського життя, втім у цьому публічному, аномальному для колишнього мирного життя місці стикається безліч приватних просторів, об'єднуючи всіх спільним бажанням – перемоги (над ворогом і смертю), і кожен характер в контексті цієї перемоги отримує свою можливість для реалізації («Україна-для-себе» як «Україна-для-інших») у цьому сакральному місці, «де лишилося те, що лишилося» – головне для кожного героя.

На початку постлімінального періоду розвитку сучасної української драми автори актуалізували щоденник як мета-жанр, що набуває функції гетеротопії укриття для драматургів, які обрали щоденник як найбільш адекватну форму для втілення емоцій перших днів війни: «Я норм», «Я, війна і пластикова граната» Н. Захоженко, «Тополь М летить на кішку Брошку» Лени Лягушонкової, «Голодні стіни» Ханни Невідомої, «Сни під час війни» Н. Блок, «Зошит війни» В. Кузіка, «Хроніки» А. Галас, «Відчуття війни» Ю. Гончар, «41 день лютого» О. Михайлова, «Цвітіння» О. Мацюпи, «Синдром уцілілого» А. Бондаренка та ін. Завдання, яке ставили перед собою драматурги, – задокументувати усі події, які відбуваються в Україні з початком російської агресії, зафіксувати усі первинні емоції для історії і майбутнього, яке теж матиме потребу повернутися до цього важливого для країни моменту. О. Мацюпа у передмові до п'єси «Цвітіння» написала: «Фіксація свого місця у часі і просторі може стати віднайденням ідентичності у постколоніальній реальності. Війна через категорії Еросу і Танатосу зупиняє час, а цикли природи та життя відбуваються відсторонено, і людина є лише свідком, який хоче, але не може стати учасником під постійною загрозою смерті» (Мацюпа, 2022). Створений зовнішнім ворогом «інший простір» війни, який існує на тлі вічного коловороту природи та за межами якого зовнішній світ миру і добробуту (в інших країнах) – ще одне потенційне джерело творчого осмислення для сучасних драматургів.

Отже, залучивши концепцію лімінальності і методологію гетеротопічного підходу до аналізу особливостей сучасної української драматургії, можемо стверджувати, що такий підхід є доцільним і ефективним. Розглядаючи художні драматургічні тексти як «інші місця» було виявлено, що сучасні українські драматурги на лімінальному етапі вдавалися до створення образів батьківської хати, села, провінційного містечка, які реалізують у текстах функцію гетеротопії в'язниці, що розриває час; гетеротопії Майдану, Донбасу як музею та архіву, які накопичують час, та осмислювали теперішнє країни через функцію гетеротопії бібліотеки в інтертекстуальних образах, мотивах та сюжетах. На постлімінальному етапі гетеротопія батьківської хати, містечка змінює свою функцію на функцію музею. Вдаючись до гетеротопії як художнього образу в драмах, автори мають можливість увиразнити зіткнення приватного з публічним, що підсилює драматургічний конфлікт, продемонструвати, як представлені особистісні простори персонажів у «іншому просторі», що допомагає реалізувати специфіку характеру героїв, мають можливість втілити «ритуали переходу» між топосами та образи «ритуальних жертв», на які готові персонажі, аби вийти за межі гетеротопії. Гетеротопія суб'єкта мовлення в сучасній українській драмі оприявлено передусім часопросторами полону, в'язниці, лікарні, навчального закладу, потяга, корабля. Українська драматургія постлімінального періоду, окрім зміни функції гетеротопії батьківського дому, села, містечка, потяга, представляє гетеротопію укриття (бомбосховища). Драматурги активно залучають гетеротопічні образи, що реалізують авторську ідею художнього повернення персонажа у власне минуле, аби знайти і відрефлексувати помилки, отримати від минулого відповіді на запитання чи силу для боротьби. Зафіксоване у спогадах минуле героя має ознаки герметичного простору зі своїми внутрішніми законами, ритуалами, перериває, зупиняє чи накопичує час.

Література:

1. Видуگیرте І. Гетеротопії: мири, границі, повествование. *Гетеротопії: мири, границі, повествование* : збірник наукових статей. Видавництво Вільнюського університету, 2015. С. 11–18.
2. Мацюпа О. Екологічна балада. 2022. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/play/ekolohichna-balada> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Мацюпа О. Передмова. Цвітіння. 2022. <https://ukrdramahub.org.ua/play/tsvitinnya> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Меркулова Д. Зателефонуй мені на війну. 2022. URL: https://ukrdramahub.org.ua/play/zatелефонуй_мені_на_війну.docx (дата звернення: 15.03.2023).

5. Невідома Ханна. Холодні стіни. Антологія 24. Львів : ГО АРТ ДОТ, 2022. 445 с.
6. Пенькова К. Назву не пам'ятаю. 2019. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/play/nazvu-ne-pamyatayu> (дата звернення: 15.03.2023).
7. Boyer Ch. The many mirrors of Foucault and their architectural reflections. *Heterotopia and the city. Public space in a postcivil society*. London and New York, 2008. P. 53–75.
8. Dehaene M., De Cauter L. The space of play: towards a general theory of heterotopia. *Heterotopia and the city. Public space in a postcivil society*. London and New York, 2008. P. 87–103.
9. Foucault M. Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité*, 1984. URL: <https://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
10. Gennep A. Van. The Rites of Passage. Chicago. University of Chicago Press, 1960. 198 p. URL: https://monoskop.org/images/9/90/Turner_Victor_The_Ritual_Process_Structure_and_Anti-Structure.pdf (дата звернення: 15.03.2023).
11. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Ithaca, New York : Cornell Paperbacks Cornell University Press, 1977. 222 p. URL: https://monoskop.org/images/9/90/Turner_Victor_The_Ritual_Process_Structure_and_Anti-Structure.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

References:

1. Vidugirite I. (2015). Geterotopii: miryi, granitsyi, povestvovanie [Heterotopias: Worlds, Borders, Narrative]. *Geterotopii: miryi, granitsyi, povestvovanie : sbornik nauchnyih statey [Heterotopias: Worlds, Borders, Narrative]*, Izdatelstvo Vilnyusskogo universiteta, P. 11–18 [in Russian].
2. Matsiupa O. (2015). Ekolohichna balada [Environmental ballad]. <https://ukrdramahub.org.ua/play/ekolohichna-balada> [in Ukrainian].
3. Matsiupa O. (2022). Peredmova. Tsvitinnia [Preface. Flowering]. <https://ukrdramahub.org.ua/play/tsvitinnia> [in Ukrainian].
4. Merkulova D. (2022). Zatelefonui meni na viinu [Call me to war]. Меркулова Д. Зателефонуй мені на війну.docx [in Ukrainian].
5. Nevidoma Khanna. (2022). Holodni stiny [Cold walls]. *Antolohiia 24. [Anthology 24]*, Lviv : HO ART DOT, 445 p. [in Ukrainian].
6. Penkova K. (2019). Nazvu ne pam'iatayu [I don't remember the name]. <https://ukrdramahub.org.ua/play/nazvu-ne-pamyatayu> [in Ukrainian].
7. BoyerCh. (2008). The many mirrors of Foucault and their architectural reflections. *Heterotopia and the city. Public space in a postcivil society*. London and New York, P. 53–75 [in English].
8. Dehaene M., De Cauter,L. (2008). The space of play: towards a general theory of heterotopia. *Heterotopia and the city. Public space in a postcivil society*. London and New York, p. 87–103 [in English].
9. Foucault M. (1984). Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité*. URL: <https://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf> [in English].
10. Gennep A. Van. (1960). The Rites of Passage. Chicago: University of Chicago Press. 198 p. https://monoskop.org/images/9/90/Turner_Victor_The_Ritual_Process_Structure_and_Anti-Structure.pdf [in English].
11. Turner V. (1977). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Ithaca, New York. Cornell Paperbacks Cornell University Press. 222 p. https://monoskop.org/images/9/90/Turner_Victor_The_Ritual_Process_Structure_and_Anti-Structure.pdf [in English].

Отримано: 14 березня 2023 р.

Прорецензовано: 24 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 25 квітня 2023 р.

e-mail: tetyana_v@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4881-6132>

e-mail: g.bachynska@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6901-613X>

e-mail: Oksana_Werbowetska@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3142-364X>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-252-256

Вільчинська Т. П., Бачинська Г. В., Вербовета О. С. Урбанонімія міста Тернополя: соціо- та еколінгвістичний аспекти (на матеріалі процесів упорядкування назв у 2022 році). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 252–256.

УДК: 811. 161.2'373. 21

Вільчинська Тетяна Пилипівна,
доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Бачинська Галина Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Вербовета Оксана Степанівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

УРБАНОНІМІЯ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ: СОЦІО- ТА ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЦЕСІВ УПОРЯДКУВАННЯ НАЗВ У 2022 РОЦІ)

У статті розглянуто процеси перейменування вулиць, провулків, бульварів та парків міста Тернополя, які відбулися в 2022 році. Зміни та упорядкування назв були викликані невідповідністю онімів соціолінгвістичним та еколінгвістичним критеріям і мали на меті вилучення з сучасного урбанонімікону назв радянського або російського походження, таких, що не відповідали чинним мовним нормам або потребували стандартизації. Сучасні лінгвістичні напрями (соціо- та еколінгвістика) здійснюють аналіз порушень державною владою в топоніміконі України принципів назвотворення, сприяють унормуванню та вдосконаленню сфери назвництва тощо.

Проаналізовані перейменування стосуються чергової хвилі процесів зміни назв і відбулися на фоні російського повномасштабного вторгнення на територію України. Події початку 2022 року зумовили пришвидшення процесів дерадянзації й деросіянізації або ж їх завершення на теренах, на яких ці процеси почалися ще в кінці ХХ століття. Виявлено принципи перейменування і назви, які, передаючи комуністичні та російські реалії, не відповідали ономастичній традиції української нації. Виявлено найменування в урбаноніміконі Тернополя, які вимагали унормування у зв'язку із приведенням їх до відповідності із достовірними історичними фактами. Указано на принципи упорядкування найменувань, вироблення єдиних критеріїв в назвництві вулиць міста Тернополя. Окреслено перспективи розвитку і вказано на необхідність подальших змін в сучасному урбаноніміконі міста, виявлено найменування, які ще потребують перейменування для розвитку «здорового» українського ономастикону на засадах споконвічних традиційних принципів власнеіменної української номінації.

Ключові слова: власна назва, ономастикон, урбанонімія, годонім, вулиця, перейменування.

Tetiana Vilchynska,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Halyna Bachynska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Oksana Verbovetska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

URBANONYMY OF THE CITY OF TERNOPIL: SOCIO- AND ECOLINGUISTIC ASPECTS (BASED ON THE MATERIALS OF THE PROCESSES OF REGARDING THE NAMES IN 2022)

The article examines the processes of renaming the names of streets, lanes, boulevards, and parks in the city of Ternopil in 2022. The changes and ordering of the names were caused by sociolinguistic and ecolinguistic needs and aimed at removing from the modern urbanomicon names that were of Soviet or Russian origin, did not meet language norms, or needed to be standardized. Modern linguistic trends (sociolinguistics and ecolinguistics) in the toponymicon of Ukraine analyze linguistic violations by the state authorities in the process of naming, help to normalize and improve the sphere of naming, etc.

The analyzed renamings are part of the second wave of name changes and took place against the backdrop of Russia's full-scale invasion of Ukraine. The events of early 2022 have accelerated the processes of de-Sovietization and de-Russification, or completed them in the territories where these processes began in the late twentieth century. The principles of renaming and the names that, while conveying communist and Russian realities, did not correspond to the onomastic tradition of the Ukrainian nation are identified. The names in the urbanomicon of Ternopil that required normalization in order to bring them in line with reliable historical facts are identified. The principles of ordering the names and developing common criteria for naming the streets of Ternopil are indicated. The prospects for development are outlined and the need for further changes in the modern urban onomasticon of the city is indicated, and the names that still need to be renamed for the development of a "healthy" Ukrainian onomasticon on the basis of the original traditional principles of Ukrainian proper noun nomination are identified.

Keywords: proper name, onomasticon, urbanonymy, street, hodonym renaming.

Будь-яке іменування є показником розвитку соціуму, його візитівкою, виявом культури, звичаїв і традицій спільноти. Онімна система має здатність розвиватися паралельно з суспільством і для його потреб, тому зміни, які відбуваються у ньому, як наслідок, знаходять відбиток у власнеімennій системі.

Топоніми є одним із класів ономастичного простору, який пов'язує людину з навколишньою дійсністю, культурою або ж є виразником ідеологічної політики держави. І, виконуючи головну, властиву всім онімним класам функцію номінації, топоніми здійснюють адресну функцію, функції індивідуалізації, характеристики та "увічнюють пам'ять про ідеологічні цінності, лідерів держави, політичні партії" та ін. (Лучик, 2013, т. 10: 124).

Залежність власнеімennої номінації від змінних чинників, серед яких нестабільність, нестійкість політичних векторів, вимагає змін в загальнонаціональному та місцевому ономастиконах. Урбанонімікон, що становить назви внутрішньоміських топографічних об'єктів, входить до онімної системи мови, формується на основі її "відносної цілісності й відносної стабільності, яка в будь-який момент може бути порушена внаслідок дії внутрішньомовних і позамовних чинників, залежить від лінгвальних і позалінгвальних чинників, які охоплюють соціальні та політичні обставини, культурні й етнокультурні характеристики, ідеологічні настанови і т. ін." (Колоїз, Титаренко, 2015: 80). Зміна політичних векторів зумовлює процеси перейменування та упорядкування онімного простору.

Еколінгвістика та соціолінгвістика як окремі галузі мовознавства, актуальні напрямки сучасних лінгвістичних досліджень, толерують відродження мовної свідомості українського народу через впровадження критеріїв розвитку мови у зв'язку із соціальними чинниками і на їх потребу та у зв'язку мови із її природним та культурним дискурсом.

Українські мовознавці виявляли інтерес до проблем аналізу процесів мовного вираження суспільних цінностей з погляду лінгвоекології та соціолінгвістики (Б. Ажнюк, О. Боднар, Л. Бордюк, В. Жуковська, А. Рада, О. Селіванова, О. Семенець; М. Кочерган, Л. Масенко, Г. Мацюк та ін.). У царині ономастики питання функціонування власних назв у соціо- та лінгвоекологічному аспекті висвітлювали І. Воляннюк, К. Галас, О. Карпенко, Ю. Карпенко, С. Ковтюх, Ж. Колоїз, В. Котович, Л. Кравченко, В. Лучик, О. Михальчук, Л. Нуждак, Ю. Романюк, А. Титаренко, В. Шульгач, О. Шульган та ін.

Зміни в урбаноніміконі м. Тернополя у 2022 році зумовлені процесами деросіянізації, декомунізації, поштовхом до яких стало повномасштабне вторгнення російської армії в Україну в лютому 2022 року, та потребою вироблення та обґрунтування єдиних підходів до номінації внутрішньоміських об'єктів. Перейменування цього періоду є важливими з огляду на значущість соціо- та еколінгвістичних аспектів таких змін для спільноти, на важливість впливу соціальних чинників на урбанонімікон і для впорядкування його стану.

Мета дослідження – проаналізувати зміни урбанонімів м. Тернополя, які відбулись у 2022 році, виявити чинники, що їх зумовили, прослідкувати тенденції упорядкування назв і окреслити шляхи подальшого розвитку онімів цієї групи.

На стан українського ономастикону впливають як лінгвальні, так і екстралінгвальні (правові, ідеологічні, демографічні, національні, світоглядні, релігійно-конфесійні, економічні, психологічні (Котович, 2012: 151)) чинники. У посттоталітарний період – час трансформацій у суспільній свідомості українців – обидва фактори змін є важливими, оскільки є "своєрідним семантичним опором українського суспільства проімперським геополітичним амбіціям" (Лабінська, 2016: 5).

Зміна політичних векторів зумовлює зміни соціальних маркерів, що є виразниками ідеологічних та культурних смислів. "Саме тому процеси перейменування наразі набувають важливого значення – через них відбувається впровадження політики пам'яті, комеморації тощо" (Назва має значення). За висловом В. В'ятровича, "топоніміка перестала бути питанням лише гуманітарної політики – вона стала одним із інструментів національної безпеки" (Перейменувати вулицю з радянськими назвами не складно і не дорого).

Набуття чинності Закону України про заміну власних назв, які символізують тоталітарну систему або увічнюють імена людей, причетних до репресій українського народу (Закон України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки"), та Закону "Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій" спричинило масові зміни в українському топоніміконі. Вони, на думку В. Лучика, повинні підпорядковуватися загальним принципам: відновлення історичних топонімів; врахування історичного розвитку соціуму, законодавче підґрунтя змін, орієнтація на світовий досвід, системність, науковість, регіональний підхід і врахування результатів соціологічних опитувань (Лучик, 2009: 29–30).

Годоніми становлять частину урбанонімного простору, яка найчастіше піддається змінам. На думку С. Ковтюх, "у незалежній Україні засвідчено дві хвилі перейменувань: перша – 1991–2000 рр., до 2013 р. спостережено спорадичні випадки заміни онімів, друга – 2014–2016 рр., пов'язана з декомунізацією" (Ковтюх, 2017: 161).

Процеси дерадянїзації, декомунізації найшвидше торкнулися тих регіонів, які найменше їй були піддані – заходу України: перші зміни найменувань вулиць у місті Тернопіль відбулися у 90-х роках ХХ століття. Процес декомунізації стосувався ідеологічних годонімів, іменованих на честь відомих радянських діячів та назв комуністичних реалій. Перейменованим вулицям або було повернуто колишні назви, або ж в урбаноніміконі Тернополя з'явилися годоніми на честь імен осіб, причетних до історичного, культурного життя міста, краю, держави (змінено назви вулиць Леніна, Маяковського, 50 років СРСР та ін., натомість з'явилися вулиці Володимира Великого, Митрополита Шептицького, Злуки, Шухевича, Мазепи; бульвари Данила Галицького, Симона Петлюри та ін.).

Процеси перейменувань, викликані повномасштабним вторгненням російських військ в Україну у лютому 2022 року, стали взірцем того, як сучасність реагує на агресивну політику російської держави, стали показником зворотної реакції на примусове насадження чужої політики і культури. Українське суспільство на вторгнення відповіло відторгненням і несприйняттям усього російського – мови, культури тощо.

11 липня 2022 року згідно з рішенням засідання комісії з питань найменування (перейменування) вулиць та інших об'єктів, які містять російське походження, створеної розпорядженням Тернопільського міського голови № 100 від 26.04.2022 року, згідно з висновками постійної комісії міської ради з гуманітарних питань, Тернопільська міська рада прийняла рішення про внесення змін до найменування окремих топонімів. Зміни стосувалися двох аспектів: позбутися російської пропаганди в урбанонімах і виправити неточності / помилки у чинних назвах. Таким чином урбанонімікон міста

було очищено від найменувань, які пропагували російську культуру й російські реалії, виправлено помилки в назвах згідно чинного правопису й вироблено критерії вживання форм онімів для найменування вулиць.

Змінено назви внутрішньоміських об'єктів, які виникли в радянський період “внаслідок вольового втручання суспільних інституцій у процес... номінації” (Лучик, 2009: 28). У таких урбанонімах представлені:

1) назви осіб:

а) прізвища російських культурних та наукових діячів (письменників, композиторів, учених, космонавтів, педагогів): вулиці А. Чехова, Достоевського, Пушкіна, Л. Толстого; М. Глінки; М. Ломоносова; Ю. Гагаріна; Макаренка;

б) прізвища осіб, які мали стосунок до радянської реальності або подій, пов'язаних з нею, і відомі на місцевому рівні: Танцорова, Живова, Чалдаєва, у тому числі у назві теплохода “Герой Танцоров”;

2) назви радянських реалій або назви, отримані за принципом номінації годонімів радянського періоду: Агрономічна, Бригадна.

Перейменування відбувались шляхом:

1) повернення колишніх назв внутрішньоміським об'єктам: Старий Поділ, Торговиця;

2) присвоєння назв:

а) засновника міста: теплохід “Ян Амор Тарновський”;

б) відомих українських громадських діячів, які зробили внесок у розвиток української культури та здобуття незалежності України, і назв осіб, що причастилися до створення іміджу України на світовому рівні; на честь героїв-захисників України (у тому числі місцевих відомих діячів):

– письменників: Іванни Блажкевич, Дарії Віконської, Дениса Лукіяновича, Олени Теліги;

– композиторів, співаків: Миколи Леонтовича, Квітки Цісик;

– педагогів: Ілярія Бриковича;

– громадських діячів: Івана Гавдици;

– військових: Євгена Мешковського, Петра Батьківського;

– релігійних діячів: Патріарха Любомира Гузара.

Таким чином, українську онімну лексику “можна розглядати крізь призму історії українського народу” (Вербич, 2008: 54).

Значна частина осіб, на честь яких названо вулиці Тернополя, мали безпосередній стосунок до краю чи міста: Ян Амор Тарновський (засновник міста), Євген Мешковський (помер і похований у м. Тернопіль), Денис Лукіянович, Іван Гавдица (народилися і проживали на Тернопільщині), Ілярія Брикович (уродженець м. Тернопіль), Петро Батьківський (уродженець с. Кутківці, сьогодні – мікрорайон м. Тернополя) або заходу України: Квітка Цісик (батьки – вихідці із Львівщини) та ін.;

в) безіменної номінації: Захисників України;

3) на честь релігійних свят: Покрови.

Стає зрозумілим, що “рівень мовної естетики власної назви в суспільстві визначається глибиною розуміння мовцями сутності власної назви, її виражальних можливостей та національних традицій назвотворення, які допомагають реалізувати, втілити в конкретній назві необхідний не лише номінативно-ідентифікаційний, а й емоційно-оцінний та характеристичний потенціал” (Нуждак, 2011: 6).

Ще одним із факторів, що викликає необхідність зміни назв вулиць, є потреба їх унормування відповідно до чинного правопису. Так:

– назву “вулиця Об'їзна” змінено на “вулиця Об'їзна”: написання порушувало орфографічну норму, виправлено відповідно до правила «Спрощення в буквосполученнях» (Український правопис, 2019: 33);

– назву “вулиця Братів Гжицьких” змінено на “вулиця Братів Гжицьких”: за відсутності літери “Г” у складі української абетки до 1990 року, не можливо було орфографічно передати точну вимову прізвища;

– назву “вулиця С. Гріга” змінено на “вулиця Едварда Гріга”: відповідно до норвезького оригіналу *Edvard Hagerup Grieg*. Хоча у власних назвах, зокрема прізвищах, “допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою г і шляхом імітації іншомовного [g] – буквою ґ” (Український правопис, 2019: 124–125);

– назву вулиця “І. Рєпина” змінено на “вулиця Іллі Рєпина”: на місці колишнього ґ закономірно з'являється і, як і в більшості рефлексів ґ (Український правопис, 2019: 143–144);

– назву “вулиця Монюшко” змінено на “вулиця Станіслава Монюшка”: прізвища чоловіків на голосний –о в українській мові відмінюються (Український правопис, 2019: 137–138);

– назву “вулиця Прифермирська” у назві вулиці села Городище Тернопільської міської територіальної громади змінено на “вулиця Прифермерська” згідно правил чинного правопису української мови.

Приведено у відповідність до фіксації в історичних джерелах такі годоніми: назву “вулиця Лук'яновича” змінено на “вулиця Дениса Лукіяновича” (Головин, Пиндус, т. 2: 403); назву “вулиця Лучаківського” змінено на “вулиця Володимира Лучаковського” (Окаринський, 2014, т. 1: 317). Так само змінено назву парку “Топільче” на “Сопільче”.

Упорядкування урбанонімів міста Тернополя вимагало вироблення підходів до унормування назв вулиць, зокрема:

– у коротких назвах вулиць (на вказівника) подавати скорочено загальну назву (вулиця, провулок, бульвар): замість “Білогірська” вживати “вул. Білогірська”, замість “Галицький” – “пров. Галицький” тощо;

– у коротких назвах вулиць, як і у повних, вживати повне особове ім'я та прізвище особи, на честь якої названо вулицю: замість “С. Бандери” – “просп. Степана Бандери” (повна назва “Проспект Степана Бандери”), замість “М. Бенцаля” – “вул. Миколи Бенцаля” тощо;

– загальні назви при особовому імені в коротких назвах зберегти лише у тих випадках, якщо іменування не передбачає двочленної структури: “вул. Патріарха Мстислава”, але “вул. Морозенка” (повна назва “Вулиця Полковника Морозенка”), де найменування становить не особове ім'я, а прізвище чи псевдо / псевдонім. Натомість у коротких назвах запропоновано уникати загальних означень осіб: “бульв. Дмитра Вишневецького” (повна назва “Бульвар Князя Дмитра Вишневецького”), “вул. Олександра Брюкнера” (повна назва “Вулиця Академіка Олександра Брюкнера”), “вул. Дмитра Вітовського” (повна назва “Вулиця Полковника Дмитра Вітовського”) тощо.

У процесі перейменування виникає ряд дискусійних питань:

– на сьогодні потребують заміни і назви, які виникли за часів СРСР (Дуда, 2010), побудовані за типовою моделлю, мають схожу мотивацію (Вишнева, Дєповська, Медобірна, Мирна, Миру, Овочева, Проектна, Промислова, Садова, Спортивна, Текстильна, Транспортна, Тролейбусна, Урожайна, Фабрична, Фестивальна, Хліборобна, Шкільна, Юності тощо). Перейменування у 2022 році стосувалося лише назв “вулиця Бригадна” і “вулиця Агрономічна”;

– перейменування вулиць, названих на честь українських культурних діячів, які працювали в Росії, або ж Росія привласнила їх надбання, заявивши на них свої права (Ілля Рєпін, Микола Гоголь тощо);

– перейменування вулиць, названих на честь учасників Другої світової війни 1939–1945 рр., які загинули під час визволення Тернополя у 1944 році, напр., вулиця Миколи Карпенка тощо;

– перейменування вулиць, названої на честь Якова Головацького, на сьогодні відомого промосковськими поглядами; або, навпаки, вулиці, названої на честь радянського ученого, лауреата Нобелівської премії миру, прихильника патріотичного руху в Україні, Андрія Сахарова та ін.

Ж. Колоїз та А. Титаренко вважають, що варто звернути увагу на годоніми, які несуть інформацію регіонального плану, бо саме вони виражають “специфіку й за ідеальної побудови місцевої годонімії мали б становити більшість для виокремлення “обличчя” населеного пункту, створення певного колориту та вирізнення з ряду схожих міст” (Колоїз, Титаренко, 2015: 80).

Отже, назви об’єктів просторової структури, виконуючи адресну та інформативну функції, прямо та опосередковано пропагують культурні цінності та надбання, дають оцінку історичним фактам та подіям у плані сприйняття, схвалення, збереження історичної пам’яті тощо. Проаналізувавши особливості зміни годонімії міста Тернопіль у 2022 році, виявили, що процес зміни назв внутрішньоміських об’єктів з метою позбавлення її від явищ російської і радянської політики і культури в місті відбувся шляхом впровадження принципів увічнення пам’ятних осіб та явищ української історії і культури з метою формування історичної свідомості, збереження традицій назовництва. Особливий акцент у годонімії зроблено на регіональні особливості краю. Окрім того, стандартизовано принципи годонімікону міста, приведено у відповідність до норм чинного правопису. Перспективою подальшого дослідження є аналіз процесів зміни назв, їх засад та особливостей становлення на усіх етапах розвитку урбанонімікону міста Тернополя.

Література:

1. Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. *Вісник НАН України*. 2008. № 5. С. 54–60.
2. Головин Б., Пиндус Б., Лукіянович Денис Якович. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол. : Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. Т. 2. С. 403.
3. Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2010. 296 с.
4. Ковтєх С. Соціономастичні аспекти перейменовувальних процесів в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2017. Вип. 1 (27). С. 160–165.
5. Колоїз Ж. В., Титаренко А. А. Годоніми із глорифікаційною семантикою в урбанонімному просторі Кривого Рогу. *Український смисл*. 2015. С. 72–82.
6. Котович В. Ономастикон Бойківщини крізь призму еколінгвістики (на матеріалах онімів Дрогобиччини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 150–158.
7. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
8. Лучик В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв в топонімії України. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 28–33.
9. Лучик В. Топоніміка. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 124.
10. Назва має значення: чому і як в Україні перейменовують вулиці. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/nazva-maye-znachennya-chomu-%D1%96-yak-v-ukrayin%D1%96-perejmenovuyut-vulycz%D1%96> (дата звернення 02.02.2023).
11. Нуждак Л. В. Український ономастикон посттоталітарної доби крізь призму еколінгвістики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2011. 17 с.
12. Окаринський В. Тернопіль. Історія міста від кінця XVIII до початку XXI ст. Тернопільщина. Історія міст і сіл : у 3 т. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2014. Т. 1. С. 317.
13. Перейменувати вулицю з радянськими назвами не складно і не дорого – Інститут національної пам’яті. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247718732> (дата звернення: 26.01.2023).
14. Український правопис : довідкове видання / НАН України. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с.

References:

1. Verbych, S. (2008). Suchasna ukraiyins'ka onimna leksyka: funktsional'nyy aspekt [Modern Ukrainian onymic vocabulary: functional aspect]. *Visnyk NAN Ukrayiny* [Bulletin of the NA of Sciences of Ukraine], 5, 54–60 [in Ukrainian].
2. Holovyn, B., Pyndus, B. (2005). Lukiyanovych Denys Yakovych [Lukiyanovych Denys Yakovych]. *Ternopil's'kyu entsyklopedychnyy slovnyk : u 4 t.* [Ternopil encyclopedic dictionary: in 4 volumes] / redkol. : H. Yavors'kyi ta in. Ternopil' : Vydavnycho-polihrafichnyy kombinat «Zbruch», 2, 403 [in Ukrainian].
3. Duda, I. M. (2010). Ternopil'. 1540–1944. Istoryko-kraeyeznavcha khronika [Ternopil 1540–1944. Historical and local history chronicle]. *Chastyna I. Ternopil' : Navchal'na knyha–Bohdan*, 296 [in Ukrainian].
4. Kovtyukh, S. (2017). Sotsioonomastychni aspekty pereymenuval'nykh protsesiv v Ukrayini [Socioonomastic aspects of renaming processes in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka* [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk], 1 (27), 160–165 [in Ukrainian].
5. Koloyiz, Zh. V., Tytarenko, A. A. (2015). Hodonimy iz hloryfikatsiynoyu semantykoju v urbanonimnomu prostori Kryvoho Rohu [Homonyms with glorifying semantics in the urban space of Kryvyi Rih]. *Ukrayins'kyi smysl* [Ukrainian meaning], 72–82 [in Ukrainian].
6. Kotovych, V. (2012). Onomastykon Boykivshchyny kriz' pryzmu ekolinhvistyky (na materialakh onimiv Drohobychshchyny) [Onomastic of Boykivshchyna through the prism of ecolinguistics (based on the materials of the onyms of Drohobychshchyna)]. *Ridne slovo v etnokul'turnomu vymiri* [The native word in the ethnocultural dimension], 150–158 [in Ukrainian].
7. Labins'ka, H. (2016). Toponimika: navch. posibnyk [Toponymy: a study guide]. L'viv : LNU imeni Ivana Franka, 274 [in Ukrainian].
8. Luchyk, V. (2013). Toponimika. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. [Toponymic. Encyclopedia of history of Ukraine: in 10 vol.]. Kyiv : Naukova dumka, 10, 124 [in Ukrainian].
9. Nazva maye znachennya: chomu i yak v Ukrayini pereymenovuyut' vulytsi [The name matters: why and how streets are renamed in Ukraine]. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/nazva-maye-znachennya-chomu-%D1%96-yak-v-ukrayin%D1%96-perejmenovuyut-vulycz%D1%96> (data zvernennya 02.02.2023) [in Ukrainian].

10. Nuzhdak, L.V. (2011). Ukrayins'kyy onomastykon posttotalitarnoyi doby kriz' pryзму ekolinhvistyky [Ukrainian onomasticon of the post-totalitarian era through the prism of ecolinguistics]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. L'viv, 17 [in Ukrainian].

11. Okaryns'kyy, V. (2014). Ternopil'. Istoriya mista vid kintsya XVIII do pochatku XXI st. [Ternopil History of the city from the end of the 18th to the beginning of the 21st century]. Ternopil'shchyna. Istoriya mist i sil : u 3 t. [Ternopil region. History of cities and villages: in 3 volumes]. Ternopil' : TzOV «Terno-hraf», 1. 317 [in Ukrainian].

12. Pereyrenuvaty vulytsyu z radyans'kymy nazvamy ne skladno i ne doroho, –Instytut natsional'noyi pam'yati [Renaming a street with Soviet names is not difficult and not expensive, – Institute of National Remembrance]. Uryadovyy portal [Government portal]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247718732> (data zvernennya: 26.01.2023) [in Ukrainian].

13. Ukrayins'kyy pravopys: dovidkove vydannya (2019) [Ukrainian spelling: reference edition] / NAN Ukrayiny. Kyiv : Naukova dumka, 392 [in Ukrainian].

Отримано: 14 березня 2023 р.

Прорецензовано: 24 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 27 березня 2023 р.

e-mail: visych.oleksandra@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1706-1147>

Researcher ID: AAA-4343-2022

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-257-261

Вісич О. А. Природний та культурний ландшафти в кримському доробку Миколи Чернявського. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 257–261.

УДК: 821.161.2.09 Чернявський

Вісич Олександра Андріївна,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури,
Національний університет «Острозька академія»

ПРИРОДНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТИ В КРИМСЬКОМУ ДОРОБКУ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

Стаття присвячена осмисленню витворення системи національних просторів в українській літературі на прикладі творчості Миколи Чернявського, представника українського літературного модернізму. Його подорож до Криму 1927 року потрактовано як зразок модерного паломництва, для якого характерне відкриття нового простору, що стає важелем самопізнання, засобом самоідентифікації. Проаналізовано особливості репрезентації краю, його природних, соціальних та етнокультурних топорів у записній книжці письменника. Доведено, що записи нон-фікшн стали пратекстом поетичного циклу «Крим» та вставної новели «Щоденник Іфігенії» в романі письменника «Під чорною корогвою». Наголошено на багатстві мариністичних образів автора.

Ключові слова: ландшафт, пейзаж, топор, Крим, щоденник, Микола Чернявський.

Oleksandra Visych,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
National University of Ostroh Academy

NATURAL AND CULTURAL LANDSCAPES IN THE CRIMEAN CREATIVE WORK OF MYKOLA CHERNYAVSKY

The article deals with the studying spatiality and the system of national spaces in Ukrainian literature. It focuses on the work of Mykola Chernyavsky, a representative of Ukrainian literary modernism, a victim of Stalinist totalitarianism. The main attention is paid to the understanding of the writer's work, which was the result of his trip to the Crimea in the summer of 1927 for the sanatorium treatment. This trip is interpreted as an example of a modernistic pilgrimage, with its attraction to the discovery of a new space, which becomes a lever of self-discovery, and a means of self-identification.

The non-fiction text of Mykola Chernyavsky, which was preserved in his diary entries, is analyzed for the first time. It is proven that the writer's notebook became the protext of the author's further artistic searches in poetry and prose. The Crimean routes of the author recorded in his documentary records, are traced.

The main artistic toposes can be divided into three groups topos: **natural** (sea, mountains, vegetation), **social** (populations, sanatoriums), **ethno-cultural**. Despite the dominant imperial discourse in Crimea, which was preserved in the post-revolutionary period, the author discovers the world of the Crimean Tatars, finds areas of popularity of Ukrainian culture, reflects on its achievements and prospects on the Crimean Peninsula.

The poetic cycle "Crimea" (1927-1928) by Mykola Chernyavsky testifies to the originality of the author's artistic visions, his intensive use of toponyms, with the help of which he expresses the uniqueness of the Crimean space. In the novel "Under the Black Flag" (1928), the writer introduces the inner text – short story "Iphigenia in Taurida", which becomes an artistic version of the writer's diary, resorting to gender inversion: the female protagonist acts as an observer in it.

The conclusions emphasize the cartographic originality of the writer's Crimean work, the sacralization of the region's landscape, its utopian aura, which can cause catharsis in pilgrims. Arguments are given that Mykola Chernyavsky's work is a worthy contribution to the literary geography of the modernist era, in particular, the richness of the author's marinist images is emphasized.

Keywords: landscape, scenery, topos, Crimea, diary, Mykola Chernyavskyi.

Дослідження природного ландшафту як націотворчого чинника і фактора самоідентифікації набувають все ширшого масштабу у світовій та українській гуманітаристиці. Подібні студії стратегічно націлені встановити модель, за якою національна культурна еліта формує наративний дискурс, інкрустуючи картини природи у самоідентифікаційну мапу певної нації.

Як зазначає Олександр Пронкевич у дослідженні «Пейзаж і національна ідентичність в іспанській літературі доби модернізму», «Модерністські та постмодерністські теорії розглядають національну ідентичність як продукт інтелектуальних еліт, а не вияв національної душі чи національної ідеї» (Пронкевич, 2015: 107). Інтелектуали та митці увиразнюють концепт національної ідентичності, цілеспрямовано розповсюджують його зусиллями потужної мережі гуманітарної мережі. Провідна роль у цих процесах належить письменникам, які створюють образи, що нація використовує як нарацію у соціально-культурних процесах, які зазнають динамічних змін під впливом історичних подій, панівної ідеології, світоглядних зрушень тощо.

Одним із головних напрямів нарації нації засобами літератури є витворення системи національних просторів, які звичай розуміють як поєднання своєрідності природи і культурного ландшафту. О. Гуцуляк трактує поняття культурного ландшафту як «сукупність обставин культуротворення, штучно витворених людиною, що й породжує регіональну унікальність» (Гуцуляк, 2001: 73). Націотворчі еліти оформлюють національний просторовий міф, який впорядковує локуси, топоси, ландшафти, географію країни як систему, ієрархізовану й структуровану за ступенем важливості з погляду процесів

національної самоідентифікації. Утім, нерідко спостерігаємо, що подібні дослідження фокусують увагу на імперських та постімперських нарративах.

Обраний нами предмет дослідження, вочевидь, потребує певної калібровки оптики. Методологічну складність становить унікальність регіонального природного та етнокультурного ландшафту Криму. Цю територію здавна вважали перехрестям цивілізацій і народів, місцем зустрічі майже всіх культур давнини (еллінської, індоіранської, візантійської, мусульманської тощо), історично на цій землі існувало десятки державних утворень. Разом з тим це простір численних сакральних практик, «земля могил, молитв і медитацій» (Максиміліан Волошин). Рідкісне обдарування природним різноманіттям спричинило культ місця, що викликало утопічні асоціації, які містко висловила Леся Українка – «забутий незабутній рай надземний» (Українка Леся, 2021: 126). У XIX столітті, коли Південне узбережжя стало локусом паломництва, за цим краєм утвердилося крилате маркування «Схід в мініатюрі» (Адам Міцкевич). Паломництво Зигмунт Бауман визначає «стилем життя доби модерну», а самих паломників, мандрівників називає «будівничими ідентичності» (Бауман). Не дивно, що саме модерні віяння суттєво розширили горизонти картини світу в українській літературі. Завдяки творчості Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Олександра Олеся, Агатангела Кримського та ін. Крим став частиною самосвідомості українців. До названих імен варто додати ім'я ще одного представника раннього українського модернізму Миколи Чернявського, який засвідчив власну позицію фокалізатора-пілігрима та залишив вагомий слід в українській літературній географії.

Завдання цієї статті – окреслити особливості ословлення Криму в образній системі Миколи Чернявського на прикладі його записника як тексту нон-фікшн та художніх творів (проза, поезія).

Ім'я Миколи Чернявського тісно пов'язано з топосами, що під час російсько-української війни стали до болю рідними кожному українцю: Бахмут, Дніпро, Херсон... Майбутній письменник, освітянин та культуртрегер народився у степовій частині України – в селі Торська Олексіївка Бахмутського повіту Катеринославської губернії (нині село Шахове Добропільського району Донецької області). Навчався в Бахмутській духовній школі, згодом продовжив освіту в Катеринославській духовній семінарії (нині Дніпро). 1903 року вперше потрапляє у Херсон, що став місцем, де Микола Чернявський оселиться до кінця свого життя. Тут він реалізується як учитель української мови і літератури в Херсонському інституті народної освіти, бере участь у громадському житті міста. 1917 року засновує товариство «Українська хата», стає членом «Просвіти», готує альманахи «Дубове листя», «З потоку життя» у тісній співпраці з Михайлом Коцюбинським, Борисом Грінченком. Згодом радянська влада жорстоко помстилась письменнику за його українську позицію. З 1929 року почалися арешти на підставі звинувачень в «організації та ідеологічному керівництві херсонською групою українців-шовіністів, націоналістичних товариств «Українська хата» та «Просвіта», утворені української автокефальної церкви» (Бєляєв, 2007: 36). Арешт 1937 року став для письменника останнім, і вже через рік його розстріляли, хоч тривалий час помилково вважали, що Микола Чернявський помер 1948 року.

У різножанровому корпусі текстів Миколи Чернявського домінують два топоси – Донбас та Херсон, що дало підстави дослідникам означити його як степового поета або співця степової України. Однак вектори художніх шукань автора, були значно ширші, хоча цілісність його художнього світу, самобутній ідіостиль досі потребують вдумливих інтерпретацій. Доробок Чернявського не так часто опиняється в полі зору дослідників українського письменства. Повернення імені в літературний обіг було здійснено в середині XX ст. завдяки зусиллям Володимира Костенка, Олега Бабишкіна, Федора Погребенника. Новий спалах інтересу до спадщини письменника помітний лише в умовах незалежності України (Юрій Голобородько, Ярослав Голобородько, Іван Немченко, Наталя Шумило та ін.). За останні десятиліття у світлі нових методологій до творчості Миколи Чернявського зверталися Галина Земляна («Проза Миколи Чернявського: питання типології, жанрово-нарративна система»), Ольга Камінчук («Поетична творчість Миколи Чернявського в дискурсивно-типологічному контексті української поезії кінця XIX – початку XX ст.»), Людмила Корівчак («Ідея вічності природного універсуму у циклі М. Чернявського “Крим”») та ін. Однак цілісно кримський текст Чернявського ще не отримав ґрунтовної фахової оцінки літературознавців.

Кримські образи у творчій спадщині письменника стали наслідком перебування на півострові 1927 р., що для нього було відкриттям дивовижного топосу. Микола Чернявський відправився до Криму 28 липня 1927 року через Одесу «на місячний відпочинок у Карасані, коло Гурзуфа» (Чернявський, 1927). Ймовірно, він отримав таку можливість за освітянською квотою. Подорож збагатила письменника враженнями, які зафіксовані насамперед у поетичному циклі «Крим». Заслугує також уваги вставна новела «Іфігенія в Тавриді» у його романі «Під чорною короугою». Однак досі не знайшли осмислення матеріали, залишені автором у записнику, який він вів щоденно для свого брата Дмитра, а саме в них знаходимо ембріони його майбутніх художніх текстів. Зошит-щоденник був згодом виявлений в архіві Дмитра Чернявського, нині він зберігається в приватній колекції Нурії Бусигіної. Ці записи містять енергію колосального впливу краси Криму на письменника, який поставив за мету вести у цьому краї інтенсивну стенограму подорожі, відпочинку та роботи.

Маршрут письменника розпочався з Одеси й він певною мірою повторює детальніше вивчений шлях Лесі Українки, яка свого часу також мандрувала Південним берегом Криму, фіксуючи побачене, свої думки та емоції у листах та поезії. Микола Чернявський з документальною точністю перелічує назви топосів, що мінає у складі туристичної групи. На початку записів така обізнаність може бути пояснена наявністю путівника таємничого попутника Z. Варто згадати, що за царської Росії найпопулярнішим був путівник Григорія Москвича. 1925 року було видано «Путівник по Криму» Арсенія Маркевича. Ми не маємо достовірних відомостей, який саме довідник згадає Чернявський та про його загадкового власника. Згодом вже у самому санаторії та на його околицях Чернявський виявляє справжній топографічний талант.

Першою зупинкою у Криму був Севастополь, який письменнику дуже сподобався. Він згадає пам'ятник адміралу Нахімову і з подивом відзначає його не занедбаний стан. Далі у рукописі ще не одноразово зустрічаємо описи пам'ятних місць, що пов'язані з Російською імперією, а в них між рядків прочитується латентний конфлікт з комуністичними реаліями. Микола Чернявський свідчить, що проїжджав Херсонес, згадає Херсонський собор, розкопки неподалік, Херсонський маяк. Відзначимо, що саме в цей період було активізовано археологічну роботу на цій території, оскільки вона відійшла під егіду Херсонського історико-археологічного музею.

Загалом Крим справляє на Чернявського приголомшливе враження: «Після одноманітного ландшафту степового

Криму – шось казкове, якась феєрія» (Чернявський, 1927). Ословлений простір у записнику Чернявського складається з різних кластерів. Передусім автор приділяє увагу природнім топосам. Найбільш ефектним у його оцінках постає морська широчінь. Море для Чернявського – розкішний матеріал для імпресіоністичного пленера, лабораторія вдосконалення письменницької майстерності. З погляду теорії ландшафту як чинника ідентичності важливим маркером є те, що морську стихію письменник описує через степові метафори. Письменник уникає солодкуватих штампів так званого «листівкового Криму» (Марина Новикова), його цікавлять найменші нюанси, які він схоплює оком маляра, як-от: «Після вечірнього чаю зобрався по шоссе високо вгору і бачив море надзвичайної краси. Воно було ясне, як дзеркало, а місцями по йому були сірі плями, неначе по весні крига на ясній тихій воді. Та крига місцями пороставала й потріскалась і між нею визначились ясні проходи. Вгорі стояв місяць, а ліворуч від його понизу вкритий млоу, рудо-зелений Аю-даг» (Чернявський, 1927).

Прикметною рисою авторського стилю репрезентації морського плеса є акцент на динамізмі стихії. Він фіксує найменші зміни кольору, чіткості ліній, вдаючись до яскравих асоціацій, зокрема візії моря йому нагадують мапу землі, часом її барви з висоти пташиного польоту. Іманентною для автора є певність, що вид моря, постійні метаморфози, що відбуваються з ним, не піддаються мистецьким інтенціям, вони не до снаги навіть визнаним майстрам мариністики: «Такою повинна була бути картина землі, коли Бог «відділив сушу від води...» Чудово. Ніякий художник не зможе передати таких відбірних тонів, оте майже «ніщо», що з його складається картина. Айвазовський був просто мазілюю, як порівняти його картини до справжньої природи» (Чернявський, 1927).

Описуючи гори, письменник не демонструє багатства відтінків емпатії, для нього це радше фізичний виклик, а втома додає обсервації відчуття одноманітності. Однак автор гостро відчуває, що гори є абсолютним контрастом для звичного для нього степового світу.

Соціокультурний ландшафт Криму в записах Микола Чернявського представлено низкою населених пунктів, однак насамперед соціальними топосами, де він проводив чимало часу. Санаторій Чернявського – територія не лише рекреації, але й роботи. Проте ці місця не асоціюються для письменника з хворобою. Перебування в санаторії вважали своєрідною винагородою за працю, приналежність до соціального класу, відтак у середовищі курортників домінувала сіра «радянська службова маса» (Чернявський, 1927). Водночас автор цінує ці локуси за безліч творчих зустрічей, можливість безпосередньої комунікації з відомими у літературному світі персонами. У щоденникових записах натрапляємо на описи двох санаторіїв: «Карасан», де відпочивав сам автор, хоч описував його досить критично, нарікав на занедбаність, засміченість території; і «Буюрнус», де він зустрічався з відомими науковцями та поетами-неокласиками Миколою Зеровим, Павлом Филиповичем, Михайлом Драй-Хмарою.

Окремого вивчення заслуговує етнокультурний топос у нон-фікшн Миколи Чернявського. Варто додати, що його втілення мало не у всіх авторів-модерністів суперечливе і непослідовне, а тлумачення дослідників переважно поверхневі. Імперський дискурс тяжів над фокусами та умовиводами більшості українських письменників, які оперували історичними фактами тільки останніх століть. Свою роль відігравала імагологічна упередженість, яка не зразу впадає в око у низці екзотичних замальовок. Микола Чернявський не був винятком з покоління, яке формувалося під впливом імперської ідеології. Однак письменник цілком свідомий того, що в Криму неактуальна справжня історична пам'ять, натомість її фрагментарні спалахи часто узаалежені від історико-політичної ситуації. Микола Чернявський наполегливо відкривав для себе Крим татарський, користувався будь-якою нагодою поспілкуватися з місцевими мешканцями, а відтак його стереотипні уявлення про цей зросійщений край спростовувалися. Показово, що в тогочасних культурних процесах був помітним і український складник, зокрема на рівні книгорозповсюдження, освіти, що неодноразово відзначає Чернявський у своїх записах. В програмі одного з концертів наявні такі знакові твори для української спільноти, як пісні «Реве та стогне...», «Дощик» (обробка Миколи Лисенка), музична картина «Вечорниці» Петра Ніщинського. Завдяки інтенсифікації приїздів на відпочинок української інтелігенції письменник нерідко опинявся в україномовному середовищі, спілкування в якому дарувало авторові наснагу, оптимізм. Однак критичне мислення змушувало його доволі жорстко оцінювати адаптацію кримського простору в літературних надбаннях українців. Цілком слушними вважаємо його констатації: «Крим, з його природою, населенням і історичними спогадами, мало відбився в поезії націй. Писали на Кримські теми: Леся Українка, Ольеса, старий Щоголів написав одну поезію. В останній час писали Тичина й інша молода письменницька братва. Але всього цього мало. Руданський нічого не дав, хоч жив у Криму» (Чернявський, 1927). Ці розмисли, очевидно, спонукали автора до створення художніх текстів, якими він мав намір зробити свій внесок у розбудову кримської мапи в українській літературі.

Знаковим текстом у доробку Миколи Чернявського став поетичний цикл «Крим». Вперше вірші з цього циклу автор опублікував у журналі «Червоний шлях» (№ 12, с. 19–50). Утім автор продовжував працювати над первісними варіантами і наступного року. Загалом у цикл увійшло 68 віршів, розташованих за принципом щоденника: від перших зустрічей до прощання з краєм. Кримське буття спонукало не одного автора до жадібного занотовування кожної миті, нанизуючи враження у хронологічному порядку. Наприклад, Максим Рильський у циклі «Море і солов'ї» нумерує вірші за днями перебування в санаторії. Для Чернявського все-таки важливішим є просторовий принцип, він фактично відтворює свої маршрути, немов дбайливий картограф. Вірші у циклі нерівні, є серед них і справжні шедеври, до яких передусім варто віднести імпресіоністичну замальовку зустрічі з Південним узбережжям у вірші «Ялта». Разом з тим зустрічаються і надмірно спрощені туристичні ескізи, що відповідали тодішнім настановам так званої пролетарської культури. Однак не можна не погодитися з Ольгою Камінчук, яка цикл «Крим» розглядає як приклад зміни поезії автора – у ньому «предметність образу і філософічність вислову посилюється...» (Камінчук, 2004: 42).

Весь цикл буквально рясніє топонімами, насамперед тюркськими, на позначення міст, сіл, гір, популярних серед мандрівців місць, які автор намагається безпосередньо описати «тут і тепер», майже не вдаючись до ретроспекцій, що закономірно для першої зустрічі з краєм. Багатство топонімів доводить, що мариністичну акварель автора збалансують описи суші, урбаністичні реалії, а ще частіше гористі маршрути, химерні скелі, до яких автор-степовик поступово призвичаювався. Своє занурення у простір він демонструє жонглюванням низки найменувань локацій, які міряє власними ногами або бачить на відстані, саме звучання низки топонімів ніби милують автора своєю екзотичністю, як-от:

Ось Фіолент і монастир нагірний...

Ось Айя, Форос... З-поза хмар

Ай-Петрі виступа, немов у млі вечірній... (Чернявський, 1959: 408)

Автор згадує такі знані серед туристів місця, як *Аю-Даг*, *Суук-Су*, *Чатир-Даг*, *скеля Плака*, *Одоляри*, *Бабуган*, *Ламбат*, *Салгір* та ін. Подекуди навіть вказує місця написання поезій, що народжувалися значною мірою експромтом, приміром, *Кучук-Ламбатський хаос*, *Карасан*, *Буюрнус*. Виокремлює також дерева, які уособлюють для нього кримську неповторність: ліванський кедр, кипариси, кримська сосна.

Наскрізним у циклі є код краси, якою автор не переставав насолоджуватися, «пити», що цілком відповідає настроєвості щоденникових записів. Інколи довершеність ландшафту можуть хвилювати автора-романтика до сліз. Химерність ліній, аромати, колористика – все це не перестає дивувати ліричного героя, як-от: «Хто, безумний, розвів / Стільки ультрамарину, / І по вінця налив / Ним долину?» (Чернявський, 1959: 417). За спостереженнями Людмили Корівчак, «природа як нерукотворний храм постає у циклі М. Чернявського “Крим”» (Корівчак, 2013: 11)». Божественна симетрія кримського довкілля спонукає автора до сакралізації простору краю.

Роман «Під чорною короговою» є ілюстрацією сприйняття простору Криму крізь призму міфу, який є невіддільним від літературної рецепції півострова. Твір, написаний у рік подорожі автора до Криму, вважається його останнім романом, завершальною частиною епопеї, у якій вбачасмо відбиток перших десятиліть України у ХХ ст. У цій трилогії нас цікавить «текст у тексті», яким постає кримський щоденник героїні Валерії, названий «Іфігенія в Тавриді». Його призначення, на думку дослідниці Галини Земляної, – запропонувати «всебічнішу студію жіночності колишньої дружини Підгаєвського» (Земляна, 2004: 14). Однак фактично щоденник віддзеркалює особистий записник Миколи Чернявського. Автор, якого переповнювало захоплення Кримом після його відвідин, використовує власний досвід для літературних ідей, органічних для будь-якого жанру. Однак він свідомо вдається до гендерної інверсії, оскільки «ефект Криму» особливо дає про себе знати в перцепції тонких натур, а саме такою він представляє Валерію Підгаєвську. Отож, з одного боку, кримські образи підкреслюють винятковість душевної організації героїні, а, з іншого, – дозволяють посилити емоційну ауру його особистих кримських вражень. Деякі фрагменти вставної новели майже дослівно повторюють щоденникові записи письменника, причому на тлі медитативних пейзажів рефлексії захованої героїні, яка називає себе Іфігенією в «зачарованій Тавриді», видаються доволі блідими. Як і в поезії, у новелі кримський простір нерідко сакралізовано. Зокрема поїздка на Ай-Петрі викликає в героїні асоціації з великодньою службою: «Не було тільки дзвонів і не видно було людей. Дзвони дзвонили в душі моїй, – серед ночі, серед лісу, серед гір» (Чернявський, 1928: 35). Серед величної природи героїні довелося усвідомити, що її шлях суголосний долі міфічної жриці Артеміди, оскільки вона також стала жертвою – жертвою життя.

Отже, кримський доробок Миколи Чернявського є зразком модерного паломництва, для якого відкриття нового простору є важелем самопізнання, засобом самоідентифікації. Відпочинок в Кримі упродовж місяця 1927 року збагатив письменника неймовірними враженнями. Детально його мандрівки Південним узбережжям Криму відображені в записнику, який став пратекстом для подальших художніх шукань. Численні кримські образи, народжені здебільшого на пленері, знайшли продовження в поетичній і прозовій творчості автора (цикл «Крим», роман «Під чорною короговою»). Микола Чернявський увіразнює свою літературну мапу численними топонімами, наділяє унікальний простір краю синергією прозріння, очищення, гармонії. В межах описів Криму письменником виділяємо топоси природи (море, скелі), соціальні гетеротопії, етнокультурні топоси. Однак передусім в центрі уваги автора перебуває суб'єктність, її ушляхетнення під впливом сакралізованого ландшафту.

Література:

1. Беляев Ю. И., Мишуков О. В., Федяева В. Л., Самсакова И. В. (2007). Херсонський державний університет. Історичний нарис (1917-2007). Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. 352 с.
2. Гуцуляк О. Ландшафт культурний. *Повернення деміургів (Плерома-2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури)*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2001. С. 73.
3. Земляна Г. І. Проза Миколи Чернявського: питання типології, жанрово-нарративна система: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2004. 20 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30640>.
4. Камінчук О. Поетична творчість Миколи Чернявського в дискурсивно-типологічному контексті української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Слово і час*. 2004. № 1. С. 35–44.
5. Корівчак Л.Д. Ідея вічності природного універсуму у циклі М. Чернявського «Крим». *Філологічні трактати*. 2013. Т. 5, № 1. С. 10–15.
6. Пронкевич О. В. Пейзаж і національна ідентичність в іспанській літературі доби модернізму. *Magisterium*. 2015. Вип. 61 : Літературознавчі студії. С. 106–111.
7. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Т. 5. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. 928 с.
8. Чернявський М. Під чорною короговою. *Червоний шлях*. 1928. № 9–10. URL: <http://surl.li/gmjxp>
9. Чернявський М. Подорож до Криму (з записної книжки). *Рукопис*. 1927. URL: <http://surl.li/gmjwv>
10. Чернявський Микола. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1959. С. 3–46.
11. Vauman Z. From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. URL: <http://surl.li/gmjxy>.

References:

1. Byelyayev Yu. I., Mishukov O. V., Fedyayeva V. L., Samsakova I. V. (2007). Kherson's kyy derzhavnyy universytet. Istorychnyy narys (1917-2007) [Kherson State University. Historical sketch (1917-2007)]. Kherson: Vydavnytstvo KhDU, 2007. 352 s.
2. Hutsulyak O. Landshaft kul'turnyy [Cultural landscape]. *Povernennya demiiurhiv (Pleroma-2000. Mala ukrayins'ka entsyklopediya aktual'noyi literatury)*. Ivano-Frankivs'k: Lileya-NV. 2001. S. 73.
3. Zemlyana H. I. Proza Mykoly Chernyavs'koho: pytannya typolohiyi, zhanrovo-naratyvnna systema [Prose by Mykola Chernyavskyy: issues of typology, genre-narrative system]: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 2004. 20 s. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/30640>.
4. Kaminchuk O. Poetychna tvorchist' Mykoly Chernyavs'koho v dyskursyvno-typolohichnomu konteksti ukrayins'koyi poeziyi kintsya XIX – pochatku XX st. [Poetic work of Mykola Chernyavskyy in the discursive and typological context of Ukrainian poetry of the late 19th and early 20th centuries.] *Slovo i chas*. 2004. № 1. S. 35–44.
5. Korivchak L.D. Ideya vichnosti pryrodnoho universumu u tsykli M. Chernyavs'koho «Krym» [The idea of the eternity of the natural

universe in M. Chernyavskyi's cycle "Crimea"]. *Filolohichni traktaty*. 2013. Т. 5, № 1. С. 10–15.

6. Pronkevych O. V. *Peyzazh i natsional'na identychnist' v ispans'kiy literaturi doby modernizmu* [Landscape and national identity in Spanish literature of the modernist era]. *Mahisterium*. 2015. V. 61: *Literaturoznavchi studiyi*. S. 106–111.

7. *Ukrayinka Lesya. Povne akademichne zibrannya tvoriv: u 14 t.* [Complete academic collection of works: in 14 volumes]. Т. 5. Luts'k : VNU im. Lesi Ukrayinky, 2021. 928 s.

8. Chernyavs'kyu M. *Pid chornoju korohvoyu*. [Under the black flag] *Chervonyy shlyakh*. 1928. № 9–10. Url: <http://surl.li/gmjxp>.

9. Chernyavs'kyu M. *Podorizh do Krymu (Z zapysnoyi knyzhky)* [Travel to Crimea (From a notebook)]. *Rukopys*. 1927. Url: <http://surl.li/gmjww>.

10. Chernyavs'kyu Mykola. *Poeziyi* [Poetry]. Kyiv : Radyans'kyu pys'mennyk, 1959. S. 3–46.

11. Bauman Z. *From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity*. URL:<http://surl.li/gmjxy>.

Отримано: 02 березня 2023 р.

Прорецензовано: 13 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 14 березня 2023 р.

e-mail: zoriana.hodunok@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8300-432X>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-262-266

Годунок З. В. Простір і спогад: до питання вбезпечення існування в тоталітарній системі (на прикладі художніх репортажів С. Ославської). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 262–266.

УДК: 82.09+82-92

Годунок Зоряна Валентинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та PRменеджменту,
Національний університет «Острозька академія»

ПРОСТІР І СПОГАД: ДО ПИТАННЯ ВБЕЗПЕЧЕННЯ ІСНУВАННЯ В ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНІХ РЕПОРТАЖІВ С. ОСЛАВСЬКОЇ)

У статті авторка аналізує способи в/забезпечення існування індивіда й групи (етнічної, релігійної, гендерної чи ін.) та їх ідентичності в тоталітарній державі, зокрема на прикладі збірки текстів художніх репортажів С. Ославської «Півмісяць, хрест і павич: Подорожі до Месопотамії». Синтетичність жанру художнього репортажу в такому разі сприяє формуванню цілісної, розгорнутої в часі картини боротьби індивіда й групи проти влади / тоталітарної системи. Образ індивіда як репрезентанта певної суспільної групи; його взаємозв'язки з іншим, зокрема з тоталітарною державою й журналісткою-оповідачкою; простір, у межах якого діє індивід, – є ключовими елементами в осмисленні досвіду іншого, який є об'єктом зображення художнього репортажу.

Художні репортажі С. Ославської репрезентують значну кількість персонажів, маркованих як ворожі до тоталітарної системи, у межах якої і/чи поза якою вони функціують. Система націлена їх знищити й духовно, і фізично. Вона фактично цього досягла, створивши для них гетто. Як їм забезпечитися? Ось про який досвід дізнається журналістка: укорінення через спогад у минуле, не загрожене Іншим; дотримання традицій і цінностей, які цементують спільноту (етнічну, гендерну, релігійну тощо) у теперішньому; творення нового приватно-публічного простору як реакція індивіда на порушення фундаментальних прав людини; спроба проговорення травматичного досвіду Іншому, зокрема журналістці, що дає не лише терапевтичний ефект, але й установлює нові соціальні зв'язки, необхідні для існування, через медіа.

Ключові слова: художній репортаж, приватно-публічний простір, хронотоп зустрічі, хронотоп дороги, історія, спогад.

Zoriana Hodunok,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Journalism and PR Management,
National University of Ostroh Academy

PLACE AND MEMORY: ON THE QUESTION OF ENSURING OF EXISTENCE IN THE TOTALITARIAN SYSTEM (ON THE EXAMPLE OF ARTISTIC REPORTS BY S. OSLAVSKA)

The aim of the article is to analyze the ways of ensuring and defending the existence of an individual and a group (ethnic, religious, gender etc.) and their identity in a totalitarian state (on the example of S. Oslavska's collection of artistic reports «Crescent, Cross and Peacock: Journeys to Mesopotamia»). The synthetic nature of the genre of artistic reporting in this case contributes to the formation of a holistic, unfolding in time picture of the struggle of an individual and a group against the totalitarian state. The characters of S. Oslavska's artistic reports as representatives of certain social groups, their relationship with the Other (totalitarian state and journalist), space, within which the individual acts, are the key subjects of the image. S. Oslavska's artistic reports represent a significant number of characters marked as hostile to the totalitarian system within which they operate. The system aims to destroy them both spiritually and physically. How to secure themselves? The journalist sees this: rooting through a memory and a history into the past; adherence to traditions and values that cement the community (ethnic, gender, religious etc.); creation of a new private-and-public space as an individual's reaction to the violation of his fundamental human rights; an attempt to share a traumatic experience with Another, including a journalist, which not only has a therapeutic effect, but also establishes new social connections necessary for existence through the media.

Keywords: artistic report, private-and-public space, chronotope of meeting, chronotope of way, story, memory.

Боротьба за права людини в Україні сьогодні є важливим чинником не лише формування громадянського суспільства й демократичної правової держави, як то здебільшого осмислювалося до війни Росії проти України, але й забезпечення національної й культурної ідентичностей, збереження нашої державності. Показовими в цьому ключі можуть бути дискусії «Декомунізація свідомості та осмислення тоталітарного минулого» і «Goodbye Lenin: як прощатись з минулим» у межах онлайн-марафону документального активізму від Українського культурного фонду й Arts and Rights (липень, 2020).

Українці мають досвід існування в умовах тоталітарного режиму. Травматичність існування в тоталітарній системі спричиняється багатьма чинниками: контроль над усіма сферами життя, фізична загроза тотального знищення індивіда, абсурдно мотивована його небезпекою системі, тощо (див., напр., фундаментальну працю Ганни Арендт «Витоки тоталітаризму» (Arendt, 2017)). Історична пам'ять українців у такому разі може стати додатковим чинником їх травматизації, зосібна тих, які знаходяться на тимчасово окупованій території України.

Художні репортажі С. Ославської про Туреччину, вміщені у збірку «Півмісяць, хрест і павич: Подорожі до Месопотамії», актуальні, не лише тому що показують досвід Іншого: іншої культури, іншої етнічної, національної, релігійної спільноти, іншої держави в її способах вирішувати певні внутрішні протиріччя й конфлікти. Ідеться також про досвід персонажів репортажів С. Ославської, який може бути близьким нам, українцям, які так само пережили досвід співбуття в межах тоталітарної системи чи переживають сусідство й окупацію держави, яка перейняла численні тоталітарні практики: сучасна Росія

цілком може мислитися як неототалітарна держава (Лісничук, 2015). Репортажі С. Ославської – про небезпеки тоталітарної держави, коли Інший – ворог, отож його треба знищити, просто прибрати його з публічного і приватного просторів, не лишивши йому місця бути. Символічним у цьому плані, ключовим в аналізованій збірці є репортаж «Новий рік у курдській столиці», який ретранслює нам гетто. Імовірно, його теж скоро не буде, якщо світ дозволить цьому статися. Це не тільки про Туреччину і її народи.

Жанрові особливості художнього репортажу досліджуються українськими й зарубіжними літературо- й журналістикознавцями доволі системно. Так, Т. Вулф не лише аналізує поняття нового журналізму, по суті, наголошуючи на створенні жанру художнього репортажу, але й надає якісні зразки відповідних текстів (Wolfe, 1990). Українські репортажі в контексті нового журналізму досліджувала Л. Шутяк (Шутяк, 2015). В. Карпінська говорить про елементи художності в репортажах польської школи репортажистики (Карпінська, 2020). Можемо відзначити й медіадискусію «Художній репортаж: факт чи вигадка» від The Ukrainians (Семчишин, 2016) або численні публікації на платформах detector.media, medialab чи BookForum від репортерів і медіадослідників, присвячені сучасному стану художнього репортажу в Україні і світі (наприклад, М. Бунди, Я. Цимбал та ін.) тощо. Проте слід наголосити, що досліджень текстів художніх репортажів С. Ославської в українському літературо- й журналістикознавстві сьогодні немає. Її матеріали аналізуються принагідно й спорадично в дослідженнях ширшої тематики, зокрема і в кваліфікаційних роботах студентів і студенток філологічних і журналістських спеціальностей. Головно вони стосуються жанрової природи таких текстів, їх функцій у сучасному медіадискурсі тощо.

Метою нашої статті є визначити способи в/забезпечення існування індивіда і спільноти в тоталітарній державі на рівні приватного і публічного просторів на прикладі збірки художніх репортажів С. Ославської «Півмісяць, хрест і павич: Подорожі до Месопотамії». Вважаємо, що на об'єкт зображення суттєво впливає жанр, у межах якого він реалізується, тож важливим завданням статті є показати сутнісні взаємозв'язки між стратегією жанру художнього репортажу й способів ретрансляції в ньому індивіда в його взаємозв'язках зі світом.

Журналістика загалом і художній репортаж зокрема існують у публічному – відкритому – просторі, зрештою той простір творять. Прикметно, що художній репортаж значною мірою базується на інтерв'юванні, тобто відкритті в розмові з журналістом досвіду інтерв'юваного, перетворюючи так подібний матеріал на суспільне надбання. Практика художнього репортажу зумовлена потребою показати інший, не відомий дотепер бік реальності, тобто певною мірою його стратегія як жанру (Енциклопедія постмодернізму, 2003: 149–151) полягає у відкритті нового значення, розширенні досвіду індивіда шляхом оволодіння новим знанням, що загалом характерно для журналістського дискурсу.

Людиноцентричність художнього репортажу (на відміну від подієвого, тематичного, проблемного тощо) цілком може тлумачитися як одна з визначальних його ознак, отож, його ціннісна парадигма насамперед включає людину та її взаємозв'язки з Іншим; досвід таких взаємозв'язків осмислюється сам по собі як цінний, набуває визначального – екзистенційного значення для самосвідомості, оскільки забезпечує ідентифікування Я.

Спільнота твориться через спільно пережитий / набутий досвід. Може йтися навіть про досвід травматичний, конфліктний, зумовлений політичним, національним / етнічним, релігійним та ін. протистоянням і який спричиняється до посилення відчуття єдності, ідентифікації себе з певною спільнотою для боротьби проти деструктивних зовнішніх сил (ВОНИ) за себе (одиночку й ціле, Я й МИ). У художніх репортажах С. Ославської входження журналістки-оповідачки у специфічний приватний простір певних індивідів зумовлюється їхнім бажанням використати її як медіа для того, щоб публічно прозвучало слово загрозеної спільноти, і так реалізувати свою потребу в захисті не тільки у внутрішньому вимірі – у спільноті, – але й у зовнішньому – через реакцію світу на несправедливі, неправомірні дії Іншого – у нашому випадку турецького уряду («Ви журналістка? Я так багато хочу розказати!») (Ославська, 2019: 69)). Оце «багато» засвідчує важливість виповідання досвіду, психоемоційну й екзистенційну його значущість і як процесу – психотерапевтична дія оповідання історії, і як результату, на який індивід розраховує, свідомо чи несвідомо.

Творення образу журналістки-оповідачки як динамічного зумовлено, зрозуміло, його активним входженням в інший простір: для творення репортажу журналістка змінює локації, їздить автобусами, ходить пішки, спостерігає за різними людьми, спілкується з багатьма співрозмовниками, навчає, розділяє їжу й питво. Отож хронотоп зустрічі організовує художній репортаж як жанр. Цікаво, що він реалізується навіть як такий, що здійсниться в майбутньому: «... Есра *вийде* на свіже повітря. *Сяде* за стіл у дворі під банером із гаслами на підтримку її чоловіка. Навпроти стола півколом *стоятимуть* пластикові стільці. *Приходять* адвокати, іноземні журналісти й ті, хто хоче просто підтримати» (Ославська, 2019: 50; виділення наше – З. Г.).

Такі формулювання, із використанням дієслів майбутнього часу недоконаного виду, сприяють утвердженню думки, що дії жінки на сьогодні є марними. Наприклад, «Її мама мовчки куритиме *осторонь*» (Ославська, 2019: 50) чи «Люди, які обідають у численних кафе на цій пішохідній вулиці, *вдаватимуть*, що їх це не стосується. / – І так щодня, – зітхне з *байдужим виглядом* якийсь чоловік...» (Ославська, 2019: 51) (виділення наше – З. Г.) – подані текстові фрагменти виявляються символічними: ідеться про зіткнення різних ідей і позицій, які організовує оповідь журналістки. Водночас так відбувається ретрансляція образу сім'ї як чогось не-цілісного, що екстраполюється на образ Туреччини, поданий художніми репортажами С. Ославської як трагічний саме в цій не-цілісності. Ідеться про «розкраяне суспільство» (Ославська, 2019: 30) чи про те, що «влада створює ворогів усередині суспільства», й «опозиційних інтелектуалів та владних критиків звільняють із роботи, але не всіх одразу, по одному», так «у суспільстві поступово утверджують переконання, що це – норма...» (Ославська, 2019: 35).

Як стверджує Е. Фромм, індивід «здобуває деяку впевненість [...] за рахунок єдності з [іншими], які поділяють такі самі почуття» (Фромм, 2019: 154), і це теж в умовах, у яких опинилися персонажі художніх репортажів С. Ославської, один із визначальних способів бути – сформувати свою спільноту, у якій індивід – незахищений, загрозений багатьма потужними чинниками – може відчувати впевненість і стабільність, принаймні в деяких ситуаціях, як-от святкування нового року в курдській столиці. У цієї спільноти – спільне минуле, спільна історія («... кожен може *розповісти свій досвід участі* в цьому конфлікті – як свідка або як учасника...») (Ославська, 2019: 69; виділення наше – З. Г.), цінності й, очевидно, спільне майбутнє. Теж загрозене. Від того /курдська/ спільнота – парадоксально – стає відчутно міцнішою, відданою своїм ідеалам

(«– Якщо стоятимемо разом, пліч-о-пліч проти расизму й дискримінації, то *приведемо Туреччину до миру!*» (Ославська, 2019: 71; виділення наше – З. Г.)), навіть якщо вони теж формують загалом тоталітарну систему («Пропаганда й культ особи в дії» (Ославська, 2019: 71)). Саме тому реакція журналістки засвідчує певне відторгнення – не цього вона б очікувала від тих, хто сьогодні такий, як і українці колись («Що ці курди собі дозволяють? – ловлю себе на думці» (Ославська, 2019: 71)).

Простір, який буде С. Ославська, є відносно закритим. Журналістка більше перебуває на вулиці, площі, у кафе тощо, тобто у публічному місці, – але через її перебування серед відносно закритих суспільних груп руйнується відчуття відкритості: «Майдан оточує поліція, а тут – ніби інший світ» (Ославська, 2019: 71). Як стверджує С. Шліпченко, «... простір є завжди дієвим чинником формування ідентичностей, себто розміщення суб'єктів по відведених місцях та трансформації індивідуумів» (Урбанізм і фемінізм, 2018: 26).

Одним із чинників, який «замикає» простір, є замовчування як «важливий прийом усіх без винятку владно-дискурсивних практик – може, навіть важливіший, ніж пряма фальсифікація» (Забужко, 2018: 151). Воно відбувається по-різному: як свідоме й цілеспрямоване не-ідентифікування мови /курдів/ («Говорить невідомою мовою» (Ославська, 2019: 67)), як замальовування поліцією букви W, бо її немає в турецькому алфавіті (Ославська, 2019: 67) (отож, ідеться про позбавлення /курдів/ письма, властивої мови, що зі свого боку позбавляє *слова* як чинника самоідентифікації, укорінення в часопросторі); як звільнення з роботи, наприклад, у репортажі «У цьому домі немає їжі», (відтак, позбавлення численних соціальних зв'язків, вилучення індивіда зі соціальної мережі в її питомому значенні) тощо.

Коли з'являється журналістка у приватному просторі або коли сам персонаж означає місце проживання квартирою (не домом) і запрошує сюди «кілька разів на тиждень» (Ославська, 2019: 46) журналістів, перетворюючи так приватний простір у публічний із конкретною – ідейною – метою, індивід перетворюється на репрезентанта певної суспільної групи. Саме спілкування з індивідом як репрезентантом суспільної групи є метою журналістки. «Поки Есра гортає газети, її мама прасує одяг» (Ославська, 2019: 47) – ідеться про цілковите утвердження мутації простору квартири як дому, місця безпеки й комфорту, і перетворення його у приватно-публічний простір, що засвідчує втягнутість індивіда в громадське й політичне життя, його як носія певної ідеї, яка визначає фактично цілковито його екзистенцію: «– Я не відчуваю голоду. Мій розум прийняв рішення, і тіло допомагає йому, – розповідає Есра Озакча, дружина Семіха. Вона теж розпочала голодний протест із солідарності зі своїм чоловіком» (Ославська, 2019: 44).

О. Забужко говорить про «трагедію родини, як останнього притулку приватності, в умовах тоталітарних режимів» (Забужко, 2018: 191). Власне, репортаж «У цьому домі немає їжі» можна тлумачити в ключі саме утвердження ідеї не-дому, але й публічного простору як частково дому (наприклад, забезпечення фізіологічної, базової потреби в їжі сім'ї героїні нині відбувається в кафе).

Неможливість реалізувати належно приватний простір є безпосереднім наслідком загроженої позиції індивіда: індивід позначається як такий, що позбавлений можливості забезпечення певних базових потреб, природних невідчужуваних прав людини, а таких, як він / вона багато. У цьому разі бажання говорити, розповісти свою історію є питомою потребою оборонити свою загрожену владою позицію, спробою репрезентації як індивіда, який є, тож може / має право мовити своє слово. Цілком імовірно, що саме така загрожена екзистенція є тим чинником, який зумовлює «тяжіння» журналістки до Туреччини («Мені з нею [Туреччиною – З. Г.] теж не завжди було комфортно й безпечно, але щось підштовхувало повертатися до неї знову і знову» (Ославська, 2019: 10)): це така ж загроза, яку переживали покоління українців під Російською імперією, Радянським Союзом та й навіть у період незалежності України (див., наприклад, роботи О. Забужко «І знов я влізаю в танк» (Забужко, 2016), «Notre Dame D'Ukraine» (Забужко, 2018) тощо), тож авторська вказівка «Коли було можливо знайти зв'язки тих далеких історій з Україною, я шукала» (Ославська, 2019: 10) є цілком виправданою.

Можливість мати приватний простір для забезпечення життя індивіда, його здоров'я, безпеки, простір, у якому реалізується його ідентичність, і публічний простір для забезпечення соціальних зв'язків, соціальної ідентифікації з різними групами: політичними, етнічними чи національними, релігійними та ін. – як простір здійснення контролю за державою, власне влади – то є умова існування індивіда й групи. Позбавлені таких умов, персонажі художніх репортажів С. Ославської намагаються в нових умовах реалізувати свої права вже навіть не владарювати у своєму просторі, але мати право на працю, здоров'я, життя, власну ідентичність.

Розповідання своєї історії, яка реалізується найперше як спогад – це спроба формування дійсності, означування певного часопростору як свого, на відміну від такого, що сьогодні офіційним владно-політичним дискурсом, який визначає життя на півострові, визнається як уже-нам-не-належний. «... Питання про спогади зачіпляє сутність політичної мотивації та формування національної ідентичності» (Ассман, 2012: 91), саме таку тенденцію засвідчують репортажі С. Ославської.

Кожна соціальна група, яку репрезентують репортажі С. Ославської через її представників, є іншою, чужою, ворожою щодо політичного, ідеологічного, соціального простору Туреччини. Не маючи визначеного майбутнього, вони кореняться у своїй історії, а спогад стає структуротворчим елементом репортажів: «... *нащадки* давніх персів святкують Новруз» (Ославська, 2019: 65) чи «– Коли у 1990-ті держава палила курдські села і вбивала їхніх жителів, сьогоднішні партизани були такого ж віку, як ця малеча. Діти виростуть і *знатимуть* про сьогоднішню боротьбу. Насильство *продовжиться* насильством» (Ославська, 2019: 73) (виділення наше – З. Г.).

Реконструювання досвіду, що відбувається через історії – спогади, причому не однієї особи, щоб історія набувала опуклості, барви, різносторонності, позбуваючись певної догматизації, є ключовим завданням репортажів С. Ославської. Індивід «упишує» себе в цю історію, надаючи різним подіям певного тлумачення, саме виходячи з власного досвіду спвіддї з Іншим, освоєння певного простору, конструювання індивідуального й культурно-соціального часу. У такому разі роль інтерв'ю як методу здобування інформації й одночасно як структуротворчого елемента репортажу є очевидною: забезпечується реалізація слова людини, її свідчення про себе й Іншого, про взаємозв'язки між Я й Іншим (людиною, спільнотою, державою) у певних вимірах – хронологічному, символічному, екзистенційному, герменевтичному тощо.

Історія в основі художнього репортажу включає такі елементи:

– індивіда: того, чия історія в центрі; того, хто історію оповідає (персонаж у репортажах С. Ославської – чужий, ворожий);

– час і місце, де діє індивід (у нашому випадку тоталітарна система визначає життя індивіда/-ів; самі вони не владні над своїм життям);

– дію, яку здійснює індивід у відповідному часі й місці щодо Інших (його дія – це спроба закріпитися в публічному просторі, звідки його витісняють сильніші, владніші у цій ситуації; оповідь репортерки в такому разі – це один із кроків, які здійснюють оповідачі, щоб закріпитися саме в публічному просторі, бо саме він має гарантувати участь у житті держави, її підконтрольність перед її громадянами. Вони, натомість, настільки маргіналізувалися, що як власне громадяни не сприймаються ані владою, ані ними ж самими (репортаж із Нового року, який святкується в місті-гетто));

– ідеї, почуття, емоції, які спричиняють певні дії і спричиняються ними;

– конфлікт, який реалізується на рівнях не лише політичному, економічному, соціальному, але й на екзистенційному.

Простір маркується певними деталями, наприклад, прапором, який, як ідеологічний і політичний маркер, творить простір не лише як такий, що визначається певними географічними координатами, а як соціокультурний і політичний, творений людиною і який у той самий час цю людину творить.

Так само маркуються й персонажі: одяг, волосся, вказівка на вік – це ті деталі, які актуалізують пережитий досвід, належність до певного покоління чи соціальної групи; теоретик художнього репортажу як тексту нон-фікшн Т. Вулф говорить про опис характерної для людини жестикуляції, її звичок та інших деталей як певних символів людського *статуса* (Wolfe, 1990), тобто про певну включеність індивіда в ширший суспільний контекст.

Важливо, що як і хронотоп зустрічі, хронотоп дороги з огляду на природу жанру художнього репортажу (Wolfe, 1990; Капусцінський, 2011) стає питомим організуючим елементом композиції, саме він забезпечує динаміку тексту загалом і динамічність образу журналіста зокрема як смислотворчого начала, актуалізуючи, по-перше, рух у просторі й долання численних рубежів і порогів – як фізичних, так і символічних, по-друге, зустрічі з індивідами, які тут живуть і які здатні оповісти свою історію. Варто наголосити, що саме хронотоп зустрічі суттєво впливає на позицію журналістки. Попри те, що вона займає чи принаймні пробує зайняти позицію сторонньої спостерігачки, вона опиняється втягнутою у публічно-приватний простір, що засвідчує дію хронотопу зустрічі як таку, що змінює індивіда: подорожуючи, авторка *освоює інший* політичний, національний та етнічний, соціальний, культурний тощо простір. Ми, аудиторія, своєю чергою, освоюємо його через тексти художніх репортажів.

Текст про Новий рік охоплює представлення всіх суспільних груп, які до цього розглядалися поодиночі. Нині вони всі зібралися в одному місці. Момент, коли журналістка переживає дежавю, ні з ким не розмовляє, а лише спостерігає явище тоталітаризму «під ковпаком» іншої тоталітарної системи, стає пуантою, що організовує всі тексти репортажів у книзі як текст єдиний.

Отже, художній репортаж передбачає важливість *почути голос* (слово, позицію) Іншого. Так відбувається засвідчення його цінності й загалом спрямованість тексту в ціннісну площину. Відмінність між Я та Іншим є динамічною, нездоланною, часто незрозумілою, неосягненою, і це є нормою. Уведення Іншого в часопростір Я, введення Я в часопростір Іншого, динамічність їх переходів – це прийом, який демонструє відкритість життя. Проте воєнні чи військові дії, інші соціально-політичні пертурбації загалом аномують суспільне життя; у контексті репортажів С. Ославської говоримо про тоталітарний режим, який аномує динаміку взаємозв'язків Я та Іншого, власне, послаблює її чи взагалі нівелує.

Стратегія жанру художнього репортажу полягає в тому, щоб забезпечити здобування нового досвіду через історію індивіда. Індивід, представлений у художніх репортажах С. Ославської як репрезентант певної соціальної групи, виявляється загрожений в умовах тоталітарної системи, його означають як чужого, ворожого, відтак, того, якого слід знищити.

Ключовим засобом його зображення – ідентифікування в репортажах С. Ославської стає історія-спогад. Спогад ретранслює певний травматичний досвід індивіда, який водночас є досвідом цілої суспільної групи.

Щоб забезпечити своє існування в умовах тоталітарної системи, герої репортажів С. Ославської обирають різні способи. Так, 1) вони міцно тримаються традицій і цінностей, які цементують їхню спільноту, і, маючи загалом загрожене майбутнє, укорінюються у спогаді, знаходячи в ньому опертя; 2) цікавим феноменом постає творення приватно-публічного простору. Це мовтваний простір, формування якого зумовлене гіпертрофованою громадянською активністю, наприклад, опозиційністю індивіда щодо суспільно-політичного устрою, спричиненою, своєю чергою, боротьбою його за права людини, які виявляються загрозеними, у сучасній Туреччині зокрема. Саме такий простір натеper уможливило існування /курдської/ спільноти; 3) це можливість відкрити доступ до спільного травматичного досвіду Іншому (журналістці зосібна), який здатен забезпечити розуміння, забезпечивши одночасно і співбуття через оповідь / історію; 4) через налагодження таких соціальних зв'язків убезпечитися, наскільки це можливо, від ворожих деструктивних зовнішніх сил. Індивід ретранслюється як представник відносно замкнутої групи, що потребує відкритості з метою вбезпечити своє існування, зокрема й через медіа.

Журналістка постає в тексті як динамічний образ, який рухається у просторі, комунікує з персонажами; вона ретранслюється як Інша щодо кожного індивіда, але не чужа, ворожа, відтак, вона претендує на те, щоб стати безстороннім свідком подій, співдіючи з персонажами як у публічному (питоме місце для журналіста), так і в приватному просторах.

Перспективу наукових студій вбачаємо в такому: 1) окресленні питомих взаємозв'язків репортажів С. Ославської про Туреччину й матеріалів про минуле й сучасне України у сфері ретрансляції екзистенційного стосунку індивіда і влади, індивіда й Іншого, зокрема в умовах тоталітарної системи, тощо.

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін; наук. ред. О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012.
2. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Евінкіста, В. Е. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
3. Забужко О. І знов я влізаю в танк. Київ : ВД «КОМОРА», 2016. 416 с.
4. Забужко О. Notre Dame D'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій. Вид. 3-тє. Київ : ВД «КОМОРА», 2018. 656 с.
5. Капусцінський Р. Автопортрет репортера. Київ : Темпора, 2011. 134 с.
6. Карпінська В. Жанрові особливості художнього репортажу (на прикладі збірки репортажів «Єгипет: Харам, Халаль» Пьотра Ібрагіма Кальваса). Теле- та радіожурналістика. 2020. Вип. 19. С. 184–192.

7. Лісничук О. Російський неототалітаризм: наслідки для України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. №75(1). С. 70–81.
8. Ославська С. Півмісяць, хрест і павич. Подорожі до Месопотамії. Львів : Човен, 2019. 144 с.
9. Семчишин Я. Художній репортаж: факт чи вигадка: Конспект дискусії про особливості художнього репортажу. URL: <https://theukrainians.org/khudozhniy-reportazh/> (дата звернення: 15.03.2023).
10. Урбанізм і фемінізм : Урбаністичні студії IV. Київ : Всесвіт, 2018. 226 с.
11. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 288 с.
12. Шутяк Л. М. «Новий журналізм» у медійному дискурсі України: генеза та жанрово-стилістичні ознаки : дис. ... канд. н. із соц. ком.: 27.00.04 – теор. та іст. журн. / Дніпропетровськ, 2015. 216 с.
13. Arendt H. The Origins of Totalitarianism. United Kingdom : Penguin, 2017. 571 p.
14. Wolfe T. The New Journalism. United Kingdom : Picador, 1990. 432 p.

References:

1. Assman, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy i transformatsii kul'turnoi pamjati* [Spaces of Memory. Forms and Transformations of Cultural Memory]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
2. *Entsyklopedia postmodernizmu*. (2003). [Encyclopedia of Postmodernism]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
3. Zabuzhko, O. (2016). *I znovu ja vliżaju v tank*. [And again I'm getting into the tank]. Kyiv: KOMORA. [in Ukrainian].
4. Zabuzhko, O. (2018). *Notre Dame D'Ukraine. Ukrainka v konflikti mifolihii* [Notre Dame D'Ukraine. Ukrainka in the Conflict of Mythologies]. Kyiv: KOMORA. [in Ukrainian].
5. Kapuscinskiy, R. (2011). *Avtoportret reportera* [Self-Portrait of a Reporter]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
6. Karpinska, V. (2020). *Žanrovi osoblyvosti hudožn'oho reportažu (na prykladi zbirky reportaživ «Jehypet: Haram, Halal») P'otra Ibrahima Kal'vasa* [Genre features of artistic reportage (on the example of the collection of reports «Egypt: Haram, Halal» by Piotr Ibrahim Kalvas)]. *Tele- ta radiožurnalistyka* [TV and Radiojournalism], pp.184–192. [in Ukrainian].
7. Lisnychuk, O. (2015). *Rosiiskii neototalitaryzm: naslidky dl'a Ukrainy* [Russian neototalitarianism: consequences for Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychmykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny* [Scientific notes of the Institute of political and ethnic studies], pp. 70–81 [in Ukrainian].
8. Oslavska, S. (2019). *Pivmis'ats', hrest I pavych. Podorož do mesopotamii* [Crescent, Cross and Peacock. Travel to Mesopotamia]. Lviv: Choven [in Ukrainian].
9. Semchyshyn, Ja. (2016). *Hudožnii reportaž: fakt chy vyhadka: Konspekt dyskusii pro osobkyvosti hudožn'oho reportažu* [Artistic report: fact or fiction: Synopsis of the discussion about features of artistic report]. URL: <https://theukrainians.org/khudozhniy-reportazh/> [in Ukrainian].
10. *Urbanizm i feminizm: Urbanistychni studii IV* [Urbanism and Feminism: Urban Studies IV]. (2018). Kyiv: Vsesvit. [in Ukrainian].
11. Fromm, E. (2019). *Vtecha vid svobody* [Escape from Freedom]. Kharkiv: Family Leisure Club [in Ukrainian].
12. Shut'ar, L. (2015). *«Novyi žurnalizm» u mediinomu dyskursi Ukrainy: heneza ta žanrovo-stylistychni oznaky* [«New Journalism» in the media discourse of Ukraine: genesis and genre-stylistic characteristics]. Dnipropetrovs'k. 216 p. [in Ukrainian].
13. Arendt, H. (2017). *The Origins of Totalitarianism*. United Kingdom: Penguin, 2017 [in English].
14. Wolfe, T. (1990). *The New Journalism*. United Kingdom: Picador [in English].

Отримано: 05 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 21 березня 2023 р.

e-mail: nataliaholikova62@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4157-1275>

Researcher ID: E-8455-2023

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-267-270

Голікова Н. С. Концептуалізація локального простору Києва в мові художньої прози ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 267–270.

УДК: 811.161.2

Голікова Наталія Сергіївна,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ КИЄВА В МОВІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено мовні засоби концептуалізації локального простору Києва в художній прозі двох видатних українських письменників ХХ ст. – В. Підмогильного і П. Загребельного. Зазначено, що вивчення вербалізованої константи локального простору міста є важливим питанням для інтегративної лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвокультурології тощо. Акцентовано на тому, що локально-просторова константа лінгвокультурного концепту-власної назви “Київ”, омовлена в художніх дискурсах митців, фіксує безліч урбано- та натуроб’єктів, які частково відбивають надзвичайно складну топографічно-координатну сітку реального міста. Студійовано систему урбанонімів – репрезентантів індивідуально-мовних картин світу прозаїків, у яких зафіксовано реалії того самого міста в різні історичні періоди. Із погляду лінгвостилістики проведено зіставний аналіз виражально-зображальних засобів ословлення мислеобразу “Київ” у романі “Місто” В. Підмогильного та в низці романів П. Загребельного. Простежено семантико-стилістичні та логіко-когнітивні трансформації внутрішніх форм власних назв, що в художньому дискурсі П. Загребельного еволюціонували від урбанонімів до концептем. Висновковано, що В. Підмогильний, «зануривши» головного персонажа Степана Радченка, сільську людину, в урбанізований простір з його антропогенним ландшафтом, одним із перших українських письменників початку ХХ ст. концептуалізував місто як визначальний чинник у цивілізаційно-історичному розвитку суспільства. У художньому дискурсі П. Загребельного численні лінгвооддиниці, що номінують ландшафт міста, віддзеркалюють філософію авторського світобачення Києва як унікального, споконвічно українського міста, яким воно постає і в національно-мовній картині світу.

Ключові слова: Київ, художній дискурс, локальний простір, концептосфера, концепт, концептема.

Nataliia Holikova,

Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language,
Oles Honchar Dnipro National University

CONCEPTUALIZATION OF THE LOCAL SPACE OF KYIV IN THE LANGUAGE OF ARTISTIC PROSE OF THE 20TH CENTURY

The article examines the linguistic features of the conceptualization of the local space of the “Kyiv” mindset in the language of artistic prose by two outstanding Ukrainian writers of the 20th century. – V. Pidmohylnyi and P. Zahrebelnyi. Emphasis is placed on the fact that the local-spatial constant of the linguistic-cultural concept of the proper name “Kyiv”, reflected in the artistic discourses of artists, captures many urban and natural objects, which partially reflect the extremely complex topographical and coordinate grid of the real city. The system of urbanonyms, which represent the specifics of the individual and linguistic pictures of the world of novelists in terms of fixing the realities of the same city in different historical periods of its life, is studied. From the point of view of linguistic stylistics, a comparative analysis of expressive and figurative means of addressing the “Kyiv” mindset in the novel “The City” by V. Pidmohylnyi and in a number of historical novels and works about modernity by P. Zahrebelnyi was carried out. It is noted that the study of the verbalized constant of the local space of the city is an important issue not only for integrative linguistic stylistics, but also for cognitive linguistics, conceptology, linguistic and cultural studies, etc. The semantic-stylistic and logical-cognitive transformations of the internal forms of a number of proper names, which in P. Zahrebelnyi's artistic discourse have consistently evolved from an urbanonym to a concept have been traced. It was concluded that V. Pidmohylnyi, having “immersed” Stepan Radchenko, a rural man, in the urbanized space with its anthropogenic landscape, was one of the first Ukrainian writers of the beginning of the 20th century. conceptualized the city as a determining factor in the civilizational and historical development of society. In the artistic discourse of P. Zahrebelnyi, numerous linguistic units that nominate the real landscape of the city reflect the philosophy of the author's vision of Kyiv as a unique, originally Ukrainian city, as it appears in the national-linguistic picture of the world.

Keywords: Kyiv, artistic discourse, local space, conceptsphere, concept, conceptema.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвоукраїністиці, що стрімко розвивається як інтегративна наука, спостерігаємо неабиякий інтерес до вивчення категорії простору. Досі увагу дослідників привертають антонімічні концепти-локуси “місто” – “село”, які відбивають просторові уявлення тих чи тих етносоціумів і водночас становлять важливий квант знань про культурно-історичні цінності українського народу, про багатство його духовного світу. Дослідження вербалізованої константи логіко-семантичної опозиції, охудожненої в різножанрових письменницьких творах, є назрілим питанням для когнітивної лінгвістики, концептології, лінгвокультурології, соціолінгвістики, лінгвостилістики та інших мовознавчих галузей, оскільки на сторінках української літератури людина все частіше постає на вулицях міста-мегаполісу – визначального чинника в цивілізаційно-історичному розвитку суспільства.

Загалом у мові художніх творів мислеобразу “місто” – “село” являють собою розгалужені смислові конфігурації – макроконцепти, у межах яких первинні локуси розширюють свою “територію” завдяки численным метафоричним трансформаціям лінгвооддиниць, що їх вербалізують. Актуальною проблемою сучасної лінгвоукраїністики є подальший аналіз цих логіко-семантичних утворень з опертям на мовотворчість багатьох письменників. На нашу думку, полісегментну

будову макроконцепту “місто” насамперед окреслює один з його релевантних складників – концепт “Київ”, що найчіткіше структурований у мові художньої прози ХХ – початку ХХІ ст. як важливий лінгвокультурний фрагмент української національної картини світу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Категорія простору – це традиційний об’єкт для студіювання в різних мовознавчих галузях. Загальний огляд праць українських лінгвістів засвідчує, що останнім часом дослідницьке поле, у межах якого розглядають поняття “локальний простір”, розширюється, охоплюючи не лише власне мовні – лексико-семантичні, граматичні, стилістичні – характеристики локативів (Бачишина, 2013; Голікова, 2018; Городенська, 2000 та ін.), а й позамовні – прагматичні, когнітивні, семіотичні, комунікативні тощо – їхні ознаки (Богущий, 2012; Голікова, 2021; Кардашук, 2009; Терехова, 2010; Ющенко, 2007 та ін.) в українській та інших європейських мовах.

Отже, саме поняття простору є багатовимірним, тому комплексний підхід щодо вивчення різних засобів його концептуалізації та вербалізації має бути перспективним і довготривалим. Інтегративного мовознавчого аналізу надалі потребує і той чи той концепт-локус у художньому дискурсі. Утім, логіко-семантичні утворення такого зразка поки що лише частково залучено до широкого контексту лінгвістичних досліджень. Когнітивну структуру концепту “Київ”, що в мові багатьох мистецьких творів репрезентована численними виразально-зображальними лінгвоодинамиціями, так само цілком не опрацьовано.

Мета нашої наукової статті – дослідити специфіку індивідуально-авторської концептуалізації локального простору Києва в художніх дискурсах двох видатних українських письменників – В. Підмогильного (початок ХХ ст.) і П. Загребельного (середина ХХ – початок ХХІ ст.). Попри те, що життєві шляхи прозаїків реально не перетиналися, літературну творчість кожного з них свого часу концентрував саме Київ – місто, яке обидва письменники добре знали, безмірно любили й уповні відчували витончену субстанцію його глибинно-історичного духу.

Вибір проблеми зумовлений, по-перше, тим, що у своїх романах В. Підмогильний і П. Загребельний зафіксували назви багатьох внутрішньоміських об’єктів Києва 20–80-х рр. ХХ ст., деякі з яких із часом змінилися або зникли разом зі зниклими будівлями, перепланованими вулицями тощо; по-друге, така безцінна інформація про географію, архітектуру та духовно-культурні осередки столиці України – це історична пам’ятка для нащадків, що потребує лінгвістичної інтерпретації; по-третє, у низці романів під час мовного “портретування” міста письменники застосували важливий лінгвістичний прийом панорамного розгортання сюжету з урахуванням його реальних просторово-часових координат, які в художніх дискурсах прозаїків слугують основними логіко-семантичними осями концептуалізації мислеобразу “Київ”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Простір, як і час та рух, є однією з найважливіших форм буття матеріального світу, що відбивається в людській свідомості у вигляді різноманітних локальних понять, які становлять смислову єдність. Кожен мовець по-своєму маркує і передає квант засвоєної ним інформації, що сформований на основі особистісного пізнання реального простору, сконцентрованого навколо того чи того ключового мислеобразу. Із давніх давен творцями ущільнено-колеритних концептосфер такого змісту були й залишаються майстри слова. У їхніх художніх творах лінгвоодинамиці-локативи, які репрезентують відповідне поняття, неодмінно зазнають семантичних змін, нерідко набуваючи рис *концептем* – оцінно-текстових слововживань, що за рахунок трансформації конотативного елемента у структурі лексичного значення переходять з розряду мовних знаків до групи етнокультурних символів (Голікова, 2019: 304).

Місто Київ є тим феноменом, який насамперед концентрує історичну пам’ять українського народу. Загалом у художній літературі ослівлено різні періоди розквіту / падіння “стольного града”. На нашу думку, на особливу увагу заслуговує лінгвообраз Києва ХХ ст., що концептуалізований у вертикальних контекстах індивідуально-авторської мовотворчості В. Підмогильного (роман “Місто”) та П. Загребельного (романи “Диво”, “Тисячолітній Миколай”, “Зло” (“День для прийдешнього”), “Розгін”, “Південний комфорт”).

У мовно-мозаїчній картині світу В. Підмогильного Київ 20-х рр. минулого століття загалом осмислено як ширше (родове) поняття “місто”, співвіднесене з видовими поняттями “людина”, “село”, “природа”, “локальний простір”, “мистецтво”, “література”. Попри те, що всі події, описані в художньому тексті, відбуваються на теренах саме Києва, у письменницькій візії поняття “місто” актуалізоване не як конкретний, а як загалом великий населений пункт, що постає епіцентром життєвих і психологічних колізій персонажів роману в умовах різних суспільних змін на початку ХХ ст., пов’язаних, зокрема, із державною ідеєю “змички” міста і села. Наприклад: *В місто вливається свіжа кров села, що змінить його вигляд і істоту. І він* (Радченко) – *один із цієї зміни, що їй від долі призначено перемогти. Міста-сади, села-міста, заповідані революцією, ці дива майбутнього, що про них книжки лишили йому невиразне передчуття, в ту хвилину були йому близькі й збагненні* (Підмогильний, 1989: 41).

На сторінках роману В. Підмогильного місто Київ здебільшого впізнаємо за власними назвами реальних внутрішньоміських і географічних об’єктів: *...він минув окривконком і змінив ходу на пустинній увечері ділянці Хрещатика між майданом Комінтерну й схилом вул. Революції [...]. Позаду шумів Хрещатий яр, праворуч линула музика з Пролетарського саду, ліворуч шелестів людськими тінями Володимирський горб* (Підмогильний, 1989: 41); *...Степан насунув на чоло капелюха і непомітно дійшов до Сінного базару. Обминаючи його, вийшов на Велику Підвальну й спинився коло ґраток Золотоворітського скверу... Андрійський узвіз...* (Підмогильний, 1989: 235) тощо, деякі з яких із часом змінилися. Виділені слововживання та інші урбаноніми, що пронизують вертикальний контекст твору, в індивідуально-авторській концептосфері становлять розгалужене угруповання літературно-художніх онімів – репрезентантів локального простору Києва. Натомість у їхній семантиці майже не простежуються конотативні компоненти, що в тексті набувають асоціативно-символічних відтінків. Найчастіше вони окреслюють лише територію Києва – міста, концептуалізованого та вербалізованого в романі через призму світосприйняття Степана Радченка, сільського хлопця, який прагнув завоювати Київ, але спочатку опинився на маргінесах великого міста, що не хотіло його приймати.

У розмаїтому мовно-художньому світі П. Загребельного, навпаки, локальний простір Києва є тією смислово важливою віссю художньої оповіді, що пронизує всі поняттєві сфери лінгвокультурного концепту-власної назви “Київ”, пов’язуючи їх між собою. Наприклад, у розгалуженому лінійному контексті *Хвилясто здіймалися лагідні кийські узвишся, порозрізані спадистими ярами, і кожен такий вигин значився дивовижною храмовою спорудою: то Андрійська чудо-церква на*

краю *Старокиївської гори*, то, мов повстало з глибини тисячоліття візантійське видиво, *Денисівський монастир*, то схована в розхилку ярів коло самих ніг професора Шнурре *Кирилівська церква*, а далі, за *Подолом* і *Куренівкою*, за покритою низькими осінніми хмарами стародавньою *Оболонню*, сталево зблискував *Дніпро* і вгадувалася світла *Десна*, що зливалася з своїм древнім отцем. Яке чудо! (Загребельний, 2006: 75) зафіксовано низку локативів – власних назв, що репрезентують різні типи реального простору міста: теонімно-архітектурний (*Андріївська чудо-церква*, *Денисівський монастир*, *Кирилівська церква*), топонімний – гідронімний (*Дніпро*, *Десна*), оронімний (*Старокиївська гора*), мікротопонімний (*Поділ*, *Куренівка*, *Оболонь*).

Обсяг аналізованого концепту, що є наслідком багатогранної мислетворчості автора, уміщує, крім основного, об'єктивного, кванту знань про місто, ще й метафорично трансформовану інформацію про світ, пов'язаний з Києвом. Низку урбанонімів, які у вертикальному контексті мовотворчості прозаїка не лише оприявнюють локальний простір сучасного міста, зокрема Києва періоду Другої світової війни та повосного часу, а й нерідко символізують мирне життя, безпеку, добро, сприймаємо й осмислюємо як концептеми, наприклад: ...*(Київ) був у його (Гордія Отави) коротких, уривчастих, страшних снах під холодними дощами, він був шершу великим, теплим, живим, всемогутнім і нерушимим, як стіна Оранти в Софійському соборі...* (Загребельний, 2006: 80); ...*на тім боці Дніпра, підсвічені прожекторами, сяяли золоті куполи Лаври, плавали в темному повітрі, над київськими вогнями, над київськими лагідними горами, все-таки життя – чудесна річ...* (Загребельний, 1984: 237) тощо. У першому антитетичному висловленні функціонально виразний ампліфікаційний ряд епітетів *великий, теплий, живий, всемогутній, нерушимий*, який спонукає уважного, небайдужого читача до роздумів про вікову міць ніколи й ніким не скореного Києва, тому що в ньому є такі місця сили, як *Софійський собор* з його *Орантою*. У другому контексті як символ вічності Києва так само сприймаємо *Лавру*, що своїми дзвонами та сянням золотих куполів завжди освячувала й надалі благословлятиме українців на життя в добрі і злагоді.

До групи етнокультурних символів-концептем, які в художньому дискурсі П. Загребельного номінують різні архітектурно-географічні реалії сучасного Києва, належать найменування кількох внутрішньоміських об'єктів, а саме: *Софійський собор*, *Лавра*, *Хрещатик*, *міст імені Патона*. У мові романів письменника вони не лише смислово значущі, а й найуживаніші. Наприклад: *Отава пройшовся по кімнаті, став біля вікна. Сподівався, що побачить Київ, може, Хрещатик, а може, й Софію...* (Загребельний, 2006: 176); *Золоті бані Лаври, дрімотно-велична Софія, фантастичний Русанівський масив над дніпровською затокою, мальовничі натовпи на Хрещатику* (Загребельний, 2008: 128); *Темно зеленіють гори, а з-за них прискає в небо вмираюче сонце і лащить до золотих бань Лаври, і око спочиває на пластичних лініях мосту імені Патона, цього новітньо-індустріального доповнення лагідного ландшафту Києва* (Загребельний, 2008: 61) тощо. Лінгвокогнітивний аналіз проілюстрованих урбанонімів, що є важливими засобами концептуалізації локального простору Києва в індивідуально-мовній картині світу письменника, насамперед передбачає розгляд метафоричних схем семантичного перетворення їхніх внутрішніх форм. На нашу думку, функціональна релевантність концептем помітно підсилюється ще й завдяки застосуванню автором такого лінгвостилістичного прийому, як ущільнення того самого лінійного контексту кількома маркувальними лінгвоодинамиціями, що дає змогу виокремити органічну єдність реалії сучасного міста, яке завжди «пам'ятає» свою історію.

Дослідження виразально-зображальних засобів ословлення мислеобразу «Київ» у романі «Місто» В. Підмогильного та в низці романів П. Загребельного передбачає проведення зіставного аналізу тих лінгвоодинамиць, семантика яких по-різному трансформуються в мовомисленні прозаїків. Щодо цього нашу увагу привернула головна вулиця міста ...*Хрещатик, що вигинається звільна, повторюючи звивини древнього ручаю...* (Загребельний, 2004: 17). У творах П. Загребельного годонім фігурує в низці контекстів як назва вулиці, якою найчастіше ходять кияни, наприклад: *Отава пішов додому. Знову Хрещатином. Цікаво: скільки разів киянин, який мешкає в центрі, проходить за своє життя по Хрещатику?* (Загребельний, 2006: 271). Лексема набуває статусу концептеми в разі переосмислення її внутрішньої форми, у структурі якої визначальними постають семантичні компоненти 'символ Києва' та 'оберіг міста': *Ще зовсім недавно ми захоплювалися Хрещатином. Війна принесла страшні нещастя Києву. Наші втрати були дуже тяжкі. Ми не могли йти вперед, не повернувши втраченого. Так був відбудований Хрещатик* (Загребельний, 2008: 60).

Якщо в мовомисленні П. Загребельного власна назва *Хрещатик* фігурує як символ невпинного руху містян, динамічного розвитку самого Києва, то в художньому дискурсі В. Підмогильного *Хрещатик* – це вулиця, що постала одним із бар'єрів на шляху селянина Степана Радченка в міський простір з усіма його чужими, але привабливими для хлопця реаліями, пор.: *З такими відрадними думками Степан непомітно дійшов до Хрещатика, відразу опинившись у гущину натовпу. Він озирнувся – і вперше побачив місто вночі. Він навіть спинився. [...] На цій широкій вулиці він здибався з містом віч-на-віч. Прихилившись до муру, притискуваний нахабними накотами юрби, хлопець стояв і дивився, блукаючи очима вздовж вулиці і не знаходив меж* (Підмогильний, 1989: 38). Крім того, привертає увагу аксіологічно протилежна характеристика скупчення людей на *Хрещатику*, пор.: *нахабні накоти юрби* (В. Підмогильний 1989: 38) ↔ *мальовничі натовпи на Хрещатику* (Загребельний, 2008: 128).

Висновки й перспективи подальших досліджень. В. Підмогильний одним із перших українських письменників початку ХХ ст. концептуалізував місто як визначальний чинник у цивілізаційно-історичному розвитку суспільства. У мові романів П. Загребельного урбаноніми відбивають філософію авторського світобачення Києва як споконвічно українського міста, яким воно постає і в національно-мовній картині світу. Перспективним вважаємо подальше студювання мовно-виразальних засобів, що в індивідуально-мовній картині світу й інших письменників репрезентують мислеобраз «місто».

Література:

1. Бачишина О. Б. Лексика на позначення простору в романі В. Шевчука «Дім на горі». *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2013. Вип. 34. С. 19–21.
2. Богуцький В. М. Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов). *Studia Linguistica : зб. наук. пр. / київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2012. Вип. 6. С. 13–22.
3. Голікова Н. Мислеобраз «місто» в художньо-персональному дискурсі Валер'яна Підмогильного. *Культура слова*. Випуск 92. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2021. С. 46–56.

4. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 432 с.
5. Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагмастилістичний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2019. 530 с.
6. Городенська К. Г. Акцентовані ознаки локативів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2000. Вип. 23. С. 130–136.
7. Загребельний П. А. Диво : Роман. Харків : Фоліо, 2006. 638 с.
8. Загребельний П. А. Зло : Роман. Харків : Фоліо, 2008. 379 с.
9. Загребельний П. А. Південний комфорт : Роман. Харків : Фоліо, 2004. 351 с.
10. Загребельний П. А. Твори в двох томах. Том перший. Розгін. : роман. Київ : Дніпро, 1984. 550 с.
11. Кардашук О. В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу. *Наукові праці. Серія : Філологія. Мовознавство*. Кіровоград, 2009. Т. 98. Вип. 85. С. 35–38.
12. Підмогильний В. П. Місто : Роман, оповідання / Упоряд. Р. Мовчан та В. Шевчука; Вст. сл. В. Шевчука; Приміт. Р. Мовчан. Київ : Молодь, 1989. 448 с.
13. Терехова С. І. Типи референції в системі просторових, часових та особових координат у їх мовній реалізації (на матеріалі української, російської та англійської мов) : монографія. Київ : Вид. КСУ; ТОВ “Альфа Реклама”, 2010. 340 с.
14. Ющенко М. П. Концептуалізація простору у французькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2007. 22 с.

References:

1. Bachyshyna, O. B. (2013). Leksyka na poznachennya prostoru v romani V. Shevchuka «Dim na hori» [Vocabulary for designation of space in V. Shevchuk's novel «The House on the Mountain»]. *Naukovi zapysky. Seriya «Filolohichna» [Proceedings. «Philological» series]. Ostroh : Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Vyp. 34, S. 19–21.
2. Bohutskyi, V. M. (2012). Movni modeli prostoru yak kul'turno-natsional'nyy fenomen (na materialy ukrayins'koyi, anhliys'koyi ta ispan's'koyi mov). [Linguistic models of space as a cultural and national phenomenon (based on the material of the Ukrainian, English and Spanish languages)]. *Studia Linguistica : zb. nauk. pr. / Kyiv. Nats. un-t im. Tarasa Shevchenka*. Kyiv, Vyp. 6. S. 13–22.
3. Holikova, N. (2021). Mysleobraz “misto” v khudozhn'o-personazhnomu dyskursi Valer'yana Pidmohyl'noho [The image of the “city” in the artistic and character discourse of Valerian Pidmohilnyi]. *Kul'tura slova [Word culture]*. Vypusk 92. Kyiv : VD Dmytra Buraho. S. 46–56.
4. Holikova, N. S. (2018). Mova khudozhn'oyi prozy Pavla Zahrebel'noho: vid slova do kontseptu : monohrafiya. [The language of the artistic prose of Pavel Zahrebelnyi: from the word to the concept: a monograph]. Dnipro : Aktsent PP. 432 s.
5. Holikova, N. S. (2019). Khudozhniy dyskurs P. A. Zahrebel'noho: lnhvokohnityvnyy i prahmastylystychnyy aspekty : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01. [The artistic discourse of P. A. Zahrebelnyi: linguistic-cognitive and pragmatic aspects]. Kyiv, 530 s.
6. Horodens'ka, K. H. (2000). Aktsentovani oznaky lokatyviv [Accented signs of locatives]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) [Proceedings. Series: Philological sciences (linguistics)]*. Kirovohrad : RVTs KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka. Vyp. 23. S. 130–136.
7. Zahrebel'nyi, P. A. (2006). Dyvo : Roman. [Miracle: Novel]. Kharkiv : Folio, 638 s.
8. Zahrebel'nyi, P. A. (2008). Zlo : Roman. [Evil: Novel]. Kharkiv : Folio, 2008, 379 s.
9. Zahrebel'nyi, P. A. (2004). Pivdenny komfort : Roman. [Southern Comfort: Novel]. Kharkiv : Folio, 351 s.
10. Zahrebel'nyi, P. A. (1984). Tvory v dvokh tomakh. Tom pershyy. Rozhin: roman. [Works in two volumes. Volume one. Dispersal : a novel] Kyiv : Dnipro, 550 s.
11. Kardashchuk, O. V. (2009). Semantychne pole prostoru yak frahment movnoyi kartyny svitu. [The semantic field of space as a fragment of the linguistic picture of the world]. *Naukovi pratsi. Seriya : Filolohiya. Movoznavstvo [Scientific works. Series: Philology. Linguistics]*. Kirovohrad. T. 98. Vyp. 85, S. 35–38.
12. Pidmohyl'nyi, V. P. (1989). Misto : Roman, opovidannya / Uporyad. R. Movchan ta V. Shevchuka; Vst. sl. V. Shevchuka; Prymit. R. Movchan. [City: Novel, short story]. Kyiv : 'Molod'. 448 s.
13. Terekhova, S. I. (2010). Typy referentsiyi v systemi prostorovykh, chasovykh ta osobovykh koordynat u yikh movniy realizatsiyi (na materialy ukrayins'koyi, rosiys'koyi ta anhliys'koyi mov) : monohrafiya. [Types of reference in the system of spatial, temporal and personal coordinates in their linguistic implementation (on the material of the Ukrainian, Russian and English languages): monograph]. Kyiv : Vyd. KSU; TOV “Al'fa Reklama”, 340 s.
14. Yushchenko, M. P. (2007). Kontseptualizatsiya prostoru u frantsuz'kiy movi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.05. [Conceptualization of space in the French language]. Kyiv, 22 s.

Отримано: 02 березня 2023 р.

Прорецензовано: 14 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 березня 2023 р.

e-mail: yuliahryhorchuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9359-1334>

Web of Science Researcher ID: HNR-3749-2023

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-271-276

Григорчук Ю. М. Київ як сакральний топос у літописних текстах і сучасній поезії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острогор : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 271–276.

УДК: 821.161.2

Григорчук Юлія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

КИЇВ ЯК САКРАЛЬНИЙ ТОПОС У ЛІТОПИСНИХ ТЕКСТАХ І СУЧАСНІЙ ПОЕЗІЇ

*Скільки століть перекотилося / по твоїм серці, Оранто!..
Довгі століття кришаться / під твоїми стопами...
Але ти – Стіна незрушима, / а ми – твій народ, синьошата!
(Віра Вовк, «Іконостас України»).*

Стаття присвячена компаративному аналізу інтерпретації топосу Києва в літературних текстах середньовіччя і сучасності. Об'єктом дослідження є текст «Повісті минулих літ» та поезії української письменниці Віри Вовк. Ця тема ще не була предметом наукового аналізу і в руслі сучасних історичних подій набуває особливої актуальності.

Зазначено, що в «Повісті минулих літ» і у творах Віри Вовк образ столиці України має значення особливого сакрального простору – духовного, історичного й культурного центру держави. Розглянуто специфіку художнього творення цього образу. Вказано, що основою інтерпретації топосу Києва в літописних текстах і поезії авторки є Біблія. Виокремлено головні аспекти формування сакрального топосу столиці: сакралізація історії міста, його державницької ролі і духовної місії (літопис) і сакралізація історії Києва, вираженої в церковній архітектурі, символічних образах природи і знакових постатях осіб (твори Віри Вовк).

Проаналізовано, що причиною сакралізації образу Києва в «Повісті минулих літ» є прагнення утвердити роль міста як княжої столиці, а в сучасній поезії Віри Вовк – бажання зберегти від руйнації національну пам'ять народу. Доведено, що твори авторки значною мірою побудовані на літописному сюжетно-образному матеріалі і є його оригінальним переосмисленням в сучасності.

Підсумовано, що в усіх аналізованих текстах топос Києва набуває особливого значення духовно-аксіологічного центру української держави.

Ключові слова: топос Києва, літопис, Віра Вовк, сакральний простір, текст, контекст, образ, символ.

Yuliia Hryhorchuk,
PhD (Candidate of Philology), junior research fellow,
Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine

KYIV AS A SACRED TOPOS IN THE PRIMARY CHRONICLE AND MODERN POETRY

The article is devoted to a comparative analysis of the interpretation of the Kyiv's topos in medieval and modern literary texts. The object of the study is the Primary Chronicle ("The Tale of Bygone Years") and the poetry of the Ukrainian writer Vira Vovk. This topic has not yet been the subject of scientific analysis, and in the course of modern historical events, it is gaining special relevance.

It is noted that in the Primary Chronicle and in the works of Vira Vovk, the image of the capital of Ukraine has the meaning of a special sacred space – the spiritual, historical and cultural center of the state. The specifics of the artistic creation of this image are considered. It is indicated that the Bible is the basis of the interpretation of the Kyiv topos in the Primary Chronicle and modern poetry. The main aspects of the formation of the sacred topos of the capital are highlighted: the sacralization of the history of the city, its role as a statesman and spiritual mission (chronicle) and the sacralization of the history of Kyiv, expressed in church architecture, symbolic images of nature and iconic figures of persons (the Vira Vovk's lyrics).

It is noted that the reason for the sacralization of the image of Kyiv in the Primary Chronicle is the desire to confirm the role of the city as the princely capital, and in the contemporary poetry of Vira Vovk – the desire to preserve the national memory of the people from destruction. It has been proven that the author's works are largely based on historical plot-image material and are its original reinterpretation in the present.

It is indicated that in all texts of interest the Kyiv topos acquires a special significance as the spiritual and axiological center of the Ukrainian State.

Keywords: topos of Kyiv, chronicle, Vira Vovk, sacred space, text, context, image, symbol.

Постановка проблеми. У період глобальних історичних викликів особливо загострюється відчуття аксіологічної вагомості національного простору. Для України впродовж тисячоліть таким сакральним топосом є Київ – могутня столиця Київської Русі й сучасної держави, її духовний, історичний і культурний центр. Це прикметно втілюють як найдавніші літописні тексти, так і твори сучасних авторів, зокрема української письменниці з Бразилії Віри Вовк (1926–2022 рр.). Віддалена від дому півекваторною відстанню та понад 80-літньою розлукою, поетеса увесь цей час творила для Батьківщини і «жила нею так інтенсивно, наче б ніколи з нею не розлучалася» (Вовк, 2011: 63). Можливо, саме вимушена еміграція під час Другої світової війни й сильне прагнення повернутися на Україну зумовили те, наскрізно притаманне творам авторки, сакралізоване сприйняття рідного простору. Особливе місце в її ліриці займає образ княжого граду Києва, міста-символу власної самості та історичної пам'яті народу. В цьому контексті видається особливо цікавим дослідити суголосність сучасних творів Віри Вовк та давніх текстів «Повісті минулих літ», з'ясувати художню специфіку формування в них топосу Києва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прикметно, що досі окреслена тема не була об'єктом наукових зацікавлень, хоч окремі її аспекти висвітлені в низці публікацій П. Білоуса, С. Герасимчука, І. Матковської (символіка топосу Києва в літературі Київської Русі (Білоус, 2012)), Я. Затилука (рецепція образу Києва у творах XVI–XVII ст.), Т. Гундорової, С. Кая, Л. Лавринович, Я. Поліщука (візія Києва в літературі новітньої доби (Поліщук, 2012)). Фундаментальною базою літературознавчих досліджень художнього простору є праці М. Еліаде, С. Кримського, Ю. Лотмана (Еліаде, 2001; Кримський, 2008; Лотман, 2000). Вагоме значення мають також статті, присвячені проблемам інтерпретації сакрального простору в сучасній українській поезії (Дмитрів, 2008) чи трансформації сакрального простору середньовічного міста (Сорочук, 2018).

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на достатній обсяг фахового осмислення літературних інтерпретацій топосу Києва зокрема і сакрального простору загалом, специфіка його середньовічної літописної інтерпретації у взаємозв'язку з сучасною поезією ще не була об'єктом спеціального аналізу, так само не отримала наукового висвітлення поетична візія Києва в художніх творах Віри Вовк, що й визначає **актуальність** розвідки.

Отже, **мета** статті – дослідити своєрідність художньої рецепції сакрального топосу Києва в середньовічних літописних текстах і сучасних поетичних творах Віри Вовк.

Реалізація мети охоплює виконання таких **завдань**: проаналізувати специфіку творення образу Києва як сакрального топосу в «Повісті минулих літ», висвітлити особливості його художньо-аксіологічної інтерпретації в поезії Віри Вовк; розглянути в порівняльному аспекті літописне й сьогочасне трактування образу столиці як сакрального національного простору.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає М. Еліаде: «Для релігійної людини простір не є однорідним... існує священний простір, він “могутній”, значущий, і існують інші простори, не святі, позбавлені структури, стійкості, одне слово, аморфні» (Еліаде, 2001: 12). Християнська свідомість чітко розмежовує ці локуси. Власне, в руслі цієї оптики й подається висвітлення української історії в «Повісті минулих літ» і в творах Віри Вовк.

Знаменно, що в найдавнішому літописі Київ згадується уже на перших сторінках, і вже з цього моменту чітко окреслюється виразна тенденція інтерпретації його як особливого сакрального простору, святого града, благословенного Богом і відмежованого від решти язичницького світу. Так, уже первинна згадка міста в Іпатівському списку «**Повісті минулих літ**» криє в собі промовистий символічний підтекст і пов'язана з легендою про благословення апостолом Андрієм майбутніх теренів столиці: «*Бачите гори оці? Яка на горах цих возсія благодать Божя, і має бути город великий, і багато церков Бог воздвигне*”. І зійшов на гори ці, і благословив їх, і хрест поставив, і помолився Богу, і зійшов з гори тої, де опісля постав Київ...» (Повість, 1990). Літописець свідомо апелює до авторитетної постаті одного з перших Христових учнів, розпочинаючи від нього духовну історію Києва. Як зазначає П. Білоус: «Основний (і символічний) зміст легенди про подорож апостола Андрія (легенди апокрифічної, бо вона не має підтвердження у Святому Письмі, отже, за походженням – руська) полягає в тому, щоб напроорочити виникнення “города великого”, що стане оплотом християнства» (Білоус, 2012: 152). Водночас «такий “провіденційний” візит... став вагомим логічним фактором у піднесенні статусу Києва, поставив його в історико-духовному контексті в один ряд із Римом та Константинополем» (Герасимчук, 2010: 12), а також із біблійним Єрусалимом. Таке «порівняння столярного града давніх слов'ян з головною столицею християнського світу» (Герасимчук, 2010: 8), як і з іншими впливовими містами, сприяло актуалізації ролі Києва як сакрального топосу на тогочасних нехристиянських теренах.

Наведений мотив послідовно простежується у всьому «київському тексті» «Повісті минулих літ». Уміло переплітаючи фактографічні деталі, фольклорні легенди і морально-дидактичний контекст, давній автор вибудовує логічно-плинну оповідну канву, свідомо націлену на утвердження ролі Києва як духовного центру новоохрещеної княжої держави.

Сакральну семантику образу послідовно формують три складові. Це:

- **сакралізація історії міста, залученої в біблійний контекст;**
- **сакралізація державницької ролі столиці;**
- **сакралізація духовної місії Києва – колиски християнства на Русі.**

У темпоральному ключі всі ці аспекти охоплюють три часові проєкції: минуле, теперішнє, майбутнє, а в мозаїчній структурі літописного повіствування отримують оригінальні художньо-образні вияви.

Так, **сакралізація історії міста** прочитується уже з перших сторінок літопису. Минуле Києва оповите легендами, зануреними в біблійну канву; навіть літописна оповідь розпочинається не від заснування міста, а від біблійної історії розподілу земель після потопа Ноевими синами. Таким чином в передісторії міста реактуалізуються важливі сакральні старозавітні події. Про Київ згадується вже тоді, коли його ще фактично не було на карті, у пророцтві одного з перших Христових апостолів – Андрія Первозваного. Це з його благословення зійшла на Дніпрові пагорби Божа благодать, а згодом постав «*город великий, і багато церков*» (Повість, 1990). Як вказує один із дослідників пам'ятки: «Із тих легенд, що викладені на початку “Повісті минулих літ”, можна витлумачити “києвоцентризм” літописців» (Білоус, 2012: 153), тобто свідоме художнє конструювання географічного простору із символічним центром, яким є Київ.

Із сакралізацією історії столиці неодмінно пов'язана вербальна **сакралізація його особливого статусу – княжого граду**. Друга легенда, що оповідає про походження назви міста та його заснування трьома братами із полянського племені Києм, Щеком і Хоривом та їхньою сестрою Либіддю промовисто акцентує на знатному, княжому походженні братів: «*Цей Кий княжив у роду своєму; і ходив він до царя...*» (Повість, 1990), а також на особливому статусі полянського племені порівняно з іншими народностями: «*Тямуці та мудрі були, і називалися поляни, і від них же поляни-кияни і до сьогодні*» (Повість, 1990).

Третя оповідь з історії Києва теж наголошує на шляхетному роді його наступних очільників. Це були двоє мужів князя Рюрика, не варяги, «*не його племені, але бояри – Аскольд і Дір*» (Повість, 1990). За іншими джерелами (Брайчевський, 1988: 58), ці князі були першими християнськими володарями Києва, які ще до хрещення Русі-України прийняли християнську віру і загинули 882 р. від рук воїнів князя Олега.

Подальша історія міста пов'язана з княжою родиною Рюриковичів. Це історії правління Олега, Ігоря, княгині Ольги, а згодом їхніх нащадків: князів Володимира, Ярослава, Всеволода, Святополка, Володимира Мономаха.

Сакралізовано-державницьке розуміння майбутньої долі столиці криють у собі пророчі слова князя Олега: «*Се буде мати городам руським*» (Повість, 1990), у яких уперше звучить ідея консолідації інших міст довкола Києва як культурно-політичного центру Києво-Руської землі. За твердженням науковців, ця «провіденційна заява Олега є біблійною алюзією на Єрусалим, який у давньоєврейській мові є власною назвою жіночого роду, а тому у середньовічній літературі (зокрема у Святому Писанні, “Хроніці Георгія Амартола”, апокрифічній літературі) означається словосполученням “мати міст”. У цьому граматичному паралелізмі ясно вчувається ототожнення Києва і Єрусалима, перший у свідомості освіченого літописця поставав як новий центр духовного світу» (Герасимчук, 2010: 8).

В окресленому контексті розвивається подальша літописна сакралізація топосу Києва як столярного княжого граду під правлінням єдиного володаря. Місто поступово об’єднує інші міста, до нього, як і до старозавітного Єрусалиму, стікаються багатства навколишніх земель («*золото і паволоки, і овочі, і вина, і всіляке узороччя*» (Повість, 1990)), а обабіч розбудовуються менші поселення. Таким чином, формується вербальна сакралізація державницької ролі Києва, який набуває дедалі більшої міці, веде переможні війни з кочовими племенами, стає адміністративним центром, де князі збираються на віча й укладають присяги: «*...Бо то найстарший у землі нашій, Київ, і в ньому належить нам зібратися і порядок покласти*» (Повість, 1990).

Інша грань літописної *сакралізації топосу Києва* пов’язана з ідеєю *духовної місії столиці* й невіддільна від історії прийняття християнства на Русі 988 р. Для утвердження і висвітлення цієї теми давній автор залучає тодішні авторитетні джерела, свідомо описуючи відомих персонажів української історії у відповідному корелятивному зв’язку із образами, інспірованими текстами Святого Письма чи візантійськими хроніками. Так, княгиню Ольгу, яка першою 955 р. прийняла хрещення й отримала ім’я Олена, літописець порівнює з Оленою, «*матір’ю великого Костянтина*» (Повість, 1990), та із біблійною ефіопською царицею. Аналогічна паралель прочитується і в місії київського князя Володимира, якого автор зіставляє з римським імператором Костянтином. Загалом, наявні у творі паралелі «“Володимир – Костянтин”, “Володимир – Давид” та “Ольга – Єлена” ... усталені у давній українській літературі алюзійні конструкції, семантичне навантаження яких виявляється у декларованні рівнозначності історичних місій порівнюваних постатей» (Герасимчук, 2010: 9), а водночас – із цілеспрямованим моделюванням сакральної духовної місії столиці.

Як стверджує фактографічна оповідь, Володимир після власного хрещення охрестив у Дніпрових водах всю країну. Після цього повелів руйнувати ідолівські капища, будувати храми, віддавати дітей «*на навчання книжне*» (Повість, 1990). На знак вдячності Богу князь «*поставив церкву святого Василя на горі, де стояли ідоли – Перун і інші, і де приносили їм жертви князь і люди. І почав ставити церкви і попів по інших городах, і людей приводити на хрещення по всіх городах і селах*» (Повість, 1990). Таким чином, подія хрещення Києва стала історичним контрапунктом, який змінив долю всієї країни, утвердивши напрям її розвитку як християнської держави.

Образ міста над Дніпром як княжого осідку і Божого граду промовисто віддзеркалений у сакральній архітектурі. У «Повісті минулих літ» це втілюють художні оповіді про існування й будівництво храмів, краса і велич яких утверджували духовний авторитет християнської столиці. Найдавніші зі згаданих у літописі – церква Святого Василя на княжому дворі і храм Святого Миколая на Аскольдовій могилі, кам’яна церква Святої Богородиці (Десятинна) і митрополича церква Святої Софії, Золотоверхівська церква Благовіщення та Печерський храм Успіння, а ще Києво-Печерський монастир – осередок духовного життя і книжності. За М. Єліаде, храми – це місця, наділені особливою сакральністю, вони «безупинно освячують Світ, бо одночасно і втілюють, і вміщують його» (Єліаде, 2001: 33). Цікаво, що в художніх текстах наступних епох, зокрема у творах Віри Вовк, давньокиївські храми постають візуальними символами України, її духовного коріння і славного минулого, як-от у поезії «Золоті ворота»: «*Золоті ворота – наше знамено слави, / Увінчані церквою, що сяє горбами. / Про минуле рокоцуть легенди старинні, / Ви – перлина столиці в її серцевині*» (Вовк, 2015: 130). Вагому роль у розбудові сакральної архітектури Києва відіграло правління Ярослава Мудрого, за якого місто досягло особливого розвитку. У літописі про це йдеться так: «*В літо 1037 заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота. Заклав і церкву митрополичу на честь святої Софії, Премудрості Божої, і потім на Золотих воротах кам’яну церкву святої Богородиці Благовіщення... Після цього [заснував] монастир святого Георгія і святої Орини. І при цьому почала віра християнська множитися на Русі і поширюватися*» (Повість, 1990).

Інший вектор вербальної сакралізації топосу Києва – це символічне прочитання його духовної історії, що складається з долі людей, життєвий подвиг яких пов’язаний із містом. У «Повісті минулих літ» це передусім життя києво-печерських подвижників Антонія і Феодосія та згуртованих ними монахів, трагічні долі первомучеників-князів Бориса і Гліба, духовний подвиг хрестителів Русі-України Володимира і Ольги. Усі ці постаті сукупно творять єдине обличчя міста – сакрального центру майбутньої української держави, колиски її духовності.

Подібне розуміння аксіологічної місії столиці сутнісно притаманне не лише давнім літописним спискам, а й сучасним творам української письменниці **Віри Вовк**. Для авторки простір Києва невіддільний від мегапростору України, її історії. «*Коли в душі виростає Київ над поясом Дніпра...*, – пише вона, – *Київ із золотими верхами над хвилястими вулицями, Київ із десятками прекрасних садів, – мені хочеться співати*» (Вовк, 2003: 163). Уперше після довгої розлуки з Батьківщиною у 1939 р. поетеса відвідала Київ у 1965 р., згодом – у 1967, 1968, 1970 рр., а після здобуття Україною незалежності приїздила майже щорічно. Втім, перші відвідини у 60-х запам’яталися найглибше: непросте долання кордону, творчі зустрічі, знайомство із шістдесятниками, прогулянки із Григорієм Логвином історичними місцями. Про це Віра Вовк із вдячністю пише у «Спогадах»: «*З археологом Григорієм Логвином я ходила по історії Києва: по Хрещатій долині, Володимирській горі з видом на достойні бані Лаври, що хоронять у своїх печерах нетлінне тіло Нестора, топтала сходи Андріївської церкви, лобувалась її бароковим інтер’єром... У Софійському соборі ми спиналися по колихливих ризницях аж під склепіння Оранти: я дотикалася своїми пальцями святих мозаїк, а Григорій Логвин зі сльозами на очах відчитував грецький напис довкола Богородиці: “Бог посеред неї, і не порушиться; Бог помагає їй день у день”*» (Вовк, 2003: 185).

У контексті цих фактографічних деталей образ Києва в поезії Віри Вовк творять три основні складові: історія міста, його природа і постаті жителів столиці, передусім друзів-шістдесятників: Григорія Логвина, Галини Севрук, Василя Стуса, Ліни Костенко, родини Світличних, Григорія Кочура, Ірини Стещенко. «*Природні, щедри, обдаровані життєвою мудрістю*

і зрозумінням інших» (Вовк, 2003: 167), ці світлі особистості стали для письменниці живим втіленням духовного обличчя Києва.

Художній простір столиці у творах Віри Вовк зазвичай одухотворений, означений ореолом святості. Поетична сакралізація образу міста найбільш виражена у трьох площинах. Це:

- сакралізація історії Києва, вираженої в архітектурі знакових сакральних споруд;
- сакралізація природи, залученої в літописний подієвий контекст;
- сакралізація легендарно-історичних і сучасних постатей жителів столиці.

З-поміж наведеної тріади вирізняється **сакралізація історії Києва**. Її виразно втілює драматична поема «Іконостас України». Творча уява авторки сягає в літописні дохристиянські часи. В об'єктиві художнього зору оживають сторінки «Повісті минулих літ»: один за одним вириваються з глибини віків Дніпро, прибережні кручі, Андріївська, Кирилівська, Десятинна церкви, Лавра з храмом Успіння, Оранта з Софійського собору. Так твориться сакралізований топос княжого граду – оберегу духовності й історичної пам'яті країни.

Уже з перших сторінок поеми виразно прочитується її автобіографічний контекст (екскурсії Києвом з Григорієм Логвином), а також паралелізм із легендарними епізодами «Повісті минулих літ». Письменниця згадує Нестора Літописця та в унісон з давнім автором викладає знакові для Батьківщини події: благословення апостолом Андрієм київських верхів, прийняття християнства, смерть Бориса і Гліба. Подекуди ці поетизовані мініатюри нагадують стислі переспіви літописних текстів, як-от пророцтво про заснування Києва у вірші «Святий Андрій»: «На цих верхах і нивах килимових... / Тут стане Київ золотоголовий, / Бо ста соборів величаве гроно / Над ним засяє, як свята корона» (Вовк, 2002: 150). Загалом, в усій поемі наскрізно звучить мотив сакралізації історії рідної землі.

Для ліричної героїні Київ – «княжий город» (Вовк, 2000: 304), «город святий» (Вовк, 2002: 206), місто, яке пережило чимало доленосних випробувань (від набігів половців до сучасної навали «північної орди»), однак зберегло, як святість, історичну пам'ять і віру. Свідками цього нетлінного спадку постають численні сакральні споруди. Із них прикметно вирізняється Софійський собор. Будучи втіленням духовної величі українського народу, його історичної пам'яті, Софія Київська постає центром не лише столиці, а й усієї української держави, органічним втіленням «концепції софійності буття», втіленої вже у назві святині, що «символізувала саму премудрість світу, сотвореного Богом» (Кримський, 2008: 310). «Незрушима стіна», Богородиця-Оранта, Софія – ці вагомі складові духовного топосу столиці є одними з найчастотніших у поетичних рефлексіях Віри Вовк. Святий опіці Оранти поетеса незмінно довіряє рідну землю і власну творчість (Вовк, 2021: 18), до її маєстату звертається в часи історичних лихоліть, благаючи порятунку: «Стіно Незрушима! Вже тисячу літ / підносили руки нетлінні... / Скільки наїзників серед храму / німіло перед твоєю красою... / Скільки лихоліть перекотилося / по твоїм серці, Оранто!... / Але ти – Стіна Незрушима, а ми – твій народ, синьошата!» (Вовк, 2002: 172).

У трагічному ХХ ст., коли вороги всіляко намагалися затерти історію про славне минуле України, руйнуючи її віковічні святині, Віра Вовк прагне відродити пам'ять про них у своїх творах. Це прикметно втілює поезія «Київ», де згадані образи зруйнованих Десятинної й Успенської церков – літописних свідків княжої величі міста. Драматичну долю столиці у вирі війни і повоєнної розрухи поетеса порівнює з хресним шляхом Спасителя, актуалізуючи в слові сакральний контекст новітньої Голготи: «...Розплавлені стигми Голготи / Злітають жар-птицями маку / Із золота маківок на дзвіницях / На ребра Успенського дива, / На слід Десятинної церкви, / На моці Братської академії...» (Вовк, 2000: 226). Аналогічний підтекст закладено в поезії «Собори». Метафорична думка авторки виводить промовисті образи «бездзвонних дзвіниць», які крізь роки «голосять / про велич розкотисту князю» (Вовк, 2015: 124). Подібна візія зруйнованої Лаврської дзвіниці відображена у вірші «Матері й Лаврська дзвіниця», де відома святиня оживає у вічності перед Божим престолом: «Тебе піднесли два херувими крилаті, / (Як на малюнках старовинних літописів) / Перед престол Віковічного» (Вовк, 2000: 119). Віра Вовк не випадково згадує першоджерело – «старовинні літописи». Ця художня мікродеталь, як і характерні топоси сакральної архітектури давнього Києва, у вербальному просторі тексту втілюють ідею незнищенності духовної сутності княжого міста.

Загалом, у поетичних інтерпретаціях образ столиці часто набуває олюднених, антропоморфних рис: вона молиться, підносячи до неба «нетлінні руки» Оранти (Вовк, 2002: 172), «вдивляється у води Дніпра» руїнами Лаврської дзвіниці (Вовк, 2000: 119), голосить рідною мовою «перед престолом Віковічного» (Вовк, 2000: 119) правду про долю Батьківщини, або ж, воскреснувши зі згарищ, «іде проти вітру з оголеним торсом» (Вовк, 2000: 229).

Інший аспект поетичної сакралізації топосу Києва пов'язаний з естетизацією **образів природи, які постають зануреними в сакралізований історичний контекст**. У Віри Вовк це передусім образ Дніпра – ріки, у якій Україна отримала хрещення (Вовк, 2002: 206). Неперебутне значення вагомості цієї події містять промовисті зіставлення Дніпра та біблійного Йордану («Ой на Дніпрі, на Йордані...» (Вовк, 2002: 141)), а також характеристика вод центральної ріки столиці як «предвічних» (Вовк, 2015: 122), «невмирущих» (Вовк, 2002: 150), «хрищених скрижалей» (Вовк, 2002: 153). Поетично звертаючись до Дніпра як мовчазного свідка історії Києва, лірична героїня резюмує: «Дніпре, твою красу стократ руйнували, Затопили Пороги, береги, перекати... Але предвічні води колишуть на хвилі Володимира хрест і собори столиці» (Вовк, 2015: 122), – таким чином актуалізуючи у слові історичний сакральний контекст.

Символічного значення локусів-конденсаторів національної пам'яті набувають теж такі пейзажні деталі, як Дніпрові пороги (Вовк, 2015: 122), «наддніпрове узгір'я» (Вовк, 2021: 52), «слов'янські кургани» (Вовк, 2000: 226), ріка Либідь і «бори Боричева» (Вовк, 2000: 304). Про останніх, зокрема, йдеться у поезії «Либідь». У лаконічній формі вільного вірша тут оспівана відома легенда про заснування Києва трьома братами Києм, Щеком і Хоривом та їхньою сестрою Либіддю: «Мої брати – боривітри / а я лебідка... / зародили поля / зашуміли бори Боричева / постав город мов марево / я плеснула руками / і річкою стала / щоб у плесі сховати обличчя / княжого города» (Вовк, 2000: 304).

Важливо, що сакралізовану поетичну візію міста над Дніпром втілюють не тільки характерні образи рельєфу й архітектурні ансамблі, а й **постаті людей, життя яких пов'язане зі столицею**. У Віри Вовк це літописні образи князів і святих: апостола Андрія, Володимира й Ольги, Бориса і Гліба, Володимира Мономаха, Нестора Літописця, Ярославни, Анни-регіни, втілені в драматичній поемі «Іконостас України» та поезіях циклу «Жіночі маски», а також іконізовані образи сучасників – митців-шістдесятників, які у горнилі переслідувань ХХ ст. отримали вінці святості: Алли Горської, Надії Світличної,

Василя Стуса. Їхні світлі постаті художньо виведені в містерії «Триптих». З-поміж названих осіб найвиразніше окреслено трагічну долю ув'язненого поета В. Стуса, його портрет іконічно співвіднесений зі стражданням Христом: «В'язня обличчя – ікона німа, / В ньому нічого, крім болю, нема... / Був я поет, а тепер я, мов Ти, / Той, що доніс уже хрест до мети» (Вовк, 2002: 167). Легендарні й історичні, усі ці персонажі сукупно створюють збірний олюднений образ Києва, зітканий із житій і доль його засновників і сучасників.

Прикметно, що як і в «Повісті минулих літ», так і в сучасних поезіях Віри Вовк спільною основою творення сакрального топосу Києва є Біблія. Однак, якщо в літописі художня сакралізація історії міста відбувається через активне залучення цитат і ремінісценцій зі старозавітних джерел, то в поетичних текстах Віри Вовк превалює насамперед новозавітне тлумачення новітньої трагічної долі столиці крізь призму євангельської містерії хресного шляху Месії. Цікаво, що якщо в літописі, за традицією часу, фрагменти біблійних текстів безпосередньо вводяться в подієву канву оповіді як її органічна складова, то в поезії Віри Вовк біблійні образи стають символами й метафорами, крізь призму яких прочитуються актуальні українські реалії.

Як і в давніх текстах, так і в сучасних поетичних рефлексіях авторки Київ набуває семантики духовно-культурного осердя княжої держави. Цілеспрямоване творення його сакрального статусу можна простежити у трьох аспектах. Це: сакралізація історії міста, його державницької ролі і духовної місії християнської столиці («Повість минулих літ») та сакралізація історії, вираженої в церковній архітектурі, символічних образах природи і знакових постатях осіб (жителів і засновників Києва), означені святістю життєв'ї шляхи яких пов'язані зі столицею (твори Віри Вовк).

Водночас, якщо метою ідейно-художньої сакралізації топосу Києва в літописі є послідовне витворення образу могутньої, благословенної Богом столиці новоохрещеної держави та її правомірне входження до священного християнського макропростору, то основною стратегією поетичних творів Віри Вовк є цілеспрямоване апелювання до національної свідомості українців та славного княжого минулого Батьківщини, смисловим конденсатором якого виступає Київ. Саме в цьому аспекті вагому роль у текстах письменниці відіграє літописне першоджерело, численні ремінісценції та алюзії якого наявні в поезіях. Зокрема, в поемі «Іконостас України» Віра Вовк творчо переосмислює відомі епізоди «Повісті минулих літ» про заснування і хрещення Києва та його перших очільників, а в поетичній збірці «Ораторія хвали» й у циклі віршів «Жіночі маски» інтерпретує національно марковані ландшафтні образи та знакові постаті осіб – творців сакральної історії міста.

Висновки і перспективи майбутніх досліджень. Отже, образ Києва як сакрального топосу, «міста-палімпсесту» Єрусалиму, органічно притаманний як середньовічним текстам «Повісті минулих літ», так і модерним поетичним творам Віри Вовк. В усіх цих текстах він постає символічним втіленням України, її «ціннісно-смисловим Універсумом» (С. Кримський). Водночас, якщо в літописній традиції превалює інтерпретація ролі міста в релігійно-символічних координатах сакрального і профанного топосів, то в художній візії Віри Вовк домінує метафоричне, олюдене сприйняття Києва як уособлення духовної сутності Батьківщини і власної національної ідентичності. В цьому аспекті сакралізація топосу столиці в літописі зумовлена прагненням утвердження ролі міста як княжого стольного граду, а в поезії Віри Вовк – бажанням зберегти від насильницької руйнації історичну пам'ять народу. Інтертекстуально та ідейно закорінені в літописну подієву канву, твори авторки постають унікальним художнім продовженням та сучасним переосмисленням значення й ролі Києва як духовно-аксіологічного й культурно-історичного центру української держави.

Перспективним напрямком майбутніх досліджень художньої інтерпретації топосу Києва міг би стати компаративний аналіз його рецепції у творчості українських письменників-емігрантів.

Література:

1. Білоус П. В. Художній простір у «Повісті минулих літ». *Літературна медієвістика. Вибрані студії* : у 3-х томах. Т. 2 : *Художній світ давньої української літератури* : *Збірник*. Житомир: ПП «Рута», 2012. С. 148–163.
2. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі. Київ : Наукова думка, 1988. 261 с.
3. Вовк В. Спогади. Київ : Родовід, 2003. 446 с.
4. Вовк В. Мережа. Львів : БаК, 2011. 152 с.
5. Вовк В. Ораторія хвали. Львів : БаК, 2015. 168 с.
6. Вовк В. Поезії. Київ : Родовід, 2000. 424 с.
7. Вовк В. Театр. Київ : Родовід, 2002. 448 с.
8. Вовк В. Яблуко на Спаса. Рю-де-Жанейро : Contraste, 2021. 54 с.
9. Герасимчук С. В. Символіко-алегорична паралель «Київ – Єрусалим» у літературі Київської Русі. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Бердянськ, 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. Серія : Лінгвістика і літературознавство. С. 7–14.
10. Дмитрів І. Сакральний простір у збірці «Велика гармонія» Богдана-Ігоря Антоновича. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2008. Вип. 18. С. 35–42.
11. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін / пер. на укр. Г. Кьоран, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с.
12. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ : КМ Академія, 2008. 367 с.
13. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2000. 704 с.
14. Повість врем'яних літ : літопис (За Іпатським списком) / пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ : Радянський письменник, 1990. 558 с. URL: <http://litopys.org.ua/index.html>
15. Поліщук Я. Імагологічний вимір Києва в художній літературі новітньої доби. *Київ і кияни у соціокультурному просторі XIX–XXI століть: національний та європейський контекст*. Київ, 2012. С. 27–33.
16. Сорочук А. Трансформація сакрального простору середньовічного міста. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. Львів, 2018. Вип. 16. С. 63–69.

References:

1. Bilous, P. V. (2012). Khudozhnii prostir u "Povisti mynulykh lit" [Artistic space in "The Tale of Bygone Years"]. *Literaturna medievistyka. Vybrani studii [Literary medieval studies. Selected studies]*: u 3 vol. (vol. 2, pp. 148-163). Zhytomyr: PP «Ruta». [in Ukrainian].
2. Braichevskiy, M. Yu. (1988). *Utverzhennia khrystianstva na Rusi [The establishment of Christianity in Russia]*. Kyiv: Naukova dumka. 261 p.
3. Vovk, V. (2003). *Spohady [Memoirs]*. Kyiv: Rodovid. 446 p. [in Ukrainian].

4. Vovk, V. (2011). *Merezha [Chain]*. Lviv: BaK. 152 p. [in Ukrainian].
5. Vovk, V. (2015). *Oratoriia khvaly [Oratory of praise]*. Lviv: BaK. 168 p. [in Ukrainian].
6. Vovk, V. (2000). *Poezii [Poetry]*. Kyiv: Rodovid. 424 p. [in Ukrainian].
7. Vovk, V. (2002). *Teatr [Theater]*. Kyiv: Rodovid. 448 p. [in Ukrainian].
8. Vovk, V. (2021). *Yabluko na Spasa [An apple for the Savior]*. Rio-de-Zhaneiro: Contraste. 54 p. [in Ukrainian].
9. Herasymchuk, S. V. (2010). Symboliko-alehorychna paralel "Kyiv–Yerusalym" u literaturi Kyivskoi Rusi [Symbolic and allegorical parallel "Kyiv – Jerusalem" in the literature of Kyivan Rus]. *Aktualni problemy slov'ianskoi filolohii [Actual problems of Slavic philology]*, 23 (1), 7-14. [in Ukrainian].
10. Dmytriv, I. (2008) Sakralnyi prostir u zbirtsi "Velyka harmoniia" Bohdana-Ihoria Antonycha [Sacral space in Bohdan-Ihor Antonych' collection "The Great Harmony"]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]*, 18, 35-42. [in Ukrainian].
11. Eliade, Mircea (2001). *Sviashchenne i myrske. Mify, snovydinnia i misterii. Mefistofel i androhin [The Sacred and the Profane. Myths, Dreams and Mysteries. Mephistopheles and Androgyne]* (Koran, H. & Sakhno, V., Trans). Kyiv: Osnovy. 592 p. [in Ukrainian].
12. Krymskyi, S. B. (2008). *Pod syhnaturoiu Sofii [Under the Cipher of Sophia]*. Kyiv: VD "KM Akademiia". 367 p. [in Ukrainian].
13. Lotman, Yu. M. (2000). *Semyosfera [The Semiosphere]*. Sankt-Peterburh: Yskusstvo-SPB. 704 p. [in Russian]
14. *Povist vrem'ianykh lit: litopys (1990) [The Tale of Bygone Years: the Primary Chronicle]* (Yaremenko V., Trans). Kyiv: Radianskyi pysmennyk. 558 p. URL: <http://litopys.org.ua/index.html> [in Ukrainian].
15. Polishchuk, Ya. (2012). Imaholohichniy vymir Kyieva v khudozhnii literaturi novitnoi doby [Imagelological Dimension of Kyiv in Contemporary Literature]. *Kyiv i kyiany u sotsiokulturnomu prostori 19-21 st. [Kyiv and the people of Kyiv in the socio-cultural space of the 19-21 cent.]*, 27-33. [in Ukrainian].
16. Sorochuk, A. (2018). Transformatsiia sakralnoho prostoru serednovichnoho mista [The transformation of the sacred space of the medieval city]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii [Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies]*, 16, 63-69. [in Ukrainian].

Отримано: 13 березня 2023 р.

Прорецензовано: 25 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 26 квітня 2023 р.

e-mail: svitlana.kocherha@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0784-6848>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-277-281

Кочерга С. О. Поетична мапа Є. Маланюка: волинська гетеротопія. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 276–281.

УДК: 821.161.2

Кочерга Світлана Олексіївна,
доктор філологічних наук, професор,
Національний університет «Острозька академія»

ПОЕТИЧНА МАПА Є. МАЛАНЮКА: ВОЛИНСЬКА ГЕТЕРОТОПІЯ

Стаття розкриває образ історичної Волині у доробку Є. Маланюка, поетична творчість якого відома багатством літературного мовлення. Своєрідність краю постає у віршах власне як гетеротопія, що для мандрівника-емігранта стала символом України, її історичних випробувань. У дослідженні проаналізовано вірші «Дума», «Володимирія», «Присвятні строфи», «Пожи́в'я», «Воїнське» та інші. Наголошено на сенсах нескореності, якими автор наділяє топоніми Кременець, Дубно, Остріг, Володимир, натомість патонім Іква викликає у нього утопічні асоціації. Виокремлено іменний код Волині, знаковий для Є. Маланюка. Доведено тяжіння автора до міфотворення, оніричної сугестії, зображення простору за допомогою мілітарних образів, штрихів орнітологічного характеру.

Ключові слова: гетеротопія, геопоетика, міфотворення, історіософія, утопія, топоніми, іменний код.

Svitlana Kocherha,
Doctor of philological sciences, professor,
National University of Ostroh Academy

E. MALANYUK'S POETIC MAP: VOLYNIAN HETEROTOPY

The article is focused on understanding the specifics of the image of space in E. Malanyuk's poetic work. The subject of the study is images of historical Volyn in the light of M. Foucault's heterotopic concept. The goal is to prove the aesthetic and heterochronic originality of the presentation of the region in the poet's work.

The author is presented primarily as a master of literary mapping, and various spatial images, which are marked in the poet's work by a whole range of meanings. The research overviews the facts of the intersection of the Malanyuk's life path with Volhyn, in particular, during emigration. The main attention is paid to the geopoetical analysis of poems written in the 20s and 30s of the 20th century, such as: "Duma", "Volodymeria", "Dedicatory Stanzas", "Harvest", "Volynske" and others. The topos, which in the poetry of E. Malanyuk become symbols of historical struggles, the personification of the intemperance of Volhyn (Kremenets, Dubno, Ostrig, Volodymyr) are singled out. The special role of the pathonym Iqua in the Volyn artistic world of the poet is emphasized: the river evokes idyllic associations, ancient Greek projections, so Volyn gets the features of an utopian place. The name code of Volhyn, which is represented in E. Malanyuk's poems by historical figures (Prince Lyubart, Olgerd) and writers (Lesya Ukrainka, U. Samchuk, O. Lyaturynska, etc.) is considered. Throughout the poems dedicated to Volyn, there is piety to the duration of time, eternity, the mythological language of which the poet is able to decipher at the level of unreality, imagination, and dream. In the expanses of Volyn, the artist meditated on the concept of freedom and affirmed his own faith in the historical prospects of Ukraine. The heterotopic feature of the region for E. Malanyuk consists in his production of retrospective visions, which prompted the author's mythmaking, attraction to oneiric suggestion, military images, and ornithological details.

Keywords: heterotopia, geopoetics, mythmaking, historiosophy, utopia, toponyms, name code.

Ім'я майже кожного письменника асоціюється з певним простором, який переважно відбивається у його художньому світі. Є. Маланюк в літературознавчій рецепції тісно пов'язаний зі своєю малою Батьківщиною. Небезпідставно його вважають майстром опису степової України, позначеної маркером «степова Еллада», її оригінальною культурософською інтерпретацією. Цей образ також засвідчує іманентну для автора орієнтацію на європейську культуру. Безпосередній життєвий досвід Є. Маланюка збагатив його палітру образами, що репрезентують європейський простір, урбаністику. Врешті автор відомий тим, що мислив просторовими категоріями, такими як Європа, Схід, Захід тощо. В останні десятиліття свого життя до розгалуженої літературної мапи він долучив американські топоси, реалії, асоціації. Отож творчість Є. Маланюка є надзвичайно вдячний матеріал для геопоетичних студій, які вже на сьогодні мають певні здобутки і очевидні перспективи.

В образному світі поета заслуговує уваги інтерпретація історичної Волині, де він періодично бував та намагався вловити *genius loci* краю, що постає в його творчості як гетеротопія. Поняття гетеротопії, введене в науковий обіг М. Фуко, є одним із засобів репрезентації міфопоетичної моделі світу, що складається з окремих локусів, як географічних, так і соціальних. Зміни цих локусів сприймаються свідомістю як «інші простори», що так чи так трансформують суб'єктивність. Будь-яка міграція, просторове зміщення видозмінює ракурс, а відтак загострює рецепцію і перцепцію обсерватора. Варто наголосити, що важливою функцією гетеротопії є так звана гетерохронність («розкрий» часу), позаяк «місце – це не лише просторове поняття, але й часове, адже в ньому ніби накопичуються («складаються») і зберігаються час, історія, пам'ять, образи» (Лозинський, 2020: 73). М. Фуко вказував, що «гетеротопія починає функціонувати сповна, коли люди опиняються у своєрідному абсолютному розриві зі своїм традиційним часом» (Foucault, 2004). Найвірогідніше, саме під час волинських мандрівок Є. Маланюк знаходив місця, де гостро відчував проникнення у товщі часу, що спонукало авторські ілюзорні візії минулого.

Завдання цієї статті розкрити образ Волині у творчості Є. Маланюка як *іншого простору*, що став для автора не лише естетичним феноменом, але й чинником звертань до історичної пам'яті, формування у художньому світі поета культурософської моделі майбуття України.

Один із найавторитетніших дослідників творчості поета Л. Куценко переконливо вказував на геопоетичну самобутність «імператора залізних строф». У монографії «Dominus Маланюк: тло і постать» він аргументовано довів, що «природа, національний ландшафт впливали на формування світобачення і світовідчуття Євгена Маланюка» (Куценко, 2001: 71). Проте роль рідного краю у процесах самоідентифікації зазвичай усвідомлюють з часом, нерідко на відстані. Досвід розриву з Батьківщиною завжди небезпечний розмиванням складників власного «Я», але ця небезпека не загрожувала майбутньому поетові, наділеного сильною інтуїцією. Спорідненість з простором була для Маланюка тригером ідентифікації «органічного українця». Характеризуючи свого військового товариша Є. Мешковського, він зазначав: «...я зрозумів, що таке органічний, з крові й виховання українець, хай «несвідомий» політично, та проте свідомий органічно, свідомий своїм національно-дідичним інстинктом, одержаним в спадщину від дідів і прадідів» (Маланюк, 1966: 266). Свого часу С. Вейль вказувала, що «укорінення – це, можливо, найважливіша і найменш усвідомлена з-поміж потреб людської душі» (Вейль, 1998: 36), однак Маланюк був свідомий своєї болісної спорідненості з рідним краєм.

Живучи в Європі, адаптуючись до її культурних пластів на різних рівнях, під впливом ностальгії Маланюк створив авторський міф рідного краю. На ґрунті степового фрейму будувалась і його метафорична інтерпретація України як території на перехресті історичних та географічних цивілізаційних модусів. Наголосимо, що свій літературний хист поет реалізував переважно на чужині. Отримавши статус визнаного поета, Є. Маланюк з власне українським простором зустрічався лише під час кількох мандрівок на Західну Україну в 20-30-х рр. ХХ ст. Низка віршів, написаних під впливом отриманих вражень, складає авторський образ історичної Волині як гетеротопії. Ці поезії суттєво відрізняються від текстів, інспірованих спогадами про рідні херсонські степи, з її наскрізними концептами, як-от:

Нема землі коханої так палко,
Як та, що в ній, що не верства, то – балка,
А там – байрак, а там горби могил... (Маланюк: 1954: 152–153).

Натомість під час мандрівок історичною Волиною автор шукав українську синергетику посеред іншого ландшафту, який, з одного боку, виривав його зі вже звичної європейської урбаністики, а з другого – відрізнявся від доквілля, всотаного душі з дитинства, що викликало усталене меню асоціацій.

Варто нагадати, що Рівне стало знаковим містом для Є. Маланюка ще замолоду. Під час Першої світової війни він служив поручиком у складі Туркестанського стрілецького полку, який деякий час квартирував у Рівному, де, за свідченнями біографів, створив одну зі своїх перших поезій. Далі його чекали перипетії, що зумовили свідомий вступ до армії УНР. На освіченого старшину звернули увагу високопосадовці, і він став ад'ютантом генерал-хорунжого В. Тютюнника, який захоплював своєю інтелігентністю, природною українською мовою, патріотичною налаштованістю. «...повний, нескалічений Українець», «людина, яка для свого часу для наших сумних днів була своєю величиною неспівмірною, незрозумілою, навіть чужою, як усі видатні українці нашої трагічної історії» (Маланюк, 1966: 314) – так охарактеризував його поет у спогадах «Пам'яті Василя Тютюнника» (1929). Коли В. Тютюнник працював над прокладанням шляху відомого Зимового походу, тиф скопив його ослаблене гарячкою тіло. Саме Є. Маланюк відвіз «отамана» у Рівненський шпиталь, де був з ним до трагічного дня смерті 19 грудня 1919 р. та організував похорони на міському (Дубенському) цвинтарі. Єдиною окрасою труни воєначальника стала «крива шабля в сріблі» ад'ютанта, з якою він пройшов Першу світову війну. Нині надгробок на могилі визначного військового діяча позначений рядками Є. Маланюка з «Балади про Василя Тютюнника» (1930):

Отамане, генерале, – цвинтар, спокій, сон,
Тільки дзвони вечорові грають в унісон,
Тільки місто непривітне між волинських піль
Гомонить про вбогу радість та постійний біль (Маланюк, 1992: 322).

На цьому сакральному для поета місці він, безсумнівно, побував у липні 1936 р., про що свідчить паратекст поезії «Над могилою Василя Тютюнника». Кладовище, за М. Фуко, це приклад соціальної гетеротопії, семіотика якої наповнюється глибокими сенсами. Поет змальовує лаконічними штрихами «надгробок бетоновий» з «розжевереним» мідним тризубом, в обрамленні «трикутника топіль», вважаючи його знаковим для вічності, і опис місця звучить реквієм безсмертному минулому: «Тут віють бурі і століття...» (Маланюк, 1954: 129).

Вірші Є. Маланюка, у яких впізнається поліський ландшафт та фігурують конкретні топоси, слушно можна віднести до категорії ліричних травелогів. Будь-який мандрівець, прагне розширити власні горизонти, адже «після справжньої мандрівки відбувається екзистенційне оновлення особистості, її “з-цілення” зі світом» (Опейда, 2019: 17). Літературний процес переконливо засвідчує запитуваність мотиву мандрів як одного з найпріоритетніших у світовому письменстві. Жанр лірики тривалий час надавав перевагу ословленню пейзажу, ближнього доквілля осідлої людини. І лише з рухом цивілізаційного поступу в художній світ поезії проникають ескізи *чужого* простору, з яким автор міг бути знайомий лише короткий час, безпосередньо або й опосередковано. Такі вірші не претендують на нюанси, вони позбавлені пафосу спорідненості з тією чи іншою локацією, що характерно для більшості описів *свого* простору – краю, місцевості пейзажу з вікна тощо. Утім, поезію Маланюка слушно можна віднести до зразків художньої філософії простору. Для нього простір – мотив, дискурс, засіб самоідентифікації, мапування культурного ландшафту, він може бути конкретним топосом і абстрактним інтелігібельним поняттям. Просторове ословлення часто супроводжує авторські візії національних змагань, що зумовлює його маркування кров'ю («на кров'ю залитім просторі»). Гостро ліричний герой відчуває його в рутинних блуканнях вигнанця. Основні прикмети простору Маланюка – безмежність, самодостатність, яку людина прагне за(від)воювати, підкорити, подолати («побороти»), зробити культом, вартим втіленням у мистецтві. Здається, що призначення людини – самоутвердитися у борні з ним (за нього). Свого часу Леся Українка писала, що людині іманентно необхідна боротьба, без неї, «цеї конечної умови життя, нема трагедії, що дає глибину і зміст життю» (Українка Леся, 2021: 296). Відтак кожне покоління намагається «краяти простір» на своєму історичному шляху.

У Маланюка просторові образи нерідко позначені емотивністю досить широкого діапазону («страшний простор», «дикий», «мовчазний і ворожий», «проклятий», «непімщенний», «всю силу п'є»), хоча подекуди може бути і «лагідним», «щедрим»). Імагологічні прикмети його простору подекуди підкреслюють квазіантропологічні риси («тучність», «сліпота»),

однак переважно це субстанція-загадка, химерна, ефемерна, ілюзорна, але безперечно «жива», «живуча», її ідея невідступна для людини, що повсякчас пізнає світ і себе в ньому, нею вимірюється мета і втрати, вона дозволяє відповісти *gomo sapiens* на сакраментальне питання «хто ти esi?».

Важливий атрибут простору в Маланюка – вітер, що є втілення свободи, опозицією до затишку окремої локації, «просторинь та вітер» в авторському художньому світі практично нерозривні. Неодноразово поет описує звучання простору, його переважно святково-урочистий, закличний голос, асоціативно пов'язаний з церковними дзвонами, летом стріли над бойовиськом, відлунням архетипних мечів. Звертає на себе увагу колір, яким автор користується задля зримої презентації цієї субстанції: переважно він вдається до холодної гами (синій, сивий, голубий), інколи з вкрапленнями плям гарячих відтінків. Поет повсякчас шукає можливості передати візії простору за допомогою ефектних метафор, еротичних штрихів, як-от: «...Тонкою плахтою води / Прикриє простір многогрішний» (Маланюк, 1992: 338), «Розтреттілі простори гоїдалися / І хилилися крокам у такт» (Маланюк, 1992: 214). Для автора болісно бачити простір батьківщини «безборонним», «безвладним», і, врешті, безславно-здоланим грубою силою завойовників, що перетворюють його «гвалтами навал» на «цвинтар покори і покути».

Еміграційні блукання С. Маланюка залишили складний досвід адаптації до чужини, натомість Україна дедалі більше стає об'єктом міфотворення. Фактів про поїздки Маланюка на Західну Україну до Другої світової війни збереглося зовсім мало. У спадщині поета віршів-рефлексій над цими мандрівками нараховується біля десятка. Після тривожних днів у вирі військових протистоянь 1916-1919 рр. це була спроба кинути новий погляд на національне буття. Автор був апологетом ідеї, яку висловив разом зі своїми однодумцями ще під час заснування журналу «Веселка»: «Тільки національна культура дає географічно-етнографічному тілу – душу й воно стає живою й непереможною нацією» (Крушинський, 1923: 3). Можливості безпосередньо торкнутися цього «тіла» для поета були вельми важливі, дати написання волинських віршів засвідчують, що він повертався сюди неодноразово.

Містким прикладом культурософської програмової поезії, сповненої вражень від історичної Волині, є вірш «Дума» (1927). Його топосним центром є три міста: Кременець, Дубно, Остріг. Кожен з них для автора є концептом укорінення, що встав у себе відгомін історичних баталій та інтриг, мілітарних і духових зазіхань, які зазнали ці питомо українські землі:

Скільки бачили ганьби і чули образ ви,

Як казились навколо вас зрада і гріх,

Та камінням звучать кремезні ваші назви –

Чи Крем'янець, чи Дубно, чи древній Остріг (Маланюк, 1992: 285).

Волинський ландшафт постає для ліричного героя поезії символом стійкості, стоїцизму українського народу. Автографи культури, що міцно сплелися зі своєрідністю природи, промовисто декларують ментальну незламність українців, що вкрай потрібна як підґрунтя омріяної незалежності для пошматованої історичними випробуваннями території України, котра повсякчас опинялася в лещатах влади чужих держав. Поет читає семіотичні послання башт, «глухих цвинтарів, «легендарних каплиць», крізь які проростає «сила, що в вічність росте», вловлює духовний зв'язок минулого, сучасного і прийдешнього. Цю землю він сприймає як фундамент українського відродження, непохитно-твердий, камінно-крицевий. Тут він відчуває національну здатність до спротиву агресії, яку принесла на наші землі «Азія тьмищами сил», тобто Росія. Злет Карпатських гір розпочинається саме тут гудзуватими горбами, просякнутими гнівом до завойовників, накопичуваним століттями. Цьому простору не страшні вітри небезпек, і водночас він не одноманітно-грізний, оскільки структурно в образ краю-щита влітається «спів» Ікви, «соняшний сміх». Таким чином синергетика історичної Волині викликає асоціації з лицарськими надійними обладунками, які захистять не тільки тріумфірат міст «Дубно-Крем'янець-Остріг», але й *Сівер*, і *Степ*, стольний Київ і величні Карпати.

Домінанти незавершальної боритви та нескореності характеризують образи Волині у вірші «Володимерія»*. Вірш «Володимерія» С. Маланюка написано за рік до Другої світової війни, коли поет, вірогідно, знову здійснив поїздки на етнічні українські землі. Іменний код тексту Володимерії – насамперед Любарт, нащадок литовського князя Гедиміна, зведений яким замок, мури, інші фортифікаційні споруди стали символом історії Луцька та Волинського князівства, відтак навіть через століття цей край для автора – насамперед «земля замчиськ».

Ще одне промовисте ім'я – князь Ольгерд, котрий правив Великим литовським князівством у XIV ст. (1345–1377). Ольгерд завоював репутацію вмілого владика, успішного воєначальника, з яким розросталися кордони князівства. Піком його військової кар'єри став звияжний похід проти ординців, що сягав Південної України, в результаті якого було розбите могутнє татарське військо. Очікування нового Ольгерда, здатного дійти зі своїми військами аж до Чорного моря і таким чином змінити тогочасну мапу, цілком суголосне пафосу поезії пражан, які марили помстою, величним поверненням на рідні землі. Прикметно, що автор протиставляє Ольгерда Богданові Хмельницькому, вочевидь вважаючи визвольну війну під проводом останнього далеко не переможною через сумнівну угоду між урядами Московщини і Гетьманщини, що важким тягарем лягла на дух українства. Тому в альтернативній історіософії Маланюка актуалізовано фантом Ольгерда, спроможного на протистояння Росії, адже Україна потребувала лідера, що вестиме до омріяних звиятків:

Й замість Богданових ватаг

Ввижаються полки Ольгерда.

От з'являться і задуднять

Шляхи потіхою походу,

І спраглий кінь на схилі дня

Скупається у Синіх Водах (Маланюк, 1992: 331).

Як і в попередньому вірші, Маланюк, споглядаючи мирне довкілля, де поля, вкриті житом і гречкою, радше засвідчують хліборобські турботи краян, прислухається до нерву історії. Реальність автор трактує як «летарг століть», проте після «тисячолітніх тиш» до нього прориваються візії битв, самопожертв воїнів, а поряд з постатями косаря, хлопчика-пастуха

* Свого часу так називались волинські землі у складі Галицько-Волинського князівства, а у XVIII столітті було виокремлено Королівство Галичини та Володимирії у складі Австро-Угорської імперії зі столицею у Львові.

перед ним постають силуети козака і смерда зі зброєю. Ирреальне для Є. Маланюка невідривне від дійсного, що оманливо демонструє абсолютний спокій, медитативну самозаглибленість. Поет знову надає глибокого сенсу тріаді топосів, смисловий зв'язок якого легко прочитується. На той час вже провінційні містечка Остріг (символ колишнього осідку знаті, освіти) і Почаїв (символ християнської екзистенції краю) він ставить на один рівень із славетним Берестечком, бій біля якого увійшов в історію визвольної боротьби часів Хмельниччини як один з кульмінаційних.

Таким чином автор змальовує простір як сукупність двох шарів часу, один з яких – привільний пейзаж, що ніби просяється для змалювання на пленері, інший – міфологізована давнина, суцільна енергія призабутої історії, яка стає очевидною і навіть домінуючою для ліричного героя-обсерватора. Цьому, зокрема, сприяють місткі візуальні й авдіальні образи. Показово відмінною є кольорова палітра епох: якщо сучасне оповите пастельними барвами, умиротворена природа передана кольорами, що вицвітають, стираються, зникають («Ржавіє жито. Жухне гречка»), то уявне позначене експресіоністським натиском виразних фарб, з закріпленими за ними сенсами, як-от: «чорнота нічної бурі», «заграва кривава», «Сині Води» тощо, органічні для відображення запеклої боротьби заради мрії про вільне майбуття.

Ще один текст Є. Маланюк написав безпосередньо на Волині 4 серпня 1938 р. Йдеться про поезію «Пожнив'я», присвячену подружжю Підгірських, з якими Маланюк товаришував, гостював у їхньому домі. Самійло Підгірський (1888–1945) – авторитетний адвокат і політик, на долю якого випало бути членом Центральної Ради і Трудового конгресу, послом до польського Сейму. Свій послідовний патріотизм Підгірський підтверджував активною співпрацею з ОУН. Близькою йому за духом була дружина – Олександра (Леся), сестра якої вийшла заміж за Д. Донцова. Мешкали Підгірські у своїй садибі в селі Любитів, що біля Ковеля, і цей топос також потрапив на поетичну мапу Маланюка. У вірші «Пожнив'я» знову відчуваємо діалог часових пластів, «тиша нив» у ньому продукує відлуння «тиші боєвиська». Поля напередодні осіннього завершення аграрних робіт викликають імпресію «поля бою», а важелем зміни хроносу стає у тексті пейзажна деталь – «чорні птиці». Промовистою є в поезії мілітарна метафора-асоціація «важкі снопи подоланого війська» (Маланюк, 1992: 339). Автор підкреслює «безкрай» волинського краєвиду уявним «боєвиськом», що простягається аж «ген за обрій».

Акцент на роздолля, гостре відчуття якого дарували поетові зустрічі з Волинню, виразно засвідчує поезія «Символ» (1941). Тут «щедрий простір» захоплює величною широчинню, обіймати його зором ліричному героєві в радість, а емоційна піднесеність зумовлює його внутрішню метаморфозу, позначену маркерами орнітологічного характеру: на цій землі йому до снаги «рубати крильми» вітер, «простори краяти нестримно», але не шулікою чи чайкою, а орлом, щоб з його з висоти бачити, як «даль знялась ширококрилим гимном».

Поряд з топонімами в поетичній характеристиці *іншого* простору наявні й потамоніми. Особливо Є. Маланюкові запам'яталася річка Іква, шлях якої значною мірою пролягає через Рівненщину. Одна з найкращих замальовок цієї річки належить саме Маланюкові у триптиху «Присвятні строфи». Твір фіксує спалахи діткливих спогадів про відчуття мистецьки-довершеної гармонії, яку поет зазнав, мандруючи історичною Волинню: «...навколо квітне тиша, / Еллада, сонце і весна» (Маланюк: 1954: 341).

У центрі образної системи вірша перебуває образ «волинської Навсикаї». Міфологічна феакійська царівна, яка врятувала Одисея, надихала на творчість численних поетів і художників. Навсикая Маланюка – граційна красуня, зображена на тлі липневої Ікви, у гурті купальниць, яка зачаровує погляд прибульця. Проте не лише тілесною досконалістю, рівною шедеврам славетних майстрів («іонським мармуром ясна»), усім своїм еством вона випромінює цілощу енергію життя, якої так бракувало його ліричному героєві, що блукає по світу «Одіссеєм, стомленим до дна». Бальзамічними для нього є навіть уявні миттевості, пережиті колись біля річки, незабутні і хвилюючі. «Блакитний день волинської землі, / Співаючу Ікву в шумі водоспаду», сповиту «срібним пилом» бризок, він згадуватиме знову і знову, до найменших деталей. Поезія «Присвятні строфи» дозволяє виокремити ще один сенс, котрим наділяє поет наш край, – це «острів той, що гоїв / Солодким видом ясного сна» (Маланюк, 1992: 342). Вірш репрезентує утопічний зміст гетеротопії, яка здатна створити враження довершеного місця, паралельного до реальності, віртуального. За М. Фуко, такі «контрмісця» є прикладом «фактично реалізованих утопій», відмінні від типового *іншого* простору, вони все ж є конкретними локаціями (Foucault, 2004).

Про багатство вражень та інтенсивність спілкування поета на Волині свідчить поезія «Волинське» (1941), у якій він загадує «дні, як чаші недопиті, / А ночі – чорні і палкі» (Маланюк, 1992: 484). Ліричний герой вірша немов летить над Волинню, що розкинулася перед ним живою мапою спогадів, – масмо приклад прийому, зразком якого стала поема «Сон» Т. Шевченка. Маланюк не обмежується візуалізацією пейзажів, а вдається до аналогії кіномонтажу, що дозволяє використати у стрічці лаконічні пастельні ескізи визначних постатей, які так чи так пов'язані з Волинню. Це насамперед Леся Українка, І. Франко; поряд з силуетками класиків у плетениці образів важливе місце посідають обриси сучасників, котрі своїм родовим корінням і творчістю асоціювалися для поета з Волинню. Метафоричне визначення автор знаходить для У. Самчука, який прийшов у літературу зі своїм «голосом землі». Особливо поетично Маланюк змальовує О. Лятуринську, яка в його уяві постає міфічною княгинею краю, частиною барокового орнаменту: «В сап'янцях легких Лятуринська / Виходить годувати пав» (Маланюк, 1992: 485). Автор влучно маркує стиль поетеси – «вона любов вцілює в слова», наголошує на етнічній своєрідності її віршів. Співцем Волині, безперечно, для Маланюка був і О. Стефанович, якому присвячена поезія.

Немов замовляння у творі Маланюка знову звучать топоніми: спочатку північно-західні – Колодяжне, Любитів, потім південніші – Крем'янець, Дубно. У цьому вірші автор востаннє звертається до волинських мотивів, тому наявну в ньому характеристику *genius loci* краю можна вважати підсумковою. У вірші позначені конкретні ландшафтні особливості Волині (узлісся, широкі лани), та все ж ключовим образом спогадів митця стає «пуща», онтологічна сутність якої – «сон і глуша». Спокійний ритм життя провінційного етнічного регіону на мандрівників завше справляють враження глушини, проте для Маланюка не менше (якщо не більше) важить невидиме – «сон». Завдяки оніричній сутесті Волинь – місце, яке викликає в уяві яскраві сторінки минулого з його доленосними битвами та формуванням осердя духовості українців. Акцент зроблено на досвіді війни, яка приносила сюди горе, смерть, спустошеність. Ці землі із сонмом глибоких слідів історії «кохав ратай, палає рать», але її потенціал залишається потужним, спроможним прокинутися в майбутньому. Неоміфічне бачення аури Волині Є. Маланюком доводить містке словосполучення «окаміт та златоглав». Якщо перше викликає в уяві багату зелень

природи та лагідні вдачі волинян, то друге символізує князівську славу, релігійність, віковичну гідність, виплекану тут у відповідь на історичні виклики.

Отже, Є. Маланюк відкривав для себе історичну Волинь упродовж двох десятиріч років, нашаровуючи враження від спорадичних зустрічей з краєм, зокрема й ініційованих ним самим під час перебування в еміграції. Такі поїздки для поета ставали тригером для нового осягання феномену України. Як допитливий мандрівник, Маланюк намагався проникнути у сенси волинської гетеротопії, спираючись на історичні факти. Героїчне минуле, твердість і незламність укоріненого тут народу в художньому світі автора промовисто уособлюють топоніми Дубно, Кременець, Острог, мілітарні символи. Гостре відчуття свободи на просторах Волині давало йому віру в перспективи цього регіону як складника великої України, спонукало до образів польоту, ширяння в небесах, що підкреслюють орнітологічні маркери, Наскрізним у віршах, присвячених Волині, є пієтет до тяглості часу, вічності, міфологічну мову якої поет здатен розшифрувати на рівні ірреальності, уяви, сну.

Іменний код унікальності волинської землі у віршах Є. Маланюка представлено іменами князів Любарта, Ольгерда, письменників Лесі Українки, У. Самчука, О. Лятушинської та ін. Гетеротопічна особливість краю для його ліричного героя асоціюється з поєднанням утопічних та ретроспективних візій, що інспірують віру в непроминальність лицарського духу, необхідного для нових битв за майбуття України. Важливий внесок Є. Маланюка в розвиток української літературної географії заслуговує подальшого студювання на рівні окремих його сегментів.

Література:

1. Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. Київ : Дух і літера. 1998. 198 с.
2. Крушинський Ф., Маланюк Е., Селегій М., Зубенко І., Коршнівський А. У п'яту річницю проголошення Самостійної України. *Веселка*. 1923. Ч. 1. С. 3–4.
3. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать: монографія. Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2001. 264 с.
4. Лозинський Р. Простір, влада і дисципліна у творах Мішеля Фуко. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туристологічної та екологічної науки: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 72–76.
5. Маланюк Є. Поезії / Упорядк. та передмова Т. Салиги. Львів: УПІ ім. Івана Федорова; «Фенікс Лтд». 1992. 686 с.
6. Маланюк Є. Поезії в одному томі. Нью-Йорк: НТШ – Українська Вільна Академія Наук. 1954. 314 с.
7. Маланюк Е. Книга Спостережень. Т. 2. Торонто: Гомін України. 1966. 480 с.
8. Опейда Л. М., Опейда А. Р. Від подорожування до філософування: світоглядно-філософський аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2019. № 12 (396). С. 15–18.
9. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Т. 7. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. 680 с.
10. Foucault M. Des espaces autres. *Empan*, 2004/2, № 54. P. 12–19. Url.: <https://www.cairn.info/revue-empan-2004-2-page-12.htm>.

References:

1. Veyl' S. Ukorinennya. Lyst do kliryka [Rooting. A letter to a cleric]. Kyiv : Duh i litera. 1998. 198 s.
2. Krushyns'kyu F., Malanyuk E., Selehyy M., Zubenko I., Korshnivs'kyu A. U p'yatu richnytsyu proholoshennya Samostiynoyi Ukrayiny [On the fifth anniversary of the declaration of Independent Ukraine]. *Veselka*. 1923. Ch. 1. S. 3–4.
3. Kutsenko L. Dominus Malanyuk: tlo i postat': monohrafiya [Dominus Malanyuk: background and figure: monograph]. Kirovohrad: Tsentral'no-Ukrayins'ke vyd-vo, 2001. 264 s.
4. Lozyns'kyu R. Prostir, vlada i dystsyplina u tvorakh Mishelya Fuko [Space, power and discipline in the works of Michel Foucault]. *Mizhdystsyplinarni intehtratsiyni protsesy u systemi heohrafichnoyi, turyzmohichnoyi ta ekolohichnoyi nauky: materialy II-yi mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (m. Ternopil', 15 zhovtynya 2020 r.). Ternopil': Vektor, 2020. S. 72–76.
5. Malanyuk Ye. Poeziyi [Poetry] / Uporyadk. ta peredmovta T. Salyhy. L'viv: UPI im. Ivana Fedorova; «Feniks Ltd». 1992. 686 s.
6. Malanyuk Ye. Poeziyi v odnomu tomi [Poems in one volume]. N'yu-York: NTSh – Ukrayins'ka Vil'na Akademiya Nauk. 1954. 314 s.
7. Malanyuk E. Knyha Sposterezhen' [Book of Observations]. T. 2. Toronto: Homin Ukrayiny. 1966. 480 s.
8. Opeyda L. M., Opeyda A. R. Vid podorozhuvannya do filosofuvannya: svitohlyadno-filosofs'kyu analiz [From traveling to philosophizing: worldview and philosophical analysis]. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Filososfs'ki nauky*. 2019. № 12 (396). S. 15–18.
9. Ukrayinka Lesya. Povne akademichne zibrannya tvoriv: u 14 t. [Complete academic collection of works: in 14 volumes]. T. 7. Luts'k : VNU im. Lesi Ukrayinky, 2021. 680 s.
10. Foucault M. Des espaces autres. *Empan*, 2004/2, № 54. P. 12–19. Url.: <https://www.cairn.info/revue-empan-2004-2-page-12.htm>.

Отримано: 13 лютого 2023 р.

Прорецензовано: 14 лютого 2023 р.

Прийнято до друку: 15 лютого 2023 р.

e-mail: krupkamir@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7223-8945>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-282-285

Крупка М. А. У пошуках власного простору: образ дому в романі Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 282–285.

УДК: 821.161.2.09

Крупка Мирослава Анатоліївна,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української літератури,
Рівненський державний гуманітарний університет

У ПОШУКАХ ВЛАСНОГО ПРОСТОРУ: ОБРАЗ ДОМУ В РОМАНІ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ «МЕЛОДІЯ КАВИ У ТОНАЛЬНОСТІ КАРДАМОНУ»

У статті заакцентовано увагу на дослідженні образу дому в романі Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону». Центральна тема табуованого кохання виступає каталізатором просторового наповнення твору, а мотив дому стає інструментом аналізу внутрішнього світу головної героїні. Переміщення персонажа ілюструє його світоглядну трансформацію, при тому модус житла служить відображенням характеру господарів. У романі героїня постійно перебуває у русі від одного помешкання до іншого, кожне з яких має виразні соціально-психологічні маркери. Дім дитинства постає у ретроспективі як безтурботний щасливий світ. Будинок дядька у Жовкві лише номінально перебирає на себе функцію сімейного простору, тому героїня символічно вирушає на пошуки власного дому. Помешкання дядька Адама набуває семантики переступання соціальних та моральних табу. Квартира Адама на Краківській зображена як транзитне місце. Дім тітки Зосі – ворожий світ, що диктує чужі правила та істини. Житло пані Беати асоціюється з територією стабільності. Будинок на Кастелівці постає через еротичний код. Дім Терези сприймається як жорстко унормований простір. Квартира на Краківській бачиться як власний дім, захищений від зовнішніх загроз. Будинок Адама є головним просторовим елементом твору і функціонує у декількох емоційно-сміслових проявах: невиправданих сподівань, небезпеки, сорому, загрози, захисту, родинного затишку, пустки. Постійна зміна місць проживання відображає намагання жінки знайти власний простір.

Ключові слова: простір, дім, топос, місце, родина, роман.

Myroslava Krupka,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature,
Rivne State University for the Humanities

IN SEARCH OF YOUR OWN SPACE: THE IMAGE OF THE HOUSE IN THE NOVEL BY NATALIA HURNITSKA "COFFEE MELODY IN CARDAMOM TONE"

The article focuses on the study of the image of the house in the novel by Natalia Hurnytska "Coffee Melody in Cardamom Tone". The central theme of taboo love acts as a catalyst for the work's spatial content, and the house's motive becomes a tool for analyzing the inner world of the main heroine. The movement of the character illustrates her worldview transformation, while the mode of housing serves as a reflection of the nature of the owners. In the novel, the heroine is constantly in motion from one residence to another, each of which has distinct socio-psychological markers. The childhood home appears in retrospect as a carefree happy world. Uncle's house in Zhovkva takes on the function of family space only nominally, so the heroine symbolically leaves in search of her own home. Uncle Adam's home takes on the semantics of transcending social and moral taboos. Adam's apartment in Krakivska Str. is depicted as a transit place. Aunt Zosia's house is a hostile world that dictates the rules and truths of others. Mrs. Beata's home is associated with a territory of stability. The house on Kastelivka appears through an erotic code. The house of Theresa is perceived as a rigidly regulated space. The apartment at Krakivska Str. is seen as a home of your own, protected from external threats. Adam's house is the main spatial element of the novel and functions in several emotional and meaningful manifestations: unjustified expectations, danger, shame, threat, protection, family comfort, and wasteland. The constant change of places of residence reflects the woman's attempt to find her own space.

Keywords: space, home, topos, place, family, novel.

Простір як спосіб побутування людини у світі належить сьогодні до найбільш досліджуваних проблем у міждисциплінарному контексті. Літературознавство активно долучається до розробки відповідного дискурсу, адже простір бере участь у створенні антропоцентричності твору. Особливо важливим у цьому контексті є зосередження уваги на образі дому, оскільки він «належить до основних факторів людської культури. Отримавши додаткові семантичні навантаження, дім перетворився в зменшену копію моделі світобудови і людського буття» (Яшина, 2010: 66).

Дослідники: Г. Башляр, Д. Боклах, Н. Копистянська, Л. Пилипюк, В. Фоменко, К. Хачатурян та інші розробляли рецептивні моделі художнього простору. На мотиві дому зосереджували свою увагу В. Бібік, Н. Бідасюк, С. Кочерга, Г. Левченко, Т. Павлінчук, І. Смаровоз, Л. Яшина та інші. Особливості функціонування топосу дому як феномена вказує Л. Пилипюк, що «приймається людиною, з'являється в її свідомості, в інтелектуальному переживанні, але перебуває за межами фізичних реалій» (Пилипюк, 2014: 323). Дім втратив функцію фонового елемента розвитку основних подій, трансформувавшись у віддзеркалення внутрішнього світу персонажа. Зокрема, С. Кочерга зауважує: «У просторовій семіотиці дім є найпершим репрезентантом «середини світу», за межами якого розпочинається хаос, його слід розглядати у контексті вітальності, з амбівалентними ознаками моральності та імортальності, аліментарності та еротизму, табуованої агресивності та інформативності» (Кочерга, 2008: 115). Це спостереження відображає розгортання просторової семантики роману Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону», який і є у центрі нашої дослідницької уваги.

Роман розглядався переважно у контексті жіночої літератури, зокрема у рецензії Б. Завідняка зазначено, що твір «написаний з довірою до внутрішнього світу жінки, її потреби кохати і відгукуватися на зустрічне кохання, викликати його» (Завідняк, 2014). А. Кокотюха аналізує жанрову схему: «Все цілковито відповідає уявленням, які мали про героїню любовного роману шанувальниці жанру в позаминулому столітті» (Кокотюха, 2022). Проте просторовий чинник твору не був у центрі уваги літературознавців, що і визначає актуальність нашого дослідження, метою якого є простежити, як образ дому відображено в романі Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» та проаналізувати його інваріанти.

У центрі роману Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» лежить любовний наратив. Центральна тема табуованого кохання виступає каталізатором просторового наповнення твору, а образ дому стає інструментом аналізу внутрішнього світу героїні. У процесі розгортання сюжету Анна змінює багато будинків на шляху до віднайдення свого простору, тобто перебуває у стані, який С. Кочерга окреслила як «міждомів'я» – «метафізичний рух героя від одного помешкання до іншого» (Кочерга, 2008: 118).

Дім дитинства постає у ретроспективі і асоціюється з будинком на вулиці Святої Анни у Львові, куди після смерті чоловіка-священника переїхали мама з дітьми. Відтак дім дитинства не прив'язаний до місця народження. «Будинок був доволі маленьким та занедбаним, проте його оточували великий сад і шматок землі під грядки» (Гурницька, 2022: 15). Саме локус саду стає визначальним у просторовому ракурсі, адже як слушно твердить Т. Бахтіарова, «у світовій культурі міфологема саду... – місце вічного життя, щастя і радості, благословенне Богом-Творцем» (Бахтіарова, 2016: 26), а відтак, формує відповідну емоційну атмосферу. У романі житло змодельоване за класичним зразком дому дитинства: спокій, затишок, безпека. Образ дому закорінений у спогади героїні, куди вона системно повертається, але не в реальності, а в пам'яті. «Ще й зараз іноді вчувається той солодкий запах і мимоволі згадується та особлива атмосфера родинної ласки і спокою, яка оточувала її у дитинстві» (Гурницька, 2022: 40). Втрата батьківського дому провокує героїню на пошуки власного, адже дім, «концентрує в собі все розмаїття значень, пов'язаних із сімейним життям, подружнім коханням, любов'ю батьків до дітей та дітей до батьків, спільною працею та життям у всіх його буденних та святкових проявах за стінами, що бережуть родинне тепло та спокій» (Кирилюк, 2000: 29). Батьківський дім – це також місце спокою та стабільності, у ньому сфокусовано зв'язок між людиною і оточуючим світом.

Будинок дядька у Жовкві перебирає на себе функцію сімейного дому для Анни після смерті мами, при тому психологічно героїня входить у семантичне поле бездомності, а переїзд символічно втілює розрив між минулим та теперішнім. «Тут інше життя, інакші надії і простіші сподівання, а все те, до чого вона звикла з дитинства, залишилося в минулому житті» (Гурницька, 2022: 21). Відмова від колишнього способу життя і труднощі освоєння нового сімейного укладу помножуються на очікування, що з часом переходять із сфери господарських обов'язків у соціальні: вона мусить вийти заміж і переїхати у дім чоловіка. Домінування суспільних стереотипів поведінки провокує психологічний тиск родини на героїню, і зрештою вона доходить висновку, що будинок дядька – це чужий дім, який прийняв її лише на деякий час. Локус вікна, що з'являється у осмисленні цього простору, стає наскрізним. Анна саме через вікно вперше бачить Адама і закохується в нього. Образ вікна символічно втілює «ідею проникнення потенційних можливостей» (Коцура, Потапенко & Куйбіда, 2015: 125). Родинне оточення змушує Анну переживати себе як людини без дому, а стосунки з Адамом формують внутрішній простір прив'язаності і притягують до втечі.

Дім вуйка Адама. Після драматичної пригоди Анна рятується не в домі своєї родини, що асоціюється «зі скандалами та неволею» (Гурницька, 2022: 93), а у порожньому будинку дядька Адама. Опис дому зводиться до локусу ліжка, що вказує на інтимізацію простору, та вогню, що співвідноситься з образом Адама. «Вогонь – образ енергії, яка може бути виявлена і на рівні пристрасті, оскільки пов'язана з первісною матерією чоловічої статі» (Коцура, Потапенко & Куйбіда, 2015: 141). Символічний простір приміщення набуває семантики забороненого та водночас уособлює неможливість протистояти спокусі. Традиційний мотив дороги апелює до теми втечі, проте відсутність родинного дому полегшує для Анни розрив з минулим.

Квартира Адама як типове маскуліне помешкання відзеркалює стиль життя власника. Для Анни приміщення бачиться спочатку у ракурсі любові та безпеки: «Саме цього відчуття захищеності та цілковитої впевненості у своїй потребності комусь її бракувало найдужче» (Гурницька, 2022: 139), проте згодом набуває функції транзитного простору. Докладний опис інтер'єру квартири вказує, що це дім для одного, для Анни тут місця не передбачено. При тому локалізований зовнішній простір стає виразником внутрішнього світу: «Анна відчула дивний неспокій. Він не знає, куди її подіти? Вона обтяжує його?» (Гурницька, 2022: 131), і викриває ілюзорність життєвих перспектив цього персонажа, що проявиться у ситуації «міждомів'я» (С. Кочерга), яка смислоутворююча для подальшої оповіді.

Дім тітки Зосі – ворожий світ: Анна зайшла у помешкання і «пастка замкнулась» (Гурницька, 2022: 147). Дім відображає характер: його власниці – «прихильниці ідеального порядку» (Гурницька, 2022: 148) не лише в інтер'єрі, а й у соціумі. Чужа територія диктує жорстокі правила: Анна відчуває тотальний контроль, що приводить до морального виснаження, а невідомий кінцевий час перебування провокує відчуття невизначеності. У цій сюжетній колізії житло постає в оберненій перспективі: звичайний дім – це освоене місце, а зовні – ворожий світ, тут навпаки: зовнішній простір бачиться менш небезпечним, ніж внутрішній. Анна переживає болюче розчарування, що трансформується в мотив втечі: «Хотілося втекти від усього цього кудись подалі, але куди? До Андрія? Додому? А сенс? Вона нікому там не потрібна» (Гурницька, 2022: 156). Психологічна відчуженість персонажа виявляється в перспективі бачення дому як недосяжного простору.

Дім пані Беати, у якому героїня працює компаньйонкою, асоціюється з територією стабільності: «Анна почувалася тут так, ніби отримала міцний ґрунт під ногами» (Гурницька, 2022: 188). Авторка не подає опису помешкання, акцентуючи у такий спосіб важливість саме внутрішнього стану героїні. Необтяжливі обов'язки та розмірений розпорядок дня дозволяють Анні сприймати житло як територію спокою, якого вона прагнула понад усе. Проте у сюжетному розвитку цей дім – лише транзитне місце у життєвих мандрах Анни.

Будинок на Кастильвіці – райський закуток. Закинутий дім серед пущі функціонує у романній площині як місце насолоди і таємного життя. Цей простір семантично трактується у античній традиції *locus amoenus*: віддалене місце зустрічей закоханих. «Часто це дивовижний сад, місце любовних утіх, відновлення сили людської сексуальності, місце богині любові

та родючості» (Деркачова, 2019: 258). Топографія райської місцевості контрастує із занедбаним будинком, що зовні видається пустою, проте гармонізована із внутрішнім облаштуванням житла як комфортного простору. Еротичний код дому з часом змінюється на псевдородинний. Мріючи про сімейний затишок, Анна відповідно облаштовує побут, «така поведінка радше пасувала б молодій добропорядній дружині, а не коханці» (Гурницька, 2022: 202). Ідеалістичність співжиття у домі на Кастелівці наштовхує Адама на ідею відкрито замешкати з коханкою у своєму новозбудованому будинку.

Дім Терези сприймається у семантиці родини – це сімейний простір сестри Адама. Деталізований інтер'єр: «Дорогі меблі, зі смаком дібрана оббивка фотеля та канапи, під ногами – перський килим, у кутку – п'єц із білосніжних поливаних кахлів...» (Гурницька, 2022: 167) є не лише означником фінансового благополуччя, а й свідченням консервативності характеру господині, зорієнтованого на цінності традиційного життєвого порядку. Переїзд на нове місце змінює самоідентифікацію Анни, провокує мімікрію і прийняття усталеного статусу: коханка грає роль добропорядної панни. Анна дуже легко піддається на цей оманливий родинний простір, «почувається тут навіть краще, ніж вдома» (Гурницька, 2022: 174), подумки приміряє у ньому собі місце, проте розуміє, що «варто виявити найменший непослух – і відразу доведеться шукати іншого притулку» (Гурницька, 2022: 286). Дім Терези зорієнтований на культивування загальноприйнятих поведінкових моделей, отже вразливий до репутаційних ризиків, тому, через переступ Анною соціальних норм, відбувається десакралізація житла. Очікувано будинок перестав бути для героїні надійним пристановищем, і вона вчоргове планує втечу, «ввійхала б з міста і ніколи б сюди не поверталася» (Гурницька, 2022: 295), проте приречена на мандрівку в замкненому топосі Львова.

У квартирі на Краківській реалізувалося прагнення Анни до створення сімейного дому. Власне помешкання додає їй впевненості, що поглиблюється зміною соціального статусу, «одружена жінка – це таки краще, ніж самотня панна з дитиною на руках» (Гурницька, 2022: 302). У зображенні житла відсутній опису інтер'єру, оскільки акцентується внутрішня атмосфера. Захисна функція будинку стає домінуючою і проєктується через символіку уявної стіни, «яку вона вибудувала довкола себе» (Гурницька, 2022: 317). Для Адама – це житло виконує компенсаторську функцію, дає «відчуття спокою та затишку біля коханої жінки» (Гурницька, 2022: 322). Повсякдення молодої мами з двома дітьми показано через метафору: «усе довкола закрутилось, як ярмаркова карусель навпроти церкви Святого Юра» (Гурницька, 2022: 391). Зовнішній світ стає каталізатором змін, і Анна заради доньок, «дітям завжди ліпше там, де дім їхнього батька» (Гурницька, 2022: 410), переїжджає в будинок Адама.

Дім Адама є головним просторовим елементом твору, оскільки виступає маркером розвитку любовних стосунків героїв. «Будинок стає означником внутрішньої суті людини, символом її фатальної долі, атмосферою, в якій тривають усі життєві процеси» (Павлінчук, 2004: 323). На початку оповіді незавершений дім символічно вказує на те, що Адам лише буде своє життя, але для Анни цей факт є уособленням невиправданих сподівань: «Він не збирається залишати її в себе?» (Гурницька, 2022: 128). Стан бездомності лякає героїню, яка, до того ж, має обмежені права у патріархальному соціумі: незаміжня жінка не може мешкати сама.

Викінчений дім відображає обернену перспективу стосунків: уже Адам пропонує Анні оселитися разом. Попри свої почуття, героїня не готова прийняти маргінальний статус офіційної коханки, адже він не дає їй спокійного буденного щастя, про яке мріє жінка. Героїня не розглядає дім як фортецю, яка вбереже від зовнішньої агресії, що є очікуваною реакцією оточення на публічний переступ норм і правил.

З часом обставини змушують вагітну Анну шукати захисту в цьому приміщенні, проте виявляється, що місце уже зайняте: у будинку мешкає дружина Адама та його діти. І сама оселя зазнала кардинальних змін: побутові елементи хатнього інтер'єру свідчать про вишуканий смак господині та презентують її зусилля в розбудові житла. Топос дому традиційно корелюється з родиною, родом, традицією – цінностями, які неухильно сповідує Анеля, тому поява коханки сприймається як десакралізація сімейного простору; для Анни – це місце сорому та приниження: чужий дім, який за всіма законами належить іншій.

Рецепція дому Адама як ворожої території лише поглиблюється, коли Анна переселяється: «Зовсім нещодавно тут господарювала Анеля, і її невидима присутність вгадувалася у кожному предметі вжитку» (Гурницька, 2022: 407). Проте бойові дії на вулицях Львова, коли дім захистив родину перед зовнішнім небезпечним світом, змінили маркування простору на позитивне. За гендерною структурою будинок – жіноча царина, тому саме він формує життєві цілі героїні. Авторка концентрує увагу на сфері приватного побуту персонажів: спочатку Анна «губилася в морі нових домашніх справ і обов'язків» (Гурницька, 2022: 436), проте зрештою досягла успіхів і перетворила будинок в родинний обжитий простір, де кожен почувався вдома. «Домівка – ідеальний світ, гармонійно організований простір, єдність соціального і природного. Хронотоп дому – місце, де можна сховатися від загроз світу» (Хачатурян, 2021: 141). Дім і мешканець активно конструюють один одного: Анна абсолютно переінакшила територію: «Від колишньої пустки, ідеального стану та необжитості не залишилося нічого» (Гурницька, 2022: 458), водночас будинок зумовив світоглядні зміни господині: вона мусить вести себе «як личить жінці її теперішнього становища» (Гурницька, 2022: 454). Мотив чужого будинку трансформується в уособлення сімейного вогнища.

Простір дому корелюється з простором внутрішнього світу персонажів. Смерть Адама психологічно знищила Анну, відповідно і дім набуває семантики пустки, осиротіння, і водночас пам'яті. Минуле стає мотиватором продовження життя.

Образ дому в романі Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» проявляється у різних художніх проєкціях. Першочергово він служить до розгортання любовного наративу. У творі простір втратив функцію фонового елемента розвитку основних подій, трансформувавшись у віддзеркалення внутрішнього світу персонажа, який перебуває у стані «міждомів'я», долаючи складний шлях у пошуку пристановища.

На нашу думку, особливого наповнення модусу дому набуває в сучасному письменстві, оскільки він відображає зміни способу життя людини і її просторової самоідентифікації, тому саме в цьому напрямі вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Бахтіарова Т. Міфологеми саду та світового дерева у творчості поетів-шістдесятників. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2016. Вип. 2 (18). С. 25–29.
2. Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону. Харків : КСД, 2022. 512 с.
3. Деркачова О. Locus amoenus у творчості Марії Ткачівської (на матеріалі роману «Тримайся за повітря»). *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. №3 (55). С. 256–265.
4. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. Коцура, О. Потапенка, В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОРМ Гавришенко В., 2015. 912 с.
5. Завідняк Б. Про роман Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону». URL: <http://zolotapektoral.te.ua/> (дата звернення: 10.01.23).
6. Кирилюк О. Універсально-культурні структури міфологічних підвалів масової політичної свідомості. *Універсальні виміри культури*. Одеса : Друк, 2000. С. 27–38.
7. Кокотюха А. Кава для нареченої без посагу. URL: <https://detector.media/kritika/article/195515/2022-01-13-kava-dlya-narechenoi-bez-posagu/> (дата звернення: 10.01.23).
8. Кочерга С. Архетипні мотиви дому і бездом'я в творчості Лесі Українки. *Studia Methodologica*. 2008. Вип. 25. С. 115–120.
9. Павлінчук Т. Образ будинку як означник долі у творах В. Шевчука «Привид мертвого дому» та В. Винниченка «Історія Якимового будинку». *Волинь-Житомирщина*. 2004. Вип. 12. С. 93–97.
10. Пилипюк Л. Простір як місце дії у творчості Оноре Бальзака. *Наукові записки Бердянського державного університету*. 2014. Вип. IV. С. 319–327.
11. Хачатурян К. Художній час і простір у романістиці Панаса Мирного: дисерт. на здобуття наук. ступ. доктора філософії за напрямом підготовки 035 Філологія (Українська література). Харків, 2021. 224 с.
12. Яшина Л. Образ «дому» у творчості В. Дрозда. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. С. 66–72.

References:

1. Bakhtiarova, T. (2016). Mifologemy sadu ta svitovoho dereva u tvorchosti poetiv-shistdesyatnykiv [Mythologemes of the garden and the world tree in the works of poets of the 1960s]. *Naukovyy visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo) [Scientific Visnyk V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University]*. Vyp. 2 (18), 25–29 [in Ukrainian].
2. Hurnyts'ka, N. (2022). Melodiya kavu u tonal'nosti kardamonu [Coffee Melody in Cardamom Tone]. Kharkiv : KSD. 512 s. [in Ukrainian].
3. Derkachova, O. (2019). Locus amoenus u tvorchosti Mariyi Tkachiv's'koyi (na materialy romanu «Trymaysya za povitrya») [Locus amoenus in the work of Maria Tkachevska (based on the novel “Hold on to the Air”)]. *Prykarpats'kyi visnyk NTSh. Slovo [Prekarpathian Bulletin Of The Shevchenko Scientific Society]*. №3 (55), 256–265 [in Ukrainian].
4. Entsiklopedychnyy slovnyk symboliv kul'tury Ukrayiny [Encyclopedic dictionary of cultural symbols of Ukraine] (2015) / za zah. red. V. Kotsura, O. Potapenko, V. Kuybidi. Korsun'-Shevchenkiv's'kyi: FOP Havryshenko V. 912 s. [in Ukrainian].
5. Zavidnyak, B. (2014). Pro roman Nataliyi Hurnyts'koyi «Melodiya kavu u tonal'nosti kardamonu» [About Natalia Hurnytska's novel “Coffee Melody in Cardamom Tone”]. URL: <http://zolotapektoral.te.ua/> (data zvernennya: 10.01.23).
6. Kyrylyuk, O. (2000). Universal'no-kul'turni struktury mifolohichnykh pidvalyn masovoyi politychnoyi svidomosti [Universal cultural structures of the mythological foundations of mass political consciousness]. *Universal'ni vymiry kul'tury*. Odessa : Druk, 27–38 [in Ukrainian].
7. Kokotyukha, A. (2022). Kava dlya narechenoyi bez posahu [Coffee for the bride without a dowry]. URL: <https://detector.media/kritika/article/195515/2022-01-13-kava-dlya-narechenoi-bez-posagu/> (data zvernennya: 10.01.23).
8. Kocherha, S. (2008). Arkhetypni motyvny domu i bezdomiv'ya v tvorchosti Lesi Ukrayinky [Archetypal motives of home and homelessness in Lesya Ukrainka's works]. *Studia Methodologica*. Vyp. 25, 115–120 [in Ukrainian].
9. Pavlinchuk, T. (2004). Obraz budynku yak oznachnyk dolu u tvorakh V. Shevchuka «Pryvyd mertvoho domu» ta V. Vynnychenka «Istoriya Yakymovoho budynku» [The image of the house as a signifier of fate in the works of V. Shevchuk “The Ghost of the Dead House” and V. Vynnychenko “The History of the Yakym's House”]. *Volyn'-Zhytomyrshchyna*. Vyp. 12, 93–97 [in Ukrainian].
10. Pylypyuk, L. (2014). Prostir yak mistse diyi u tvorchosti Onore Bal'zaka [Space as a place of action in the works of Honore Balzac]. *Naukovi zapysky Berdyans'koho derzhavnoho universytetu [Scientific notes of Berdyansk State University]*. Vyp. IV, 319–327 [in Ukrainian].
11. Khachaturyan, K. (2021). Khudozhniy chas i prostir u romanistytsi Panasa Myrnoho [Artistic time and space in Panas Myrny's novels]: dysert. na zdobuttya nauk. stup. doktora filosofiyi za napryamom pidhotovky 035 Filolohiya (Ukrayins'ka literatura). Kharkiv. 224 s. [in Ukrainian].
12. Yashyna, L. (2010). Obraz «domu» u tvorchosti V. Drozda [The image of “home” in the works of V. Drozd]. *Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi [Modern Problems of Slavic Philology]*. Vyp. XXIII. Ch. 4, 66–72 [in Ukrainian].

Отримано: 04 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 22 березня 2023 р.

e-mail: lanalutava@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-286-291

Лутава С. М. Осмислення категорії «простір» у гуманітаристиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 286–291.

УДК: 811.161.2'373

Лутава Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, старший викладач,
Академія праці, соціальних відносин і туризму

ОСМИСЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРОСТІР» У ГУМАНІТАРИСТИЦІ

У статті проаналізовано внесок багатьох лінгвістів у вивчення поняття «простір», його властивостей, лексики, яка його позначає. У результаті розгляду здобутків мовознавців у дослідженні семантики простору було виявлено відмінність їхніх поглядів на питання термінологічного, ідентифікаційного та класифікаційного характеру. Оскільки в сучасній лінгвістиці відсутній єдиний погляд на ідентифікаційні та класифікаційні характеристики номінацій простору, було проаналізовано і запропоновано єдині ідентифікаційні, диференційні параметри локусів, закладені в їхні сутності, принципи класифікації локусів. Зокрема, було виявлено важливий розподіл семантики цих лексичних одиниць за критеріями «реальний простір» та «віртуальний простір». Було складено широкий список основних ідентифікаційних та диференційних ознак, об'єднаних у блоки: ознаки розпізнавання (що-система) – ознаки організації або типу простору; ознаки розташування і динаміки (де-система). За допомогою ідентифікаційних ознак просторового плану змісту можливо виокремлювати необхідні номінації із джерел дослідження. А використавши критерії диференціації матеріалу, можна класифікувати локуси за ознаками розпізнавання, організації простору та розташування (диференціація реальної / ірреальної субстанції за характеристиками об'єктивного / суб'єктивного, індивідуального / соціального, природного / соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до горизонтальної й вертикальної локалізації: просторової трихотомії за вертикаллю: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; тривимірної просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової трихотомії: внутрішній світ / навколишній світ та ін. Міра виразності просторової семантики в структурі їхніх лексичних значень є головним критерієм для оцінки ядерності чи периферійності, встановлення меж у групах локусів.

Ключові слова: поняття простору, локус, просторова семантика, класифікація, система координат, що-система, де-система, ідентифікаційна семантична ознака, диференційна семантична ознака, номінації простору, реальний простір, віртуальний простір.

Svitlana Lutava,

Candidate Degree in Philology, Senior Lecturer,
Academy of Labour, Social Relations and Tourism

THE CATEGORY “SPACE” IN THE HUMANITIES

The paper analyzes the contribution of many linguists to the study of the concept of "space", its properties, and the words, that denotes it, outlines existing scholarly approaches to the space semantics study. As a result of consideration of the achievements of scientists in the study of spatial semantics, differences in their views on issues of terminological, identification and classification nature were revealed. Also, considering the lack of a single approach to the identification and classification of the space nominations characteristics in modern linguistics, the paper carries out the analysis and develops unique identification and differential loci parameters which underlie the concept of space, i.e. a fundamental division of the lexical units semantics into two major groups "real space" and "virtual space"; principles of loci classification are proposed. Also, the research outlines the loci potential implementation spheres and their reflection in the language, types of space, classification criteria, and a wide range of basic identification and distinctive features, which are further on grouped into blocks: recognition signs (what-system) – organisation signs or space types; location and dynamic signs (where-system). In their turn, the distinctive features enable to single out the nominations in question from the empirical material; applying the developed criteria for differentiating the empirical database, it becomes possible to categorise the loci on the basis of recognition, space organisation, and location (opposition between the real / virtual substance based on the features of objective / subjective, individual / social, natural / sociocultural markers, taking into account the space type within its horizontal and vertical localisation: vertical spatial trichotomy (an overland, extraterrestrial world / real world, terrestrial / underground world); three-dimensional spatial trichotomy (close world / transitional world / distant alien world); universal space dichotomy (internal world / external world), etc.). The main criterion when evaluating whether the lexeme belongs to the loci group nucleus or periphery is the degree of the spatial semantics explicitness in the structure of its lexical meanings.

Keywords: concept of space, locus, spatial semantics, classification, coordinate system, what-system, de-system, identifying semantic feature, differential semantic feature, space nominations, real space, virtual space, nucleus, periphery.

Лексична просторова семантика значною мірою залежить від наївного та наукового, міфологічного, культурного сприйняття світу людиною, а також від поняття про простір і місце у соціумі. Саме тому, коли звертаємося до проблем дослідження різних її аспектів, слід враховувати складність і багатогранність поняття, яке закладене в її основу; досвід вивчення просторовості в гуманітаристиці, і навіть у екстралінгвістичних галузях знання (Арістотель, Платон, Б. Паскаль, Е. Кант та ін. висловлювали важливі спостереження щодо цього).

Основними проблемами при дослідженні лексичної семантики простору та місця є 1) відсутність стійкої традиції її термінопозначення, дефініції (щоб її вирішити, у наших попередніх працях (Лутава а, 2018) для цих номінацій вводимо термін «локус» (**Локусами** (від лат. **lōkus, i, m.** (plur. **loci** та **loca**) місце; країна; розташування, стан) називаються лексеми, що позначають узагальнені та конкретизовані об'єкти або образи ідеальної та фізичної просторової дійсності... (Лутава б, 2018: 61–68)); 2) єдиного розуміння її сутності, через що виникають труднощі й розбіжності в поглядах на те, які ж одиниці належать до неї; 3) складність у процесі обрання основних її класифікаційних критеріїв; 4) необхідність оперувати значним обсягом слів, за якими стоїть дуже різномірний (реальний і абстрагований, віртуальний, наївний і науковий, міфологічний, культурний, загальнолюдський і національноспецифічний) досвід пізнання людиною світу. Тому їх розв'язання, без

жодного сумніву, є **актуальним**. Для цього важливо скласти чітке уявлення про поняття «простір» і його ознаки, щоб мати змогу ідентифікувати слова з просторовою семантикою та класифікувати, вивчати їх. Саме це стало **метою** нашої розвідки. **Об'єктом** цього дослідження є погляди на категорію «простір» у гуманітаристиці, а **предметом** – осмислення поняття простору в лінгвістиці та в деяких дотичних до неї дисциплінах.

У мовознавстві одні напрямки дослідження просторової семантики вивчені краще, а інші перебувають у стадії розробки або ще досі є не пізнаними.

І. Р. Вихованець у енциклопедії «Українська мова» так окреслює просторову семантику: «Локативність ... – семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под.» (Вихованець, 2000: 296–297). Ще одне визначення, що стосується семантики простору, міститься в енциклопедії «Українська мова» і сформульоване Н. Ф. Клименко: «Назви місця – назви, що означають місце, де відбуваються різні види людської праці, діють заклади чи установи, а також приміщення для утримання тварин, сховища для зберігання засобів виробництва та готової продукції, місцезнаходження предметів тощо. Виражаються іменниками ...» (Клименко, 2000: 365–366). На думку дослідниці діалектного словотвору Я. В. Закревської, «Із структурно-семантичного погляду поміна лосі визначаються як назви, у структурі яких є елементи, що вказують на відношення якогось предмета або дії до місця (елемента простору), на якому знаходився або знаходиться якийсь предмет, де відбувається або колись відбувалася якась дія ... У даному випадку йдеться про простір, що його хтось займає, що є якось використаний або для чогось потрібний» (Закревська, 1976: 28). У рамках словотвору лексику просторовості вивчає І. І. Ковалик, який зазначав, що усі прояви діяльності людини відбуваються в часі й просторі, а семантика номінацій місця зумовлюється значенням словотворчої основи (Ковалик, 1958: 6–9).

В українській лінгвістиці різні аспекти просторовості вивчали такі науковці: І. Даценко, І. М. Кочан, Л. М. Коцюк, М. Г. Сенів, О. В. Кардашук, Є. С. Харитоновна, О. Р. Чмир. Можемо назвати також таких дослідників просторової лексичної семантики: О. А. Стишов, О. В. Кардашук, Н. Д. Іванова, В. Н. Романова, О. М. Присяжнюк, Л. М. Бойко, П. О. Редін, Н. М. Бобух, Ю. К. Онищенко, І. В. Корнейко, Т. І. Жила, О. М. Свтушок, К. Д. Глуховцева, Т. О. Ястремська, Н. Єщенко. Традиційно вчені звертають увагу на назви приміщень (О. О. Погрібна, Н. В. Піддубна), назви доріг (З. М. Бичко, С. В. Сірик), назви ландшафтних об'єктів (Л. М. Голіченко, М. П. Годована, С. Б. Любарський, П. П. Чучка, Є. О. Черепанова, Т. В. Громко, О. К. Данилюк, Н. П. Сіденко) та ін. У дослідженні останніх домінує бачення простору як низки об'єктів на мапі. Окремі локуси зустрічаємо у терміносистемах, що репрезентують сфери: технічну (О. Г. Литвин), педагогічну (М. С. Разумейко), економічну (А. Д. Олійник), політичну (О. Г. Аксенова), філософську (Д. П. Кирик), юридичну (О. Р. Чмир), будівельну (В. З. Присяжнюк, В. С. Марченко), медичну (Т. В. Лепеха, М. В. Дмитрук), спортивну (М. М. Паночко), психологічну (Л. М. Веклинець), виробничу, промислову (Н. К. Ктитарова), гірничу (О. В. Колган), сільськогосподарську (Г. І. Халимоненко), лісорозробок (Н. І. Шило), геологічну (Л. Д. Малевич), географічну, фізичну (Л. В. Козак), математичну (А. М. Крейтор), інформаційних технологій (Ю. К. Онищенко, І. Г. Щур, Л. М. Філюк) та ін.

У вітчизняному мовознавстві досить поширеним є також бачення простору через опозиції його координат. У цьому руслі його вивчали С. І. Терехова, О. О. Тараненко, Д. І. Воронін, І. П. Довбня, Л. В. Романюк, Н. В. Курікова, Ю. Д. Апресян, Е. Бенвеніст, П. Серіо, Ю. С. Степанов та ін.

Так, С. І. Терехова за базову семантичну модель визначення системи координат обирає формулу «я – тут – тепер» («особа – просторова точка відліку – часова точка відліку») (Терехова, 2007: 16–19). До просторових параметрів цієї системи належать: локативні (місцеперебування), векторні (напрямок переміщення), об'ємні (двовимірні або тривимірні), площинні (лінійні) (Терехова, 2007: 16). Її дослідниця розглядає як межу встановлення об'єктивного зв'язку між людиною та навколишнім світом, та виділяє в ній такі якості: прагматичність, антропоцентричність, зумовленість контекстом, егоцентричність, відчуженість, наявність низки культурно-спеціальних смислів, які певною мірою уможливають її уніфікацію у вигляді мережі концептуальних паралелей, репрезентованих у мові та мовленні у відповідних конотаціях, залежність від якості та функцій міжкультурної комунікації (Терехова, 2007: 70–73). С. І. Терехова також веде мову про такі основні просторові характеристики системи координат: тривимірність або площинність (лінійність), векторність (в деяких випадках), статичність / динамічність, обмеження / відсутність обмежень. Також суттєвими для семантики просторових вказувань є поняття до- / відцентрових процесів і точки відліку (Терехова, 2007: 73–170). Подібних поглядів дотримуються Н. В. Курікова, Ю. Д. Апресян та ін.

О. О. Тараненко висловлює спостереження, що «Я» у системі мовних координат «я – тут – тепер» є суб'єктом не лише мовлення, але і мови. Світ мовної дійсності формується з його позицій (Тараненко, 2006: 67).

Теорію локації спостерігаємо і в дослідженні Д. І. Вороніна. Також він виокремив такі просторові характеристики: 1) етно- та антропоцентричність; 2) концептуалізація; 3) мовна реалізація; 4) суб'єктивність і прагматичність сприйняття; 5) вміщення людини в простір; 6) орієнтованість, тривимірність системи координат і 7) їх аксіологічність; 8) психо-фізична кореляція між досвідом рухових координацій і сприйняттям оточуючого світу; 9) ідеальність моделі сприйняття дійсності; 10) опозиційність простору та його частин, його означуваність через себе, інші об'єкти та явища дійсності; 11) зв'язок категорій мови та мислення з розвитком людської пізнавально-трудова діяльності; 12) діалектика тенденцій: прагнення до контакту та дистанціювання від довкілля (Воронін, 2003: 53).

Безумовно, не можемо заперечувати принципову важливість ознаки «координати» для поняття «простір». Але у гуманітаристиці зустрічаємо також праці дослідників, що аналізують культурні феномени людської цивілізації та розробляють ширший список рис простору (В. М. Богущкий, І. Ю. Давиденко, В. В. Жайворонок, В. Л. Івашенко, О. С. Колесник, Т. М. Нікульшина, Л. С. Прокопович, О. О. Селіванова, Н. В. Таценко, О. В. Тищенко, Т. А. Щєбликіна, Н. Г. Брагіна, В. В. Красних, О. С. Кубрякова, В. М. Топоров, Т. В. Цив'ян та ін.). Переважна більшість науковців серед найістотніших його ознак називають центр (річ, мітка, місце, зона концентрації найбільшої міри вияву ознаки), периферію (річ, мітка, місце, зона концентрації найменшої міри вияву ознаки), ідентифікацію простору через речі, осіб, деталі, що його наповнюють, через його спеціалізацію, диференціацію простору на свій/ чужий (іноді між ними виділяють також проміжну зону),

освєсність. Так, ріка «Водний потік, що живитьсє із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжєних зниженнєх рельєфу від верхів'є до гирла»(СУМ, 1977: 574)) має центр – його дно («Грунтова поверхня під водою»(СУМ, 1971, 314)) і периферію – її береги («Край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.»(СУМ, 1970: 158)).

О. В. Тищенко бачить простір обряду через опозиції свій / чужий, зовнішній / внутрішній, життя / смерть, низ / верх, міфологічний / реальний, відкритий / закритий, сакральний / профанний, невидимий / видимий, повний / пустий, добре / погано) і ділить його на ритуально марковані місця обрядодій, що мають універсальну соціальну диференціацію (перешкода, межа, ворота, хата, двір, дорога, поріг, вода, роздоріжжє, перехрєстя, замкнений простір, коло, кут, покуть, зовнішній простір, віддалені місця, баня, вікна, «той» світ та ін.) (Тищенко, 2000: 122–81).

Дослідження опозицій «свій» / «чужий» зустрічаємо у працях О. О. Сєліванової (Сєліванова, 2005). На прикладі локусів *батьківщина* та *чужина* можемо спостерігати протиставлення саме за таким принципом розрізнення: «Країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; *вітчизна*» (СУМ, 1970: 112) / «*Чужа, далека земля, країна*» (СУМ, 1980: 379).

В. Л. Іващенко підтверджує статус віртуальної реальності для простору поезії, а також слушно вказує на взаємонакладання наївно-побутової, наукової та мистецької картин світу (Іващенко, 2006: 326).

Л. С. Прокопович використала методи лінгвостилістики для розгляду лексичної семантики простору в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. і виокремила природно-географічну, соціокультурну, екзистенційну лексико-семантичні парадигми розгортання універсальної категорії простору: «природний простір», «соціокультурний простір», «екзистенційний простір» (Прокопович, 2010). Вона звертає увагу на тривимірність простору та його конкретні фізичні властивості.

В. М. Богущкий вивчав у рамках лінгвокультурології та лінгвокогнітології мовні моделі простору в національних мовних картинах світу. Він окреслив такі універсальні моделі просторової орієнтації: *антропоцентричну* (з людиною в ролі точки відліку) та *геоцентричну* (поверхня землі є точкою відліку, нульовим рівнем), а також наголосив на архаїчності міфопоетичного простору в уявленнєх людини (Богущкий, 2011). Дослідник розглядає лєксикун на позначєння водних об'єктів, урбанізованого простору, міфогенну топіку, звертає увагу на зміни у словах просторової семантики на непросторув. Як бачимо, більшість вчених, що вивчають категорії «простір», відзначають її *суб'єктивну маркованість*, властивість поняття простору існувати винятково в людській свідомості. Вважаємо за необхідне наголосити на цьому. Поза свідомістю можуть існувати різні форми матерії, дух. Але як той чи інший простір вони сприймаються лише людиною, і тільки за умови доступності його параметрів для її осмислення. Лише об'єкт, у якому людина може розмістити себе або сферу своїх інтересів, поле своєї діяльності, марковане для неї як місце. Так, наприклад, посуд або астероїд, фізіологічна тканина не є простором, а лише предметом або уламком речовини, біологічним фрагментом. Якщо ж людина на ньому розміщує поле своєї діяльності, контекстуально сприйняття їх зазнає змін. Зокрема, «*Астероїд – невелике небесне тілорозміром від метрів до сотень кілометрів, яке обертається кеплерівською орбітою навколо Сонця*» (Вікіпедія, астероїд), але якщо та чи інша країна висаджує на нього свій супутник, він починає сприйматися просторово: «*ці загони на чолі з пілотами NASA, загалом 14 людей, повинні ... висадитися на астероїд, після чого пробурити свердловину, закласти заряд, покинути астероїд і здійснити дистанційний підрив*» (Вікіпедія, армагеддон...). Так само, контекстуально на межі понять речі та простору можуть перебувати уявлення про житла тварин, посуд, транспорт, сумки та ін. Саме внаслідок зумовленості мисленнєвої категорії «простір» суб'єктивністю людського сприйняття, його бачимо площинно або об'ємно, по-різному обираємо системи координат і опозиції за тими чи іншими їхніми всіяма (тривимірність, двовимірність, верх/ низ, праворуч/ ліворуч, попереду/ позаду). Семантика верху та низу залежить від точки сприйняття спостерігачем об'єкта (Толстой, 1969: 243–245.).

Цікаво суб'єктивність світосприйняття реалізована в понятті ірреальності. Дослідник міфологічної віртуальності, О. С. Колєсник, вважає, що мовці встановлюють зв'язок між ірраціональним та своїми раціоналістичними запитами через особливі модуси мовної системи для вербалізації елементів міфологічного простору. Мовна система не повністю передає їхню сутність і зумовлює нечіткість та множинність семантики міфологічного простору. Ця специфіка його семантики існує поряд із тенденцією людської психіки добутовувати відсутні елементи, спрощувати суперечності, змінювати, змішувати світи (Колєсник, 2011). При переосмисленні слів для утворення лєксикун на позначєння віртуального простору важливо, що денотати – уявні, а деталізація лєксикун відбувається на основі досвіду життя людей у реальному світі. З цим пов'язана особливість номінацій віртуального міфологічного простору мати план вираження переважно як у назвах реальної дійсності (не обов'язково просторової), а план змісту змінювати відповідно до ідеї репрезентованої ірреальності (як і в більшості лєксикун на позначєння віртуальності). Наприклад: «*От ходить він по тому світу, ніде нема йому пристановища, аж... поставив його коло свого палацу на варті*» (Солдат і смерть).

В. В. Жайворонок (Жайворонок, 2006: 487–488; Жайворонок, 2007: 96–488; Т. М. Нікульшина (Нікульшина, 2013: 9–15) та ін. розподіляють простір на матеріальний та уявний. У сучасній українській літературній мові віртуальний (уявний) простір на лексичному рівні репрезентовано у таких виявах віртуальності: міфологічного (О. С. Колєсник, Т. М. Нікульшина, художнього (Г. Башляр, В. Л. Іващенко, Т. М. Нікульшина, С. Б. Фоміна та ін.), внутрішнього психологічного (Н. Г. Брагіна, І. Ю. Давиденко, Я. В. Купіна та ін.), наукового (В. Л. Іващенко, Т. М. Нікульшина, Г. Башляр, Л. В. Романюк), оніричного (О. А. Ткаченко, Г. Башляр), грального (Й. Гейзінга), комп'ютерних технологій (Н. В. Таценко та ін., Ю. К. Онищенко) простору.

Багато різних бачень поняття простору в лінгвістиці. Тому доречними є спроби їхнього аналізу та узагальнення. О. С. Кубрякова розглядає праці А. Вежбицької, Р. Джекєндофа, А. В. Кравченка, А. В. Запорожця, Б. Ландау, А. Я. Гурєвича, М. Ріхєта, Б. Гейне, У. Найсєра та ін. щодо концептів місця, простору та речі і вказує на формування (на основі специфіки зорового сприйняття) у людини двох автономних систем бачєння світу: що-системи (ідентифікація, розпізнавання речей, об'єктів за принципом протиставлення фону та фігури) та де-системи (утворення орієнтаційних концептів: визначєння відстаней, відносного розташування, диференціація місця предмета і його руху). Вона вбачає за необхідне поєднати обидва підходи (Кубрякова, 2000: 84–91). На нашу думку, це максимально допомагає вирішити проблему з класифікацією, дефініцією локусів, вибором методики їх дослідження, оскільки за їхньою допомогою формуємо список ідентифікаційних

та диференційних ознак просторової лексики, можемо відібрати необхідні слова, класифікувати, вивчити та описати їх як велику групу.

Отже, поняття простору найвиразніше розподілено на реальний та віртуальний виміри. Воно має такі ідентифікаційні риси у «що-системі»: центр (у т.ч. вісь координат), периферія, межа (з точками переходу (перехрестями), шляхами сполучення просторів); зумовленість; специфікація; форма, розмір, фігурність, об'ємність / площинність; структурованість, упорядкованість, взаємозалежність частин та цілого, визначення цілого через наповнення, означуваність через себе, інші об'єкти та явища дійсності, через поле людської діяльності; спосіб застосування, сфера використання; принцип єдності мікрокосму та макрокосму, вільність; здатність до самопородження; динамічність / статичність; здатність до доцентрових і відцентрових процесів; зв'язок із часом, субстанціальність, призначення; пов'язаність із суцим; самодостатність; протяжність, контактність; а також – обов'язкова лексико-семантична реалізація в мові (В. М. Богуцький, Д. І. Воронін, К. Д. Глуховцева, О. М. Євтушок, Н. О. Замощина, Н. Д. Іванова, О. В. Кардашук, І. І. Ковалик, О. С. Колесник, Т. М. Нікульшина, О. М. Присяжнюк, В. Н. Романова, О. О. Селіванова, В. М. Топоров та ін.). Ідентифікаційні ознаки відповідно до де-системи виділяємо у працях вчених такі: вписаність у систему координат (орієнтованість за тривимірною системою координат, за чотирма сторонами світу, відповідно до опозицій: земний / неземний, початок / кінець; верх / низ; верх / середина / низ; той / цей, передній / задній, правий / лівий; близький / далекий), орієнтованість, розташування; векторність (спрямованість), орієнтованість за умовним об'єктом; віддаленість (З. М. Бичко, Н. М. Бобух, В. М. Богуцький, Л. М. Бойко, Д. І. Воронін, Я. В. Закревська, Т. М. Нікульшина, Л. С. Прокопович, В. Н. Романова, Л. В. Романюк, С. В. Сірик, В. М. Топоров та ін.). У лінгвістиці виокремлюємо такі диференційні ознаки просторовості: реальність / ірреальність, об'єктивність / суб'єктивність, зовнішнє / внутрішнє, штучне / природне походження, параметричність, постійність / тимчасовість, безмежність / обмеженість; осяжність / неосяжність, перервність / неперервність, відкритість / закритість; наповненість / пуста; цілісність / дискретність; відокремленість / спільність; конкретність / абстрактність; відмінність; проникність / непроникність, природний / людський, індивідуальність / колективність, геоцентричність / антропоцентричність, освоєний / неосвоєний, природний / штучний, залежність від людини, оціненість: добрий / поганий, свій / чужий (З. М. Бичко, Л. М. Бойко, Д. І. Воронін, М. П. Годована, Л. М. Голіченко, Н. О. Єщенко, Т. І. Жила, Я. В. Закревська, Н. Ф. Клименко, І. І. Ковалик, С. Б. Любарський, Н. В. Піддубна, О. О. Погрібна, Л. С. Прокопович, Я. В. Просалова, В. Н. Романова, Л. В. Романюк, О. О. Селіванова, М. Г. Сенів, С. В. Сірик, В. М. Топоров, П. П. Чучка, Т. О. Ястремська та ін. Важливо те, що будь-який просторовий об'єкт, також віртуальний, має структуру та характеристики універсальної моделі, утвореної за зразком моделі фізичної дійсності. Обов'язкова їх лексикалізація етноцентрична та відбувається через відчуження та присвоєння, аналіз та синтез, залежить від результатів перцепції, інтерпретації, символізування, звіряння отриманих результатів з когнітивним досвідом кожного народу.

Лексика з просторовою семантикою представлена різними видами простору, що різнобічно охарактеризовані. За допомогою виділених рис зможемо ідентифікувати та відібрати локуси, класифікувати їх відповідно до таких критеріїв диференціації: за ознаками розпізнавання, організації простору та розташування (диференціація реальної / ірреальної субстанції за характеристиками об'єктивного / суб'єктивного, індивідуального / соціального, природного / соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до горизонтальної й вертикальної локалізації: просторової трихотомії за вертикаллю: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; тривимірної просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / навколишній світ); протиставлення узагальненості / конкретності, відомого / невідомого, реального / віртуального, а також: призначеності, специфіки наповнення просторових об'єктів, пов'язаності з різними видами орієнтації, належності до видів просторових об'єктів. Їхня семантика має високий рівень образності, великий потенціал до метафоризації, метонімізації, опису одного виду простору через інший. Змістова характеристика субстанціальності найповніше передається у лексико-граматичному класі іменників.

Отже, у цій розвідці ми розглянули бачення поняття «простір» у гуманітаристиці. Було виділено найбільш поширені групи поглядів учених (акцентування на ознаці «координати», тематичний принцип класифікування лексичного матеріалу, відповідно до картографічного сприйняття та диференціації груп слів за їхніми денотатами, дослідження простору як концепту у крослінгвістичних дисциплінах). Відзначаючи великий вклад мовознавців у розробку поняття «простір», узагальнивши риси просторовості, виокремлені ними, вважаємо за потрібне запропонувати класифікувати просторову лексику не за характеристиками денотата або винятково за тематичною спільністю, а за лексико-семантичним принципом, виокремлюючи ядро і периферію словникового складу, розподіляючи слова і лексико-семантичні групи між ними відповідно до міри концентрації ідентифікаційних просторових ознак та залежно від набору диференційних ознак у їхній семантиці (виокремлених нами), обов'язково зважати на частиномовну характеристику. Це зумовлено необхідністю враховувати значно складніший людський досвід оперування просторовими поняттями у житті соціуму. Результати праці є важливими й можуть бути надалі використані для лексико-семантичних студій, присвячених питанням простору та проблемам вивчення слів з абстрактним планом змісту.

Література:

1. Армагеддон (фільм, 1998). *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D0%B4%D0%BE%D0%BD_\(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1998\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B4%D0%B4%D0%BE%D0%BD_(%D1%84%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC,_1998)) (дата звернення: 10.02.2023).
2. Астероїд. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%97%D0%B4> (дата звернення: 10.02.2023).
3. Богуцький В. М. Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов) : дис. ... канд. філол. наук із заг. мовознавства : 10.02.15 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 231 с.
4. Вихованець І. Р. Локативність. *«Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 296–297.73.*
5. Воронін Д. І. Ми та Вони: від моделі простору до моделювання соціокультурної взаємодії *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 50–55.
6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

7. Жайворонков В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
8. Закревська Я. В. Назви місця. *Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті*. Київ : Наукова думка, 1976. С. 28–52.
9. Івашченко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2006. 328 с.
10. Клименко Н. Ф. Назви місця. *«Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін.* Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 365–366.
11. Ковалик І. І. Назви місця в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами (словотвір) *Слов'янське мовознавство*. Київ, 1958. № 2. С. 5–37.
12. Колесник О. С. Лінгвoseміотика міфологічного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 517 с. 165.
13. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : [монографія]. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.
14. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 84–92.
15. Лутава С. М. Використання методу лексико-семантичного поля в сучасній лінгвістиці для характеристики парадигми локусів в українській літературній мові *Science and Education a New Dimension: Philology*. 2018. VI(54), Is: 183, С. 34–38.
16. Лутава С. Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція *Українське мовознавство : міжвідомчий наук. зб. / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко*. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. Вип. 2 (48). С. 61–68.
17. Нікульшина Т. М. Ірреальність у лінгвокогнітивному просторі (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17 / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. 429 с.
18. Прокопович Л. С. Лексико-семантичне поле «Простір» в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Дрогобицький держ. пед. ун-т імені І.Я.Франка. Дрогобич, 2011. 226 с.
19. Селіванова О. О. Опозиція свій – чужий в етносвідомості *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 26–34.
20. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 1 : А–В / ред. тому : П. Й. Горещкий та ін. Київ : Наук. думка, 1970. 799 с.
21. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 2 : Г–Ж / ред. тому : П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. 550 с.
22. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 8 : Природа–ряхтливий / ред. тому : В. О. Винник та ін. Київ : Наук. думка, 1977. 928 с.
23. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 11 : Х–Ь / ред. тому : С. І. Головащук. Київ : Наук. думка, 1980. 699 с.
24. Солдат і смерть. *Добра казка*. URL: <https://dobra-kazka.in.ua/kazky-narodiv-svitu/ukrajinski-kazki/soldat-i-smert/> (дата звернення: 10.02.2023).
25. Тараненко О. О. «Я» (сукупність принципів антропоцентризму, соціально активної особи та андроцентризму) в організації слов'янських іменних (родових) класифікацій *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей / відп. ред. О. О. Тараненко*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 67–71.
26. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2007. 400 с.
27. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : [монографія]. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 236 с.
28. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология (семасиологические этюды) / Академия наук СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. Москва : Наука, 1969. 264 с.

References:

1. Wikipedia. Free encyclopedia, (nd). *Armaheddon (fil'm, 1998)*. [Armageddon (film, 1998)]. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
2. Wikipedia. Free encyclopedia, (nd). *Asteroyid. [Asteroid]*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
3. Bohuts'kyu, V. M. (2010). *Movni modeli prostoru yak kul'turno-natsional'nyy fenomen (na materiali ukayins'koyi, anhliys'koyi ta spans'koyi mov)*. [Linguistic models of space as a cultural and national phenomenon (based on the material of the Ukrainian, English and Spanish languages)]. (Unpublished Doctoral dissertation.) Kyiv national Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
4. Vykhovanets', I. R. (2000). Lokatyvnist' [Locativeness]. In V. M. Rusaniv's'kyu (Ed.), *Ukrayins'ka mova. [Ukrainian language]*. (pp. 296–297). Kyiv: "Ukrainian Encyclopedia" named after M. P. Bazhana [in Ukrainian].
5. Voronin, D. I. (2003). My ta Vony: vid modeli prostoru do modelyuvannya sotsiokul'turnoyi vzayemodiyi. [Us and Them: from a model of space to modeling of sociocultural interaction]. *Movoznavstvo. [Linguistics]*, 5, 50–55 [in Ukrainian].
6. Zhayvoronok, V. V. (2007). *Ukrayins'ka etnolinhvistyka. [Ukrainian ethnolinguistics]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
7. Zhayvoronok, V. (2006). *Znaky ukayins'koyi etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk. [Symbols of ukrainian ethnoculture: dictionary-reference book]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
8. Zakrev's'ka, Y. V. (1976). *Narysy z dialektnoho slovtovoru v areal'nomu aspekti. [Essays on the dialect word-form in the areal aspect]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Ivashchenko, V. L. (2006). *Kontseptual'na reprezentatsiya frahmentiv znannya v naukovu-mystets'kiy kartyni svitu (na materialu ukayins'koyi mystetstvoznavchoyi terminolohiyi)*. [Conceptual representation of fragments of knowledge in the scientific and artistic picture of the world (on the basis of Ukrainian art terminology)]. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho [Dmytro Burago Publishing House] [in Ukrainian].
10. Klymenko, N. F. (2000). Nazvy mistysya [Place names] In V. M. Rusaniv's'kyu (Ed.), *Ukrayins'ka mova. [Ukrainian language]*. (pp. 365–366). Kyiv: "Ukrainian Encyclopedia" named after M. P. Bazhana [in Ukrainian].
11. Kovalyk, I. I. (1958). Nazvy mistysya v skhidnoslov'yans'kykh movakh u porivnyanni z inshymy slov'yans'kymy movamy (slovtovir). [Place names in East Slavic languages in comparison with other Slavic languages (vocabulary)]. *Slov'yans'ke movoznavstvo. [Slavic linguistics]*. Kyiv, 2, 5–37 [in Ukrainian].
12. Kolesnyk, O. S. (2011). *Linhvosemiotyka mifolohichnoho prostoru. [Linguosemiotics of the mythological space]*. (Unpublished Doctoral dissertation.) Kyiv national Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
13. Kochan, I. (2004). *Dynamika i kodyfikatsiya terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasniy ukayins'kiy movi. [Dynamics and codification of terms with international components in modern Ukrainian languages]*. Lviv: Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka [Ivan Franko Lviv National University Publishing Center] [in Ukrainian].

14. Kubryakova, E. S. (2000). О понятиях места, предмета у пространства [About the concepts of place, object and space] In N. D. Arutyunova (Ed.), *Lohycheskyi analiz yazyka. Yazyky prostranstv. [Logical analysis of language. Languages of spaces]*. (pp. 84–92). Moscow: the languages of Russian culture.
15. Lutava, S. M. Vykorystannya metodu leksyko-semantychnoho polya v suchasniy lnhvistytsi dlya kharakterystyky paradyhmy lokusiv v ukraiyins'kiy literaturniy movi. [Using the lexical-semantic field method in modern linguistics to characterize the paradigm of loci in the Ukrainian literary language]. *Science and Education a New Dimension: Philology*, VI(54), Is: 183, 34–38.
16. Lutava, S. Problematyka vvvedennya termina «lokus» v ukraiyins'komu movoznavstvi ta yoho definitsiya. [Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція]. In A. K. Moysiienko (Ed.), *Ukraiyins'ke movoznavstvo: mizhvidomchuy nauk. zb. Ministerstvo osvity i nauky Ukraiyiny; Kyuyiv's'kyu nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. [Ukrainian Linguistics: Interdepartmental Science. coll. Ministry of Education and Science of Ukraine; Kyiv National Taras Shevchenko University]*, 2 (48), (pp. 61–68). Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenko I. S. [I.S. Ivanchenko Publishing House] [in Ukrainian].
17. Nikul'shyna, T. M. (2013). *Irreal'nist' u lnhvokohnytnyynomu prostori (na materialy anhliys'koyi ta ukraiyins'koyi mov)*. [Unreality in the linguistic-cognitive space (on the material of the English and Ukrainian languages)]. (Unpublished Doctoral dissertation.) Kyiv national Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
18. Prokopovych, L. S. (2011). *Leksyko-semantychnye pole «Prostir» v ukraiyins'kiy poetychniy movi druhoyi polovynyXX st.* [The lexical-semantic field "Space" in the Ukrainian poetic language of the second half of the 20th century.]. (Unpublished Doctoral dissertation.) Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine; Drohobyt'sk State Pedagogical University named after I. Y. Franko, Drohobych, Ukraine [in Ukrainian].
19. Selivanova, O. O. (2005). Opozitsiya sviy – chuzhyy v etnosvidomosti. [The opposition "own"–"alien" in ethnic consciousness]. *Movoznavstvo. [Linguistics]*, 1, 26–34 [in Ukrainian].
20. Bilodid, I. K., Horets'kyi P. Y. (Eds.) (1970). *Slovyk ukraiyins'koyi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]*. V. 1. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
21. Bilodid I. K., Dotsenko P. P., Yurchuk L. A. (Eds.) (1971). *Slovyk ukraiyins'koyi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]*. V. 2. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
22. Bilodid I. K., Vynnyk V. O. (Eds.) (1977). *Slovyk ukraiyins'koyi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]*. V. 8. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
23. Bilodid I. K., Holovashchuk S. I. (Eds.) (1980). *Slovyk ukraiyins'koyi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]*. V. 11. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
24. Dobra kazka, (nd). *Soldat i smert'*. [Soldier and death]. Retrieved from <https://dobra-kazka.in.ua/kazky-narodiv-svitu/ukrajinski-kazki/soldat-i-smert/> [in Ukrainian].
25. Taranenko O. O. (2006). «Ya» (sukupnist' pryntsyypiv antropotsentryzmu, sotsial'no aktyvnoyi osoby ta androtsentryzmu) v orhanizatsiyi slov'yans'kykh imennykh (rodovykh) klasyfikatsiy. [“I” (a set of principles of anthropocentrism, socially active person and androcentrism) in the organization of Slavic nominal (generic) classifications]. In O. O. Taranenko (Ed.), *Mova. Lyudyna. Svit: Do 70-richchya profesora M. Kocherhana [Mova. Lyudyna. Svit: Do 70-riчchya profesora M. Kocherhana]*, (pp. 67–71). Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [Publishing center of the Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].
26. Terekhova, S. I. (2007). *Systema oriyentatsiynykh koordynat u movi i movlenni (na materialy ukraiyins'koyi, rosiys'koyi ta anhliys'koyi mov)*. [System of orientational coordinates in language and speech (based on the material of Ukrainian, Russian and English languages)]. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [Publishing center of the Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].
27. Tyshchenko, O. V. (2000). *Obryadova semantyka u slov'yans'komu movnomu prostori. [Ritual semantics in the Slavic language space]*. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [Publishing center of the Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].
28. Tolstoy, N. Y. (1969). *Slavyanskaya heohrafycheskaya terminolohiya (semasyolohycheskye etyudy)*. [Slavic Geographical Terminology (semasiological studies)]. Moscow: Nauka.

Отримано: 10 березня 2023 р.

Прорецензовано: 27 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 28 березня 2023 р.

e-mail: vitalii.maksymchuk@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5625-2213>

Researcher ID: E-7459-2017

Scopus ID: 57201158037

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-292-297

Максимчук В. В. Острозький годонімікон XVI–XVII сторіч. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 292–297.

УДК: 811.161.2'373.211.5"15/16"

Максимчук Віталій Васильович,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ОСТРОЗЬКИЙ ГОДОНІМІКОН XVI–XVII СТОРІЧ

У статті проаналізовано назви вулиць Острога XVI–XVII ст., зафіксовані в історичних джерелах, опублікованих стародавньою та середньопольською мовами. Годоніми схарактеризовано в контексті денотатно-номінативної класифікації. З'ясовано, що формування годонімікону Острога розпочинається наприкінці XVI ст., а перші згадки про назви вулиць засвідчено в Первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. Виокремлено й описано два типи вулицьних назв: годоніми-орієнтири, які допомагали людині орієнтуватися на місцевості, та власне годоніми, що чітко називали вулицю. Окремо проаналізовано назви вулиць, які складаються з власної назви, доповненої вказівкою на зовнішній об'єкт. Визначено, що для середньовічного Острога об'єктами-орієнтирами були князівський замок, міська огорожа (палісад), Луцька і Татарська вежі, став, річка, млини тощо.

З'ясовано, що власне годоніми найчастіше мотивовані назвами етносів (жиди, турки, татари) або видом діяльності людей (шевиці, колісники, гарбарі), які проживали на острозьких вулицях, а також найменуваннями міст (Луцьк, Рівне, Звягель, Кам'янець), у бік яких вела вулиця. Поодинокі годоніми пов'язані з особливостями рельєфу, місцем чи порядком розташування і в історичних документах мають різні варіанти назв, що засвідчує їх некодифікованість і нестабільність. Зафіксовано приклади перейменування окремих вулиць наприкінці XVI ст. і формування поширених у сучасному онімному просторі меморіальних годонімів. Підтверджено, що годонімікон XVI–XVII ст. віддзеркалює ключові відомості з історії розвитку Острога, заселення передмість і соціальної стратифікації міста.

Ключові слова: власна назва, годонім, мотиваційна база, історичні джерела, Острог.

Vitalii Maksymchuk,
candidate of philological sciences, associate professor,
National University of Ostroh Academy

OSTROH STREET NAMES OF XVI–XVII CENTURIES

The article analyzes Ostroh street names of the XVI–XVII centuries, recorded in historical sources published in the Old Ukrainian and Middle Polish languages. Hodonyms are characterized in the context of denotative-nominative classification. It was found out that the formation of Ostroh hodonymicon began at the end of the XVI century, and the first mentions of street names were recorded in the Primary Tribute Register of Ostroh Volost and Zdobvitsky Dvir in 1576. Two types of street names were distinguished and described: hodonyms-landmarks that helped people to orientate them locality, and really hodonyms that clearly named the street. The names of streets, which consist of their own name supplemented by an indication of an external object, were analyzed separately. It has been determined that for medieval Ostroh landmark objects were the princely castle, city fence (palisade), Lutsk and Tatar towers, pond, river, mills, etc.

It was found that really hodonyms are most often motivated by the names of ethnic groups (Jews, Turks, Tatars) or the type of people's activity (shoemakers, wheelwrights, tanners) who lived on the streets of Ostroh, as well as by the names of cities (Lutsk, Rivne, Zviahel, Kamianets), in the direction which were led by the street. Single hodonyms are associated with features of the terrain, place or order of location and in historical documents they have different names, which prove their non-codification and instability. Examples of the renaming of some streets at the end of the XVI century have been recorded and the formation of memorial hodonyms common in the modern onymic space has been fixed. It has been confirmed that the hodonymicon of the XVI–XVII centuries reflects key information from the history of Ostroh development, settlement of suburbs and social stratification of the city.

Keywords: proper name, hodonym, motivational base, historical sources, Ostroh.

Історичний годонімікон щораз частіше привертає увагу дослідників, які вивчають його як безпосередньо, так і в контексті аналізу мікротопонімії. Зокрема, О. Віра, базуючись на книгах уряду ради та лавничого суду, міських книгах прибутків та видатків і лавничій книзі, схарактеризувала годоніми Львова 1382–1448 рр. (Віра, 2021), а історія назв вулиць Переяслава стала об'єктом дослідження Л. Набок (Набок, 2016). У контексті мікротопонімії історичний годонімікон Уманщини XVII–XIX ст. аналізувала О. Василик (Василик, 2015); Південно-Західного Опілля – О. Лужецька (Лужецька, 2015); Самбірського циркулу кінця XVIII – початку XIX ст. – О. Мосур (Мосур, 2019) та ін. Історичний годонімікон Острога як одного з найбільших українських міст періоду Середньовіччя не був об'єктом лінгвістичних досліджень, хоча, описуючи розвиток міста та його соціальну стратифікацію, про назви острозьких вулиць згадують такі історики, як: С. Кардашевич (Kardaszewicz, 1913), Й. Новицький (Nowicki, 1938), М. Ковальський (Ковальський, 1998), Т. Вихованець (Вихованець, 2004), В. Атаманенко (Атаманенко, 2009, 2010), О. Романчук (Романчук, 2010), М. Бирук (Бирук, 2011), П. Ричков (Ричков, 2011) та ін. Спробу пояснити походження окремих годонімів Острога, зокрема й історичних, здійснив український ономаст Я. Пура (Пура, 1990; Пура, 2002) та краєзнавець Г. Равчук (Равчук, 1961).

У сучасній ономастиці годоніми – назви вулиць – здебільшого розглядають як складник мікротопонімії (див. праці О. Лужецької, О. Мосур), хоча в «Словнику української ономастичної термінології» зазначено, що мікротопоніми – це

«назви урочищ, полів, гаїв, лісів, частин лісів, лук, господарських угідь, мікроспоруд (колодязів, мостів, будок, вишок, зимівель, кордонів, мисливських будиночків тощо)» (СУОТ, 2012: 122). На думку М. Торчинського, мікротопонім – це одиниця градації власних назв за розмірами денотата або за лінією «макро – мезо – мікро», тому в «денотатно-номінативній типології» потрібно залишити лише ті терміни, які безпосередньо пов'язані з характером іменованих об'єктів» (Торчинський, 2008: 104). Відповідно в класифікації дослідника, з якою ми цілком погоджуємося, годонім може бути складником і урбанонімії, і пагонімії, які зі свого боку входять до ойкохоронімії → хоронімії → терронімії → топонімії (Там само: 548).

Мета статті – схарактеризувати годонімікон Острога XVI–XVII ст.; з'ясувати мотиваційну базу назв острозьких вулиць.

Матеріалом дослідження слугували назви вулиць, зафіксовані в таких документах: Підтвердження прав Беати Костелецької на мастки покійного чоловіка з уписанням акту їх поділу в 1542 р. між нею та її дочкою Гальшкою (ОО, 2004: 30–38), Первинний поборовий реєстр Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. (ОО, 2004: 47–69), Акт поділу володінь В.-К. Острозького між його синами в 1603 р. (ОО, 2004: 74–103), Фрагмент ревізії володінь О. Острозького перед їх поділом між його дочками 1620 р. (ОО, 2004: 185–292), Інвентар ординатської частини Острозької волості 1621 р. (ОО, 2004: 292–329), Акт Острозького парафіяльного костелу від 1622 р. (Akta, 1934: 192–214), Ревізія острозьких мастків А.-А. Ходкевич 1654 р. (ОО, 2004: 363–383), ревізії Острога та Острожчини 1687 та 1690 рр. (Вихованець, 2004: 10–12), Інвентар міста Острога 1708 р. (Nowicki, 1938: 179–229), написаних середньопольською та староукраїнською мовами. На жаль, у створенні джерел з історії Острога є понад двадцятирічні перерви, тому комплексно й об'єктивно проаналізувати годонімний простір міста XVI–XVII ст. надзвичайно важко.

Від першої згадки про Острог минуло понад 920 років. Іпатіївський літопис стверджує, що 1100 року за рішенням Ветичівського з'їзду місто передано Давидові Ігоровичу, онукові Ярослава Мудрого (Літопис, 1989: 155). Історичні джерела XII – I половини XVI ст. описують різні події, пов'язані з Острогом та його володарями, однак не містять жодних згадок про назви тодішніх вулиць. Наприклад, у Підтвердженні прав Беати Костелецької на мастки покійного чоловіка з уписанням акту їх поділу в 1542 р. між нею та її дочкою Гальшкою йдеться про «место Острозькое со всьми улицами» (ОО, 2004: 30), проте жодної назви вулиці не вказано. В Акті введення у володіння Острозькою волостою Беати та Гальшки Острозьких 1542 р. згадано про «людей на Бельмажу» («ludzie na Bielmażu») (ОО, 2004: 20), тодішньому селу, згодом – передмістю, а тепер вулиці в Острозі.

Перші свідчення про острозькі годоніми XVI ст. маємо в Первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р., де, окрім Бельмажа, згадано про «домки на улицы Зарванскои» (ОО, 2004: 48) та «за местом на улицы Зарванскои» (ОО, 2004: 50). Дослідники стверджують, що вже наприкінці XVI ст. можна говорити про перейменування вулиці в Острозі. Зокрема вулиця Грецька, на якій жили вчені-греки, згодом отримала назву Староєврейська (Старожидівська) (Nowicki, 1938: 187; Ричков, 2011: 284).

У джерелах XVII ст. зафіксовано понад 50 різноманітних годонімів. Окрім того, документи подають відомості про назви передмість Острога. Наприклад, в Акті поділу володінь В.-К. Острозького між його синами 1603 р. йдеться про такі передмістя: Зерванскоє, Губина Воля, Загроде, Завале, Зар'фче, Тыновци, Тыновци другие, Залуже, Билняж (Бельмаж) і Хорночи (Хорночі) (ОО, 2004: 86–103). Акт парафіяльного костелу 1622 р. згадує Суху Волю та Мокру Волю (Akta, 1934: 199, 202).

Відповідно до денотатно-номінативної класифікації М. Торчинського, назви передмість належать до ойконімів (Торчинський, 2008: 100), а не годонімів, отже, вони не будуть об'єктом нашого аналізу.

Зважаючи на структуру годонімів Острога XVI–XVII ст., їх розподілено на два типи: описові годоніми-орієнтири та власне годоніми. До першого типу належать назви, «смысл яких допомагає людині орієнтуватися на місцевості, дізнаватися про місцезнаходження і характер об'єктів» (Торчинський, 2008: 458), напр.: *На Болоню* (ОО, 2004: 97), *на Болоню гребля ку Заставю* (ОО, 2004: 98), *vlica w tyle domow rynkowych* (ОО, 2004: 299), *vlica za mostkiem* (ОО, 2004: 300), *przed Zamek* (Akta, 1938: 195), *Parkan ku Luckiej Bronie* (Akta, 1938: 196), *ulica w Zamku* (Akta, 1938: 200), *w Parkanie* (Akta, 1938: 202) та ін. О. Віра зауважує, що «такі назви не були ані площею, ані ринком, ані навіть вулицею, та все ж об'єднували будинки чи іншу нерухому власність під одною називничою ознакою впродовж багатьох років» (Віра, 2021: 82).

До другого типу належать годоніми, що мають чітке найменування, як-от: *улица названая Красна гора* (ОО, 2004: 89), *улица Зкнела* (ОО, 2004: 95), *vlica Kolesnicka* (ОО, 2004: 197), *ulica Krasnogorska* (Akta, 1938: 196), *ulica Zarwanska* (Akta, 1938: 201) тощо. Окремий тип формують годоніми, які містять чітке найменування з одночасною вказівкою на зовнішній об'єкт. Наприклад, назва *vlica Krasna gora od Rynku ku bronie* (ОО, 2004: 296) засвідчує, що вулиця Красна гора тягнеться від Ринку до Луцької вежі.

Годоніми-орієнтири фіксують вулицю в міському просторі з указівкою на якийсь відомий об'єкт, як штучний, так і природний. Для середньовічного Острога такими об'єктами слугували: замок, міська огорожа (палісад), Луцька і Татарська вежі, став, річка, млини тощо.

Годоніми-орієнтири вказують на розміщення вулиці, яке може бути:

1) перед якимсь об'єктом: *перед замкомъ* (ОО, 2004: 48), *улица першая перед замком* (ОО, 2004: 89), *domy przed zamkiem, przed parkanem* (ОО, 2004: 296), *Przed Zamek* (Akta, 1938: 195). Зазначимо, що окремі історики називають цю вулицю *Передзамкова* (Атаманенко, 2009: 165), однак офіційно лексикалізація прийменниково-іменникової конструкції не відбулася. У документах пізнішого періоду зафіксовано назви *Ulica od Zamku do Parkanu* (Nowicki, 1938: 181), *Na Podzamczu, Підзамче, Замкова*;

2) у якомусь об'єкті: *w Rynku* (ОО, 2004: 193), *ulica w Zamku* (Akta, 1938: 200), *w Parkanie* (Akta, 1938: 202);

3) навпроти якогось об'єкта: *vlica przeciw parkanu* (ОО, 2004: 189), *напроти дзвіниці* (Вихованець, 2004: 11);

4) у напрямку від якогось об'єкта: *vlica od Ostroga* (ОО, 2004: 194) – вулиця в Застав'ї, названому в документі містом (сучасний мікрорайон Нове місто), *vlica od stawu* (ОО, 2004: 196), *vlica od Zagrodzia* (ОО, 2004: 299), *Від млинів, Під муrom від Дубна* (Вихованець, 2004: 11);

5) у напрямку до якогось об'єкта: *на Болоню греблю ку Заставью* (ОО, 2004: 98), *Parkan ku Luckiej Bronie* (Akta, 1938: 196); у деяких назвах маємо уточнену локалізацію, яка містить початковий і кінцевий об'єкти: *Parkan od bramy Wielboyskiej az do Zarwanskiej* (ОО, 2004: 191);

- 6) позаду якогось об'єкта: *Domy w tyle tej vlice* (ОО, 2004: 298), *vlica w tyle domow rynkowych* (ОО, 2004: 299);
7) за якимсь об'єктом: *vlica za mostkiem* (ОО, 2004: 300).

Власне годоніми Острога XVI–XVII ст. дуже неоднорідні з погляду мотиваційної бази, адже їх формування відбувалося під впливом різних історичних чинників. Найчастіше пам'ятки фіксують відетнонімі й відтопонімі деривати та власні назви, мотивовані професійною діяльністю людей, які проживали на тій чи тій вулиці.

Найбільшою кількістю різноструктурних годонімів репрезентовано назви вулиць, мотивовані етнонімом «жид»: *vlica Stara Żydowska* (ОО, 2004: 76) (на лівому полі архівного документа зазначено *ulica Żydowska* (ОО, 2004: 83)), *улиця Стара Жидовська* (ОО, 2004: 90), *vlica Nowa Żydowska* (ОО, 2004: 80), *улиця Новая Жидовская* (ОО, 2004: 95), *vlica nazwana Żydowska mostowa* (ОО, 2004: 190), *vlica Żydowska Wielka, Żydowska vlica* (ОО, 2004: 297). На Жидівській вулиці проживали майже всі острозькі євреї, була єврейська школа і єврейський шпиталь (Бирук, 2011: 386). В. Яремчук і Я. Бондарчук зазначають, що «у східному напрямку з площі виходило дві вулиці, заселені євреями: Старожидівська, на якій стояла синагога, та Новожидівська», що закінчувалася Жидівською, або Заріцькою, брамою (Яремчук & Бондарчук, 2004). Що стосується вулиці Жидівська мостова, згаданої в інвентарі 1620 р., то Т. Вихованець стверджує, що вона збігається з вулицею Новою Жидівською з акту 1603 р. (Вихованець, 2004: 10). Й. Новицький простежує таку еволюцію назв цієї вулиці: «Колись вул. Грецька, у XVII ст. – Жидівська, пізніше – Старожидівська, Шкільна, а зараз (станом на 1938 рік. – В. М.) – Єрусалимська» (Nowicki, 1938: 187).

Відетнонімі назви Турецька (*vlica Turecka* (ОО, 2004: 194)) і Татарська (*vlica Tatarska* (ОО, 2004: 300)), засвідчені в документах 1620 і 1621 рр., указують, що на цих вулицях проживали турки й татари відповідно. Згідно з ревізією володінь О. Острозького 1620 р., на Турецькій вулиці проживав Лук'ян Турок (Łukian Turczyk) (ОО, 2004: 194). Г. Равчук стверджує, що назва Турецької вулиці походить від того, що «на ній зупинялись турецько-татарські посольства та купці» (Равчук, 1961: 2). Інвентар ординатської частини Острозької волості 1621 р. засвідчує, що на Татарській вулиці стояли татарські будинки й мечеть і мешкало багато татар – Тиміш Татарин, Яско Татарин, Монтуш Татарин, Алзбіка Татарка, Акулка Татарка, Богданиха Татарка, удова Татарка (ОО, 2004: 300). С. Кардашевич зазначає, що К. Острозький, розгромивши татар під Слущком (1508 р.) і Вишнівцем (1512 р.), поселив полонених в Острозі на Зарванському передмістю, сьогодні – вулиця Татарська, надавши їм певні свободи (Kardaszewicz, 1913: 24).

Відтопонімі годоніми мотивовані назвами міст, у напрямку яких простягалися вулиці. *Улиця Луцька* (ОО, 2004: 89) вела до Луцької вежі, через яку йшла дорога на Луцьк і Дубно. В інвентарях XVIII ст. цю вежу названо Дубенською, пор., *Ulica od Rynku ku Dubieńskiej Bramie idąca* (Nowicki, 1938: 183). Вулиця Рівненська (*Vlica Roweńska* (ОО, 2004: 298)) була розміщена на шляху до Рівного, Звягельська, або Водна (*Zwiahelska, czyli Wodna* (Kardaszewicz, 1913: 186), – до Звягеля, а Кам'янецька (*vlica Kamieniecka* (ОО, 2004: 196)) – до Кам'янця. Г. Равчук зауважує, що «вулиця Кам'янецька одержала таку назву від того, що з неї йшов шлях на Кам'янець-Подільськ, який у той час був одним із головніших пунктів, де зосереджувалась торгівля з Туреччиною» (Равчук, 1961: 2).

Вулиці, назви яких мотивовані діяльністю людей, що там проживали (*vlica Szewska* (ОО, 2004: 195), *vlica Kolesnicka* (ОО, 2004: 197), *вулиця Гарбарська* (Вихованець, 2004: 10)), згадані лише по одному разу в історичних документах. Це не дає підстав з упевненістю говорити про походження їхніх назв. Однак припускаємо, що вони утворені від апелютивів «швець» – «майстер, що шиє і лагодить взуття» (СУМ-11: XI, 429), «колісник» – «колісний майстер» (СУМ-11: IV, 225) і «гарбар» – «кушнір» (застаріле) (СУМ-11: II, 29). У ревізії володінь О. Острозького 1620 р. зазначено, що на Шевській вулиці проживали Семен Швець і Степан Швець.

Інші власне годоніми мають різне походження і їх складно типологізувати за мотиваційною базою, тому розглянемо їх індивідуально, дотримуючись хронологічного принципу.

Годонім Зарванська (*улиця Зерванска* (ОО, 2004: 89), *vlica Zerwanska* (ОО, 2004: 75)) мотивований тим, що ця вулиця розташована за ровом: починалася від будинків на ринку і тягнулася аж до самої Зарванської, або Татарської, брами (ОО, 2004: 89). В. Атаманенко зазначає, що йдеться про «рів, який первісно відокремлював посад, а потім увійшов до складу міста» (Атаманенко, 2009: 161). Я. Пура припускає, що Зарванська названа за іменем урочища Зарва в значенні «урвище», «обрив», «брила землі» (Пура, 2002: 8), однак не наводить прикладів фіксації цього хороніма в історичних джерелах. У пізніших документах масмо розподіл цієї вулиці на дві, що зумовлено розширенням середмістя: *vlica Zarwanska ku bronie* (ОО, 2004: 297), тобто розміщена до Татарської вежі, і *vlica Zarwanska za broną* (ОО, 2004: 299) – розміщена за Татарською вежею. В акті парафіяльного костелу 1622 р. йдеться про вулицю Зарванську (*ulica Zarwanska* (Akta, 1938: 201)), однак за переліком жителів і будинків вона збігається із Зарванською до вежі, згаданою в інвентарі 1621 р. Це засвідчує, що годонімі простір середньовічного Острога ще не був кодифікований і відповідно в документах різних років уживали інші назви тих чи тих вулиць (пор. вище варіантні назви Жидівської вулиці). У працях істориків вулиця Зарванська має різне найменування, незафіксоване в офіційних документах, як-от: *Зарванська в місті, Зарванська поза середмістям, Зарванська замська* (Атаманенко, 2009: 165).

Вулиця Красна гора (*улиця названа Красна гора* (ОО, 2004: 89), *vlica nazwana Krasna Gora* (ОО, 2004: 75)), яка йшла з Луцької вулиці аж під паркан, – одна з найдавніших в Острозі. Годонім виник шляхом лексикалізації й онімізації словосполучення з опорним поняттям «гора» й означенням, похідним від прикметника «красний» – «гарний, прекрасний, чудовий» (СУМ-11: IV, 327). Також вважаємо, що назва гори може бути зумовлена наявністю в її надрах червоної глини, яку використовували для оздоблення будинків чи князівського замку. Я. Пура припускає, що Красна гора могла бути улюбленим місцем острозького князя Василя Красного (Пура, 2002: 9). В акті парафіяльного костелу 1622 р. цей годонім згадано як *Ulica Krasnogorska* (Akta, 1938: 196), тобто та, що розташована на Красній горі. З такою назвою вулиця й відома нині, хоча у XX ст. її називали Красногорка, надавши основі *красн-* революційного значення.

Вулиця *Пречниці* (ОО, 2004: 89), *Przecznica* (ОО, 2004: 75) тягнулася від Красної гори вгору у поперечному напрямку до вулиці Луцької. Її назва мотивована польським апелютивом *przecznica* – «вулиця, перпендикулярна до головної магістралі або іншої вулиці» (SJP, 1997–2023). В інвентарі 1621 р. вона згадана як Поперечна з уточненою локалізацією – *ulica Poprzeczna na Krasney górze* (ОО, 2004: 297), тобто вулиця, розташована поперек вулиці Луцької на Красній горі. В інших

документах ця назва не трапляється. В Акті парафіяльного костелу 1622 р. зафіксована вулиця Друга Красногірська (*Ulica druga Krasnogorska* (Akta, 1938: 202)), окремі будинки й жителі якої збігаються з реєстром вулиці Поперечної.

В історичних джерелах вулицю Низьку часто подано з описками: *улиця местская* (ОО, 2004: 95), *vlica Wiska* (ОО, 2004: 80) з коментарем на звороті архівного документа: *має буту Niska, Nysska* (ОО, 2004: 84), *vlica Niska* (ОО, 2004: 190), *Niska ulica* (Akta, 1938: 209). Її назва мотивована місцем розташування – у нижній частині міста: «идеть з Рынку... на дол» (ОО, 2004: 95).

Годонім вулиця Гнила (*улиця Згнела* (ОО, 2004: 95), *vlica Zgniela* (ОО, 2004: 80), *vlica Gnila* (ОО, 2004: 189), *ulica Gnila* (Akta, 1938: 201)) виник унаслідок субстантивзації та онімізації прикметника «гнилий» і вказував на те, що вулиця простягалася біля водойми або болота чи вела на «низинну прирічкову частину міста» (Атаманенко, 2010: 274). Припускаємо, що назва вулиці може бути пов'язана з потамонімом Гнилка (Гнила) – річка в середньовічному Острозі, притока Вілії (див. план Острога XVII ст. у: Шумовський, 1964: 27).

Вулиця Флячина (*Vlica Flaczyna* (ОО, 2004: 196)) згадана в ревізії володінь О. Острозького 1620 р. Її назву пов'язуємо з германізмом *фляки* – «свинячі або телячі тельбухи, порізані на шматочки і зварені в пшоняній каші» (ЕСУМ: VI, 113), який потрапив в українську мову через польське посередництво; пор. у польській мові: *flak* – «копчена ковбаса з кишок тварин», «частина нутрощів тварин» (SJP: 1997–2023). Як свідчить реєстр, на цій вулиці були хати-пустки та проживав Грицько Ковбаса (ОО, 2004: 196), який, припускаємо, міг робити ковбаси з фляків. Нутрощі йому могли постачати Ясько Фляка, Андрій Фляка і Ждан Фляка, що мешкали на Колісницькій вулиці (ОО, 2004: 197). Окрім того, реєстр указує, що на території Застав'я проживали різники, відповідно, могла бути різниця (бойня), відходи з якої викидали на вулицю Флячину. Незважаючи на наявність у годонімі посесивного суфікса *-ин-*, відантропонічне походження назви вважаємо малоімовірним.

Назва вулиця Каліча (*vlica Kalecza* (ОО, 2004: 298), у С. Кардашевича – *ulica Kalecka* (Kardaszewicz, 1913: 108)) походить від іменника «каліка»: а) «той, хто позбувся якої-небудь частини тіла або втратив здатність рухати нею», б) «жебрак, що випрошує милостиню» (СУМ-11: IV, 78). Годонім мотивовано одночасно обома значеннями субстантива, адже в інвентарі 1621 р. зазначено, що на вулиці Калічій жили самі старці, а також Бакакучучка Стариця, Калічиха баба й Гавриш Гайдук між каліками (ОО, 2004: 298).

Вулиця Мостова, згадана в ревізії 1687 р., була в частині Острога, що колись належала О. Острозькому. Т. Вихованець припускає, що вона названа так, бо «вела до моста через Вілію на Заріччі» (Вихованець, 2004: 10). Намагаючись локалізувати цю вулицю, дослідник стверджує, що «йдеться про колишню Жидівську мостову» (1620 р.), яка зі свого боку збігається з Новожидівською (1603 р.). Зараз це, очевидно, вулиця Мануїльського (Там само), із 2016 р. – Східна. Не заперечуючи версію Т. Вихованця, вважаємо, що назва вулиці може походити від субстантивованого прикметника «мостова» в значенні «те саме, що брук» (СУМ-11: IV, 809) – «дорога або вулиця (мостова), вимощена камінням» (СУМ-11: I, 241). Тобто йдеться про вимощену вулицю, яка не обов'язково вела до моста чи через нього.

Годонім вулиця Рибна (Вихованець, 2004: с. 10) виник унаслідок субстантивзації та онімізації прикметника «рибний» у формі жіночого роду. Т. Вихованець зазначає, що ця вулиця була розташована поблизу острозького ринку (Там само), де торгували рибою. Уважаємо, що годонім може мати й іншу мотивацію – походити від прикметника «рибний» у значенні «багатий рибою» (СУМ-11: VIII, 528), тобто пов'язаний із рибними місцями Вілії.

Назви новоміських вулиць Третя і Четверта, згадані в ревізії 1687 р. (Вихованець, 2004: 11), утворено внаслідок субстантивзації та онімізації відповідних порядкових числівників. Нумеративний атрибут може вказувати на порядок розташування цих об'єктів у просторі або появи в часі, пор.: *улица першая перед замком* (ОО, 2004: 89), *ulica druga Krasnogorska* (Akta, 1938: 202).

Годонім вулиця Каролінська (Вихованець, 2004: 10) походить від топоніма Каролін, який двічі згадано в ревізії острозьких маєтків А.-А. Ходкевич 1654 р.: *Miasto Karolin przy Ostrogu, Domy zydowskie na Karolinie* (ОО, 2004: 366), тобто йдеться про одне з недавніх острозьких передмість. Погоджуємося з припущенням Т. Вихованця, що ця назва мотивована власним іменем Кароль, імовірно, на честь Яна-Кароля Ходкевича, чоловіка А.-А. Ходкевич (Вихованець, 2004: 10). У такому разі власну назву вулиця *Каролінська* вважаємо першим у годонімоконі Острога меморіальним онімом – таким, що увічноє пам'ять про людину. Частотними такі назви стали лише у XX ст.

Окрім власне годонімів, в аналізованих документах засвідчено незначну кількість власних назв, які містять конкретну назву вулиці, доповнену одночасно вказівкою на зовнішній об'єкт. До таких онімів належать згадані вище *vlica Krasna gora od Rynku ku bronie* (ОО, 2004: 296), що містить початкову (Ринок) і кінцеву (Луцька вежа) точку; *vlica Zarwanska ku bronie* (ОО, 2004: 297) і *vlica Zarwanska za broną* (ОО, 2004: 299), які уточнюють розміщення вулиці – до Татарської вежі та за нею.

У ревізії 1620 р. поряд із вулицею Низькою згадано Низьку від ріки (*vlica Nizka od rzeki* (ОО, 2004: 197)), а в інвентарі 1621 р. зафіксована вулиця Висока від криниці (*vlica Wysoka od studnie* (ОО, 2004: 299)). В обох випадках маємо вказівку на зовнішній орієнтир як початкову точку вулиці – ріку, очевидно, Вілію, та криницю. Подекуди такі орієнтири оформлено як синтаксичну конструкцію, що чітко описує локалізацію вулиці, однак не вважаємо її структурним елементом годонімів, бо в інших документах вуличні назви вжито самостійно, пор.: *Улиця Згнела, котора починаеть ся [иду]чи, одною пераєю почавши одъ Петра Кравца, а кончит ся аж по Свид[е]рського Кравца* (ОО, 2004: 95) – *Vlica Gnila* (ОО, 2004: 189) – *Ulica Gnila* (Akta, 1938: 201).

Отже, формування годонімікону Острога розпочинається наприкінці XVI ст., а перші згадки про назви вулиць зафіксовано в Первинному поборовому реєстрі Острозької волості та Здовбицького двору 1576 р. Упродовж XVII ст. пам'ятки фіксують годоніми-орієнтири, які вказують на розміщення вулиці перед чи за об'єктом, навпроти чи позаду нього, у напрямку від або до об'єкта тощо. Такими орієнтирами були князівський замок, Луцька і Татарська вежі, палісад, ріка, став, млини.

Власне годоніми найчастіше мотивовані назвами етносів (жиди, турки, татари) або видом діяльності людей (шевці, колісники, гарбарі), які проживали на цих вулицях, та найменуваннями міст (Луцьк, Рівне, Звягель, Кам'янець), у бік яких вела вулиця. Поодинокі годоніми пов'язані з особливостями рельєфу, місцем чи порядком розташування і в історичних документах мають різні варіанти назв, що засвідчує їх некодифікованість і нестабільність. Уже в XVI–XVII ст.

спостерігаємо приклади перейменування окремих вулиць і формування поширених у сучасному онімному просторі меморіальних найменувань. Деякі годоніми поряд із власною назвою вулиці містять указівку на якийсь об'єкт, що допомагало людям орієнтуватися в просторі або розмежовувати тотожні назви. Загалом годонімікон XVI–XVII ст. віддзеркалює ключові відомості про історію розвитку Острога, заселення передмість і соціальну стратифікацію міста.

Перспективним вважаємо вивчення назв острозьких вулиць XVIII–XXI ст., що дасть змогу простежити еволюцію годонімікону та з'ясувати вплив екстра- й інтралінгвальних чинників на формування вуличних найменувань у місті, яке перебувало під владою Російської імперії та Польщі, радянською та німецькою окупацією, а разом зі здобуттям незалежності України деколонізувало свій онімний простір.

Література:

- Атаманенко В. Інвентарі як джерело вивчення просторової організації Острога другої половини XVI – першої половини XVII ст. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. Острог, 2009. Вип. 2. С. 157–169.
- Атаманенко В. Острозька академія та розвиток міста. *Замойська академія та Острозька академія в історично-культурній перспективі. Сучасні імплікації для транскордонної співпраці*. Замость, 2010. С. 261–279.
- Бірук М. Населення Острога в кінці XVII ст. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. Острог, 2011. Вип. 3. С. 382–389.
- Василик О. Б. Мікротопонімія Уманщини XVII–XIX ст. : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2015. 20 с.
- Вихованець Т. Ревізії Острога та Острожчини 1687 та 1690 рр. як джерела до вивчення топографії міста кінця XVII ст. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2004. Вип. 1. С. 10–12.
- Віра О. В. Найдавніші годоніми Львова. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2021. Том 4. С. 80–91.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- Ковальський М. П. Етюди з історії Острога : нариси. Острог : Острозька академія, 1998. 288 с.
- Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. XVI+591 с.
- Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2015. 20 с.
- Мосур О. С. Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття: Самбірський циркул : дис.... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2019. 804 с.
- Набок Л. М. Вулиці міста Переяслава: історія назв. *Краєзнавство Переяславицини: дослідження, проблеми, постаті : матеріали круг. столу, 16 жовт. 2015 р.* / редкол. : О. В. Колибенко, О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2016. С. 91–105.
- ОО – Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / упор. В. Атаманенко ; ред. Л. Винар. Острог, 2004. 384 с. (Серія "Історичні джерела", Т. 1).
- Пура Я. О. Край наш у назвах. Рівне : Перспектива, 2002. Т. 4. 280 с.
- Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини. Рівне, 1990. Т. 1 (А – З). 207 с.
- Равчук Г. Про походження назв площ і вулиць Острога. *Зоря комунізму*. 1961. 10 черв. С. 2.
- Ричков П. Острог (архітектурно-планувальний розвиток міста). *Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія / ред. кол. : І. Пасічник, П. Кралюк та ін. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. С. 282–287.*
- Романчук О. Матеріали до топоніміки міста Острога. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2010. Вип. 4. С. 196–199.
- СУМ-11 – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
- СУОТ – Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
- Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
- Шумовський П. Остріг : історичний нарис / передм. В. Сенютовича-Бережного. Маргет ; Вінніпег : Інститут дослідів Волині, 1964. 128 с.
- Яремчук В., Бондарчук Я. Магдебурзьке право в Острозі: європейські традиції в українському контексті. *День*. 2004. № 36. URL : <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/mahdeburzke-pravo-v-ostrozi-yevropeyski-tradytsiyi-v-ukrayinskomu-konteksti> (дата звернення: 07.02.2023).
- Akta kościoła farnego ostrogskiego od 1622 r. / wydał Jakób Hoffman. *Rocznik Wołyński*. Równe, 1934. T. 3. S. 192–214.
- Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga : materiały do historyi Wołynia. Warszawa ; Kraków, 1913. 293 s.
- Osiedłość Miasta Ostroga Anno 1708. Części Jaśnie Oświeconej Księżny Jejmości Marszałkowej Wielkiej koronnej / wydał Józef Nowicki. *Rocznik Wołyński*. Równe, 1938. T. VII / pod. red. J. Hoffmana. S. 179–229.
- Słownik języka polskiego. 1997–2023. URL : <https://sjp.pwn.pl> (07.02.2023).

References:

- Atamanenko, V. (2009). Inventari yak dzherelo vyvchennya prostorovoyi orhanizatsiyi Ostroha druhoyi polovyny XVI – pershoyi polovyny XVII st. [Inventories as a source for the study of the spatial organization of Ostroh of the second half of XVI – the first half of XVII century]. *Istoriya muzeynytstva, pam'yatkookhoronnoyi spravy, krayeznavstva i turyzmu v Ostrozi ta na Volyni [History of museology, monument preservation, local history and tourism in Ostroh and Volyn]*, 2, 157–169 [in Ukrainian].
- Atamanenko, V. (2010). Ostroz'ka akademiya ta rozvytok mista [Ostroh Academy and the development of the city]. *Zamoys'ka akademiya ta Ostroz'ka akademiya v istorychno-kul'turniy perspektivy. Suchasni implikatsiyi dlya transkordonnoyi spivpratsi [Zamoyska Academy and Ostroh Academy in a historical and cultural perspective. Contemporary implications for cross-border cooperation]*, 261–279 [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Buchko, D. H. & Tkachova N. V. (Eds.). 2012. *Slovyk ukrayins'koyi onomastychnoyi terminolohiyi [Dictionary of the Ukrainian onomastic terminology]*. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
- Byruk, M. (2011). Naselennya Ostroha v kintsi XVII st. [The population of Ostroh at the end of the XVII century]. *Istoriya muzeynytstva, pam'yatkookhoronnoyi spravy, krayeznavstva i turyzmu v Ostrozi ta na Volyni [History of museology, monument preservation, local history and tourism in Ostroh and Volyn]*, 3, 382–389 [in Ukrainian].
- Hoffman, J. (Ed.). (1934). Akta kościoła farnego ostrogskiego od 1622 r. [Files of the Ostroh parish church from 1622]. *Rocznik Wołyński [Volyn Yearbook]*, 3, 192–214 [in Polish].
- Kardaszewicz, S. (1913). Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: materiały do historyi Wołynia [The earlier history of Ostroh: materials for the history of Volyn]. Warszawa; Kraków [in Polish].
- Koval's'kyi, M. P. (1998). *Etyudy z istoriyi Ostroha: narysy [Studies on the history of Ostroh: essays]*. Ostroh [in Ukrainian].

9. Luzhets'ka, O. B. (2015). Mikrotoponimiya Pivdenno-Zakhidnoho Opillya [Microtoponymy of South-Western Opilya]. Abstract of PhD dissertation. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
10. Mel'nychuk, O. S. (Ed.). (1982–2012). Etymologichnyy slovnyk ukraïns'koyi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: u 7 t. T. 1–6. Kyiv [in Ukrainian].
11. Mosur, O. S. (2019). Mikrotoponimiya kintsya XVIII – pochatku XIX stolittya: Sambirskyy tsyrkul [Microtoponymy of the end of XVIII – the beginning of XIX cc.: Sambirskyy cyrkul]. PhD dissertation. L'viv [in Ukrainian].
12. Myshanych, O. V. (Ed.). (1989). Litopys rus'kyy [Russian Chronicle] / per. z davn'orus. L. Ye. Makhnovtsya. Kyiv [in Ukrainian].
13. Nabok, L. M. (2016). Vulytsi mista Pereyaslava: istoriya nazv [Streets of Pereyaslav: the history of names]. *Krayeznavstvo Pereyaslavshchyny: doslidzhennya, problemy, postati* [Local history of Pereyaslavshchyna: research, problems, figures], 91–105 [in Ukrainian].
14. Nowicki, J. (Ed.). (1938). Osiałość Miasta Ostroga Anno 1708. Części Jaśnie Oświeconej Księżny Jejmości Marszałkowej Wielkiej koronnej [Estate of Ostroh Anno 1708. Parts of Her Majesty the Great Crown Princess]. *Rocznik Wołyński* [Volyn Yearbook], VII, 179–229 [in Polish].
15. PWN. (Eds.). (1997–2023). Słownik języka polskiego [Dictionary of Polish language]. URL : <https://sjp.pwn.pl> (07.02.2023) [in Polish].
16. Pura, Ya. O. (2002). Kray nash u nazvakh [Our country in the names]. Rivne: Perspektyva. T. 4 [in Ukrainian].
17. Pura, Ya. O. (1990). Pokhodzhennya nazv terytorial'nykh mikroob'ektiv Rivnenshchyny [The origin of the names of territorial micro-objects of the Rivne region]. Rivne. T. 1 (A – Z) [in Ukrainian].
18. Ravchuk, H. (1961). Pro pokhodzhennya nazv ploshch i vulyts' Ostroha [About the origin of the names of the squares and streets of Ostroh]. *Zorya komunizmu* [The dawn of communism]. 10 cherv. [in Ukrainian].
19. Romanchuk, O. (2010). Materialy do toponimiki mista Ostroha [Materials for the toponymy of Ostroh]. *Ostroz'kyy krayeznavchyy zbirnyk* [Ostroh local history collection], 4, 196–199 [in Ukrainian].
20. Rychkov, P. (2011). Ostroh (arkhitekturno-planuvannyi rozvytok mista) [Ostroh (architectural and planning development of the city)]. *Ostroz'ka akademiya XVI–XVII stolittya. Entsyklopediya* [Ostroh Academy of XVI–XVII centuries. Encyclopedia], 282–287 [in Ukrainian].
21. Shumovskyy, P. (1964). Ostroh: istorychnyy narys [Ostroh: a historical essay]. Marget; Vinnipeg: Instytut doslidiv Volyni [in Ukrainian].
22. Torchynskyy, M. M. (2008). Struktura onimnoho prostoru ukraïns'koyi movy [The structure of the nominal space of Ukrainian language]: monohrafiya. Khmel'nyts'kyy: Avist [in Ukrainian].
23. Vasylyk, O. B. (2015). Mikrotoponimiya Umanshchyny XVII–XIX st. [Microtoponymy of Uman region of XVIII–XIX centuries]. Abstract of PhD dissertation. Vinnytsya [in Ukrainian].
24. Vira, O. V. (2021). Naydavnishi hodonimy L'vova [The oldest toponyms of Lviv]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky* [Scientific notes of NaUKMA. Historical sciences], 4, 80–91 [in Ukrainian].
25. Vykhovanets', T. (2004). Reviziyi Ostroha ta Ostrozhchyny 1687 ta 1690 rr. yak dzhherela do vyvchennya topohrafiyi mista kintsya XVII st. [Revisions of Ostroh and Ostrozhchyna in 1687 and 1690 as sources for studying the topography of the city at the end of XVII century]. *Ostroz'kyy krayeznavchyy zbirnyk* [Ostroh local history collection], 1, 10–12 [in Ukrainian].
26. Vynar, L. (Ed.). (2004). Opysy Ostrozhchyny druhoyi polovyny XVI – pershoi polovyny XVII st. [Description of the Ostroh region during the second half of the 16th through the first half of the 17th centuries]. Ostroh. (Seriya “Istorychni dzhherela”, T. 1) [in Ukrainian].
27. Yaremchuk, V. & Bondarchuk, Ya. (2004). Mahdeburz'ke pravo v Ostrozi: yevropeys'ki tradytsiyi v ukraïns'komu konteksti [Magdeburg law in Ostroh: European traditions in the Ukrainian context]. *Den' [Day]*. № 36. URL : <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/mahdeburzke-pravo-v-ostrozi-yevropeyski-tradytsiyi-v-ukraïnskomu-konteksti> (07.02.2023) [in Ukrainian].

Отримано: 08 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 21 березня 2023 р.

e-mail: yuliia.maslova@oa.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5568-8282>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-298-302

Маслова Ю. П. Пареміологічні одиниці в сучасному газетному дискурсі України воєнного періоду: прагматичний ефект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 298–302.

УДК: 808:659.3 (477)

Маслова Юлія Петрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний університет «Острозька академія»

ПАРЕМІОЛОГІЙНІ ОДИНИЦІ В СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ПРАГМАТИЧНИЙ ЕФЕКТ

Актуальність дослідження лінгвоодиниць паремії в газетному українськомовному дискурсі не викликає сумніву, адже ця тема малодосліджена в наукових доробках мовознавців. Газетний дискурс у нашому дослідженні інтерпретуємо як складний ментальний і соціокультурний феномен, прагматичний за своїми експресивними репрезентаціями, складний за змістом і структурою побудови у зв'язку з потребою відзеркалити інформацію щодо повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Сучасний газетний текст воєнного періоду – це яскравий репрезентант використання пареміологічних одиниць, які свідчать про надзвичайно експресивну атмосферу в інформаційному просторі й експлікують національні потенції та самобутність рідної мови. Вагомою рисою активізації паремії в публіцистиці є те, що сучасний газетний текст стає більше читабельним, гармонійним, етномаркованим, атрактивним, із яскравими експресивними семантико-стилістичними відтінками оцінності, спирається на народні фразеологічні тренди українців задля увиразнення дійсності. У нашому дослідженні паремії осмислюємо як лінгвістичні одиниці з прагматичним ефектом, які формують функційно-продуктивне джерело висловлень для невагомних емоцій, хвилювань і потрясінь, найбільш повно відображають трагізм сучасних реалій війни, увиразнюють позитивну чи негативну соціальну/авторську оцінку зображуваних подій. Пареміологічні одиниці – це потужні ретранслятори національної культури, у них закладено генетичний код народу, етносу, нації, тому журналісти використовують паремійний матеріал як ефективний спосіб риторичної аргументації, авторитетне джерело народної мудрості, щоб остаточно переконати аудиторію, емоційно вразити її, змусити повірити й довіряти автору. Доведено, що паремійний масив у газетних текстах забезпечує успішність комунікативного акту, адже сприяє процесу ментального кодування й декодування інформації, нівелюванню комунікаційних бар'єрів, популяризації української культури й увиразненню інтелектуальної думки. Газетний дискурс воєнного періоду постає яскравим репрезентантом ментальності й надпотужним джерелом трансляції національного коду українського етносу.

Ключові слова: газетний дискурс, пареміологічні одиниці, паремії, газетний текст, воєнний період.

Yuliia Maslova,

Candidate of Philological Sciences, Docent at the Department of Document Studies and Information Activities,
National University of Ostroh Academy

PAREMIOLOGICAL UNITS IN THE MODERN NEWSPAPER DISCOURSE OF UKRAINE WAR PERIOD: PRAGMATIC EFFECT

There is no doubt about the relevance of the study of language units of paremia in the Ukrainian-language newspaper discourse, because this topic is little studied in the scientific works of linguists. In our study, we interpret newspaper discourse as a complex mental and sociocultural phenomenon, pragmatic in its expressive representations, complex in content and construction structure due to the need to reflect information about the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. The modern newspaper text of the war period is a vivid representative of the use of paremiological units, which testify to an extremely expressive atmosphere in the information space and explain the national potentials and originality of the native language. A significant feature of the activation of paremia in journalism is that the modern newspaper text becomes more readable, harmonious, ethnically marked, attractive, with bright expressive semantic and stylistic shades of appreciation, relies on the popular phraseological trends of Ukrainians to express reality. In our study, paremias are understood as linguistic units with a pragmatic effect, which form a functionally productive source of expressions for uncontrollable emotions, excitement and upheavals, most fully reflect the tragedy of modern realities of war, express a positive or negative social/authorial assessment of the depicted events. Paremiological units are powerful repeaters of national culture, they contain the genetic code of the people, ethnic group, nation, so journalists use paremiological material as an effective way of rhetorical argumentation, an authoritative source of folk wisdom, to finally convince the audience, emotionally impress them, make them believe and trust the author. We have proven that the array of paremias in newspaper texts ensures the success of the communicative act, because it contributes to the process of mental encoding and decoding of information, the levelling of communication barriers, the popularization of Ukrainian culture, and the expression of intellectual thought. The newspaper discourse of the war period appears as a vivid representative of the mentality and a powerful source of broadcasting the national code of the Ukrainian ethnos.

Keywords: newspaper discourse, paremiological units, paremias, newspaper text, wartime.

Актуальність дослідження. Мовна компетенція сучасних журналістів щодо вживання українських прислів'їв, приказок, афоризмів, прикмет перебуває на стадії актуалізації, адже нелюдська агресія і повномасштабний наступ росії зумовили надпотужне емоційне збурення народу України, яке важко висловити простими словами, тому в публіцистиці домінує експресивна лексика на позначення реального буття. Отже, засобом увиразнення в газетному дискурсі стають пареміологічні одиниці, які найкраще ілюструють ментальність, історію, ритуали та традиції етносу та є певними носіями й ретрансляторами національної культури. У сучасному комунікативному просторі українськомовної публіцистики фразеологічні одиниці (прислів'я, повір'я, прикмети, замовляння, афоризми й приказки) репрезентують нові семантичні сенси, формують прагматичні ефекти, що потребують докладного аналізу лінгвокультурних інтерпретацій у зв'язку з воєнними подіями, адже ідіоматика рідної мови експлікує світогляд, цінності, етику й естетику, суспільну мораль, правила поведінки й загальну систему етикетних норм народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвостилістичному дослідженню газетного дискурсу присвячено праці А. Загнітка, О. Попкової, Ю. Маслової, Л. Тишакової, О. Хорошун, М. Навальної та ін. Паремії завжди перебували в колі зацікавлення наукових мовознавчих студій вітчизняних та закордонних лінгвістів, психологів, фольклористів, соціологів, культурологів. Досліджували тему такі відомі науковці та науковиці, зокрема: Б. Ажнюк, Г. Благова, Т. Бочина, С. Величко, В. Гак, І. Голубовська, О. Дуденко, В. Жайворонок, В. Мокієнко, О. Наконечна, Т. Ніколаєва, Ж. Колоїз, Г. Клімчук, Н. Пашенько, О. Рогач, Г. Садова, Л. Скрипник та ін. Однак мовленнєві особливості функціонування паремійних лінгвоодиноць у газетному дискурсі та їхній прагматичний вплив на читача й досі залишаються поза увагою вчених.

Об'єктом нашої наукової розвідки стали пареміологічні одиниці, що активізували журналісти в сучасних українськомовних газетних текстах воєнного періоду (2014–2023 рр.) для метафоричної і фразеологічної характеристики соціальних змін і трансформацій. Ми досліджували тексти сучасної офіційної української періодики: «День», «Україна молода», «Урядовий кур'єр», «Голос України», а також матеріали регіональних і вузькопрофільних видань: «Час», «Високий замок», «Волинь», «Ракурс», «Чорноморські новини», «Дзвін», «Наш день», «Рівне вечірнє», «Галичина», «Ратуша», «Свобода», «Звягель» та ін.

Мета дослідження – проаналізувати семантичні й функційні особливості пареміологічних одиниць у газетному дискурсі на матеріалі сучасної преси в Україні, комплексно осмислити паремійний масив із погляду їхньої концептуальної тематики в українськомовній публіцистиці.

Виклад основного матеріалу. Словесна влучність пареміологічних одиниць, художня образність, глибокий зміст і експресивність підсилюють переживання людини, сприяють кращому ментальному декодуванню інформації й осмисленню соціальних процесів і змін. Трагічні події 2014 року зумовили трансформацію способів подання інформації у ЗМК й ужитих для цього вербальних засобів вираження на початку вторгнення країни-агресорки на територію України. Журналісти для опису страшної навколишньої дійсності вдалися до творчодайного джерела народної мудрості, що допомагає глибше передати сенс безглуздої війни, дібрати влучні тези й аргументи щодо жорстокості, нищості й зухвалості ворога. Паремійні лінгвоодиноць в газетних текстах виконують функцію активізації уваги реципієнтів, а також сприяють формуванню громадської думки. «Паремії виконують багато функцій, побувають у публіцистичному, політичному та інформаційному дискурсах. Однією з основних їхніх функцій є естетична, через що вони можуть розглядатися як особливі естетичні знаки», – досить слушно зауважує В. Калашник, адже завдяки використанню таких прагматичних лінгвоодиноць можна атрактивніше передати почуття й емоції від реалій сьогодення (Калашник, 2000: 612). В українському мовознавстві паремію в психокогнітивному напрямі досліджує О. Селіванова, яка констатує: поняття «паремія» зазвичай уживають «на позначення стійких відтворюваних одиниць реченнєвої структури, зокрема прислів'їв» (Селіванова, 2004: 242). У її розумінні термін «паремія» рівноцінне поняттю «фразеологічна одиниця». У навчальному посібнику «Фразеологія сучасної української мови» читаємо: «до складу пареміології входять афоризми, прислів'я та приказки» (Ужченко, 2007: 12). У нашому дослідженні пареміологічні одиниці розуміємо як досить стійкі, влучні, етномарковані словесні формули (афоризми, прислів'я, приказки). Сьогодні вони особливо затребувані в царині публіцистики, адже мають потенціал інтеграції і консолідації нації. Власне паремії формують асоціативно-вербальну павутину певної культури впродовж віків, де репрезентовано ментальний світ, унікальний етнічний «візерунок» і людське буття в тріаді «людина – суспільство – всесвіт». Тому пареміосистема українськомовного газетного дискурсу – це потужна, експресивно-барвиста й реалістично відтворена панорама соціокультурного життя з усіма перипетіями, змінами й соціальними трансформаціями. Основою у змістовій структурі паремій є прагматичний ефект (комунікативна потенція), адже вектор адресантності в комунікаційній структурі паремійного матеріалу найголовніший, його зреалізовано за допомогою опозиції «комунікант – реципієнт». У нашому дослідженні пареміологічні одиниці осмислюємо також як ефективні прагматичні формули, що містять умовиводи, повчання, настанови, заклики до дії, поради й репрезентують етнічний маркер мови у воєнний період. Лаконічність, змістова довершеність, структурно-композиційна гармонія паремій сприяє тому, що автори активно використовують їх у газетних текстах задля реалізації тих чи тих стилістичних функцій, відповідного прагматичного ефекту, демонструючи специфіку національної картини світу, концептосфери й концептів. Отже, пареміологічні одиниці по суті репрезентують концепти й маркери етносвідомості нації. У дослідженні ми скористалися принципом класифікації паремійного матеріалу за тематичними напрямками, основою якого є певний концепт, оскільки вважаємо, що такий підхід найкраще віддзеркалює життя народу, його світогляд і проблеми у воєнний період. Концепти **війна, мир, дім, ворог, воля, влада, чоловік, жінка** становлять каркас національної концептосфери й трансформуються під впливом зовнішніх / внутрішніх чинників і потребують докладного аналізу.

Нового тлумачення та звучання в сучасному газетному дискурсі набувають основні концепти, експліковані на сторінках газет від початку першого вторгнення росії на територію України 2014 р. й до повномасштабного в лютому 2022 р. Прикметно, що лексичне вираження концепту **війна** зазнало неймовірної активізації та доповнилося емоційно-оцінними пареміологічними лінгвоодиноцями та їхніми трансформованими конструкціями. Порівняймо: «**Кому війна, а кому мати рідна**: у Вінниці обкрадають квартири» (33 Канал, 16.05.2022), «**Кому війна, а кому нафта – мати рідна**» (Урядовий кур'єр, 15.10.2022), «**Кому війна... А господарці мати рідна?**» (Високий замок, 28.07.2014), «**Банальна фраза – війна війною, а обід за розкладом – не така вже й банальна. Добре поїсти, а потім добре повоювати**» (Голос України, 07.09.2017), «**Війна війною, а обід – за розкладом. Нагадую, що має бути на тарілці здорової людини. Війна розставила все по своїм місцям**» (Gazeta.ua, 23.04.2022), «**Хто взяв меч – від меча й загине!**» (Україна молода, 20.02.2014), «**Ми захищаємо, ми не прагнемо чужого. І той, хто прийшов до нас із мечем, він від того меча і загине**» (Gazeta.ua, 14.03.2022), «**Ми на своїй, Богом даній землі, яку захищаємо і відстоюємо. А хто з мечем до нас прийде, той від меча і загине!**» (Волинь, 20.05.2022), «**Вознем і мечем, або Один із «випалювачів» рашистської нечисті»** (Галичина, 12.10.2022), «**На війні як на війні**» (Українська газета Час, 12.12.2014), «**Сподіваємося, що війна до нас не дійде. Але береженого Бог береже!**» (Високий замок, 04.03.2022), «**Все буде добре! Проте, суворо дотримуємося правил повітряної тривоги. Бо, як відомо, береженого й Бог береже!**» (Мінг, 16.11.2022), «**От якби це знати відповідь на запитання: а в чий інтересах така специфічна війна, хто від неї більше виграє, жертва агресії чи агресор? Чи, може, це хтось, хто «сидить на обох стільцях?»**» (Радіо Свобода, 16.05.2018).

Аналізуючи тематичний вектор концепту **мир**, ми зауважили, що журналісти активно використовують паремії, щоб увиразнити текст: «*Хочеш миру? Готуйся до війни!*» (Україна молода, 12.02.2015), «*Руслан Марцінків: Якщо хочеш миру – готуйся до війни*» (Галичина, 03.11.2021), «*Треба якось людям донести просту думку, що коли хочеш миру – готуйся до війни. Ось і все!*» (Українська літературна газета, 13.11.2022), «*Хочеш миру – готуйся до війни!*» (День, 15.10.2015), «*Як казали колись латиняни, Si vis pacem, para bellum («Хочеш миру – готуйся до війни»)*» (Високий замок, 27.12.2022), «*У війні росії проти України нам потрібні не посередники, а союзники, оскільки за мир потрібно боротися*» (Високий замок, 11.12.2022), «*І зрозуміла, що мир починається з мене...*» (Ого, 25.07.2019), «*Кажуть, що поганій мир краще, ніж хороша війна*» (Радіо Свобода, 26.01.2022), «*Навіть поганій мир, кращий за будь-яку війну...*» (Урядовий кур'єр, 23.01.2014), «*Мир – це виграна війна*» (Українська правда, 14.05.2014).

Паремійний масив концепту **дім** у газетному дискурсі насамперед активізує соціальні функції захисту й оборони, пор: «*Моя хата скраю – нічого не знаю. Чи може бути щасливою людина, яка живе за подібним принципом?*» (Ого, 21.01.2022), «*Відома приказка завучала по іншому: «Моя хата скраю – першим ворога стрічаю»*» (Високий замок, 13.06.2022), «*Фільм наше озвучує прислів'я: «Моя хата скраю, першим ворогів стрічаю»*» (Урядовий кур'єр, 15.02.2020), «*Звісно, скрізь добре, але вдома найкраще. І як же хочеться, щоб у себе, в Україні, ми, нарешті, також жили як люди*» (Чорноморські новини, 18.11.2017), «*Окремим рядком годилося б згадати горезвісне "не треба виносити сміття з хати", мовляв, цим скористається ворог. Наш ворог, який, власне кажучи, і походить із цих самих хат, може хоч задихнутися у своєму смітті, що він успішно й робить»*» (Деркало тижня, 16.01.2015), «*Багато наших громадян приказку: «Мій дім – моя фортеця» розуміють буквально: Що хоч, те в ньому й роблю!»*» (Голос України, 11.09.2014), «*В гостях добре, а вдома краще. Тому наша мета – комфортне повернення українців на Батьківщину. Звісно, коли це буде безпечно»*» (Високий замок, 05.05.2022), «*Чорна година вже не стукає в двері, вона не на порозі – вона в нашому домі»*» (Gazeta.ua, 22.01.2019), «*В своїй хаті своя й правда...*» (Чорноморські новини, 23.12.2021), «*Але кому пожалієшся? Тут усі на однакових правах. Недарма кажуть: своя хата – своя правда»*» (Наш День, 25.10.2010). Концепт **дім** – вагомий феномен української культури, без його осмислення неможливо пізнати сенс людського буття в період соціальних змін. Інтерпретація **дому** у воєнний період – це міфологема мирного життя, спокою, комфорту, затишку, достатку, безпеки рідної землі й родини.

Концепт **ворог** у газетних текстах актуалізовано досить експресивно, з опертям на історичне минуле й сьогодення України. Змалювання ворога в пресі вказує на лють і ненависть народу щодо активного втручання з боку зовнішніх агресорів, зрадників, колаборантів у суверенну державу. Порівняймо: «*Росії правда очі коле*» (Україна молода, 29.09.2015), «*пупін боїться НАТО, як чорт ладана*» (Високий замок, 19.05.2022), «*Революції бояться у Кремлі, як чорт ладану. І вже готуються до превентивних заходів»*» (Час, 24.03.2016), «*Саме гасло «Слава нації – смерть ворогам» російські пропагандисти особливо полюбляють наводити як доказ українського екстремізму»*» (Високий замок, 10.04.2018), «*Тоді ж з'явилося і продовження фрази, яке звучить як: «Слава нації! Смерть ворогам!» і «Україна понад усе!», чого не було раніше»*» (Радіо Свобода, 19.06.2017), «*А якщо раз-другий добряче «відповіли» окупантам засобами, від яких душа ховається в п'ятки (спеціаліст знає, як це робити!), ті б неминуче припинили свої обстріли та диверсійні вилазки – стали б тихіше води і нижче трави»*» (Україна молода, 05.08.2020), «*Китай сидить на двох стільцях, або ЗМІ не підтримує офіційний Пекін»*» (Свобода, 21.03.2014), «*Варіант, коли можна сидіти на двох стільцях, не пройде. Україна цього не вибачить і не забуде»*» (Волинь, 17.03.2022), «*Дуже вже зрадникам правда очі коле!»*» (Голос України, 12.12.2022), «*Ця мерзота, яка прийшла на наші землі і паплюжить їх самою своєю присутністю (тепер я розумію значення фрази «руським духом пахне» чи, радше сказати, смердить), не розуміє ані людської мови, ані елементарної людської логіки – тільки мову сили»*» (Волинь, 20.05.2022). Семантичне поле вербалізації концепту **ворог** доповнено фраземами, лексемами тематичних напрямів воля, війна та мир.

Концепт **воля** для українців надзвичайно давній, національно маркований і генетично усвідомлений. З часом вагомість цього концепту лише зростає в інформаційному просторі. Фразеологічну інтерпретацію поняття **воля** активізовано в газетному дискурсі України через палку боротьбу за свободу, гідність і незалежність. **Волю** тлумачать у площині саме свободи, незалежності, розвитку, а ганебна протилежність їй – це рабство й неволя. Пор.: «*Однак чоловік відповів: «Краще померти стоячи, ніж жити на колінах» та повернувся на передову. Цього разу вже востаннє...*» (Галичина, 27.09.2022), «*Аби шия – ярмо буде. Ніщо так добре не відображає ментальність українців, як народна мудрість. Чому ми готові зносити кривду і мовчати на несправедливість?»*» (Високий замок, 03.06.2016), «*Вільному воля. Волюшка-воля, вільність мила. І воля мені гніздо звила»*» (День, 24.09.2022), «*Кінь, шабля, вітер в полі і ніхто не здолає козацької волі!»*» (Чорноморські новини, 17.10.2020), «*Вони не мали ані найменшого сумніву, що москаля треба долати КУЛЕЮ: Не миритись, милі браття, А боротись нині нам, Бо шаліє кат завзятий, Смерть голосить козакам»*» (Українська правда, 14.05.2014), «*За Україну – без холопа і без пана!»*» (Gazeta.ua, 22.01.2019), «*Перший – захистити честь свою й народу від наруги та відстояти волю навіть ціною власного життя. Поховайте та вставайте, кайдани порвіте!»*» (Урядовий кур'єр, 25.03.2014). Ілюстровані паремії наділяють газетний текст потужними зображально-виражальними потенціями й експресією щодо волелюбства українського народу.

У публіцистичному мовленні прагматично орієнтований паремійний масив і щодо концепту **влада**. Адже влада – це одна з фундаментальних категорій людського іманентного буття, без її осмислення й аналізу неможливо зрозуміти цілісну концептуальну картину світу. Порівняймо: «*Байдуже ракові, в якому горщику його зварять – хоч круть, хоч верть, а в черепочку смерть? Зі смертю торгу нема. І якщо при владі будуть ті самі клани, навіть з новими іменами, кончини України не минути»*» (Gazeta.ua, 22.01.2019), «*Сьогодні вранці у мене була розмова з Ігорем Мосійчуком. Він заявив мені про те, що він подає заяву про вихід із «Радикальної партії». Я вітаю його з цим рішенням, баба з воза – кобилі легше», – сказав Ляшко»*» (Волинь, 25.05.2019), «*Семеро одного не чекають. Напередодні саміту лідерів держав «Великої сімки», який відбувається 7–8 червня у баварському замку Ельмау (Німеччина), його господиня Ангела Меркель назвала анексію Криму Росією однією з головних небезпек для міжнародної спільноти»*» (Україна молода, 04.06.2015), «*Чому постійно наступаємо на одні й ті самі зрабли не можемо подолати корупцію і щиро віримо, що добре там, де нас нема?»*» (Високий замок, 03.06.2016), «*До булави, кажуть, ще треба й голови. Такі повноваження, на мій погляд, можна було довірити В'ячеславу Чорноволу. А тепер бізнесмени при владі...*» (Волинь, 21.04.2017), «*Влада – це наркотик. Зеленський піде на другий термін...*» (Gazeta.ua, 26.10.2021), «*Чому керівництво держави не реагує? Бо кожен народ має таку владу, на яку заслуговує»*» (Gazeta.ua,

26.10.2021), «Усе! Життя вдалося: із грязі у князі!» (Урядовий кур'єр, 17.12.2022), «Віра Драбовська: «Вовків боятися – у ліс не ходити». Кандидатка в депутати до Вінницької обласної ради від ПП «Слуга народу» (33 Канал, 22.10.2020), «Лаємо владу, правильно лаємо. Злий їздець і найліпшого коня зажене – наша влада саме такий їздець. А де начальства ціла рота, там виходить пишик робота. Хороший хазяїн дасть коневі вівса, а потім жене його, як пса. Але осідлана олігархами влада козириться тим, що дере шкуру з голодного, а в неї з переляку очкур не лопається. У неї що – ума ні в шило нема, розуму ані ложки?» (Gazeta.ua, 22.01.2019).

Характер образного мислення журналістів експліковано в паремійному матеріалі й під час опису чоловіка, його соціальних ролей та особливостей характеру. Зокрема: «Один у полі не воїн» (Урядовий кур'єр, 09.07.2016), «...і не дармо сказано: «терпи, козак, – отаманом будеш!» (Голос України, 05.03.2014), «Чи, як кажуть, поганий той солдат, який не мріє стати генералом?» (Урядовий кур'єр, 20.09.2016), «Втім, як кажуть, поганий той солдат, який не мріє стати генералом. У кожній людині закладений певний потенціал самореалізації» (7 днів, 04.04.2021), «Дуже цим пишалася і завжди почувалася за його спиною, як за кам'яною стіною» (Gazeta.ua, 22.04.2016), «Зробити вид, що реформа неухильно проводиться як нескінченний процес, хоча і у різні боки. Солдат спить, служба йде» (Gazeta.ua, 23.05.2020), «Чоловік – усьому голова! Художники-чоловіки запевняли, що хочуть просто повернути на себе увагу жінок. Останні ж усміхалися, адже, як мовиться, чоловік і жінка – одна спілка!» (Урядовий кур'єр, 08.06.2015), «Який батько – такий син?..» (Наш день, 25.04.2021).

Уживання паремій (трансформованих конструкцій) і прецедентних висловлювань у газетних текстах щодо концепту жінка нині досить поширене явище, адже так автори влучно й емоційно розкривають зміст публікації, привертають увагу аудиторії, апелюючи до стереотипних уявлень: «Бо, як каже мудрий український народ, жінка без сраки – як село без церкви!» (Дзвін, 13.08.2021), «Як повідомив правоохоронець, основна проблема нині – засилля стереотипів: «Згадайте приказку: жінка не бита – що коса не клепана!» (Урядовий кур'єр, 24.02.2022), «“Жінка не бита – як коса не клепана!”; “Віддай мене, мамцю, за кого я хочу. Він мя буде бити, не буде любити, нікому не скажу” – український фольклор оспівує насилля у сім'ї!» (Високий замок, 09.12.2016), «Несподівано для себе аж наче шкірою відчула, що знайома з дитинства Кобзареві слова «Кохайтесь, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі – чужі люди, роблять лихо з вами» сьогодні звучать зовсім по-іншому, ніж ще рік-два тому...» (Волинь, 27.11.2014), «Це щось на кшталт: не мала баба клопоту – купила поросля!» (Україна молода, 21.04.2021), «Що то за кума, що під кумом не була? Та хіба ж вони, ті кумусі, бодай на сповіді правду скажуть?..» (Волинська газета, 27.11.2022), «Не замітай чужої хати – дивись, чи твоя заметена. А в нас якраз той випадок, що де багато господинь, там хата неметена» (Gazeta.ua, 22.01.2019), «Шерше ля фам?» (Україна молода, – 30.03.2016), «Шерше ля фам: Порошенко про підвищення ціни на газ» (Високий замок, 31.10.2018), «Шерше ля фам: для жінок-водіїв відкрили незвичайне СТО» (Gazeta.ua, 03.05.2017), «Не б'є – значить, любить: чому Рада посилила відповідальність за домашнє насильство стосовно жінок» (Україна молода, 15.12.2017), «Її ж батько пиячив і частенько підіймав на маму руку. Та терпіла, бо в селі так прийнято – жінка має мовчати і слухатися. «Б'є – значить, любить» – повторювали люди, мов мантру» (Перша електронна газета, 31.07.2020), «Підполковниця Оксана Іванець: Жінка на службі – вже не «берегиня домашнього вогнища» (Слобідський край, 29.02.2020).

Усі експліковані пареміологічні одиниці, прецедентні висловлювання, а також їхні трансформовані конструкції демонструють емоційний сплеск в інформаційному просторі, що викликано воєнними подіями на території України. Особливої експресії набувають фраземи щодо волелюбства, незалежності й незламності українців, їхньої поваги до рідного дому й землі, боротьби за свою свободу, а також критичне ставлення до влади, лють і ненависть до ворога.

Висновки та перспективи дослідження. Журналісти досить активно послуговуються прислів'ями, приказками, афоризмами задля вираження своїх публікацій, популяризують їх передовсім задля прагматичного впливу на читача, актуалізації уваги та консолідації аудиторії. Уміло «жонглюючи» паремійним матеріалом, автори використовують його для роздумів щодо позитивних і негативних характеристик зображуваних подій воєнного періоду, влучно наголошують на певній проблемі, навмисно загострюють її певні аспекти для критичного осмислення, маніфестують національний колорит і ментальність народу. Комунікант досягає прагматичного впливу на респондента завдяки доскональній структурі паремії (ритмомелодика, гармонійність, милозвучність), це сприяє їх кращому декодуванню і запам'ятовуванню, ідентифікації себе з певною спільнотою, мотивацією до дій. Паремійні одиниці в українськомовній публіцистиці – це етнічні знаки й формули, які виконують роль своєрідного архіву народної мудрості й функцію консолідації нації, репрезентують світоглядні ідеали, прагнення й морально-ціннісні орієнтири народу, інтелектуальні надбання, соціокультурний розвиток, традиції, ритуали, звичаї, естетичні смаки й уподобання. Перспективним, на нашу думку, буде дослідження специфіки й актуалізації паремійного матеріалу в газетному дискурсі тематичних концептів **закон, батьківщина, перемога**.

Література:

1. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 24 с.
2. Калашник В. С. Естетичний аспект розвитку мови: здобутки української поетичної фразеології та афористики. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2000. № 491. С. 608–612.
3. Колоїз Ж. В. Національний колорит мовних зворотів. *Український смисл*. 2008. № 1/2. С. 16–20.
4. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : ТО «ЦЕНТР-ПРИНТ», 2012. 349 с.
5. Маслова Ю. Риторика сучасного газетного українськомовного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2022. Вип. 14 (82). С. 31–37.
6. Маслова Ю. Концептосфера гендерного дискурсу ЗМІ. *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні*. Острого : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2012. С. 57–69.
7. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ ; Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
8. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад М. Номис ; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяк. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Київ : Знання, 2007. 494 с.

References:

1. Dudenko, O. V. (2002). Nominatyvna ta komunikatyvna pryroda ukrayins'kykh paremiy [Nominative and communicative nature of Ukrainian paremia]. Abstract of PhD dissertation. Kyiv [in Ukrainian].
2. Kalashnyk, V. S. (2000). Estetychnyy aspekt rozvytku movy: zdobutky ukrayins'koyi poetychnoyi frazeolohiyi ta aforystyky [Aesthetic aspect of language development: achievements of Ukrainian poetic phraseology and aphoristics]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Filolohiya* [Bulletin of Kharkiv University named after V. N. Karazin. Series: Philology], 491, 608–612 [in Ukrainian].
3. Koloyiz, Zh. V. (2008). Natsional'nyy koloryt movnykh zvorotiv [National flavor of language turns]. *Ukrayins'kyi smysl* [Ukrainian meaning], 1/2, 16–20 [in Ukrainian].
4. Koloyiz, Zh. V., Malyuha, N. M. & Sharmanova, N. M. (2012). Ukrayins'ka paremiolohiya [Ukrainian paremiology] / Koloyiz, Zh. V. (Ed.). *Kryvyy Rih: TO «TSENTR-PRYNT* [in Ukrainian].
5. Maslova, Yu. (2012). Kontseptosfera hendernoho dyskursu ZMI [The conceptual sphere of media gender discourse]. *Nova informatsiyina sytuatsiya ta tendentsiyi al'ternatyvnoho rozvytku ZMK v Ukraini* [The new information situation and trends in alternative media development in Ukraine]. Ostroh: Vyd-vo NaU “Ostroz'ka akademiya”, 57–69 [in Ukrainian].
6. Maslova, Yu. (2022). Rytoryka suchasnoho hazetnoho ukrayins'komovnoho dyskursu [Rhetoric of modern Ukrainian-language newspaper discourse]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Filolohiya»* [Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”. Series “Philology”], 14 (82), 31–37 [in Ukrainian].
7. Nomys M. (Ed.). (1993). Ukrayins'ki prykazky, prysliv'ya i take inshe [Ukrainian sayings, proverbs and so on]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. (2004). Narisy z ukrayins'koyi frazeolohiyi (psykhokohnityvny ta etnokul'turnyy aspekty) [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)]. Monograph. Kyiv; Cherkasy: Brama [in Ukrainian].
9. Uzhchenko, V. D. & Uzhchenko, D. V. (2007). Frazeolohiya suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

Отримано: 28 лютого 2023 р.

Прорецензовано: 10 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 13 березня 2023 р.

e-mail: skviranata@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6602-4641>

Researcher ID: HNC-3041-2023

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-303-306

Сквіра Н. М. Моделювання художнього простору в другому томі «Мертвих душ» Миколи Гоголя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 303–306.

УДК: 821.161.1

Сквіра Наталія Михайлівна,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В ДРУГОМУ ТОМІ «МЕРТВИХ ДУШ» МИКОЛИ ГОГОЛЯ

У статті досліджується моделювання простору в художній тканині другого тому «Мертвих душ». Означена тема не була предметом спеціального вивчення й заслуговує на окрему увагу, адже тісно пов'язана, передусім, із особливостями розвитку Гоголевого плану й задуму. Об'єктом вивчення стає хронотопна організація другої частини поеми, де показана багатоплановість опису дійсності, атрибутованої трьома рівнями: «земним», «перехідним» та «духовним». Така тривимірність сакралізує текст, посилює звучання ідеї переродження, насичує реалії біблійною символікою.

Просторові координати дороги як основного мотиву другого тому «Мертвих душ» універсалізуються, просторова парадигма реалізується за допомогою пейзажу, що відрізняється від зображення картин природи у першій частині поеми. Відображення церков, дерев доповнює гірський пейзаж і впорядковує гармонійну перспективу зв'язку природи й людського світу. Дзеркальні проекції семантично корелюють з інферальною, або надчасовою матрицею, мікрокосмом «мертвого» і «живого» та ідентифікуються як прийом ускладненості, характерний для середньовічного живопису, ренесансного й барокового мистецтва, як явище «зворотної перспективи».

Поza увагою дослідження не лишаються зауваги щодо специфіки пейзажу та функціонування біблійної образності, пов'язаної з ним; ролі «німої сцени», просторової «плутанини»; мотиву дороги як осової просторової константи поеми, що постає у двох вимірах: дороги, якою поспішає трійка Чичикова, і дороги історичного виміру, якою мчить Русь-тройка, що своєю чергою корелює із соборною духовною вертикаллю, із пасхальною основою, характерною для структури «Мертвих душ».

Ключові слова: поетика, художній простір, мотив, біблійне слово.

Nataliia Skvira,
candidate of philological sciences, senior researcher,
Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine

MODELING OF ARTISTIC SPACE IN THE SECOND VOLUME OF GOGOL'S «DEAD SOULS»

The article studies the specifics of modeling of the space in the artistic structure of the second volume of «Dead Souls». This theme has not been designated as the subject of a special study and merits for the utmost respect, because it is closely related with features of the development of Gogol's plan and idea. The object of the article is chronotopic organization of the second part of the poem, where the richness of the description of the activity is attributed to the trio of equals: «earthly», «transitional» and «spiritual». Such threefold conception sacralizes the text, potentiates the sound of the idea of resurrection, imbues the realities with the biblical symbolism.

Coordinates of the road as a main motive of the second volume of «Dead Souls» are universalized, the space paradigm is realized with the help of the landscape, which is different from the images of pictures of nature in the first part of the poem. Specular image of the churches and trees complements the mountain landscape and organizes a harmonious perspective of connection between nature and the human world. Mirror projections semantically correlate with the infernal, or eternal matrix, microcosm of «dead» and «alive», and are identified as a device of complexity, characteristic of medieval painting, Renaissance and baroque art, as a manifestation of «reversal perspective».

The author also studies the specificity of the landscape and the functioning of biblical images associated with it; a role of «dumb scene», spacious «confusion»; a motive of the road as an axial constant of the poem, which has two dimensions: the road, connected with Chichikov's troika, and the road of all historical world, which Rus-troika rushes, which correlates with the synodic spiritual vertical, with the Easter basis – a characteristic of Gogol's «Dead Souls» structure.

Keywords: poetics, artistic space, motive, biblical word.

Дослідникові поетики «Мертвих душ» впадають в око часові контрверзи дії поеми. Так, наприклад, Чичиков сідає в бричку у фраку брусничного кольору й шинелі на білих ведмедях, за містом перед воротами бачить мужиків в овчинних кожухах, а вже в присілку Манілова видніються клумби з кущами бузку та жовтих акацій. Таку психологічну і творчу неузгодженість Ю. Манн слушно пояснює тим, що Гоголь мислить подробиці – побутові, історичні, часові тощо – не як фон, а як складник образу. Отож, на думку дослідника, «помилки» письменника не заважають читачеві бачити поетичну та життєву правду не лише сцени або образу, а й усього твору загалом (Манн, 2007: 241–243). Семіотика простору другого тому поеми, яка, попри поодинокі зауваги (Вайскопф, 2004; Гончаров, 1997; Манн, 2007; Павлинов, 1998), не ставала предметом спеціального дослідження, заслуговує на окрему увагу, адже тісно пов'язана, передусім, із розвитком плану-задуму твору, аж ніяк не «арабескового», а поступального, узагальненого («Вся Русь явиться в нем!»).

Якщо в першій частині «Мертвих душ» Гоголь «вбудував довгий коридор, яким веде свого читача разом із Чичиковим і, відчиняючи двері праворуч та ліворуч, показує потвор, що сидять у кожній кімнаті» (М. Погодін), маючи на увазі означити «носії мертвого царства», то в другому томі простежуються зачатки духовного відродження героїв. Означена тенденція є виразним свідченням сакралізації: у ній фокусується поліфонія біблійного слова. Прикладом можуть слугувати біблійні настанови Костанжогло, Муразова, притчова символіка анекдоту про «чернинських» і «белинських», вчення про «науку

життя» Олександра Петровича тощо, – інтертекст вміщує не тільки прями цитати зі Святого Письма, а й художні рецепції сучасної Гоголю соціокультурної ситуації.

Письменник актуалізує реалії криз призму формул, що апелюють до «вічного устрою життя» і утворюють складну систему асоціативно-символічного плану: ставлення до ближнього («Все требуют к себе любви, сударыня» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 42)), до праці («Надобно иметь любовь к труду» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 72)), до багатства («Ах, Павел Иванович, как вас ослепило это имущество» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 110)), до усвідомлення громадянського обов'язку («Я приглашаю вспомнить долг, который на всяком месте предстоит человеку» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 127)), до духовного оновлення («Муразов прав!» сказав он [Чичиков. – Н. С.]: «пора на другую дорогу» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 123)) тощо.

Про причетність Гоголя до кола тих, хто потребує «духовного самовдосконалення», ненав'язливо наголошується вже на перших сторінках другого тому поеми: «Зачем же изображать бедность, да бедность, да несовершенство нашей жизни... Что ж делать, если уж такого свойства сочинитель и, заболев собственным несовершенством, уже и не может изображать он ничего другого, как только бедность, да бедность, да несовершенство нашей жизни...» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 7). Недосконалість життя екстраполюється на християнську матрицю гріхопадіння людини та є маркером духовного стану героїв твору.

Акцентуємо увагу на хронологічній організації другої частини «Мертвих душ», де показова багатоплановість опису дійсності, атрибутованої трьома рівнями: «земним», основним семантичним зарядом якого може слугувати фабула (візити Чичикова); надбудовою є так званий перехідний рівень (обґрунтування протиріч характерів героїв, що заважають цілковитій метаморфозі); третім – «духовним» рівнем можна вважати «позитивну програму», яка притаманна деяким героям (наприклад, Костанжогло, Муразову). Гоголь демонструє реалії сучасної йому дійсності, ототожнюючи її з майбутніми катаклізмами.

Така тривимірність («земне», «перехідне» та «духовне») сакралізує текст, посилює звучання ідеї переродження, насичує реалії біблійною символікою. Просторові координати дороги як основного мотиву другого тому поеми універсалізуються (пор. «...проездиться по святой Руси» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 91) чи ще очевидніша біблійна алюзія в ранній редакції тексту «Кто идет – нельзя, чтобы не пришёл» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 240), що асоціюється з біблійною максимой «Просите – і дасться вам; шукайте – і знайдете...» (Мв. 7:7)). У останньому випадку символічність топосу продукує ще й ефект результативності, тісно пов'язаний із виконанням громадянського обов'язку, «который на всяком месте предстоит человеку» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 127). Не випадково на початку другого тому Гоголь використовує саме просторові образи: «И вот опять попали мы в глушь, опять наткнулись на закоулок» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 7), до того ж акцентує на орієнтирах, які є своєрідною зав'язкою сюжету: «Зато какая глушь и какой закоулок!» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 7).

Просторова парадигма реалізується за допомогою пейзажу, що відрізняється від зображення картин природи у першій частині поеми: «Как бы исполинский вал какой-то бесконечной крепости, с наугольниками и бойницами, шли, извиваясь, на тысячу с лишком верст горные возвышения...» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 7). Автор змушує читача перевести погляд у височинь, досягнути вічну вертикаль Тремалаханського повіту. Відображення церков, дерев доповнює гірський пейзаж і впорядковує гармонійну перспективу зв'язку природи й людського світу: «И все это в опрокинутом виде, верхушками, крышками, крестами вниз, миловидно отражалось в реке, где безобразно-душлистые ивы, одни стоя у берегов, другие совсем в воде... точно как бы рассматривали это чудное изображение, где только не мешала им слизкая бодяга с пловучей яркой зеленью желтых кувшинчиков» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 8). Такі дзеркальні проєкції семантично корелюють з інфернальною, або надчасовою матрицею, мікрокосмом «мертвого» і «живого» та ідентифікуються як прийом ускладненості, характерний для середньовічного живопису, ренесансного й барокового мистецтва, як явище «зворотної перспективи» (Барабаш, 1993: 39; Киченко, 2019: 39).

У прозі Гоголя, як зазначає Ю. Лотман, вид земного простору, віддзеркалений у водному просторі, дає стійке уявлення про «відображений (перевернутий) пейзаж як образ простору» (Лотман, 1988: 31). Зорову уяву читача приваблює «церковна маківка», що є сакральною точкою земної сфери. Земний обшир окреслюється двічі вжитою Гоголем фразою «Господи, как здесь просторно» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 8–9), яка парадоксально надає безмежності «закутку», розширюючи горизонтальні площини («Без конца, без пределов открывались пространства» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 8), та проєціює «зовнішні двигуни» можливості вдосконалення, пасхального відродження тих, хто, як і герої, «хуже всех прочих», чие життя «еще неустроенней и беспорядочней всех», пише Гоголь у «Вибраних місцях із листування з друзями» (Гоголь, 1937–1952, т. 8: 417). Таким героєм і є перший на шляху Чичикова поміщик Тентетніков, тема юності якого тісно пов'язана з мотивами безмежного простору. Духовний застій героя маркований смертю учителя («Где же тот, кто бы на родном языке русской души нашей умел бы нам сказать это всемогущее слово *вперед?*») (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 23). У тексті другого тому «Мертвих душ», подібно до першого, розвивається тема наставництва на шляху опанування «науки життя», що витокками сягає традицій учительного слова і проєціюється на ідеї «Вибраних місць» щодо безперервного саморозвитку християнина, який завжди «йде вперед»: «...И вся вселенная перед ним станет, как одна открытая книга ученья: больше всех будет он черпать из нее сокровища, потому что больше всех будет слышать, что он ученик. Но если только возмнит он хотя на миг, что ученье его кончено, и он уже не ученик, и оскорбится он чьим бы то ни было уроком или поученьем, мудрость вдруг от него отнимется...» (Гоголь, 1937–1952, т. 8: 266). Образ вікна у творі виконує стереоскопічну функцію. Воно символізує незреалізоване поривання Тентетнікова до самопізнання: «Ему не гулялось, не ходилось, не хотелось даже подняться вверх, не хотелось даже растворять окна затем, чтобы забрать свежего воздуха в комнату, и прекрасный вид деревни, которым не мог равнодушно любоваться ни один посетитель, точно не существовал для самого хозяина» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 11).

Сумнівно, що віднайдеться письменник, який би за силою викриття тогочасного безладдя Росії, її «страхів та жахів», порівнявся б із Гоголем. Менше з тим, письменник уважав, що життєва недосконалість, метафорично зображена ним мініатюрною тентетніковською безпросвітною глушиною, має метаморфозний потенціал: саме на цьому універсалізованому ландшафтному ареалі карбується виховний потенціал («многие воспитались таким воспитаньем, которого не дадут никакие школы») і спроможний вповні реалізуватися християнський ідеал, із чим, власне, і пов'язується авторський намір просто-риво охопити дійсність, показати її органічний зв'язок із людиною, дати «живое, а не мертвое изображение», представити

«существенную, говорящую географию». Гоголь апелює як до просвітницької парадигми, що реалізована в метаконцепті «дорога», так і до біблійної ідеї відхилення від вузького шляху та збочення на широкий.

Картини пейзажу, що зауважували дослідники, асоціюються із «земним раєм», який є важливим лейтмотивом поеми. Пригадаймо відчуття Тентетнікова, коли він повертається із Петербурга до рідних місць: «Судба назначила мне быть обладателем земного рая, а я закабалил себя в кропатели мертвых бумаг» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 19). Ця антитеза надає образу «земного раю» символічного характеру з його центральною для християнської етики опозицією вічного життя та духовної смерті.

Вічність як циклічний вимір буття в поетичному змісті поеми є також аспектом пейзажу «земного раю»: «На отдаленном небосклоне лежали гребнем меловые горы, блиставшие белизною даже и в ненастное время, как бы освещало их вечное солнце» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 8). Безмежна Русь «перевтілюється» в «гірський куточок». Можливо, цей екзотичний ландшафт, органічно вживлений у текст, підказав Гоголю С. Шевирьов, який рекомендував йому в статті про перший том поеми описати пейзаж із «золотими хрестами»: «Його фантазія, зваблена однобічно, не помітила ні роздолля наших нив... ні низки молільників, які бог зна з яких країн плетуться на тисячі верст безкінечною Руссю, живлячись молитвою і поданням; ні божих храмів, які з різних точок небосхилу немов молитовним хором обіймають вас, здійснюючись до неба, і лише єдині, яскраво розписані й вінчані золотими хрестами, величаються та красуються над низинними оселями, де незavidно живогіє російський селянин у поті чола, з'їдає свій хліб і годує ним усю Росію...» (Шевырев, 1982: 61). Архетипом такого «куточка», за М. Вайскопфом, є «рай», а найближчим аналогом святі місця. Дослідник також проводить аналогії гір із краєвидами Святогорського монастиря.

Гоголь просторово концептуалізує масштаб поеми. Як справедливо зазначає Ю. Лотман: «“Мертві душі” були від початку задумані як твір про художній *universum*’е – про всі боки життя та про всю Росію» (Лотман, 1988: 288). Розшифрувати функціонування християнської образності у творі дають змогу маркери-асоціації з притчею про сівача: «Ходил он [Чичиков. – Н. С.] наблюдать первые весенние работы, глядеть, как свежая орань черной полосой проходила по зелени, и засеватель, постукивая рукою о сито, висевшее у него на груди, горстью разбрасывал семена ровно, ни зернышка не передавши на ту или другую сторону» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 31), про що ми вже зауважували у розвідці, присвяченій функціональній природі притчі у художній тканині поеми (Сквіра, 2010: 172–181). Доволі оригінально притчову основу другого тому «Мертвих душ» висвітлює С. Павлинов, апелюючи до семіотики простору. Дослідник вважає, що «географія» подорожі Чичикова виразно розподіляється на чотири символічні частини, куди небесний сівач однаково щедро розкидав насіння: кам'яниста місцевість, проїзна дорога біля шляху, терни й родюча земля (Павлинов, 1998: 36). Із кам'янистою місцевістю С. Павлинов ототожнює садибу Тентетнікова, із проїзною дорогою – маєток Петуха, із тернами дослідник асоціює занехаяну садибу Хлобуєва, а господарем родючої землі вважає Костанжогло.

Просторова «плутанина», чи «боковий хід» (за А. Белім), стає рушієм сюжету, коли через помилку Селіфана й Петрушки Чичиков потрапляє до маєтку Петуха, який, заплутавшись у рибальських сітках, уособлює героя з життєвою «заплутаністю». Такі неочікувані перипетії оприявнюють, передусім, трансформаційний катаклізм у долі Чичикова. Динамічна насиченість пейзажу створюється завдяки повторенню дієслів «озаряться», «озарилось»: «Месяц поднялся, и начали озаряться потемневшие окрестности, и всё озарилось. Чудные картины» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 55). Акмеологічного реєстру набуває фраза: «Но некому было ими любоваться», функція якої – увиразнити розмежування осяжного досконалого природного світу й роздрібно-хаотичного людського, попри «оприроднений» образ самого Петуха.

Особливим месіанством країни письменник пояснює її пророцтва, а також метаморфози «розтопленого металу», адже, на його думку, вона «сильнее других слышит Божью руку на всем, что ни сбывается в ней, и чувствует приближение иного царствия» (Гоголь, 1937–1952, т. 8: 351) і саме тут «брезжит свет, есть еще пути и дороги к спасенью...» (Гоголь, 1937–1952, т. 8: 344). Спасіння ж, упевнений Гоголь, кожному потрібно починати із самого себе: «Прежде чем приходит в смущенье от окружающих беспорядков, недурно заглянуть всякому из нас в свою собственную душу» (Гоголь, 1937–1952, т. 8: 344).

Дорога як осьова просторова константа поеми у фіналі твору виводить Чичикова з міста. Автор, конденсуючи ліричний заряд, який посилює контрастивне звучання, наголошує, що дорога нова, як і стан героя: «Это был не прежний Чичиков. Это была какая-то развалина прежнего Чичикова. Можно было сравнить его внутреннее состояние души с разобранным строением, которое разобрано с тем, чтобы строить из него же новое...» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 124). Проте, безумовно, цей перехід від можливого до реального, погоджуємося з Ю. Манном, «навмисно неочевидний» (Манн, 2007: 251), завдяки чому не є можливим цілковите розуміння того, кого ж мчить символічна Гоголева трійка. Промова князя дещо обмежує й конкретизує просторову спрямованість поеми, наближаючи її до рецептивного ключа «німої сцени»: «Князь остановился, как <бы> ожидая ответа. Всё стояло, потупив глаза в землю» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 125). Окам'яніння у фактурі твору, як і в «Ревізорі», знову поєднується зі страхом та розкриває деталі й суть генези сцени: «Многие были бледны», «Кто-то вздрогнул среди чиновного собрания, некоторые из боязливейших тоже смутились», «Содроганье неволью пробежало по всем лицам» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 125). Кризова ситуація, як і в фіналі «Ревізора», спроможна подолати роз'єднаність. Утім, ідея покарання та відплати заміщується християнським акордом. Нова ревізія князя, спрямована на розвінчання основ усталеного способу життя, атрибується категорією взаємної відповідальності всіх людей («Что тут говорить о том, кто более из нас виноват. Я, может быть, больше всех виноват») і має свій результат – «міражна інтрига» розвінчується: «Теперь тот самый, у которого в руках участь многих и которого никакие просьбы не в силах были умолишь, тот самый [бросается] теперь к ногам [вашим], вас всех просит. Всё будет позабыто, изглажено, прощено; я буду сам ходатаем за всех, если исполните мою просьбу» (Гоголь, 1937–1952, т. 7: 125).

Саме в таких письменницьких інтенціях і оприявнюється вектор «мчання» Русі, промальований Гоголем на тлі дороги, якою поспішає трійка Чичикова, і дороги історичного виміру, якою мчить Русь-трійка, що своєю чергою корелює із соборною духовною вертикаллю, із пасхальною основою, характерною для структури як «Мертвих душ», так і «Вибраних місць», про що слушно зауважує І. Есаулов (Есаулов, 2017: 101). Ідея спасіння неідеальних героїв, до якої закликає князь, потрактовується як трансцендентальна риса гоголівської поезици. Мотивована розв'язка набуває конкретизованої форми – «спасіння від самих себе» завдяки виконанню «земного обов'язку» і, навіть проєкціуючись на збірний аналог,

«материк» (за Ю. Манном), суспільства загалом, фігурує як логічний натяк, як недомовлена художня реальність недописаного другого тому поеми.

Інтенсифікований простір, локалізований топосами Тремалаханського повіту, Петербурга, Сибіру як майбутнього географічного центру розвитку подій, із візуалізованими еклектичними пейзажами, дзеркальними проєкціями, універсализується й обрамляє сюжетотвірну структуру другої частини «Мертвих душ». Просторове моделювання формує «множинність» реальності з її гротескними антиноміями, розширюючи масштаб до загальноруського, реконструює матрицю «мертве-живе» з посиленням звучання її духовної домінанти.

Література:

1. Барабаш Ю. Сад и вертоград (гоголевское барокко: на подступах к проблеме). *Вопросы литературы*, 1993, 1, 34–41.
2. Вайскопф М. Сюжет Гоголя: Морфология. Идеология. Контекст. Москва : РГГУ. 2004.
3. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений. Москва-Ленинград : Изд-во Акад. Наук СССР. Т. I–XIV. 1937–1952.
4. Гончаров С. Творчество Гоголя в религиозно-мистическом контексте: Монография. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена. 1997.
5. Есаулов И. А. Русская классика: новое понимание. Санкт-Петербург : РХГА. 2017.
6. Киченко Олександр. «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя: міфопоетичне віддзеркалення українського світу. Черкаси. 2019.
7. Лотман Ю. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь. Москва : Просвещение. 1988.
8. Манн Ю. В. Творчество Гоголя: смысл и форма. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та. 2007.
9. Павлинов С. А. Путь духа: Николай Гоголь. Москва : [Б. и.]. 1998.
10. Сквіра Н. М. Проблеми поетики другого тому «Мертвих душ» Миколи Гоголя. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого. 2010.
11. Шевырев С. П. Похождения Чичикова, или Мертвые души. *Русская эстетика и критика 40–50-х годов XIX века*. Москва : Искусство, 54–81. 1982.

References:

1. Barabash, Yu. (1993). Sad y vertograd (hoholevskoe barokko: na podstupakh k probleme) [Garden and garden of Church (Gogol's baroque: on the outskirts of the problem)]. *Voprosy lyteratury [Questions of Literature]*. 1993, 1, 34–41 [in Russian].
2. Vayskopf, M. (2004). Syuzhet Hoholya: Morfolohyya. Ydeolohyya. Kontekst [Gogol's plot: Morphology. Ideology. Context]. Moskva : RHHU [in Russian].
3. Hohol', N. V. (1937–1952). Polnoe sobranie sochinenyy [Full composition of writings]. Moskva-Lenynhrad : Yzd-vo Akad. Nauk SSSR. T. I–XIV [in Russian].
4. Honcharov, S. (1997). Tvorchestvo Hoholya v relyhiozno-mystycheskom kontekste [Gogol's creativity in a religious and mystical context]: Monohrafyya. Sankt-Peterburh : Yzd-vo RHPU ym. A. Y. Hertseny [in Russian].
5. Esaulov, Y. A. (2017). Russkaya klassyka: novoe ponymanye [Russian classics: new understanding]. Sankt-Peterburh : RKhHA [in Russian].
6. Kychenko, Oleksandr. (2019). «Vechory na khutori bilya Dykan'ky» M. Hoholya: mifopoetychne viddzerkalennya ukrayins'koho svitu [«Evenings on a Farm near Dikanka» by M. Gogol: mythological and poetic reflection of the Ukrainian world]. Cherkasy : FOP Hordiyenko Ye. I [in Ukrainian].
7. Lotman, Yu. (1988). V shkole poetycheskoho slova. Pushkyn. Lermontov. Hohol' [In the school of poetic words: Pushkin, Lermonto v, Gogol]. Moskva : Prosveshchenye [in Russian].
8. Mann, Yu. V. (2007). Tvorchestvo Hoholya: smysl y forma [Gogol's works: meaning and form]. Sankt-Peterburh : Yzd-vo S.-Peterb. un-ta [in Russian].
9. Pavlynov, S. A. (1998). Put' dukha: Nykolay Hohol' [The way of spirit: Nikolai Gogol]. Moskva : [B. y.] [in Russian].
10. Skvira, N. M. (2010). Problemy poetyky druhooho tomu «Mertvykh dush» Mykoly Hoholya [Problems of poetics of the second volume of Nikolay Gogol's «Dead Souls»]. Kyviv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
11. Shevyrev, C. P. (1982). Pokhozhenyya Chychykova, yly Mertyve dushy [The Adventures of Chichikov, or Dead Souls]. *Russkaya estetyka y krytyka 40–50-kh hodov XIX veka [Russian aesthetics and criticism of the 40–50s of the XIX century]*. Moskva : Yskusstvo, 54–81 [in Russian].

Отримано: 16 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 01 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 02 травня 2023 р.

e-mail: pletenytsia@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7986-2890>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-307-311

Тхорук Р. Л. Просторові характеристики художнього світу збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 307–311.

УДК: 821.161.2-1.09

Тхорук Раїса Леоніївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ЗБІРКИ ВАСИЛЯ СТУСА “ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР”

Стаття присвячена питанню конструювання простору у художньому світі текстів поетичної збірки Василя Стуса “Веселий цвинтар” (1971), а також з’ясування деяких особливостей поетики автора, які реалізуються при моделюванні просторових реалій (образність, жанр, композиція). Виявлені дві крайніх позиції у топографуванні та локалізації простору: повна відмова від просторових маркерів, що врешилі оприявнює міфологізований універсум (“тут” і “скрізь”) та детальна розробка пейзажу чи інтер’єру, характерна для кількох автобіографічного вигляду поезії. Як результат спостережень та аналізу описані три основних моделі просторового конструювання. Перша із них представляє одновимірний світ абсурдистської радянщини, зображений у ліро-епічних творах. Друга модель показує дворівневий світ в особистісній, здебільшого, ліриці із кумулятивною композицією: фізичного існування людини (як його можливий варіант: людського тіла чи душі – “я”) та внутрішній простір розмірковувань, спогадів, видінь чи мрій. Часто кумулятивні фрагменти представляють собою окремішній простір-вмістилище зі своїми локальними маркерами і заселений персонажами. За формою це алегорії-емблеми або ж сюжетні епізоди на історичні, приватні й соціально-політичні теми. Третя модель визначається як метафізичний простір із трьома локальними площинами (трьома світами), який зображає людську перспективу переміщення із одного в інший. Символіка веселого цвинтаря й людей-мерців співвідносна із одновимірним фізично-географічним простором життя-буття радянських людей, а визволення з-під його влади, контролю та гніту, збереження притомності й людського – із двома іншими просторовими моделями.

Ключові слова: поетика, простір, літературна модель, поезія Василя Стуса, тоталітарний режим, алегорія.

Raisa Tkhoruk,
candidate of philological science, lector,
Rivne state humanitarian university

SPACE CHARACTERISTICS OF FICTIONAL WORLD OF POETIC COLLECTION “JOLLY CEMETERY” BY VASYL STUS

The article deals in problem with constructing of space of fictional world in texts of collective poems *Jolly Cemetery* by Vasyl Stus (1971), and some parameters of poetics of the space modeling (imaginary, genre, composition). Radical points of interest to topography of space and local specifics of territories are: total elimination of space markers for creating mythical universal (here and everywhere) and detailed presentation of landscape or interior in some autobiographical poems. As result of research three types of space modeling are describes. The first model is one-dimensional cosmos of absurd soviet every-day life described in narrative poetry. The second ones proposes two-dimensional world in texts of accumulative composition: physical space of human existence (as variant of it: human body/soul) and inner space of meditation, or memoirs of bygone days, or visions and dreams. Sometimes accumulative fragments are constructed to be a separate locus full of things and inhabitants (subterranean reservuar). Their forms are allegorical emblems or narrative episodes on private, political or hystorical motifs. The third model is metaphysical poetic proposition of configuration of three locis planis (three worlds) and man's ability to move from one to another. Symbol of jolly cemetery and status of dead person is correspondent with one-dimentional world of soviet peoples' life; and overcoming repressions and control by power authority, preserving of self and human reactions are related with two other space models.

Keywords: poethics, space, literary model, poetry by Vasyl Stus, totalitary regime, allegory.

Болісні спостереження В. Стуса за нищівним вкоріненням радянщини у повсякдення, спотворенням рідної землі й культури, нівеченням духу й душі вражають кожного, хто читає збірку “Веселий цвинтар” (1971). Надірвні рількеніанські інтонації (Б. Рубчак) сусідять із гіркою іронією, вказуючи на безвихідь, розпач і крихітну надію вберегти притомність та духовність. На мою думку, кожна із перспектив реалізується через інакше сконструювану просторову модель. Координати світів-монад та їх картографування, адже кожна окрема поезія – це цілісний оригінальний окремий космос, уводять читачів на території своєрідної конфігурації: бачимо впізнавано-реалістичні картини, внутрішній мислительний процес-простір чи візію, уявлюване майбутнє поза межжя.

Звуження матеріалу спостережень до третьої збірки Василя Стуса зумовлене кількома причинами: по-перше, тематичним діапазоном; по-друге, вона містить значне число поетичних текстів епічного характеру, які, власне, за своєю природою повинні мати чіткі й виразні для сприйняття просторові маркери; по-третє, М. Коцюбинська, аналізуючи її [Коцюбинська, 2004], відзначила її особливий стиль, що був згодом почасти знехтуваний, або ж трансформований, і зафіксував один із складних періодів творчості й біографії. Завдання статті – встановити й описати деякі закономірності й тенденції в моделюванні простору, що визначають жанрово-стильові групи текстів у збірці (філософська, любовна, епічні абсурдистські образки, сюрреалістичні та ін.), а також описати поетикальні характеристики феномену простору. Опираємося на розроблені методики Г. Башляра («Поетика простору») та Ю. Лотмана («Семіосфера»).

Кілька конференцій у Донецьку (із 1990р.) та Острозі (із 2010р.) засвідчили інтерес до осмислення поетики окремих етапів творчості, один із яких визначається появою у 1971 році збірки «Веселий цвинтар», що довгий час вважалася автором

утраченою, тому деякі поезії із неї були вміщені до наступних, інколи в іншій редакції. Тематико-стилістичні характеристики, що виявляють проникливе осмислення кількох повторюваних підходів до формування художнього світу, представляють роботи М. Коцюбинської, В. Моренця, Б. Рубчака, Ю. Шереха, Г. Яструбецької. У працях В. Моренця, Л.Тарнашинської, Б. Рубчака, та Г. Яструбецької описані параметри та роль спогаду, співвіднесення категорії часу й простору, доповнення просторових горизонтальних маркерів вертикальними. Семантика наскрізних символів творчості, таких, як топоси води, хати, свічки, вікна, дороги й безодні описані Г. Віват, Х. Семерин, Ю. Шерех, Б. Рубчак, Г. Яструбецька.

Лише дві поезії збірки засвідчують монументальну манеру представлення території, позначенням географічних реалій. Загалом це мало характерний поетові спосіб. Один із віршів – картина радянського “рад-соц-конц-таборів союз[у]”; у цій поезії змітований рух поїзда ув’язнених і депортованих поза батьківщину у чужу накинута отчизну (“Москва, гора Ведмежа, Кем, / І Попів острів – шлях”, “І знову В’ятка, Котлас, Усть- / Вим, далі – до Чиб’ю” (“Колеса глухо стугонять”; Стус, 1971)). Інша – внутрішній простір спогаду ліричного героя, пейзажі рідної землі (“Так явно світ тобі належать став”).

На противагу попередньо представленій, наявна ще й тенденція до елімінації просторової складової тексту, крайнім проявом якої вважаю відсутність будь-якого відповідного маркування у тексті: оповідь ведеться так, ніби усе відбувається “десь” і “скрізь” (міфологізація простору).

– Досить крові, – продекламував кат,
коли ще ніж, загнаний мені попід ребра,
стримів у спині.

А я подумав, весь скривившись од болю:
що як він заходиться,
ще й лікувати мене? (“Досить крові”; Стус, 1971).

Простір, який стає полем діяльності ката, розюче обмежується до “тіла” людини, наразі ліричного персонажа.

Як відзначає Г. Яструбецька, “номінативний часопростір В. Стуса обмежений уламками, фрагментами географічного й епічного простору” (Яструбецька, 2013: 202). Загалом – це так; все ж, як бачимо, спостерігається трансформація одного із вміщених об’єктів до повноцінного простору й елімінація географічного маркеру.

Найбагатша, що очікувано, просторова презентація у віршах явно автобіографічного й сповідального характеру (“Вечірній сон”, “Тато молиться”, “Вони сидять за столом”, “Зазираю в завтра”). При помітній налаштованості на “втрату географії”, мінімальності речей та об’єктів, які визначають просторові характеристики, В. Стусові притаманне недбале розосереджене прописування біографічних реалій. Наприклад, в поезії “Зазираю в завтра”, яка завершує збірку, натрапляємо на картографування міста: Святошино, “чорна пуща”, – і навіть виписування інтимніших локусів квартири. Домашній моделюється через зображення хати й двору іззовні чи усередині; серед повторюваних об’єктів, окрім вікна, варто назвати стіл. Сам феномен дому схоплюється як ледь доступний (сльота, дощ); це не рятівна схованка, а простір, що втрачає чи втратив своїх пожилців (“Тато молиться”).

Вірші із найбагатше представленою топографією дають можливість описати одну із моделей просторування, характерну для письма поета, яку В. Моренець назвав вписуванням вертикалі до горизонталі фізичного існування (Моренець, 2010: 102–108).

Детальний опис донецьких реалій у вірші “Вдається чи ні цього разу повернутись додому” (“старий терикон шахти 10-біс ... обріс чотирма новими”, садок із яблунь, вулиця, ставок) позбавлений ресентименту, позаяк до міметичного малюнку одразу додається уявне – зі спогаду, так що саме цей зсув й виявляється акцентований:

... Давні стежки переорано,
дороги дитинства
засаджені кукурудзою... (Стус, 1971)

Презентовані реалії – сад, гавкіт собак, вулиця, небо й зорі – корегуються: сад без птахів, “хатка – без вікон і без дверей”, “карликовий вишняк”, “потемнілий став”, дощ. За видимим проглядає недосяжне (небо, зорі); так закладається метафоризація просторових маркерів. Батьківщина ледь впізнається героєм, бачене оком постає як оманливе, уже не-своє. Інтенсивніше працює метафора у вірші “Вертання”: тут простір спогаду моделюється завдяки таким реаліям, як шосе, кукурудзиння під лісом, терикон, смердюча річка, ставок, а на противагу йому – вікно вулиці. Вертикальна координата – небо – одразу спрямовує переключитися із міметичної картини міської/сільської вулиці на метафорично-міфологізований наратив “драбини Якова”, світлової дороги на небеса. Як бачимо, значним потенціалом наділяється саме формат спогаду.

У текстах збірки визначили три моделі просторування із кількома перехідними формами, форми яких описали вище.

Одна із продуктивних моделей просторування – інтеріоризація конкретизованих міметичних описів із мінімальним маркуванням просторих реалій на дві-три подробиці, але із чіткою вказівкою на спогад чи мрію. Тому й простір – уявний, фентезійний, зведений до “я”/душі/тіла – до точки.

У філософських та особистісних поезіях цієї збірки людська плоть, чи душа (“в мені”), часто зображається вмістилищем іншого простору:

То все не так. Бо ти не ти
і не живий. А тільки
згадка минулих літ (“То все не так”; Стус, 1971).

Неодноразово цей “минулий світ” розпросторюється усередині тіла, таким чином часовий зсув – це й просторове нашарування (кумуляція), що на змістовому рівні визначається спогадом, чи сном, чи медитацією. Як відзначав Б. Рубчак, одним із принципів поетового стилю стало поєднання “принципу розсівання” із центральністю “я”: “Спогади шмагують, рвуть, розсівають – не менше, ніж надії. Вони ж бо насильно шарпають нас назад, розчиняють нас у різних темпоральних царинах, що в них ми тепер мусимо жити одночасно ... спогади заслоняють нашу і так уже фрагментовану сучасність” (Рубчак, 1983: 64).

Просторові характеристики фрагментів-складових варіюються в діапазоні від міметичної картини до метафорично-візійної. Конкретика просторових визначень у художньому світі деяких поезій зберігає природу міметичної картини, що

завдяки операції спрощення до кількох речей-деталей за фактурою нагадує емблему, й отримує маркери, що спрямовують на відчитування на рівні алегорії (апологічної епіграми).

...сидимо біля погаслого вогнища –
століття, друге, третє,

жар не стухає, не гасне (“Сидимо біля погаслого вогнища”; Стус, 1971).

Повтор першого рядка поезії усередині тексту чітко відділяє дві частини – буквальну й алегоричну, провокуючи й підтримуючи необхідний канал для осмислення теми. Наразі В. Стус зафіксував обидва рівні відчитування: буквальний та алегоричний. Думаю, що автором закладається можливість переростання образів-подробниць із міметичної картини у символі – і відтак відчитування емблеми як символічного позначення історичного глухого кута, безвиході, розпачу.

Розмірковуючи про природу символічного на противагу апологу, М. Зеров відзначав потужний “емоціональний набір” символічних картин і конструктивну складову-фрагмент “поучення, науки” в аполозі, призначення якого “зафіксувати і сформулювати його єдиний сенс” (Зеров, 2003: 921). Смыслова межа між цими різними жанрами рухома. У поета більш важлива схема-емблема, у яку “вловлені” образи із значним, традицією заданим смысловим потенціалом символу. Та змінюється читач, різною стає буттєва підоснова читання, що така важлива для алегоричного рівня відчитування, втрачається й можливість критикувати і поучати; а символічний емоційний потенціал навпаки зростає.

Емблематична картинка із виразними просторовими окресленнями (й власним нарративом-сюжетом) почасти стає складовою частиною складнішої композиції, однією із тез у медитації. Подана нижче цитата привертає увагу виразними ніщенськими коннотаціями:

... жовті сходяться леви
у присмерковий гай.
У воду зазирнуть ставка
й свічадо п’ють.

Їм шерсть полискує шорстка,

мов пелехата лютя (“Змагай, знеможений життям”; Стус, 1971).

Наразі картина бляжча до емблеми-схеми. Інколи такі картини прибирають макабричних форм та зловіщо-знущального тону (“Як страшно відкриватися добру”). Речі й відношення специфікують простір.

Фрагмент-емблема, уведений у текст як кумулятивна складова, просторові ж характеристики вміщуючого, поверхневого, фрагменту – тіло, тіло/душа, “я”. Відтак речі й предмети чи реалії картини-емблеми у цьому внутрішньому просторі можуть сприйматися як символи (або ж творитися як колаж символів, що імітують міметичну картину):

... чужий далекий край
і серед степу, де горить калина –
могила. Там ридає Україна

над головою сина: прощай (“Чого ж ти ждеш?”; Стус, 1971)

У збірці “Веселий цвинтар” чимала кількість поезій оповідно-повістувального гатунку із побутовим антуражем. У частині із них читач і слухач потрапляє в явно фантастичний сюрреалістичний світ; в іншій – у радянський світ абсурдистського стибу.

Радянсько-абсурдистські тексти презентують побутові й ландшафтно-інтер’єрні реалії, які в сюрреалістичному дискурсі навіть маркуються словом “рай”. Акцент, звісно, падає на дивовижі, дивні збіги. Але це світ густо заселений, персональний. Перед нами каталог “мерців”; або ж фіксується момент занурення ліричного героя у життя-буття, від якого можна тільки жаяхатися; тут саме відчуття моторошного заціпеніння прописується як процес. Причому сусідство таких колоритних персонажів, як Мумія й Марко Безсмертний, який щойно “виграбався в світ”, кроти, які “раз на тиждень ... викопуються з землі”, гості на весіллі чи відвідувачі виставки собак – вказує на їх однакову людську природу – позбавлених духовного первня, власне, життя. Інфернальність, навіть будучи ословлена, містить потенціал метафори й гротеску.

Світ зображається однорівним; легко надається картографуванню. Простір цих поезій – міметичний. Це міські картини: “біля метро «Хрещатик»”, сквер із каштанів, Володимирська гірка, із якої видно Труханів острів, крамниця у Києві, черга до цвинтаря чи до універмагу, вулиця, зупинка трамваю, “тихеньке прокурене кафе”, берег, напевно, річки, вулиця із парканом-штахетником, обеліски й меморіали. Якщо конструюється інтер’єр, то бачимо стіл-бенкет-весілля, музейну залу. Здебільшого показується межава, порогова зона: світ незайманої природи розміщується звіддалік.

Все ж, по суті, це світ зімітованої природи, удосконалюваної чи удосконаленої людськи; особливо моторошно такі людські зусилля представлені в сюрреалістичних текстах (“Посади дерево”, “Ось вам сонце”, “Ця п’єса почалася вже давно”). Відчуття імітації, як і сам момент розпізнавання подробиць чи пристосування до новостворюваних реалій, забезпечується часовими характеристиками: весілля, свято, відвідування меморіалів, дозвілля, побачення, театральна вистава, суботники у концентраційному таборі – так звана культурна програма радянського життя-буття.

Із цього погляду набагато складніше сконструйований художній світ сюрреалістичних (гротескних) віршів і поезій казкового чи фентезійного гатунку. У цьому випадку простір – це місце дії, яке певним чином означається і забезпечує, докладно чи ні, розгортання сюжету. Рух, наприклад, Марка Безсмертного такий: цвинтар – райком партії – універмаг – вулиця святкового міста. А ліричного персонажа вірша «Я знав майже напевно»: великий зал із високою стелею, що ледь затримує утікаючого ворога, – дорога, яка не згадується, – поріг власного дому (спрацьовує елімінація до міфічного). У цих міні-космосах значення має загальне означення простору-світу й імена персонажів, які протистоять ліричному оповідачеві: конвоїри, кроти, кат, суфлер, театральне приміщення (сцена, зал), косметичні кабінети. Усе це метафори-маркери, які не надто детально розроблюються (не відволікають увагу на об’єкти зображеного; радше концентрують на одному слові-символі) і забезпечують можливість розпізнати суть та стан його мешканців-персонажів.

У поезії “Ця п’єса почалася вже давно” “тут” вміщає сцену із лаштунками, “підвішеним сонцем”, транспарантом-розпорядженням, локус із залом, стільцями, які скриплять, бідними Йориками, які відпочивають у ньому; та – будкою глухонімого суфлера, лабораторією десь поруч. Простір чітко розділений, та найважливіше, що він заселений, тому це ієрархізований

соціальний космос із визначеними місцями існування кожного персонажа: ув'язнені – знизу, конвоїри – збоку, влада – десь далеко. Протяжність космосу поза ослівленим місцем дії буде припущенням, але воно має підстави, адже звідкись “колись / був завітав до нас найголовніший суфлер. Велику раду був зібрав...”. Отож, у картині цього художнього світу існує ще й “там”. Але простір можна визначити як географічний та одновимірний.

На просторове картографування цих поезій легко накласти політично-адміністративний розподіл, зрозумілі сучасникам поета: радянська країна й ГУЛАГ, таборіві локуси місця тюремної праці, бараку, поза зоною. Навіть при зосередженості на житті-бутті у замкненому просторі усередині країни, наприклад, у тексті “Цей корабель виготовили з людських тіл”, прописується локус поза цією країною, поза цією політичною системою у ширшому земному вимірі, адже корабель мислиться як конструкція посеред моря. Слід враховувати, що, моделюючи макабричну картину як простір, що вміщує речі й людей, автор стоїть ближче до пропозиції емблеми, яка прочитуватиметься на рівні алегорії та з уваги до самих цих речей, а не до просторових маркерів. Тому – символічний та алегоричний рівні відчитування стають рівноправними пропозиціями.

Третя модель конструювання простору, як одна із тенденцій письма В. Стуса, найвизрашніше проявляє себе у поезіях-медитаціях, філософського та особистісного змісту. Здебільшого спостерігаємо постійну, – більш-менш означену, – модель із просторовими картинами-площинами, що визначаються трьома світами-космосами. У цій метафізичній моделі кожна із складових може називатися “світом”; це трирівневий простір. Йдеться про значущість розмежування світу реальності й географічного картографування (поза тілом, як вмістилище тіла); світу людини (тіло й інтеріоризований простір міркувань, спогадів, снів; та світу, куди мандрує якась частка людського “я” (“я вийшов сам із себе, наче шабля виходить з піхов” (“В мені уже народжується Бог”; Стус, 1971); “небо корчиться в тобі” (“То все не так”; Стус, 1971)).

У творі “Мені здається, що живу не я”, зокрема, акценти поета проставленні все-таки на структуризації людського тіла/душі (розгортається дослідження людського єства). І робиться це завдяки просторовим маркерам. Тіло/душа (чи єство людини) зображається як простір співіснування “німої лялечки” та його подобизни. Складність розщеплення й розпізнавання імітується множенням імен: “німа лялечка”, цятка пекла, маленький шротик сонця, лаконічний крик усесвіту. (Ця операція й етап пізнання названий метафорично в іншому тексті “Сто дзеркал спрямовані на мене”: переміститися “в самоту мою і німоту”). Саме “кавалок болю”, – це “я”, яке водночас “не-я”, – отримує статус та ім’я перехожого межисвітів. Наразі важливо, що вказано на цей потенційний світ, у який прагнуть увійти чи куди повертаються.

Метафізична модель простору трирівневого світу співвідносна із розробленими уже в літературі формами. На мою думку, йдеться не про три світи Гр. Сковороди, шанованого й коментованого В. Стусом поета, а про картину буття, що зафіксована у пісні гностика Валентина про душу-перлину, закинута у хаос земного буття.

Конструкція сюжету переходу спонукає, через специфіку і функцію самої конструкції, акцентувати на часових характеристиках. “У творчості В. Стуса час “розташовується нібито всередині” його власного буття”, звідси й “просторова сугестивізація фактури часу” (Тарнашинська, 2016: 46).

“Межисвіття”, якщо її сприймати як метафору-опис, окреслює локус чи переходовий простір, що завершується певною територією. Вислів “перехожий межисвіттів” не дозволяє саму рухому точку-тіло уважати межисвіттям, адже говориться про вмістливу, простір, у якому можлива дорога.

У багатьох текстах зб. “Веселий цвинтар” при вказівці на рух чи дорогу потрапляємо на простір-воду (став, ріка, море), або ж ліричний герой/оповідач перебуває побіля неї; основна характеристика цієї території – потік, плинність:

...А змучений повторами, натрудиш
з’ятрілу душу. І нема тобі рятунку:
прохромити твердь змертвілу
і в море неспокійне увійти, щоб
борсатися...

...пливи

і погинай, заблукане човенце (“Людина флюгер”; Стус, 1971).

І тоді “білий світ” (здебільшого географічно картографована реальність, але не у цій поезії) постає таким, що “розлився безберегою водою” (“Попереду нарешті порожнеча”), з-поза якої чи крізь яку ліричний герой прагне переміститися іще кудись (третій із визначених світів). У багатьох віршах є дощ, чорні води, почорнілий став, ріки. Припускаю, що у такий спосіб позначається легкість та швидкість переміщення у поза-свіття, або ж зацентрована потенційна їх доступність. Людина вважається такою, що, пройшовши “крізь воду”, має можливість потрапити в утопічний бажаний простір.

Смислова значущість символіки води багатьма зауважена й описана (Віват, 2014: 79–81; Яструбецька, 2013: 203). Її легко відстежити й історизувати. Це метафори біблійного походження (людина посеред житейського моря), або ж романтична традиція зображення людини як корабля чи некерованого човна, що ним грається доля. До речі, згадаю іще мотив сковородинівського Наркіса, що його долучає В. Стус (“Мумія”).

Збірка «Веселий цвинтар» дала можливість відстежити, як формуються три просторові моделі, і побачити способи, як вони трансформуються одна в одну. Таким чином складається загальна картина, в якій сумісні виявляються різні способи духовного буття, людської діяльності, владної політики та опір їй. Цвинтарна тема у збірці – це послідовна каталогізація “живих” та “мертвих” станів людини, облудності присвоєння цих статусів у щоденній культурно-політичній практиці (оксиморон, обернення, іронія); та дослідження марних чи успішних духовних зусиль уникнути “цвинтаря душ”. Остання теза підтверджується моделями просторового конструювання трирівневого світу із фіксацією точки-простору тіла-душі (інтеріоризація).

Література:

1. Віват Г. Семантика художніх символів у поетичному просторі Василя Стуса : монографія. Одеса : ФОРМ Бондаренко “Апрель”, 2014. 264 с.
2. Зеров М. Аполлог в українській літературі XIX-XX вв. Українське письменство / упорядник М. Сулима. Київ : Основи, 2003. С. 918–967.

3. Коцюбинська М. “На цвинтарі розстріляних ілюзій...” : Про поетичну збірку Василя Стуса “Веселий цвинтар”. *Мої обрії*. Київ : Дух і Літера, 2004. Т. 2. С. 119–135.
4. Моренець В. Оксиморон : Літературознавчі статті, дослідження, есеї. Київ : Аграр Медіа Груп, 2010. С. 92–118.
5. Рубчак Б. Перемога над прірвою : Про поезію Василя Стуса. *Сучасність*. 1983. Ч. 10. С. 52–83.
6. Стус В. Веселий цвинтар (1971). URL: <http://stus.centre/veselii-tsvintar-105018>.
7. Тарнашинська Л. Василь Стус : художньо-екзистенційний вимір межової свідомості. *Слово і Час*. 2016. № 3. С. 44–52.
8. Яструбецька Г. Динаміка українського літературного експресіонізму : монографія. Луцьк : Твердиня, 2013. 380 с.

References:

1. Vivat H. (2014) Semantyka khudozhnikh symboliv u poetychnomu prostori Vasylya Stusa : monohrafiya. [Semantics of fictional symbols in poetical space by Vasyl Stus : monography] Odesa : FOP Bondarenko “Aprel”. 264 s.
2. Zerov M. (2003) Apoloh v ukraïnskiy literaturi XIX-XX vv. [in the Ukrainian literature og XIX-XX senturies] *Ukrayinske pysmenstvo [The Ukrainian Literature] / Uporyadnyk M. Sulyma*. Kyiv : Osnovy. [ ] 918–967 [in Ukrainian]
3. Kotsyubynska M. (2004) “Na tsvyntari rozstrilyanykh ilyuziy...” : Pro poetychnu zbirkku Vasylya Stusa “Veselyy tsvyntar” [“On the cemetary of shot illusions” : About poetic collection by Vasyl Stus “Jolly Cemetary”]. *Moyi obriyi [My horizons]*. Kyiv : Dukh i Litera. T. 2. 119–135 [in Ukrainian]
4. Morenetz V. (2010) Oksymoron : Literaturoznachchi statti, doslidzhennya, esseyi [Oxymoron : literary criticism articles, researchers, essays]. Kyiv : Agrar Media Grup. 92–118 [in Ukrainian]
5. Rubchak B. (1983) Peremoga nad prirvoyu : Pro poeziyu Vasylya Stusa [Victory over abyss : About poetry by Vasyl Stus]. *Suchasnist [Modernity]*. 10. 52–83 [in Ukrainian]
6. Stus V. (1971) Veselyy tsvyntar [Jolly Cemetary]. URL <http://stus.centre/veselii-tsvintar-105018> [in Ukrainian]
7. Tarnashynska L. (2016) Vasyl Stus : khudozhnyo-ekzystentziynyy vymir mezhovoyi svidomosti [Vasyl Stus : a fictional-existential dimation of liminal consciousness]. *Slovo i Chas [Word and Time]*. 3. 44–52 [in Ukrainian]
8. Yastrubetska H. (2013) Dynamika ukraïnskoho literaturnoho ekspresionizmu : monografiya [Dynamics of the Ukrainian literature expressionism : monography]. Lutsk : Tverdunya. 308 s. [in Ukrainian]

Отримано: 01 березня 2023 р.

Прорецензовано: 14 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 15 березня 2023 р.

e-mail: vishuma@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1164-1041>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-312-315

Шиманська В. О. Лексико-семантичні новації української мови в умовах сучасної війни. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 312–315.

УДК: 81'373.613:316.772.2]:821

Шиманська Вікторія Олегівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ НОВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню механізмів вторинної номінації квалітативно категоріальної парадигми через призму когніції, вибору лінгвістичних інструментів зокрема та вплив мовної особистості загалом. Розглядаються питання двобічності взаємозв'язку і взаємовпливу культури та мови етносу, формування концептуальної та мовної картин світосприйняття.

У статті проаналізовано особливості утворення лексичних інновацій в сучасній українській мові на позначення різних доменів концепту «війна», простежено лексико-семантичні зсуви внаслідок впливу осуду воєнної агресії та критики політичних і воєнних злочинів з боку країни-агресорки. Наукова розвідка містить елементи аксіології, оскільки лінгвістичний аналіз лексичних новотворів уможливує з'ясувати механізми вербалізації мовної свідомості, які імпульсовані екстралінгвальними чинниками та реалізовані з яскравою зміною конотації (іноді від нульової) до посилено пейоративної.

У статті акцентується, що пришвидшений темп появи лексичних новацій продиктований емоційним станом носіїв мови, тому ментальне підґрунтя номінації не обмежується законами і позамовними причинами розвитку мови, є категорією не лише етнолінгвістики, а й психолінгвістики та соціолінгвістики, бо формується через призму когніції окремого носія і усього соціуму.

Виділено й проаналізовано групи новотворів на позначення таких лексичних полів: „країна”, „військові”, „мобілізований”, „політичний діяч”, „пропагандист”, „зброя”, „ставлення до війни”.

Доведено очевидність динаміки статусу і функцій лексичних інновацій української мови в умовах сучасної російсько-української війни, визначено підґрунтя їх виникнення, окреслено норму і практику уживання новотворів, шляхи їх виникнення.

Ключові слова: семантика, прагматика, лексико-семантичне поле, мовна особистість, лексичні інновації, новотвори, лексичний фонд мови.

Viktoriia Shymanska,

Ph. D. (Philology), associate professor of Ukrainian Language and Methodology Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

LEXICAL-SEMANTIC INNOVATIONS OF UKRAINIAN LANGUAGE UNDER THE CONDITIONS OF CURRENT WAR

The article is devoted to the study of the mechanisms of the secondary nomination of the qualitatively categorical paradigm through the prism of cognition, the choice of linguistic tools in particular, and the influence of linguistic personality in general. Issues of the bilateral relationship and mutual influence of the culture and language of the ethnic group, the formation of conceptual and linguistic pictures of world perception are considered.

The article analyzes the peculiarities of the formation of lexical innovations in the modern Ukrainian language to denote different domains of the concept of "war". It traces lexical-semantic shifts influenced by the judgment of military aggression and criticism of political and war crimes committed by the aggressor country. The scientific research contains the elements of axiology since the linguistic analysis of lexical innovations makes it possible to clarify the mechanisms of verbalization of linguistic consciousness that are impelled by extralinguistic factors and realized with a vivid change of connotation (sometimes from zero) to strongly pejorative.

The article emphasizes that the accelerated pace of the appearance of lexical innovations is dictated by the emotional state of native speakers. Therefore the mental basis of nomination is not limited to the laws and extralinguistic reasons for language development and is a category not only of ethnolinguistics but also of psycholinguistics and sociolinguistics, because it is formed through the prism of the cognition of an individual speaker and the whole society.

Groups of innovations were identified and analyzed for the indication of the following lexical fields: „country”, „military”, „mobilized”, „politician”, „propagandist”, „weapons”, „attitude to the war”.

The evident fact of the dynamics of the status and functions of the Ukrainian language lexical innovations in the conditions of the current Russian-Ukrainian war has been proven. The basis of their emergence has been determined, and the norm, the practice of using innovations, and the ways of their appearance have been outlined.

Keywords: semantics, pragmatics, lexical-semantic field, linguistic personality, lexical innovations, innovation, lexical fund of the language.

Друга половина ХХ ст. для багатьох європейських мов стала часом, коли вони значно розширили свій словниковий склад. Причинами таких змін є культурний, соціальний та інтелектуальний розвиток суспільств. Як відомо, основними шляхами поповнення лексичного складу будь-якої мови є запозичення або ж виникнення нових слів, або ж розвиток внутрішньої форми слова, нашарування інших сем на існуючі слова, результатом чого стають інші значення лексем, або ж завдяки існуючим словотвірним моделям, які є основним будівельним матеріалом творення нових слів. Такі процеси є органічними і властивими усім мовам.

Загальновідомим є той факт, що найпіддатливішим до змін та фіксації нового є лексична підсистема, бо вона найтісніше пов'язана із усіма боками суспільного життя, зокрема історією, соціологією, культурою, ментальністю нації. Питанням модифікації словникового складу української мови, його динаміки, стилістичних можливостей присвячували свої розвідки К. Городенська, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Л. Мацько, Л. Ставицька, О. Стишов, О. Тараненко та багато інших мовознавців.

Проблема взаємозв'язку і взаємовпливу культури етносу і його мови досить давня, проте й донині породжує нові й нові кола питань, на які однозначної відповіді немає і бути не може. Мова кожного народу є абсолютно унікальною з погляду передачі колективної картини світу її носіїв, оскільки мова фіксує все, що входить у досвід етносу: від побуту до політики, устрою держави та ставлення представників певної етномовної спільноти до світових проблем. Питання етнолінгвістики цікавлять мовознавців ще із XIX століття, серед яких можна виділити таких, як О. Потебно, Ф. Бусласва, В. Костомарова, І. Срезневського, А. Кримського, Р. Раска, В. Гумбольдта, Е. Сепіра, Б. Уорфа, М. Хайдеггера, В. Кононенка, В. Костомарова, І. Огієнка, В. Жайворонка та інших. Усі дослідники наголошували на онтогенезі етносу й мови, їхньому взаємовпливові, що є „однією з нагальних проблем сучасної мовознавчої науки, і зокрема етнолінгвістичної галузі” (Дружченко, 2005: 138). Загальновідомо, що мова постійно еволюціонує, причому це відбувається малопомітно, проте, як показує життєвий досвід останніх десятиліть (тотальна цифровізація усіх боків життя людства, умови пандемії COVID-19, повномасштабне вторгнення російських окупантів на територію суверенної України), мовний розвиток (зокрема лексичної системи) може відбуватися певними стрибками, позначатися посиленою динамікою і відповідно швидко збагатити лексичний фонд, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Таке явище можна пояснити, по-перше, різкою зміною реалій суспільства, по-друге, шоковим емоційним станом усіх і кожного українця (і тих, хто зазнав фізичних катувань з боку російських військових, і тих, хто не перебував безпосередньо на лінії фронту чи в окупації, але вболівав за долю народу й країни). Саме умови воєнного часу спричинили потужний динамічний стрибок у вигляді новотворів в лексичній системі сучасної української мови.

З огляду на вищесказане, метою нашої розвідки є розгляд лексичних новацій, які виникли за час воєнної агресії з боку країни-нападниці, визначення особливостей словотвору і функціонування в мовленнєвій практиці українців таких слів. Отже, лексика української мови поповнилася новотворами, які представляють собою лексичні або семантичні неологізми.

Мовним матеріалом для дослідження послуговували контенти інтернет-ресурсу різних Telegram-каналів, покликання на які зазначено у літературі. Часовий проміжок виходу інформаційних матеріалів, які підлягали дослідженню, охоплює межі від березня 2022 року до лютого 2023 року (включно). З огляду на недотримання у статті загальноновизначених і прийнятних орфографічних норм необхідним видається пояснити написання онімів, які мають починатися з великої літери, з малої позицією автора, яка зводиться до підтримки загальної тенденції супротиву й неприйняття агресії сусідньої країни.

У результаті переосмислення значення існуючих слів, нашарування іншого значення на попереднє з яскравою пейоративною конотацією (як синтагматичною, так і парадигматичною) виникли такі слова на позначення російських професійних військових, добровольців чи так званих добровольців, тобто на всіх тих осіб, які прийшли з війною в Україну: „свинособаки”, „мобіки”, „м'ясо”, „рашисти”, „ванька”, „рашистська нечисть”, „мраZота”. Безумовно, ці слова мають особливості й з інших поглядів на них як на мовні одиниці. В аспекті словотвору „свинособаки” є результатом осново-складання, „мобік” – суфіксації, „м'ясо” і „ванька” – утворені лексико-семантичним способом. Останні найменування з погляду лексичних перенесень є метонімічним результатом, крім того, варто наголосити на графічному оформленні таких назв-перенесень. Очевидно, що латинські літери в кириличному оточенні привертають увагу з метою акценту на пропагандистські символи нападників для підкреслення їхньої тотальної агресії та нашого зневажливого до ворогів ставлення.

Найпоширенішою номінацією російських окупантів зазнала лексема „орки”. Це слово не є новотвором. Запровадив „орків” письменник Джон Толкін як потворних варварів, котрі служать силам Зла, поєднуючи в собі найгірші людські риси, військову міць та винахідливість. „Орк було тільки додатковою назвою деяких створінь, або складовою назви. „Орки” вигаданий вид або раса істот з фантастичних, переважно фентезійних творів. Зазвичай зображуються кремезними варварами зі звіриними рисами” (Українська Вікіпедія).

Така назва є абсолютно виправданою як з мовного, так і морального міркування. Орками називають тих, які в жодних віруваннях не виділялись в окремий вид істот. Тобто саме слово вигадане на позначення створінь, яких немає в реальному та міфологічному світах. Окупанти, свідомість яких пронизана якимись вигаданими уявленнями про навколишній світ, політичним, культурним, соціальним устроєм, навіяним їм вигаданим сприйняттям себе й віднесенням до чисельності таких самих осіб, переконані у своїй величчю і неповторності. Увесь цивілізований світ теж переконаний у неповторності людю, який у всі часи свого існування займався захопленням земель, нищівними зруйнуваннями здобутків матеріальної і духовної культури, вбивством, знущанням, катуванням й фізичним знищенням народів, на які він нападав. Така нічим невідкріплена самовпевненість наших ворогів у своїй надзвичайності й особливості, переконання в тому, що саме їм має належати світ і усі повинні жити за їхніми законами, виконувати забаганки цих так би мовити надлюдей притаманна представникам того дикого населення, яке займає одну шосту суходолу земної кулі. Жодна інша нація в світі не мала такої варварської спрямованості по відношенню до інших народів упродовж століть. Жоден інший етнос не звеличував себе шляхом викрадення здобутків культури, викривлення історії, повною зневагою і запереченням права на існування тих народів, які інтелектуально й духовно перевищують. Отже, „орки” чітко відбиває зміст і сутність кожного окупанта окремо й того населення, представниками якого вони є.

Друга світова війна породила в світі нацизм, до того часу незнаний. Фашисти стали маркером надзвичайної жорстокості, що набула серед німців масового характеру. По завершенню тієї війни слово „фашисти” функціонувало як номінація окремої категорії людей, яким притаманна загостреність на неперевершеності своєї нації та наджорстокість. Таким словом останні десятиліття послуговувалися менше з огляду на віддаленість подій Другої світової та повного очищення німецького народу від такої ідеології та політики.

Для фіксації виникнення фашизму з посиленням усіх його проявів, яким позначено сьогодні, виникла лексема „рашизм”. „Рашисти” – номінація окупаційних осіб, представників ідеології першовартості, безпощадності й безжалюості до інших.

Так, результатом вторинної деривації почало функціонувати й „рашка”, й „оркостан”, „орко-країна”. Дискутивним видається питання новації чи набуття масового поширення слова на позначення росії „кацаплярія”, яке теж зафіксовано нами у джерельній базі. Примітним стало й те, що останнім часом переосмислення й лексико-семантичного зсуву зазнала назва ще однієї країни-сусідки, яка підтримує агресивну політику по відношенню до України. Йдеться про лексему „Бульбаленд”,

що, на наш погляд, утворилася лексико-синтаксичним способом в результаті злиття білоруського „бульба” (укр. „картопля”) та англійського „land” (укр. „земля”, „суходіл”).

Назва також має семантичне переосмислення з аксіологічним підґрунтям, оскільки містить оціночний компонент і має відтінок зневаги й применшення поваги та значущості як для світової політичної арени, так і для українського народу.

Вищезгадані слова на позначення осіб виникли від самого початку повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року. Згодом мова почала фіксувати реалії подальших місяців війни.

Так, навесні 2022 року з’явилося слово „чмоня”, що номінує людину, яка прийшла на українську землю з метою захоплення й підкорення її народу, насадження переконання у величчю окупантів, проте таку людину, яка далека від обізнаності сучасних досягнень техніки та інших продуктів матеріальної культури світу. Чмонями українці називають диких й злидених прибульців, які не мають гідного обмундирування, озброєння, харчування, проте з великими амбіціями і претензіями на представника „великого народу”.

Після оголошення на території сусідньої країни у вересня 2022 року часткової мобілізації чоловічого населення для так званої на тій же території „спеціальної воєнної операції” в українській мові одразу виникли й зафіксувалися такі слова: „мобік” і „чмобік”. Цілком очевидно, що „мобік” є результатом суфіксації від „моб-ілізований”, а от „чмобік” – аббревіації від „частково” і „моб-ілізований”. Хоча можна припустити, що від російського жаргону „ЧМО” („человек морально опустившийся”) (Словник “Словопедія”) українці взяли за основу мотивації виключно семантико-стилістичний аспект, не враховуючи законів дериватології, „чмо” і „мобік”. З огляду на усі екстралінгвальні чинники виникнення лексичних новостворів російсько-української війни, таку мотивацію не можна не враховувати і не брати до уваги.

Окрім переосмислення фіксованих слів на позначення осіб, які фізично перебувають на лінії фронту, виникли ще й нові метонімічні номінації росіян з метою осуду, зневаги, іронії, зловтішного кепкування. До таких слів-новотворів або семантичних неологізмів належать такі: „друга армія світу”, „рефійці”, „бандеролька” (так називають убитих окупантів, яких мають доставити у чорних пакетах додому).

Особливий інтерес викликають найменування політичного керівництва сусідніх до України країн-агресорок. Так, „бункерний” і „недофюрер” номінують путіна. На наш погляд, таке номінація апелює до „бункерний” зазнала трансформації у бік пропріальної групи лексики. Оскільки, як відомо, одними із головних ознак онімів є їхнє використання для індивідуального називання одиничних (матеріальних і нематеріальних) денотатів, пропріативи є вторинними мовними одиницями (від апелювання), а – головне – виконують, окрім номінативної, диференційну функцію. Тому, на нашу думку, є підстави стверджувати про процес онімізації „бункерний”, тобто перехід від апелювання до пропріативу, бо усі вищеперераховані основні критерії віднесення лексеми до конгломерату власних назв, ілюстративним словом витримано.

Пропріативної інновації зазнає і прізвище президента Білорусії „Бульбашенко”. Ментально-аксіологічна мотивація такої номінації аналогічна до причин появи „Бульбаленду”, про що йшлося вище.

Цікавими нам видаються й факти трансформації прізвищ політичних діячів. Так, нами зафіксовано такі перетворення: „Піськов” замість „Песков”, „Петушилін” замість „Пушилін”, „пукін” і „путлер” замість „путін”. Усі трансформовані антропоніми за основне призначення мають створення ефекту зневаги, огиди, відрази й гидливості.

Досліджувані публіки містять тексти, в яких фіксуються цікаві новотвори на позначення медійників країни-агресорки. Найуживанішим є слово „пропагандони”, яким називають усіх пропагандистів російських ЗМК, що спрямовують росіян на агресивне ставлення до українців та будь-якої українськості, експлікують агресію тому населенню, що неспроможне до самоусвідомлення картини світу та її аналізу і здатне лише на те, аби слухати готові репліки, що саме для недолугої (чи занадто піддатливої сугестії) частини є основним джерелом інформації та пояснення подій. Зафіксовано нами й слово „кремлядь” на позначення двох прихильниць режиму й політики путіна Ольги Скабєєвої та Маргарити Симоньян. Для номінації не тільки медійних осіб, які чи пропагують політику росії та схвалюють путінський режим, чи підтримують війну та жадають панівного становища росії у світі, популярним словом у публіках є „путіноїди”. Зрозуміло, що за основу взято антропонім „путін”, та лат. „oides” – „подібний”, тому й відбулася така суфіксація, що робить очевидною семантику „путіноїдів” як розуміння їх, які подібних до путіна, а тому поділяють його погляди та світосприйняття. Цікавим нам видається й слово „мінклонади”, яке виникло на позначення міністерства оборони росії. Ця часткова аббревіація зазнала такого семантичного нашарування внаслідок недолугих заяв та коментарів з боку вищого військового керівництва країни-агресорки, нелогічної і безграмотної зі стратегічного погляду лінії ведення війни і побудови її театру.

Людська мова є тим пластом, який постійно збагачується упродовж свого існування, фіксуючи історичну пам’ять та надбання століть. Але зміни в ній відбуваються по-різному: або малопомітно на стільки, що людина пізнає їх уже в готовому вигляді, бо зміни ці сталися до її появи на світ, або ж надзвичайно пришвидшеними темпами, які спроможна простежити окрема людина навіть не упродовж власного життя, а за кілька років чи навіть місяців. Як уже зазначалося вище, якісь соціальні потреби є тим каталізатором, імпульсом, який спричиняє появу багатьох мовних змін чи новацій за досить обмежений час.

Буквально декілька тижнів знадобилось, аби в мові з’явилися вищеописувані „мобіки” й „чмобіки”. Саме в цей період виникли й інші кальковані та аббревіаційні новотвори, на зразок „убежанти”, „перещудни” й „рабсіяни”, що виникли на позначення тих громадян росії, які не підтримують війну своєї держави проти України та виїхали за межі своєї країни з метою протесту, небажання бути причетними до країни, яка розпочала загарбницьку війну, або уникнути мобілізації, або для називання тієї частини населення, яка приймає політику свого уряду.

Іменникових лексико-семантичних переосмислень на позначення зброї та військової техніки сучасної російсько-української війни досить небагато, оскільки оціночний компонент мовці надають, послугуючись загальномовними словами з нульовою конотацією, але вводять їх до текстів із загальним стилістичним струменем. До таких слів належать, наприклад, „металобрухт”, „залізничка”, „російський хлам”, проте вони не є предметом нашого інтересу. Наш науковий пошук зводиться до таких лексем, які зазнали розширення власної внутрішньої форми, в результаті чого й виникли семантичні неологізми такі, як „блохоліт” (гелікоптер) та інші, які стоять за межами словників через свою непристойність.

Конгломерат слів, які останнім часом поповнили лексичний фонд української мови для вербалізації концепту «війна», представлено не лише іменниками й субстантивами. Чисельно невелика група дієслівних новотворів також виразна з погляду семантичних перетворень та оціночного компонента. Так, упродовж десяти місяців від моменту повномасштабного вторгнення в Україну виникли такі суфіксальні номінації „шойгувати” – відантропонімне утворення для позначення удавання, що все йде за планом, все добре, всупереч реальній ситуації; „чорнобаїти” – також відонімне (відтопонімне походження) для називання процесу припускати повторювальних помилок; „затрьохсотити” – поранити ворога, вивести його з бою внаслідок тяжкого поранення; „задвохсотити” – вбити ворога; „хаймарсити”, „джавелініти”, „байрактарити” – (відонімні новації, які всі мають за основу назви зброї, перші два дієслова мають відартилеріонімну основу (Торчинський, 2008: 194), оскільки HIMARS і Javelin – назви артилеричної зброї, а Baugraktar – літальної (такого класифікаційного домена в сучасній ономастиці донині немає)) давати відсіч ворогу, нищити його в бою.

Отже, у результаті аналізу фактів, зафіксованих у досліджуваних текстах, висновками можна вважати такі міркування: по-перше, лексичні новації воєнного часу відбивають яскраве ментальне підґрунтя мови; по-друге, парадигма механізмів квалітативної номінації опирається на аксіологічні принципи; по-третє, нашаруванням нових значень найбільш піддаються іменники і субстантиви (82%) та дієслова (18%), неологізмів інших частин мови нами не було зафіксовано; по-четверте, найпродуктивніші способи словотвору лексичних новацій – суфіксальний, аббревіація, словоскладання, найнепродуктивніший – лексико-синтаксичний, проте варто наголосити, що в кожному новотворі будь-якого дериватологічного способі провідну роль відіграє семантичний аспект.

Подальші наукові розвідки, спрямовані на виявлення, фіксацію та різнобічний лінгвістичний аналіз лексичних та семантичних інновацій воєнного часу, як нам видається, мають бути зосереджені на укладанні лексикографічних праць різних типів.

Література:

1. Дружченко Р.С. Мова і етнос: етнолінгвістичний аспект Современные процессы межкультурного взаимодействия и языковая практика: Материалы международной научно-практической конференции (Терасполь, 20-21 сентября 2005 г.). Терасполь: ПГУ, 2005.
2. Експрес UA/ Новини України. URL: <https://t.me/+4cz9sJxniaw0MDEy>.
3. Інсайдер ЗСУ. URL: <https://t.me/+BCdnuywX5PYzZGMy>.
4. Право знати. URL: https://t.me/+IQ3RF4_o5Wg3Njc6.
5. Словник “Словопедія”. URL: <http://slovopedia.org.ua/57/53415/376410.html> (дата звернення: 17 березня 2023).
6. Телеграмна служба новин – Україна. URL: <https://t.me/+4kAkN49IKJBhZDk6>.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008.548 с.
8. Україна Новини. URL: <https://t.me/+SeltzmjIXY3ZWU6>.
9. Українська Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8> (дата звернення: 17 березня 2023).
10. Український Телеграм. URL: <https://t.me/+V8VPwRkVmO9mODBi>.
11. FREEDOM: Україна. URL: <https://t.me/freedom2023uk>.

References:

1. Druzhchenko R.S. (2005) *Mova i etnos: etnolinguistic aspect [Language and ethnicity: ethnolinguistic aspect] // Sovremennye protsessy mezhkul'turnogo vzaymodeystviya u yazykovaya praktyka: Materialy mezhdunarodnoy nauchno-praktychnoy konferentsyy (Teraspol', 20-21 sentyabrya 2005 h.). Teraspol': PHU. [Modern processes of intercultural interaction and language practice: Proceedings of the international scientific and practical conference (Teraspol, September 20-21, 2005). Teraspol: PGU]. [in Ukrainian].*
2. Ekspres UA/ Novyny Ukrainy [Express UA/ News of Ukraine]. URL: <https://t.me/+4cz9sJxniaw0MDEy>. [in Ukrainian].
3. Insayder ZSU [ZSU insider]. URL: <https://t.me/+BCdnuywX5PYzZGMy>. [in Ukrainian].
4. Pravo znaty [The right to know]. URL: https://t.me/+IQ3RF4_o5Wg3Njc6. [in Ukrainian].
5. Slovyk “Slovopediya”. URL: <http://slovopedia.org.ua/57/53415/376410.html>. (data zvernennya: 17 bereznya 2023).
6. Telehramna sluzhba novyn – Ukrayina [Telegram news service – Ukraine]. URL: <https://t.me/+4kAkN49IKJBhZDk6>. [in Ukrainian].
7. Torchyns'kyu M. M. (2008) *Struktura onimnoho prostoru ukrayins'koyi movy: [The structure of the nominal space of the Ukrainian language: Monohrafiya. Khmel'nyts'kyu: Avist, 548 s. [Monograph. Khmelnytskyi: Avist.548 p.]. [in Ukrainian].*
8. Ukrayina Novyny [Ukraine News]. URL: <https://t.me/+SeltzmjIXY3ZWU6>. [in Ukrainian].
9. Ukrayins'ka Vikipediya. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%BA%D0%B8>. (data zvernennya: 17 bereznya 2023).
10. Ukrayins'kyu Telehram [Ukrainian Telegram]. URL: <https://t.me/+V8VPwRkVmO9mODBi>. [in Ukrainian].
11. FREEDOM: Ukrayina [FREEDOM: Ukraine]. URL: <https://t.me/freedom2023uk>. [in Ukrainian].

Отримано: 04 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 21 березня 2023 р.

e-mail: n_shulzhuk@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6177-3336>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-316-320

Шульжук Н. В. Емоції у контексті проблемного поля когнітивно-дискурсивної мовознавчої парадигми та антропозорієнтованої лінгводидактики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 316–320.

УДК: [811.161.2 : 37.02] : 159.942

Шульжук Наталія Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри стилістики та культури української мови,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЕМОЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОЇ МОВИЗНАВЧОЇ ПАРАДИГМИ ТА АНТРОПОЗОРИЄНТОВАНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті схарактеризовано емоції як мотиваційну основу пізнавальної і комунікативної діяльності людини та потужний регулятор формування прагматики висловлювання. Фокус лінгвістичного опису емоцій, зосереджений на з'ясуванні механізму реалізації емотивного потенціалу одиниць мови та формуванні емоційних прирощень до їх мовної семантики у контексті певної лінгвокультури, уможливує вивчення емоційних смислів, які транслює мовна особистість за допомогою мови, та створення ефективної методики формування її емотивної компетенції.

Сучасна лінгвістична концепція емоцій сфокусувалася у проблемному полі емотіології (лінгвістики емоцій), що вивчає типологію емотивних знаків-фіксаторів різних емоцій та національно-культурну специфіку їх презентації. Прагматика ж опису й вираження емоцій визначила місце емотіології у прагмалінгвістичній та комунікативно-діяльній парадигмах. У зв'язку з цим автор обґрунтовує доцільність формування професійної комунікативної компетенції філолога на емоційно-ціннісних засадах, що орієнтують його на емотивно здорову комунікативну взаємодію й гармонізацію життєдіяльності, та поділяє міркування науковців щодо визначення таких основних критеріїв сформованості емотивної компетенції мовної особистості, як уміння породжувати емотивно коректні тексти та адекватно сприймати емоційні доміанти висловлювань співрозмовника.

Проаналізувавши зміст підручників, навчальних посібників та збірників вправ і завдань із традиційних мовознавчих дисциплін для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО, автор дійшов висновку, що мова в них презентована як семіотична система, у зв'язку з чим представив міркування щодо місця емотіології у професійному становленні філолога.

Ключові слова: комунікативна поведінка, мовленнєва ситуація, ефективна комунікація, емоції, вербалізація емоцій, емотивний потенціал мовних одиниць, емотивна компетенція мовної особистості, лінгвокультурна спільнота, емотивно коректні тексти, емотіологія.

Nataliia Shulzhuk,

Candidate of Philological Sciences, Docent at the Department of Stylistics and Culture of Ukrainian Language,
Rivne State University of the Humanities

EMOTIONS IN THE PROCESS OF FORMING THE PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A PHILOLOGIST

The article characterizes the emotional dominant as a motivational basis of human cognitive and communicative activity and a powerful regulator of the formation of the pragmatics of speech. The focus of the linguistic description of emotions, focused primarily on elucidating the mechanism of realization of the emotional potential of language units and on the formation of emotional additions to their linguistic semantics in the context of a certain linguistic culture, enables the study of emotional meanings that a linguistic personality transmits through language, and the creation of an effective method of formation her emotional competence.

Modern linguistic concept is focused in the problematic field of emotiology (linguistics of emotions), which studies the typology of emotional signs-fixators of various emotions and their national and cultural specificity presentations. The pragmatics of description and expression of emotions, their concealment and imitation determined the place of the linguistics of emotions in the pragmalinguistic and communicative-activity paradigms. In this regard, the author substantiates the expediency of forming the professional communicative competence of a philologist on emotional and value bases and shares the reasoning of scientists regarding the definition of such basic criteria for the formation of emotional competence of a linguistic personality as the ability to generate emotionally correct texts and adequately perceive the personal emotional dominants of other people's texts as a reflection other conceptual spheres and cultures. In the context of the raised problem, the method of forming the professional communicative competence of a philologist on emotional and value bases, which orients him to emotionally healthy communicative interaction and harmonization of life activities, becomes relevant.

Having analyzed the content of textbooks, training manuals and collections of exercises and tasks from traditional linguistic disciplines for students of higher education in philological specialties of higher education institutions, the author came to the conclusion that language is represented in them primarily as a semiotic system. Therefore, the article presents considerations regarding the place of emotiology in the professional formation of a philologist. The author emphasizes the practical value of the linguistic and cultural approach to the study of emotions.

Keywords: communicative behavior, speech situation, effective communication, emotions, verbalization of emotions, emotional potential of speech units, emotional competence of a linguistic personality, linguistic and cultural community, emotionally correct texts, emotiology.

Постановка проблеми. Екоцентричний коцентричний підхід до досліджень у багатьох наукових парадигмах активізував вивчення комплексних проблем, перспективу розв'язання яких пов'язують із міждисциплінарними галузями знань. Потреба відновлення екологічного балансу у сфері мовленнєвої комунікації в суспільстві зосередила увагу мовознавців не стільки на вивченні мови як семіотичної системи, скільки на вивченні мовної особистості, яка нею послуговується. Домінанта емоційного спілкування як соціально-психологічного наслідку персоніфікації особистості нерідко ускладнює процес інтерактивної взаємодії членів соціуму і з великою імовірністю призводить до конфліктів. У зв'язку з цим назріла гостра необхідність формувати в носіїв мови не лише орфографічну й пунктуаційну грамотність, а й грамотність комунікативну, що забезпечує їх адекватну комунікативну поведінку в різних мовленнєвих ситуаціях.

Яку ж комунікативну поведінку мовця можна вважати адекватною, або ефективною? Одні науковці (Є. Ширяєв) пов'язують її з оптимальним способом досягнення поставлених комунікативних завдань, інші – з «балансом відносин» (мовець досягає визначеної мети та зберігає комунікативну рівновагу з учасниками спілкування) (Стернин, 2001). Ефективність спілкування вчені пов'язують і з реалізацією принципів співробітництва Г. Грайса та максимум ввічливості Дж. Ліча. Поділяючи вищенаведені міркування, усвідомлюємо, що, з одного боку, ефективність спілкування визначає спосіб, у який мовець досягає мети у конкретній мовленнєвій ситуації, з іншого – успішність соціалізації мовної особистості значною мірою залежить від її здатності до ефективної комунікації. Саме тому з-поміж загальних компетенцій будь-якої освітньо-професійної програми у закладі вищої освіти пріоритетною визначена комунікативна.

За допомогою мови її носій не лише передає актуальну інформацію, здійснює обробку отриманих знань, а й презентує емоції, які відображають його фізичні, психічні, культурні, соціальні, духовні вияви. Через посередництво психологічних характеристик та відповідних зовнішніх ознак емоції відображають його емоційний стан. К. Ізард зауважує, що емоції значною мірою мотивують (Ізард, 2012). Визначальним мотивом діяльності людини вважає емоційну домінують й В. Шаховський (Шаховский, 2009).

Отже, емоції – форма сприйняття світу, мотиваційна основа пізнавальної діяльності людини, суттєва частина її когнітивної системи та вагомий компонент її мислення, мовної свідомості. У зв'язку з цим активізувалося принагідне та спеціальне вивчення концептуалізації, вербалізації емоцій, закономірностей емоційної діяльності людини загалом.

Сучасні демократичні процеси у соціумі сприяли емоційному розкріпаченню мовця та формуванню такого виду комунікації, як емоційна. До речі, Й. Стернин, визначаючи спілкування як «усвідомлений, раціонально оформлений, цілеспрямований інформаційний обмін між людьми, що супроводжується індивідуалізацією співбесідників» (Стернин, 2001: 7), акцентує увагу на обов'язковості встановлення емоційного контакту між учасниками комунікації.

Посилена увага вчених до людських емоцій небезпідставна. Глибокий інтерес дослідників викликає процес їх виникнення на основі фізіологічних збуджень і когнітивної оцінки відповідної ситуації. Лінгвісти, не заперечуючи того, що емоції – засіб активізації сенсорно-перцептивної діяльності особистості, переконані, що мовні знаки, які вербалізують емоції та відображають механізми функціонування людського мислення, утворюють самостійну систему. Фокус лінгвістичного опису емоцій зосереджений на з'ясуванні механізму реалізації емотивного потенціалу одиниць мови та на формуванні емоційних приращень до їх мовної семантики у контексті певної лінгвокультури. Дослідження мовознавців останніх десятиліть переконливо доводять, що емоційність є потужним регулятором формування прагматики висловлювання. У зв'язку з цим очевидною стає потреба уточнення структури комунікативної компетенції мовця, на формування якої спрямований провідний курс для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО – «Сучасна українська літературна мова», та змісту мовної освіти, що її презентують дисципліни лінгвістичного циклу, передбачені відповідними освітньо-професійними програмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Наукові розвідки в галузі лінгводидактики фіксують такі складники структури комунікативної компетенції: мовний, мовленнєвий, предметний, прагматичний (Пентилюк, 2003: 70). Проте багаторічний викладацький досвід переконує, що наявність знань про мовні одиниці та вміння застосовувати їх у мовленні – це лише базовий компонент, який дозволяє комунікантові будувати тексти, що успішно реалізують його наміри. Зауважимо, що останнім часом небезпідставно поняття «текст» пов'язують із поняттям «дискурс», яке уточнює і доповнює сутність спілкування. Уже усталілося розуміння дискурсу як тексту в сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками. Тому й мовленнєве спілкування сьогодні розглядають як дискурсне мовлення (праці Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, Є. Бенвеніста, О. Селіванової, О. Сиротіної та ін.), а структуру комунікативної компетенції доповнюють дискурсним складником, пов'язуючи його із такими вміннями, як «аналізувати ситуацію мовлення та її компоненти; враховувати контекст комунікативної взаємодії; проєктувати спілкування, визначаючи модель побудови дискурсу і мовні засоби її реалізації; виділяти лінгвістичні й екстралінгвістичні параметри дискурсу; встановлювати й усвідомлювати зв'язок мовних засобів з екстралінгвістичними аспектами комунікації» (Кучерява, 2010: 256). *Уіаі іпдддддддд, дд «надмірна емоційність сучасного інформаційного простору та інтенсифікація соціальної напруги»* (Троц, 2013: 93) спонукають учених до вивчення емоційних смислів, які транслює людина за допомогою мови, та створення ефективної методики формування емотивної компетенції мовної особистості (Шаховский, 2002).

Емоційні стани різноманітні, проте учені виділяють з-поміж них фундаментальні (базові). Так, американський психолог К. Ізард акцентує увагу на таких дванадцяти, як інтерес, радість, здивування, страждання, гнів, страх, сором, любов, провина, зневага, огида, печаль (Ізард, 2012). Мовознавець Л. Калімулліна (Калимуллина, 2007) виокремлює більше двадцяти видів базових емоцій (жах, гнів, лють, відраза, радість, здивування, печаль, любов, бажання, презирство, сором'язливість, страждання, горе, ненависть, цікавість, щастя та ін.). Українська ж дослідниця Л. Мацько доводить, що «експериментальні дослідження мовлення осіб, які перебували в різних емоційних станах, дають можливість виділити 142 назви емоційних станів, які об'єднуються в 11 гіпотетичних зон: радість, переляк, ніжність, здивування, байдужість, гнів, печаль, зневага, повага, сором, образа» (Мацько, 2003: 197). Існує традиція поділяти емоції на позитивні та негативні, ядерні та периферійні, високочастотні й менш частотні.

У свідомості носіїв мови сформований «образ» базових емоцій, прийнятий у конкретній лінгвокультурній спільноті, у зв'язку з чим виокремлюють не лише універсальні емоційні переживання носіїв мови, а й специфічні для певної культури. Крім того, учені засвідчують, що є як мінімум дві семіотичні системи, здатні презентувати емоції, – фізіологічна екстеріоризація (сміх, плач, тремор та ін.) та вербалізація (називання, вираження, опис) (Шаховский, 2009). Як бачимо, уніфікованої класифікації емоцій науковці поки що не виробили, проте лінгвісти зосереджують увагу на способах вербалізації емоцій, на їх інтерпретації (праці І. Арнольд, А. Вежицької, О. Вольф, К. Ізарда, В. Шаховського та ін.).

Вербальна ідентифікація емоцій суб'єктивна: одну і ту ж емоцію різні мовці можуть виражати по-різному. Вираження за допомогою мовних одиниць відчуттів та переживань людини пов'язують із поняттям «емотивність». Так, В. Шаховський, суттєвою частиною дослідницьких інтересів якого є емотивна сфера функціонування мови (Шаховский, 2009; Шаховский, 2002), диференціює поняття «емоційність» та «емотивність». Якщо перше, на його думку, є спонтанною властивістю

мовлення, то друге – передбачуваною, усвідомленою, пов’язаною із пошуком мовних засобів, що цілеспрямовано надають йому емоційності з метою впливу на адресата. Інакше кажучи, емоції як психологічна категорія характеризуються суб’єктивністю та змінним характером, що й ускладнює процес їх опосередкування у мовленні, емотивність же – категорія мовна. Схоже розуміння цих понять демонструють С. Чайковська (Чайковська, 2012) та В. Шидловська. Остання зауважує, що емоційна оцінка мовця пов’язана з емоціонним сплеском, презентованим за допомогою «емотивних мовних засобів на рівні системи мови і експресивних мовних засобів на рівні тексту» (Шидловська, 2015: 295).

Покликаючись на працю В. Шаховського (Шаховский, 2009) (учений апелює до матеріалів XIV Міжнародного конгресу лінгвістів, на пленарному засіданні якого Ф. Данеш уперше переконливо довів, що існує взаємозв’язок між когніцією та емоцією, внаслідок чого проблему «мова і емоція» було визначено однією з п’яти найбільш пріоритетних сучасних лінгвістичних досліджень), зауважимо, що до середини 70-х років ХХ ст. проблему мовної концептуалізації, вербалізації та категоризації емоцій порушували принагідно. У 1980-х рр. лінгвістика передусім була зосереджена на структурі лексичного значення: учені виокремлювали емоційний/емотивний компонент лексичної одиниці (на той момент ці поняття ототожнювали) та вважали, що лексема характеризується емотивністю, якщо вона виражає або може виражати емоції. Стало загальноновизнаним положення про те, що будь-яке слово може бути позначене емоційними конотаціями.

Рамки системно-структурної лінгвістичної парадигми, яка пов’язувала мовну доміную передусім із реалізацією когнітивної функції, виявилися тісними для того, щоб включити емоції до структури мови. Лише у другій половині 1990-х років, коли предметом вивчення лінгвістів стала комунікативна взаємодія мовців, зорієнтована не лише на обмін думками, ідеями, а й почуттями, настроями, їх увага сфокусувалася на способах презентації емоційних станів мовців під час спілкування (О. Леонтєв, Н. Формановська, О. Бодальов та ін.). Функційний напрям власне лінгвістичного вивчення психоемоційних станів та реакцій мовців визначив напрями подальших досліджень у цій царині (праці В. Шаховського, Н. Арутюнової, Н. Шведової, І. Голубовської, Л. Гнатюк, О. Ляшевської, В. Сліпецької та ін.). Із формуванням гуманістичної лінгвістичної парадигми, зосередженої на носії мови, мовознавці, не ігноруючи емоції як екстралінгвальну категорію й усвідомлюючи, що стилістику мовлення задає емоційний вибір мовця, виокремили у слові раціональний та емоційний компоненти і дійшли до розуміння того, що у результаті оцінної діяльності людської свідомості у процесі засвоєння дійсності формується відповідна емоційна мовна картина світу.

Оскільки емоції – потужний мотиваційний фактор когнітивної діяльності мовця, то вони потрапляють у сферу наукових інтересів різних галузей знань (психології, педагогіки, когнітології, психолінгвістики, соціології, антропології, медицини та ін.), які доводять, що емоції керують поведінкою (і комунікативною зокрема) людини, яка у звичайному житті «не стільки розмірковує, скільки відчуває, не стільки пояснює, скільки оцінює» (Шаховский, 2009). Сучасна лінгвістична концепція емоцій сфокусувалася у проблемному полі такого перспективного напрямку еколінгвістики, як емотіологія (лінгвістика емоцій), що зосередилася на вивченні емотивних знаків-фіксаторів емоцій та національно-культурній специфіці їх вираження, а також на емотивно-смісловому просторі мовної особистості (Кондратьєва, 2014; Краснобаєва-Чорна, 2020; Кузенко, 2003; Літінська, 2018; Шамасва, 2011). Прагматика ж опису і вираження емоцій, їх імітація, приховування визначили місце лінгвістики емоцій як у когнітивно-дискурсивній мовознавчій парадигмі, так і в антропоорієнтованій лінгводидактиці.

Мега статті – обґрунтувати доцільність формування комунікативної компетенції філолога на емоційно-ціннісних засадах.

Виклад основного матеріалу. Вибір комунікантом мовних засобів демонстрації емоцій дискурсивний: чинники конкретної мовленнєвої ситуації визначають емоційний стан її учасників та засоби його презентації. Механізми розпізнавання чужих емоцій і керування власними у процесі комунікації, узгодження емоцій в актах міжособистісного та міжкультурного спілкування актуалізували поняття «емоційна мовна особистість» (Шаховский, 2002) та визначили критерії емотивної компетенції мовної особистості – уміння породжувати емотивно коректні тексти, адекватно сприймати емоційні доміанти чужих текстів як відображення інших концептосфер та інших культур.

Комунікант, який володіє емотивною компетенцією, виявляє здатність адекватно розпізнавати вербаліку емоцій мовленнєвого партнера, виражає власні емоційні відчуття, вербально маніпулювати чужими емоціями. Тому сучасна лінгводидактика не може ігнорувати процес навчання мовців керувати емоціями, добираючи адекватні лексичні та граматичні засоби семантизації власних емоційних станів з метою резонації настроїв адресатів.

Аналіз підручників та навчальних посібників із традиційних мовознавчих дисциплін для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО засвідчив, що в них мова передусім презентована як семіотична система, а не засіб комунікації та впливу, тому інформація про мову як важливий інструмент вивчення емоцій в них практично не представлена. Відсутність же у змісті дисциплін лінгвістичного циклу відомостей про прагмалінгвістичний потенціал лексичних та граматичних одиниць, що реалізується у конкретних комунікативних ситуаціях, явно не сприяє розумінню того, що емоції – це не лише результат таких ситуацій, а нерідко і їх причина. Тому очевидним стає введення до освітньо-професійних програм підготовки фахівців-філологів не лише емотіології як міждисциплінарної галузі знань (вона може бути представлена у вибіркового блоці), а й таких курсів, що відпаростилися від неї, – «Лінгвокультурологія емоцій», «Концептологія емоцій», «Гендерна емотіологія», «Емотивна лакунарність у міжкультурній комунікації», «Емотивність тексту» та ін. У контексті останньої ефективним дидактичним матеріалом можуть виявитися тексти художньої літератури, спостережливість авторів яких дозволяє проникати у внутрішній світ людей, відтворюючи їх мовленнєву діяльність як «емоційний контакт (фатична функція емоцій) або афектацію почуттів (прагматична функція емоцій)» (Камалова, 2019: 360). Основою вправ і завдань для філологів мають стати такі фрагменти художніх текстів, які моделюють емоційний досвід конкретного носія мови та соціуму, що впливає на формування його емоційної картини світу.

Дослідження емоційності як категорії художнього тексту передбачає розгляд питань, зосереджених на стикові різних дисциплін – як філологічних (теорії комунікації, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвих актів, лінгвоконцептології, комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, прагмалінгвістики та ін.), так і нефілологічних (психології, соціології, культурології та ін.). Очевидно, це й дає підстави В. Шаховському говорити про доцільність їхньої інтеграції та виділяти емоційне мислення як самостійний тип (Шаховский, 2002).

Попри те, що емоції – загальнолюдська універсалія, їх презентація у мові/мовленні виявляє національну специфіку, знання якої дозволяють здійснювати адекватний переклад іншомовного тексту без втрати емотивного компоненту семантики його одиниць. Тому практичну цінність має і лінгвокультурологічний підхід до вивчення емоцій. Так, наприклад, відмінною рисою англійців вважають стриманість щодо прояву емоцій (існує навіть поняття «englishness» («англійскість»)), тому й лексеми *emotional* (емоційний), *demonstrative* (нестриманий), *effusive* (експансивний) в англійській мові позначені негативною конотацією, а лексему *emotionalism* (емоційність) витлумачують саме як втрату контролю над емоціями. Ця особливість виявляється і у її словотвірній структурі – невелика (порівняно з українською мовою) кількість зменшувально-пестливих суфіксів. Втратили своє емоційне забарвлення й англійські етикетні формули, що виражають позитивне ставлення мовця (*good to see you, what a nice surprise, what a nice pleasure, fancy meeting you here* та ін.) і використовуються як комунікативна стратегія зближення зі співрозмовником. Справжні емоції англійців приховують і непрямі висловлювання, яким вони надають перевагу. А більшість компліментів в англійській комунікативній культурі – мовні стереотипи, що виконують контактостановлювальну функцію. У цьому плані методично доречними вважаємо вправи і завдання, орієнтовані на переклад текстів художньої літератури. Не важко передбачити, що текст україномовного перекладу виявиться експресивнішим за оригінальний текст.

Емоції якнайповніше реалізуються у процесі спонтанного спілкування, коли адресант намагається «прочитати» адресата, здогадатися, про що він думає, що відчуває, оцінює його поведінку, жести, інтонацію, вибір відповідних мовних одиниць. Це з одного боку, а з іншого – адресант, втілюючи певний намір, і сам здійснює вибір мовних засобів та невербальних сигналів для досягнення поставленої мети. Отже, вивчення емоцій не лише уможливило розуміння інших, а й сприяє усвідомленню вибору власних комунікативних стратегій і тактик спілкування. У зв'язку з цим ефективними можуть виявитися ситуативно-творчі вправи для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей, формулювання завдань до яких передбачає якнайточнішу вказівку на чинники, що формують конкретну ситуацію мовлення і визначають вибір мовних засобів її учасниками з метою реалізації свого комунікативного наміру.

Вищевикладені міркування дозволяють емотивну компетенцію мовної особистості вписати у ширше поняття – «екологічна компетенція мовної особистості», яке пов'язує із умінням застосовувати знання про «потенційні емоційні ризики» (Колосова, 2015) під час комунікативної взаємодії. Проте у процесі підготовки філологів, на жаль, ці ризики нерідко залишаються поза увагою, а поняття «емотивно коректний текст» взагалі не представлене ні у підручниках, ні у збірниках вправ і завдань.

Висновки. «Спектакль людських емоцій» (Шаховский, 2002), у якому щоденно беруть участь мовці, вимагає від них розуміння того, що рівень експлікації цих емоцій у висловлюванні визначає його екологічність, що будь-яка інтерація є емоційною адаптацією до свого співрозмовника і до конкретної мовленнєвої ситуації, ігнорування параметрів якої призводить до втрати комунікативної рівноваги між співрозмовниками та нерідко провокує конфлікт. Це визначило потребу не лише комплексного вивчення багатоаспектної природи емоцій, а й удосконалення практики мовленнєвого спілкування та процесу формування професійної комунікативної компетенції філолога на емоційно-ціннісних засадах, що орієнтують його на емотивно здорову комунікативну взаємодію й гармонізацію життєдіяльності.

Перспективи. Оскільки надмірні емоції нерідко призводять до конфліктної комунікативної взаємодії, то уміння керувати ними – одна з необхідних умов конструктивного розв'язання проблем, тому перспективним видається вивчення емоцій і у таких теоретичних парадигмах, як прагмалінгвістика, соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика та ін.

Література:

1. Изард К. Э. Психология эмоций : монография. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 464 с.
2. Калимуллина Л. А. Вербальная и невербальная знаковая экспликация внутренних переживаний. *Семантические, грамматические и когнитивные категории языка* : сб. научн. ст. Уфа : Гилем, 2007. С. 172–180.
3. Камалова А., Берестнев Г. Эмоции как предмет лингвистического изучения. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2019. X/2. С. 349–360.
4. Колосова Н. Г. Экологическая функция эмоций. *Грани познания* : электрон. научно-образоват. журнал ВГСПУ. 2015. № 1 (35). С. 22–28. URL: www.grani.vspu.ru.
5. Кондратьева О., Шаховська І. Відтворення емотивних синтаксичних засобів в українському перекладі англійської драми. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : зб. наук. пр. Київ, 2014. С. 169–173.
6. Краснобаева-Чорна Ж. Психологічний патерн емоції відразу у фраземі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород : ПП Данило С. І., 2020. Вип. 1 (43). С. 159–162.
7. Кузенко Г. М. Емоціональні висловлювання як об'єкт наукових досліджень. *Стан та перспективи розвитку новітніх науково-освітніх комп'ютерних технологій* : матер. наук.-практ. конф. Миколаїв, 2003. С. 110–118.
8. Кучерява О. Система роботи з формування дискурсивної компетенції у сфері писемної комунікації. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип. 50. С. 254–261.
9. Літінська О. Ю., Паленга В. І. Концепт «гнів» в лінгвістичних та психологічних дослідженнях. *Young Scientist*. 2018. № 12 (64). С. 139–142.
10. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища шк., 2003. 464 с.
11. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. Пентлюк. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
12. Стернин И. А. Ведение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 266 с.
13. Троц Е. В. Экологическая лингвистика в кругу гуманитарных наук. *Studia philologica*. 2013. Вып. 2. С. 91–94.
14. Чайковська С. Ю. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2012. С. 279–287. URL: <http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202012/Chaikovska%20279-287.pdf>.
15. Шамаева Ю. Ю. Методологічні засади дослідження вербалізованих концептів емоцій. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2011. Вип. 56. С. 187–191.
16. В. Шаховский Лингвистика эмоций: основные проблемы, результаты и перспективы. *Мир лингвистики и коммуникации* : электрон. науч. журнал. 2009. URL: http://tverlingua.ru/archive/010/2_10.htm
17. Шаховский В. И. Эмоциональная/эмотивная компетенция в межкультурной коммуникации (есть ли неэмоциональные концепты?). *Аксиологическая лингвистика: проблемы изучения культурных концептов и этносоциализма*. Волгоград, 2002. С. 3–10.
18. Шидловська В. О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації* : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 292–295.

References:

1. Izard, K. E. (2012). *Psikhologiya emotsii* [Psychology of emotions] : monografiya. Sankt-Peterburg : Piter, 464 s. [in Russian].
2. Kalimullina, L. A. (2007). Verbalnaya i neverbalnaya znakovaya eksplyatsiya vnutrennikh perezhivaniy [Verbal and non-verbal sign explication of inner experiences]. *Semanticheskie, grammaticheskie i kognitivnie kategorii yazika* : sb. nauchn. st. [Semantic, grammatical and cognitive categories of the language], 172–180 [in Russian].
3. Kamalova, A. (2019). Berestnev G. Emotsii kak predmet lingvisticheskogo izucheniya [Emotions as a subject of linguistic study]. *Przeglad Wschodnioeuropejski. [Eastern European Overview]*, X/2, 349–360 [in Russian].
4. Kolosova, N. G. (2015). Jekologicheskaja funkciya jemocij [Ecological function of emotions]. *Grani poznaniya* : elektronnyj nauchno-obrazovatel'nyj zhurnal VGSPU. [Edges of knowledge: an electronic scientific and educational journal], 1, 22–28. URL: www.grani.vspu.ru. [in Russian].
5. Kondratieva, O., Shakhnovska, I. (2014). Vidtvorennia emotyvnykh syntaksychnykh zasobiv v ukrainskomu perekladi anhlomovnoi dramy [Reproduction of emotional syntactic means in the Ukrainian translation of an English-language drama]. *Fakhovyi ta khudozhnii pereklad: teoriia, metodolohiia, praktyka* : zb. nauk. pr. [Professional and artistic translation: theory, methodology, practice], 169–173 [in Ukrainian].
6. Krasnobaieva-Chorna, Zh. (2020). Psykhofiziologichnyi patern emotsii vidrazy u frazemitsi [Psychophysiological pattern of the emotion of disgust in phrasemics]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia : Filolohiia. [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]*, Uzhhorod, 1 (43), 159–162 [in Ukrainian].
7. Kuzenko, H. M. (2003). Emotsionalni vyslovliuvannia yak ob'iekt naukovykh doslidzen [Emotional expressions as an object of scientific research]. *Stan ta perspektyvy rozvytku novitikh naukovo osvityvnykh kompiuternykh tekhnolohii* : mater. nauk.-prakt. konf. [The state and prospects of the development of the latest scientific and educational computer technologies], Mykolaiv, 110–118 [in Ukrainian].
8. Kucheriava, O. (2010). Systema roboty z formuvannia dyskursyvnoi kompetentsii u sferi pysemnoi komunikatsii [The system of work on the formation of discursive competence in the field of written communication]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna [Bulletin of Lviv University. Philological series]*, 50, 254–261 [in Ukrainian].
9. Litinska, O. Yu., Palenka, V. I. (2018). Kontsept «hnyv» v lnhvistychnykh ta psykhologichnykh doslidzhenniakh [The concept of «anger» in linguistic and psychological research]. *Young Scientist*, 12 (64), 139–142 [in Ukrainian].
10. Matsko, L. I., Sydorenko, O. M., Matsko, O. M. (2003). *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language] : pidruchnyk. Kyiv : Vyscha shk., 464 s. [in Ukrainian].
11. *Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky* [Dictionary-reference on Ukrainian linguistic didactics] : navch. posib. / za red. M. Pentyliuk. Kyiv : Lenvit, 2003. 149 s. [in Ukrainian].
12. Sternin, I. A. (2001). Vedenie v rechevoe vozdeistvie [Leading into speech influence]. Voronezh, 266 s. [in Russian].
13. Troc, E. V. (2013). Ekologicheskaja lingvistika v krugu gumanitarnykh nauk [Ecological linguistics in the aspect of the Humanities]. *Studia Rphilologica*, 2, 91–94 [in Russian].
14. Chaikovska, Ye. Yu. (2012). Poniattia «emotyvnist» ta «ekspresyvnist» u movi nauky [Concepts of «emotionality» and «expressiveness» in the language of science]. *Lnhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy [Linguistics of the 21st century: new research and perspectives]*, 279–287. URL: <http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202012/Chaikovska%20279-287.pdf>. [in Ukrainian].
15. Shamaieva, Yu. Yu. (2011). Metodolohichni zasady doslidzhennia verbalizovanykh kontseptiv emotsii [Methodological principles of the research of verbalized concepts of emotions]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Filolohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Philological sciences]*, 56, 187–191 [in Ukrainian].
16. Shakhovskii, V. (2009). Lingvistika emotsii: osnovnie problemi, rezultati i perspektivi [Linguistics of emotions: main problems, results and prospects]. *Mir lingvistiki i komunikatsii* : yelektron. nauk. zhurnal [The world of linguistics and communication]. URL: http://tverlingua.ru/archive/010/2_10.htm [in Russian].
17. Shakhovskii, V. I. (2002). Emotsionalnaya/emotyvnaya kompetentsiya v mezhkulturnoi komunikatsii (est li neemotsionalnie kontsepti?) [Emotional/emotive competence in intercultural communication (are there non-emotional concepts?)]. *Aksiologicheskaya lingvistika: problemi izucheniya kulturnykh kontseptov i etnosoznaniya [Axiological linguistics: problems of studying cultural concepts and ethnoscience]*, Volgograd, 3–10 [in Russian].
18. Shydlovska, V. O. (2015). Poniattia emotsii, emotsiynosti ta emotyvnosti u suchasni lnhvistytsi [Concepts of emotion, emotionality and emotionality in modern linguistics]. *Suchasni filolohichni doslidzhennia ta navchannia inozemnoi movy v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii* : mater. VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh nauk.-v. [Modern philological research and foreign language teaching in the context of intercultural communication], Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 292–295 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

<i>Антонюк Галина Дмитрівна, Черниш Лілія Зенонівна</i> ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	3
<i>Вуколова Катерина Володимирівна</i> ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОРПУСІВ У ВИВЧЕННІ СЛОВОБУДОВИ ДІАЛЕКТІВ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	10
<i>Коляда Еліна Калениківна, Калиновська Ірина Миколаївна</i> КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	14
<i>Янісів Михайло Петрович, Іщук Мирослава Миколаївна</i> АВТЕНТИЧНИЙ ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРИ ТА ІНШОМОВНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ	19

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

<i>Горін Ольга Романівна, Гайдук Марта Степанівна</i> КОЛОРИСТИЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРЕННІ ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ В ПОЕЗІЇ СИЛЬВІ ПЛАТ	24
<i>Миколенко Тетяна Михайлівна</i> СИНЕСТЕЗІЯ ПОНДУСНОЇ ОЗНАКИ: МОВНИЙ ВИМІР	28

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

<i>Альбота Соломія Миколаївна, Сабан Олеся Василівна</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯВИЩА COVID-19 У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	33
<i>Ганяк Володимир Йосипович</i> ПРО ВИЯВЛЕННЯ ПЕРШИХ ЗАЛИШКІВ ПРОТОГРАФА Я. РИНЕВИЧА-ТРЕМБЕЦЬКОГО В ТЕКСТІ РУКОПISУ «WIRYDARZ POETYCKI»	39
<i>Деркевич Наталія Альбертівна</i> ПОХІДНІ ДІЄСЛОВА – АКТИВНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ ДЛЯ ЗВ'ЯЗНОСТІ ТЕКСТУ	45
<i>Дячук Наталія Валеріївна, Білюк Інна Леонідівна</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ	49
<i>Заблоцький Юрій Валерійович</i> ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	54
<i>Калініченко Михайло Михайлович</i> ЗАСТОСУВАННЯ СЕМАНТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА	59
<i>Крамар Наталія Анатоліївна, Левко Олександр Вадимович</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛІНГВІСТИКИ ЯК НОВОГО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО НАПРЯМКУ ДОСЛІДЖЕНЬ	62
<i>Мамосюк Олена Сергіївна</i> КОНСТИТУЕНТИ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ ФРАНЦУЗЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ З ПОЗИЦІЙ НАРАТОЛОГІЇ	67
<i>Маслова Юлія Петрівна</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ <i>ВІЙНА, МИР, ЖІНКА, ЧОЛОВІК</i> У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	71
<i>Морозова Ірина Борисівна, Мкртичян Анна Ашотівна</i> МІСТЕР ШЕРЛОК ХОЛМС ЧИ ШЕРЛОК? (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГРАМАТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЕВИХ ПАРТІЙ Ш.ХОЛМСА У ПОВІСТІ А. К. ДОЙЛА ТА ТЕЛЕСЕРІАЛІ)	78
<i>Пожарицька Олена Олександрівна</i> «КЛАСИЧНІ» ТА «БАГАТОЕЛЕМЕНТНІ» ЛЮДИЧНІ ТВОРИ З РОЗГАЛУЖЕНИМ НАРАТИВНОМ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ЛІНГВОХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА	84
<i>Ріба-Гринишин Оксана Михайлівна, Котоус Юлія Романівна</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ	92
<i>Ugrun Tetiana</i> RÉSUMÉ AUTOMATIQUE DE TEXTES: PROBLÈMES ET PERSPECTIVES	96

Чепіль Оксана Яківна

КРИТЕРІЇ НАПИСАННЯ ТА АНАЛІЗ ЛІНГВІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ CONFERENCE ABSTRACTS У РОЗВИТКУ НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ ДЛЯ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ)	102
---	-----

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ковалюк Ольга Костянтинівна

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	107
---	-----

Мухалчук Nataliia, Ivashkevych Ernest

ASSOCIATIVE SIGNS IN THE PROCESS OF SECONDARY NOMINATION	112
--	-----

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Звягіна Ганна Олександрівна, Потоцька Олена Іванівна

МУЗИКАЛІЗАЦІЯ “НОКТЮРНУ В-MOLL” Ю. КОСАЧА ТА “СПРАГИ МУЗИКИ” В. ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА)	118
--	-----

Колесник Алла Валеріївна

НАТУРАЛІСТИЧНІ ОЗНАКИ У ТВОРЧОСТІ КОСТЯНТИНА СРОКОВСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ «ДВІ ЦЕГЛИ»)	122
--	-----

Kusiw Maria, Ranytschok Tatjana

DEUTSCHE WIRTSCHAFTSTERMINOLOGIE: STRUKTUR-SEMANTISCHE BESONDERHEITEN	126
---	-----

Лобачова Ірина Миколаївна, Помірча Світлана Вікторівна, Хвацевська Ольга Олександрівна

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ В. СОСЮРИ В ОНІМІКОНІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ	130
--	-----

Мялковська Людмила Миколаївна, Тиха Лариса Юрївна

МОВНИЙ ПОРТРЕТ ПОЛЯКА В РОМАНІ «ВОГНЕМ І МЕЧЕМ» ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА	134
---	-----

Павлик Володимир Іванович

РИТОРИКА ФЕДЕРАЛЬНОГО ПРЕЗИДЕНТА НІМЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ	138
--	-----

Тимченко Антоніна Олександрівна, Туманова Євгенія Олександрівна, Різ Кевін Мітчелл

УНІВЕРСУМ УВ ОДНОМУ ТВОРІ: АНАЛІЗ ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО «ПОСЛУХАЮ ЦЕЙ ДОЩ. ПІДКРАВСЯ І ШУМИТЬ...»	143
---	-----

Фабрикіна Вікторія Олегівна, Крайчинська Галина Вацлавівна

АНАЛІЗ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ РЕКЛАМ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ АВСТРАЛІЇ	147
---	-----

Штогрин Мар'яна Володимирівна, Мучка Мирослава Зіновіївна

ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У СФЕРІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ	151
--	-----

Шумейко Олена Анатоліївна, Берест Тетяна Миколаївна

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	155
--	-----

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Karachova Daria, Ahibalova Tetiana

THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN THE MODERN DIALOGUE OF CULTURES IN THE ASPECT OF GLOBALIZATION	159
---	-----

Онищук Марія Іванівна

ВІДТВОРЕННЯ ЗАЙМЕННИКІВ ЯК МАРКЕРІВ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В ДВОМОВНОМУ ПАРАЛЕЛЬНОМУ КОРПУСІ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	163
--	-----

Polishchuk Viktoriia, Kratiuk Yuliia, Zakharchuk Oksana

JEZYK POLSKI NA TLE WOJNY NA UKRAINE	170
--	-----

Стахмич Юлія Станіславівна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТИВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	175
--	-----

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Бондар Мар'яна Володимирівна

ПРОБЛЕМА ГРАФІЧНОЇ, ФОНЕТИЧНОЇ ТА ЛЕКСИЧНОЇ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ТУРЕЦЬКОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ	179
--	-----

<i>Думашиівський Ярослав Євгенович</i> РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ – ОСНОВА ЯКІСНОГО ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	184
<i>Чепіль Оксана Яківна, Ківачук Марія Петрівна</i> ЗАСТОСУВАННЯ ГІПОТЕЗИ ВХІДНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	188
<i>Ковальчук Інна В'ячеславівна, Попчук Марія Анатоліївна, Ковальчук Юлія Віталіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ МЕТАКОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	193
<i>Korieshkova Svitlana, Didenko Maria</i> COOPERATIVE LEARNING FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF NAVIGATORS	196
<i>Остапович Олег Ярославович, Остапович Наталія Володимирівна, Мазуренко Юлія Степанівна</i> СНАТГРТ У ПІДГОТОВЦІ ФІЛОЛОГІВ І ПЕРЕКЛАДАЧІВ. ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ	200
<i>Черниш Оксана Андріївна, Білошицька Зоя Адамівна, Панченко Наталія Анатоліївна, Гончарук Наталія Олександрівна</i> ПОБУДОВА ЖАНРУ «ПУБЛІЧНА ПРОМОВА ПОЛІТИКА» СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ	206
<i>Shlenova Maryna</i> ANALYSIS OF EFFECTIVE METHODS OF FORMING UKRAINIAN-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN STUDENTS	211

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

<i>Борзенко Олександра Павлівна</i> МІЖСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ОБІГ КОМУНІКАТИВНИМ ПІДХОДОМ	214
<i>Борисенко Юрій Анатолійович</i> ДІАЛОГ КУЛЬТУР ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКИХ ВИШАХ	218
<i>Isaienko Svitlana, Hurinchuk Svitlana, Nozhovnik Oleh</i> FORMATION OF LIFELONG LEARNING COMPETENCES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSPORT SPECIALISTS	222
<i>Zhanna Maksymchuk, Iryna Horenko, Zoriana Sushko</i> TEACHING SIMULTANEOUS TRANSLATION IN SOCIAL NETWORKS TO FUTURE INTERPRETERS	229
<i>Рибачок Світлана Михайлівна, Дуда Олександра Ігорівна</i> ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА	234
<i>Сокаль Матвій Тадейович</i> «ВІН ІДЕ» МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО ЯК ОПОВІДЬ ПРО САМОТНІСТЬ ПЕРЕД ЗЛОМ	238

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

<i>Бестюк Ірина Анатоліївна</i> МАРРАКЕШ ЯК СИМВОЛ ПРОСТОРОВОЇ ТРАНСЦЕНДЕНЦІЇ: СОФІЯ ЯБЛОНСЬКА VS ЗІНАІДА СЕРЕБРЯКОВА	244
<i>Бортнік Жанна Іванівна</i> ФУНКЦІЇ ГЕТЕРОТОПІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ	247
<i>Вільчинська Тетяна Пилипівна, Бачинська Галина Василівна, Вербовецька Оксана Степанівна</i> УРБАНОНІМІЯ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ: СОЦІО- ТА ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЦЕСІВ УПОРЯДКУВАННЯ НАЗВ У 2022 РОЦІ)	252
<i>Вісич Олександра Андріївна</i> ПРИРОДНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТИ В КРИМСЬКОМУ ДОРОБКУ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО	257
<i>Годунок Зоряна Валентинівна</i> ПРОСТІР І СПОГАД: ДО ПИТАННЯ ВБЕЗПЕЧЕННЯ ІСНУВАННЯ В ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНІХ РЕПОРТАЖІВ С. ОСЛАВСЬКОЇ)	262
<i>Голікова Наталія Сергіївна</i> КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ КИСВА В МОВІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ХХ СТОЛІТТЯ	267
<i>Григорчук Юлія Миколаївна</i> КИЇВ ЯК САКРАЛЬНИЙ ТОПОС У ЛІТОПИСНИХ ТЕКСТАХ І СУЧАСНІЙ ПОЕЗІЇ	271
<i>Кочерга Світлана Олексіївна</i> ПОЕТИЧНА МАПА Є. МАЛАНЮКА: ВОЛИНСЬКА ГЕТЕРОТОПІЯ	277
<i>Крупка Мирослава Анатоліївна</i> У ПОШУКАХ ВЛАСНОГО ПРОСТОРУ: ОБРАЗ ДОМУ В РОМАНІ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ «МЕЛОДІЯ КАВИ У ТОНАЛЬНОСТІ КАРДАМОНУ»	282
<i>Лутова Світлана Миколаївна</i> ОСМИСЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРОСТІР» У ГУМАНІТАРИСТИЦІ	286

Максимчук Віталій Васильович ОСТРОЗЬКИЙ ГОДОНІМІКОН XVI–XVII СТОРІЧ	292
Маслова Юлія Петрівна ПАРЕМІОЛОГІЙНІ ОДИНИЦІ В СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ПРАГМАТИЧНИЙ ЕФЕКТ	298
Сквіра Наталія Михайлівна МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В ДРУГОМУ ТОМІ «МЕРТВИХ ДУШ» МИКОЛИ ГОГОЛЯ	303
Тхорук Раїса Леонтіївна ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ЗБІРКИ ВАСИЛЯ СТУСА “ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР”	307
Шиманська Вікторія Олегівна ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ НОВАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ	312
Шульжук Наталія Василівна ЕМОЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСНОЇ МОВОЗНАВЧОЇ ПАРАДИГМИ ТА АНТРОПОЗОРІЄНТОВАНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ	316

Наукове видання

**Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»:
серія «Філологія»**

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 17(85)

Головний редактор *А. М. Архангельська*
Відповідальний редактор *І. В. Ковальчук*
Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*
Відповідальний секретар *М. А. Попчук*
Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*
Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 37,9. Наклад 100 прим. Зам. № 16–23.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net.